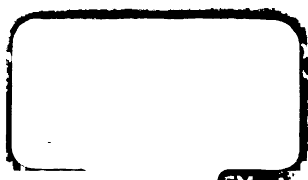

[ISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

FYRTIOTREDJE ÅRGÅNGEN

1923

STOCKHOLM 1923
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
230327

INNEHÅLL.

Avhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Översikter och granskningar.

Bilagor.

I avdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter och uppsatser.

Använda förkortningar:

DHT	=	(Dansk) Historisk Tidsskrift.
DS	=	Diplomatarium Suecanum.
GVR	=	Gustaf Vasas Registratur.
HH	=	Historiska Handlingar.
HR	=	Hanserecesse.
HSH	=	Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT	=	(Svensk) Historisk Tidskrift.
KFÅ	=	Karolinska Förbundets Årsbok.
KÅ	=	Kyrkohistorisk Årsskrift.
NHT	=	(Norsk) Historisk Tidsskrift.
OPSS	=	Olaus Petri samlade skrifter.
PHT	=	Personhistorisk Tidskrift.
RPB	=	Riksarkivets pergamentsbrev.
RR	=	Riksregistraturet.
SRAP	=	Svenska ridderskapets och adelns protokoll.
SRD	=	Scriptores rerum Danicarum.
SRP	=	Svenska riksrådets protokoll.
SRS	=	Scriptores rerum Suecicarum.
VHAAH	=	Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar.
K. A.	=	Kammararkivet.
K. B.	=	Kungl. Biblioteket.
L. U. B.	=	Lunds universitetsbibliotek.
R. A.	=	Riksarkivet.
U. U. B.	=	Uppsala universitetsbibliotek.

ɜidrag till problemet Anecdotes de Suède.

Av

NILS AHNLUND.

›Vår kära lärdomshistoria har också sina huskors›, ıckade den mångkunnige Gjörwell inför problemet Anecotes de Suède. den »så mycket både upplysande och förıörkande boken». En rad författare ha i äldre och senare d sysslat med frågan om upphovsmannen till det i vår istoriska litteratur genom sin hemlighetsfullhet och genom tt innehåll märkliga arbetet. Redan de första upplagorna 716 framkallade ett antal utsagor eller gissningar, kring ilka diskussionen länge kretsade; om vissa av dessa inlägg a undgått senare forskares uppmärksamhet,[1] torde förlusten regel ej vara stor. Att kritiskt utmönstra ohållbara hypoeser syntes långa tider vara den uppgift, som intresset för necdotes de Suède vore hänvisat till. och uppgiften börıde få en nästan hopplös karaktär, sedan samtliga hypoeser uppvisats vara föga hållbara. Väl får den kritik, som ımnat motbevisningen, knappast i allo anses lika bindande, minst därför att man misstog sig rörande skriftens grundkådning. Men härav rubbas icke slutresultaten, vare sig et gäller bröderna Samuel Pufendorf och Esaias von Pufenorf eller den franske diplomaten La Piquetière som förodade författare. Beträffande det livligast debatterade ımnet. Samuel Pufendorfs, gick säkerligen G. H. Stråle ågot för långt,[2] när han mot dennes författarskap anförde

[1] Så är fallet med det av Gjörwell (Brefvexling VI. s. 92—96) referede bidrag. som lämnas i Joh. Christ. Nemeitz' 1739 utkomna Vernünftige edanken uber allerhand Materien I, s. 60 ff. Nemeitz' kandidat är Esaias n Pufendorf.

[2] Om Anecdotes de Suède, i *HT* 1887. Stråle har här givit en överkt av den äldre litteraturen om Anecdotes de Suède (delvis, beträffande mtida recensioner, byggande på Burckhard, Historia bibliothecae Augustae . . . III, s. 344). Strales åsikt biträdes av O. Malmström, Samuel Pufenorf och hans arbeten i Sveriges historia (1899). s. 86—87.

också sådana skäl, som icke kunna upprätthållas. Å andra sidan kunde argumenteringen ytterligare förstärkas. om så vore av nöden; det mycket starka beroende av Mémoires de Chanut, som Pufendorf röjer i sina Commentarii, där han stundom hela stycken översätter Mémoires, blir till synes ett inre skäl mot antagandet av hans författarskap till en så personligt präglad skrift.[1] Framför allt är det uppenbart, att icke en utlänning utan en svensk man fattat Anecdotes de Suède i pennan. Bevis härför ger boken i dess helhet, präglad som den är av den i händelserna inblandades lidelse och på samma gång av ett intresse för den *inre* politikens traditionstrådar, omskiften och personligheter, som utesluter tanken på en utländsk författare. Att vara i svensk tjänst och förtrogen med landets förhållanden

Frågan om Anecdotes de Suède innesluter emellertid tvenne problem, vilka icke alltid hållits riktigt i sär: problemet om författarskapet och problemet om utgivningen. Boken är författad 1687 eller senast nästa år;[2] den såg dagen för offentligheten nära tre decennier därefter. Såsom jag senare skall söka visa, torde icke alla äldre uppgifter om författarskapet utan vidare böra utsöndras från diskussionen så länge de icke visats sakna värde för belysningen av det med utgivningsproblemet nära sammanhängande spörsmålet om innehavet av handskrifterna.

Med stöd av en anteckning i ett exemplar av arbetet riktade Georg Schauman tidigast uppmärksamheten på namnet Johan Paulin Olivekrans, varjämte han för första gången i stora drag lade bokens tendens till rätta.[3] Olof Palme fullföljde uppslaget i en betydelsefull studie.[4] Han har framdragit ett synnerligen viktigt vittnesbörd i samma riktning, drottning Ulrika Eleonora d. y:s utpekande av Olivekrans som författare. Genom en kritisk detaljprövning har Palme på ett ofta slående sätt bestyrkt trovärdigheten

[1] M. Weibull, Om Mémoires de Chanut, *HT* 1887, s. 172.

[2] En ganska säker terminus ante quem ger t. ex. skildringen av flottan och örlogsanläggningen i Karlskrona. Författaren yttrar härvidlag en avvaktande skepsis och säger sig ännu ej känna, hur många och stora skepp flottan omfattar. Men 1689 gick Wachtmeister till segels från Karlskrona med 30 linjeskepp och 30 fregatter.

[3] En hypotes om författarskapet till Les Anecdotes de Suède, i HT 1902; omtr. i Kulturhistoriska uppsatser (1912).

[4] Les anecdotes de Suède och dess författare, i Historiska studier tillägnade Harald Hjärne (1908).

r detta antagande. Palme tillkommer även förtjänsten att a underkastat den äldsta handskriften, i Wolfenbüttels ibliotek, en förnyad granskning och att ha sökt fastställa ess förhållande till de två tidigaste, sinsemellan avvikande anska upplagorna. De bevis för Olivekrans' författarskap alme andragit synas vara så starkt motiverade, att de tillımmantagna bilda mera än blott en hypotes. Ett försök :t ännu en gång ställa frågan under debatt tvingas steg ır steg att gå tillbaka till Olivekrans, och tilläventyrs är ɜt icke fullständigt överflödiga bestyrkanden, som på denna ig kunna vinnas.

Om man av bokens innehåll vill utvinna en utgångsınkt för efterforskandet av författaren, blir det särskilt ·å frågor som inställa sig. Den ena: vilka samtida svenska ɔlitiker saknas i skildringen? Det är psykologiskt osanɔlikt, med hänsyn till arbetets allmänna hållning och rent ɔmmenterande ton, att författaren fört sig själv fram på renan. Den andra frågan: var röjer sig tydligast författarens ställning till sin tids personligheter? Här och kanske ke i lika hög grad i hans bedömning av den allmänna ɔlitiska utvecklingen torde man kunna räkna på att finna ·dtråden. Det faller nu mycket skarpt i ögonen, att i det immel av personer, som Anecdotes de Suède rör sig med - och boken har i stor utsträckning karaktären av personalleri — namnet Olivekrans helt lyser med sin frånvaro. 'et *kunde* vara en tillfällighet, vore icke förhållandet det, tt samme man annars spelar en så framträdande roll i ;70- och 1680-talens figurteckningar från den svenska poliken. Skarpare än något annat framträder i Anecdotes de uède oviljan mot Johan Gyllenstierna, under skildringens ırtgång allt mera utpräglad och kulminerande i de svåra eskyllningarna mot honom för stämplingar mot konungen. alme har sammanställt vissa drag, som bestyrka Olivekrans' endskap till Gyllenstierna: ett yttrande av honom i ett rev till Kristina från våren 1681, efter Gyllenstiernas död, ·h en anteckning av greve Fredrik Dohna i ett exemplar v Anecdotes,[1] innebärande att Olivekrans »upptäckte en del

[1] Före Palmes observation hade dessa anteckningar uppmärksammats av ırl Gustaf Nordin, som låtit taga en avskrift därav: Nordinska samlingen 62. 4:o. U. U. B.

av Gyllenstiernas föregivna anslag. Och den brottning på den inre linjen mellan de två männen, som alltså antydes, vinner ytterligare relief i en annan källa till tidens »histoire secrète», nämligen de Carl Bonde, säkerligen med rätta, tillskrivna »anekdoter», som tyvärr avbrytas under skildringen av Karl XI:s danska krig.[1] Här framföres Olivekrans första gången i samband med skildringen av 1672 års riksdag och de ofrälse ståndens roll i striden om konungaförsäkran, en »intrig» som Bonde tillskriver Johan Gyllenstierna och hans närmaste kreatur, borgmästaren Thegner och statssekreteraren Olivekrans. Det kan nämnas, att hela detta förlopp över huvud saknas i Anecdotes de Suède, som dock röjer ett livligt intresse för ståndsstriderna vid både tidigare och senare riksdagar. I fortsättningen av Bondes arbete presenteras Olivekrans som den främste bland de »män i kollegierna», som gjorde gemensamt parti med den Gyllenstiernska kretsen. Han var, heter det, »genom affinitet sammanknippad med den Vivalliske släkten» — det är domprosten Valius som åsyftas — och hade »också dess maximer och desseiner i drottning Christinæ tid insupit». Han beskylles för att ha haft till sitt enda syfte, »huru han genom tidernas omväxling skulle uppkomma, de gamle dämpa och medelst de stores oenighet bliva högsta hanen i korgen». Därför gynnade han herrarna Gyllenstiernas förehavanden och planer — dock för att efterhand bli dem besvärlig genom sin skicklighet och de hemligheter han satt inne med. När Olivekrans under Bengt Oxenstierna sändes till fredsunderhandlingarna i Nijmegen, var orsaken helt enkelt den, om vi få tro de Bondeska anekdoterna, att Johan Gyllenstierna ville fjärma honom från hovet »som den han fant för sig farligast såväl för dess capacité som ock redan genom honom på vägen bragte intriger». Han önskade ej äga en jämlike vid hovet. Sådan tedde sig för samtida iakttagare den man om vilken Anecdotes de Suède, trots sin förkärlek för just detta slags stoff, iakttager fullständig tystnad.

Det förtjänar kanske i förbigående beaktas, att även

[1] Anteckningar om Bondesläkten af Carl Trolle-Bonde, Carl Bondes skrifter II (1900). Tidigare, efter Olof von Dalins utdrag, tryckta i Loenboms Märkvärdigheter IV. — Schauman har (a. a., s. 130—131) från Fryxells Berättelser anfört några utsagor om Olivekrans i Bondeska anekdoterna men synes icke känna, varifrån Fryxell hämtat sina uppgifter.

ortsett från Johan Gyllenstierna den bedömning av poliska personligheter, som avspeglar sig i Anecdotes, tydligts var den inom Olivekrans närstående kretsar hävdvunna d tiden för tillkomsten av arbetet. Med den bekante diomatiske äventyraren Du Cros stod Olivekrans under en ljd av år i nära förbindelse; de delade våning i London 678[1] och korresponderade ännu ett par decennier senare.[2] u Cros' relation om Sverige av 1686 står ganska säkert ıder inflytande av Olivekrans' uppfattningar. Det är därr av intresse, att ros och tadel fördelas efter ungefär mma regler som i Anecdotes: så i fråga om Bengt Oxenierna och M. G. de la Gardie, den förre rätt ogynnsamt dömd, den senare icke osympatiskt tecknad vad beträffar betets slutpartier. Du Cros framhäver även Olivekrans, m skildras såsom icke värderad efter sin förtjänst.[3] John obinson, den engelske legationsprästen och t. f. envoyén i ockholm, plägade livligt umgänge med Olivekrans och nnes släktingar.[4] I hans 1694 utkomna An account of weden lägger man märke till ett litet drag (s. 94), som erfinnes i Anecdotes. Historien hade tilldragit sig under engt Oxenstiernas och Olivekrans' vistelse i Nijmegen och rde en på skvallervägen rapporterad etikettstvist mellan n förres gemål och den franske ambassadörens fru.[5] Det f. ö. tänkbart, att Dohna med sin antydan, att »en engelsan» författat arbetet, åsyftar just Robinson.

Det finnes i Anecdotes de Suède ingenting, som allvargt försvårar teorien om Olivekrans' författarskap, utan stmera åtskilligt, som vid närmare skärskådande skänker ıtagandet ökad hemul. Han mognar till statstjänare och ırjar sin bana ungefär vid den tidpunkt, då arbetet får örre fyllighet och omedelbarhet. Den miljö, från vilken

---

[1] Schauman, a. a., s. 130.

[2] Detta framgår av brevväxlingen mellan sachsiske generallöjtnanten G. Lewenhaupt och Lars Cantersten, Olivekrans' svärson. Den 22/11 juli 97 ber Lewenhaupt att med första post få uppgift på Du Cros' adress. ivekrans framskymtar ofta i dessa brev. Canterstens samling. K. B. Om wenhaupt se f. ö. Adam Lewenhaupts biografi över honom.

[3] Stråle, a. a., s. 110.

[4] Ibid., s. 111; förbindelserna dem emellan vitsordas även av brevväxgen mellan Barck och Hermelin.

[5] Schauman, a. a., s. 136. Palme, a. a., s. 439. Affären beröres utfört av Bengt Oxenstierna i skrivelser från året 1678: Loenbom, Handlingar l Karl XI:s historia II, passim. Olivekrans reste till England i samma går, som saken tilldrog sig.

han utgick, synes glimtvis ge sig tillkänna i skildringer
dessa år, där visserligen ibland en påverkan röjes från gr
liga dåtida källor, som Arnold Messenii skrift år 1
Palme har riktat uppmärksamheten på den livliga teck
gen av riksdagen i Uppsala våren 1654, särskilt Axel Ox
stiernas anförda yttrande till professorerna Verelius
Stigzelius. Verelii nära förhållande till den unge ä
biskopssonen Johannes Paulinus är berört av Palme och
på flera sätt bestyrkas. I brev till honom från sina utlar
färder frambär Verelius sin vördnad till hans moder
uttrycker sin aktningsfulla pietet för faderns minne. I
krets av liktänkande och förtrogna, som avtecknar si
denna korrespondens,[1] har inom den yngre generationen
medelpunkt i Edvard Ehrensteen, en av Olivekrans' närm
ungdomsvänner[2] och senare genom sitt giftermål befryn
med honom. Man har av ålder tillerkänt den då tjugu
årige Edvard Philipson författarskapet till den märk
broschyr om skattegodsen, som skrevs mot slutet av 1
års riksdag, ett uttryck för uppfattningen inom vissa
betskretsar med färska eller inga sköldebrev.[3] En anty
är därmed given om tänkesättet inom Olivekrans' umgän
krets under den följande tiden, och Anecdotes de Suède
nebär härvidlag ingen motsägelse. Adelns taktik vid stån
striden på 1650 års riksdag är föremål för ett uttryck
klander: mera genom hotelser än med förnuftsskäl lycka
adeln den gången avvända den av de ofrälse stånden rikt
stöten. Helt annorlunda är tonen i de högaristokrati
Bondeska anekdoterna: de ofrälse ståndens utskickade bl
heter det här gillande, »med en tillbörlig correction
näpsande avviste». Härmed överensstämmer prisandet
1655 års reduktion i Anecdotes, vilket av Palme samm
ställes med Olivekrans' deltagande i reduktionsvän

[1] Vereliana, utg. av P. Schenberg, Linköping 1730.

[2] Därom vittna bevarade brev. »Amantissime Edwarde frater», ti
honom Johannes Paulinus i ett brev (orig.) från Uppsala den 10 dec.
Bland Olivekrans' koncept, Olivekrans' samling i R. A.

[3] Clason, Till reduktionens förhistoria, bil. s. 69, och efter hon
Lövgren, Ståndsstridens uppkomst, s. 75 not, yppa tvivel om riktighet
denna uppgift, som Ehrensteen ej bestyrkt i sin självbiografi. Huvuds
är emellertid i detta sammanhang, att traditionen tillskrivit honom ar
vilket nog ej kunnat ske, om ej E. varit känd för att i yngre år ha
trätt uppfattningar av denna art och tillhört en krets, där sådana åskå
gar varit naturliga.

Crister Bondes ambassad till London samma år. Säkerligen oro utgångspunkterna för Olivekrans' ställning till frågan idigare givna och icke bestämda av intrycken från samaron med Bonde. Anecdotes de Suède uttrycker med en i ammanhanget oväntad skärpa sitt ogillande av Karl Gustavs örhoppningar på Cromwell, »en man som med möda uppätthöll sin auktoritet, nyttjande lika mycket våld som onstgrepp för att säkra sitt välde, och för vilken de svenska apnens framgångar voro så gott som likgiltiga». Att)livekrans från sin vistelse i England hemfört ogynnsamma ersonliga intryck av förhållandena under protektorns regim, ramgår fullt klart av en utförlig levnadsskildring, om vilken senare blir tillfälle att tala. Samma biografi över)livekrans, byggd på det förtroliga umgänget med honom ch författad av en bland Sveriges lärdaste män i alla tider, ndas den djupaste beundran för hans lärdom och för den ällsporda grundligheten i hans utbildning, så helt olika enare generationers: »Alia tunc erat ratio studiorum, alia lisciplina!» Man jämföre det mycket stora intresse för upp-ostringsfrågor, som kan utläsas ur Anecdotes och särskilt ur skildringen av Karl XI:s uppfostran, lika brett lagd som)ittert präglad, möjligen förrådande de besvikna känslorna ios en man, som hoppats få præceptorns värv anförtrott it sig.[1]

Författaren av Anecdotes de Suède är principiellt anhängare av reduktionen; hans slutomdöme därom blir också, att den »synes hava varit nödvändig för rikets bevarande» (conservation). Denna ståndpunkt framträder likväl i arbetets senare partier stundom något beslöjad på grund av författarens skarpa motsättning till de krafter, som framdrevo verket, och särskilt till Gyllenstiernorna. Härom är förut talat; det bör blott tilläggas, att de anklagelser mot Johan Gyllenstierna för högförrädiska planer, som Anecdotes de Suède framför, även återgå i andra personligt färgade källor från denna tid.[2] Av stort intresse är att kunna fast-

[1] Detta parti av Anecdotes de Suède har behandlats av H. G. Robson, Observationes circa educationem Caroli XI (praes. J. H. Schröder), och Knut Geijer, Bidrag till historien om konung Carl XI:s uppfostran (praes. E. G. Geijer, 1842). Båda anse sig kunna påvisa starka överdrifter i skildringen — Om Olivekrans' ungdomsstudier finnes ett värdefullt material i Palmsköldska samlingen 354. U. U. B.

[2] Jfr t. ex. Fryxells Berättelser, XV, s. 53.

slå, på vilken bestämd tidpunkt brytningen mellan dem ägde rum. Bondeska anekdoternas utsago behöver kanske ej innebära, att den var fullbordad i och med Olivekrans' avlägsnande från hovet. Att klyftan vidgades genom slitningar under Olivekrans' mission hos västmakterna är obestridligt.[1] Fast står likväl, att han ännu efter sin återkomst hösten 1679 rekommenderades av Gyllenstierna till användning »vid riksdagen eller eljest».[2] I 1680 års riksdags förhandlingar har han icke tagit någon synlig del; troligen har han varit närvarande och bakom kulisserna gjort sig gällande.[3] Han hade i varje fall gäckat försöken att avlägsna honom från Stockholm,[4] en plan som ju med framgång utspelades mot andra politiker; Anecdotes de Suède nämner bl. a. Klas Rålamb, Göran Sperling och Henrik Falkenberg. Jämte Ehrensteen, som i Anecdotes lätt snärtas för sin medverkan i klacken på riddarhuset, var Olivekrans föreslagen till ledamot av stora kommissionen, vari han likväl, liksom Ehrensteen, ej inträdde. Man har ett intryck av att han med stor smidighet undgick att låta binda sig, något som också väl överensstämmer både med vad vi känna om Olivekrans' karaktär och bana och med den politikerprofil, odeciderad i förhållande till de inre partigrupperna men bräddad av personlig lidelse, som avskuggar sig i Anecdotes de Suède. Reduktionens och förmyndareräfstens överdrifter klandras, men särskilt bestämmelserna om indragningen av förpantade och försålda gods uppväcka författarens bitterhet: därigenom, säger han, ha vida fler gjorts olyckliga än genom reduktionen. Olivekrans befann sig i ett läge, som ger en personlig bakgrund åt denna bitterhet. Därom vittna bekymrade inlagor från honom rörande oköpta räntor och andra mellanhavanden med kronan. De äldsta av dessa inlagor till reduktionskommissionen äro daterade den 4 juli 1687.[5] Följande månad anträffas han, uppenbarligen i mycket dålig sinnesjämvikt, stadd på en resa till Tyskland.[6] Året 1687 är det sista, som i Anecdotes de

[1] Schauman, a. a., s. 130, och där anförda källor.
[2] Carlgren, Kungamakt, utskott och stånd på 1680- och 90-talets riksdagar. *HT* 1921, s. 24.
[3] Jfr dock Carlgren, a. a., s. 15 not 2.
[4] Fryxell, Handlingar rörande Sveriges historia I, s. 395, 397.
[5] Köpegodsakt n:r 146. K. A.
[6] Palme, a. a., s. 142; jfr det följande s. 17.

uède nämnes, och under förutsättning att han är författaren — vilket ej gärna, synes det mig, kan på allvar bevivlas — föreligger en viss sannolikhet för, att ett utkast ill arbetet tillkommit just under denna resa.

Över Johan Paulin Olivekrans' gestalt vilar, såsom 'alme i sin karakteristik av honom framhåller, ett drag v hemlighetsfullhet och oåtkomlighet. Han var en betyande man med erfarenhet på skilda områden av statsaretet, och det är ingen obetydlig personlighet, som träder ss till mötes i Anecdotes de Suède. Men han var i det ora hela en ganska isolerad man, bunden av det negativa raget i sitt väsen. Att han av sin samtid ansågs intrigant ch elak, benägen att »riva upp avdömda saker», därom finas flera vittnesbörd. »Om godheten av naturen hos honom arit i den fullkomlighet, som en ärlig man anstår, vet jag ke», säger författaren till Bondeska anekdoterna. Brevväxlingen mellan Samuel Barck och Olof Hermelin[1] ger en itressant ehuru långt ifrån opartisk teckning av honom nder hans sista år hemma i Stockholm, medan de svenska rméerna växlade valplatser på andra sidan om havet. arcks omdöme om Olivekrans, med vilken han vissa tider od i daglig beröring, är de första åren icke egentligen gynnsamt ehuru färgat av bristande sympati. Han förıkar icke stödet av »gubbens» världserfarenhet men är medeten om att denne ibland dömer »efter præconcepta opinione ch passion»; stundom svävar Olivekrans också på målet ch vill ej ut med sin innersta mening, så att ingen blir itt klok på honom; han kan emellertid konsten att tiga, ch en hemlighet vilar hos honom i gott förvar. Är det en illa, att man tycker sig igenkänna alla dessa drag från rfattaren till Anecdotes? Senare får Barcks kritiska men å samma gång respektfulla syn på Olivekrans vika för en nnan, den rena fiendskapens: en arvstvist har åstadkommit ı brytning dem emellan. Olivekrans författar i målet ingor, som enligt Barck äro uppfyllda »med bitterhet emot vandes och död», och utmärker sig även eljest genom »argeter och impertinentier». I mars 1706 utbrister Barck: Gud hjälpe oss ifrån den lögnelige och arge mannen, som

[1] Utg. av Carl von Rosen

är en mästare i 1000 konster som djävulen själv.» Un
hand spridas verser, författade av Olivekrans, vilka hos d
mera invigda väcka »något skandalum» på grund av vi
anspelningar; verserna synas ha varit av politiskt innehå
När Olivekrans helt hastigt, efter att länge med stor vi
kraft ha dolt sin sjukdom, skiljes från världen i januar
1707, har Barck intet ord av erkännande: »De äro få so
beklaga hans död, så bekant var han allmänt för arg
Den frånvarande Hermelin har emellertid vid underrätte
om dödsfallet genast gripits av bekymmer för sina brev t
Olivekrans; han har visserligen aktat sig för att »skriva
mycket till den mannen», men oroar sig likväl för att d
skola komma i andra händer. Själv har han i sin ägo bre
från motparten, som arvingarna nog skulle vilja byta ti
sig, »om de visste deras innehåll». Saken ordnas slutlig
på tillfredsställande sätt, så att Hermelins skrivelser efte
en del förhandlingar »frälsas utur de gömmorne».

* * *

Utgivningen av Anecdotes de Suède upprullar en r
svårlösta problem. Den eller de, som 1716 befordrade d
lilla boken till trycket, ha uppenbarligen satt en ära i a
gäcka alla eftervärldens gissningar. Första franska up
lagan bär på sitt titelblad tryckorten Haag, men skall, o
vi få tro vittnesbörd i samtida recensioner, ha blivit try
enligt en uppgift i Berlin, enligt en annan i Ulm.[1]
alla händelser är sannolikt uppgiften om Haag som tr
ort falsk. Andra franska upplagan, som utkom samma å
har den uppenbart oriktiga tryckorten Stockholm, men up
ges i liknande källor vara tryckt i Utrecht, och den nä
överensstämmelsen med den tredje franska upplagan, av 17
och med tryckorten Kassel, som måhända är riktig, med
ännu en möjlighet. Sins emellan äro de två äldsta upp
gorna även i fråga om sin text klart skilda. Den fråg
inställer sig här, huruvida utgivaren av första uppla
också får betraktas som utgivare av den andra. För de
antagande kunna onekligen vissa motiv förebringas.

[1] Det senare hävdas med stor bestämdhet av Stråle: de vittnesbörd
åberopar synas dock ej kunna anses så bindande, att den andra up
får anses på något sätt utesluten.

ıppenbara bristerna i den förra editionen kunna ju tänkas ıa utgjort en tillskyndelse för honom att ombesörja en ny, om bättre tillgodoság framförallt fordringarna på språkrikighet och stil. Visserligen fäster man sig vid de karakteistiska olikheter, som förorden förete. Editio princeps uppyser, att författaren sammanskrivit verket för att roa en ıögt uppsatt herre, andra upplagan åter, att han gjort det ör sitt enskilda nöje; i första upplagan meddelas, att förattarens papper efter hans död förvarats vårdslöst av ar-ingarna, medan denna ofinkänsliga hänsyftning utelämnas andra upplagans företal. Dessa olikheter kunna emellerid mycket väl vara ett led i utgivarens strävan att omge oken med så stor hemlighetsfullhet som möjligt. Mindre ikt tillkommer nog omständigheten, att de båda upplagorıas företal i andra stycken röja tydliga överensstämmelser; let kunde ej vara lämpligt att lancera någon alldeles ny äsart. En jämförelse mellan 1716 års två franska tryck[1] an i och för sig icke lämna säkert svar på frågan, om le framkommit på skilda vägar eller härröra från samma ıåll. Det senare har alltid ansetts stå utom varje tvivel; ag har redan antytt de skäl, som kunna tala för ett sådant ıntagande. Men den motsatta möjligheten får icke utan idare lämnas ur räkningen. Det låter alltför väl tänka ig, att handskrifter till Anecdotes de Suède funnits i flera änder, och att ägaren till en sådan vid underrättelsen om kriftens offentliggörande i mindre tillfredsställande skick kyndat att ombesörja en ny upplaga, därmed förverkligande en kanske sedan länge omfattad plan. Hypotesen synes mig icke innebära någonting osannolikt; det gäller därför att öka utröna, om den på något sätt kan bestyrkas. Närmast ha vi alltså att efterse, hur ett sådant antagande låter förena sig med handskriftsmaterialets beskaffenhet.

Olof Palme har underkastat de två äldsta upplagornas relation till varandra och till huvudhandskriften i Wolfenbüttels bibliotek en ingående undersökning. Han har ansett sig kunna fastslå, att båda dessa inbördes skilda upplagor utgått från samma manuskript, nämligen just det i Wolfenbüttel, vars primära karaktär klart framgår därav, att dess

[1] Första upplagan utkom, såsom recensionerna utvisa, före april, andra upplagan före september.

nedskrivare med löpande hand gjort ändringar i sin text. Den senare upplagan utgör ej blott en stilistisk bearbetning av den förra, såsom man förut trott, utan en och samma handskrivna version har enligt Palme legat till grund. Skillnaden är den, att upplagan n:r 1 i allt väsentligt ordagrant följer denna handskrift, medan n:r 2 i omfattande grad iklätts en ledigare språkdräkt före publiceringen. Att andra upplagan icke grundats enbart på det första franska trycket bevisas till full evidens av några kompletteringar i enlighet med handskriften, där första upplagan företer meningsstörande lakuner. Då vidare andra upplagan befinnes återge »flertalet av de mera omfattande rättelserna i Wolfenbüttelmanuskriptet», har Palme i detta förhållande sett ett avgörande bevis för att den omedelbart återgår på detta manuskript och icke på något annat. Vad första upplagans relation till samma manuskript angår, finner Palme likaledes, att ingen tvekan kan råda, då flera för handskriften karakteristiska drag alldeles osökt förklara t. ex. uteslutningarna i den tryckta upplagan.

Hur bindande dessa iakttagelser än må synas vara, torde de med ledning av dem dragna slutsatserna dock böra sättas i fråga. Det synes nämligen, trots de anförda omständigheterna, ingalunda vara alldeles säkert, att vare sig första eller andra upplagan direkt och utan mellanled utgår från handskriften i Wolfenbüttel. Andra handskrifter, som visserligen måste ha stått i det närmaste beroende av denna och influerats av dess egendomligheter, kunna lika väl ha lagts till grund för dessa upplagor. Möjligheten avser särskilt andra upplagan, men är kanske också för första upplagans del den sannolikaste. Det är svårt att förstå, hur vid en korrekturläsning efter manuskriptet t. ex. de nyssnämnda uteslutningarna kunna ha undgått uppmärksamheten, men omvänt lättare att förklara, att en avskrivare, som på ett tidigare stadium begagnat Wolfenbüttelmanuskriptet som förlägg, gjort sig skyldig till förbiseenden, mot vilka innehavaren av den nya, sekundära handskriften vid tryckningen icke ägt några korrektiv. I samma riktning talar också i sin mån en förbisedd passus i det s. k. Leibnizintyget. Detta under diskussionens tidigare skeden mycket omtalade intyg, som vill styrka Samuel Pufendorfs författarskap, är daterat

ßerlin den 4 juli 1715 och inhäftat i den ifrågavarande ıandskriften.[1] Att det ej kan härröra från Leibniz är sedan änge uppvisat; hans namn har från början ej ens föreommit under aktstycket, som måste ha sin upprinnelse från nnan person, tilläventyrs den preussiske justitieministern ı. O. von Plotho († 1731), som synes ha varit ägare till handkriften.[2] Intygsförfattaren, som påstår sig ha mottagit ıanuskriptet av en sin förman eller gynnare, en minister, ilken i sin tur mottagit det av sin vän Pufendorf med upprag att efter dennes död befordra det till trycket, uppger land annat, att han *erfarit*, att dess offentliggörande nu örberedes. Därest över huvud någon vikt bör fästas vid etta intyg, skulle man här närmast ha ett vittnesbörd om tt innehavaren av handskriften haft vetskap om eller tminstone anat tillvaron av andra dylika och planer på ublicering; hans sätt att hänvisa till vad han inhämtat ut audio») blir eljest egendomligt; manuskriptet är ju hans, ch han bestämmer ensam över dess utgivning. Detta anıgande styrkes också av intygets avslutande ord: den nuarande ägaren har velat meddela vad han vet till förekomıande av att den store Pufendorfs manuskript skall aktas ara av mindre värde, sedan verket sett dagen i tryck. Att e slutsatser, som kunna dragas av en så osäker källa, måste li synnerligen svävande, förnekas naturligtvis ej. Omtändigheterna förtjäna dock otvivelaktigt att åtminstone onstateras. Ett något större värde tillkommer ovedersäggen detta aktstycke, sedan det blivit ådagalagt, att något ılsarium med Leibniz' namn ej därmed åsyftats.

En granskning av eventuellt annorstädes förefintliga andskrifter fordras för att ge fastare underlag åt de synunkter, som här framlagts. Även om man icke kan påvisa illvaron av en handskrift, som företer alldeles samma särrag i detalj som första upplagan, behöver man därför icke, v skäl som torde ha framgått, postulera Wolfenbüttelıanuskriptets användning vid tryckningen som ovillkorlig. ßetydelsefullare är dock att undersöka, om ej andra uppıgan kan återgå på andra handskrifter än den i Wolfen-

[1] Avtryckt av Bernhard von Beskow, Försök att besvara frågan, huruida Samuel von Pufendorf må anses vara författare till den omtvistade ırifteu »Les Anecdotes de Suède» (1860), s. 13—14.

[2] Schauman, s. 137: jfr Palme, s. 425 not.

büttel. Det kan utan vidare sägas, att denna möjlighe verkligen är för handen. Man har nämligen även andr handskrifter i behåll, ehuru de hittills ej varit föremal fö en granskning. Kungliga biblioteket i Köpenhamn äge tvenne sådana, sign. Gl. Kongel. Saml. 1194 fol. och Thott ske Saml. 1320 fol. Båda återge första franska upplagan text. I fråga om de avvikelser mellan denna och Wolfen büttelredaktionen, som Palme konstaterat — särskilt fram trädande i överhoppade rader på ett par ställen — ansluta sig båda fullständigt till den senare. De särskilda punkter där andra upplagan kan ådagaläggas ha trognare följt hand skriften, framträda även här i oförvanskad form.[1] Över huvud kan man icke påvisa någonting, som fastställer, att *andra* upplagan ovillkorligen måste återgå på Wolfenbüttel manuskriptet och icke lika gärna på de avfattningar, varom här är fråga, eller någon annan av samma art. Upptagandet det av »flertalet rättelser» i Wolfenbüttelredaktionen — som ju gjorts med löpande hand — visar blott, att denna är primär i förhållande till de andra handskrifterna, men icke att den ofrånkomligt och omedelbart legat till grund för andra upplagan. Att däremot *första* upplagan ej direkt kan ha byggts på någon av Köpenhamnshandskrifterna är tyd ligt. Dessa röja båda ett nära släkttycke, lättast skönjbart i fråga om indelningen i stycken, som här erbjuder rätt stora avvikelser från första upplagan, med bättre tillgodo seende av det logiska sammanhanget. För övrigt råder full överensstämmelse med Wolfenbüttelredaktionen, så vitt fram går av Palmes redogörelse för dennas läsart. Namnformerna förete i Thottske Saml. större riktighet än i första upplagan och även Gl. Kongel. Saml. har i detta avseende på flera punkter företräden. Båda handskrifterna äro skrivna med van hand utan ändringar i texten; jag har vid företagen granskning i intetdera fallet funnit någon likhet med de mäns handstilar, som i diskussionens sammanhang närmast komma i fråga. Att dessa handskrifter stå helt oberoende av trycken har redan framgått; de återgå direkt på manu skriptet i Wolfenbüttel. Samma händer, som gjort avskrifterna ha före den egentliga texten nedskrivit det företal, »l'imprimeur au lecteur», som läses i Berlin- eller Ulmeditionen. I

[1] Palme, a. a., s. 423—424.

n ju även förekommer i huvudhandskriften. Detta företal ste härröra från en tid, som ligger åtskilligt före tryckigen av Anecdotes de Suède. Så vitt man kan finna, är ingenting som hindrar, att antingen de köpenhamnska ndskrifterna[1] eller ock andra med dem överensstämmande ndskrifter kunna ha utgjort grundvalen för den stiliska överarbetning, som föregick andra upplagan.

Med hänsyn till anförda omständigheter synes det vara ättigat att försöksvis räkna med två av varandra i huvud: oberoende linjer för arbetets publicering. Att från ma utgångspunkt fullfölja undersökningen torde icke vara deles betydelselöst, änskönt man icke når längre än till poteser. Man tycker sig nämligen skymta tvenne sådana jer, vilka här villkorligt antagits, utan att dock kunna lla dem i fullt fast relation till resp. första och andra plagorna och utan anspråk på att lämna mer än alternaa uppslag till en lösning. Den ena linjen leder tillbaka Samuel Pufendorf. Det är a priori förtjänt av närmare lersökning, huruvida de icke få utsagorna om honom som fattare av Anecdotes de Suède dock verkligen äga någon indval i skriftens befintlighet bland hans litterära kvarenskap. Kanske icke heller de Karl Adlerfelt tillskrivna, nolikt från annan man härrörande anteckningarna i ett emplar av Anecdotes[2] (i Uppsala universitetsbibliotek) få t förbises på denna punkt. Enligt dem skall hessiska rådet Hein (Hayn) för antecknaren ha berättat, att han mit handskriften bland Pufendorfs efterlämnade papper, fattad på tyska och »i temmelig confusion», varefter Hein ett sig tillfälle att med tillhjälp av flera personer i en st översätta arbetet på franska för att av hänsyn till kans betänkligheter dölja författarskapet. Palme har, helt tseende från uppgiften om Pufendorfs besittning av handiften, varit inne på möjligheten av Heins medverkan vid ckningen och hållit öppen tanken på tillskyndelser härllag från Ulrika Eleonora, till vilken samme Hein, som ann sig i hennes gemåls tjänst, intog ställningen av en

[1] Dessas närmare proveniens har jag ej utrönt: jfr dock forts. s. 21. 2.

[2] C. Eichhorn, Undersökning om skriften Les Anecdotes de Suède och s verklige författare, i Nordisk universitetstidskrift 1863; i omarbetad n i Svenska studier 1869.

politisk rådgivare. Mig synes detta antagande om pri- sessans aktiva roll föga sannolikt med hänsyn till de käns- hon bör förutsättas ha hyst inför en skildring, som visser- ligen icke kränkte men dock med naken indiskretion behand- lade faderns minne. De randanteckningar till Anecdotes de Suéde, som vi äga av hennes hand, delvis i ett exemplar av andra och delvis i ett av tredje franska upplagan, härröra för övrigt från en så sen tidpunkt som åren 1722—23.

En direkt förbindelse mellan Olivekrans och Samuel Pufendorf blir ett nödvändigt led i en argumentering, som avser att styrka sannolikheten av den senares innehav av huvudhandskriften. Bådas ställning förde dem helt naturligt samman vid många tillfällen. Det är vidare ytterst sanno- likt, att gemensamma lärda intressen nära förenat dessa män, den ene ett av de stora namnen inom naturrätten, den andr- en hängiven arbetare på samma område. Olivekrans' veten- skapliga huvudverk utgöres ju av hans tabeller till Hug- Grotii De jure belli ac pacis.[1] Det förtjänar i detta sam- manhang att beaktas, att Anecdotes de Suède oförtydbart bygger sin statsrättsliga grundåskådning på naturrätten. i dess inledande betraktelser om svenska rikets uppkomst ges en skarp och klar formulering av härskarfördragsteorien.[2] Måhända var det på Olivekrans' direkta uppmaning, som Pu- fendorf hänvände sig till drottning Kristina med begäran om understöd för sina verk i Sveriges historia och för vissa planerade forskningsresor i Tyskland. Otvivelaktigt förde- underhandlingarna härom till ej ringa del genom Olivekrans, drottningens generalguvernör. De skola enligt Arckenholtz ha börjat två år före Kristinas död, alltså 1687, en uppgift som dock synes osäker. Visst är, att hennes förut givna samtycke återtogs, sedan studiet av de redan tryckta par- tierna väckt hennes misshag på grund av uttryck i skild- ringen av trettioåriga krigets historia, som förfördelade hennes känslor som katolik. En bidragande orsak till avslaget torde ha varit — Pufendorf har själv antagit det — att Kristina samtidigt beviljade Kielprofessorn Wasmuth ett frikostigt understöd. Uppgörelsen med denne gjordes slutgiltig fram på sommaren 1687; det är antagligt, att förhandlingar

[1] De trycktes av S. H. Musæus i Kiel 1688.
[2] Första uppl., s. 6; andra uppl., s. 5.

ied Pufendorf då ännu ej var fullt slutförd. Vi känna ej ycket om denna sak, men Olivekrans' framträdande roll i ffären med Wasmuth visar, att han i dylika ärenden, alltså ven i fråga om Pufendorf, varit drottningens ombud och nderhandlare.[1] Allt synes tala för, att förbindelsen dem mellan varit ganska livlig vid tiden för Pufendorfs avfärd rån Sverige i slutet av år 1687. Redan är omtalat, att Olivekrans samma år företog en resa till Tyskland, under ilken Anecdotes de Suède kan tänkas ha tillkommit. Han reste från Stockholm i juli på väg mot söder, anträffas i ugusti i Hamburg, där han uppehöll sig några veckor, röjde sedan en kortare tid i Wolgast och begav sig så hem ver Gottland i slutet av september.[2] Denna färd, som ägde um i drottningens ärenden, gav honom säkerligen lediga tunder, om han ville ägna sig åt ett distraherande författarkap; och tydligt är, att han vid denna tidpunkt var mer n vanligt bitter på världen och människorna. Under tiden idade Pufendorf i Stockholm den länge fördröjda tillåtelsen tt få lämna Sverige. Vad som tilläventyrs förefallit dem mellan vid rikshistoriografens avsked lär aldrig bli bekant, men den möjligheten, att Olivekrans nu åt Pufendorf anförrott ett exemplar av sin »histoire secrète», denna må ha örelegat i ett mer eller mindre fullständigt skick och på det ena eller andra språket, är som synes icke på något sätt oförenligt med tidssammanhanget. Ett mer eller mindre avgörande hinder mot detta antagande skulle visserligen föreligga, om den uppfattning vore riktig, som Stråle i sin undersökning med så mycken styrka vill hävda, eller att Pufendorf skildes från Sverige under sådana former och i en sådan stämning, att han icke kan tänkas ha velat låna sig åt de bittra och indiskreta utgjutelser, varav Anecdotes

[1] Arckenholtz, Mémoires de Christine IV. s. 53 ff., 58 ff. A. återger ibid. II, s. 269) en odaterad biljett från Kristina till Olivekrans rörande vissa litterära dedikationsfrågor, bl. a. Pufendorfs, och hänför denna biljett till 1687. Av innehållet framgår, att den skrivits under Olivekrans' vistelse i utlandet: men det kan ej gärna vara fråga om resan 1687. Drottningen räknar med, att O. efter förrättat värv skall besöka henne (»venez causer avec moi»), och en dylik plan har säkerligen icke varit före 1687. — Pufendorfs Commentarii trycktes 1686, men parallellen Wasmuth visar, att förhandlingarna fortsattes även efter tryckningen av det diskuterade arbetet.

[2] Hållpunkter utgöra följande data: Norrköping den 18 juli, Hamburg den 9 och 15 aug., Wolgast den 23 aug. — 11 sept., Visby den 26 sept., Stockholm den 8 okt. Olivekrans' koncept bl. Handlingar rörande drottning Kristinas underhållsländer. R. A. Jfr Palme, a. a., s. 442.

de Suède överflödar — ett motiv som ju ej blott kun åberopas ifråga om hans påstådda författarskap utan öv huvud i fråga om varje slag av samverkan och förtroen mellan honom och skriftens författare. Men denna menin är alldeles icke hållbar. Samuel Pufendorf befann sig und dessa månader i en dov sinnesstämning, vartill ej mins bidrog hans broder Esaias' nyss förut timade häftiga bry ning med svenska regeringen. I ett brev till en vän i ut landet klagar han, i slutet av augusti 1687, över de »invidorum artes», som drivit brodern i landsflykt, och att dennes öd hos honom alstrat avoghet mot allt svenskt visar t. ex. ett brev från honom till Leibniz tre år senare, där han me hänsyftning på denna sak talar om en nation, vars hat m främlingar ej kan besegras av några förtjänster.[1] Att Pufendorf varit »av någon orsak ganska avogt stämd mot vart folk» vitsordades också några år efter hans död av Johan Peringsköld.[2] En universitetstradition, vars rötter jag ej lyckats uppdaga, visste vid 1700-talets slut berätta, att denna avoghet ägt sin grund i felslagna förhoppningar på Skytteanska professuren i Uppsala, varigenom hans vrede upptänts mot den Gyllenstiernska ätten, som ju innehade patronatsrätten.[3] Denna arvsägen får kanske lämnas åt sitt värde: betydelsefullare är, att i varje fall Esaias von Pufendorf tillhörde dem, som i likhet med Olivekrans och Anecdotes de Suède ogunstigt bedömde Johan Gyllenstiernas minne.[4]

Låt oss alltså antaga, att Olivekrans invigt historikern Pufendorf i sin hemlighet och till honom överlämnat en handskrift av Anecdotes de Suède. Det ligger i intet avseende något osannolikt i ett sådant antagande. Skriften tillkom säkerligen icke för att begravas i författarens enskilda gömmor, låt vara att den ej heller kan ha varit ämnad att vid denna tidpunkt offentliggöras. Håller denna hypotes streck, så har Pufendorf icke svikit förtroendet att hålla tyst med författarnamnet; det ligger också i sakens natur, att han genom trohet mot sitt löfte skulle utsätta sig själv

[1] Pufendorf till Rechenberg, Stockholm den 31 aug. 1687; till Leibniz, Berlin den 8 juli 1690. Hist. Zeitschrift 70, s. 23 ff., s. 50 ff.

[2] »In gentem nostram præter ullam causam iniquior.» Peringskölds noter till Cochleus, Vita Theodorici (1699), s. 303.

[3] E. M. Fant, Observationes selectæ historiam Sveeanam illustrantes. XII (1788), s. 127.

[4] Stråle, a. a., s. 106.

r misstankarna att vara författare till skriften, när denna dag blev bekant. Manuskriptet i Wolfenbüttel är icke rivet med Olivekrans' hand. Detta betyder, att den förs upplagans franska version icke omedelbart härrör från nom utan i sin föreliggande form stammar från annan rson. Därest ej över huvud den till synes så starkt grunde Olivekranska hypotesen skall förkastas,[1] måste man ljaktligen förutsätta tillvaron av mellanled, av medarbetare. tt det i alla händelser ej *enbart* bör vara fråga om en ersättning till franska från ett annat språk, därför sys mig Palme ha anfört mycket talande skäl. Å andra dan är det föga antagligt, att Olivekrans för en skrift av *nna* karaktär kan ha räknat med en mer eller mindre bellartad uppställning såsom den slutgiltiga.[2] Fullföljer an den förklaring Palme givit, ligger onekligen den slutsen nära, att Olivekrans *själv* förutsett en utarbetning i nslutning till det framställningssätt, som i dylika skrifter ädse varit det brukliga. Vore nu händelsen den, att manukriptet i Wolfenbüttel kunde uppvisas vara skrivet med amuel Pufendorfs handstil, så skulle antagandet av Olivekrans som författare så långt ifrån kullkastas, att det enligt in uppfattning snarare vunne ett stöd. Såväl Bernhard on Beskow som Palme ha ur handstilens synpunkt grankat detta manuskript. Beskow fann dess stil mera närma ig Samuels än Esaias' men förkastade även det förra alternaivet; dock synes tillräckligt jämförelsematerial ej ha stått onom till buds, i det att han endast ägde tillgång till otiska stilprov av hans hand. Palme fann vid sin underökning av stilen, att den i hög grad liknar S. v. Pufenorfs, ehuru även väsentliga olikheter finnas. Något skäl tt antaga, att Palme, som av sin syn på problemet stämdes å förhand kritisk, på denna punkt kan ha misstagit sig, år väl icke anses föreligga? Är hans iakttagelse riktig,

[1] Det kan ej bestridas, att vad här blivit anfört i ej ringa mån förvagar de negativa skäl, som anförts mot Pufendorfs författarskap: men aremot försvagas icke de positiva skälen för Olivekrans'.

[2] För problemet om sambandet mellan huvudhandskriften och Olivekrans' supponerade anteckningar hänvisar jag till Palmes framställning. örande Olivekrans' förmåga att behärska franska finnes ett måhända alltför mickrande uttalande av Kristina, som 1680 uppmanar honom att alltid kriva på detta språk, »car vous le faites très bien». Arckenholtz, a. a. IV, . 104.

så är endast att konstatera, att svårigheten kvarstår, vare sig antagandet av en medverkan från Samuel Pufendorfs sida skulle på andra vägar bekräftas eller så motbevisas, att det måste förfalla. I och för sig synes stilfrågan icke böra ha avgörande vitsord; även andra invigda kunna här funnits. Har emellertid Olivekrans tänkt sig en av annan person verkställd utformning av skriften på grundvalen av de anteckningar han själv gjort, så torde denne andre näppeligen ha underlåtit att tillställa honom ett exemplar av arbetets resultat. Flera handskrifter ha kunnat påvisas utanför Sverige; att de äro sekundära i förhållande till den i Wolfenbüttel motsäger ju icke vårt antagande. Det förefaller under de nu gjorda förutsättningarna mindre sannolikt, att *ingen* liknande handskrift hamnat i Sverige.

Återstår så att nöjaktigt besvara den frågan, genom vilka händer detta supponerade manuskript i Pufendorfs ägo efter hans död fann vägen till tryckpressarna. Det finnes om tryckningen av Anecdotes de Suède en ganska märklig uppgift, som förut icke observerats under diskussionen. Av den lärde och välunderrättade arkivarien Helin, en man som i våra lärdomshävder fått en alltför undanskymd plats på grund av sin motvilja mot att skriva, erfor Gustaf Benzelstierna hösten 1735, att den bekante Christian Thomasius haft en handskrift av Anecdotes de Suède i sitt förvar men ej vågat skrida till dess publicering, så länge ännu svenskarna voro mäktiga i Tyskland.[1] Thomasii livliga förbindelser med Pufendorf och intresse för dennes arbeten i den svenska historien vitsordas av ojävaktiga fakta,[2] och i sig själv är uppgiften på flera sätt sannolik. Thomasius synes nämligen icke ha stått främmande för just det slag av litterär verksamhet, som utgivarskapet till Anecdotes de Suède innebär. Så utpekades han halvtannat decennium efter sin död, 1743, såsom förfalskare av det s. k. Strahlen-

[1] »M:s:tum huius opusculi asservabat(ur) ap. Christ. Thomasium, sed qui id Suecis adhuc in Germania validis edi noluit. D. Helin, secr. reg. cs. mihi retulit a. 1735 6 Nov.» G. Benzelstiernas Collectanea, Engeströmska saml. K. B.

[2] Pufendorfs brev till Thomasius 1687—93 äro av **Emil** Gigas tryckta i Historische Bibliothek, Band 2 (1897). Thomasius skrev 1688 i sin månadsskrift en lång och utförlig anmälan av den tyska översättningen av Pufendorfs verk, Hist. Zeitschrift 70, s. 24. Det hade f. ö. varit på Pufendorfs rekommendation, som Thomasius 1690 erhållit sin befattning i Halle, upphovet till det därvarande universitetet.

lorfska betänkandet i Jülichska tvisten 1609. J. G. Droysen har visat, att detta betänkande verkligen härrör från 1609, huru det trycktes först 1718, möjligen på bedrivande av Thomasius, som även misstänkes för att ha författat det hemlighetsfulla förord, varmed jämväl denna skrift inledes. En samtida säger om Thomasius, att han »*nach seiner bekannten Art* mit dieser rätselhaften Schrift die Gelehrtenwelt in Alarm habe setzen wollen»[1] — ett yttrande som ju indirekt stöder Helins uppgift om Thomasii medverkan vid tryckningen av Anecdotes de Suède. Vi skulle därmed äga en sluten kedja av sannolika omständigheter, som kunna förklara, hur skriften kommit ur Olivekrans' händer i Pufendorfs, ur dennes i Thomasii och från Thomasii i allmänhetens, låt vara att ingen länk äger bevisningens hållbarhet.[2]

Som nyss nämndes har ännu en linje synts mig värd att pröva vid uppdagandet av förhållandena vid tryckningen av Anecdotes de Suède. Att en parallell utgivningslinje är teoretiskt plausibel har i det föregående utvecklats, och även om vi endast ha att räkna med *en* utgivare, förtjänar problemet den belysning, som den valda arbetshypotesen erbjuder. Liksom i förra fallet nödgas man härvid inskränka sig till en större eller mindre grad av sannolikhet, och en förutsättning blir liksom då antagandet av Olivekrans' författarskap såsom fullt säkert. Denna grund torde också vara den enda riktiga med hänsyn till författarfrågans nuvarande, mer än hypotetiska läge och ger dessutom en ledtråd, utan vilken en rekonstruktion av utgivningsförloppet förlorar sig i gissningar på måfå.

En anteckning av Dohna, anförd av Palme, ger uttryck åt en förmodan, att »un ecclesiastique» låtit trycka boken. Därmed skulle, enligt tidens språkbruk, kunna åsyftas en man, vilken i äldre tid upprepade gånger varit misstänkt för att ha haft ett finger med i spelet. Såväl Carl Gustaf

---

[1] Droysen. Abhandlungen zur neueren Geschichte (1876); se särskilt s. 391, 402 och 432—434.

[2] Det förtjänar i detta samband nämnas, att i Thottske Saml. i Kungliga biblioteket i Köpenhamn — som ju inrymmer en handskrift till Anecdotes de Suède — under signum 1276, 4:o, finnes en samling brev till Christian Thomasius och anteckningar av hans hand. — Tilläggas bör kanske, att en del av Esaias von Pufendorfs handskrifter jämte hans bibliotek efter hans död försåldes till Danmark och införlivades med kungliga biblioteket i Köpenhamn. Nemeitz, Gedanken I, s. 71; jfr Hist. Zeitschrift 70, s. 225.

Nordin[1] som Adam Ludvig Stierneld[2] ha givit uttryck å den tron, att Erik Benzelius i samverkan med sin v. landshövding Per Ribbing härvidlag gjort sig gällande. Någon starkare hemul får i och för sig knappast tillmäta dessa vittnesbörd; det bör också anmärkas, att större skillnad ej göres mellan författar- och utgivarskap. Dock är det ingalunda obefogat att närmare pröva antagligheten av denna utsago. Att den, såsom Palme menar, skulle framstå om icke helt orimlig så dock »högst osannolik» på grund av bokens tendens, kan jag icke finna. Anecdotes de Suède bygger uppenbart på en mot det kungliga enväldet obeny- gen åskådning, om också ingalunda högaristokratisk.[3] Benzeliernas förtroliga brevväxling under tiden i fråga visar ännu mer uppenbart, att deras uppfattning icke försonade sig med enväldet; ur kretsen kring Per Ribbing var det ju, som 1719 års regeringsform närmast framgick.[4] Och om Ribbing tilläventyrs kunde vara bunden av hänsyn mot personer och släkter, som rönt en omild behandling i Anecdotes, gäller detta icke om Benzelius, till vilken undersökningen av flera skäl lämpligast begränsas. Det är till en början verkligen ytterst anmärkningsvärt, att i Benzelii stora brevväxling, trots hans ovanliga vittgrenade intresse för alla tidens litterära och historiska spörsmål, trots hans personliga försmak för befryndade ämnen (»Anecdota Benzeliana»), problemet Anecdotes de Suède icke fått någon plats, i varje fall icke under de år det här närmast gäller, till synes icke heller senare. *Om* han nu finge räknas bland de vid utgivningen verksamma, vore ett sådant förhållande endast vad man kunnat vänta: han har helt naturligt ur sin korrespondens avlägsnat allt, som kunnat röja honom. Och vissa luckor däri äro tydligt skönjbara, så även i brevväxlingen med brodern Gustaf Benzelstierna, där f. ö. stundom hela brev utrivits efter inhäftningen. Huruvida åter alltjämt under samma helt obestyrkta förutsättning, Gusta[f]

[1] Egenhändiga anteckningar i Nordinska samlingen. U. U. B.
[2] Palme, a. a., s. 426.
[3] En annan sak är den av Stråle (a. a., s. 144—148) och Schau[…] (a. a., s. 134—136) utförligt dryftade frågan om författarens ställning t. valmonarkien.
[4] Om Per Ribbings och hans vänners studier i Grotius och Pufe[ndorf] se Boethius i *HT* 1891, s. 256 och E. Hjärne ibid. 1916, s. 156.

Benzelstierna tillhört de invigda, må lämnas därhän.[1] Hans återgivande av Helins meddelande behöver ej bevisa motsatsen, särskilt om den förutsättning av två skilda, av varandra oberoende, på olika vägar framkomna upplagor, som jag hypotetiskt utgått ifrån, över huvud är grundad. Han synes i varje fall ha behållit nyheten för sig själv; i den just vid ifrågavarande tidpunkt (omkr. 1735) särdeles livliga brevväxlingen mellan bröderna ges intet spår därav, att han skyndat att delgiva Erik Benzelius den intressanta notisen. Vad denne beträffar, har han i sin »Notitia historicorum Sueciæ» nedskrivit några få rader om Anecdotes de Suède.[2] Anteckningarna äro helt korta och endast två. Den ena visar, hur Ribbing och Benzelius vid ett tillfälle i början av 1717 diskuterat en detalj i boken, om Lennart Ribbings uppgivna ledamotskap i stora kommissionen.[3] Den andra anteckningen är måhända mera anmärkningsvärd. Benzelius finner den misstanken ytterst sannolik (»valde probabilis»), att La Piquetière författat arbetet; han tillägger det allmänt kända faktum, att den angivna tryckorten icke är den verkliga.

Hypotesen om La Piquetière som författare är säkert den ur inre skäl mest osannolika som framkommit, vilket otvivelaktigt förklarar, att den också mycket litet beaktades av det samtida Sverige. Det vore rätt påfallande, om en man som Benzelius någonsin, helst i så bestämd form, kunnat godtaga den som sin personliga övertygelse; liksom i känslan av att stå på svag grund har han också senare överkorsat denna sin anteckning — utan att ersätta den med någon ny. Har han tilläventyrs ägt något intresse av att på någon mindre känd utländsk man avleda gissnin-

[1] Det finns ett uttalande av Gustaf Benzelstierna av år 1717, som måhända kunde tolkas i sådan riktning. Han berättar i brev till brodern Erik den 21 11 nov., att han talat med vice presidenten Leyonmarck: »hade jag ett mycket gott nöje av gubben», säger han och fortsätter: »jag ville önska, att gubben vore ej så vidrigt nämnd uti les Anecdotes de S. Ingen skulle kunna göra bättre commentarium däröver, *men nu skyr man billigt att presentera honom dem*. Han nekade för mig sig hava dem läst men visste likväl, att han däruti var nämnd». Bref 11 a, Linköpings stiftsbibliotek.

[2] B 38, s. 358. Linköpings stiftsbibliotek.

[3] »Leonardh Ribbing, som ther omtalas hafva suttit med uthi stora Commissionen, var Leon. Ribbing Svenson; men ehuru han var utnembd, kom han dock aldrig ther til: var en redelig och from Herre. Landshöfd. P. Ribb. 1717 d. 24 Febr.»

garna? »Notitia» var sannolikt icke av helt privat karaktär; anteckningarna torde ha stått öppna för Benzelii lärda vänner; tanken på eftervärlden var nog ej heller främmande. Ha förbindelser existerat mellan Benzelius och de källor, där La Piquetièrehypotesen tidigast uppdyker? Avgörande bevis om påverkan från hans sida saknas helt naturligt, men vissa omständigheter förtjäna otvivelaktigt att anföras. Utpekandet av La Piquetière sker första gången i en recension av *andra* franska upplagan, införd i Mémoires de Trévoux september 1716. Att vederbörande varit synnerligen obetydligt känd för utgivaren av denna under jesuitisk regi stående lärda tidskrift framgår redan av namnets ganska felaktiga stavning (La Pignière), möjligen härrörande från skrivna underrättelser. De skäl, som antydas till styrkande av den framställda åsikten, äro också högst vaga, närmast den lediga franskan. Det ser ut som om författaren i Mémoires de Trévoux icke helt på eget beväg gjort påståendet. Nu veta vi, att Erik Benzelius ägde åtskilliga högt värderade vetenskapliga vänskapsförbindelser bland katolska andliga i Frankrike, delvis från ungdomsårens studieresor. I brevväxlingen med Gustaf Benzelstierna, som då uppehöll sig i Paris, framträder åren 1720 och 1721 en hel rad av dessa hans lärda vänner.[1] Bland dem är jesuiten pater René Joseph Tournemine, känd som utgivare av Mémoires de Trévoux 1701—1718. Han var genom gemensamma intressen, bl. a. intresset för Benzelii älsklingstanke, Filoneditionen, förenad med den svenske bibliotekarien; flera brev från Tournemine i Benzelii brevsamling vittna härom. För den händelse Erik Benzelius verkligen velat ge spridning åt La Piquetière-hypotesen, behövde han alltså ingalunda sakna de mest direkta kanaler åt just det håll, varom här är fråga. Och om detta legat i hans intresse, är det möjligt, att han hunnit vidtaga åtgärder i denna riktning redan innan de tyska recensenterna framfört Pufendorfarnas kandidatur.

Andra gången samma hypotes framföres[2] är i företalet

[1] Brefväxling (1791), utg. av J. H. Lidén, s. 4—7: Gustaf Benzelstierna till Erik Benzelius, Paris den 14 juni 1720 och 19 febr. 1721. G 20 a U. U. B.

[2] Leipziger neue Zeitungen von gelehrten Sachen (1717) följer Mémoires de Trévoux.

ill den engelska upplagan av 1719. Översättaren skall, enigt ett 1741 utkommet arbete av J. G. Keyssler,[1] vara herr Zollmann. Denne Zollmann har, berättas det i samma källa, för en del år sedan muntligen meddelat, att han fått ippgiften om författarskapet från en person, som länge evat i Sverige och ansåg sig ha utforskat rätta förhållandet i denna sak, något som dock ej hindrat Zollmann att ekänna, att han för egen del nekade tilltro till både sagesmannen och uppgiften, »wo die geringste Mutmassung dagegen zu streiten scheinen würde». Att Zollmann åberopade ig pa en direkt svensk källa och icke tycks känna uppgiften i Mémoires de Trévoux[2] är till att börja med anmärkningsvärt; i Sverige gällde vid denna tid Samuel Pufendorf allmänt som författaren. Egendomlig är vidare den tarkt tillspetsade misstro, som Zollmann röjer, ty ett missag i en dylik sak kunde väl dock knappast få gälla som tt uttryck för personlig ovederhäftighet. Vi ha det anförda ttalandet endast i andra hand, och det är alltför möjligt, tt överbringaren givit tvivelsmålen en delvis annan färgning än de hade hos Zollmann, när denne skeptiskt skildrade in sagesman som »nicht ohne alle Ausnahme». En senare ippkommen hemlig misstanke att ha blivit förd bakom juset, och i så fall sannolikt medvetet, får måhända inäggas i yttrandet. Det återstår nu att utröna, vem denne ierr Zollmann var, och vilka hans förbindelser i Sverige. Närmast är härvid att tänka på arkivarien Fredrik Zollmann Sachsen-Weimar, den utan gensägelse mest bekante innehavaren av namnet; Keyssler förutsätter tydligen även, att len utan förnamns nämnande utpekade är allmänt känd. Denne Fredrik Zollmann (1690—1762) var son till hovrådet Johan Ludvig Zollmann i Gotha, i vars hem Erik Benzelii broder Olof vistats som barn i huset en längre tid vid sekelkiftet och där »funnit stor förnöjelse», och vilken några år enare sammanträffade med den unge Lars Benzelius under lennes resor i utlandet.[3] Ett nära vänskapsband mellan de

[1] Jfr C. Eichhorn a. a., (särtryck 1863, s. 7, 10—11).
[2] Så mycket egendomligare, som stavningen »Pignière» återkommer ven i förordet till den engelska upplagan.
[3] Erik Benzelius d. y. till sin fader. Paris den 6 16 aug. 1700; Joh. Ludv. Zollmann till Olof Benzelius. Klausenthal den 28 sept. 1704. G 20. C. B.

båda familjerna hade synbarligen knutits vid denna ti och under Fredrik Zollmanns uppväxtår. En annan möjlighet vore, att den av Keyssler angivna översättaren är Filip Henrik Zollmann, säkerligen en broder till den föregående: han vistades från hösten 1724 till våren 1726 i Sverige, enligt vad några brev från honom till Erik Benzelius utvisa. Så vitt man känner, gick den Zollmannska kretsens förbindelse med Sverige om icke helt så dock företrädesvis över Benzelierna, och i betraktande härav synes den slutsatsen icke vara alltför djärv, att endera Fredrik eller Filip Henrik i en litterär fråga av denna art känt sig hänvisade till Erik Benzelius och av denne mottagit sina underrättelser. Att den engelske översättaren skulle anlita just den väg som stod närmast till buds, och som måste te sig mer förtroendeingivande än de flesta, förefaller att vara ganska sannolikt. Det är under sådana omständigheter tilläventyrs ej utan vikt, att Erik Benzelius bevisligen givit uttryck åt samma uppfattning om författarskapet till Anecdotes de Suède, som den Zollmann gav uttryck åt 1719 men senare, fattad av misstankar om källans otillförlitlighet eller tendens, reserverade sig mot inför Keyssler.

I flera brev från året 1730, växlade mellan Erik Benzelius och Gustaf Benzelstierna, omtalas ett visst manuskript som den förre till synes fordom haft i sin ägo och i andra händelser önskar komma i besittning av. Man får emellertid aldrig någon den ringaste antydan om manuskriptets innehåll och art, en hos Benzelius i dylika fall högst ovanlig och ovanlig förbehållsamhet. Vad som framgår är att manuskriptet befinner sig i Tyskland, och att en herr Hamm som ett tjugutal år förut varit hessisk resident i Frankfurt am Main, vid denna tid förvarat detsamma. Efterforskningar anställas: det visar sig, att samme herr Hamm avled för fjorton år sedan, men änkan lär bo i Marburg. Hamm har han alltså haft manuskriptet i förvar till sin död 1716. Benzelius ger ej upp taget; han förklarar sig skola söka uppspåra manuskriptet med tillhjälp av abboten i klostret i Loccum i Hannover, »min gamle gode vän», som han i annat sammanhang kallar honom. Hur försöket utföll framgår ej av handlingarna: synbarligen blev utgången negativ. Något svarsbrev i denna sak är icke bevarat, men däremot ett senare

ch andra ämnen behandlande brev från abboten i Lockum, ustus Kristoffer Böhmer. Att denne verkligen sökt utföra ppdraget antydes därav, att Benzelius genom sin son Erik, om hösten 1731 reste till Tyskland för att studera bergerken, lät presentera abboten ett exemplar av Brenners 'hesaurus.[1] För att få klarhet om, vilket manuskript som ffären rör sig om, vore det givetvis av värde att äga närare underrättelser om denne Hamm; tyvärr ha sådana ej arit mig tillgängliga.[2] Vittnesbördet om Benzelii förbinelser med de hessiska kretsarna är emellertid av intresse, ch tilläventyrs ligger i herr Hamms politiska karaktär en ingervisning om en politisk karaktär hos manuskriptet, ett ntagande som i varje fall ej motsäges av den hemlighetsullhet, varmed saken behandlas. Det förefaller, som om mnet varit ömtåligt.

Det erkännes, att alla dessa indicier äro av bräckligt lag. De skulle ej heller ha anförts, om icke omständigeter förelegat, som skänka dem ett ej ringa intresse. Varör har Benzelius just vid sagda tid intresserat sig för det kända manuskriptet? En ledtråd gives möjligen — den ör oss direkt tillbaka till namnet Johan Paulin Olivekrans. 3enzelius sysslade vid denna tid med att sammanföra några v honom och av hans fader författade parentationer för tt översändas till professor Nettelblad i Greifswald i och ör tryckning genom dennes försorg. Bland dem var Erik 3enzelii stora parentation över Olivekrans, hållen i Uppsala åren 1707 tre månader efter dennes död.[3] I samma brev,

[1] Erik Benzelius till Gustaf Benzelstierna den 18 febr., 3 och 23 mars, maj och 1 juni 1730 samt ... september 1731. Brefväxling (1791), s. 41, 2. 49. 50. 70. vilken tryckta upplaga jag jämfört med originalbreven (Br. 1. 11 a) i Linköpings stiftsbibliotek. Ett brev från Erik Benzelius till broern. mellan juni och september 1730. är utrivet i handskriften. I Benzelii tora brevsamling i samma bibliotek finnes ett brev från Böhmer, dat. Hanover den 30 maj 1732, vilket av mottagaren försetts med en anteckning m avsändaren: »mihi olim. anno nimirum 1697 et 1698, amicitia conjunctissimus Helmstadii. Obiit 1732 19 Aug. anno aetatis 63». — Om Böhmers tällning till strävandena för en union mellan lutherska och romerska kyrkorna se Hans Forssell, Minne af Erik Benzelius d. y., s. 152—153.

[2] Sannolikt av samma släkt som Gerhard Ernst von Hamm, professor ch stadssyndicus i Köln (f. 1692, d. 1776).

[3] Oratio funebris in Johannem Paulinum Olivekransium anno 1707. Erici Benzelii patris et filii orationes. epist. etc. autographæ, B 56, Linköings stiftsbibliotek. Nettelblad omtalar parentationen i Schwed. Bibl. II, . 112. Benzelius hade sedan ett år — men knappast tidigare — umgåtts ned tanken att låta trycka den: Nettelblad förklarade i brev den 13 juli 729. att han »mycket åstundade» densamma.

vari han meddelar sin broder, att denna levnadsteckn jämte tvenne av faderns hand avgått till Greifswald. ta han i obrutet sammanhang, medan pennan löper över nästa mening, om det eftertraktade manuskriptet och abboten i Lockum. Det vill nästan synas, som hade h tankegång osökt förknippat dessa ting med varandra. många år hade han tydligen icke haft anledning att tä på vare sig Olivekrans eller på handskriften. Iakttagelser ganska påfallande: månne här till sist en dörr skulle öpp på glänt, som Benzelius systematiskt och med stor oms hållit stängd?

Benzelii latinska parentation över Olivekrans blev ald tryckt och har tydligtvis undgått alla tidigare forska uppmärksamhet; minst av allt har dess tillvaro kunnat li till grund för äldre antaganden om ett samband mellan E Benzelius och utgivningen av Anecdotes de Suède. Den skildring av Olivekrans' levnadslopp, den utförligaste s hittills föreligger, ställer tillika arten av Benzelii förh lande till honom i klar belysning. Den vill vara en hy ning till den avlidnes utomordentliga förtjänster, framf i en utpräglat personlig form, som utesluter det officie förhärligandets syften som författarens ledstjärna — en klaration om Benzelii egen samhörighet med den Ol kranska kretsen. Det är den djupa vördnaden, förkla han, som driver honom till detta tal. Denna vördnad h sitt ursprung i Benzelii faders långvariga uppskattning Olivekrans' person; den har hos honom själv ytterm stadgats genom stora tjänster, dem Olivekrans bevisat hon »Det fanns ingenting, som jag ej var skyldig honom, ing plikt som han ej med sin personlighets rätt kunde utkrä av mig... I ären själva mitt vittne till, vilken förtrolig och nära vänskap som förenade mig med honom, hur of jag förkunnade Olivekrans' förtjänster, hur ofta jag ly önskade samtiden till att äga just denne ende man.» talar näppeligen någon annan än den, som av börd o övertygelse räknar sig som Olivekrans' man och som såd anses; den dödes allmänna impopularitet har i annan ha delse säkerligen dämpat denna oförbehållsamma personli ton. Levnadsskildringen, som i högre grad än flertalet p rentationer från denna tid utmärker sig för omsorg om

ografiska notisernas fyllighet och därigenom lämnar flera ilskott till vår kunskap,[1] ger i sin fortgång ytterligare vis för Benzelii intima förhållande till Olivekrans (»ut ram mihi sæpe narrabat», »memini frequenter audisse ex » etc.). Författaren halvt ursäktar sig när han skildrar n stora politik, som Olivekrans trädde i beröring med ıder sitt liv: själv en fattig doktor i katederns skugga, invisad till att i bibliotekets gömslen stryka damm och al från bokpärmarna, har han ju aldrig skött legatens aktpåliggande värv.[2]

Benzelii äreminne över Johan Paulin Olivekrans kan ı intet sätt räknas till samma kategori som den vidtalade innestecknarens alster, eljest så vanliga under denna tid. et får föras till samma grupp som hans parentation över ımprosten Molin, Benzelii och Per Ribbings gemensamme ın, verksam vid de hemliga förberedelserna till frihets-lens första författning. Sin minnesteckning över Molin ıde Benzelius något tidigare, vill det synas, skickat till ettelblad i Greifswald; också den har emellertid förblivit ryckt. I sin mån intygar detta ämnesval personliga yggor mellan de uppfattningar, som företräddes av Olive-ans, och dem, som under enväldets sista tid vägledde ännen kring Per Ribbing. Att Olivekrans författat Anec-ıtes de Suède, denna så ofta och här förvisso icke för sista ıngen behandlade bok, torde få anses äga en så hög grad sannolikhet, som över huvud är uppnåelig i saknad av t formligt och direkt erkännande. Att Erik Benzelius ıder sina yngre år stått samme man synnerligen nära är kert. Slutsatsen i föreliggande fall: att Benzelius med-

[1] Det är tydligt, att Benzelius vid författandet haft tillgång till ett nska betydande material rörande Olivekrans' historia. En rest därav ut-ra de sköldebrev och fullmaktsförteckningar för Olivekrans, som finnas i handskrift i Linköpings stiftsbibliotek; se Lidén, Repertorium Benzelia-m, s. 205. Att Erik Benzelius varit särskilt väl underrättad beträffande onyma alster av Olivekrans' penna visas bl. a. därav, att meddelanden av nom åberopas rörande av Olivekrans författade latinska verser i Örnhielms storia ecclesiastica samt ett epigram om Karl XI:s Norrlandsresa. (Palm-öldska samlingen 354. U. U. B.) — En utläggning av Olivekrans över Fader r omtalas i ett brev från Ingemund Bröms till Jakob Benzelius den 25 t. 1705. G 20. U. U. B.

[2] Även Benzelii intresse för Filon — som visserligen främst uppväcktes nom ett handskriftsfynd — har möjligen någon anknytning till Olivekrans. usæus uppger i sitt tal över Olivekrans' tabeller till Grotius (april 1688: r föreg. s 16 n. 1), att Philo Judæus intagit en huvudplats bland O:s ndieämnen i yngre år.

verkat vid utgivningen av Anecdotes de Suède, kan väl
på samma sätt ledas fram till gränsen av bevis, men av
föregående torde ha framgått, att tecken i denna riktr
icke saknas; och längre blir det oss tyvärr icke möjligt
komma.

De tvenne linjer för utgivningen av Anecdotes de Su
som alltså här framskymtat, skola möjligen locka an
forskare till närmare undersökningar eller rikta uppmä
samheten på förbisedda moment i problemet, varigenom
tingen båda linjerna vederläggas eller endera bekrä
eller kanske båda bekräftas. Denna sista möjlighet får
litet som någon av de övriga anses utesluten. Det är re
framhållet, att jag ej lyckats ställa dessa utgivningslin
den med Thomasii och den med Benzelii namn förknipp
i konsekvent relation till de båda första upplagorna. D
betyder dock icke, så vitt man kan bygga på det fr
dragna materialet, att konstruktionen spränges, när
gäller att slutföra den ovan utvecklade tankegången. S
ett försök härtill må vissa omständigheter sammanstäl
Med fullföljande av hypotesen om skilda utgivare för
två äldsta franska upplagorna och under förutsättning
att de kedjor av sannolikheter, som i det föregående to
ha påvisats, svara mot var sin upplaga, synes det li
närmast att antaga, att första upplagan härrör från Christ
Thomasius och den andra från Erik Benzelius eller av hor
anlitade uppdragsmän. Liksom det icke är orimligt
ställa Berlin- eller Ulmeditionen i samband med Thoma
utgivarskap, förefaller det vara ganska naturligt, att B
zelius för tryckningen av den nya upplagan tagit i anvä
ning en holländsk eller hessisk officin; man erinrar sig h
intresse för hessaren Hamm. Vid en i Berlin år 1716 try
upplaga kunna näppeligen svenska tillskyndelser ha m
verkat, och omvänt är det svårt att tänka sig någon
ledning för Thomasius att för en av honom ombesörjd
edition anlita en boktryckare borta i Holland. Det sk
alltså vara Thomasius, som »nach seiner bekannten Art» f
utsänt skriften av trycket. Benzelius, som möjligen ti
gare haft tankar i samma riktning, och som i detta sy
kan tänkas ha dragit försorg om den stilistiska bearb
ning, varom andra upplagan vittnar, har därpå utan n

;ov trätt i verksamhet. För Mémoires de Trévoux, som bjuder det äldsta belägget för den även av Benzelius föreädda La Piquetièrehypotesen, har uppenbarligen endast ıdra upplagan blivit känd. Det behöver ej ytterligare benas. att här är fråga om ett rent konstruktivt förlopp, ot vilket otvivelaktigt invändningar kunna framställas.

Men också andra kombinationer kunna naturligen komma ·äga. Endast en sådan må här antydas: möjligheten av mverkan mellan Thomasius och den i den s. k. Adlerfeltska teckningen utpekade hessaren Hein. Det finnes nämligen . uppgift, som tilläventyrs vitsordar ett närmare förhålnde mellan dessa män, vilka ju båda, enligt skilda hemulsin, skola ha figurerat vid tryckningen av Anecdotes de ıède. Fryxell berättar, tyvärr utan angivande av någon lla,[1] från Karl XII:s vistelse i Lund 1717 en anekdot, m måhända vid fortsatt efterforskning skulle kunna lämna gon ledtråd. Hein, som då vistades hos konungen, fick ta nåden att samtala med denne i vetenskapliga frågor. onungen fann stort nöje i dessa samtal, som bl. a. rörde ; om filosofi; Karl intresserade sig i hög grad för den rde Rydelii »förnuftsövningar». Han sammanskrev i dessa ınen några »artiklar» och ville skicka dem till samme Hein, m vid denna tidpunkt å nyo befann sig i Tyskland. Men :if reste betänkligheter mot denna plan: det kunde hända, t den kungliga uppsatsen råkade i händerna på Thomasius, lken kunde befaras komma att offentliggöra manuskriptet ed tillfogad mästrande kritik. Måhända är förekomsten ' Thomasii namn i detta sammanhang mera tillfällig, må.nda icke. Det förefaller nästan, som om man i högkvarret i Lund hade på känn, att det ledde trådar mellan den osofiskt intresserade hessaren och Thomasius, vilken tydgen icke betraktades som Sveriges vän.

Men skulle det verkligen förhålla sig på detta sätt, pna sig åter nya möjligheter och nya linjer. Både för ıomasius och Benzelius skulle i så fall hessiska förbinlser kunna påvisas, och det vore icke otänkbart, om länrna i de båda hypotetiska utgivningskedjorna till slut funnes gripa in i varandra och läte förena sig till ett och

[1] Berättelser XXVII (1858), s. 12.

samma system. Det är endast ett uppslag, kanske förtjä
av någon uppmärksamhet från senare forskares sida.

Jag begagnar slutligen tillfället att nämna, att se
denna uppsats erhöll sin nu föreliggande form, den i
viktig punkt synes erhålla ett betydelsefullt stöd. V
Svenska historiska föreningens sammankomst hösten 1
meddelade professor Sven Tunberg i anslutning till förfa
rens föredrag, att han på sin tid, i samband med Olof Palm
undersökning av Wolfenbüttelhandskriften, haft tillfälle
jämföra stilen däri med Samuel Pufendorfs och personlig
kommit till den från Palmes åsikt avvikande slutsatsen.
dessa stilar måste vara identiska.

Wulf Gyler i svensk tjänst.

tt bidrag till belysning av Gustav Vasas utrikespolitik decenniet före grevefejden.

AV

GOTTFRID CARLSSON.

. Uppgörelsen med lybeckarna 1529. Den lauenburgska giftermålshandelns första skede.[1]

När Gyler i slutet av aug. 1528 från Lödöse avfärdades ill Tyskland, var beskickningen till Rostock icke det enda ärv, som anförtroddes åt honom. Han erhöll också två ndra viktiga uppdrag att i samverkan med greve Johan tföra under detta Tysklandsbesök. Det ena gällde den lltjämt olösta tvisten med Lübeck om skuldens betalning.

Förhållandet mellan Sverige och Travestaden hade komnit i ett oroande läge, sedan Becker på hösten 1527 återänt till Lübeck med underrättelse, att konungen fortfarande ägrade acceptera de lybska kraven i den omfattning, som erhels skuldregister av år 1524 förutsatte. Situationen

---

[1] I de båda föregående kapitlen av denna uppsats (*HT* 1922, s. 277—15) har på en punkt en liten onöjaktighet insmugit sig. S. 291, not 2, mtalas, att frågan om konung Gustavs giftermål diskuterades på herredagen Vadstena i okt. 1524, och därvid uppgives, att önskemål framkommo under erredagen, »att bröllopet, kombinerat med konungens kröning, måtte kunna za rum om möjligt redan under vintern». I själva verket förhåller det sig ågot annorlunda. I sin proposition vid det ifrågavarande mötet hemställde onungen till rådsmedlemmarna, huruvida det icke med hänsyn till den ättnad, som härigenom kunde beredas de skattdragande, vore lämpligt att ombinera kröningen med det eventuella bröllopet. Till denna tanke synes mellertid rådet att döma av dess svar icke ha velat ansluta sig. Man ruktade nämligen, att kröningen skulle bli alltför mycket fördröjd, om den ppsköts, till dess att giftermålsfrågan kommit i sådant läge, att bröllopet unde tiras. Oberoende av Gustav Vasas blivande förmälning borde därför röningshögtidligheten äga rum så snart som möjligt och helst under den tundande vintern; den på detta sätt verkställda kröningen kunde sedan liva »ett gott fundament» för giftermålsunderhandlingarna, vilka enligt rådets förvisso välgrundade mening skulle ha större utsikter till framgång, om den kunglige friaren kunde uppträda som en redan krönt monark.

komplicerades ytterligare därigenom, att Lübeck nu begy-
skakas av en inrepolitisk kris, som på ett ofördelakt-
sätt inverkade på de svensk-lybska mellanhavandena. E
folkparti höll på att bilda sig inom borgerskapet i ska-
opposition mot rådet och de av ålder härskande patri-
släkterna. Detta oppositionsparti ansåg sig ha åtskill-
anledningar till missnöje med den rådande regimen. F
det första hade det allt brydsammare tillståndet i stad-
drätsel nödgat magistraten att utkräva extraordinära ska-
ter, mot vilka menigheten reagerade. Vidare företräd-
rådet i den religiösa frågan en utpräglat gammalkyrk-
ståndpunkt och sökte på allt sätt motverka luterdom-
utbredning i staden, medan meniga borgerskapet visade a
starkare böjelse för den luterska rörelsen. Slutligen b-
gynte den uppfattningen tränga igenom bland borgerska-
breda lager, att Lübecks utrikespolitik under de sista år-
varit förfelad. De nya härskarna i Norden, Fredrik I o
Gustav Vasa, som ju i avsevärd mån hade Lübecks hjä-
att tacka för sina troner, ansågos icke ha visat lybeckar-
skyldig tacksamhet utan tvärtom. Den förre besvärade d-
tyska köpmännen med nya tullar och acciser, och den senare
uraktlåtenhet att till fullo gälda sin skuld till lybeckar-
drabbade hårt de många lybska borgare av vitt skilda fö-
mögenhetsvillkor, vilka deltagit i försträckningarna t-
Sverige under befrielsekriget. Följden var, att det lybsk-
folkpartiet började sympatisera med tanken att återinsät-
Kristian II i de nordiska rikena, varvid den omständighet-
att Kristian, som det föreföll, blivit en god luteran, uta-
tvivel spelade en roll.

Rådet sökte alltjämt, så långt det var möjligt, fö-
svara sin hotade ställning och undvika eftergifter för opp-
sitionens krav. Särskilt i kyrkofrågan hävdade det me-
energi sin en gång intagna position. Men i åtskilliga and-
hänseenden måste det redan vid denna tid böja undan f-
trycket nedifrån. Ett borgarutskott tillsattes för att öva
uppsikt över användningen av de nya skatterna; det kan
faktiskt, ehuru precedensfall icke saknades, att beteckn-
första steget på den demokratiska författningsreformens vä-
Även i fråga om utrikespolitiken skedde, delvis uppenbar-
ligen under inflytande från folkpartiet, en förskjutning i

det officiella Lübecks hållning. På ett möte med Kristian II:s anhängare hertig Albrekt av Mecklenburg den 31 maj 1528 lära sändebud från de vendiska städerna ha förklarat, att de nordtyska hanseaterna icke ämnade lägga hinder i vägen för ett eventuellt försök av den fördrivne konungen att med vapenmakt återtaga sina riken. Uttalandet bör ses mot bakgrunden av det faktum, att Kristian just på våren 1528 med iver beredde sig till en stor nordisk erövringsexpedition under den närmaste tiden. Han hade utsikter till ett avsevärt nederländskt lån för ändamålet, ett större antal legoknektar var engagerat för hans räkning, och den förestående freden mellan kejsaren och dennes fiender syntes gynna Kristians planer. När nu härtill kom, att hansestäderna på allvar syntes benägna att gå hans önskningar till mötes, var det icke att undra på att Kristian och hans vänner hängavo sig åt de mest högtspända förhoppningar om framgång.

Det var f. ö. inte blott i förhållande till Kristian II, som lybeckarna nu intogo en väsentligen annan hållning än förut. Kristians bundsförvant och Gustav Vasas dödsfiende Berend von Melen hade hittills i sina svenskfientliga intriger alltid motarbetats av Lübeck. Men nu, år 1528, vände sig bladet. Under de resor i Nordtyskland, som herr Berend vid denna tid företog för att förbereda sin och Kristians expedition till Sverige, tilläts han att obehindrat uppehålla sig i Lübeck, och av hans just under förra hälften av år 1528 utgivna smädeskrift mot Gustav Vasa framgår, att han satte sin lit bl. a. till hansestäderna och särskilt de demokratiska elementen därstädes.[1]

Fram på sommaren 1528 synes det ha gått därhän, att Gustav Vasas fordringsägare bland det meniga borgerskapet i Lübeck (»de gansen gemene schuldeners») i sin förbittring mot den svenske monarken uppvaktat rådet och förklarat, att det var deras avsikt att sätta sig i förbindelse med Gustav Vasas missnöjda undersåtar i Dalarna och Hälsingland och sålunda skrida till direkt fientlig aktion mot sin kunglige gäldenär. Enligt den sannolikt i huvudsak riktiga berättelse, som vi ha att tacka för denna uppgift, skulle emellertid rådet, som trots allt ännu icke ville vara med

[1] För det föregående se G. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwever, 1, kap. 2 och 3, samt Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen, 1918, s. 31—36.

om dylika ytterlighetsåtgärder, ha lyckats avstyra det planerade tilltaget och för ögonblicket stillat upphetsningen inom borgerskapet genom ett löfte att tillsammans med de övriga vendiska städerna ännu en gång tillskriva konung Gustav och fordra klart besked, om han ville betala, vad han var skyldig.[1]

I enlighet med det givna löftet tog rådet verkligen det resoluta steget att påkalla hela den vendiska stadsgruppens deltagande i den beramade nya hänvändelsen till Gustav Vasa. På den vendiska förbundsdagen i Lübeck i början av juli 1528 framlade de lybska borgmästarna ett förslag, att stadsgruppen som sådan genom en samfälld skrivelse till den svenske konungen skulle söka förmå honom att göra rätt för sig. Deras hemställan biföllls omedelbart, och den 8 eller 9 juli avgick ett brev från de vendiska städerna till Gustav Vasa och riksrådet i det lybska förslagets anda. Det synes numera vara förlorat, men det har säkerligen varit hållet i en mycket bestämd ton.[2]

Brevet nådde konungen och riksrådet på mötet i Lödöse den 13 augusti. Ungefär samtidigt inträffade på mötesorten en lång skrivelse till Gustav Vasa från Herman Iserhel, vari denne på sitt vanliga gråtmilda och insinuanta sätt berättade om lybeckarnas upphetsade sinnesstämning mot konung Gustav, antydde möjligheten av deras anslutning till Kristian II och de svenska upproriska och manade sin forne skyddsling att, medan tid var, avvärja hotande ofärd och undergång genom att infria de förbindelser, som han redan av tacksamhet för i nödens stund mottagen hjälp vore skyldig att honorera. Han låter påskina, att Gustav Vasas krona var allvarligt hotad till följd av hans försummelse att gälda den lybska skulden, och ger honom hemlighetsfulla vinkar om den sammansvärjning, som de vendiska städerna på den nyss ändade förbundsdagen kunde befaras ha ingått mot honom.[3]

[1] *HR* 9, s. 634.

[2] *HR* 9, s. 580, 582, 586; *GVR* V, s. 140. — I sin stora klagoskrift mot Gustav Vasa från 1540-talet (Herzogl. Briefarch., F, Königsbergs statsark.) omnämner Gyler detta brev och säger, att det utmynnade i en fordran att konungen utan undanflykter måtte tillkännage, om han ville förnöja och betala lybeckarna eller ej.

[3] Iserhel till Gustav Vasa, Lübeck 10 juli 1528, *HR* 9, s. 633 f. Detta brev anlände till Lödöse 19 aug.

Det är uppenbart, att både de vendiska städernas och Iserhels skrivelse gjorde starkt intryck på Gustav Vasa. Han visste förut, att Kristian II energiskt rustade sig att återtaga sina riken, och det inre lugnet i Sverige lämnade alltjämt åtskilligt övrigt att önska. Skulle nu även de nordtyska hansestäderna — av det ingångna brevet att döma vore ju de övriga vendiska städerna solidariska med Lübeck — göra gemensam sak med hans övriga fiender, var det verkligen fara å färde. Och han insåg genast, att situationen krävde utomordentliga åtgärder. Sedan hösten 1527 synes han icke ha gjort det minsta för att fortsätta inbetalningarna till Lübeck, men nu stod det plötsligt klart för honom, att anstalter i denna riktning måste vidtagas. Den 24 aug. eller någon av de närmast föregående dagarna överenskom han med riksrådet, att alla läntagare skulle förpliktas att till kronan avlämna 10 % av länsintäkterna för den lybska skuldens gäldande, och det beslöts, att för ändamålet varje enskild länsinnehavares inkomster skulle noggrant upptecknas och värderas.[1]

Men konungen nöjde sig icke med detta. När Gyler omkr. den 26 augusti avfärdades till Rostock för att fordra daljunkerns utlämnande, fick han också med sig kreditiv och instruktioner i den lybska affären. Han bemyndigades att tillsammans med den i Tyskland varande greven av Hoya, till vilken han av konungen och riksrådet beordrades att överbringa detta uppdrag, bege sig även till Lübeck, där han och greven som Sveriges fullmäktiga legater skulle underhandla med vederbörande för att genom vänlig överenskommelse få fastställt, hur mycket som efter billiga jämkningar i 1524 års skuldregister och efter frånräkning av de mellanliggande årens avbetalningar nu återstod för Gustav Vasa att gälda, och för att åstadkomma en uppgörelse om betalningsterminerna för den sålunda fixerade skuldsumman.[2] Vi erinra oss, att Becker på Västeråsriksdagen påyrkat avsändande till Lübeck av fullmäktiga svenska

[1] *SRA* I. s. 115 ff.: *GVR* V, s. 143 f., 189 ff. — Att de anlända lybska breven även bidragit till konung Gustavs försonlighet mot Danmark under Lödösemötet, kan man taga för givet.

[2] Gylers och grevens kreditiv och instruktioner ha gått förlorade, men deras innehåll framgår av *GVR* V, s. 140 f., *HR* 9, s. 639 ff., 643 och Gylers ovan cit. klagoskrift i Königsbergs statsark.

»räknemästare» för uppnående av förlikning rörande de tvistiga posterna i skuldregistret. Denna anhållan hade Gustav Vasa i överensstämmelse med den obevekliga hållning beträffande de omtvistade punkterna, som han då hade intagit, hittills lämnat utan avseende. Nu däremot ser han sig nödsakad att härvidlag göra lybeckarna till viljes: de båda delegaterna skulle ju enligt sina instruktioner i själva verket fungera som dylika »räknemästare». Och då det på grund av den tidsutdräkt, som Gylers underhandlingar i Rostock måste medföra, skulle komma att dröja någon tid, innan han och greven anlände till Lübeck, utfärdade riksrådet redan den 22 aug. från Lödöse ett brev till borgmästare och råd i Lübeck, vari dessa i förväg underrättades om delegaternas snara ankomst och ombådos att ge sig till tåls under väntetiden; man var tydligen angelägen om att till förebyggande av en brådstörtad, för Sverige äventyrlig utveckling fortast möjligt söka åstadkomma en lugnare stämning i Travestaden.[1]

Gyler medförde emellertid vid sin avfärd från Lödöse ännu ett mycket viktigt uppdrag. Den polska giftermålsplanen hade, tvärt emot vad man från början kunnat förmoda, omsider gått i kvav,[2] och Gustav Vasa måste uppsöka ett nytt mål för sina förhoppningar om furstligt äktenskap. Hans blickar föllo på en prinsessa av den gamla askaniska fursteätt, som innehade det lauenburgska hertigdömet. Enligt vad Gyler senare lät förstå, var det han själv, som ledde konungens tankar i denna riktning,[3] och det är troligt nog, att sekreteraren under sina nordtyska resor fått sin uppmärksamhet fäst vid att den regerande hertigen av Lauenburg Magnus I hade en giftasvuxen dotter, den numera femtonåriga Katarina, som kunde lämpa sig för konung Gustav, och meddelat sin herre det gjorda rönet. Det nya giftermålsförslaget torde ha dryftats på Lödösemötet, och man kom till det resultatet, att ett försök borde göras. Det beslöts, att greve Johan skulle framföra frieriet

[1] *GVR* V, s. 140 f. — Att greven och Gyler hade så brått att från Rostock komma i väg till Lübeck, att de inte ens gåvo sig tid att invänta daljunkerns dom och avrättning, tyder också på en nästan nervös iver från svensk sida att skyndsamt upptaga förhandlingar med lybeckarna.

[2] *KÅ* 1922, s. 61 f.

[3] Gylers brev till hert. Magnus av Lauenburg 12 jan. 1535.

h öppna underhandlingarna med det lauenburgska hovet och tt han därvid skulle biträdas av Gyler; den sistnämnde kulle, när han i Tyskland sammanträffade med greven, eddela honom konungens ifrågavarande uppdrag och till onom överbringa för ändamålet utfärdade kreditiv och intruktioner, så att ärendet skulle kunna handläggas i samand med de båda sändebudens Lübeckbesök.[1]

Det är i och för sig ganska överraskande, att Gustav asa beslöt att söka sig en brud just i Lauenburg. Hertig agnus' politiska hållning under de gångna åren hade ingaanda varit sådan, att han kunde betraktas som någon uppiktig vän av den genom Kristian II:s fördrivande skapade rdningen i Skandinavien. Senast i okt. 1527 hade han värtom av Kristian II:s trogne anhängare hertig Albrekt v Mecklenburg låtit förmå sig att ingå ett avtal med den ördrivne konungen, enligt vilket han skulle vara denne ehjälplig att återerövra sina riken.[2] Inte heller hans släktörbindelser voro särskilt ägnade att tillvinna honom förroende på mot Kristian II fientligt håll. Det är sant, att ans äldsta dotter Dorotea sedan 1525 var förmäld med redrik I:s son hertig Kristian av Holstein (den senare ristian III), men den sistnämndes förhållande till sin fader ar kyligt, och Kristian II:s anhängare hoppades rent av, tt hertig Kristian skulle följa sin lauenburgske svärfaders xempel och stödja Kristian II:s sak.[3] Härtill kom, att auenburgaren var besvågrad och nära förbunden med den egerande hertigen i Braunschweig-Wolfenbüttel Henrik d. ., som var broder till hans gemål hertiginnan Katarina. ch Henrik var — åtminstone om man bortser från hertig Albrekt av Mecklenburg — den nordtyske furste, som kanske

[1] *HR* 9, s. 643 (»die andere sache», som greve Johan här talar om, är aturligtvis den lauenburgska giftermalsfrågan): Gylers brev till Gustav Vasa 28 sept. 1528. — Greven av Hoya torde *vid sin avresa* till Tyskland — vi erinra oss, att han ej deltog i Lödösemötet — icke ha medfört något iplomatiskt uppdrag, om inte möjligen att överbringa Kristina Gyllenstiernas brev till Rostock, utan från början företagit färden huvudsakligen i privat syfte: han hade ju sin svenska gemål med sig och ville väl visa henne sitt tyska arvland, som hon dittills icke hade besökt.

[2] C. F. Allen, De tre nord. Rigers Hist., 5, s. 250 f.; jfr Dipl. Norv., 14. s. 535, 576, 589 f. och *HR* 8, s. 395, not 3; se även E. Arup, Processerne for rigsregimentet og ved rigskammerretten mellem Christiern II og Frederik I. Danske Magazin V: 5 (1902), s. 58.

[3] Dipl. Norv., 14, s. 535; jfr A. Heise, Wulfgang von Utenhof, *DHT* IV: 6 (1877—8), s. 185.

allra mest hade intresserat sig för Kristian II:s återinsättande, ett förhållande, som hade varit så mycket mera oroväckande för den landsflyktige konungens fiender, som han var en framstående och beprövad härförare. Redan 1523 hade han varit livligt verksam för den stora nordiska expedition, som Kristian II då planerade, och hade ämnat själv deltaga i densamma. Och vid tiden för 1526 års Madridfred hade han under ett besök i Spanien lovat Karl V att med vapenmakt restituera Kristian i hans riken, så snart nödiga medel ställdes till hans förfogande.[1] Även hans broder hertig Erik hade uppträtt som Kristian II:s vapendragare och i egenskap av ordenskomtur i Memel (till 1525) energiskt understött Sören Norby med krigsförnödenheter och annan tillförsel, varför han varit föremål för bitter fiendskap från Gustav Vasas sida. En tredje medlem av den braunschweigska brödrakretsen, biskop Frans av Minden, synes ännu på våren 1528 ha varit Kristian behjälplig med truppvärvningar.[2]

Trots allt detta behöver konung Gustavs åtgärd att öppna giftermålsunderhandlingar med den lauenburgske hertigen icke sakna förklaringsgrunder. Om prinsessan Katarina blev Sveriges drottning, var det att förmoda, att inte blott hennes fader utan även hennes braunschweigska mödernefränder skulle bli intresserade för Vasadynastiens vidmakthållande och åtminstone så till vida för framtiden intaga en mera reserverad hållning mot Kristian II.[3] Och under sådana förhållanden kunde de bli Gustav Vasa till icke ringa gagn. Såsom bosatta invid eller inom Nordtysklands förnämsta truppvärvningsområde: trakterna mellan Ems och nedre Elbe, där lediga landsknektar alltid i massor brukade lägra sig och avvakta nya engagemang,[4] kunde de motverka värvningar från Kristian II:s sida och samtidigt

[1] D. Schäfer, Geschichte von Dänemark, 4, s. 30 ff.; Allen, a. a. 5, s. 330 f.; A. Heise, Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling, s. 3. Jfr *HR* 9, s. 557.

[2] Dipl. Norv. 16, s. 612; jfr a. a. 13, s. 543, och 14, s. 421 ff., 652.

[3] Den möjligheten finns naturligtvis också, att Gustav Vasa vid tiden för frieribeslutet mottagit underrättelser, som tydde på att hertig Magnus och de braunschweigska brödernas sympatier för Kristian II voro på väg att förflyktigas.

[4] Det bör i detta sammanhang anmärkas, att ännu en av de nämnda braunschweigska bröderna, ärkebiskop Kristofer av Bremen, var regerande herre i denna del av Nordtyskland.

ed lätthet skaffa Gustav Vasa tyska legotrupper, om så hövdes.[1] Härtill kom, att den braunschweig-lauenburgska miljekretsens medlemmar stodo på god fot med kejsaren, h alldeles särskilt gällde detta om hertig Henrik, som i la skiften var kejsarens trogne vasall och drabant — på arls särskilda uppfordran hade han senast på våren och rsommaren 1528 deltagit i dennes italienska krig, varvid n bl. a. hade lett belägringen av Lodi — och som till gen-ld åtnjöt hans synnerliga förtroende. Om Gustav Vasa ev gift med Henriks systerdotter, kunde man hoppas, att n sistnämnde skulle lägga sig ut för den svenske konun-n hos sin kejserlige vän och dymedelst söka förhindra, t Kristian II vid en eventuell attack mot Sverige finge iderstöd från habsburgarna.

Att dylika beräkningar inverkat på Gustav Vasas be-ut att fria till den lauenburgska prinsessan, är redan i h för sig sannolikt och styrkes ytterligare av det faktum, t just dessa synpunkter, såsom vi snart skola finna, redan ı ett tidigt stadium av de svensk-lauenburgska giftermåls-ıderhandlingarna spelade en roll i diskussionen rörande :n ifrågasatta förbindelsen.[2] Det återstod emellertid att

[1] Just vid det här laget voro stora anhopningar av knektar att vänta Elbe-Ems-området, emedan krigen såväl mellan Karl V och Frans I som :llan Nederländerna och hertigen av Geldern ledo mot sitt slut och en essa legosoldater fördenskull måste bli sysslolösa. På denna omständighet gde Kristian II i avsevärd mån sina förhoppningar, att det inom kort ulle lyckas honom att få en tillräcklig krigsmakt på benen för den be-made nordiska expeditionen.

[2] Man har ibland påstått, att den lauenburgska ättens egenskap av ›rotestantisk furstefamilj› föranlett Gustav Vasa att fria till prinsessan atarina (så senast i Nord. Familjebok, ny uppl., 13, sp. 1267). Häremot a för det första invändas, att hert. Magnus, även om han åtminstone tid-is visade böjelse för den evangeliska rörelsen, aldrig anslöt sig till det nmalkaldiska förbundet eller eljest, efter vad det vill synas, tog del i den ora religiösa kampen i Tyskland på protestantisk sida. Reformationen cks under hans regering ha gjort endast tämligen blygsamma framsteg i auenburg (P. v. Kobbe, Geschichte u. Landesbeschreibung des Herzog-ums Lauenburg, 2, s. 218 f., 395 f.). Och hans gemål hertiginnan Katarina ır god katolik. I en instruktion för ett till Kristian III avgaende sände-ıd av den 20 juli 1537 förklarade lantgreve Filip av Hessen, att den lauen-ırgska hertiginnan var en fiende till den evangeliska läran; då det vore att rmoda, att hennes dotter, Kristian III:s drottning Dorotea, hyllade samma :igiösa åskådning som modern, borde Kristian avrådas från att fullfölja n avsikt att insätta sin gemål i eventuell förmyndarregering för sonen redrik, den blivande danske konungen (Polit. Archiv des Landgrafen Philipp s Grossmütigen, n:r 1760, Marburgs statsark.). Det är slutligen att märka, ıt hertiginnan Katarinas bröder voro ivriga katoliker; hert. Henrik av raunschweig-Wolfenbüttel är rent av att betrakta som den dåtida tyska

se, om frieriet skulle vinna någon anklang vid det lau[e]n-burgska hovet. Alltnog: när greve Johan och Wulf Gyle[r] omkr. den 20 sept. 1528 avreste från Rostock till Lübeck skedde det i avsikten att icke blott söka uppnå en överens-kommelse med de lybska fordringsägarna utan ock från Lübeck inleda underhandlingar med den närboende hertig Magnus.

Sedan de anlänt till Travestaden, vidtogo genast för-handlingar om de lybska skuldkraven. Svårigheterna för en uppgörelse visade sig strax hart när oöverkomliga. De svenska sändebuden hade att i första hand yrka på god-kännande av de anmärkningar, som konungen hade uppgjort mot Iserhels skuldtablå och som redan på hösten 1526 skrift-ligen synas ha meddelats Lübeck genom Iserhel och Becker i samband med dessas besök i Stockholm nämnda år. Enligt ifrågavarande svenska »insagor» skulle skulden till de lybska konsortier, som under befrielsekriget bringat Sverige hjälp — den egentliga huvudskulden alltså — vara omkr. 28,000 mark mindre än vad Iserhel å fordringsägarnas vägnar hade beräknat.[1] Det framgick nu under de över-läggningar, som greven och Gyler i fyra dagars tid höll med fem lybska rådsherrar och lika många representanter för köpmännen utområds, att lybeckarna inte en hårsmån ville vika från de ursprungliga, av Iserhel uppgjorda be-räkningarna angående skuldsummans storlek. För samtliga poster i detta skuldregister ansågo de sig ha den yppersta rättsgrund i de beseglade kvittenser och förskrivningar, som Gustav Vasa under själva befrielsekriget eller kort efter dess slut utfärdat och som enligt deras mening täckte alla i nämnda skuldtablå framlagda krav. De ville således inte slå av en enda pfennig. Inte ens de svenska sände-budens löfte, att i händelse en överenskommelse om skuld

katolicismens stridbaraste och mest utpräglade representant inom furste-ståndet, lät vara mindre av religiös övertygelse — någon sådan hade han knappast — än av politiska skäl. Någon »protestantisk furstefamilj» kan Gustav Vasa alltså knappast sägas ha förbundit sig med, då han äktade den lauenburgska prinsessan.

[1] *HR* 8, s. 571—590. — Det i a. a. under n:r 675 tryckta aktstycket torde vara identiskt med de i texten härovan berörda anmärkningar, som konungen genom Becker och Iserhel 1526 tillställde Lübeck (a. a. s. 640). Jfr i allmänhet H. Handelmanns grundläggande, ännu icke alldeles föråldrade arbete: Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im skandina-vischen Norden (1853), s. 165 f.

ımans storlek nu omedelbart komme till stånd, en ny av-
ılning skulle göras redan på våren 1529, kunde förmå
ı att ge vika det allra ringaste.

En så obeveklig hållning hade sändebuden icke räknat
l; de hade uppenbarligen väntat, att motparten åtminstone
:is skulle godtaga Gustav Vasas anmärkningar, vilket
. också enligt deras instruktioner var en förutsättning
att någon förlikningstraktat av dem skulle kunna av-
:as. De kungliga förskrivningar, som de lybska dele-
ade framlade för dem och om vilkas innebörd och mängd
tydligen hittills saknat tillräcklig kännedom — de ifråga-
ande kungliga breven voro ju utfärdade före den tid,
greven inkommit i Sverige och Gyler tillträtt sin be-
ning i det kungliga kansliet — undergrävde dessutom
as egen övertygelse om rättmätigheten i den ståndpunkt,
ı de å konungens vägnar kämpade för. De funno sig
ında nödsakade att avbryta förhandlingarna med ly-
karna i avvaktan på nya instruktioner, lämpade efter
ı genom överläggningarnas förlopp inträdda situationen.
let syftet förmådde de lybeckarna — ehuru endast med
ır möda och stora böner» — att bevilja uppskov till jultiden
d förhandlingarnas återupptagande och till dess avhålla
från vidare åtgärder mot Sverige; under mellantiden
ılle sändebuden av Gustav Vasa utverka nya förhåll-
gsorder, i vilka det klart och tydligt sades ifrån, huru-
a konungen vore villig bemyndiga dem att låta anmärk-
garna mot det lybska skuldregistret *helt och hållet* falla,
om lybeckarna fordrade, eller icke. De instruktioner,
ı de redan hade, gåvo dem ju ingen sådan befogenhet.
even måste ge sitt hedersord på att det sålunda ingångna
:alet från de svenska sändebudens sida skulle uppfyllas.

Gyler skyndade sig sålunda att i brev av den 28 och
sept. underrätta sin kunglige herre om underhandlin-
:nas gång och resultat. Han påvisade, att sändebuden,
lan ställningen var, ingenting kunde uträtta; det måste
comma på konungens eget beslut, om de skulle återupp-
:a förhandlingarna, i vilket fall det på grund av lybec-
rnas obevekliga hållning vore nödvändigt att utefter hela
jen kapitulera för den lybska uppfattningen om skuld-
nmans storlek eller låta utvecklingen ha sin gång utan

uppgörelse. För egen del tillråder han fullständig kapit
tion, hur påkostande en sådan än måste te sig. Han eri
därvid om att han redan förut oavlåtligen (»tausendn
rått konungen att ställa de lybska fordringsägarna till f
under motivering, att de rättsgrunder, som monarken ku
ha för sina anmärkningar rörande skuldsumman, i sj
verket förlorade sin kraft genom hans beklagliga förs
melse att betala ostridiga skulder: härigenom fick ju
parten, ehuru den från början egentligen haft orätt, åtn
tone skenbart rätten på sin sida.

I sakens nuvarande läge anser Gyler klokheten
nödvändigheten med ökad styrka bjuda, att konungen
till reträtt i den brännande tvistefrågan. Och detta
flera skäl. För det första voro lybeckarnas bevismedel —
beseglade kungliga breven och förskrivningarna, som
nu till sin stora förundran med egna ögon hade sett —
kraftiga och bindande, att konungen icke kunde kom
ifrån att betala. Konungen kunde inte ha någon glädj
alla de pengar och rikedomar, som han till äventyrs
mådde samla på kistbottnen, så länge han inte redli
uppfyllde, vad han med brev och sigill hade förpliktat
till. Vidare var stämningen i Lübeck så irriterad och s
manhållningen mellan konungens därvarande fordringsä
så kompakt, att en snar uppgörelse i skuldfrågan vore
vändig till avvärjande av vådor och obehag (»anfechtun
för Gustav Vasa och hans rike. Det hade gått så lå
att lybeckarna verkligen kunde befaras komma att g
konungen »ett streck», om de inte nu fingo sin vilja fr
Konungen borde därför betänka, vad omsorgen om
fred och lugn i detta fall krävde. Till dessa antydnin
om överhängande lybskt krigshot lägger Gyler ännu
argument. Det hade, säger han, under överläggninga
med de lybska delegerade framkommit, att Lübeck var
näget att till Sveriges bästa inlåta sig på en revision
Strängnäsprivilegierna, om konungen blott i skuldfr
utan längre dröjsmål gåve efter för dess krav och infri
sina förbindelser; Gyler trodde för sin del, att lybecka
redan nu skulle ha bekvämat sig till bindande löften om
sådan revision, så framt han och greven varit befulln
tigade att låta anmärkningarna mot skuldregistret fa

en av detta skäl vore alltså en eftergift i skuldfrå-
ı påkallad. En förändring av de för landet så skad-
a privilegierna vore värd »mycket osmundsjärn», och ko-
ıgen kunde därigenom — Gyler avser tydligen inskränk-
g av hanseaternas tullfrihet i Sverige — betala sina
ılder till lybeckarna med deras egna pengar och sam-
igt bevara deras vänskap.

När Gyler på detta sätt skrev till sin konung och där-
bl. a. kritiserade den dittills förda politiken mot Lü-
k, hade han en känsla av att han genom sin frispråkig-
måhända riskerade konungens gunst. Utan att förfalla
en servilism, ägnad att förtaga det intryck av sympa-
; oförsagdhet, som präglar hans brev, är han därför an-
ägen om att i skrivelserna poängtera, att han yttrat sig
ı han gjort i bästa välmening och av uppriktig omtanke
konungens välfärd. Som ett bevis på sin trohet mot
ne framhåller han, att han just för sin trohets skull
ler Tysklandsfärden förföljdes av Gustav Vasas fiender,
ı stodo efter hans liv. Bl. a. hade en obekant person
d nio knektar under sitt befäl uppenbarat sig i Rostock
t efter daljunkerns avrättning och i tydlig avsikt att
spåra Gyler frågat efter »den förrädaren, blodhunden
skälmen Ulf skrivare», som bragt mången ärlig man i
lmar om livet — detta syftar givetvis på massavrätt-
gen av Berend von Melens kvarlämnade knektar i Kalmar
5[1] — och nu också »kommit det oskyldiga blodet herr
ns son om halsen». »Sådana goda nyheter får Ulf skri-
e stundeligen mer än nog», tillägger Gyler vid berättandet
denna episod, som avser att exemplifiera de vedervärdig-
er, han för sin trogna tjänst hade att utstå.[2]

---

[1] Omständigheterna synas ge vid handen, att det band, som sålunda i
ock visade elaka avsikter mot Gyler, delvis — om Gylers uppgifter
rs äro riktiga — utgjordes av sådana f. d. melenska knektar, som vid
exekutionen i Kalmar 1525 i olikhet med sina kamrater av nåd skonats
livet och s. å. genom konungens försorg överförts till Tyskland (jfr *HT*
. s. 270 f.). Att medlemmar av denna soldatesk redan på våren 1526
des stå efter Gylers liv under hans dåvarande uppehåll i Tyskland,
går av Gylers förut cit. brev av 1 mars d. å. Allt tyder på att Gyler
nungens vägnar spelat en framträdande roll vid den ifrågavarande hän-
n i Kalmar.

[2] Gyler till Gustav Vasa, Lübeck 28 och 29 sept. 1528, Brev till Gustav
. A. Det förra brevet är delvis tryckt i *HR* 9, s. 639 ff.; det senare in
nso publicerat ibid., s. 642.

Samtidigt med Gyler skrev även greven till Gu-
Vasa i enahanda syfte. Han fattade sig mycket kort
nöjde sig huvudsakligen med att hänvisa till Gylers s
velser, i vilkas yrkanden han instämde. På tal om de ma
brev angående skulden, som lybeckarna företett, förklar
han, att de syntes honom utvisa, att konungen haft os
liga skrivare under krigsåren. Nu vore emellertid in
ting annat att göra än att betala; härmed skulle också
olyckor, som lybeckarnas missnöje hotade att bringa
Sverige, avvärjas. Greven tvekade emellertid, huruvida h
och Gyler ensamma kunde taga på sitt ansvar — även
konungen gåve dem nya instruktioner — att avsluta nå
konvention med Lübeck i det brydsamma skuldspörsmå
och han föreslog därför, att konungen måtte ge dem nå
kolleger i sändebudsvärvet, vilka borde avsändas till Lüb
med vidsträckt fullmakt att göra och låta såväl i privile
som i skuldfrågan.[1]

Omedelbart efter avfärdandet av dessa viktiga br
togo de båda sändebuden itu med den lauenburgska gift
målsaffären.[2] Redan den 29 sept. synas de ha avrest fr
Lübeck till hertig Magnus' hov för att framföra frieri
De torde här ha fått det svaret, att man önskade betän
tid för att rådgöra med fränder och vänner. Man vet, a
hertiginnan Katarina genast skrev till hertig Kristian
Holstein och anhöll om dennes yttrande om det genom gre
Johan av Hoya inledda svenska frieriet,[4] och utan
tvivel avsändes enahanda skrivelser till hertigparets övr
släktingar. I vilken riktning de sålunda infordrade u
låtandena gingo, är obekant, men tydligt är, att hert
Magnus och hans gemål vid de under hösten fortsatta f

[1] Greve Johan till Gustav Vasa, Lübeck 29 sept. 1528. *HR* 9, s

[2] Det hade icke kunnat ske tidigare, emedan hert. Magnus varit på
sök hos sina braunschweigska fränder och sålunda icke varit att trä
Lauenburg.

[3] Gylers ovan cit. brev av 28 sept. Gyler yttrar sig här om g
målsplanen med stor hemlighetsfullhet och i så dunkla ordalag, att e
den invigde kunde förstå, vad han åsyftade: han var tydligen rädd f
brevet skulle bli uppsnappat och komma i obehöriga händer. Så t. ex
talas hertig Magnus under den mystifierande beteckningen »der burger u
Louenburg».

[4] Detta hennes brev synes numera vara förlorat, men det rekapitu
i en senare skrivelse från henne till hert. Kristian, Lauenburg 18 dec.
(Sachsen-Lauenburg I, danska riksark.), där även mottagandet av Kristi
svarsbrev erkännes.

ndlingarna gåvo greven och Gyler gott hopp om framgång. ›m härskare över en av Nordtysklands mindre territorial-ıter har lauenburgaren efter allt att döma ända från rjan känt tillfredsställelse över utsikten att få sin dotter rtgift med en konung, låt vara att denne för den gamla ·näma askaniska ättens huvudman egentligen måste te sig m en uppkomling, och funnit sig tilltalad av det svenska tenskapsprojektet under förutsättning att det kunde nomföras på för prinsessan goda och betryggande villkor.

Under tiden hade Gustav Vasa mottagit Gylers och eve Johans skrivelser angående förhandlingarna med ly-ckarna. Vi kunna avläsa det intryck, som deras innehåll ·ax gjorde på konungen, i det koncept till svar på Gylers ımställningar, som han omedelbart lät Laurentius Andreæ ·psätta. Det är tydligt, att han kände sig illa berörd av underrättelser, som hans sekreterare bringade honom. : vendiska städernas och Herman Iserhels skrivelser på mmaren hade givit vid handen, att stämningen i Trave-ıden var verkligt oroande för Sverige, och av sina egna ndebuds rapporter hade konungen nu fått ytterligare be-äftelse härpå. Budskapet om de många förpliktande brev, m i Lübeck förelagts hans legater, gjorde sitt till för att ımma ned hans mod. När nu härtill lägges, att det icke ınde vara honom obekant, att en gammalkyrkligt-reak-›när opposition mot hans styrelse förefanns runt om i de enska bygderna och att Kristian II alltjämt umgicks med fallsplaner, är det lätt att förstå, att konceptet, tillkom-:t i den första häpenheten, kom att bli präglat av en med .nsyn till Gustav Vasas läggning påfallande eftergivenhet r motpartens hårda krav.

Konungen säger sig dela Gylers förvåning över »de ınga och starka breven», om vilkas existens han delvis ilv svävat i okunnighet, och han lutar åt den uppfatt-ngen, att somliga av dem med list och överrumpling av-.nnits honom eller hans skrivare under krigsåren mot .ns egen egentliga vilja och utan att han eller skrivarna .rit klart medvetna om vad saken gällt.[1] Han hade emel-

[1] Det är i själva verket troligt nog, att oredan inom Gustav Vasas nsli under befrielsekriget dels i följd av den unge regentens bristande er-·enhet, dels på grund av störande omständigheter, som lågo i den dåva-

lertid alltid hoppats, att lybeckarna — oberoende av och förskrivningar — inte skulle vilja kräva betalning mer än vad konungen verkligen hade fått av dem, l som han till sin egen skada begåvat dem med »p legier och härligheter», värda deras erkänsla. Som de var och då lybeckarna strängt höllo sig till de dokum av vilka de en gång kommit i besittning, var han likvä det klara med att han måste respektera sina egna brev sigill, såvida det kunde styrkas, att de faktiskt utgått honom. Sina hittills så energiskt fasthållna »insagor» det lybska skuldregistret förklarar han sig emellertid gärna vilja kasta helt över bord; i de fall, där breven lade absoluta hinder i vägen för deras vidhållande, b de alltjämt urgeras. Han slutar dock med att ge G och greven fria händer i avseende på den blivande kon tionen, som han lovar att iakttaga och efterleva, och gör härvid ingen annan reservation, än att den årliga betalningssumman inte borde sättas högre än till 4,000 m Det av greven framlagda förslaget om utsändande av n flera delegerade avvisar han under motivering, att gr och Gyler kunde sköta det hela lika bra som någon ar och till äventyrs bättre. Han förklarar också, att han her i Sverige inte hade många att rådföra sig med, varför måste sätta sin tröst och lit till Gyler och greve Jo att de efter egen omprövning ordnade saken på bästa : I ett tillägg uttalar han en förhoppning, att det m lyckas de båda sändebuden att åstadkomma lindring Strängnäsprivilegierna, framför allt i fråga om tullfrihe varigenom skuldens betalning skulle underlättas.[1]

Sedan konungen hämtat sig från den första best

rande situationens egen natur, verkligen var så stor, att ett och a kvittobrev kunnat tillkomma av rent förbiseende från Gustavs eller skrivares sida. Betecknande för räkenskapsväsendets föga tillfredsstäl skötsel under krigsåren är, att Gustav Vasa icke för sin del synes ha några ordentliga, samtidiga anteckningar över de lybska försträckning och leveranserna och i varje fall inte kunde förete något autentiskt register mot Iserhels skuldtablå, varigenom dennas riktighet kunnat full säkerhet kontrolleras (*HR* 8, n:r 675, § 49). I hurn hög grad detta hållande måste ha försvagat greve Johans och Wulf Gylers position g emot fordringsägarna under förhandlingarna i Lübeck 1528—1529, inses svårighet.

[1] Konceptet (med Laurentius Andreæs piktur) är tryckt i N. Li qvist, Studier över reformationstidens bibelsvenska (1918), Bilagor s. : Om dateringen se nedan.

ngen, fann han emellertid detta koncept till svarsbrev ıra i behov av retuschering; han har uppenbarligen vid gnare eftertanke funnit, att det var hållet i en mot ly-ckarnas pockande krav alltför eftergivande ton. Han lät tså uppsätta ett nytt, utvidgat och avsevärt reviderat ncept, som, även om det alltjämt lämnade de båda sände-iden någorlunda fria händer och till större delen i orda-gen överensstämmer med det tidigare, dock i sin helhet r ett väsentligen annat intryck än detta. Den årliga av-talningssumma, som sändebuden fingo rätt att kontrahera ed lybeckarna, minskades till 3,000 mark. Rättmätigheten hans anmärkningar mot det lybska skuldregistret under-rykes betydligt kraftigare. De av lybeckarna åberopade even kunde omöjligen vara av beskaffenhet att beröva nungen hans rätt och nödga honom att betala, vad han drig hade mottagit. Sändebuden borde därför i fråga om mest befogade av hans anmärkningar inte genast falla ll föga utan påyrka en opartisk skiljedom. Konungen be-ırde vidare, att Gyler såsom väl förtrogen med de senare ens svensk-lybska mellanhavanden måtte göra sig under-ittad om hur lybeckarna värderat de avbetalningar in ıtura, som redan kommit dem till handa, och vilka värden i fortsättningen ämnade åsätta de olika varuslag, i vilka sten av skulden kunde komma att likvideras. En annan vikelse från det förra konceptet är, att konungen nu, ıuru endast mera i förbigående och utan manifesterande v personlig misstämning, en smula kritiserar vissa passager Gylers brev. Denne hade skrivit, att konungen dock vore ärskare över ett väldigt rike, som väl kunde stå ut med tt gälda vad lybeckarna äskade. Härpå svarar nu konung ıstav, att det visserligen vore sant, att hans rike var näktigt», men om han skulle betala allt vad de lybska be-ärde, försloge det ändå icke, utan han måste då skaffa sig era kungariken — det borde Gyler säga lybeckarna. Rik-gheten av sekreterarens påstående, att han under de gångna ren tillrått sin herre en annan och mindre utmanande olitik mot Lübeck än den i verkligheten förda, bestrides ke, och konungen vänder sig icke heller mot Gylers djärva ıts, att denna senare politik varit förkastlig — förmodligen av han vid det här laget sin rådgivare rätt i huvudsak

på ifrågavarande punkt — men han erinrar Gyler om att denne dock själv tidigare varit med om att förklara en viss betydande post i det lybska skuldregistret (det gällde fyra skepp, som lybeckarna på eget beväg hade förstört under kriget eller som i varje fall genom deras förvållande gått förlorade men som de likväl krävde betalning för) oantaglig och orättmätig.[1]

Samtidigt med detta senare koncept uppsattes ett utkast jämväl till ett mera kortfattat svar på greve Johans brev.[2] Det är emellertid i detta sammanhang skäligen intresselöst och innehåller föga, som inte betydligt utförligare framlagts i koncepten till Gyler. Över huvud är det uppenbart, att Gyler i konungens ögon liksom förvisso även i verkligheten var den egentlige huvudaktören i Lübeck[3] och att greven väsentligen endast hade sin höga börd att tacka för att han användes som sändebud; hans personliga duglighet synes konungen — utan tvivel med rätta — ha skattat tämligen lågt.

Det måste lämnas därhän, huruvida de brev till greven och Gyler, till vilka de nu refererade aktstyckena avsågo att vara koncept, någonsin blevo expedierade. Säkert är, att de icke kommo att ligga till grund för det slutliga avgörandet i Lübeck. Fram på senhösten överenskommo nämligen greve Johan och Wulf Gyler, att den senare skulle resa hem till konungen för att dels avge rapport om giftermålsförhandlingarna i Lauenburg, dels muntligen redogöra för den lybska frågans läge och utverka nödvändiga instruktioner för definitiv uppgörelse. Under tiden skulle greven och hans gemål kvarstanna i Tyskland och avbida Gylers återkomst.[4]

---

[1] Detta slutgiltiga koncept är tryckt i *GVR* VI, s. 339—342.

[2] Tryckt i *GVR* VI, s. 342—344. Samtliga nu refererade koncept (både de för svarsbrevet till Gyler avsedda och det till greve Johan) sakna datering. De ha av de svenska utgivarna hänförts till 1529, medan utgivaren av *HR* (9, s. 643) datera dem till 24 dec. 1528. Intetdera är emellertid riktigt; de måste vara skrivna före Gylers ankomst till Gustav Vasa, som inträffade omkr. 10 dec. 1528 (se nedan), och förskriva sig med all sannolikhet från okt. eller nov. 1528. Jfr Nord. Tidskr. f. bok- och biblioteksväsen 1918, s. 6, noten.

[3] I en till lantgreven av Hessen år 1534 ingiven försvarsskrift mot Gustav Vasas beskyllningar (kopia i Suecica, ex Arch. Suerin., vol. I, Schwerins statsarkiv) uppger greve Johan själv, att Gyler var den, som i främsta rummet bedrev de av honom och greven förda underhandlingarna i Lübeck 1528—1529. Ehuru källan till sin art är tendentiös, är den ifrågavarande uppgiften säkert riktig.

[4] Greve Johans ovan cit. försvarsskrift i Schwerinarkivet; Gylers brev till hert. Magnus av Lauenburg 12 jan. 1535; Gylers klagoskrift mot Gustav Vasa i Königsbergs statsark.

Omkr. den 10 dec. anlände Gyler sålunda till Stockholm.[1] Han har själv senare uppgivit, att han vid detta tillfälle blev synnerligen vänligt mottagen av konungen och erhöll ampla vitsord för sin trogna tjänst,[2] och det finns ingen anledning att betvivla det. Han hade ju, sedan han sist lämnade Sverige, åstadkommit, att daljunkern bragts ur världen. Och de av honom medförda underrättelserna om den lauenburgska äktenskapshandeln voro så gynnsamma, att konungen strax började träffa anstalter för det blivande bröllopet i förhoppning om att det skulle kunna hållas redan på sommaren 1529.[3] Allt tyder på att konungens förtroende för Gyler vid den här tiden var på sin höjdpunkt. Det förtjänar i detta sammanhang anmärkas, att sekreteraren år 1528 och sannolikt just vid detta Stockholmsbesök erhöll en betydande förbättring i sin avlöning. Förut synas hans löneinkomster ha varit tämligen variabla och obestämda. Under 1527 hade han ur den kungliga kammaren mottagit 163 mark jämte 15 mark till beklädnad; i den förra summan torde emellertid tärpenningar för hans utländska resor ha ingått, vadan den egentliga lönen förmodligen var avsevärt mindre.[4] Nu däremot erhöll han ett prebende i Uppsala, som icke blott betecknade ett välkommet tillskott till vad

---

[1] Tidpunkten anges av Gyler i brevet av 12 jan. 1535 till »vngeferlich 14 tage vor weiennachten», i klagoskriften i Königsberg däremot till »nit gar 14 tag fur weinachten».

[2] I föregående not anförda aktstycken.

[3] Av ett kungl. brev från slutet av febr. 1529 (*GVR* VI, s. 4 f.) framgår. att Gustav Vasa nu ansåg det senast inledda (lauenburgska) frieriets framgång säkerställd och beredde sig att fira bröllop »i thenne tilkomande sommer», för vilket ändamål kleresiet — tydligen efter kunglig påstötning — redan på kyrkomötet i Örebro i början av febr. beslutat utgörandet av en hjälpskatt, som skulle sätta Gustav Vasa i stånd att möta de med den nära förestående förmälningen förenade utgifterna. Det ifrågavarande Örebrobeslutet omtalas även i en skrivelse från domprosten Jöran Turesson och domkapitlet i Uppsala till kyrkoherdar och kyrkovärdar i herr Johans i Skellefte prosteri, dat. 4 mars 1529: det heter här, att de på mötet i Örebro närvarande klerkerna enats om att en silvergärd skulle utgå från kleresi och kyrkor i hela riket och som gåva överlämnas till konungen för det till sommaren väntade bröllopet (orig. i Riksdagsacta 1525—1544, R. A.). — I Kristian II:s kretsar, där man ofta var märkvärdigt väl underrättad om svenska förhållanden, trodde man sig så tidigt som i nov. 1528 veta, att kon. Gustav, redan då han genom greve Johan *öppnade* giftermålsförhandlingarna med Lauenburg, gjorde sig räkning på att den blivande brudens överfart skulle kunna ske på sommaren 1529 (*GVR* V, s. 292).

[4] 1527 års räntekammarbok, s. 214, K. A. — För år 1528 finnas kammarräkenskaper endast för de första månaderna, och om Gylers direkt från kammaren utgående avlöning d. å. vet man sålunda blott, att han i början av april mottog 50 mark (ibid.).

han kunde erhålla direkt ur kammaren utan även utgjord-en fullt säker årsinkomst.[1]

Det viktigaste överläggningsämnet mellan konungen och hans sekreterare under dennes nu ifrågavarande besök i Stockholm i dec. 1528 var givetvis den lybska affären. Det är tydligt, att Gyler under det muntliga meningsutbytet lyckats till fullo övertyga sin herre om nödvändigheten av en uppgörelse med Lübeck. Han erhöll sålunda för sin och grevens räkning nya, vittgående fullmakter och instruktioner för avslutande av definitiv förlikning med fordringsägarna. De synas numera vara förlorade eller ha i varje fall ännu icke kunnat framdragas,[2] men Gyler har själv senare uppgivit, att de bemyndigade sändebuden att å konungens vägnar fortfarande arbeta för någon nedsättning i skuldkravet men att, om en sådan visade sig omöjlig att uppnå, likväl ingå en fast förening med fordringsägarna och med dem överenskomma om terminerna för den återstående skuldens gäldande, varjämte legaterna borde söka få till stånd en förändring i privilegierna.[3] Efter allt att döma är detta referat i huvudsak korrekt;[4] det står ju i god samklang med Gustav Vasas yttranden till Gyler i de på höstsidan uppsatta koncepten.

Gyler fick även med sig tvenne kungliga brev till lybska vederbörande, båda daterade den 24 dec. Det ena var ställt till såväl borgmästare och råd som meniga fordringsägare. Tonen är tämligen skarp. Konungen säger sig av grevens och Gylers skriftliga och muntliga rapporter ha förnummit, hurusom adressaterna beskyllde honom för att endast i ord ådagalägga betalningsvillighet. En dylik tillvitelse vore osannfärdig och förolämpande. Det vore vidare orätt av de lybska fordringsägarna att trotsa på brev, vari konungen

[1] I brevet till hert. Magnus 12 jan. 1535 uppger åtminstone Gyler själv, att han i konungens tjänst måst nöja sig med de penningbelopp, som konungen tid efter annan gav honom, och inte haft någon bestämd löneinkomst, ända till dess att han 1528 fick prebendet i Uppsala.

[2] I sin försvarsskrift till lantgreven av Hessen 1534 uppger greve Johan, att han alltjämt hade de ifrågavarande instruktionerna och fullmakterna i sitt förvar. Möjligen stå de ännu att påträffa i något tyskt arkiv.

[3] Gylers klagoskrift i Königsbergs statsark.

[4] Gyler har dock underlåtit att nämna, att instruktionerna, såsom vi senare skola finna, även bemyndigade sändebuden att förhandla med de lybska rådet angående den svensk-danska tvisten om Malmöreccessens efterlevnad.

ıå sin tid erkänt även sådana skuldkrav, som icke motsva-ades av bekommen valuta; sådana brev på rent fiktiva ford-ingar borde lybeckarna hålla sig för goda att presentera ill inlösen. Konungen hade emellertid nu tillställt greven lntliga och oryggliga instruktioner och fullmakter, i kraft .v vilka han och Gyler hade att ingå definitiv uppgörelse ıed borgenärerna, och han hoppades, att adressaterna vid e sålunda återupptagna förhandlingarna måtte visa foglig-et och tillmötesgående mot konungens billiga anspråk. Vad reven och Gyler kontraherade med dem, ville han till alla elar respektera och uppfylla.[1]

Den andra skrivelsen har endast borgmästare och råd i übeck till adressater. Den är i motsats till den nyssnämnda ıycket vänligt avfattad. Konungen tackar rådet för dess dagalagda välvilja och tillmötesgående under de hittills med reve Johan hållna överläggningarna angående den resterande kulden och anhåller, att magistratsmedlemmarna vid de fort-atta förhandlingar, som greven och Gyler nu bemyndigades tt öppna, måtte förhjälpa därtill, att fordringsägarna inte rängde konungen från hans rätt. Gustav Vasa meddelar idare, att han befullmäktigat Gyler och greve Johan att ven i andra angelägenheter — det är uppenbarligen fram-ör allt privilegiefrågan, som härmed avses — underhandla ned adressaterna, vilka alltså borde skänka sändebuden till-ro med avseende på de framställningar, som de på hans väg-ar därvidlag komme att göra.[2]

Av den omständigheten, att det brev, som skulle företes ör Gustav Vasas borgenärer inom meniga borgerskapet, har n helt annan grundton än den skrivelse, som var adresserad ill rådet ensamt, kunna vi sluta, att konungen av Gylers nuntliga rapporter fått den uppfattningen, att det starkaste notståndet mot en för Sverige dräglig överenskommelse om just från menigheten och att däremot rådet som sådant ar långt mindre omedgörligt. Det senare brevet synes ha ıaft till syfte att förmå de lybska rådsherrarna att genom ina bona officia som ett slags medlare öva påtryckning på de

[1] *HR* 9, s. 645 f. Brevet är å konungens vägnar och på hans befall-ing underskrivet av Henrik Sledorn, »ejusdem maiestatis cancellarius», vilket isar, att denne — något som hittills icke varit känt — redan 1528 var ansler (jfr Edén, a. a., s. 17 f.).

[2] *GVR* V, s. 164 f.

meniga fordringsägarna, så att dessa uppgåvo alltför obillig anspråk; med blick för det växande inre splitet i Travestade har konungen — så förefaller det — velat spela ut det ena partiet mot det andra och därigenom skaffa sig en fördel aktigare uppgörelse.[1]

Medförande dessa brev jämte de nya fullmakterna och instruktionerna, lämnade Gyler Stockholm redan den 27 de och for tillbaka till Lübeck.[2] Han hade härvid också med sig aktstycken, avsedda för de fortsatta lauenburgska äkten-skapsförhandlingarna.[3] Efter ankomsten till Lübeck syn[illegible] han till en början företrädesvis ha sysselsatt sig med detta senare ärende. Sålunda tillskrev han omedelbart hertig Magnus och begärde en sammankomst för giftermålshandelns fullföljande. Hertigen svarade den 25 jan., att han för ögonblicket icke hade tillfälle att mottaga honom, emedan han hade besök av sin broder biskop Johan av Hildesheim med vilken han hade åtskilliga saker att dryfta, men att han före den 2 febr. genom eget bud ville underrätta Gyler om tid och rum för den begärda audiensen.[4] Denna torde också ha ägt rum i febr., varjämte även greve Johan fort-satte underhandlingarna med hertigen, som därvid alltjämt visade sig intresserad för den proponerade förbindelsen men tillika uppsatte preciserade villkor i avseende på prinsessans livgeding, varom mera nedan.

Så småningom återupptogo de båda sändebuden åter förhandlingarna med lybeckarna. Och denna gång kom meningsutbytet om skulden och dess gäldande på allvar att

[1] Utgivarna av *HR* (9, s. 646, not 1) mena, att de båda ifrågavarande skrivelserna till Lübeck voro avsedda att alternativt framlämnas: det sk[illegible] bero på omständigheterna, om underhandlarna skulle överbringa den ena eller den andra. Denna åsikt torde bero på att man förbisett, att breven i sjä[illegible] verket inte hade samma adressater. Mot densamma strider dessutom, att [illegible] faktiskt ha framlämnats, vartill kommer, att brevet till rådet icke b[illegible] avhandlar skuldfrågan utan också hänsyftar på sändebudens uppdrag att förhandla med rådet i privilegiefrågan, vadan detta brev hade exist[illegible] berättigande i och för sig och oberoende av underhandlingarna om skuld[illegible] betalning.

[2] Datum för avresan från Stockholm uppges lika i brevet till hert. Magnus 1535 och i klagoskriften i Königsbergs statsark.

[3] Gylers klagoskrift i Königsbergs statsark. — Tillika fick Gyler med sig en större summa för inköpande i Lübeck eller eljest i Tyskland av »k[illegible] nodier», som sannolikt voro avsedda till brudgåvor eller i varje fall vor[illegible] nade för det, som man nu trodde, nära förestående bröllopet (*GVR* VI, s. 25[illegible]

[4] Hert. Magnus till Gyler, »Ertelenburg» (Artlenburg) 25 jan. 15[illegible] Lauenburgische Manuscripte, n:o 58 (hertigens registratur för 1529), f. [illegible] Schleswigs statsark.

å hand i hand med diskussionen om en revision av Strängäsprivilegierna. I det senare avseendet synas sändebuden umera på Gustav Vasas bud ha intagit en i väsentlig mån nnan ståndpunkt än då saken på hösten 1528 preliminärt vhandlades mellan dem och lybeckarna. Då gick deras trävan — det framgår med all tydlighet av Gylers brev ill konungen i slutet av sept. nämnda år — ut på att få ll stånd en sådan förändring i privilegierna, som bl. a. inkränkte *såväl Lübecks* som de andra av privilegierna delktiga hansestädernas tullfrihet i Sverige. Nu däremot ades saken från svensk sida på en väsentligen annan bog. 'a sommaren 1530 meddelade Lübecks råd dels Danzig och els Rostock, att konungen av Sverige år 1529 genom sina ändebud, greve Johan och en sekreterare (Wulf Gyler), låtit Lübeck förstå, att i fortsättningen endast Lübeck men för vrigt ingen hansestad, vare sig Danzig eller någon annan, orde tillgodonjuta privilegierna; sändebuden hade förelagt Lübeck ett förslag av denna innebörd.[1] Vi torde härav unna sluta, att de vid julen 1528 utfärdade nya instruktionerna, vilka lågo till grund för grevens och Gylers aktion Lübeck 1529, innehållit ett anbud, att Lübeck för sin del lltjämt skulle få åtnjuta privilegierna i huvudsak oförndrade, mot det att det lybska rådet gick in på att utesluta vriga hansestäder därifrån.

Den sålunda konstaterade omsvängningen i den svenska olitiken med avseende på privilegiefrågan kan inte gärna örklaras mer än på ett sätt. Konungen har av Gylers muntiga framställningar i dec. trott sig finna, att det dubbla syftet — nedsättning i den av lybeckarna envist fasthållna skuldumman och lindring i Strängnäsprivilegierna — möjligen unde uppnås genom eftergifter för Lübecks enskilda intresen i det senare hänseendet. En uteslutning av övriga av rivilegierna delaktiga städer kunde onekligen ha sina förlelar för Lübeck ur synpunkten av dess handelskonkurrens ned dessa städer — alltså av rent egoistiska lybska bevekelsegrunder[2] — och i varje fall var det ju för Lübeck

[1] *HR* 9, s. 751, 786. — Falks antagande (a. a., s. 72), att sändebuden å konungens vägnar föreslagit, att Lübeck *och Danzig* skulle få behålla privilegierna men övriga hansestäder uteslutas, måste sålunda, vad Danzig beträffar, vara oriktigt.

[2] Jfr Falk, a. a., s. 71 f.

huvudsaken, att dess egen tullfrihet blev bestående. F
konungen återigen var det naturligtvis en vinst, om h
genom ett slags pactum turpe av antydd art kunde åstå
komma, att skuldsumman nedsattes och samtidigt möjlig
yppades att av de övriga hanseaterna med Lübecks bifa
utkräva ordinarie tullsatser, vilka skulle bli desto mer i
bringande, som just de östligare hansestäderna och särsk
Danzig drevo livlig handel på Sverige.

I vad mån lybeckarna verkligen ha lyssnat till d
sålunda framställda förslaget om övriga hanseaters utesl
tande från privilegierna, är med tillgängliga källor om
att säkert avgöra. Lübecks råd uppgav visserligen i skr
velse till Rostock 1530, att greven och Gyler fått avböja
svar på sina ifrågavarande andraganden år 1529 under m
tivering, att det icke vore rättvist att beröva städer, s
jämte Lübeck på sin tid gjort sig förtjänta om Gustav Vasa
sak, andel i privilegieförmånerna.[1] Den omständighete
att Gustav Vasa, som vi senare skola finna, sommaren 15
återkom med precis samma förslag och att Lübeck då ing
lunda a priori motsatte sig detsamma, gör det emellerti
föga sannolikt, att lybeckarnas svar på det svenska revisions
anbudet 1529 varit så kategoriskt avvisande, som de inf
systerstäderna ville låta påskina.[2] Säkert är i varje fa
att överläggningarna mellan de båda svenska sändebud
och lybeckarna i privilegiefrågan den 16 mars 1529 res
terade i ett utkast till ändrad lydelse av privilegiebrev
vilket utkast genom greven och Gyler skulle underställa
konungen och riksrådet.[3] Om dess innehåll känna vi int
men att det i någon mån tillmötesgick de svenska önsk
målen, kunna vi utan vidare antaga; Gustav Vasa pasta

[1] *HR* 9, s. 786.

[2] Tegel, som omnämner det svenska förslaget av år 1529 om de övr
hansestädernas uteslutande från privilegierna — han gör sig härvid d
skyldig till det oriktiga påståendet, att *Danzig* jämte Lübeck fortfara
skulle tillgodonjuta privilegierna — uppgiver, att Lübeck lämnat greven
Gyler ett jakande svar på detta förslag men förbehållit sig, att det b
skulle hållas hemligt för de övriga hanseaterna, så att lybeckarna inte
deras sida behövde befara obehag för att de sålunda uppoffrat deras intress
Denna Tegels framställning är väl icke *helt och hållet* gripen ur luften

[3] *HR* 9, s. 635. Det är förmodligen endast på grund av ofullstän
och därför missledande underrättelser angående den här tryckta summari
anteckningen om ifrågavarande utkast, som Falk (a. a., s. 72, not 1) komm
att uppgiva, att en den 16 mars 1529 daterad text till ändrade privileg
alltjämt finnes i Lübecks statsark. Uppgiften torde alltså vara oriktig.

. ö. år 1533 inför lybska sändebud, att just de förhoppingar om en för Sverige nödvändig förändring av privileierna, som lybeckarna ingivit greve Johan 1529, varit avudorsaken till att greven vid det tillfället varit så efterivande för Lübecks krav i skuldfrågan.[1]

I denna senare fråga blev nämligen resultatet av greve ohans och Gylers förhandlingar 1529 en svensk reträtt tefter hela linjen. Hade Gustav Vasa hoppats, att hans nbud i privilegiesaken skulle kunna leda till avprutningar de lybska skuldkraven, blevo hans beräkningar i denna el gäckade. Sändebuden kommo ingen vart med fordringsgarna, som obevekligt trotsade på de kungliga kvittobreven ch förskrivningarna och fortfarande inte ville slå av det iinsta. Gyler har senare uppgivit, att en för Sverige drägare uppgörelse motverkades av konungen själv genom en id tiden för dessa slutliga underhandlingar vidtagen oklok tgärd. Han berättar, att Gustav Vasa under varjehanda irevändningar i Stockholmsskären lät överfalla ett lybecaren Henrik Wilde tillhörigt skepp och beslagtaga delar v lasten. Sedan underrättelsen härom ingått till Lübeck, ramkallade den — säger Gyler — stark förbittring i staden ch försvårade avsevärt sändebudens arbete.[2] Notisen må ara sann eller icke, fast står i varje fall, att sändebuden ill sist nödgades ge efter för fordringsägarnas anspråk.)en återstående skulden fixerades till närmare 69,000 mark,[3] ilka Sverige genom successiva inbetalningar i Lübeck hade tt gälda under åren 1529—1532 (en fjärdedel varje år). lärå utfärdade de båda sändebuden en högtidlig förskriving den 16 mars. I ingressen betonas, att fordringsägarna isat sig inneha så bindande skuldebrev och förpliktelser v konungen och riksrådet, att sändebuden icke kunnat eka att å Sveriges vägnar förskriva sig till ovannämnda öga belopp. De hade sålunda, ehuru ogärna, slutligen måst ppge de anmärkningar mot Iserhels register, som de dit-

[1] Gustav Vasas svar till de lybska sändebuden Gert Odingbrinck(!), ans von der Aa och Herman Segmann våren 1533. Acta, D I: 1, n:r 488, chleswigs statsark.

[2] Gylers klagoskrift i Königsbergs statsark. Om Wilde se för övrigt *IR* 8, s. 575, 576, 582, 586, 590; 9, s. 552.

[3] Till denna siffra kom man genom att från de 114,500 mark, vartill kulden enligt lybeckarnas åsikt belöpte sig, draga redan gjorda inbetalingar.

tills under förhandlingarna å konungens vägnar hade urgerat. Därtill hade de känt sig manade även av den anledningen, att lybeckarna nu inför dem gjort konungen och riket varjehanda »trostliche irbedinge» (tyvärr säges icke i aktstycket, vari dessa löften och erbjudanden bestodo, men man kan antaga, att de rört sig dels om förändringar i privilegierna, dels ock om lybsk välvilja mot Gustav Vasa under de yttre eller inre förvecklingar, som konungen framdeles kunde råka ut för). Slutligen lova sändebuden att av konungen och riksrådet utverka beseglade ratifikationsbrev å den sålunda ingångna uppgörelsen att tillställas Lübecks råd före den 25 instundande juli, varjämte greven för sin del personligen borgar för fördragets uppfyllande och förpliktar sig att med 30 följeslagare på anfordran inställa sig i Lübeck och där träda i arrest, i händelse den nu avslutna traktaten från svensk sida bleve bruten. Lybeckarna skulle få behålla sina tidigare skuldebrev, till dess att gälden i överensstämmelse med denna förskrivning vore till fullo betalt.[1]

Sedan förhandlingarna om skulden och privilegierna sålunda slutförts den 16 mars — i förra fallet i närvaro av deputerade för de lybska fordringsägarna utområdś — ägnades följande dag åt ett par andra frågor, i vilkas behandling endast ett antal rådsherrar togo del på den lybska sidan. Lübecks råd hade länge beklagat sig över att det lidit förluster på det klippingsmynt, som dess sändebud i Sverige 1522 hade mottagit av Gustav Vasa som ersättning för vissa förnödenheter och som sedan inte kunnat omsättas i redbar valuta. Vidare hade rådet under de gångna åren förskjutit räntor å penningmedel, som av detsamma under kriget upplånats för Gustav Vasas räkning, och hittills inte fått dessa utlägg ersatta av konungen. Greve Johan och Wulf Gyler funno sig nu den 17 mars nödsakade att ge rådet en förskrivning även på dessa krav, lydande å nära 8,700 mark

[1] Traktaten av den 16 mars 1529 är bäst tryckt i Sverges traktater 4, s. 127 ff., och *HR* 9, s. 636 ff. — Av ett lybskt protokoll över överläggningarna den 16 mars (*HR* 9, s. 635) synes framgå, att lybeckarna ämnat avfärda ett sändebud till den svenska riksdag, som de — tydligen på grund av Gylers och greve Johans meddelanden — trodde skola hållas vid pingsttiden (16 maj) 1529. Det var sannolikt meningen, att denne lybske utskickade bl. a. skulle avhämta konungens och riksrådets ratifikationsbrev

arav hälften skulle betalas 1533 och återstoden 1534. Jäm-
äl å ifrågavarande förskrivning skulle konungen och riks-
ådet utfärda vederbörliga ratifikationsbrev, som skulle till-
tällas det lybska rådet före den 29 sept. 1529.[1]

Samma dag som denna senare förskrivning utfärdades, iskuterade sändebuden med rådsherrarna en angelägenhet, om rörde förhållandet mellan Sverige och Danmark. Lödöse-nötet 1528 hade icke medfört en slutlig uppgörelse i de växande tvistefrågorna. Bl. a. hade man till ett kommande nöte[2] måst uppskjuta spörsmålet, huruvida Sverige eller Danmark förfallit till det i Malmö recess fastställda vitet ör bristande uppfyllelse av recessen. Gustav Vasa ansåg, tt motparten gjort det, emedan Sören Norby ej förmåtts tt utrymma Gottland på den i Malmö förutsatta tidpunkten. Då det lybska rådet i recessen utsetts till skiljedomare mellan Sverige och Danmark och härigenom hade med saken att skaffa, ville konungen nu ha Lübecks stöd för sina yrkanden vitesfrågan och hade givit sändebuden i uppdrag att därom konferera med lybeckarna. Greven och Gyler bragte sålunda enna affär på tal vid sammanträdet den 17 mars. De lybska ådsherrarna invände gent emot sändebudens argumentering, tt även Danmark hade sina skäl att göra anspråk på skade-tandet, men synas i det hela ha ställt sig välvilliga, och nan enades efter ett längre samtal om att konungen borde genom formlig skrivelse hänskjuta tvisten till Lübecks råd dess egenskap av kompromissarie, varefter lybeckarna kulle öva påtryckning på Danmark och göra sitt bästa för tt åstadkomma en lösning efter Gustav Vasas önskan.

Härmed hade sändebuden fyllt sitt värv i Lübeck, och när överläggningarna den 17 mars avslutats, togo de på amma gång definitivt avsked av de närvarande lybska ierrarna.[3] Gyler begav sig omedelbart över Holstein och Danmark hem till Sverige, och han hade härvid sällskap ned grevinnan Margareta och hennes svit. Greve Johan där-mot ställde kosan till sitt viborgska slottslän och föredrog tt fara genom de nordosttyska kustländerna, Preussen och Livland. Som skäl till att han sålunda valde en annan res-

[1] Sverges traktater. 4, s. 130 ff.: *HR* 9, s. 638 f.
[2] Detta möte kom ju sedan att hållas i Varberg 1530.
[3] *HR* 9, s. 635 f.

route än hans gemål och Gyler lär han ha uppgivit. a… han sedan några år tillbaka stod på fientlig fot med vi… holsteinska och danska adelsmän, vadan han för sin d… fann rådligast att undvika dessa trakter.[1]

Genom att skilja sig från sitt sällskap undgick emell… tid greve Johan ödet att i själva Sverige råka i fiendeh… der, ett öde, som däremot drabbade grevinnan Margare… och Wulf Gyler. Vid ingången av april månad utlö… sig omsider den gammalkyrkliga oppositionen mot Gust… Vasa i fullt uppror. Det började med att smålänningar… senast den 4 april[2] — troligen ett par dagar tidigare — ihjälslogo den nyutnämnde kunglige fogden i Nydala k… ter Gottfrid Sure och några av hans svenner. Resning… spred sig så gott som omedelbart till Västergötland, v… främsta stormän med Ture Jönsson och Skarabiskopen … spetsen gåvo sin anslutning till densamma, utbredde s… även in på östgötskt område[3] och fick reflexer jämväl … Uppland och Hälsingland. Gästrikland synes inte heller … varit fullt pålitligt, i Dalarna voro i betraktande av de fö… gående upproren oroligheter att befara även denna gå… och i Värmland och på Dal visade sig allmogen visserlig… obenägen att gå upprorsmännen till handa[4] men begagnad… sig dock av resningen för att av konungen kräva återga…

[1] Gylers klagoskrift i Königsbergs statsark. — Greven hade var… Kristian II:s tjänst under dennes sista tid i Danmark (*HR* 9, s. 381 f. … hända daterade sig de ifrågavarande misshälligheterna från denna period.

[2] *GVR* VI, s. 357. Upprorets utbrott omtalas tidigast i smålänningarn… proklamation av den 4 april. Att det utbrutit efter påsk (28 mars… går av a. a., s. 142, 173, 184. Termini ante quem et post quem för up… rorets begynnelse äro därmed givna.

[3] Detta framgår av *GVR* VI, s. 365, 286 (›Kalkebode› tydl. = Kälk… i St. Åby s:n, Lysings härad, Östergötland); jfr ibid., s. 278 f., 281. — … en arkivförteckning av år 1530 (Riksarkivets ämbetsarkiv) omnämnas … beplictelsebref, som the gåffwe vtaff alle kiöpstädher wår nådigiste herr… *Östergötlandh*, Småland, Westergötlandh och någre medt vtaff frelsed… nytt hulskap, troskap och manskap igenn.› Dessa nu för östgötastädern… vidkommande förlorade brev daterade sig uppenbarligen från tiden för 1… års uppror.

[4] Att dock även på Dal upproriska handlingar blivit begångna, syn… framgå av Nils Olssons (vinge) brev till Lasse skrivare (odat. men av in… hållet att döma från maj eller slutet av april; Strödda hist. handl., vol. 1 a… R. A.). Brevet visar även, att Nils Olsson ämnat sätta sig i personlig be… sittning av Sundals härad, som ursprungligen varit förlänt till honom me… 1527 av konungen överlämnats till annan person och som herr Nils nu tv… ligen ville begagna tillfället att återtaga. Förlusten av Sundal 1527 tord… ha bidragit till Nils Olsons beslut att deltaga i upproret.

ll gammalt och fornt i kyrkligt hänseende. I avseende å den geografiska utbredningen och med hänsyn till att lla samhällsklasser nu voro representerade i insurgenternas d var 1529 års uppror den i förstone mest oroväckande volten under hela Gustav Vasas regeringstid. Endast på tockholms stad och dess evangeliskt sinnade borgerskap isåg sig konungen kunna obetingat lita; i övrigt var upprsandan, som konungen själv i slutet av april säger, så tt utbredd, att han inte kunde vara säker på någon ndsända.[1]

Upproret hade även så till vida en säregen karaktär, t det tydligen kom alldeles oförberett åtminstone för onungen och alla dem, som icke tillhörde de sammanurna. För Gustav var det en fullkomlig överraskning, ir de första underrättelserna om utbrottet nådde honom i tockholm den 11 april.[2] Även grevinnan Margareta och 'ulf Gyler synas ha varit alldeles ovetande om vad som restod, när de via Skåne och Sydhalland foro in i Småud på sin väg till Stockholm.[3] Efter framkomsten till inköping blevo de emellertid kvarhållna av de upproriska h insattes i fängsligt förvar i nämnda stad, varvid Gyler en berövades alla de papper och dokument angående derhandlingarna i Lübeck, som han på resan medförde.[4] etta torde ha inträffat strax i början av april eller unger samtidigt med mordet på Gottfrid Sure.[5] Sedan upp-

---

[1] Under sådana förhållanden är det icke så överdrivet, som det kan efalla, när Gyler i sin förut cit. klagoskrift mot Gustav Vasa på tal om 29 års uppror säger, att »beynah all Suedenreich, ausgenommen Stokslm, von ihm (kon. Gustav) gefallen vnd gemeinten ime zu vortreiben». Jfr G. Ahlqvists alltjämt mycket beaktansvärda doktorsavhandling: Om oligheterna i Småland och Vestergötland år 1529 (Ups. 1863), s. 58.

[2] *GVR* VI, s. 29. 356 (noten). Det ibid., s. 27 ff., tryckta brevet är lligen genom förbiseende i kansliet feldaterat och härrör sannolikt från n 13 april.

[3] I Skåne gästade de slottsherren på Hälsingborg, danske riksmarsken ge Krabbe, som begagnade tillfället att med Gyler till Gustav Vasa överda ett brev med förböner för Vincent Lunge, vilken ju för sitt förhålde till daljunkern var i Gustavs onåd. *GVR* VI, s. 383; jfr ibid., s. 105.

[4] *GVR* VI, s. 69.

[5] I brevet till hertigen av Lauenburg 12 jan. 1535 uppger Gyler, att vinnan och han höllos fångna »vber drey wochen». Då de måste ha frilts omkr. den 25 april (se nedan), för detta oss till en tidpunkt, som ger något före den 4 april, den dag, då mordet på Gottfrid Sure st omtalas (*GVR* VI, s. 357). Underrättelsen om detta mord nådde ockholm den 11 april på samma gång som budskapet om Gylers och grennans tillfångatagande, vilken senare händelse alltså av flera skäl måste

rorets centrum genom Ture Jönssons och biskop Magnus anslutning förflyttats till Västergötland, överfördes fångarn till Skara; möjligen förvarades de också någon tid på her Tures gård Lindholmen vid Vänern.[1]

Deras fångenskap blev emellertid icke långvarig. Genom löften bl. a. om kyrklig restauration i viss utsträckni — löften, som från början säkerligen dikterats av star fruktan för den överhängande faran — lyckades konung besvärja stormen, hejda upprorsrörelsens utbredning o t. o. m. utan blodsutgjutelse kväva den i själva dess väst götska och småländska härdar. Den avgörande händel var förlikningen i Broddetorp (knappa två mil från Skara den 25 april. Ett antal från Östergötland i konung intresse utsända underhandlare ingingo här en dagting med de upproriska västgötarna och övertalade dessa a åter hylla konungen och nedlägga vapnen mot löften o fullständig amnesti, om »alla goda gamla kristliga sedvän jors» återställande i det andliga och världsliga regemen och om det luterska »kätteriets» undertryckande. En f utsättning för förlikningen var givetvis, att västgötaherrar frigåvo grevinnan och hennes följe, Gyler däri inbegri och fångarna återfingo följaktligen omedelbart sin frih Efter uppgörelsen skyndade sig Ture Jönsson och bisk Magnus ned till Halland för att där avbida den kunglig ratifikationen av Broddetorpstraktaten; de fruktade näm gen — som det sedan visade sig, icke utan grund — a konungen skulle söka göra någon förändring i fördra bestämmelserna, och ville under sådana förhållanden va

dateras till den ovan i texten angivna tiden. Före den 1 april kunna r närerna, som tidigast den 18 mars lämnade Lübeck, svårligen ha hunnit pass Smålandsgränsen.

[1] *GVR* VI, s. 123, 365, 367; jfr ibid., s. 69. — Det kan möjligen tjäna omnämnas, att Margaretas mest bekante son i äktenskapet med gr Johan, sedermera biskopen i Osnabrück greve Johan av Hoya, enligt obestridd samtida uppgift var född den 18 april 1529. Hoyer Urkun buch, 1 (1855), s. 852; Allg. deutsche Biographie, 14, s. 246, 278. Han sk alltså ha kommit till världen under moderns fångenskap. Troligen b dock den allmänt vedertagna och till synes så väl bestyrkta åsikten, att pen i Osnabrück var född 1529, på ett minnesfel; då man vet att grev på våren *1530* nedkom med en son (*GVR* VII, s. 106), ligger det nära hands att gissa, att biskop Johan var född den 18 april 1530 i st. f. s hittills alltid uppgivits, samma tid år 1529. I annat fall borde de någonstädes i handlingarna om västgötaupproret ha varit omnämnt, att M gareta legat i barnsäng under fångenskapen.

[2] *GVR* VI, s. 364 ff., 370 f.

ryggade mot alla eventualiteter genom att t. v. söka en äker fristad på andra sidan riksgränsen.[1] Möjligen avta-ade de med Wulf Gyler i samband med dennes frigivning ch före sin avresa från Skara, att han efter sin ankomst ill konungen skulle söka utverka en ratifikation av den ngångna dagtingan med full bekräftelse av de däri över-nskomna villkoren och sedan personligen eller genom sitt vissa bud» bringa den i deras händer nere i Halland.[2] I å fall kom deras hopp på skam: konungen godkände för-ikningen, men — väl att märka — med förbehåll för den v upprorsmännen förkättrade Västeråsrecessens fortfarande giltighet, varmed ju en av huvudpunkterna i Broddetorps-raktaten i själva verket bortföll. Han avfordrade dessutom ar och en, som ville åtnjuta amnestien, ett särskilt förplik-elsebrev, vari denna recess uttryckligen godkändes. När tt sådant »reversal» i slutet av maj förelades de båda flyk-ingarna genom kungliga utskickade — bland dem var ke Wulf Gyler — vägrade de principtroget att bekräfta 'ästeråsbesluten och dömde sig därmed själva till varaktig andsflykt.

Lösgiven ur fångenskapen, skyndade sig Gyler upp till onungen för att avge rapport om underhandlingarna i übeck och Lauenburg.[3] Det mötte efter allt att döma inga varigheter för honom att vinna konungens bifall till för-

---

[1] Att de lämnat Skaratrakten och avrest med Halland som mål senast it par. tre dagar efter mötet i Broddetorp, framgår därav, att de den 30 pril befunno sig i Kalv, den västgötska gränssocknen mot Halland, varefter e den 1 maj drogo in i Halmstad, som sedan blev deras uppehållsort några eckor framåt. Biskop Magnus och Ture Jönsson till Tyge Krabbe, Kalv 30 pril och Halmstad 1 maj 1529, kopior i Sverige A 1396—1532, Danska ksark.

[2] På annat sätt torde man knappast kunna tolka de ord, med vilka e i brev till konung Gustav 30 maj (*GVR* VI, s. 388) omnämna Gyler. — sin klagoskrift mot Gustav Vasa berömmer sig Gyler av att högst väsent-gt ha bidragit till upprorets stillande. Då upprorsledarna genom honom ngo veta, att konungen och lybeckarna nu voro förlikta och att de sist-ämnda härvid lovat att stödja konungen mot hans fiender, blevo revoltens uvudmän — så berättar Gyler — till den grad förskräckta, att de förtviv-ade om sin sak och somliga av dem (biskopen och herr Ture) rymde landet. erättelsen har nog den sanningskärnan, att Gylers meddelanden om fördra-en av den 16 och 17 mars, vilka ju kunde kontrolleras med hjälp av de ppbringade sändebudspapperen, inverkat på vederbörandes beslut att ge pp spelet.

[3] Gylers återkomst till Stockholm kan icke exakt dateras men torde a inträffat i förra hälften av maj. Den 31 maj var han bevisligen i huvud-staden (Stockholms stads tänkebok under Vasatiden, I, s. 233).

dragen angående den lybska skuldens betalning.[1] Konungen insåg den stora politiska betydelsen av att en förlikning ingåtts med lybeckarna och kunde inte annat än vara glad över att den kommit till stånd i rätt tid före upprorets utbrott; detta uppror skulle givetvis ha kunnat bli ännu farligare, om lybeckarna samtidigt hade intagit en hotande hållning och eventuellt satt sig i förbindelse med de upproriska. Den politiska fördelen kunde i förhandenvarande läge anses uppväga det ur finansiell synpunkt beklagliga faktum, att sändebuden hade måst låta konungens ursprungliga anmärkningar mot Iserhels skuldregister falla, varigenom den resterande skulden kommit att bli fastställd till det av lybeckarna påfordrade höga beloppet, och att amorteringstiden blivit så knappt tilltagen, att den för varje år stadgade avbetalningssumman genom sin storlek måste bli synnerligen tryckande.[2]

Åtskilliga forskare, däribland E. Hildebrand, ha gjort gällande, att Gustav Vasa aldrig formligen ratificerade de av greven och Gyler avgivna förbindelserna av den 16 och 17 mars 1529.[3] Det enda skälet för denna åsikt synes vara att dylika ratifikationsbrev hittills icke kunnat påträffas i arkiven. Men härmed är ju ingalunda bevisat, att sådana brev aldrig ha existerat. *Att* ratifikationer utfärdats av konungen och riksrådet i full överensstämmelse med vad traktaterna därom stadgade, uppgives både av greve Johan och av Gyler.[4] Från den sistnämndes sida sker det (år 1535) i ett

---

[1] De anmärkningar mot uppgörelsen av den 16 mars 1529, som fö[...] ligga i Germanica, D V: Handl. rör. förbindelserna mellan Sverige och Lübeck i 16.—18. årh., R. A., och som äro tryckta i *GVR* VI, s. 344, äro — [...] som icke angives i sistnämnda publikation — försedda med samtida påskrift »Einrede wider die lubischen Rechenschafft, Anno 34». De datera sig så[...] ingalunda från år 1529, såsom utg. av *GVR* (jfr även *HR* 9, s. 646) tyc[...] ha tagit för givet, utan från en betydligt senare tidpunkt.

[2] Som ett uttryck för tillfredsställelse med den av greve Johan och Wulf Gyler träffade överenskommelsen med lybeckarna har man kanske [...] att betrakta konungens erkännsamma ord om den förre vid Strängnäsmötet dagen i juni 1529, att han »i mong ärande hafver warid och dagliga [...] rikit till bestond» (*SRA* I, s. 136 f.).

[3] Hildebrand-Stavenow, a. a., 4, s. 182; samma uppfattning [...] Handelmann, a. a., s. 277, och i J. Paul, Lübeck und die Wasa [...] 16. Jahrhundert (1920), s. 9. A. Falk (a. a., s. 70) uttrycker sig för[...]tigare.

[4] Greve Johans försvarsskrift av år 1534; Gylers brev till hertig Magnus av Lauenburg 12 jan. 1535. Samma uppgift möter i Gylers stora klagskrift mot Gustav Vasa i Königsberg.

rev till hertig Magnus av Lauenburg, vilken var väl in-igd i Gustav Vasas och lybeckarnas mellanhavanden — han jänstgjorde ju hösten 1533 som kompromissarie dem emel-an — och inför vilken det sålunda icke skulle ha lönat sig tt komma med falska uppgifter på denna punkt. Vidare unna vi vara övertygade om att lybeckarna icke skulle ha raktlåtit att beklaga sig över ratifikationernas uteblivande, m sådana icke hade utfärdats. Tvärtom framhöllo de lyb-ka ombuden vid den i Köpenhamn år 1537 hållna rätte-ången mellan Sverige och Lübeck, att 1529 års fördrag livit vederbörligen stadfästa från svensk sida, och Gustav 'asas delegerade erkände då också i sitt svar, att konun-en och riksrådet efter Gylers återkomst från Lübeck 1529 tfärdat och till Lübecks råd avsänt de bekräftelsebrev, arpå lybeckarna hänsyftade (»die missiuen, dauon die von ,ubeck meldung getan»).[1] De urkunder, vilkas existens ärmed officiellt vitsordades även från svenskt håll, torde öra identifieras med de numera förlorade ratifikationsbreven.

Det kan sålunda knappast betvivlas, att fördragen av en 16 och 17 mars verkligen blevo ratificerade. Sannolikt kedde detta på riksdagen i Strängnäs i senare hälften av uni 1529, där riksrådets medlemmar talrikt voro församlade ·h där väl också de första besluten om sättet för trakta-ernas verkställande fattades.[2] Kort efter riksdagens slut ppdrog konungen åt den lybske köpmannen Peter Kröger tt såsom hans faktor mottaga och försälja de varor och edbarheter, som komme att avsändas till Lübeck för gäl-ande av den i traktaterna föreskrivna första årsamorterin-en, och därefter tillställa fordringsägarna de sålunda er-ållna reda pengarna.[3] Genom denna åtgärd, om vilken det

[1] »Handlung wegen schwedischer irrung vnd gebrechen zu Copenhagen ·halten Anno 1537», en omfattande volym i Acta Suecica III, Lübecks atsark. En utskrift av det i texten härovan berörda svenska svaret på beckarnas »clagstück» i Köpenhamn 1537 finns även i Danska riksark., :n en därav i senare tid tagen kopia föreligger i Germanica, D V: Handl. ·r. förbindelserna mellan Sverige och Lübeck i 16.—18. årh., R. A. — Jfr VR VIII, s. 401, 407 f.

[2] Redan under och omedelbart efter riksdagen börjar konungen åter — ter långt avbrott — i brev till sina förtroendemän i landsorterna tala om ·restående avbetalningar på skulden. *GVR* VI, s. 203 f., 231 f.; jfr ibid., 277, 279.

[3] *HR* 9, s. 647. Konungen meddelar i detta brev, att han godkänt reve Johans och Wulf Gylers uppgörelse med de lybska fordringsägarna.

lybska rådet samtidigt (7 juli) underrättadas,[1] ville Gustav Vasa undvika, att fordringsägarna, såsom vid de föregående avbetalningarna hade skett, själva fingo varorna i sina händer och därvid taxerade dem för lågt; konungen misstänkte nämligen, att de gjort sig skyldiga till dylik undervärdering av naturalikvider, som de under de gångna åren mottagit.

Härmed voro de första åtgärderna vidtagna för effektueringen av de avslutna traktaterna. Den fullbordade uppgörelsen visade strax välgörande verkningar i förhållandet mellan Sverige och Lübeck. Den lybska regeringen, d. v. s. borgmästare och råd, intog under de närmaste åren en mycket välvillig hållning mot Gustav Vasa, och även konungens fordringsägare bland meniga borgerskapet blevo om också icke helt och hållit omstämda — den ovilja de en gång fattat mot den kunglige gäldenären försvann nog aldrig restlöst — dock högst väsentligt blidkade, sedan Gustav Vasa i kraft av den ingångna överenskommelsen givit dem klara bevis på sin betalningsvillighet.[2] Och några lybska sympatier för Kristian II hör man från denna tid inte längre talas om; till deras förflyktigande inom Lübecks demokratiska kretsar bidrog helt visst även den omständigheten, att Kristian nu åter kastade sig i katolicismens armar och begynte lita till påvekyrkans och kejsarens förenade bistånd för sina nordiska planer.

Om greve Johans och Wulf Gylers underhandlingar

[1] Det ifrågavarande brevet till det lybska rådet av den 7 juli 1529 refereras av Handelmann (a. a., s. 172, 276 f.), som påträffat det i Lübecks statsark. Det har senare icke kunnat återfinnas där vare sig av O. S. Rydberg (Sverges traktater, 4, s. 132) eller av utgivarna av *HR* (9. s. Man har därför dragit i tvivelsmål, att brevet existerat, och förmenat att Handelmanns uppgifter tillkommit genom slarv eller missförstånd från hans egen sida (så utg. av *HR*). Detta är säkert oberättigat. I Titularreg. B. 40. R. A., omnämnes en kunglig skrivelse till Lübecks borgmästare och råd »auf derselben schreiben des vprohrs vnd die schuld betreffende andtwort» av den 9 juli 1529, och detta brev är sannolikt att identifiera med det av Handelmann omnämnda. Att skrivelsen i titularregistret, vilket ju är grundat på det förlorade tyska registraturet, är daterad ett par dagar sen än det av Handelmann citerade brevet, utgör intet bevis mot detta antagande; under Gustav Vasas tid är det nämligen mycket vanligt, att ett och samma brev i registraturet dateras en eller annan dag tidigare eller senare än i det expedierade originalet.

[2] Den första årsamorteringen inbetaltes dock först på våren 1530, sedan konungen den 19 april d. å. utfärdat order därom till Peter Kröger (GI. VII. s. 111; jfr för dateringen *HR* 9, s. 682).

.übeck 1528—1529 sålunda fingo betydelsefulla och gynn-
amma följder, tycktes däremot den av dem omhänderhavda
auenburgska giftermålshandeln skola bli utan resultat.
Något bröllop kom icke att firas sommaren 1529, såsom
Gustav Vasa ännu i slutet av febr. hade hoppats. Och
detta berodde icke endast eller ens i främsta rummet på de
roliga förhållandena i Sverige, som upproret hade fört med
ig och som väl i alla händelser skulle ha lagt hinder i
ägen för förmälningshögtidligheter åtminstone under som-
narens förra del. Huvudorsaken var den, att själva under-
handlingarna mot förmodan hade råkat i en återvändsgränd.

Såsom redan omnämnts, hade hertigen vid de fortsatta
konferenserna med greve Johan och Wulf Gyler i början
v 1529 uppställt vissa villkor beträffande prinsessans liv-
geding. Och dessa voro i ett avseende av den art, att Gustav
Vasa, när han på våren genom den hemkomne Wulf Gylers
rapporter fick kännedom om dem, fann dem alldeles oan-
tagliga. Saken var den, att hertigen, hur gärna han än
såg sin dotter smyckad med en drottningkrona, inte helt
kunde frigöra sig från föreställningen, att hennes bortgif-
ande till Gustav Vasa dock hade sina betänkliga sidor.
Han befarade nämligen, att dennes kungadöme vilade på
ämligen bräcklig grund och att hans välde lätt nog kunde
falla i spillror; särskilt syntes honom de upprorsrörelser, som
under de sista åren förekommit i Sverige, vara ett dåligt
omen för Vasadynastiens bestånd. Dessa hans farhågor hade
satt sin prägel på de yrkanden i avseende på livgedinget,
som han hade framställt till de båda svenska giftermåls-
underhandlarna i början av 1529.

Hertigen fordrade, att prinsessan av konungen och riks-
rådet skulle tillförsäkras ett livgeding i Sverige med en
årlig avkastning av 3.000 gyllen. Härom var ingenting
att säga, och Gustav Vasa gjorde ej heller, såvitt man kan
se, några invändningar på denna punkt. Men *därutöver* —
sådan tycks hertigens ståndpunkt ha varit — borde konun-
gen före brudens överfart till Sverige tillställa sin svärfader
ett *kapital*, som med räntefotens beräkning till 5 % svarade
mot det svenska livgedingets årliga avkastning eller ränta
och som alltså borde belöpa sig till 60,000 gyllen. För
denna summa skulle hertigen samtidigt till sin dotter pant-

förskriva en del lauenburgska slott, jordegendomar och tullar, vilka tillsammans årligen inbringade 3,000 gyllen, och sedan år för år till henne utanordna sistnämnda belopp som ränta på det av Gustav Vasa utbetalta kapitalet. Doge Katarina före sin gemål utan livsarvingar, skulle Gustav Vasa få igen de 60,000 gyllena och pantförskrivningen följaktligen bli annullerad; lämnade hon däremot barn efter sig i det svenska äktenskapet, skulle dessa inträda i sin moders rättigheter som innehavare av den lauenburgska pantförskrivningen.

Det inses utan vidare, vad hertigen avsåg med detta förslag, som ju egentligen — om jag eljest riktigt uppfattat de delvis rätt dunkla ordalagen i källorna på denna punkt — gick ut på att bereda prinsessan *två* livgeding, ett i Sverige och ett i Lauenburg. Genom det föreslagna arrangemanget skulle ju Katarina, om hon på grund av en omstörtning i Sverige förlorade sitt därvarande livgeding, dock alltjämt ha en säker ekonomisk resurs i den lauenburgska förpantningen: hon kunde sålunda, eventuellt åtföljd av make och barn, i nödens stund taga sin tillflykt till Lauenburg utan att samtidigt behöva ligga den där regerande hertigen till last.[1] Men lika begripligt som det är, att hertig Magnus från *sina* utgångspunkter kunde komma att uppställa de fordringar, som nu skisserats, lika naturligt ter det sig, att Gustav Vasa å sin sida på det bestämdaste motsatte sig dem. Det skulle säkerligen ha varit mycket svårt för honom att på en gång och med den skyndsamhet, som hertigens förslag förutsatte, komma ut med en så stor summa som 60,000 gyllen. Men dessutom — och det vägde säkerligen ännu tyngre i vågskålen — sårade förslaget av lätt insedda skäl hans självkänsla.

Konungen beslöt sålunda på senhösten att genom den lybske borgmästaren Herman Plönnies göra ett försök att förmå hertigen till eftergift. I en skrivelse till Plönnies av den 26 november motiverade han utförligt sin absoluta obenägenhet att uppfylla hertigens ifrågavarande krav och bad honom att å Gustav Vasas vägnar söka tala reson med

[1] Hertig Magnus erbjöd sig även att för Katarinas räkning låta uppföra ett särskilt slott i Lauenburg, som kunde vara ägnat att tjäna som residens, om och när hon ville återvända till hertigdömet och taga sitt stadigvarande uppehåll där.

auenburgaren. Men resultatet av de underhandlingar, som Plönnies sålunda i febr. 1530 förde med hertigen, motsvarade icke förväntningarna.[1] Magnus var fortfarande mycket ntresserad för giftermålet och hoppades nu, att bröllopet kulle kunna hållas vid midsommartiden 1530. Men han höll obevekligt fast vid sin fordran angående de 60,000 gyllena. 1529 års uppror hade tydligen ytterligare stadgat hans uppfattning, att Vasamonarkien långt ifrån var grundmurad, och hans fränder och grannar, de braunschweigska och mecklenburgska hertigarna, intalade honom detsamma enligt vad Plönnies tyckte sig märka. Enda frukten av den lybske borgmästarens aktion blev sålunda, att hertigen genom Plönnies tillställde Gustav Vasa ett personligt brev ärendet jämte fullständiga förslag till förskrivningar och kontrakt, baserade på den projekterade penningplaceringen Lauenburg. Han förklarade samtidigt för Plönnies — i syfte att denne skulle låta det gå vidare till sin uppdragsgivare — att han genom den påyrkade transaktionen inte blott avsåg att trygga sin dotters framtid utan även ville befordra Gustav Vasas eget bästa; konungen skulle ju på så sätt kunna draga sig tillbaka till Lauenburg och där bida gynnsammare tider, om uppror nödgade honom att lämna Sverige. Och han erinrade i det sammanhanget om de vedervärdigheter, som mött Sveriges föregående regenter, Gustav Vasas »vorvaren», från »sällsamma» undersåtars sida; det vore inte ur vägen, om konung Gustav själv garderade sig mot vidriga eventualiteter genom den av hertigen föreslagna åtgärden.

Plönnies' egen rapport till Gustav Vasa angående förhandlingarnas utfall är daterad den 2 mars. Han söker här intala den svenske monarken, att denne gjorde klokast att gå hertigen till mötes i den omstridda punkten, hur »hart und sauer» den än vore. I tydligt syfte att övervinna konungens betänkligheter påpekar han de politiska fördelar, som ett giftermål med den lauenburgska prinsessan skulle bereda Gustav Vasa. Man kunde nämligen räkna med att hertig Magnus och hans braunschweigska svågrar skulle bistå prinsessan Katarinas kunglige gemål mot eventuella anfall och dessutom göra sitt inflytande gällande hos kejsaren, så att konung Gustav från dennes sida bleve till-

försäkrad varaktig fred (»ewyger vrede»).[1] Vad det beträffade, att 60,000 gyllen vore en alltför stor engångsutgift för Gustav Vasa, ville Plönnies, om konungen så önskade, söka förmå hertigen att nöja sig med 40,000 och låta resten gå i kvittning mot de 20,000 gyllen, som Magnus förklarat sig ämna ge sin dotter i hemgift.

Plönnies' föreställningar hade emellertid ingen verkan på Gustav Vasa. Han blev helt enkelt förargad över hertigens envisa fasthållande vid ett krav, som syntes honom obilligt och rent av kränkande, och slog resolut hela äktenskapsplanen ur hågen. Hertigen själv synes icke ens ha blivit bevärdigad med ett svar på sitt brev och de därmed följande fördragsutkasten. Däremot anmodades Plönnies i ett svarsbrev av den 18 april att hälsa Magnus, att konungen med förvåning hade sett, att hertigen alltjämt vidhöll de oantagliga fordringar, som han framställt till greve Johan ett år tidigare; då det sålunda var tydligt, att Magnus inte ville nöja sig med de villkor, som dittills alltid hade gällt för svenska drottningar, ville konungen nu inte vidare ha med saken att skaffa, utan befallde den Gudi.[2] Den lauenburgska äktenskapsfrågan syntes härmed vara utagerad för alltid. (Forts.)

[1] Plönnies' ordalag på denna punkt ge det bestämda intrycket, att han här berörde en sak, som redan förut under giftermålsunderhandlingarna hade dryftats, och att hertigen själv till Plönnies yttrat sig i den angivna riktningen. — Vad de braunschweigska bröderna vidkommer, tyder allt på att förhållandet mellan dem och Kristian II vid det här laget inte längre var vad det fordom hade varit. I okt. 1528 hade hert. Henrik bestämt avrått Kristian från den planerade nordiska expeditionen. I aug. 1529 yttrar sig den sistnämnde tämligen kyligt om Henrik, och redan i sept. 1528 mottog f. ö. exkonungen av Gustav Trolle uttryckliga varningar för de braunschweigska furstarna: de vore inte längre att lita på (Dipl. Norv. 15, s. 4??; 13, s. 577; 14, s. 622).

[2] Den föregående framställningen stöder sig på följande aktstycken: 1) Herman Plönnies' brev till Gustav Vasa 2 mars 1530 och en därå av Gyler gjord anteckning om innehållet i konungens svarsbrev av den 18 april. Brev till Gustav I. R. A.; 2) En av Gyler — det är hans piktur — upprättad promemoria ang. innehållet i de ovan i texten omnämnda utkasten till giftermålskontrakt och förskrivningar, som hert. Magnus uppsatt och låtit — jämte eget brev — medfölja Plönnies' skrivelse till konungen av den 2 mars. Handl. rör. konungahuset: Svenska drottningar: Katarina av Sachsen-Lauenburg, R. A.; tryckt (ganska otillfredsställande) i *GVR* VII, s. 517 ff., där den dock dateras till slutet av 1530 eller början av 1531, ehuru den alldeles tydligt tillkommit strax efter det att Plönnies' förutn. brev ankom till Gustav Vasa och alltså bör dateras till mitten av april 1530. — Jfr även *GVR* VII, s. 259 f.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Äldre inteckningsrätt.

idrag till inteckningsinstitutets historia. Akademisk avhandling av KARL BENCKERT. Stockholm 1920. II + 129 s.

Den uppfattning av det svenska panträttsinstitutets äldre histoa, som hävdats av de två författare, vilka närmast innan förearande arbete utkom offentliggjort undersökningar därav — förttaren till den 1908 i andra delen av lagberedningens förslag till rdabalk offentliggjorda »Översikt av panträttsinstitutets utveckling fråga om fast egendom», som otvivelaktigt är numera ordföranden lagberedningen, justitierådet Sjögren, samt författaren av de 1912 Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland publicerade Bidrag till en översikt av inteckningsinstitutets uppkomst och utveckling i den svensk-finska rätten», numera professorn A. W. Gaolin — gör till en början gällande, att i städerna anteckning om antsättningar av fast egendom visserligen redan under medeltiden togos i jordeboken eller i rådstuvurättens dombok men att denna nteckning icke var förutsättning för att panträtt skulle kunna undas på pantbrevet utan blott tjänade till att hålla pantsättningen minnet. Utan samband med dessa anteckningar förekommo enigt de nämnda författarna under 1600-talet andra anteckningar om ist egendom, vilka kallades inteckningar. Sjögren anser dem hava ppkommit så, att man, i stället för att inskriva panträtten först å uppbud söktes sedan panten förfallit, började inskriva den på rhand, i regel omedelbart efter dess uppkomst. Gadolin, som påsat inteckningar i Åbo från 1630-talet, anser dem hava skapats ter utländsk förebild. Den följande utvecklingen går enligt de ıda författarna mot att borgenär får rätt att få inteckning och irigenom bättre rätt än eljest skulle varit fallet för fordran, för lken gäldenären icke medgivit att inteckning finge sökas; i nare hälften av 1600-talet gives inteckning åt vilken borgenär om helst, som begär det, och detta både i löst och fast, både i en egendom, som gäldenär äger, och den, han i framtiden kan omma att äga — s. k. generella inteckningar — vilken utveckng som bekant bröts genom det i kungliga förordningen den l november 1730 förefintliga stadgandet, att inteckning blott nge givas i den fasta egendom, gäldenären verkligen ägde, då nteckningen beviljades.

Med utgångspunkt från den nu nämnda uppfattningen är ej tydligen ett huvudspörsmål, som författaren till förevarande arbete har ställt: äro verkligen inteckningarna ett institut, som tillh först 1600-talets rätt? äro de ej i själva verket äldre och i så fall i vilket samband stå de med den medeltida rättsutvecklingen? T vilket svar härpå hans forskningar fört framgår av den första av delningen av hans arbete, vilken sträcker sig fram till år 16 Han inleder visserligen denna avdelning med några sidor om den medeltida landsrättens ställning till panträtt i fast egendom, men den verkliga början bildar i själva verket vad därefter följer nämligen en skildring av den svenska stadsrättens ställning till panträtt i fastigheter. »Alla gårdar och tomter», säger Magnus Erikssons stadslag i 9 kap. 1 § jordabalken, »skall man pantsätta å rådstuvan och ej annorstädes.» Enligt författaren gjorde sig detta lagbud, som skulle hava sin rot i den äldre inhemska rättens formfordringar vid köp och pantsättning av fast egendom, redan tidigt gällande så, att panträtt i fastighet ej hade kraft mot tredje man annat fall än då pantsättningen ägt rum för rådet; i varje fall framgår det enligt författarens uppfattning av ett beslut den augusti 1494 av fogde och råd i Stockholm, jämte en några senare i Stockholm meddelad dom, att Stockholms rådhusrätt ansåg pantsättning inför sittande råd vara en förutsättning för pantavtalets berörda verkan. Förutsättning för, att en pantsättning inför rätta enligt det angivna lagrummet skulle hava ägt rum i laga form, var därvid, att båda parterna skulle vara närvarande. I ett beslut av den 24 juli 1571 — alltså ungefär tre fjärdedels sekel efter beslutet av 1494 — medgav emellertid Stockholms rådhusrätt att på borgenärens begäran anteckning i rättens protokoll finge ske av ett tidigare slutet avtal, att viss byggnad skulle vara pant för gäld. Enligt författaren träder redan med detta beslut det moderna inteckningsinstitutet i dess typiska form i dagen: det är alltså ett sextiotal år äldre än vad förut har ansetts och har sina direkta förutsättningar i tidigare rätt. Att utvecklingen ägt rum under påverkan från dansk rätt synes författaren icke antaga; en närmare jämförelse med annan nordisk rätt talar emellertid enligt honom för att den tyska, särskilt den hanseatiska, rätten är en avgörande betydelse för det svenska inteckningsinstitutets uppkomst.

Är inteckningsinstitutet en rättslig bildning, som uppstått Stockholm i senare hälften av 1500-talet, blir tydligen nästa spörsmål: när och huru sprider det sig till det övriga Sverige? De frågan behandlar författaren i nästa avdelning av sitt arbete, som sträcker sig från år 1619 till år 1665. I slutet av år 1618 börja inteckningar, enligt vad han meddelar, att i Stockholm bliva mera talrika än förr, och mycket snart därefter sprida de sig till andra städer. Anledningen till denna utveckling finner författaren delvis ligga i det förslag till privilegier för Stockholm eller administrativ stadga för städerna, som upprättades 1619, och som, ehuru

et icke blev genomfört i Stockholm, dock kom att spela en betyande roll; det föreskrev nämligen, att en riktig och klar stadsinkebok skulle föras, vari bland annat skulle inskrivas »allt annat om bör efter lagen ske och stadfästas på rådstuvan, som är med us och gårdsköp, laga pantsättning och annat slikt». För städerna .ges inteckningsinstitutet upp av Svea hovrätt, å vars rättsskiping å området författaren meddelar ett flertal exempel; däremot orde enligt vad författaren upplyser Göta hovrätt, i den mån det nga materialet därifrån givit honom anledning till någon slutsats, ava tagit blott ringa del i inteckningsinstitutets utveckling. För ndsbygdens del underkänner enligt författaren Svea hovrätt inteckingsinstitutet i en dom den 11 april 1655, men åren 1664 och 665 utfärdades två kungliga resolutioner, för vilka enligt författan den åsikten ligger till grund, att inteckning kan erhållas i och ver säkerhet i även fastigheter å landet.

Med de avdelningar, vilka nu refererats, anser författaren tydzen sin uppgift till övervägande del vara avslutad. Han tillfogar nellertid ännu en avdelning, som behandlar tiden från 1665 till 736; vid detta årtal har han satt gränsen för de forskningar, vilkas sultat han i avhandlingen lagt inför allmänhetens ögon. Han redoir för en i sina grunddrag redan tidigare känd utveckling, genom lken en hel knippa rättigheter (kronans fordringar, förmyndarmedel ı. m.) förskaffa sig en direkt på rättsordningen vilande förmånsrätt tan att något förfarande inför domstol behövde äga rum; av sistämnda förhållande samt av att man gav förmånsrätt åt hypotekask pantförskrivning utan inteckning drager författaren den slutıts, att den tidigare förefintliga uppfattningen, att för grundande r pant- och förmånsrätt fordrades publicitet, ej längre ägde styrka. ıå kravet på publicitet ej längre utgjorde inteckningsinstitutets rundval, började man enligt författaren i stället betona en helt ıman synpunkt: att det företräde inteckning gav vore en belöıng för den vaksamhet, den vigilans, borgenär hade visat i bevaande av sin rätt. Att inteckningsrätt kom att givas även åt den ›rgenär, som ej erhållit pantförskrivning — denna rättsförändring ıser författaren ha framträtt redan i en Svea hovrätts dom den 7 ›ril 1669 — anser författaren blott vara en följd härutav; borgeären i fråga hade ju hos rätten genom begäran om inteckning sat sin vaksamhet. Även om de generella inteckningarnas utveckng ger författaren i detta sammanhang upplysningar; den viktiıste slutsats han drager ur dessa är, att de generella inteckningarna ke i lös egendom medfört panträtt, d. v. s. medfört rätt till beIning ur egendomen även om denna kommit i ny ägares hand, :an blott förmånsrätt.

Vad nytt författaren genom sin avhandling anser sig hava agt i dagen torde i huvudsak hava framgått av den lämnade dogörelsen. Huruvida hans framställning träffat det rätta, kan ott avgöras efter ingående granskning av källmaterialet; en dylik

granskning har jag emellertid icke varit i tillfälle att företa.. och definitiv ståndpunkt till författarens arbete kan jag därför e taga. När jag nu övergår till en kritisk behandling av författarens resultat, sker det därför under den reservation, att jag i allt väsentligt bygger blott på författarens eget material i den form det framstår i arbetet. Hälst skulle jag velat gå in på de generella pantförskrivningarnas och de generella inteckningarnas historia. För min del anser jag, att denna är ytterligt intressant samt att de generella inteckningarna ägt mycket stor betydelse för skapandet av de inteckningsregler, som funnos i 1734 års lag. Författarens framställning av hithörande problem tror jag åter icke är lycklig; stundom synes han ej hava behärskat den. Så säger han, att generella inteckningarna infördes i slutet av 1600-talet (sid. 9..), ehuru av hans eget material tydligen framgår, att de äro vida äldre; han anför, att vid Stockholms rådhusrätt den 19 december 1569 intogs i protokollet på begäran (av vem?) en handskrift, vari en person säger sig förskriva »zu einem vnderpfande mein h... vnd grundt vnd alle mein gut» (noten 110), han säger — ... nyssnämnda exempel anses ligga före inteckningarnas tid — ... vid Stockholms rådhusrätt den 11 juni 1645 intecknades en handling, som innehöll, att en gäldenär förband sina borgenärer sin »person och egendom, faste och löse, evar de ock belägne ... sig där utur lagligen att betalte göra» (sid. 62), och han omförmäler att den 12 april 1652 (av Stockholms rådhusrätt?) givits inteckning för ett pantbrev, i vilket en gäldenär förpantat allt sitt g... löst och fast (sid. 60, jfr noten 312). I liknande motsägelse råkar författaren, då han på ett ställe säger, att »vare sig inteckning meddelats eller ej, synes det aldrig ha ifrågasatts, att ... generell hypotekarisk pantförskrivning kunde i förhållande t... övriga borgenärer grundlägga en företrädesrätt till betalning ... annat än gäldenärens fasta egendom» (sid. 90), under det han å ett annat ställe förklarar en Svea hovrätts dom den 15 april 1... som just behandlar rättsverkan av generell pantförskrivning, så ... »här fastslogs — — att en hypotekarisk pantförskrivning, även ... den ej intecknats, medförde en företrädesrätt till betalning ... att denna företrädesrätt omfattade jämväl den lösa egendom» (... 102), och om en följande kunglig dom den 20 juli 1665 i samma mål uttalar, att »i fråga om den principiella betydelsen av ... hypotekarisk pantförskrivning och en på grund därav meddelad inteckning torde Kungl. Maj:t hava intagit samma ståndpunkt som hovrätten» (sid. 103; möjligen går även uttalandet överst å sid . i samma riktning som de två sist berörda uttalandena). Då emellertid de generella pantförskrivningarna och inteckningarna i författarens arbete spela blott ringa roll, skall jag ej upptaga dem till behandling; jag skall nöja mig med att, på grundval av det material författaren bragt i dagen, taga upp ett par punkter av avhandlingens huvudproblem — inteckningarnas historia till 1665 —, å vilka jag skulle anse, att en annan ståndpunkt än författarens är den riktiga

Vad angår inteckningarnas äldre historia har Gadolin i Tidrift utgiven av juridiska föreningen i Finland (1921) mot förttaren (sid. 48) anfört, att beslutet den 27 augusti 1494 icke rde föregåtts av en »mellantid» (mellan antagandet av stadslagens zel om att pantsättning skall ske inför rådet och beslutets fatnde), under vilken man uppehållit grundsatsen, att pantsättningar tid för att vara gällande mot tredje man skulle äga rum inför let. Han yttrar bl. a., att beslutet (deklarationen) ter sig som iligen omotiverat, om man ej tidigare underlåtit att respektera dslagens ifrågavarande formföreskrift. Vissa skäl synas stödja nna uppfattning. Varifrån föreskriften i Magnus Erikssons stads;, att pantsättning av tomter och hus skall ske inför rådet, leder t ursprung, kan i detta sammanhang vara likgiltigt; skulle jag za en gissning, skulle den mot författaren gå i riktning av att i bestämmelsen äga att se en följd icke av äldre svensk utan tysk inverkan — det är icke sannolikt, att föreskriften står i nband med den äldre svenska rätt från vilken de flesta pantderna i Magnus Erikssons stadslag eljest äro hämtade, enär den lagen står skild från dessa, och då den företer viss likhet med n hanseatiska rätten, kanske den kommit in i stadslagen nom förmedling av söderköpingsrätten, från vilken, såsom jag pekat i mitt arbete »Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidsar», rättssatsen, att rådet skulle bestå av hälften svenskar och lften tyskar, förts in i stadslagen, och vilken därför kanske rit förmedlare av även annat inflytande från Tyskland. En sak emellertid att beakta: rättssatsen i fråga finnes ej i bjärköarättens dganden om pant, och för Stockholm torde den därför vid stadsrens tillkomst varit en nyhet. Så konservativa, som rättssystemen ro mot påbud, vilka ej arbetat sig fram så att säga genom nödndighetens krav, är det då mycket sannolikt, att till en början ındsatsen i mångt blev en död bokstav. När 1494 frågan tages p, behandlas den först i rikets råd; anledningen därtill torde väl kunna vara annan än den, att rikets råd, som ju var överordnad liciell myndighet, hade beaktat, att stadslagens ifrågavarande eskrift ej iakttogs. Då frågan sedermera kom till fogde och råd Stockholm, bliva de ej ense, att vad som »pantseties eller panset der skal gores» å rådstugan inför sittande råd, som lagen därom ıehöll och utvisade; hade denna föreskrift tidigare verkligen iaktgits, skulle det vara ganska oförklarligt, att ej samtliga rådmännen do ense därom. Att deklarationen i varje fall icke åstadkom, alla pantsättningar av fastighet dädanefter skedde inför rådet, av vad författaren anför fullständigt klart (noten 120). Å andra an äro emellertid två saker tydliga. Den ena är att, trots att ın ej med styrka uppehöll grundsatsen, att förpantningar skulle inför rådet och alltså iakttagande av denna form icke i och sig gav någon rätt utan blott tjänstgjorde som stöd för minnet, pantningar inför rådet likväl förekommo. Antingen voro därvid la parterna närvarande eller ock blott den ena eller ingendera —

fall då delvis ganska gamla pantbrev med rådets samtycke inregist rats i jordeboken utan att det framgår, att någon av parterna v närvarande, finnas för den 17 april 1426, och ett fall, då pant inregistrerades i tänkeboken i närvaro och på begäran av blott pan havaren, omtalas för den 15 april 1482. Då ingendera eller bå den ena parten var närvarande, har tydligen själva pantavtalet ing tidigare, och vad som vid rådet ägde rum var blott, att det i a ledning av avtalet upprättade pantbrevet inregistrerades i rådspro kollet. Det andra förhållandet är, att Stockholms rådstuvurätt, så en av författaren (sid. 35—36) anförd dom av år 1578 torde utv (jag vågar beträffande tolkningen av denna dom ställa mig på fö fattarens sida mot Gadolin), så småningom övergått till att anse pantsättning, som ej skett inför rätta, kanske över huvud och i va fall mot tredjeman sakna verkan av pantavtal — såvida icke av denna dom, liksom fallet torde varit med deklarationen av 14 vid försöket att genomföra en ny rättsgrundsats stannat vid ansats.

När skall nu inteckningsinstutet anses tidigast hava uppkommit? För min del kan jag ej komma till annan slutsats, än den frågan är av väsentligen terminologisk art och avhängig av hu man definierar begreppet inteckning — en uppfattning, som fö fattaren icke synes dela, då någon diskussion av inteckningsbegr pet icke förekommer i hans arbete. Med utgångspunkt från material från den tidigare rättsutvecklingen i de svenska städer vilket författaren använt, skulle man rent logiskt sett — al. utan att låta sig influeras av vad nu kallas inteckning — kun särskilja ett flertal möjligheter att definiera inteckningsbegrepp Man skulle kunna kalla det fall för inteckning, att pantsättn sker inför rätta — vare sig detta blott äger rum för bättre n nes skull eller för att lagen fordrar iakttagandet av formen i fr — och beviset däröver intages i protokollet. Då blir den för inteckningen antingen den första pantsättningen inför rätta el den första pantsättningen inför rätta, sedan den grundsatsen ve ligen slagit igenom, att pantsättning ovillkorligen måste ske in rätta. Man skulle kunna kalla det fall för inteckning, att ett be om en redan tidigare skedd pantsättning intages i rättens protok Då blir den första inteckningen den första anteckningen om sån avtal. På denna linje tycker man att författaren vill gå åtm stone för det fall, att pantbrevet framlämnas av blott den av parterna och denna är panthavaren; så säger han (noten 1 jfr även sid. 38) om anteckningar om pantavtal i tänkebö kerna från 1500-talet och början av 1600-talet, att i regel utg de inteckningar i modern mening, d. v. s. anteckningarna avse redan förut skedd pantsättning och verkställas med ledning av av panthavaren företedda pantbrevet, som tidigare brukade in in extenso. Lägger man denna synpunkt till grund för best mandet av begreppet inteckning, skulle, då rättslig relevans va kunde tilläggas om pantbrevet intoges i prokollet in extenso el

ott en anteckning om dess väsentliga delar gjordes däri, inteck-
ngarna vara ett institut från 1400-talet; från ingen synpunkt
ulle det kunna bestridas, att den berörda anteckningen den 15
ril 1482 vore en inteckning. Läser man emellertid författarens
bete i dess sammanhang, blir man benägen att antaga, att han
ots ordalagen i den angivna definitionen i själva verket icke vill
dtaga denna tolkning av inteckningsbegreppet. Man skulle till
it kunna kalla för inteckning blott den anteckning i rättens
otokoll, som sker, sedan grundsatsen brutit igenom, att pant-
ttning i princip måste ske inför rätta, och som äger rum i
n formen, att ett bevis om en redan tidigare skedd pantsättning
entuellt i någon eller bägge parternas frånvaro intages i rättens
otokoll; jag tror nämligen med författaren, att detta bör tol-
s i samma riktning som författaren gör (sid. 37), att anteck-
ngen ansågs vara av samma verkan, som om själva pantsättningen
t rum inför rätta, och alltså utgjorde en formell lättnad i kravet
själva upplåtelsens verkställande därstädes. Den första inteck-
ngen är då den första dylika anteckningen, sedan nyssnämnda
kt brutit igenom. Det torde vara detta inteckningsbegrepp, vil-
t författaren lagt till grund för sin åskådning. Häri torde näm-
en förklaringen ligga till att författaren (noten 255) synes vilja
nkänna de av Gadolin anförda exemplen från Åbo på intecknin-
r under 1630-talet karaktär av verkliga inteckningar, då de väl
varje fall icke kunna frånkännas egenskap av på borgenärs begä-
a gjorda minnesanteckningar i rättens protokoll om tidigare skedd
ntsättning. Häri torde även orsaken ligga till att författaren
d. 37, jfr sid. 1), framhåller anteckningen den 24 juli 1571
n den, genom vilken det moderna svenska inteckningsinsti-
tet framträder i dess typiska form. Anteckningen den 24 juli
71 skiljer sig nämligen från tidigare anteckningar blott däri-
nom, att av anteckningen framgår, att den bakomliggande pant-
tningen skulle hava kraft även mot tredje man; detta måste
nellertid även hava varit fallet med tidigare dylika anteckningar,
är man eljest skulle nödgas anse rättsskipningen hava varit så
rmalistisk, att den tillerkände kraft mot tredje man åt ett inför
lhusrätten slutet pantavtal och då väl även åt ett pantavtal,
m slutits tidigare och på båda parternas begäran intagits i rättens
otokoll, men ej åt ett pantavtal, som slutits tidigare och på begäran
den ena parten intagits i protokollet. Huruvida emellertid, med fast-
llande av den sist anförda möjligheten att definiera inteckningsbe-
eppet, anteckningen 24 juli 1571 är vår första inteckning synes mig
ller icke klart; det beror på, när Stockholms rådhusrätt verkligen på
var fordrat, att anteckning skulle ske i rättens protokoll för att jord-
ntsättning skulle gälla mot tredje man: har detta varit fallet redan un-
r en period av medeltiden, torde den första inteckningen varit myc-
t äldre än 1571, är det först genom domen av den 27 augusti 1578,
den första inteckningen naturligen senare än detta datum. I
rje fall är naturligen, såvida ej 1578 års dom giver uttryck åt

en rättsgrundsats, som icke lyckats att slå igenom, inteckningsin-
tutet färdigbildat den 19 mars 1589, då, enligt vad framgår av
författarens arbete (noten 110), en fullmäktig för panthavaren er-
håller inteckning av ett pantbrev. Att även författaren tvekat, om
verkligen anteckningen den 24 juli 1571 varit vår första inteck-
ning, framgår av två noter till hans arbete. Den ena står några
sidor före hans behandling av 1571 års anteckning; såsom fram-
går av ingressen till denna not (noten 110), anser hanren anteck-
ning den 21 november 1557 vara en inteckning. Den andra hör
för sig direkt till hans behandling av 1571 års anteckning. Sam-
tidigt med att han i texten fastslår att genom anteckningen i fråga
det moderna svenska inteckningsinstitutet framträder i dess typiska
form, säger han i noten (noten 126): »Jfr emellertid Hildebrand
Sthlms tänkeböcker, s. 319 f., 323, 340, 414 — — — —». Då
å sid. 319 i nämnda arbete omnämnes ett pantavtal, vilket anteck-
nades den 29 oktober 1481, hyser alltså författaren en tvekan på
nittio år, när inteckningsinstitutet skall anses hava framträtt i
dess typiska form. Att man kan hysa dylik tvekan synes mig
mycket berättigat, men jag tror, att det är en brist i författarens
framställning, då han icke med ett ord antyder, varför han hyser den.

I det föregående har jag angivit möjligheter att med utgångs-
punkt från det material författaren använt definiera intecknings-
begreppet. Det finnes emellertid ännu en möjlighet, som icke för-
fattarens material direkt pekar ut, men som ligger nära. 17 ka-
pitlet 1 § ärvdabalken stadslagen ger vid handen, att panthavaren
först då pant är förstånden erhåller företrädesrätt till panten: med
utgångspunkt från detta stadgande kunde man som inteckning anse
endast den anteckning, som gåve panthavaren företrädesrätt till
panten genast, utan att denna vore förstånden. Gadolin har med
författaren antagit, att redan 1571 års anteckning var utav denna
typ, och goda skäl kunna anföras för denna åsikt. I varje fall
hava vi inteckningar med dylik rättsverkan under 1500-talet; defi-
nieras inteckningsbegreppet på nu nämnt sätt, kanske det därför
först hör detta sekel till.

Om inteckningsinstitutet tillkommit under utländskt inflytande
eller ej är tydligen ett spörsmål av sekundär vikt. Något belägg
för att den tyska rätten under 1400- och 1500-talen på denna
punkt har influerat på den svenska torde författarens framställning
knappast giva, men däremot skulle jag anse ett skäl tala för att
den dansk-norska rätten har gjort det. Varifrån kommer verbet
»inteckna»? Tyvärr har författaren icke på denna punkt givit någon
utredning; av noterna till hans arbete framgår emellertid, att under
1500-talet i hithörande hänseenden använts verbet »inskriva» men
att i slutet av 1618 — för de viktiga åren mellan 1590 och 16..
synes material från Stockholm ej föreligga, enär författaren ej
meddelar sådant — förekommer »inteckna» (noterna 110 och 1..).
Är det ej det dansk-norska »indtegne», som här kommer in, och
är ej detta ett skäl för att möjligen en påverkan skett?

Att inteckningsinstitutet på sätt författaren visat efter 1619 ı snabbt sprider sig till även andra städer än Stockholm, kan, ›m författaren anger, delvis bero på den citerade föreskriften i ›19 års privilegieförslag och på att Svea hovrätt synes lägga tt inflytande i vågskålen till inteckningsinstitutets förmån. För in del skulle jag emellertid vilja hålla för sannolikt, att även ı annan orsak spelat in, nämligen att stadslagen med dess före:rift att pantsättningar av hus i städerna skulle ske i rådstugan ›18 utgavs av trycket; därigenom blev naturligen den berörda reskriftens innehåll känt i mycket större kretsar än förr. Ett äl stärker denna ståndpunkt, nämligen att, som författaren anärker (sid. 53) just i slutet av 1618 — stadslagen utgavs som beınt på nyåret 1618 — antalet inteckningar i Stockholm högst sevärt tilltager. Om när sedermera inteckningsinstitutet vinner steg å landsbygen vill jag ej göra något uttalande, men jag tror ig kunna våga påstå, att författarens uppfattning (sid. 72), att nom Svea hovrätts dom den 11 april 1655 inteckningsinstitutet ulle för landsbygdens del hava underkänts, icke är riktig. Varken ›men eller vederbörande ledamöters vota ger i den minsta mån d handen, att den intecknade fastighetens egenskap av att ligga ı landet spelade roll. Saken torde i stället förhålla sig på fölnde sätt. Den ena av parterna hade en äldre ointecknad, den ıdra en yngre intecknad pantförskrivning, och var och en yrkade t få gå före den andra. I tvisten härom har hovrätten dömt en ımndemansdom: då både den ena och den andra kunde åberopa äl för sin ståndpunkt, har hovrätten helt enkelt ställt dem på mma linje, och den har alltså dömt, att den omtvistade egendoen skulle fördelas proportionellt parterna emellan. Häri ligger varn, att dessa skulle sakna rätt före andra kreditorer, eller ett ıderkännande av inteckningsinstitutets egenskap att giva företräde ımför oprioriterade borgenärer, då i själva verket tvärtom en ıgre pantförskrivning genom inteckning kommer att medföra samma tt som en äldre pantförskrivning, vilken ej intecknats. Då förtaren i detta sammanhang (noten 251) yttrar, att en av referenn i målet omnämnd resolution av drottning Kristina säkerligen resolutionen den 24 mars 1652, kan jag bestyrka detta antande: resolutionen finnes i avskrift i akten till målet och är för rigt, vilket ej framgår av avtrycket i »Kongl. Stadgar — — anende — — Bergwerken — —», ställd till en av parterna i detta.

Det finnes ännu åtskilliga problem i den äldre svenska panttens historia, särskilt rörande den ointecknade hypotekariska nträttens ställning, å vilka jag gärna skulle vilja ingå, men redan ed det sagda torde jag för hårt hava ansträngt tidskriftens utmme. En recensent är emellertid icke blott opponent, han är även dömare. Trots de många punkter, i vilka jag hyser annan uppttning än författaren, framstår hans bok för mig — jag betonar t — såsom betydande. Även utan en blick på källorna tror

jag mig kunna våga påstå, att flera av författarens resultat sk[illegible] bliva bestående; överhuvudtaget tror jag, att mångt av hans gr[illegible]syn på utvecklingen under de tider han behandlar är icke b[illegible] nytt utan även riktigt. Eggar hans arbete ofta till motsägelse, [illegible] väcker det ännu oftare intresse för det ämne författaren behan[illegible]lar. Till icke ringa grad torde detta även bero på den form f[illegible]fattaren lyckats giva sin bok. Även här skulle visserligen en kr[illegible]ker kunna göra invändningar — kanske mest mot dispositionen, kanske även mot en eller annan upprepning — men han måste [illegible] göra det erkännandet, att författaren för sin penna med sm[illegible] Överhuvudtaget är författarens arbete av den karaktär, att en läs[illegible] gärna vill se nya frukter av hans forskningar. För min del sk[illegible] jag vilja uttala en önskan, att författaren ville åtminstone fr[illegible] till 1818 års inteckningsförordning fortsätta sina studier över [illegible] svenska inteckningarnas historia. Under försöken att lösa n[illegible] av de problem de moderna inteckningarna erbjuda har jag [illegible] ett livligt intryck utav, huru litet vi i själva verket veta om 17[illegible]talets inteckningar och huru mycket ännu återstår för en fors[illegible] att därom bringa i dagen. På grund av de kunskaper om ä[illegible] inteckningsrätt författaren i sitt arbete visat och på grund av [illegible] egenskaper i övrigt, av vilka det är präglat, torde ingen vara b[illegible] rustad än han, att å senare stadium av inteckningarnas hist[illegible] än 1600-talet bringa oss klarhet.

Åke Holmbäck.

Hertig Albrekts av Preussen försök att befria hertig Johan av Finland 1563—1565.

Efter handlingar i Statsarkivet i Königsberg.

Hertig Albrekt av Preussen var som polsk vasall allför [illegible]lierad med konung Sigismund av Polen för att kunna vara i [illegible]samhet om, huruvida han i den svenska brödrastriden skulle [illegible] parti för Erik eller Johan. Innan han erfarit Johans närm[illegible] till Polen, voro hans relationer till Erik visserligen av vänsk[illegible] art. Statsarkivet i Königsberg äger ett brev från Erik till he[illegible] vari Erik tackar för Albrekts brev av den 22 augusti 1561 [illegible] hans besvär rörande Eriks giftermålsplaner. Tyvärr kunde E[illegible] icke enligt Albrekts förslag komma till Tyskland, emedan ej [illegible] vederbörande furstar beviljat honom fri lejd, men han skulle [illegible] hålla hos Johan Albrekt av Mecklenburg och hans gemål, a[illegible] med den unga furstinnan måtte komma till Stockholm för att [illegible] skulle kunna få råka denna. En annan möjlighet vore, att h[illegible]

ɔgåve sig till Livland för att träffa koadjutorn av Riga, Kristoffer , Mecklenburg, och med denne avtala gemensamt uppträdande mot aren, varvid den unga furstinnan måhända samtidigt kunde innna sig för att besöka sin broder. Erik bad Albrekt att härutnan giva honom ett råd. Det är klart, att det här rör sig om ·insessan Anna, syster till Johan Albrekt och Kristoffer av Mecknburg, av vilka den förste var hertig Albrekts av Preussen svåɔr. Vi äga icke Albrekts svar bevarat, men dess innehåll framır av Eriks brev till Albrekt den 9 april 1562. Albrekt hade ɔrivit, att en sjöresa torde vara alltför vansklig för damer. Erik ɔnmälte nu blott, att han måste för tillfället låta vid saken bero ɔh till den preussiske hertigen framföra sitt tack för »havd möda ɔh flit». Hans frieri till Anna — om man får kalla dessa förɔndlingar så — faller i tiden mellan frieriet till Elisabeth av ngland och Maria av Skottland.[1]

Under det att utgången av dessa förhandlingar ännu var oviss, ɔgynte Johans relationer till den preussiske hertigen. I augusti 561 sände Johan sin sekreterare Ezechias Gephart till Königsɔrg. Vi veta om denna legation blott vad Johan därom skriver ll Albrekt sylvesterdagen 1561: sändebudet hade berättat för hoɔm, att Albrekt vore honom mycket bevågen och framför allt »wie uerer Liebden bei der königlichen Maj. zu Polen, unserm gnädigen Herrn, unsere Sachen mit sonderm Fleiss aufs treulichst oder lerbest befordert»; han önskar av allt hjärta »mit Euer Liebden ıehrere unzertrennliche und beständigste Freundschaft zu haben» ɔh ber att Albrekt måtte även för framtiden befordra hans intressen.

Följande året möttes de båda hertigarna i Königsberg, då Joan reste från Danzig genom Preussen till Polen för att där ingå ɔtenskap med Sigismunds syster Katarina. Några vänskapliga rev från Johan till Albrekt från dessa veckor äro ännu bevarade.)et är givet, att Albrekt ombads att bevista Johans bröllop, vilket nellertid förhindrades av sjukdom. Redan den 31 oktober 1562 indes Gephart åter till Königsberg; Johans unga gemål bilade ɔen en vänlig skrivelse. Vi känna dock icke de närmare omständigheterna vid denna beskickning.

Bättre äro vi underrättade om Sigmund von Kirstendorffs leɔtion till Johan, vars resultat Kirstendorff rapporterade för Alrekt under dennes uppehåll i Kauen i juli 1563.[2] Albrekt hade ɔnom Kirstendorff låtit påminna om det förtroliga avtalet i Königsɔrg år 1562 och Johans anbud att påverka sin broder till förmån ır de polska intressena.[3] Johan hade svarat sändebudet, att han isserligen bemödat sig därom, men att han blott ökat Eriks

[1] Jfr Arnheim, König Erich XIV. von Schweden als Politiker, Hist. eitschr., 64, s. 444 ff., Schwabe, Heiratspläne Erichs XIV., Neues Archiv ır Sächsische Gesch., 9, s. 41 f.

[2] Jfr Zivier, Geschichte Polens, 1, s. 640.

[3] Om Johans polska politik jfr Schäfers omdöme i Geschichte Dänearks, 5, s. 98.

misstroende, så att denne »Sie» aufs äusserst verfolge, dass Sie s hinforter zu Ihrer Kgl. Würden nichts Gutes mehr zu versc haben, sondern sich vor Ihr zum höchsten besorgen müssen». E hade tagit illa upp, att Johan »sich mit Kgl. Maj. zu Polen freundet und dahin geheiratet haben». Johan skildrade därpå Er växande ovänlighet och bad Albrekt att sända honom några h dra hakeskyttar samt medverka till att han hunne ingå förbund m Polen och Danmark »und sich keiner andern als der brüderl Unfreundschaft zu befürchten habe». Finge han icke inom k hjälp, måste han frukta att bringas som fånge till Stockholm.

Johan satte tydligen de största förhoppningar till hertig brekt beträffande understöd i sin farliga belägenhet. Den 21 j 1563 skrev Georg Johan, pfalzgreve vid Rhen och greve av V denz, vilken var gift med Gustav I:s dotter Anna Maria, från D zig till Albrekt, att han i Danzig mött Johans sekreterare A Weinreich, »welcher bei Euer Liebden unsers Herrn Schwa halben eine Werbung, wie Sie dann mündlich von demselben v nehmen werden, zu verrichten hat».

Några veckor senare voro Johan och hans gemål konung Eriks fån

Redan den 26 september 1563 uppmanade Albrekt polske nungen att sända en legat till Danmark och råda Fredrik II uppfordra Erik att återge Johan frihet och hertigdöme under om att i motsatt fall låta Eriks yngre broder Magnus, vilken brekt förmodade vara tillfångatagen av danskarna, samt andra sven fångar umgälla Eriks förbrytelse. Det är begripligt, att Sigism svarade, att han ej kunde vända sig till Danmark, innan han noggranna upplysningar. Albrekt synes icke desto mindre ha skrivit ännu en gång till Sigismund i Johans intresse. Åtminsto genmäler denne i brev till Albrekt den 21 oktober 1563: »Q ad nos Illustritas Vestra de rebus novis perscribit, agnoscimus in studium erga nos et diligentiam Illustritatis Vestræ. De duce F landiæ nos quidem post illas Illustritatis Vestræ literas nihil a mus. Expectamus aliquid a duce Curlandiæ; ad eum enim de perscripsimus. Vestra Illustritas, si quid etiam habuerit, ad nos s mora perscribet.» Och den 5 december 1563 bad konung S mund hertig Albrekt att i saken göra sitt bästa för Johan och h gemål hos konung Erik och giva honom råd i denna angelägenh Under följande år innehåller den polsk-preussiska korresponden intet om hertig Johan.

Däremot har hertig Albrekt genom direkta förhandl med Danmark sökt åstadkomma Johans befriande. Hans f hållande till Fredrik II var av så vänskaplig art, att Fre november 1563 kunde genom sin sekreterare Elias Ejsenb uppfordra honom att taga del i kriget mot Sverige. De nekade emellertid Albrekt den 7 mars 1564 att göra, e »männiglich bewusst ist, dass die königl. Maj. zu Polen in ihr Reich keinen Ort Landes haben, der gegen Schweden gefährl gelegen als die Lande Preussen, daran sich Seine kgl. Maj.

Schweden] allerlei, ihr Heil und Glück zu versuchen, vielleicht unterwinden mochte». Även måste han befara ett ryskt inbrott »von dem grausamen Wüterich, dem Moskowiter». Relationerna mellan Preussen och Danmark förblevo emellertid vänskapliga, och följande år vände sig Albrekt till Fredrik II med ett förslag åsyftande hertig Johans befrielse ur fångenskapen. Den 5 juni 1565 avskickade han sin sekreterare Ambrosius Thombs till Köpenhamn. I den för sändebudet utfärdade instruktionen yttras: »Obwohl Herzog Johann vor dieser Zeit gegen Eure Kgl. Würden etwas ungeschickt, als ein junger Herr, [sich] verhalten, so zweifeln wir doch nicht, Eure Kgl. Würden werden die Jugend des frommen Fürsten .. freundlich bedenken und solch unbesonnenes [Wesen] Seiner Liebden nicht entgelten lassen, sondern vielmehr mit Ihrer Liebden zuforderst um derselben frommen Gemahls .. willen gleich uns ein christliches freundliches Mitleiden haben und tragen, beiden Ihren Liebden die Erledigung Ihrer beschwerlichen Custodien wohl gönnen und in alle Wege dazu freund- und gutwillig beholfen sein. Nun werden wir von beider Ihrer Liebden Treu- und Gutmeinenden berichtet, als sollten leicht Wege zu finden sein, durch welche nicht allein Ihre beide Liebden der Custodien mit Überraschen des Hauses, darin Ihre Liebden verwahret, zu erledigen und zu befreien, sondern es sollte auch Eurer Kgl. Würden ... damit gedienet können werden ... Dieweil aber zu solchem Anschlage des Überraschens beides, Schiffe und Leute, gehören wollen, die bei uns nicht sind ..., Kgl. Maj. zu Polen aber aus Behinderung Ihrer Maj. schweren, grossen und mächtigen Feinde, gegen die Sie mehr denn zu viel zu tun, damit sie sich derselbigen aufhalten mögen, solchen Anschlag auch nicht vollführen .. können, so haben Wir derhalben Eure Kgl. Würden zu besuchen vor nutz und nötig angesehen, freund- und dienstlich bittende, Eure Kgl. Würden wollten sich in diesem, was zu Erledigung beider Herren dienstlich sein möchte, gnädiglich und freundlich gebrauchen lassen... ... Man will uns berichten, auch für ganz gewiss sagen, dass wo Herzog Johann auf freie Füsse kommen und wenig Kriegsleute bei sich haben sollte, es werde der mehre Teil von Untertanen, welche des schwedischen tyrannischen Joches ganz müde sein sollen, Seiner Liebden zufallen, darab Eure Kgl. Würden, so viel leichter Ihren Willen schaffen und gewünschten Frieden erhalten können. ... Da nun die Kgl. Würden zu Erledigung beider Ihrer Liebden geneigt .. oder den Anschlag, wie solch Überraschen des Hauses Gripsholm geschehen mochte, wissen wollte, so soll der Gesandte [bitten] auf höhestes Vertrauen, also dass S. K. Würden solchen niemands dann denen, so sonderlich vertrauet und verschwiegen, erst mitteilen und vertrauen wolle, da Sie vermerket, dass der Anschlag fortgängig, tunlich und vorzunehmen sein mochte. Und solchs derhalben, dass, wo der König von Schweden erfahren sollte — wie er dann auch bei Ihrer Kgl. Würden seine Kundschaften haben solle — dass mit Erledigung seines Bruders

umgangen oder danach getrachtet, so würde dem frommen Fürsten und Fürstinnen so viel eher entweder davon geholfen, oder aber er in die Örter und so weit ins Land zu den barbarischen Völker verführet, dass auch hernach vielleicht gar keine Hoffnung einiger Erledigung von jemandes zu machen...

Eure Kgl. Würden wissen, dass Ihre Liebden auf Gripsholm in custodia enthalten, und dass dasselbe Haus, ohne dass es im Wasser gelegen, garnicht fest ist, wie mir berichtet, und dass man ohne Gefahr bei Hornsholm, welches 5 Meil Weges von Gripsholm gelegen, zu Schiffe sehr wohl und ohne Gefahr.. leicht ans Land kommen kann. Demnach hätten wir gedacht, wann Eure Kgl. Würden etwa gegen den Schweden einen gewaltigen Feldzug im Lande vornehmen, so wird der Schwede dem zugegen trachten und das Land hinter sich geblösset lassen müssen, wie denn beide Ihre Liebden zu Gripsholm mit gar wenig Leuten bewachet und der auch wenig fremdes Volkes im Lande hat(!). Da nun Eure Kgl. Würden ungefährlich ein 5 oder 6 Schiffe, die dann eine Anzahl Hakenschützen inne haben müssten, unversehens zu Hornsholm auffallen, alda setzen.. und eilends nach Gripsholm trachten lassen, wäre zu hoffen, es möchte ihnen nit allein Gripsholm sondern Hornsholm Schloss und Tattrestadt, so zwischen Hornsholm und Gripsholm gelegen, nit vorenthalten mögen werden; hätten beide Ihre Liebden zu erledigen, zu Schiffe zu führen und nach Willen mit denselben, wann sie den Ort wohl geplündert und verheeret, wegzufahren...

Dieses Mittel der Erledigung kommt anfänglich, wie Eure Kgl. Würden leicht zu gedenken, von uns nit, sintemal wir die Gelegenheit vor uns so viel nicht wissen. Der Gesandte aber soll Eure Kgl. Würden dessen weiter, auch wie die Gelegenheit alda ist, notdürftig berichten, und wie alda der Ort geschaffen, weil er selbst gesehen, vertraulich vermelden. Wiewohl Wir Unserer Einfalt nach diesen Anschlag so gar gewiss nicht machen oder halten können..., so haben Wir doch Eurer Kgl. Maj. solchs, wie es an Uns von Wohlmeinenden gelangt, auf hohes Vertrauen und höchster Geheim [mitteilen wollen]...

Wir sind gewiss, die Kgl. Maj. zu Polen werde es um Eure Kgl. Würden freundlich verdienen, sintemal es am meisten um Erledigung willen derselben Schwester gethan ist.. Wollen nicht zweifeln, Eurer Kgl. Würden sollte, da was nützliches geschaffet, daraus viel wiederum gedienet werden, ja auch von Schweden grossen Zufall bekommen, darab Sie Ihre Sachen gegen dem Feinde so viel besser machen mögen.»[1]

[1] Så långt instruktionen, vilken talar om konung Fredrik än i andra än i tredje personen. En bifogad karta över bl. a. en del av Sverige är nämnes icke i instruktionen, men torde vara förfärdigad av Thoms. Kartan beskrives av Ruge, Älteres kartographisches Material in deutschen Bibliotheken (Nachrichten von der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-Hist. Klasse, 1904, s. 13).

Konung Fredrik, vilken mottog Thoms den 10 juli 1565, av-
av sitt svar den 23 juli s. å.:

Der Kurfürst von Sachsen hat unlängst hiebevor Ihre Kgl.
[aj. vertraulich berichten lassen, welcher massen hochgedachter
[erzog in Preussen auch bei seiner kurfürstl. Gnaden dieser Sa-
aen gendenken lassen.[1] Was aber Ihrer Maj. Gemüt der Erle-
igung halber... bedacht sei, achten Ihre Kgl. Maj., dass hochge-
achter Herzog in Preussen auf Ihrer Maj. Antwortschreiben, wel-
ıes aus Kopenhagen den 13. Octobris im 63. Jahre an seine Fürstl.
naden abgangen,[2] vorhin nach aller Notdurft werden vernommen
nd darbei auch nicht anders befunden haben, als dass Ihrer Kgl.
[aj. Neigung desfalls zu aller Gebühr und Billigkeit gerichtet. Da-
ım dann Ihre Maj., weil Sie billig dabei bestehen, unnötig erach-
n, derwegen aufs neu itzo besonder Erklärung zu tun... Darum
eh dann Ihre Kgl. Maj. der abgerissenen und vorgeschlagenen
Vege, alsbald Sie deren berichtet, umb so viel ernstlicher ange-
ommen, auch mit bestem Fleiss fortan dazu bedacht sein wollen,
b auf die oder andere Wege gegen den Frühling, sofern der All-
ıächtige in mittler Zeit keinen Frieden verleihet, etwas fruchtbar-
chs desfalls angestellt und verrichtet werden möge... In mittler
eit aber wollen Ihre Maj. auch solches in geheimen Vertrauen
ohl zu behalten und zu verwahren wissen.»[3]

Man skulle förmoda, att polske konungen närmast föranlett
ertig Albrekt till hänvändelsen till Danmark för Johans räkning.
a var dock icke förhållandet, åtminstone icke direkt. Den 26
ugusti rapporterade Thoms för sin herre resultatet av beskicknin-
en. Samma dag avgick ett brev till markgrevinnan Cecilia av
Baden-Rodemachern, dotter till Gustav Vasa och gift med en
ıarkgreve Kristoffer sedan november 1564. I detta brev skriver
lbrekt:

»Auf unsere jüngste beiderseits gepflogene vertrauliche Unter-
edungen[4] die bekannten und beschwerten hohen Personen belan-
end haben wir... einen unserer vertrauten Diener an abgerede-
en beschlossenen Ort [d. v. s. till konung Fredrik] mit mündlichen
Werbungen in höchster Geheim abgefertigt. Der bringt uns durch
nterschriebene besiegelte Antwortsschriften Relation, dass der sel-
ige abgeredete Ort zu bewusstem Handel geneigt, willig und auch
rbötig, die vertraulich eröffneten Mittel durch göttliche Verleihung
egen bevorstehenden Frühling in seiner Allmacht Namen zeitlich
nd gewisslich an die Hand zu nehmen.»

Det är förvånande, att hertig Albrekt kunde tolka Fredrik II:s

[1] Om förhållandet mellan August av Sachsen och Danmark se Fröbe,
ugust von Sachsen und sein Verhältnis zu Dänemark, diss. Leipzig 1912.

[2] Brevet synes vara förlorat.

[3] Krigsläget var då verkligen icke ägnat för planens utförande, se Schä-
er, Geschichte Dänemarks, 5, s. 139 ff. Fredrik visade också otvivelaktigt
n viss reservation gentemot hertig Johan. Jfr Schäfer, a. a., s. 102.

[4] Förmodligen har det unga äkta paret på resan från Sverige till Baden
esökt hertig Albrekt.

reserverade brev på ett så optimistiskt sätt. Frågar man efter de motiv som framkallade hans upprepade försök att hjälpa hertig Johan, stannar man närmast vid utom de rent mänskliga hans önskan att ställa sig väl med konung Sigismund av Polen. Själv var han nämligen gammal och bräcklig, hans broder ärkebiskop Wilhelm av Riga, för vilken han hade kunnat eftersträva fördelar, hade avlidit den 4 februari 1563, och hans ende son Albrekt Fredrik var ett sjukligt barn.

Max Hein.

Underrättelser.

Rudolf Kjellén †. Den 14 november 1922 avled professor regius et skytteanus Johan Rudolf Kjellén. Till de svåra förluster, som svensk historisk och politisk vetenskap redan förut lidit under samma år, har kommit ännu en, och en förlust, som skall kännas och beklagas långt utanför vårt eget lands gränser.

Kjelléns väg var den i svensk bildningshistoria så ytterst vanliga: från prästhemmet till professorsstolen. Han föddes den 13 juni 1864 i Torsö församling av Skaraborgs län, där fadern var kyrkoherde. Efter avlagd mogenhetsexamen i Skara 1880, kom han samma år till Uppsala universitet, där han 1883 avlade filosofie kandidatexamen och 1888 filosofie licentiatexamen. I maj 1890 disputerade han för doktorsgraden på en avhandling »Studier rörande ministeransvarigheten» och kallades strax därefter till docent i statskunskap vid samma universitet. Redan 1891 skulle han emellertid lämna vårt uppsvenska lärdomssäte och antaga ett förordnande som e. o. lärare vid Göteborgs högskola i statskunskap; åren 1892—1903 bestred Kjellén dessutom undervisningen och examinationen i geografi vid samma högskola. I slutet av 1901 kallades han till ordinarie professor i statskunskap vid den unga högskolan, där han sedan stannade till dess han i febr. 1916 av den Skytteanska Stiftelsens patronus kallades att intaga den Skytteanska professuren i vältalighet och statskunskap vid Uppsala universitet.

Som få andra har Kjellén varit sin vetenskapliga gärning hängiven. Var och en, som hade förmånen att komma honom personligen nära eller kunde följa hans verksamhet som föreläsare och seminarieledare, måste fängslas av den varma amor intellectualis, som fyllde honom och hans verk. Men så blev detta också redan kvantitativt större, än någon annan svensk statsvetenskapsman någonsin mäktat, och fyllt av en idérikedom och originalitet, som helt visst saknar motstycke i den svenska statsvetenskapens historia. Endast några allmänna konturer kunna här tecknas kring Kjelléns rika och mångsidiga livsverk.

Kjelléns förste lärare i statsvetenskap var Oscar Alin. Dennes -oretiska skärpa och patriotiska patos, dennes levande intresse för ›tenskapen och övertygelsetrogna kamp i den svenska konserva-›mens tjänst gjorde tydligen ett starkt intryck på den unge for-:aren. Det är ej heller någon hemlighet, att Alin snart nog i jellén såg sin käraste och mest löftesrike lärjunge. Det strän-ıre juridiska betraktelsesätt, som Alin vid en jämförelse med äldre ·ensk statsvetenskap representerade, tydligen under inverkan av ›n rättsdogmatiska Labandska skolan i Tyskland, fann sålunda :en i Kjellén en anhängare. Den ständigt aktuella unionsfrågan ır ju dessutom ägnad att framhäva de strängt juridiska synpunk-rnas betydelse, samtidigt som dock den svenska författningens »hi-oriska karaktär» måste innebära en varning för forskningen att mna de historiska synpunkterna och perspektiven obeaktade. Un-›r intryck härav kommer Kjelléns tidigare författarskap att falla ı författningsrättens och författningshistoriens områden.

Kjelléns första vetenskapliga försök var ägnat vår medeltida ıtt och bär titeln »Om Eriksgatan, kritiska studier i gammalsvensk atsrätt» (1889). Även de, som ej voro villiga att i allo godtaga e i detta arbete framställda hypoteserna, sågo i detsamma ett ppslagsrikt och löftesrikt verk; i denna tidskrift erhöll författaren v Emil Hildebrand en éloge för sin »självständighet i uppfatt-ingen, dristighet i slutsatserna» och för »sin kritiska skärpa, sin vliga kombinationsförmåga». Under 1890-talet skulle Kjellén se-an i nya studier framlägga resultaten av sina forskningar och ombinationer i fråga om Sveriges äldre författningshistoria (Stat ›h samhälle i det gamla Vestergötland i Vestergötl. Fornminnes-›renings tidskr. 1897 och 1899; Studier i äldre Vestgötalagen i idskr. for Retsvidenskab 1898).

År 1890 disputerade Kjellén för den filosofiska graden med n avhandling: »Studier rörande ministeransvarigheten» I, II. Vad ›m framför allt är anmärkningsvärt i denna avhandling är mång-digheten av den belysning, som förf. här skänker sitt ämne. Den tteratur och det källmaterial, varpå Kjellén byggt sin avhandling, r också synnerligen omfattande. Det kan tilläggas, att förf. även fråga om ministeransvarighetens mångomskrivna ämne visar en vanlig friskhet och självständighet i grepp och synpunkter. Som n avslutning på verket kom det redan i avhandlingen utlovade rbetet om »Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia» (1895), tt arbete, vars resultat blevo mera omstridda.

Under 1890-talet skulle Kjellén också rikta sitt intresse och ına studier mot 1809 års svenska författningsverk. Ur dessa stu-ier framgå bl. a. uppsatserna »Den nationella karaktären i 1809 rs grundlagstiftning» (1893) och »Hvem har stiftat Sveriges rege-ingsform af 1809» (1896), båda publicerade i denna tidskrift, samt Den svenska grundlagens anda» (i Göteborgs Högskolas Årsskrift 897). Den uppfattning, som Hans Järta gjort gällande rörande egeringsformens tillkomst och karaktär, har i dessa skrifter fått

en lika omsiktsfull som skarpsinnig motivering, till på köpet i en form, som genom framställningens klarhet, kraft och värme va ägnad att i vida kretsar öka förståelsen för vår författnings ursprung ur nationella erfarenheter och tankar. Även de, som gått längst kritiken av denna s. k. traditionella uppfattning, ha mast erkänna att densamma »påtagligen innehåller en väsentlig och beständig kärna av sanning». I den utförliga studien »Döda bokstäfver i Sveriges gällande regeringsform» (i Statsvetenskaplig tidskrift 1... konfronteras den samtida författningen på ett intresseväckande sätt med regeringsformens bokstav. Redan förut hade Kjellén i »Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit» (1893, 1894) sta... den gällande unionsrätten i historisk belysning och salunda kom att taga ställning till de ömtåliga, teoretiskt lika väl som praktiskt svårlösta frågor, som den redan kroniska unionsstriden kallat t... liv. I stort sett intager Kjellén i denna skrift, såväl i de teoretiska som i de praktiska tvistefrågorna, samma ståndpunkt, som ... sådant skarpsinne och nationellt patos förfäktades av hans lärare A... På en och annan punkt kan man emellertid även möta mera origin... uppfattningar och uppslag, och i de mera historiska partierna beträ... han delvis marker, som förut ej varit föremål för Alins undersökningar.

Kjellén skulle emellertid så småningom komma att avlägsna sig från den syn på staten och statsvetenskapen, som han tagit i arv av Alin. Redan i Kjelléns äldre avhandlingar kan man fin... satser, som starkt betona andra sidor av statslivet än dem, s... stodo i centrum för Alins intressen, och synpunkter, som voro ... nade att spränga den juridiska statsåskådningens ram. Dessa tendenser till en expansion av statsvetenskapen skulle under Göteborgstiden mogna och komma till allt starkare uttryck.

Många krafter och förhållanden kunde stimulera en dylik utveckling. Statsmaktens egen fortgående expansion syntes böra ... sina konsekvenser även för statsvetenskapens del: när staten ... längre nöjde sig med att vara en inkarnation av liberalismens ... statsidé utan i imperialismens, socialpolitikens och protektionismens namn sökte nya fält för sin verksamhet, då syntes det Kjellén, som om även *teorien* om den moderna staten borde uppmärksamma ... följa denna utveckling. Även nu kunde han anknyta till vaknande tendenser inom tysk statsvetenskap. Redan 1867 hade Fricker ... styrka hävdat den ståndpunkten, att statsområdet ingick som ... ment i staten såsom subjekt och ej blott var en förutsättning ... statsmaktens verksamhet. Under opposition mot den tyska ... rättsliga formalismens förtunning av statsidén hade senare ... Gierke och Jellinek förfäktat den satsen, att även folket ... tänkas ingå i statssubjektet. Dessa ansatser till en utvidgning ... statsbegreppet betydde emellertid helt visst mindre för Kjellén ... de lärdomar, som han hämtade ur samtidens eget politiska liv ... ur Fr. Ratzels politiska geografi.

Den kamp om jordytan, som under 1800-talets sista ... blev alltmer skärpt, måste för Kjellén på det allra eftertryckligaste

kådliggöra det inre sambandet mellan de båda discipliner, stats-
ıtenskap och geografi, som en tillfällig konjunktur inrymt i hans
raregärning vid Göteborgs högskola. Det var naturligt, att hans
ɔpmärksamhet framför allt skulle inriktas mot de båda veten-
ıapernas mot varandra vettande gränsområden; så uppstod den
ntes av geografiska och politiska perspektiv, eller rättare, den
ɔlitiska analys och värdesättning av geografiska fakta, som Kjellén
ıv namnet geopolitik. Starkare än hos Ratzel äro de politiska
npunkterna betonade, men släktdraget är omisskänneligt och
jellén erkände tacksamt sin skuld. Den dramatiska nerv, som
vivelaktigt fanns hos Kjellén och som i hans historiska forskning
ırna förde honom fram till kriserna i ett folks liv, inriktade nu
ıns geopolitiska undersökningar på de internationella konflikter,
ım blevo en följd av stormakternas expansionssträvanden. Sa
nna vi honom vid Göteborgs högskola vid varje utbrytande krig
va en redogörelse för dess förutsättningar och politiska innebörd.
r dessa studier framgå uppsatsen »Den sydafrikanska frågan» (i
öteborgs Högskolas Årsskrift 1898) och arbetet »Världskrigets
ɔlitiska problem» (1915) samt ett flertal spridda undersökningar,
ll en del samlade i en endast på tyska tillgänglig volym »Studien
ır Weltkrise» (1917). Redan tidigt sökte Kjellén också tillämpa
et nya geopolitiska betraktelsesättet på fädernestaten, såsom fram-
ar av hans »Studier över Sveriges politiska gränser» (i Ymer 1899),
ans uppslagsrika »Inledning till Sveriges geografi» (1900), ett
rottstycke av en efter stora linjer planlagd men aldrig fullbordad
vensk geografi, samt hans »Geopolitische Betrachtungen über Skan-
inavien» (i Hettners Geogr. Zeitschrift 1905).

Kjellén skulle emellertid icke stanna med denna utvidgning
v statsvetenskapen åt det geografiska hållet. Hans redan 1900
ppet bekända empiristiska och biologiska statsåskådning drev honom
ll en expansion av statsbegreppet även i andra riktningar. Detta
lir först 1905 riktigt tydligt, då han utger första upplagan av
tt mest berömda arbete, »Stormakterna» (I, II). I ett par nya upp-
ıgor blev innehållet allt rikare, den yttre formen allt fastare och
erspektiven alltmer fördjupade, men själva grundåskådningen blev
ensamma, blott starkare motiverad. Arbetets klara och konkreta,
ıta bländande stil, gjorde Stormakterna till en populär bok; vida
retsar sökte här vinna inblick i samtidens invecklade politiska
pel. Så blev Kjellén en politisk uppfostrare, som i fråga om
unnighet och inflytande har få motstycken i svensk litteratur.
'etenskapligt har Kjellén med sitt stormaktsbegrepp definitivt bru-
:t med den ensidigt juridiska statsåskådning, som länge behärskat
vensk och tysk statsvetenskap. Denna emancipation från idén
m staten såsom enbart rättssubjekt betydde samtidigt ett närmande
ill historievetenskapens mera mångsidiga, mera empiriskt orien-
erade och mindre snävt avgränsade statsbegrepp, såsom särskilt
'riedrich Meinecke framhållit.

I samma mån som Kjelléns statsbegrepp blev vidare, gjorde

sig också behovet av en systematik och en vetenskaplig begreppsbildning alltmer gällande, och detta behov möttes av hans egen naturells starkt systematiska tendenser. Redan i den grundligt omarbetade andra uppl. av Stormakterna (I—IV, 1911—13) framträda konturerna av ett nytt system allt klarare, liksom ännu mera i den förkortade upplagan därav (1914) och i »Världskrigets politiska problem» (1915). Först 1916 skulle han emellertid i sitt helt visst käraste arbete, »Staten som lifsform», framlägga sitt nya system, sedermera kompletterat genom några studier i Statsvetenskaplig tidskrift 1918 och 1919 (i utvidgad form publicerade som ett särskilt arbete: »Grundriss zu einem System der Politik», 1920). I sin handbok om Sverige (1917) liksom i den andra av hans förkortade upplagor av Stormakterna (»Stormakterna och Världskrisen» 1920) lade han denna nya systematiska syn till grund för framställningen.

Det kan ju icke komma i fråga att här försöka giva någon allmän värdesättning av Kjelléns statsåskådning. Alla måste emellertid med vördnad stanna inför hans vetenskapliga livsverk, buret som det är av en oförskräckt håg att brottas med de största problemen och att söka sanningen, även om vägarna, som syntes leda till målet, voro obanade och saknade den vetenskapliga traditionens sanktion. För en historiker torde det också vara naturligt att hysa sympatier för en statsåskådning, som ej på förhand begränsar perspektiven och avklipper de verkliga kausalsammanhangen under en knapphändig hänvisning till ett i sin begränsning kanhända rent fiktivt statsbegrepp. I samma mån, som statsvetenskapens objekt blir mera omfattande, i samma mån blir det emellertid alltmer trängande att söka få till stånd en såvitt möjligt logiskt och empiriskt hållbar differentiering *inom* statsvetenskapen såsom en utgångspunkt för den specialisering, som är modern vetenskaps livsluft. Omogna försök att överspänna hela det vida forskningsfältet skulle helt visst kunna leda till en vidlyftig dilettantism, som föga har att göra med vetenskap. Kjelléns strävan att skapa en fast vetenskaplig terminologi torde också kunna göra anspråk på erkännanden av de många, som ej äro till freds med den populära begreppsbildningens oklarhet.

Vid sidan av de ovan nämnda arbetena inrymmer Kjelléns produktion ett flertal avhandlingar och studier, som väl kunnat förtjäna ett utförligare omnämnande, även om de ej giva så synnerligen mycket till belysning av sin författares vetenskapliga utveckling. Bland större studier märkas »Justitieombudsmannen och författningen» (1911), »Rösträttsfrågan 1866—1909» (1915), »Die Ideen von 1914» (1915) och »Dreibund und Dreiverband» (1921: förut i Schmollers Jahrbuch). Ett flertal mindre studier äro samlade i »Politiska essayer» (I—III, 1914—15) och »Världspolitiken 1911—1919» (1920, förut i Det nya Sverige). Vid sidan härom faller en ingalunda obetydlig produktion på geografiens område.

Kjelléns omfattande intressen skulle emellertid räcka till även för den praktiska politiken. Det kunde vara lockande att söka

›pvisa de många inre förbindelselinjer, som i djupet förenade jelléns teoretiska statsåskådning och praktiska politik. Kjellén, m i Hans Järta såg sin främste politiske lärofader, kunde ju ärig förfalla till försöket att antaga tillvaron av en enda, univerllt giltig politisk sanning; ju äldre han blev, desto starkare blev ·t relativistiska draget i hans åskådning. Han tvivlade emellertid ke på att man på teoriens vägar kunde nå fram till relativt ltiga praktiska postulat, som det sedan var en plikt att kämpa r. Med en lidelse, som vann ny kraft och värma ur denna tro, rfäktade Kjellén också sans peur et sans reproche de nationella cal, som voro hans, med en teoretisk konsekvens, som kunde rtjäna att kallas radikal, men samtidigt i det bestämda syft att bevara genom att reformera. Då han 1905 vann träde i riksdagens A. K., slöt han sig till den reformvänliga ögern och vann snart en synnerligen uppmärksammad ställning ›m parlamentarisk talare. Den självständighet i uppfattning och araktär, som utmärkte honom, gjorde honom till en ofta kättersk ·h föga bekväm partiman. Från hans andrakammarperiod (1905—›08) märkas särskilt hans motioner och inlägg i rösträttsfrågan :h malmfrågan. Under en därpå följande period i F. K. (1911 -1917) ägnade han sin uppmärksamhet i främsta rummet åt för-/arsfrågan, med varningar mot den optimism, som ej ville tro på :t annalkande världskrig (22/3 1911, 24/1 1912, 22/1 1913) samt åt ·ågorna om röstplikt och ämbetsmännens ställning, vilka han gjorde ll föremål för stora, utredande motioner. Han var ledamotav T. U., .. U. (1912—1916) och det s. k. hemliga utskottet (1916, 1917).

Till sist några ord om mannen bakom verket. Ytterst kan man nappast göra någon strängare åtskillnad mellan de båda; så helt bär erket mannens prägel, och så helt levde mannen i och för sitt erk. All hans friska vitalitet, all hans lust för vida perspektiv, ll hans glädje över att i åskådlig bild få fram sina tankar, hela ans starka och känsliga temperament är med i hans gärning. lans arbetsdag var alltid lång; när till sist hans hälsa blev sämre — inte minst till följd av de skuggor, som världshändelsernas utecklling kastade in över hans liv — då minskade han visserligen ilans och vederkvickelsens timmar bland sina vänner, men såvitt nöjligt ej sin arbetsdag. Kanhända blev han härigenom i viss nån en isolerad man under sina senare år, så mycket mer som ıan mot kolleger och jämnåriga kunde vara så seriöst artig, att ıan själv reste hinder i vägen för ett förtroligare umgänge. Men ›m han gick som en främling bland sina jämnåriga vänner, så isade han mot sina yngre lärjungar en kollegial hjärtlighet och ·n hållfast vänskap, som måste väcka den djupaste genklang. Med stor sorg mottogs också bland dem det överraskande och smärtsamma budet om den avhållne och sällsynt skicklige lärarens bortgång. För ingen av dem är det lätt att minnas eller teckna bilden av nans person och hans verk med den kyliga oväld, som är historiens.

Georg Andrén.

— Den historiska vetenskapen i Frankrike har under år 19 förlorat ett par av sina äldsta och mest frejdade utövare. Den 2 april avled i Rom den berömde kyrkohistorikern monseigneur Lo Duchesne efter ett långt livs verksamhet dels som lärare vid kato ska institutet i Paris, dels som direktör för franska skolan i Ro Både som föreläsare och som författare sysselsatte han sig före desvis med gamla kyrkans historia, och resultatet av hans fors ningar på detta område föreligger i en rad arbeten, av vilka *L origines du culte chrétien* (1889) mest torde ha bidragit till ha ryktbarhet och *Histoire ancienne de l'Église* (från 1906) är det om fångsrikaste. Ehuru ej modernist i egentlig mening och i yttre underordnande sig kyrkan drev han sina forskningar med st fördomsfrihet och djärvhet och skydde ej att göra ganska ma uttalanden rörande varjehanda ärevördiga legender, t. ex. om förste påvarna och Konstantins kyrkopolitik, vilket ådrog hon stark ovilja på rättroget katolskt håll och slutligen medförde, att sistnämnda stora arbete sattes på index — en följd av detta var den fjärde delen av boken aldrig blev tryckt. Som forskare märkte sig D. för utomordentlig intellektuell klarhet och skär samt en självständighet i förhållande till föregångarna, som i gränsade till koketteri. Sin största betydelse har han otvivelak haft genom den energi, med vilken han inom sin kyrka hävdat historiska forskningens rätt att göra sig gällande gentemot dogm och auktoritetstro. — En ny förlust drabbade den franska histori skrivningen, då Ernest Lavisse i augusti avled vid nära års ålder. Hans liv var i eminent grad knutet vid undervisninge han var lärare vid olika lycéer, professor vid Sorbonne först i me tidshistoria, sedan i modern historia, och han var slutligen un en följd av år direktör för École normale; även folkundervisning har han tjänat genom en lärobok i fransk historia och en samli historiska berättelser. I sin historiska uppfattning stod L. un stark inverkan av händelserna 1870—71, och han kan inför icke fransman knappast frikännas från att ha låtit nation antipatier påverka sitt bedömande, särskilt i de talrika arbete han ägnade åt tysk, speciellt preussisk historia: *Essais sur l'Al magne impériale* (1888), *Trois Empereurs d'Allemagne* (1889), *L jeunesse du grand Frédéric* (1891), *Le grand Frédéric avant l'av ment* (1893) m. fl. Tillsammans med Rambaud redigerade han de stora samlingsverket *Histoire générale de l'Europe depuis le siècle jusqu'à nos jours*, i vilket dock L:s andel var ojämför mindre än medutgivarens. Under direktion av honom ensam u kom *Histoire de France depuis l'origine jusqu'à la révolution* (19 o. f. år), ett verk, vari L. gjort en betydande insats icke blott m egna bidrag utan ock såsom planläggare och övervakare av det h Hans egen i verket ingående skildring av så gott som he Ludvig XIV:s regering utgör den första moderna framställning av denna viktiga epok, på samma gång som den kan sägas var L:s mest vägande bidrag till den historiska litteraturen. Hans forsk-

ng är grundlig, framställningskonsten elegant, delvis glänsande, h särskilt teckningen av »Solkonungen» monumental. Grundsyn på hans regerings resultat är utpräglat kritisk; dess innebörd ger för L. klar i det faktum, att »monarkien överlevde Ludvig IV endast 74 år, sålunda ungefär samma tid som hans egen regeng varat».

G. J—n.

— Gustav Adolfsdagen 1918 stiftades i Linköping »Samfundet nköpings stiftsbiblioteks vänner». På bedrivande av samfundets tiske sekreterare, stiftsbibliotekarien greve Carl Magnus Stenock, har påbörjats utgivandet av en ny serie *Linköpings Bibliotheks andlingar*, av vilka häftena 1—3 med tvenne bilagor (1920—1922) kommit. Man återfinner med nöje den gamla seriens från 1793 h 1795 utstyrsel och format helt oförändrade. Ett flertal intresnta artiklar märkas, såsom »Studier och fynd i stiftsbiblioteket», nehållande uppsatser av C. M. Stenbock, A. Romdahl, I. ollijn och N. Beckman.

— Av *Sverges traktater med främmande makter* har del fullbordats med häfte 3, liksom de föregående i samma del tgivet av förste arkivarien B. Boëthius och omfattande åren 751—1771 (Stockholm, Norstedt 1922; s. 621—956; pr. 8 kr). v politiska traktater märkas främst de fördrag, som stå i samand med Sveriges deltagande i sjuåriga kriget, såsom konventionen 757 om utövande av Sveriges garanti av westfaliska freden, konentionen samma år om deltagande i kriget, med tillägg av 1758, ch fredstraktaten med Preussen 1762. I samband härmed stå onventionen 1756 med Danmark till skydd för handeln, de svenskyska deklarationerna 1758 och konventionen 1759 rörande sjöarten på Östersjön. Bland politiska traktater i övrigt kan hänvisas ill 1754 års subsidieöverenskommelse med Frankrike och 1766 rs allians med England, som sprängde förbindelsen med Frankrike. Av kommersiella överenskommelser märkas traktaterna med Tripolis 1758 och 1771 och Marocko 1763, av vilka den första för urkundspublikationen översatts och kommenterats av professor K. V. Zettersteen. Sveriges ställning som tysk makt beröra några av aktstyckena, såsom investitursakten för Adolf Fredrik 1754 på Sveriges tyska besittningar och postkonventionen med Hannover 1768. Utom själva traktaterna har utgivaren liksom tidigare även meddelat under förhandlingarnas gång framlagda förslag, instruktioner m. m. För traktaternas tillkomst har utgivaren ingående redogjort, varvid hänvisningar gjorts till arkivmaterialet. Bland dessa redogörelser kan särskilt hänvisas till den, som berör Hamburgfredens tillkomst 1762, där arkivmaterial begagnas, som delvis ej använts vare sig av Malmström eller Säve.

E. N.

— I Språkvetenskapliga sällskapets i Uppsala förhandl... 1922—1924 har E. O. Arenander publicerat en studie *Om at...ungen i de nordiska landskapslagarna och dess innebörd* (Upps... 1922). I motsats till tidigare åsikter, vilka i attungen sett ... åttondedel av hamnan eller av byn, uppfattar Arenander attunge... såsom en jordbruksenhet, vilken kunde föda åtta kor. Han söker styrka sin mening genom hänvisning till ett flertal exempel fr... äldre och nyare tid, vilka tyckas visa, att en kreatursbesättning av åtta kor speciellt konstituerat besuttenhet. Någon slutlig lösning av det svåra och mångomskrivna attungs-problemet torde näppeligen härmed vara vunnen. Vi hoppas återkomma till frågan i an... sammanhang.

— I Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen har såsom n:r 2 utkommit *Lübeck och Skånemarknaden, Studier i Lübecks pun... tullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400* av Curt Weibull (Lund 1922). Genom en ingående analys av ... lübeckska pundtullsböckerna och pundtullskvittona har förf. lyckats på ett övertygande sätt uppvisa, hurusom det skånska sillfisket under medeltiden varit av betydligt större omfattning än man ti... gare föreställt sig, samt för övrigt giva intressanta bidrag till kän... domen om den medeltida Skånemarknadens närmare beskaffenhet och ekonomiska betydelse.

— *Kulturhistoriska skizzer* är titeln på ett nyligen utkomm... arbete av Henrik Schück (Hugo Gebers förlag, Stockholm 192...). Från politisk-historisk synpunkt intressera särskilt de däri förek... mande uppsatserna om *Skötkonung eller Skotkonung* och *Ro... och Sverige* samt minnesteckningen över *Carl Gustaf Malms...*

— Ett viktigt bidrag till kännedomen om birgittinarkitektur... har den danske konsthistorikern, utgivaren av »Architekten» Vilh... Lorenzen givit i *De danske Birgittinerklostres Bygningshist...* (74 s., X pl. Fol. Kbhvn: G. E. C. Gad 1922), utgörande fjär... delen av hans med understöd av Carlsbergsfondet utgivna »De dan... Klostres Bygningshistorie». Danmark har ägt två stora och ri... birgittinkloster, Maribo på Lolland, stiftat år 1416, och Mariager på Jylland, grundlagt år 1446. Av dessa klosters vidsträckta bygg... nadskomplex återstår nu endast av det förra kyrkan, av det senar... en del av kyrkan och ett av klosterhusen. Arbetet är rikt illustrerat... planer och uppmätningar äro utförda av arkitekten Charles Christen... sen. Till byggnadsbeskrivningen har förf. förutskickat en inledande översikt av birgittinordens historia och utbredning i Danmark sa... historiker över de båda klostren, hämtade ur den tillgängliga tryckta litteraturen. För Maribos vidkommande saknar man dock hänvis... ning till Johanne Skovgaards Den hellige Birgitta og Maribo Klo... ter (i: Lolland-Falsters hist. Samfunds Aarbog 1914). Då vi ... vänta på en jämförande studie över samtliga bevarade minnesm...

:n av birgittinsk byggnadskonst ur byggnadshistorisk synpunkt, är t arbete som detta dubbelt välkommet. *I. C—n.*

— På uppdrag av Direktionen över Göta kanalverk har påbörts utgivandet av *Göta kanals historia*, författad av Samuel E. ring. Den nu utkomna första delen (Almqvist & Wiksells Bokyckeriaktiebolag, Uppsala 1922) ger en intressant och fyllig skildng av Göta kanals förhistoria fram till kanalbolagets konstituering maj 1810, vartill med anledning av hundraårsminnet av Västgötaojens invigning fogats några notiser om denna kanaldels tillkomst.

— I *Ett kungligt cancerfall, Carl XI:s sista sjukdom och död* Iugo Gebers förlag, Stockholm 1922) har dr N. Djurberg lämnat 1 högst intresseväckande skildring av Karl XI:s sjukdom och död ·ån medicinsk-historisk synpunkt.

— Under titeln *Till Carl Rudenschölds biografi. Anteckningar ›rande ministertiden i Berlin 1739—1747* (Lund, Gleerup, 1922. 3 s.) har lektor Hilding Danielson givit en fängslande skildıng av denne sympatiske och förnäme frihetstidspolitiker och hans erksamhet vid det preussiska hovet, där han intog en särskilt priiligerad ställning såsom en av de mycket få diplomater, som stodo 'redrik II personligen nära. Förf., som huvudsakligen baserar sin ramställning på ett omfattande otryckt material ävensom på Rudenchölds på gamla dagar författade, av C. F. Ridderstad 1856 tryckta jälvbiografi, sysselsätter sig icke blott med R:s privata förhållanden: ans strävan efter förbättrad rang, ekonomiska vedervärdigheter . s. v., utan redogör även med stor omsorg för de diplomatiska ıppdrag, som betroddes honom, och av vilka giftermålsunderhandingen mellan den svenske tronföljaren och Lovisa Ulrika torde vara len mest kända. Utförligt behandlas den av tidigare forskare enast flyktigt berörda intrig, som under ryska kriget 1742, med en taliénare Bona och Rudenschöld som mellanhänder, spanns mellan len svenska regeringen och en del polska magnater i syfte att få ill stånd en samverkan mot Ryssland, en episod, som både genom ıitt förlopp och sitt snöpliga slut kastar ett blixtljus över den brisande soliditeten och det minimala verklighetssinnet hos den svenska olitiska ledningen under dessa år. *G. J—n.*

— Över *Sophie Adlersparre* (*Esselde*) har Sigrid Leijonıufvud påbörjat en biografi, varav första delen nyligen utkommit Stockholm, Norstedt & Söner, 1922. 146 s.). I densamma beıandlas ungdomstiden — med inblickar i 1830- och 1840-talens ıerrgårdsliv —, den första verksamheten, bekantskapen med Fredrika Bremer, beröringen med tidens politiska och sociala spörsmål, såunda hela utvecklingsperioden före giftermålet. Biografien grunlar sig till väsentlig del på ett rikhaltigt brevmaterial.

G. J—n.

Översikter och granskningar.

Karl XI:s indelningsverk för armén. Bidrag till dess historia åren 1679—1697. Av SVEN ÅGREN. Akademisk avhandling. XVI + 205 s. Uppsala 1922.

Doktor Sven Ågrens avhandling är ett redbart och samve- grant arbete och innebär ett värdefullt framsteg i vår känned- om en sak av vikt. Framställningen är enkel och klar, utredning- av kameralistiska termer och den gamla krigsförvaltningens tvist- punkter omsorgsfull och utmärkt av sunt omdöme. För nya forsk- ningar i samma och närliggande ämnen bör boken utgöra ett g- stöd, och om här på grundval av en akademisk opposition sk- framläggas vissa invändningar och påpekas vissa brister, som förf- taren delvis själv från början öppet har vidgått, sker det icke f- att nedsätta arbetets verkliga förtjänst.

När uppgiften togs på indelningsverkets historia, är det kan- ej att undra på, att författaren drogs till det skede, som beteckn- organisationens fullbordan i dess huvuddrag och som lade en fa- grund för framtiden, d. v. s. Karl XI:s regering. Olägenheten a- valet är den, att det föregående sammanhanget ingalunda är t- räckligt känt. Doktor Ågren, som delar sin bok i två huvudstyck- »Det egentliga indelningsverket» och »Det ständiga knektehåll- har visserligen försett dem vart för sig med en inledning, som g- per tillbaka till Gustav II Adolfs dagar, och han har dessut- också på andra ställen i texten, där sammanhanget synts så kräv- givit tillbakablickar på äldre förhållanden. Men hans tid och forskar- möda hava likväl i främsta rummet måst ägnas hans huvudup- gift, och det kan icke sägas, att han på de äldre skedena vun- fullt fast mark under fötterna. Det förvånar redan något att ick- finna Karl IX:s namn, ehuru han enligt kännares ord med näst- lika rätt som sonen kunde gälla för det äldre indelningsverkets sk- pare. Och huru oviss vår kunskap alltjämt är om denna tidigar- utveckling, därav får man ett ganska livligt intryck, när man lä- de svävande formuleringar, som författaren nyttjar, när det gä- exempelvis indelningens grundande på kronohemman (s. 30). M- skulle än vidare, när det rör sig om boställen, gärna vilja ve- huru den tidigare indelningen rätteligen tillgick, i vad mån de- byggdes på skatte- och kronobönders åtminstone till formen friv-

:a samtycke eller i vad mån fastmera kronan för tvingande behov lägnade sig en friare dispositionsrätt. På tiden före 1679 finnes själva verket rum för en självständig avhandling, låt vara att aterialet för denna tör komma att visa sig mer svårtydd och indre sammanhängande, är vad fallet är för kommissionernas och avgörande avtalens tid på 80- och 90-talen.

Till de luckor, som författaren själv påpekar, hör det knappa omnämnandet av knektehållets genomförande i Finland. Men även tteriindelningen i Skåne i samband med ny eller jämkad skatt-:gning hade kunnat förtjäna en närmare uppmärksamhet — in-lt infanteri uppträder däremot i denna landsända först i början nittonde seklet. Det händer också emellanåt, att författaren i era speciella spörsmål nöjer sig med en hänvisning till en eller nan nyare utredning, där läsaren vore tacksam att få saken sagd ed några korta ord — så sker om sådana ting som militiebondens indiga besittningsrätt och uppbörden av räntorna (s. 84). Man skulle :aledes önska störe klarhet om sammanhanget mellan reduktion h indelningsverk — ett ämne, som är lämnat å sido —, och så-na frågor som Karl XI:s principiella ställning till problemet rö-nde fotfolkets rekrytering genom ständigt knektehåll eller utskriv-ng eller hela indelningsverkets militära värde borde knappast av-rdas med korta häntydningar i noter, utan tagas upp till allvarlig yftning.

Men det vore otacksamt att driva dessa klagomål för långt. en översiktligt hållna redogörelse, som författaren giver, bär ju ndertiteln »Bidrag» och gör således icke anspråk på fullständighet. är må endast till ytterligare upplysning om innehållet kastas en ick på dispositionen, som delvis är saklig, medan den delvis följer issammanhanget. I kapitlet om indelningsverket i strängare me-ng (för rytteri och befäl) talas först om indelningskommissionernas lsättning och allmänna uppdrag, därnäst om organisatoriska bestäm-elser och slutligen om sakens verkställande och utfärdade regle-enten; i den andra huvudavdelningen föres man på motsvarande s från underhandlingar om det ständiga knektehållets antagande ll kontraktens villkor och får till sist uppgifter om roteringens enomförande och kodifierande. Uppställningen synes i huvudsak ndamålsenlig, även om det stora organisationsarbetets yttre lopp irvid har kommit mindre till sin rätt, än man stundom vill finna :äligt.

Georg Wittrock.

Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879. Utg. av Aage Friis. I. Jan. 1865—mars 1868. 839 s. + förord och porträtt. Kphmn 1921.

Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark. Av Aage Friis. I. 459 s. + 4 porträtt. Kphmn 1921.

Den för Danmark olyckliga utgången av kriget 1864 gjorde slut på alla förhoppningar om ett Ejder-Danmark. Genom freden i Wien den 30 oktober samma år måste Danmark avstå hertigdömena Slesvig, Holstein och Lauenburg till de segrande tyska makterna. Något definitivt avgörande om hertigdömenas blivande öde var emellertid ej därigenom träffat. Möjligheten var icke utesluten, att framtida kombinationer kunde medföra, att Danmark kunde återfå åtminstone någon del av vad som gått förlorat. I ledande danskt håll insågs det lönlösa i att under närvarande förhållanden sträva efter ett återförvärvande av hela Slesvig. Man inriktade sig i stället på att söka få frågan löst i enlighet med nationalitetsprincipen, varigenom den nordliga, övervägande danska delen skulle tillfalla Danmark. Sålunda försvann den slesvig-holsteinska frågan från dagordningen, och den nordslesvigska trädde i dess ställe.

Det arbete, som de danska regeringarna under gångna år nedlagt på att uppnå något resultat i detta hänseende, har tills nyligen till största delen varit obekant för en större allmänhet. Ett publicerande av de diplomatiska aktstyckena var uteslutet, så länge Preussen var i okvald besittning av hertigdömena. Den kännedom, som man ur förefintlig litteratur, såsom Mackeprangs arbete »Nordslesvig 1864—1909», kunde hämta om vad som förevarit, var blott summarisk.

Sedan Danmark genom den utgång, världskriget fått, nått målet för sina nationella strävanden, bortföll nödvändigheten av fortsatt hemlighållande av aktmaterialet, och utrikesministeriet beslöt att låta utgiva de handlingar, som belysa den nordslesvigska frågan under åren 1864—79. Detta uppdrag anförtroddes åt professor Aage Friis, som år 1921 publicerade första delen av det stora arbetet *Det nordslesvigske Spørgsmaal 1864—1879.* Denna del omfattar tiden januari 1865—mars 1868.

Bland källskrifter ur Europas historia från modern tid, som med anledning av de senaste årens ödesdigra händelser sett dagen, intar detta danska arbete en betydande plats. Utgivaren har gjort sig all möda att ur utrikesministeriets och andra danska arkiv sammanföra ofta svårtillgängliga handlingar, vilka sprida ljus över den danska politiken och stormakternas diplomatiska spel. Aktsamlingen innehåller rika bidrag ur skriftväxlingen mellan utrikesministeriet och de danska sändebuden i Berlin, Paris, Wien, London och Stockholm samt utrikesministeriets betänkanden och för-

agningar inför konungen. I avsikt att möjliggöra ett djupare in-
ingande i de ledande politikernas synpunkter och motiven för
ras handlingssätt har utgivaren kompletterat det officiella mate-
det med en talrik samling privatbrev, växlade mellan utrikes-
inistern greve C. E. Frijs-Frijsenborg, direktören i utrikesmini-
riet P. Vedel, ministern i Berlin G. J. Quaade, övriga sändebud
h andra i denna fråga initierade personer. Då de danska makt-
vandes ansträngningar att återvinna Nordslesvig framför allt
ro riktade mot Berlin och förhandlingar i detta syfte inleddes
ed Auswärtiges Amt, är det naturligt, att den meddelade korres-
ndensen mellan de tre förstnämnda personerna är särskilt rik
h givande. Vedels stora betydelse för utrikesministeriets skrift-
xling framgår av de upplysande tillägg, utgivaren allt som oftast
gat till de från ministeriet härrörande akterna: Koncept med P.
edels hand.

För kännedomen om flera av Danmarks vid denna tid mest
märkta män äga de i aktsamlingen publicerade privatbreven stort
tresse. Framför allt gäller detta om de Frijsska breven, vilka
nom sin temperamentsfullhet och kärva humor skänka rik belys-
ng åt den danske premiär- och utrikesministerns personlighet.
iljande utdrag må här meddelas ur ett brev till Vedel, daterat
rijsenborg den 8 augusti 1866, i vilket Frijs ger uttryck åt sin
rvåning över danskarnes sangvinism i politiska ting: »Her lever
an politisk i den barnlige Naivitetstroe, at vi ville faae hele
lesvig tillbage da det er dansk Land; og dette er Folk, som ikke
e Grundtvigianere; thi de Sidste troe naturligviis fuldt og fast
a Prophetens eller Sagamandens ord .... Det er en besynder-
g Eiendommelighed ved vor Folkekarakteer, at der findes en
orsigtighed i de smaa Familie- og Livsforhold, som vi aldeles
ersee eller forkaste, hvor det gjælder Andres og det Heles Vel;
er skal man kun lade sig beherske af Følelsen og ingenlunde
ge Forstanden med paa Raad».[1]

Utgivaren har jämväl varit i tillfälle att taga del av de sven-
a, franska och österrikiska utrikesministeriernas arkivmaterial
rande den nordslesvigska frågan. Han ämnar i en följande del
ffentliggöra några svenska och österrikiska aktstycken, däremot ej
e franska, då dessa till väsentlig del ingå i franska utrikesminis-
riets källpublikation »Les origines diplomatiques de la guerre de
870—1871».

Vid sidan av sitt uppdrag som utgivare av den officiella danska
ktpublikationen har professor Friis varit sysselsatt med att utar-
eta en historisk framställning av Danmarks förhållande till den
ordslesvigska frågan under åren efter dansk-tyska kriget och till
pphävandet av Pragfredens 5:te artikel. Första delen av detta
rbete, *Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Dan-
ark*, handlar om tillkomsten av artikel 5 samt förhandlingarna

[1] S. 242.

om dess effektuerande och omspänner tiden från freden i Wien till mars 1868. Författaren, som förut dokumenterat sin sakkunskap inom dansk 1800-talshistoria, bl. a. genom en skarpsinnig anmälan av Neergaards arbete »Under Junigrundloven»[1], fortsätter, där Neergaards framställning av den slesvigska frågan slutat, om än med den av ämnets art ålagda begränsningen och under betonande av att Danmark numera upphört att spela en roll i den europeiska storpolitiken. Framställningen vilar i främsta rummet på den utgivna aktsamlingen, vidare på det ovan omtalade källmaterialet från de svenska, franska och österrikiska arkiven, på brev och anteckningar ur privata arkiv, särskilt A. F. Kriegers dagböcker (utgivna 1921), på statsrådsprotokoll och muntliga meddelanden.

Under den första tiden efter fredsslutet var den danska politiken passiv. Målet var att återvinna den danska delen av Slesvig, men för närvarande ansågs ingenting vara att göra däråt, utan ministären Bluhme fann det rådligast att tills vidare iakttaga en avvaktande hållning. Väl företogos sonderingar, dels hos Bismarck, dels hos den franske utrikesministern Drouyn de Lhuys, men situationen syntes ej hoppfull.

När förhållandet mellan Preussen och Österrike under vintermånaderna 1866 allvarligt försämrades, ansåg ministären Frijs, som numera efterträtt den Bluhmeska ministären, tidpunkten vara inne för Danmark att träda ut ur sin dittillsvarande passivitet. Genom ministern i Paris, greve L. Moltke-Hvitfeldt, sökte man råd av Drouyn, och på dennes tillstyrkan beslöt man att erbjuda Preussen allians mot villkor, att den danska delen av Slesvig skulle återlämnas till Danmark. Alliansanbudet avböjdes emellertid av Bismarck, som motiverade sin hållning med det motstånd, ett hänsynstagande till Danmark skulle möta hos konung Wilhelm och den tyska folkopinionen. Den danska allianspolitiken och Frankrikes förhållande därtill, vilket allt hittills varit insvept i ett visst dunkel, belyses ingående av professor Friis på grundval av de bevarade aktstyckena.

Då kriget stod för dörren, gjorde Österrike ett valhänt försök att få Danmark till vapendragare i Slesvig. Danska sändebudet i Wien C. F. Falbe, som fullkomligt felbedömde situationen och såg »alt gennem østrigske Briller», ivrade för anslutning till Österrike, men denna politik vann ej gehör hos de bestämmande krafterna i Köpenhamn. Professor Friis påpekar, hur dubbeltungad Frankrikes politik var vid denna tid. I april månad hade den franske utrikesministern rått Danmark att ingå allians med Preussen, och i juni sökte franske ambassadören i Wien, hertigen av Gramont, påverka Falbe i antipreussisk riktning. Denna dubbelhet är mycket betecknande för den napoleonska politiken. Under dansk-tyska kriget hade kejsaren givit Preussen sitt stöd, under det att franska

---

[1] *DHT*. 9 R., I. s. 89 ff.

iinistern i Stockholm Fournier hade sökt locka Sverige till delgande i kriget på Danmarks sida.[1]

Till historien om tillkomsten av Pragfredens stadgande om ·ordslesvig lämnas nya och värdefulla bidrag, hämtade ur danska, sterrikiska och svenska arkiv. Kapitlet om Nikolsburg och Prag ıngslar i hög grad intresset, då man i detta får en inblick i mak-rnas spel under dessa fredsförhandlingar och finner förklaringen ll Bismarcks uppträdande mot Danmark under den följande tiden. .nligt egen uppgift, som förefaller trovärdig med kännedom om ans relativt moderata ståndpunkt i denna fråga, hade han velat erställa den nordligaste delen av Slesvig, Haderslevs amt, till)anmark, vilket dock strandat på konung Wilhelms och militärbe-ılets motstånd. Det framgår av professor Friis' undersökning, att lismarck gjorde allt vad han kunde för att bestämmelsen om om-östning i Nordslesvig ej skulle tagas upp i fredspreliminärerna och den slutgiltiga freden. Han har också senare offentligt uttalat, tt, om Österrike och Tyskland varit ensamma i världen, denna estämmelse ej hade upptagits i fredstraktaten. Vad som förmådde onom till eftergift var hänsynen till Frankrikes påtryckningar. Ian vågade ej riskera en brytning med detta land, då Preussens örhållande till Italien vid denna tidpunkt ej var det bästa. Den aturliga förklaringen till hans försök att få bestämmelsen om Nordslesvig avlägsnad ur fredsvillkoren finner författaren i de svå-igheter han hade att kämpa med från konungens och militärer-ıas sida. Bismarck, som på så många andra punkter genomdrev ielt andra och mildare fredsvillkor, än konungen önskat, hade gärna denna relativt underordnade fråga velat vara tillmötesgående mot ıonom.

Frankrikes inblandning i fredsförhandlingarna gjorde på Bis-narck ett mycket pinsamt intryck. Härigenom förklaras, att han, om förut visat ett visst förstående för Danmarks krav, nu ·entemot det danska sändebudet i Berlin visade sig »mere end ilbageholdende». Ett svenskt interventionsförsök till förmån för Danmark blev också mycket illa upptaget av Bismarck. Gentemot venske ministern i Berlin, Sandströmer, som på utrikesministern Manderströms uppdrag föredrog en depesch, vari uttalades förhopp-ıingen om att preliminärfredens stadgande om Nordslesvig skulle ngå i den slutliga freden, ådagalade han en hög grad av irritation, ›ch i den preussiska svarsnoten fick Manderström veta, att denna fråga ej angick Sverige.[2]

Under sådana förhållanden är det ej ägnat att förvåna, att Bismarck ingalunda visade sig angelägen att låta den i Pragfredens 5:te artikel stadgade omröstningen i de norra distrikten av Slesvig

[1] Se härom rec:s uppsats »Dansk-tyska krisen 1863—64», *HT* 1918, s. 154 ff.

[2] Den svenska démarchen har även behandlats av Hallendorff i en uppsats i Svenska Dagbladet 7 dec. 1921: »Albert Sandströmer och Bismarck 1866».

äga rum. När han efter en längre tids tystnad den 7 maj 1867 genom den preussiske ministern i Köpenhamn inledde förhandlingar med danska regeringen, låg det nära till hands att misstänka, att detta skett för att undgå, att den slesvigska frågan skulle tagas upp vid den stormaktskonferens, som vid denna tid sammanträdde i London för att behandla den luxemburgska frågan. Dessutom förknippades ett eventuellt restituerande till Danmark av nordslesvigska distrikt med krav på garantier för i detta område boende tyskar, ett krav, vars realiserande för framtiden kunde giva anledning till preussisk inblandning i Danmarks inre förhållanden. Ehuru man från dansk sida med all rätt var synnerligen betänksam mot att gå in på dessa fordringar, var man dock angelägen att ej ställa sig avvisande utan föreslog Bismarck att muntligt förhandla därom genom sakkunniga personer. Bismarck antog förslaget, och förhandlingar kommo till stånd i Berlin mellan Quaade och legationsrådet L. Bucher, en av Bismarcks betrodda män. Professor Friis behandlar ingående dessa ganska segslitna förhandlingar och de grundliga överläggningar, som ägde rum inom de ledande danska kretsarna. Allt vad som rimligtvis kunde begäras för att säkerställa den tyska minoritetens rättigheter i ett danskt Nordslesvig var man benägen att medgiva, men man kunde dock ej gå med på alla de vittgående krav, särskilt i språkfrågor, som under förhandlingarnas gång från preussiskt håll framställdes. Ytterligare försvårades en för Danmark acceptabel lösning av problemet därigenom, att den del av Slesvig, som Preussen ställde i utsikt att återlämna till Danmark, ingalunda kunde tillfredsställa de danska nationella fordringarna, då avsevärda områden med övervägande dansk befolkning, såsom Als och Sundeved, voro avsedda att fortfarande höra till Tyskland. Bismarck lät framföra till Quaade, att han för sin del gärna velat medgiva en för Danmark gynnsammare gränslinje, men att han ej kunnat övervinna konung Wilhelms motstånd däremot. Det var ej första gången, han för det danska sändebudet framhöll, vilka svårigheter det beredde honom att hos konungen vinna gehör för sin mening. Bismarck gick emellertid denna gång så långt, att han genom understatssekreteraren Thile lät antyda för Quaade, att Danmark måhända hade möjlighet att påverka konungen utanför de vanliga diplomatiska formerna, nämligen genom släktskapsförbindelser. Härmed inträdde en ny fas i den nordslesvigska frågans utveckling: de direkta förhandlingarna fortsattes ej, i stället sökte den danska utrikesledningen följa det Bismarckska förslaget.

Professor Friis' skildring av den nordslesvigska frågan under åren närmast efter freden i Wien är ett helgjutet arbete, präglat av klarhet och objektivitet. Utan att verka detaljtyngt ger det en bred framställning av den danska politiken under dessa år, varjämte stormakternas diplomatiska verksamhet blivit vederbörligen klarlagd. Hade akter ur det preussiska utrikesministeriets arkiv stått författaren till buds, torde han dock kunnat tränga än djupare in i det

reussiska politiken och Bismarcks ställning, än nu varit möjligt. verige spelade numera en mera undanskymd roll än tidigare, men den mån vårt land framträdde, har detta sakförhållande fullt ut unnit beaktande.

Av stort intresse äro de ypperliga teckningarna av den dåtida litikens förgrundsfigurer: greve Frijs, den jutländske godsägaren, n storslagen natur, orädd, självständig och dock angelägen att ka råd, en sund realpolitiker, som föraktade doktrinen och allänna teorier, den kloke, utomordentligt sakkunnige och fint bildade eter Vedel, under omkring 40 år den fasta medelpunkten i det anska utrikesministeriet. Samarbetet mellan dessa båda kraftfulla, sentimentala naturer var det bästa tänkbara. »De supplerede hinnden, som sjældent en dansk Minister og hans Departementschef ar gjort det». Det var Vedel, som skötte detaljarbetet och forulerade allting. »Men Greven havde sin Mening om, hvad han rmelt skulde staa inde for; i hans ofte højst ubehjælpsomme Udast laa der ædle Stene, som Vedel sleb til; Grev Frijs rettede — tvivlsomt til Forfærdelse for Ministeriets øvrige Embedsmænd — ask væk i Vedels Koncepter.[1]» Gentemot den allmänt rådande ppfattning, som gjort gällande, att Vedel varit Danmarks verklige trikesminister ända från 1864—65 till 1899, framhåller professor riis, att den danska utrikespolitiken under åren 1865—70 var reve Frijs' och Vedels. Med god blick för respektive personers irdrag och personliga egenskaper tecknar författaren de danska iplomaterna, såsom Quaade, dugande, plikttrogen och försiktig, och loltke-Hvitfeldt, den elegante världsmannen av internationell typ. 'rofessor Friis ger en fin och sympatisk karaktäristik av den livge, outtröttligt verksamme Jules Hansen, vilken, ehuru sedd med n viss misstro inom danska utrikesministeriet, ägde en otrolig förnåga att anknyta förbindelser med och vinna gehör hos högtstånde utländska politici. Författaren uppehåller sig utförligt vid en bekante äventyraren Molzens verksamhet i syfte att hos den reussiska regeringen misstänkliggöra ministären Frijs — den nordlesvigska frågans »Natside» — och belyser den begåvade och ärevstne Blixen-Fineckes utrikespolitiska program och oppositionställning i förhållande till greve Frijs.

För visso var det en vansklig uppgift för Danmark att efter ederlaget 1864 kämpa för en nationell lösning av den nordslesigska frågan mot det övermäktiga Preussen. Hade den danska egeringen gjort sig skyldig till någon oförsiktighet, en överilad andling, så hade det varit en lätt sak för Bismarck att diskrediera Danmark inför den europeiska opinionen. Det gällde för minitären Frijs att fatta ståndpunkt till frågor av synnerligen ömtålig atur, såsom hur man skulle förhålla sig till den danska befolkningen Slesvig och till dess representanter i Nordtyska förbundets lagtiftande församling. Många faktorer försvårade regeringens strä-

[1] S. 99.

vanden, icke minst de tyskfientliga uttalanden, som förekommo i den danska pressen och av Molzen fördes fram till Bismarck.

Från stormakternas sida förspordes ingen allvarlig insats till Danmarks förmån, om än deras hållning präglades av en större eller mindre grad av välvilja. »Venlige Ord kunde Danmark faa nok af saavel i St. Petersborg som i London, men mere kunde man ikke regne paa.»[1] Österrike, den makt, som jämlikt Pragfreden var berättigad att inför Preussen föra Danmarks talan, förhöll sig passivt och lämnade det utan effektivt stöd. Napoleons politik var osäker och vacklande, varför nyttan för Danmark av de franska démarcherna hos Preussen var tvivelaktig. Greve Frijs och hans medhjälpare hängåvo sig heller icke åt några illusioner om den hjälp, som vore att förvänta från stormakterna. Kontrasten i uppfattning mellan de danska statsmännen och deras föregångare från 1864, t. ex. Monrad och Krieger, är i sanning slående. Hur man nu bedömde situationen, visar följande, av professor Friis citerade uttalande av Quaade i brev till Vedel:[2] »Jeg maa tilstaae, at jeg ikke har stor Tro til Europa, navnlig til Napoleon. Han har staaet og seet paa, at Bismarck nærmede sig Stigen, besteg den og Skridt for Skridt klattrede op ad den, og istedetfor at standse ham medens han endnu kunde naae ham, staaer han nu der, efterat Bismarck er kommen op paa de øverste Trin, med en svævende Gjæld paa over en Milliard og langtfra at have Geværer nok.»[3]

Man har på tyskt håll påstått, att orsaken, varför Pragfredens artikel 5 ej blev genomförd, var, att Danmark vägrade att gå in på Preussens berättigade garantikrav. Professor Friis vederlägger detta påstående och påvisar, att den danska regeringen ej förmådde någon möjlighet att nå ett positivt resultat av de med Preussen förda underhandlingarna. Tack vare den kloka moderation och takt samt det klara verklighetssinne, som utmärkte ministären Frijs handlingssätt, uppnåddes åtminstone det resultatet, att den nordslesvigska frågan för framtiden hölls öppen inför den europeiska opinionen.

Einar Hedin.

---

[1] S. 301.

[2] 5 juli 1867 (s. 312, aktsamlingen s. 518).

[3] Väl hörde både Quaade och Vedel till männen från 1864, men de som främst satte sin prägel på politiken under krigsåret och buro ansvaret för utgången, voro dock Monrad och Krieger.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

rkiv för matematik, astronomi och fysik 1922. Bd 17. N:o 17. Arv. Lindhagen, Distingsfullmånen. En astronomisk-historisk studie.

ibliotekbladet. 1922, H. 8. H. Rosengren, Svensk lokalhistorisk forskning. En blick på källor och litteratur.

ikt och studie 1922. Minnesskrift utgiven av Estetiska föreningen i Uppsala. B. Thordeman, En österländsk kyrkotyp i Sverige? Med 1 plansch och 3 fig. i texten.

ornvännen. Under redaktion av E. Eckhoff. **1922, H. 2—3.** T. J. Arne, Den äldsta bebyggelsen vid Bosporen. Med 80 fig. — B. Nerman, Härstamma danerna ifrån Svealand? — A. L. Romdahl, Ett nytt arbete av Albert målare. Med 3 fig. — Nat. Beckman, Vretagravarna igen. — S. Lindqvist, Till vår folkvandringstids historia. Med 9 fig.

orum. 1922, 8. K. Petersson, Sverige i engelsk historieskrivning.

rån bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1922. Årg. 9. Arv. Bengtsson, Porjus. Ett modärnt blad ur Lapplands historia. Med 7 illustr. — L. Karlfeldt, Nordmaling och Hörnefors. Med 6 illustr. — O. Selinus, Piteå socken. En historik. 1. Med 6 illustr. — O. Selinus, Pitebygdens kyrkor. Med 8 illustr.

rån svenska statsförvaltningen. 1922, 4, 5, 6. Isr. Myrberg, Bidrag till tjänsteackordens historia i vårt land.

rån ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1922. Wilh. Carlgren, Några ord om Härnösands stad och bygd i gången tid. — G. Bucht, Om Härnösands stifts födelsedag och dess äldsta domkyrka. Med 1 illustr. — E. Modin, Något om dop och dopsätt i kyrkans gångna tider. Föredrag vid invigning av dopfunt i Multrå kyrka Trefaldighetssöndagen 1922. Med 1 illustr. — G. Söderström, Helgums kyrka. En historik. Med 3 illustr.

'öreningen för svensk kulturhistoria. Böcker. N:o 3. B. Nerman, Det forntida Stockholm. Med 20 fig.

öteborgs försvar 1922. Redigerad av Sune Bergelin och Måns Mannerfelt. W. Kleen. Göteborg under världskriget i början av 1800-talet. — O. Mannerfelt, Guvernörer och landshövdingar med residens på Älvsborgs slott och i Göteborg 1619—1680. 4. Nils Assarsson Mannersköld. 1644—1648. 5. Per Lindormsson Ribbing. 1648—1663. Med 1 portr. — M. M[annerfelt], Två märkvärdiga äldre Göteborgskartor. Med 3 kartor. C. R. A. Fredberg, Skansen Lejonet. En populär framställning. Med 1 illustr. — G. Petri, Huvuddragen av äldre tiders svensk krigsorganisation.

lembygden. Utgiven av Dalslands hembygdsförbund 1922. J. G. Dalgård, Ur gamla papper från Tösse-Tydje. 1. En måttlighetsförening på 1830-talet. 2. En kulturbild från 1820-talet. Ur ett kyrkorådsprotokoll.

Tilskueren. Redigeret af P. Levin. **1923, Januar.** Aage Friis, Kr. Erslev. — J. Olrik, Kr. Erslev som Historiker. — A. B. Drachmann, Kr. Erslev som Administrator.

Genealogiska samfundets i Finland årsskrift. 5. 1921. O. Donner-man, Bidrag till kännedom av å Finlands Riddarhus icke upptagna adliga ätter av utländskt ursprung. 2. Von Torcken. — A. R. Cederberg, Juvan kirkkoherra Abraham Brunnemksen ruumissaarna Juvan kirkosassa kesäkmen 27 päivänä 1697. — F. Landgrén, Släkten Forsteen från Helsingfors. — H. J. Boström, Wasa hofrätts auskultanter 1776—1876.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1921 (u. **1922).** A. R. Cederberg, Einige Briefe von Adrian Virginius an den Generalgouverneur in Riga, Graf Erik Dahlberg. [1700—02.] (Bidr. t. Liflands försvar 1700—02.)

Altpreussische Monatsschrift 1922. Bd 58: H. 4. Aug. Seraphim, Preussen und die Kurländische Frage. Beiträge zur Geschichte der preussischen Politik im Nordischen Kriege. 1—2. [Mit 7 Beilagen.]

Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 1921. Bd 21: H. 1. H. Kloth, Lübecks Seekriegswesen in der Zeit des nordischen Siebenjährigen Krieges 1563—1570. Ein Beitrag zur deutschen Seekriegsgeschichte im 16. Jahrhundert.

The Numismatist 1922, August. Berta Holmberg, Newly opened museum at Falun, Sweden. Med 11 fig.

Year-book of the Swedish historical society of America. VII. 1921—1922. J. A. Holt, Characteristics of the early swedish settlers in Minnesota. — G. M. Stephenson, Some footnotes to the history of swedish immigration from about 1855 to about 1865.

Sjuttonhundratalets planer och förslag

till

Svensk kolonisation i främmande världsdelar

av

CARL SPRINCHORN.

Som välbekant är, medförde de geografiska upptäckterna ı nyare tidens början en ekonomisk och politisk åskådıg. som ledde de vid haven belägna europeiska staterna under 1500- och 1600-talen i de nyupptäckta länderna näktiga sig väldiga områden för kolonisering i olika 'ten, såsom vinnandet av ädla metaller, nya jordbruksalr, råvaror för inhemsk industri o. s. v.

Vi erinra oss ock, att i Sverige denna åskådning vann teg under Gustav II Adolfs och drottning Kristinas tid ı framkallade det statliga intresset för de företag, som ulterade bl. a. i anläggandet av kolonien Nya Sverige l Delaware i Nordamerika (1638) och kolonien vid Cabo rso på Afrikas västkust (1654).

Dessa koloniers tillvaro blev emellertid, som vi veta, ej ıg. Den förra intogs av holländarna 1655 och den senare danskarna 1658, båda dessa händelser ett par mörka ckar på nämnda år, som eljest äro utmärkta av triumf för eriges politik. Och vad värre är. Man gjorde sig ej annan ıda att avtvå dessa fläckar än diplomatiskt pennfäkteri, som ens ledde till den sökta ersättningen hos vederbörande mak-, utan, vad åtminstone Cabo Corso angår, till ersättningsyldighet för svenska kronan till de undersåtar, som lidit ada och förlust. Och icke nog härmed; märkligt nog svann i ett slag i Sverige intresset för denna form av onomiskt uppsving, så att mitt under merkantilismens och lonialväsendets blomstringstid och Karl XI:s av krig :örda regeringstid intet dylikt förslag framkom varken

från statsmaktens innehavare, som nu ensamma kunnat ...
ställa ett sådant, eller från enskilda projektmakare, vi...
antal både före ech efter denna tid ej var ringa[1].

Först när 1600-talet gått till ända, då för övrigt ...kantilismens läror redan därute i Europa börjat vika f... ny ekonomisk åskådning, lever kolonialintresset i vart ... åter upp och får lika många som märkliga yttringar ... från statligt som från enskilda håll.

Såsom i det följande på vederbörliga ställen skall an... hava ett par av dessa i särskilda monografier erhållit ... utförligare teckning och andra i större eller mindre k... i olika arbeten omnämnts, medan ännu andra hava ok... eller glömda av en senare tid stannat i vårt riksarkivs g... Att framdraga dessa sistnämnda därur har varit förfat... ursprungliga och huvudsakliga uppgift, till vilken eme... även fogats den att söka lämna en sammanhängande över... lig framställning av samtliga sjuttonhundratalets plan... förslag till svensk kolonisation i främmande världsd... Därav denna uppsats.

Det första förslaget i denna riktning gällde den v... indiska ön

Tabago,

och vi få i det följande se, hurusom det även blev ... mest långlivade. Uppslaget till denna långa historia ... emellertid förläggas redan till Karl XI:s tid trots dess ... anförda likgiltighet för koloniala frågor och tillskrivas ... skildes medvetande om vårt lands betydelse för övrigt.

Beviset härpå föreligger i ett oansenligt dokument ... Riksarkivet, innehållande tvenne skrivelser daterade Göte... d. 8 och 20 juni 1695, men utan namnunderskrift och adr...

[1] För rättvisans skull må dock anföras, att Riksarkivet i sin sa... rör. kolonier inlagt ett litet blad utan datum och underskrift men ... från denna tid, vilket antyder åtminstone en tanke på dylikt företag. ... mål och medel antydas av dess titel: »Kurtze Relation fon das Ein... Eustacius und dass nutzen es jährlich kan einbringen, wenn es mi... angegriffen wird, (m.) was dazu fon tröten ist.» I största korthet ... att för erövringen av den angivna ön (en av de minsta bl. små An... vore av nöden två fartyg med resp. 18—40 och 10—12 kanoner, ... man, proviant för 10 månder. Därpå följer en kort beskrivning på ... produkter voro socker, tobak, indigo, ingefära m.m. Dess handel dre... Spanien, England, Holland och Frankrike. (Förf. har ej ansett de... mödan att söka ett varifrån eller varthän för den lilla skrivelsen.)

ı annat att döma har detta dokument, som torde få anses som det första rörande vårt ämne, utgjort ett av de ıang, som i den tiden ofta bifogades våra postmästares rivelser till höga vederbörande och i detta fall utgörande ; sådant från postmästare Joh. Thelin i Göteborg till nslikollegium, där det upplästes och behandlades den ı följande år 1696.

Dokumentet har för vårt ämne, det svenska kolonialsendet, ett tvåfaldigt intresse. Dels gör sig däri dess rfattare till målsman för den forna kolonien Nya Sveris ännu svenska inbyggare i den av dem begärda överndningen av ett par svenska präster samt biblar, psalmıcker m. m.

Dels ger han här uppslaget till den 1700-talets kolonialılitik, vilken denna uppsats avser, i det han föreslår ön ıbago i Västindien såsom ett lämpligt nytt förvärv för ‹erige och därmed inför denna ö i vår historia för mer än t halvt århundrade.

Införandet av det förstnämnda ärendet ledde som välkant är till en långvarig kyrklig omvårdnad från Sveriges da om svenskarna i Pennsylvania, vilken är på flera håll tförligt skildrad[1]. Tabagoaffären åter tillhör denna historia, ırför vi börja densamma med en redogörelse för vår postıästares inlägg i densamma.

Det är tydligen minnet av den forna svenska kolonien vid ·elaware, som hos honom framkallar tanken på en ny sådan, ·h han skriver, att »nu är honom förebragt, att en välbeant ö i Västindien, Tabago, äges av fursten av Kurland, ilken vill transportera den till privata engelska köpmän, ıen att engelska hovet emellertid finner detta skadligt för ess kolonier i Västindien och sätter sig däremot». Därför ·rågasätter brevskrivaren, att det möjligen kunde vara ıll någon fördel för Sverige att förvärva denna ö, varför an skall närmare informera sig om densamma, men menar, tt man skall vara betänkt på medel och sätt för förärvandet. I sin andra skrivelse säger han landet vara ·ott, och att man borde begagna sig av de nuvarande kon·unkturerna, varmed han tydligen måste mena den viktiga

[1] Så i Svenska kyrkans mission vid Delaware, akad. avh. av Otto ·orberg.

ställning Sverige just nu intog såsom medlare mellan i Pfalziska kriget invecklade makterna, framförallt Frankrike och England. Såsom redan nämnts, behandlades Thelins skrivelse i kanslikollegiet den 12 Febr. 1696, då utan vidare diskussion det beslöts, på Bengt Oxenstiernas förslag, att brevet från Thelin skulle meddelas K. M:t på samma gång som Pennsylvaniaaffären.

Den senare blev som antytts föremål för konungens och vederbörandes stora intresse. Vad Tabagoaffären angår, hava vi ej kunnat utleta något sådant, kanske beroende därpå att rådsprotokollen, där frågan ju närmast bort behandlas, saknas för både detta och följande år.

I alla händelser synes intet resultat därav, och Kurlands historia har ej heller något att förtälja härom, så mycket den eljest än har att berätta om denna kurländska besittning[1].

Den svenska planen på Tabagos förvärvande var dock ej därmed ur världen; den blir tvärtom, såsom vi få se, ett rätt långt kapitel i denna historia, och nyss anförda uppslag fick snart sin fortsättning, förorsakad av en ny triumf för den svenska politiken.

[1] Till förtydligande av ovanstående och efterföljande ang. Kurland och Tabago bör anföras följande.

Förbindelsen dem emellan förskriver sig från mitten av 1600-talet, då på det polska länet Kurlands tron satt en man, vars planer och företag gingo långt utöver det lilla landets gränser och krafter — nämligen hertig Jakob. Han regerade 1642—82 och sökte under denna tid, trots alla svårigheter omkring honom (han själv och hans land voro ju en tid i Karl X Gustavs våld under dennes krig med Polen), ivrigt befordra sitt lands förkovran, särskilt genom handel, sjöfart och koloniförvärv. Detta senare begynte han i Afrika vid floden Gambia och fortsatte i Amerika, där han genom köp från engelsk-amerikanska handelskompaniet, vilket köp av konung Karl II bekräftades, blev ägare av ön Tabago, som för övrigt då ansågs för ingen mans land. Här anlade han befästningar och flera kolonier i lämpliga hamnar, i vilka idkades handel och varuutbyte. Här lät han genom utsända missionärer predika kristendom bland infödingarna mitt under stora svårigheter och förvecklingar. Ännu svårare blev det för hans son Fredrik Kasimir (1682—1698), som fick lämna ön åt sitt öde, så att den vid århundradets slut befinnes vara i Englands händer.

Såsom av det följande framgår, ansågos emellertid hertigarna av Kurland icke hava förlorat sin äganderätt till Tabago. De voro efter Fredrik Kasimir hans son Fredrik Vilhelm samt Ferdinand, förutnämnda Jakobs yngre son. Då den förre dog 1711 barnlös, skulle således Kurland tillfallit den senare, men rätten därtill förhölls honom av Fredrik Vilhelms gemål Anna stödd av morbrodern tsar Peter och hans efterträdare, tills hon själv 1730 uppsteg på Rysslands tron, och det hjälpte ej, att han följ. år av sin länsherre i Polen erkändes. Ferdinand dog, såsom han senast levat, i landsflykt. Han var den sista hertigen av sin ätt, men hade en systerson, konung Fredrik I i Sverige, vars eventuella arvsrätt till Kurland vi få se i det följande ofta åberopad.

Det var 1702, då Karl XII året förut har intagit och näktigat sig Kurland och efter Warszawas intagande och ;ern vid Klissow är så gott som herre även över Polen, n dessa händelser framkallade en ny målsman för Tabagoären, nämligen kommendanten på Karlstens fästning Bartid Otto Schmoll. Denne var en kurländare, som 1691 tt i svensk krigstjänst och efter ett par års dylik tjänst utlandet återkom till Sverige och senare 1716 blev komndant i Göteborg. Han hade åren 1685—88 av sin dårande herre, hertig Fredrik Kasimir i Kurland, varit förlnad till v. guvernör över Tabago och var troligen den ;esman, som postmästare Thelin åberopat.

Nu är det han, som framkommer med förslaget i en ;cket utförlig skrivelse av den 13 december 1702, ställd l guvernören i Bohuslän, amiral Erik Sjöblad.

I denna skrivelse anmodar han Sjöblad att överväga, »om ;e vid närvarande konjunkturer för riket det prövas vara vikt, att det må K. M:t föredragas, att K. M:t evenaliter kan hava att döma över den nytta, som trafiken till ;ss kan draga från Västindien, när K. M:t och riket är mmit i possession av någon ö, vartill nu torde givas bästa glighet». Efter dessa mera allmänna betraktelser utpekar n ön Tabago såsom lämplig att nu förvärva och beskriver ss läge och produkter, erinrar om andra länders förmåner att vinna råmaterialier o. s. v. Då furstendömet Kurland in under Polen) nu äger ön, kan den lätteligen förvärvas ın Polen, som aldrig kan skaffa sig någon nytta därav. utligen erinrar han om sin ovannämnda vistelse på ön, han »såg dess fruktbarhet» etc. Han tror sig ock kunna rsäkra, att om K. M:t »hans underdåniga förslag på insun Tabago nådigt approberandes varder och många förändiga köpmän skulle bliva animerade och gå uti comıgni till en sådan handel», skulle kronan Sverige draga or nytta därav etc. och de i Västindien inköpta varorna ınde av svenskar vidare försändas över Riga och Narva in i yssland och Polen m. m. Vilket allt Schmoll nu lämnade ll hans Exc:s övervägande. Detta övervägande tog för ;öblad lång tid, ty först den 17 mars 1704 är den skrivelse ıterad, med vilken han till kungl. rådet i Stockholm över-

lämnade en kopia av Schmolls förslag »till deras Exc:s gunstiga godtfinnande hvad uti detta målet kan stå att göra».

Det skulle tydligen varit av intresse att ha fått veta vad den kungliga senaten och eventuellt konung Karl XII därborta i Polen haft att säga i ärendet. Tyvärr äro emellertid rådsprotokollen för månaderna mars—maj d. å., då ärendet antagligen behandlats, borta, och i andra hithörande handlingar från samma tid har intet kunnat uppspåras. Men det återkom.

Madagaskar.

Hade en svensk konungs segrar och erövringar fram kallat ett par enskildes ovan anförda men åsidosatta koloniplaner, så kom det snart nog en tid, då samma konungs nederlag och hans rikes trångmål gjorde, att man lyssnade till i större skala anlagda, ännu äventyrligare planer och förslag i den vägen, vilka man i all hast satte igång och länge höll fast vid. Vi mena *Madagaskaraffären*, vars uppslag tillhör Karl XII:s sista år, men som fick sin fortsättning ännu ett tiotal av år efter hans bortgång.

Då detta företag tämligen utförligt, ehuru ej fullständigt, redan tidigt blivit skildrat[1], vilja vi inskränka oss till följande mycket sammandragna framställning.

Uppslaget därtill kom från de vid denna tid beryktade sjörövare, som med utgångs- och samlingspunkt å öarna Madagaskar och S:te Marie länge oroat sjöfarten i indiska farvattnen men nu ledsnat på denna tillvaro och bjudit ut sina skatter och tillgångar i skepp m. m. på mer än ett ställe i Europa för att finna en fristad och upptagas i civiliserade samhällen. Efter att utan resultat ha uppvaktat både England och Danmark kommo deras kanske självgjorda ombud William Morgan och Jean Monery till Sverige 1718 och lyckades genom Görtz upprätta med konung Karl XII en märklig överenskommelse, som stadfästes genom ett par lika märkliga dokument, dat. Strömstad den 24 juni 1718.

Huvudmomenten i denna överenskommelse voro tvenne.

[1] Om Sveriges planer och åtgärder rör. sjörövarne på Madagaskar 1718—1727, akad. avh. (1848) av H. Wachtmeister, samt Madagaskar och dess sjörövare i Karl XII:s historia av C. Sprinchorn i *KFÅ* 1921.

ena gällde överflyttningen under konungsligt skydd ett större antal av dessa pirater till Sverige, där de skulle i sina personer och resurser i penningar, skepp och andra delar komma väl till pass i landets svåra belägenhet och väl äga rätt att på mycket förmånliga villkor upprätta ostindiskt kompani.

Det andra och det, varmed vi här sysselsätta oss, gäll- överlåtandet på Sverige av piraternas etablissement på snämnda öar, där en svensk koloni skulle bildas under rgans ledning och med tillhjälp och stöd av där kvar- mat manskap, befästningar o. s. v.

För att undersöka betingelserna för en sådan koloni ändes snart därefter en liten flock svenska män, vilka öllo olika uppdrag och skulle utresa till Madagaskar d den expedition, som Morgan och hans medhjälpare skulle usta i fransk hamn. De av Görtz utsedda voro Otto v. nckowström, välbetrodd och förut bekant man i konungens sli. Karl Gustav Mandel, tidigare flitigt använd i viktiga rirärenden, Karl Johan Wrangel, kapten vid livgardet, åt ken tydligen tilltänktes militära uppgifter därute, vidare ichim Neresius och Henrik Kahlmeter, båda tjänstemän i mmerskollegium, vilka skulle taga kännedom om Mada- skars gruvförhållanden och naturprodukter, handelsmöjlig- er m. m.

De avreste alla från Sverige på hösten 1718 med Am- rdam till mötesplats, men just vid mötestiden nåddes de underrättelsen om Karl XII:s död, varigenom företaget någon tid hejdades.

Dess utländska tillskyndare, som hade sina särskilda ner med detsamma, skaffade sig visserligen förnyelse av nung Karls brev både av Ulrika Eleonora och Fredrik I, i här i Sverige sysselsatte sig regering, råd och ständer d Madagaskaraffären, så att en fartygsexpedition utrusta- s och avgick 1721 och nådde Spanien men därifrån nöd- des för uppkommande ekonomiskt trassel och andra svå- heter återvända följande år.

Nya utrustningar anordnades men fullföljdes ej, och så k tiden till 1727—28, då denna Madagaskaraffär lades sidan av såväl det allmännas målsmän som enskilda ttills intresserade.

Den fick dock hos båda sina avläggare, hos de förra i ett nytt förslag till koloni på denna ö, till vilket vi strax skola övergå, hos de senare i vårt välbekanta ostindiska kompani, vars upphovsmän här i Sverige först ägnat sig åt Madagaskaraffären och genom den fått sina ögon och sinnen öppnade för handeln på de ostasiatiska länderna. Kompaniets välkända historia hör ej hit men väl den nyss antydda fortsättningen av Madagaskaraffären, till vilken ett nytt uppslag nu kom.

Detta förslag var ej den första koloniplan, som förr avslutandet av förutnämnda Madagaskaraffären framkom, men vi vilja dock här för samhörighetens skull med denna upptaga detsamma.

Det bragtes å bane av en ny uppdykande engelsman vid namn Rogger, som i början av år 1728 i London uppsökte svenske envoyén Karl Sparre och för honom skriftligen framlade sina projekt, för vilkas innehåll och behandling vi här vilja redogöra enligt hithörande handlingar i Riksarkivet.[1]

För Sparre uppgav han sig hava för 14 år sedan varit Madagaskarsjörövarnes ombud i England, men där blivit avvisad; han hade även, förmodligen tidigare, varit guvernör över Bahamaöarna och var, såsom Sparre skriver, enligt allas utsago mycket »framstående i navigation och kännare av alla världens delar, öar och holmar, dessutom erfaren och redlig».

Om planen, vilken översändes, är Sparre mera återhållsam i sina yttranden och erinrar om dess svårigheter, ehuru han anser, att saken är god och kanske möjlig att genomföra, så framt konungen och det allmänna ville taga det om hand, ty för enskilda är det omöjligt att sätta ett sådant verk i gång. Han anbefaller det därför åt K. M:ts och ständernas intresse och erinrar om att Rogger erbjuder sig komma till Sverige att behandla sin sak och att, om det ej blir något resultat, återlämna erhållna respengar.

Vad nu hans förslag beträffar, så gick även det enligt Sparres brev ut på att anlägga en koloni på Madagaskar men enligt annan metod än den förra, som var »på en or...

[1] De äro Sparres brev samt protokoll i rådet, i Kansli- och Kommerskollegierna.

tig princip» angående därvarande folks (d. v. s. sjörövarnes) förmögenhet i penningar, men själva den »holmen» var en god plats, enär man hade där »till överflöd och för en ringa penning» att tillgå negrer till försäljning på Västindien för att ej tala om att »viktualiepersedlarna på Madagaskar voro ej blott ymniga, utan för gott pris». Dessutom vore en plantation där såväl för handeln som för kommunikationen med en koloni i Västindien av gagn.

Så mycket ur Sparres brev rörande denna sak. Av Roggers skriftliga bilaga därtill framgår ytterligare, att det gällde att utrusta två krigsfartyg jämte transportskepp att överföra kanoner, ammunition o. s. v. samt 300 soldater jämte ingeniörer att bygga en fästning, kyrka, hus m. m. och en laddning varor för avyttring mot slavar samt livsmedel, tills man finge verket i gång. Chefen för en sådan expedition borde äga rätt att giva pardon åt de pirater (vid Madagaskar), som ville underkasta sig. I en särskild skrivelse framlägger Rogger förslag till lagar och förordningar för sammanlevnaden i kolonien, enligt vilka den bör styras av en guvernör och råd, som skola ha rätt att ordna ägo- och skatteförhållanden, rättsväsende m. m., såsom prästerskapets löner: »religion är den säkraste basis att bygga uppå.»

I sammanhang med allt detta föreslog Rogger vidare för den blivande handelns skull inrättandet av ett kompani med oktroj för handeln på såväl Ost- som Västindien samt med svensk medborgarrätt för alla deltagare, frihamn i Göteborg, där de hemförda varorna skulle uppläggas och, om de befunnos överflödiga, ej där försäljas, utan exporteras till Hamburg och Östersjöländerna, varigenom den profit, som nu tillfölle England och Holland, skulle komma Sverige till godo. Det hela var ju, såsom synes, blott en variant av den tidigare Madagaskaraffären.

Roggers hitkomna dokument överlämnades emellertid på kanslipresidenten Horns förslag till Kansli- och Kommerskollegierna för avgivande av gemensamt utlåtande. Vid dessas behandling av ärendet den 5 juli 1728 fick förslaget, såsom var att vänta, en försvarare i kommerskollegiets president Niklas v. Höpken,[1] vilken tyckte, att något kunde göras likaväl av

[1] Höpken hade redan 1714 visat sitt intresse för Madagaskarfrågan och för den ostindiska handeln, för vilken han t. o. m. förstått att skaffa sig ett personligt privilegium, av vilket han dock ej kom att begagna sig.

Sverige som av andra makter. Det invändes emellertid bl. a. att just sådana makter som England, Frankrike och Holland sammansatte sig att ej tillåta någon annan betjäna sig av den ostindiska handeln, och resolverades därför, att, ehuruväl de insända projekten till en sådan handel och en koloni på Madagaskar syntes hava med sig fördel och nytta etc., så syntes å andra sidan sådana kostnader skola ifrågakomma, att företaget ej i rikets nu utblottade tillstånd kunde begynnas, varförutom de nuvarande konjunkturerna syntes helt och hållet avråda. Det föreslogs därjämte, att K. M:t borde i sitt svar erkänna förslagsställarens intention och nit men framhålla, att K. M:t nu ej fann lämpligt att inlåta sig i detta vidlyftiga verk. Detta blev också rådets mening, vilken Sparre fick K. M:ts befallning att till Rogger framföra.

Barima.

Såsom vi sett, både uppkom och avfärdades det Roggerska förslaget under året 1728. Detta år hade emellertid samma vederbörande att behandla även ett par andra kolониförslag, vilka båda redan tidigare bragts å bane och ännu längre kommo att sysselsätta dem. Dessa förslag hade och det gemensamt, att de pekade åt samma håll — Amerika, numera dock ej det norra, där en gång Nya Sverige blomstrat för svensk räkning, utan det södra, där man trodde sig ännu finna mer eller mindre herrelöst land att tillvarataga.

I den vägen spekulerade ett par utlänningar, som redan 1727 satte sig i direkt förbindelse med konung Fredrik I. De gåvo därmed upphov till vad vi för korthetens skull vilja kalla Barima-affären, då den avsåg att taga i besittning ett område på Sydamerikas nordkust kring en liten flod med detta namn, vilken utfaller i Orinocoflodens viktigaste mynning och i sitt lopp tillhör n. v. engelska Guyana. Området uppgavs då ej vara upptaget. Spanjorer voro grannar i norr och holländare i söder.

Då uppkomsten och den närmaste utvecklingen av denna »affär» redan tidigare utförligt behandlats,[1] vilja vi här inskränka oss till ett kortare referat därav, utökat med ett och annat ur hithörande aktstycken i Riksarkivet.

[1] Av E. Hildebrand i uppsatsen Den svenska legenden i Guyana. *HT* 1899.

De antydda upphovsmännen till denna plan voro två ·skar, en »baron» v. Tiesenhausen och en jude vid namn imon Abraham. Den förre var det, som år 1727 i skrivelse ll konung Fredrik utbjöd nyssnämnda land dock utan att ppgiva angående detsamma annat än att det var en ny- pptäckt ö, rik på guld och silver o. s. v. Men detta var og, för att man skulle taga saken så på allvar, att ett par v riksråden utsågos att i hemlighet träda i korrespondens ıed Tiesenhausen, och att frågans vidare behandling över- its åt en för annat ändamål redan av riksdagen tillsatt eputation och att envoyén Preis i Holland fick i uppdrag tt därute träda i förbindelse med förslagsmakarna, vilka egivit sig dit och naturligtvis på förhand sökte betinga ig stora förmåner för sina avslöjanden och förslag. Tie- enhausen ville bli guvernör för den blivande kolonien, dit ıan skulle utsända ett par fregatter med 300—400 man till örsvar och kolonisering o. s. v.

Preis tog dessa herrar om hand, gjorde åtskilliga ut- ägg för dem och avfärdade Simon Abraham jämte ett 'iesenhausens ombud, en kapten Wästfelt, till Sverige, dit e ankommo hösten 1728 och där underhandlingen med ederbörande sköttes av juden. Det visade sig emellertid, tt landet ej var så herrelöst,[1] som man i början föregivit. 'reis inrapporterade också åtskilliga svårigheter med av- eende härpå, vilket emellertid ej hindrade den förutnämnda .eputationen att tillstyrka sakens fortsättning. När depu- ationens utlåtande i rådet behandlades, var det egentligen :onung Fredrik, som gjorde invändningar, erinrande om jömakternas motstånd mot det av kejsaren oktrojerade)stendekompaniet, varför det vore väl, om man hade åt- ninstone en av dem på sin sida och därom sonderade Eng- and. Det ändade den gången med beslutet, att deputa- ionen skulle än en gång höra juden. När ärendet ånyo len 4 nov. förekom i rådet, blev resultatet efter långa över- äggningar, att man skulle ytterligare höra envoyén Preis ›ch avfärda förslagsställaren med rese- och underhållspen- ıingar, vartill kom fullmakt såsom commercie commissarius ör Simon Abraham jämte nådig tillsägelse om en årlig lön av

[1] Det skulle nämligen tillhöra en gren av furstliga huset Hanau, som ›å vissa villkor fått sig det upplåtet av holl. västind. kompaniet.

300 Rdr. holl., — »så länge jag levde såsom och med en silvervärja till present i nåder försedd» enligt dennes egen uppgift i en några år därefter (1734) till K. M:t ställd inlaga.

Enligt samma inlaga skulle han emellertid därjämte ha fått K. M:ts order att i Holland »bedriva en och annan angelägenhet hörande till bemälda projekt samt överlägga med Preis därom».

Denne fann han dock, såsom vi redan veta, kallsinnig för hela affären, och Preis' förnyade rapporter torde hava avgjort vederbörandes ställning, ty den 18 april 1729 meddelade K. M:t förutnämnda deputation, att saken finge förfalla. Så tyckte emellertid ej Simon Abraham. Men innan vi återupptaga historien därom, vilja vi här ur 1728 års kolonialfunderingar inskjuta den andra antydda frågan, som var blott ett nytt moment i den förutnämnda

Tabagoaffären.

Vi påträffa den nu åter helt oförmodat, kan man säga, i rådsprotokollet över hemliga ärenden den 5 nov. 1728 strax efter den viktiga överläggning, som avgjorde i negativ riktning Barimaförslaget.

Då tog presidenten v. Höpken till ordet och meddelade, att han fått se ett memorial, »som konsuln (Jonas) Alström(er) vid nyss överständna riksdag till ständerna ingivit, varti han anförde gagnet för Sverige att förvärva västindiska ön Tabago». Höpken omtalar därjämte, att en från England hitkommen kapten Texier (i handlingarna skrives namnet också Tetcher), som skall vara väl underrättad om ön, ingivit samma förslag, vilket nu Höpken vill H. M:t underställa. Han erinrar om förhållandet Kurland—Tabago, vilket vi ovan omtalat, och huru detta genom de nuvarande förhållandena i Polen blivit satt ur kraft, varigenom tillfälle nu vore inne för konungen att av Ferdinand erhålla besittningsrätten till nämnda ö.[1]

Konung Fredrik, som är närvarande i rådet, erinrar sig nu och omtalar, att nämnde Texier redan 1724 uppvaktat honom om samma sak och nu »itererar densamma och vill utföra desseinen med några fregatter». H. M:t menade, att saken är av så stor vikt, att den fordrar betänketid, varför

[1] Se s. 112, not 1.

nan bör svara Texier, att konjunkturerna icke ännu tillåta utförandet av hans förslag.

Höpken tar åter till ordet för saken genom erinran dels om Texiers lämplighet, dels om öns förträfflighet, varom han naturligtvis blivit av denne underrättad. Den är så gott som herrelös egendom, bebodd av blott några få familjer, mycket fruktbar och tjänlig till allehanda plantager, synnerligen för socker, har en god hamn, ligger sex veckors resa från Göteborg och kan tjäna till s. k. entrepôt för svenska produkter till både Ost- och Västindien.

H. M:t ansåg, liksom i föregående fall, säkrast vara att först sondera England, huruvida det skulle vilja unna oss den possessionen, eljest kunde det göra oss svårighet, och exc. Bonde tyckte sig minnas, att envoyén Sparre i London hit inberättat, att England förbehållit sig att, därest hertigen av Kurland ville sälja ön, den då borde åt denna makt nembjudas. Höpken genmälte, att här ej vore fråga om köp utan om arv, enär den siste hertigen, Ferdinand, vore konungens morbror och England såsom nu vår bundsförvant ej torde göra svårigheter.

H. M:t tar nu åter till orda och förklarar sin benägenhet att alltid bidraga till rikets välfärd och att, om det därtill styrkes, nu genom ett handbrev till hertig Ferdinand sondera, om han skulle vilja till honom avstå sin besittningsrätt till Tabago. Efter det ingångna svaret finge man sedan deliberera vad mått man har att taga.

Härmed slutade diskussionen. Höpken fick i uppdrag att för H. M:t projektera ett handbrev till hertigen, och konungen sade sig skola, så snart svaret ankommit, meddela rådet detsamma. Huruvida detta brev avgick och vad svaret därpå blev, hava vi av hithörande handlingar ej direkt kunnat utröna. Men i handelsdeputationens vid 1738 års riksdag protokoll uppgives, att nämnde hertig Ferdinand i skrivelse den 18 febr. 1729 förklarat sig villig att ingå på en gjord proposition angående Tabagos överlåtande till Sverige.[1] Säkert är dock, att denna konung Fredriks rätt till ön ständigt tagits för given vid alla de tillfällen, då fråga blir om denna koloni.

---

[1] Hildebrand, a. a., *HT* 1899, s. 79.

Och detta inträffade snart nog i sammanhang med återupptagande av historien om

Barimafrågan.

Vi hämta vår kunskap ur den inlaga, som juden Simon Abraham till K. M. ingav år 1734[1] och som väl på grund av adressen ej kan frånkännas vitsord. I denna berättar vår sagesman, att han efter 6 månaders väntan i Holland på någon kallelse att återkomma för att lämna besked för sig på egen bekostnad återreste till Stockholm för att »förnimma, uppå vad fot saken stod», och inträffade där i sept. 1729.

Då höga vederbörande, som vi veta, övergivit hans sak, sökte han bland enskilda verka för ett västindiskt kompani, som det nu hette. Men då han icke på år och dag fann någon lust härför, begav han sig till Göteborg, och »inom ett års tid», skriver han, »bragte jag det så vida, att jag och intressenter hade vårt skepp färdigt att avgå med laddning, proviant till folkets gagn, ammunition och allt för resa fram och tillbaka — — — efter min plan och instruktioner», vilket skedde i sept. 1731.

Det är väl ej så säkert, att Simon Abrahams betydelse härvid var fullt så stor,[2] men ett faktum är, att intressenterna i det under bildning varande ostindiska kompaniet hade tanke på även ett västindiskt sådant och till en försöksexpedition utrustade fregattskeppet Fortuna under befäl av amiralitets-löjtnanten Laurentz Brander med den offentliga uppgiften att med laddning av järn- och trävaror gå till Västindien och anknyta handelsförbindelser men även med hemligt uppdrag att segla till floden Barima, göra undersökning om landet därinvid och träda i förbindelse med infödingarna.

Vad Brander under denna resa i nyss nämnda hänseenden uträttade, framgår jämte annat av den utförliga och intressanta journal, som han efter hemkomsten efter 11 månaders färd avlämnade, och ur vilken liksom ur Simon Abrahams ovannämnda inlaga, nu förvarad i riksarkivet, må anföras följande rörande vårt ämne.

[1] Se s. 120.

[2] I ett brev från J. Ahlström(er) till Fersen 1740 uppgiver sig denne såsom »tillstyrkare till denna utrustning».

Tämligen direkt seglade Brander till den holländska delen av Guyana och besökte dess stationer såsom Berbice, Demerara och Essequibo, fortsatte därefter väster ut till Barimas mynning, lämnade där fartyget och for med båt uppför floden. Här uppsökte han flera indianläger och med tillhjälp av en anskaffad tolk, en jude Hammelberg (som medföljde till Sverige), kunde han sätta sig i förbindelse med deras hövdingar. Särskilt med en av dessa — hans namn eller titel var Jopotory — lyckades det honom åstadkomma ett slags uppgörelse angående framtida förbindelse med Sverige. Hövdingen lovade, att svenska fartyg skulle där vara välkomna, och »sade sig ock skola sammankalla sina vänner och persuadera dem till vänskap med oss». Till bekräftelse härpå överlämnade han till Brander ett slags dokument bestående av ett snöre eller rep med tolv knutar, vilka senare skulle antyda lika många månaders giltighet för denna uppgörelse och för den tid, under vilken man hade att förvänta ett nytt besök av svenskt fartyg. Till ytterligare bekräftelse på vänskapen lämnade hövdingen åt Brander för svenske konungens räkning åtskilliga presenter och mottog av honom andra sådana för egen räkning.[1]

Från Barima seglade Brander till Västindien, besökte flera av dess öar och försåg sig med den laddning av varor, socker, kaffe m. m., som skulle intyga vad han i så måtto uträttat.

Från en av dessa öar medförde han dessutom något, som mera än detta tillhör vårt ämne — ett nytt bidrag till vår Tabagohistoria. På ön S:t Christophe gjorde Brander bekantskap med en engelsk överste Anth. Fabiss, som meddelade honom vad vi här ovan omtalat rörande Kurland och Tabago och dess möjliga överlåtande till konung Fredrik. Han överlämnade därtill åt honom en den 31 maj 1732 daterad skrivelse med planen till öns förvärvande och kolonisering. Det förra skulle ske, liksom förut föreslagits, genom förhandling med hertigen av Kurland eller på grund av arvs-

[1] De förra voro: »en indiansk mössa och hatt av åtskilliga slags fjädrar, en ringkrage, ett indianskt svärd av trä, en båge med träpilar och en pipa», de senare: »en flagg, 2 musköter, 2 värjor, en hatt, något brännvin». Presenterna till konung Fredrik jämte Branders journal hade Simon Abraham äran överlämna till H. M. vid »Michaelistiden» s. å., vilket ju styrker hans betydelse för företaget.

anspråken. Det senare skulle börja med att man utkomme med nödigt folk till uppbyggande av »forteresser och batterier» — timmermän, smeder m. fl. —, ditförde krigsredskap och därtill redskap för sockerberedning. Så skulle man odla socker, kaffe, bomull, indigo m. m. och tillverka rom av sockret — dels till förbrukning i Sverige dels till införsel till Danmark och Ryssland. Slutligen följde förslag rörande guvernör, råd och försvarsverk, handel med spanjorerna, invandrares jordförvärv o. s. v. — allt tämligen likt föregående förslag och visande en viss samhörighet med dem.

Från Västindien styrde nu Brander hem och ankom med sitt fartyg efter 11 månaders frånvaro till Göteborg den 1 sept. 1732. Här togos fartyg och laddning om hand, medan, såsom redan omtalats, Simon Abraham avreste till Stockholm för att till konung Fredrik överlämna Branders berättelse, Jopotorys presenter och repet med knutarna.

Vad angår syftet med och resultatet av den Branderska expeditionen, såg det ut, som om dess intressenter i Göteborg haft, redan innan den återkommit, gott hopp, ty redan i början av 1732 ingåvo de till Kommerskollegium ett förslag till privilegier för ett västindiskt kompani med koloni vid Barima.

Efter Branders hemkomst och erhållen närmare kunskap om förhållandena och svårigheterna återtogo de, såsom det synes, med något hårdhänt förfarande mot Simon Abraham[1]

---

[1] Då Simon Abraham spelat en ej så obetydlig roll i detta års ekonomiska företag förutom de nu nämnda, kunna följande rader därom ur Riksarkivets handlingar ej vara opåkallade.

Till en början kan anföras hans nyssnämnda uppvaktning hos konung Fredrik, varvid han utom förutnämnda gåvor även »understod sig att presentera h. m. två åttingar färsk sill» (varom mera sedan), varigenom »alla måste tillstå, att mina chimärer hade i själva verket inträffat och tillbrakt en reel nytta». Han fick också själv en reel nytta därav, i det enl. protokoll i rådet den 23/10 1732 »K. M:t fann för gott honom tillägga ett underhåll 500 Rdr eller 1000 d. sm. för innevarande år och sedan framgent, sålänge den västind. handel har bestånd». Av detta villkor blev ju intet, men värre var, att han ej erhöll av K. M:t sökt »befrielsebrev med dess creditorer», ty dessa hade under tiden berett honom de ledsamheter, som sedan satte honom ur spelet även i en sak, som bör räknas honom till förtjänst, nämligen hans åtgärder till sillfiskets förbättrande i Bohuslän (vilket förtjänar sin särskilda historia) genom hitförandet av holländska fiskare, redskap m. m. Allt detta och åtskilligt annat rörande sina företag och affärer framlade Simon Abraham i sin förutnämnda relation till K. M:t, vilken sicktade med hans anhållan om avsked ur dess tjänst jämte respenningar och »nåd. rekommendation, att jag må kunna fulltyga, att jag som ärlig man gått ur E. M:ts rike». Efter remiss till Kommerskollegium, som lät höra även

t förslag med erinran om sin villighet att återupptaga tsamma, om riket självt åtoge sig förvärvet och försvaret Barima, varjämte de påpekade vikten av att man förrvade sig även Tabago och inskickade Fahiss' förslag[1] ın. 1733). Härmed var intresset icke slut varken för västdiska kompaniet eller för koloniseringen, utan båda fråorna fördes snart upp igen, tack vare ej minst höga vederırandes nitälskan för dem, och det i flerfaldig måtto. et torde ju också ha fått sin eggelse genom Göteborgserrarnas vädjande till statens ingripande. Framför allt var et hos Kommerskollegium, som detta intresse förefanns och av sig till känna snart nog efter vad härförut berättats i ess utlåtande till K. M:t avsett för riksdagen 1734 anående handelsbalansen (under titeln Västindien).

Det heter där: »när ett land har tillräckligt med folk ör att avstå något därav, kan intet vara bättre än att äga olonier och plantager för att vinna råmaterialier». Kolleium hade därför gärna sett, att intressenterna i expeditioen till Barima tagit sin första lilla förlust och sökt fullorda sin första plan. Det ville emellertid vara betänkt på idare mått och steg att befordra saken med anledning av et förbund, som Brander slutit i Barima. Men även någon ıv de i närheten härav belägna, obesatta öarna — — — orde vara att vinna, hette det, och därmed äro vi åter inne på historien om

Tabago.

Man erinrar i kollegium åter om Karl II och Kurland, varpå konung Fredrik »besitter en kraftig titul och präten-

nans medintressenter i Göteborg, behandlades hans sak och person åter i Kommerskollegium, som den 3 maj 1734 avgav ett för honom mycket fördelaktigt yttrande särskilt för hans förtjänster om vår fiskerinäring.

I rådet erkändes detsamma, och man stannade där i beslut (den 20/6), att avsked beviljas honom och att till rikets ständer hemställes om beviljande för hans förtjänster om sillfisket något anslag till resepenningar ur landshjälpen. Det begärda avskedet beviljade honom K. M:t samma dag med erkännande av hans trogna tjänst. Hur det gick med hans resepenningar veta vi ej, men, såvitt vi veta, försvinner härmed juden Simon Abraham nu först ur vår historia.

[1] Se Hildebrand, a. a., s. 73. Här förtjänar även anföras, att den Branderska expeditionens besök i Barima och rykten om den tilltänkta svenska kolonien där väckte åtskillig oro hos det landets spanska och holländska grannkoloniers myndigheter och ledde dem till tankar på verksamt motstånd mot dylika försök av en »så stolt och högdragen nation» som den svenska. Se Hildebrands anf. uppsats och The swedish Legend in Guiana i Engl. Hist. Review 1899.

anspråken. Det senare skulle börja med att man utkomme med nödigt folk till uppbyggande av »forteresser och batterier» — timmermän, smeder m. fl. —, ditförde krigsredskap och därtill redskap för sockerberedning. Så skulle man odla socker, kaffe, bomull, indigo m. m. och tillverka rom av sockret — dels till förbrukning i Sverige dels till införsel till Danmark och Ryssland. Slutligen följde förslag rörande guvernör, råd och försvarsverk, handel med spanjorerna, invandrares jordförvärv o. s. v. — allt tämligen likt föregående förslag och visande en viss samhörighet med dem.

Från Västindien styrde nu Brander hem och ankom med sitt fartyg efter 11 månaders frånvaro till Göteborg den 1 sept. 1732. Här togos fartyg och laddning om hand, medan, såsom redan omtalats, Simon Abraham avreste till Stockholm för att till konung Fredrik överlämna Branders berättelse, Jopotorys presenter och repet med knutarna.

Vad angår syftet med och resultatet av den Branderska expeditionen, såg det ut, som om dess intressenter i Göteborg haft, redan innan den återkommit, gott hopp, ty redan i början av 1732 ingåvo de till Kommerskollegium ett förslag till privilegier för ett västindiskt kompani med koloni vid Barima.

Efter Branders hemkomst och erhållen närmare kunskap om förhållandena och svårigheterna återtogo de, såsom det synes, med något hårdhänt förfarande mot Simon Abraham[1]

---

[1] Då Simon Abraham spelat en ej så obetydlig roll i detta års ekonomiska företag förutom de nu nämnda, kunna följande rader därom ur Riksarkivets handlingar ej vara opåkallade.

Till en början kan anföras hans nyssnämnda uppvaktning hos konung Fredrik, varvid han utom förutnämnda gåvor även »understod sig att presentera h. m. två åttingar färsk sill» (varom mera sedan), varigenom »alla måste tillstå, att mina chimärer hade i själva verket inträffat och tillbrakt en reel nytta». Han fick också själv en reel nytta därav, i det enl. protokoll i rådet den 23/10 1732 »K. M:t fann för gott honom tillägga ett underhåll 500 Rdr eller 1000 d. sm. för innevarande år och sedan framgent, sålänge den västind. handel har bestånd». Av detta villkor blev ju intet, men värre var, att han ej erhöll av K. M:t sökt »befrielsebrev med dess creditorer», ty dessa hade under tiden berett honom de ledsamheter, som sedan satte honom ur spelet även i en sak, som bör räknas honom till förtjänst, nämligen hans åtgärder till sillfiskets förbättrande i Bohuslän (vilket förtjänar sin särskilda historia) genom hitförandet av holländska fiskare, redskap m. m. Allt detta och åtskilligt annat rörande sina företag och affärer framlade Simon Abraham i sin förutnämnda relation till K. M:t, vilken slutade med hans anhållan om avsked ur dess tjänst jämte respenningar och »nåd. rekommendation, att jag må kunna fulltyga, att jag som ärlig man gått ur E. M:ts rike». Efter remiss till Kommerskollegium, som lät höra även

tt förslag med erinran om sin villighet att återupptaga etsamma, om riket självt åtoge sig förvärvet och försvaret v Barima, varjämte de påpekade vikten av att man förvärvade sig även Tabago och inskickade Fahiss' förslag[1] jan. 1733). Härmed var intresset icke slut varken för västndiska kompaniet eller för koloniseringen, utan båda frågorna fördes snart upp igen, tack vare ej minst höga vederörandes nitälskan för dem, och det i flerfaldig måtto. Det torde ju också ha fått sin eggelse genom Göteborgserrarnas vädjande till statens ingripande. Framför allt var det hos Kommerskollegium, som detta intresse förefanns och gav sig till känna snart nog efter vad härförut berättats i dess utlåtande till K. M:t avsett för riksdagen 1734 angående handelsbalansen (under titeln Västindien).

Det heter där: »när ett land har tillräckligt med folk för att avstå något därav, kan intet vara bättre än att äga kolonier och plantager för att vinna råmaterialier». Kollegium hade därför gärna sett, att intressenterna i expeditionen till Barima tagit sin första lilla förlust och sökt fullborda sin första plan. Det ville emellertid vara betänkt på vidare mått och steg att befordra saken med anledning av det förbund, som Brander slutit i Barima. Men även någon av de i närheten härav belägna, obesatta öarna — — — torde vara att vinna, hette det, och därmed äro vi åter inne på historien om

Tabago.

Man erinrar i kollegium åter om Karl II och Kurland, varpå konung Fredrik »besitter en kraftig titul och präten-

hans medintressenter i Göteborg, behandlades hans sak och person åter i Kommerskollegium, som den 3 maj 1734 avgav ett för honom mycket fördelaktigt yttrande särskilt för hans förtjänster om vår fiskerinäring.

I rådet erkändes detsamma, och man stannade där i beslut (den $^{20}/_{5}$), att avsked beviljas honom och att till rikets ständer hemställes om beviljande för hans förtjänster om sillfisket något anslag till resepenningar ur landshjälpen. Det begärda avskedet beviljade honom K. M:t samma dag med erkännande av hans trogna tjänst. Hur det gick med hans resepenningar veta vi ej, men, såvitt vi veta, försvinner härmed juden Simon Abraham nu först ur vår historia.

[1] Se Hildebrand, a. a., s. 73. Här förtjänar även anföras, att den Branderska expeditionens besök i Barima och rykten om den tilltänkta svenska kolonien där väckte åtskillig oro hos det landets spanska och holländska grannkoloniers myndigheter och ledde dem till tankar på verksamt motstånd mot dylika försök av en »så stolt och högdragen nation» som den svenska. Se Hildebrands anf. uppsats och The swedish Legend in Guiana i Engl. Hist. Review 1899.

tion», och om Tabago, vars fördelar man påmints om genom Fahiss' relation, vilken bifogas och av vilken framgår, att många därute boende förmögna män skulle vilja deltaga i detta företag under K. M:ts protektion» etc.

Denna senare fras syftar på ett nytt dokument i koloniseringsfrågan, ett memorial, vilket redan 1731 ingivits till riksdagen och nu 1734 återkom och blev remitterat till Kommerskollegium för avgivande av utlåtande. Memorialets författare var en fabrikant vid namn Daniel Hoghen, och det innehöll utom annat, som här icke angår oss, en avdelning om »nya länders, hamnars och öars uti Ost- och Västindien upptäckande och i-besittning-tagande».

Memorialet är med hänsyn till vårt ämne mindre intressant än andra, vi anfört, enär det blott i allmänhet och i en vidlyftig inledning talar om nyttan och betydelsen av sådana företag och pekar på Ost- och Västindien, där Hoghens broder »farit med de engelske» och genom sina brev ingivit denne tanken, att Sverige där »kunde göra kolonier».[1] Av intresse är däremot kommerskollegiets därom till 1738 års riksdag avgivna utlåtande (den $^{15}/_{11}$) i så måtto, att det visserligen avstyrkte Hoghens förslag men förordade återupptagande av den tidigare knutna förbindelsen med Barima och möjligheten att därifrån, i enlighet med vad Branders berättelse gav vid handen, förvärva någon annan besittning, särskilt Tabago, varvid den gamla kurländska historien åter upprepas i ungefär samma ordalag, som begagnats 1734 även vad konung Fredriks rätt angår — ja kollegiet vågade t. o. m. upptaga från riksdagens handels-manufakturdeputations protokoll den uppgiften, att hertigen av Kurland, och då naturligtvis till svar å konung Fredriks förut omnämnda brev (jfr s. 121), i skrivelse av den 18 febr. 1729 förklarat sig villig att ingå på en gjord proposition angående Tabagos »överlåtande». Tron på tillvaron av denna skrivelse styrk-

[1] Originellt och intressant torde anses hans förslag att anskaffa medel till sådant företag. Det skulle ske genom att bilda en fond uppkommen genom åtskilliga avgifter, såsom avgift med viss procent av den vinnande parten vid egendomstvister inför domstol, frimåndagsavgift av hantverksgesäller, årsavgift av tobaksrökare, som ej själva odlat tobaken, arvsskatt, ungkarlsskatt, skatt av utländska handelsexpediter, av fiskvattensägare, som sälja sin fisk, skatt å importerade drycker och njutningsvaror, ss. likörer, socker, te, kaffe, chokolad, tobakspipor, varförutom insamlingsbössor skulle uppsättas vid alla stadsportar, sjötullar, marknadsplatser, m. m.

ȝ naturligtvis därav och dog ej ens, då frågan vid 1740—41 s riksdag åter var före och kanslikollegium fick i uppdrag t undersöka förhållandet men kunde svara, att det varken registratur eller protokoll någonting funnit om Tabagos erlåtelse vare sig »till tillfället eller tiden av denna händelse».

För riksdagen 1738 påpekar emellertid Kommerskolleum till sist, att Sverige genom »negotiationer med andra ıissancer» kunde få fast fot på andra i Västindien oingna orter, länder och öar, vartill lägenhet kunde givas d uppgörande av den nu under arbete varande kommersaktaten med Frankrike eller ock framdeles med Spanien, lka makter ägde i Västindien åtskilliga fördelaktiga kolonier.

Denna fingervisning från Kommerskollegium upptogs v regeringen och gav i själva verket uppslaget till en ny ırm och inledde en ny tid för våra koloniplaners behandng, i det att de maktägande hädanefter ej blott avvaktade ɔh upptogo enskildes förslag utan själva togo initiativet till ådana.

Närmast visar sig detta vid den nu samtidigt företagna ırberedelsen till underhandling med spanska hovet om en andelstraktat, till vilkens bedrivande hade utsetts Per Axel 'leming.

I den instruktion, som han undfick i nov. 1741, förekrevs honom, frånsett vad som rörde det egentliga ärendet, tt söka under hand och såsom av sig själv sondera, huru panska hovet skulle anse Sveriges planer att fatta fast fot Barima eller dess nejder, och särskilt göra sig underrättad m dess mening om ön Tabago, »om det själv gör anspråk ärpå eller den innehaft och endast den abandonnerat, och ım så är, att Spanien med skäl kan pretendera något därpå, ım det då icke ville cedera sin rätt till Sverige».

Likaledes skulle ministern känna sig för angående ön Trinidad eller någon annan ö till erhållande av någon stödjeıunkt på färden till Barima. Slutligen skulle han höra sig ör, om Sverige kunde vinna något land på södra sidan av La Platafloden och kusten av Paraguay »eller man eljest kunde få kunskap om något land eller ö kring Amerika, varest ingen annan fästat sig, och som kunde löna mödan».[1]

[1] Ovanstående redogörelse för instruktionen är hämtad ur Kommerskoll:s örslag till sådan. I själva instruktionen återfinnas väl de olika momenten, men de äro insockrade i ändå mera diplomatiska ordalag.

Såsom synes, sökte man så att säga med ljus och lykta efter möjlighet att erhålla fast fot på snart sagt vad håll som helst.

Underhandlingarna angående handelstraktaten bedrevos nu av Fleming under de närmaste åren utan att man kom till något resultat, och intet sådant höres heller av rörande de honom i instruktionen förelagda koloniuppgifterna, förrän han får sig en sådan förelagd utifrån och såsom vanligt av en ny uppdykande förslagsställare, som härigenom ger honom och hans höga vederbörande ämne till rätt vidlyftig brevväxling och Sverige ett litet nytt kapitel i dess kolonialhistoria, vilket vi vilja kalla

Magalhãesländerna.

Det är denna gång en spanjor vid namn De Cholla Lamothe, »ancien intendant de la maison de la feu reine d'Espagne», som befinner sig i Paris och på våren (10/5) 1744 där sätter sig i förbindelse med svenske envoyén Klas Ekeblad och framlägger sitt förslag. Då emellertid Ekeblad just då stod i begrepp att lämna sin post, stannade Lamothes förbindelse med honom vid ett brev (den 11 ..., i vilket han uppmanade honom att i Sverige flitigt lägga sig ut för den ifrågavarande planen, som var »d'une consequence infinie pour la Suède».

Vår Lamothe har emellertid under tiden förflyttat om ej sin person så dock sin verksamhet för sin koloniplan till Madrid och satte sig under senare halvåret 1744 i förbindelse genom annan person med Fleming, i vars brev till kanslipresidenten Gyllenborg finns utförlig redogörelse för denna nya fantasi på vårt ämnes område.

Förslaget, som naturligtvis liksom andra dylika frambars av den person, som ville bliva företagets ledare, borde hållas hemligt, framförallt för spanska regeringen och för dess ombud i Stockholm. Det gick i detta fall ut på anläggandet av ett svenskt »etablissement» i Patagonien eller »Magalhãesländerna», varifrån man kunde komma västerut till Stilla havet och Kina samt österut till Ostindien och lika fullt som Frankrike, Spanien m. fl. vara i stånd att idka fördelaktig handel i nya världen och i Ostindien, var

r man där skulle inrätta upplag av svenska varor såsom
rn och koppar för utbyte mot andra.

Fleming kan ej nog berömma det ifrågavarande landet
r anläggningen: fruktbart och överflödande på guld- och
lverminor, pärlor och dyrbara stenar, vilda får och oxar
.mt valfiskar, »så att man kan driva vad slags kommers
an vill». Klimatet är lämpligt för svenskar, och man har
oda hamnar. Infödingarna äro milda till karaktären och
ke svåra att vinna och underkuva, och landet är ännu fritt.
leming har ock en man, som är lämplig att använda till
erkets utförande, då han »är kunnig i sjöväsendet, har seg-
lt i alla världsdelar och fört fartyg från sitt 20:e år och
u erbjuder K. M:t sin tjänst».[1]

Då ju Fleming genom sin instruktion var anvisad att
rbeta för förvärvandet av Tabago eller Orinoco-området,
armed han ingen väg kommit, är han ju angelägen att på-
isa alla möjliga företräden hos nu ifrågavarande land, och
illägger, att, om detta projekt verkställes, skulle nyssnämnda
erson kunna visa oss utväg att därjämte bemäktiga oss
'abago, och att »fördelaktigare tillbud oss ej kan göras».[2]
lärkligt nog togs emellertid även detta förslag, vars even-
uella verkställare man ej hör namngivas, och vars inne-
åll mestadels var dolt i chiffer, på allvar och föredrogs i
ådet den 31 okt. 1744, då K. M:t fann för gott att överlämna
let åt riksråden Tessin och Ehrenpreuss, vilka ägde att
nkomma med betänkande däröver.

Av dylikt särskilt avgivet betänkande hava vi ej lyc-
kats finna något spår, utan det ser ut, som om ärendets
behandling gått upp i behandlingen av ett annat likartat,
som samtidigt överlämnats till dessa herrar och som läm-
nade utsikt till det åtrådda landförvärvet på annan väg.

Vi avse det tilltänkta Västindiska kompani, för vilket

---

[1] Namnet uppgives ingenstädes, men av andra samtidiga handlingar att
döma ser det ut, som om personen vore den Galloway, som 20 år tidigare
varit använd i Madagaskarexpeditionen och just detta år från Madrid för
egen räkning uppvaktar svenska regeringen med vissa ersättningsanspråk för
lidna förluster i sammanhang med den affären.

[2] Det blev emellertid ej Fleming förunnat att föra denna sak vidare,
ty han hemkallades med anledning av ett ständernas beslut vid senaste riks-
dag, att man i Madrid skulle hålla blott en kommissionssekreterare, vilket
föranledde Fleming till svåra klagomål såväl över att ej få fullfölja det vik-
tiga ärendet som över iråkade ekonomiska svårigheter. Först i slutet av
följande år (1745) lämnade han Spanien och dog strax härefter.

år 1745 ett par på denna tid välbekanta köpmän, nämligen bröderna Abraham och Jakob Arvedsson, sökte regeringens oktroj. Detta hade därjämte ett hemligt ändamål: att anlägga kolonier på ön Tabago, som »tillförene skall vara inkräktad av svenskar», samt vid Orinoco och öarna därutanför. Förklaringen från 1741 rörande Tabago synes således ej varit av dessa herrar känd.

Som vanligt var, överlämnades ärendet åt särskilt deputerade av Kansli- och Kommerskollegierna, bland vilka voro nyssnämnda riksråden Tessin och Ehrenpreuss, och märkligt nog kunde även dessa i sitt utlåtande säga, att nämnda ö »genom arv tillfallit K. M:t och därefter åt Sveriges krona blivit av K. M:t förärat». Och då någon erinrade sig, att vid en av närmast föregående riksdagar »något lärer förfallit», anlitade man åter kansliet vid utrikes expeditionen att göra efterforskningar, fastän vederbörande upplyste, att intet i arkivet fanns därom». För övrigt tillstyrkte de oktrojens beviljande med en hemlig artikel rörande »en viss orts intagande och peuplerande».

När ärendet i rådet behandlades den 2 dec. 1745, blev dettas beslut att bevilja åt bröderna Arvedsson den begärda oktrojen på 20 år, räknade från 1 maj 1746.

Dessa avsade sig emellertid densamma redan följande år på grund bl. a. av den protest, som mot företaget avgivits av spanske ministern i Stockholm. Protesten var tydligen ett utslag först och främst av den hållning spanska regeringen iakttog mot alla försök till handel på dess amerikanska besittningar utan särskilt medgivande och överenskommelse, men också av dess beslut att möta de försök till landförvärv, varom den spanske ministern hade kännedom och väl även av sakens betydelse för de å bane varande förhandlingarna i Madrid om ett handelsfördrag.

* * *

Man tycker, att på grund av sådana svårigheter och invändningar från vederbörande håll planerna på dessa sydamerikanska och västindiska o. a. kolonisationer skulle stävjas eller rent av nedläggas. Men så blev ej förhållandet. Det dröjde ej mer än tre år eller till 1749, innan de så att säga i flock

·ko upp och togos på allvar om hand av våra regerings- ·rrar, så lösliga och tillfälliga de än voro.

Kanske må dock detta omdöme kunna mildras angående . av dessa planer, enär den åtminstone hade med sig tradi- ›nens makt, frambars av Sveriges dåvarande minister i Frank- ke och var förbunden med ett av Europas vid den tiden ·ktbaraste namn och storpolitiska förhållanden. Det var anen rörande

Tabago.

Vår välbekante statsman, greve Carl Fredrik Scheffer, t i brev från Paris ([18]/1 g. st.) vår regering få känne- ›m om ett för övrigt rätt kuriöst moment i den rykt- ıre franske fältmarskalken, greve Moritz' av Sachsen hi- ›oria, vilket nu först kommit till hans kunskap. Denne ar efter sina bragder i österrikiska tronföljdskriget och freden Aachen återkommit till Paris och är nu betänkt på huru an skall bruka tiden och sina under kriget förvärvade rike- omar. Han har för det ändamålet begärt att erhålla den 'rankrike tillhöriga, sedan många år öde varande ön Tabago, ch konungen har samtyckt att över densamma bevilja ho- om full suveränitet med förbindelse att vid varje regent- kifte i Frankrike överlämna till den nye konungen en uldkrona av tio markers vikt, betecknande länsskyldighet. ıt marskalken beviljades rättighet att adla fyra av öns in- änare, vilka liksom deras efterkommande skulle såsom fransk del anses. Marskalken redde sig nu till att taga ön i be- ittning med en expedition av sex skepp, värva folk, bygga ıus att ditföra o. s. v. Scheffer säger sig berätta detta, medan det rörde handeln i gemen, som nu är föremål för tor uppmärksamhet, och dessutom »en man av stor repu- ation».

Brevet upplästes i rådet den 6 febr. och remitterades ill Kanslikollegiet för utlåtande »i anseende till den rättighet H. M:t därtill (till Tabago) äger och vilken han till detta riket förärat». Det var således åter den gamla historien, som dök upp — denna gång emellertid av särskild grund och i nytt sammanhang. Denne Moritz av Sachsen, såsom be- kant son av polske konungen August II och Aurora Königs- mark, hade nämligen redan 1726[1] av kurländska lantdagen

[1] Jfr s. 112, not 1.

blivit vald till förutnämnde hertig Ferdinands efterträdare men ej blivit av Polen erkänd och av en rysk krigsstyrka fördrivits från Kurland. Han var således en konung Fredriks medtävlare till detta land och därmed till Tabago — därav det svenska intresset även för denna nya akt av Tabagoaffären, om vilken Kanslikollegiet nu åter skulle yttra sig.

Kollegiet gjorde så ock redan följande dag, och det innan remissen från rådet ankommit, då exc. Ekeblad upptog frågan, förmenande det vara nödigt att samla all härtill nödig underrättelse. Riksrådet v. Nolcken tog därpå till ordet, erinrande om huru en Kettler förvärvat sig bemälta ö, som ej kunde anses som ett län under Polen, utan »såsom ett allodial, delt posteriteten emellan och alltså kommit K. M:t såsom å mödernet en descendent av bemälte hertig att i arv tillfalla och igenom K. M:ts donation nu vara kronan Sverige tillhörigt», i vilket allt vi igenkänna v. Höpkens tankegång och ord för tjugu år tillbaka.

Tillika anvisade v. Nolcken ock »vissa handlingar att efterse, på det därav må kunna skönjas, huruvida någon reservation å Sveriges vägnar bör nu göras till den rättsbevarande» etc.

Vi akta ej nödigt redogöra för detta lönlösa efterseende, helst i nästa brev från Scheffer (2/3) denne kunde omtala, att av den ifrågavarande Tabagoaffären blev intet på grund av den oro den väckt i både England och Holland. Och därmed var ju anledningen till den frågans fullföljande här hemma förfallen för denna gång.

Men Scheffer framkom snart med eller åtminstone fick till regeringen befordra en ny sådan, som satte våra vederbörande i ännu livligare rörelse, ehuru den var ännu mera löslig och äventyrlig än den föregående. Historien här för oss på nytt till Afrika, till det i vår tid ej så obekanta

Agadir.

Tidigt på hösten s. å. avlämnades nämligen till Scheffer genom handelshuset Grill i Amsterdam från en i denna stad bosatt jude, som kallade sig La Patz, ett »Projekt till en hamns anläggande på Afrikanska kusten vid Agadir och anläggandet av en »handelsinrättning» därstädes.

Då tyvärr dokumentet ej kunnat framletas i Riksarkivet, · det ej möjligt att här redogöra för dess innehåll i sin ·lhet, men det huvudsakliga därav liksom vad angår frå-ıns behandling, sedan den kommit i kanslipresidenten Tes-ns händer, framgår av andra hithörande handlingar.

Till en början befanns, att det ifrågavarande landet var :arocko och särskilt en del därav, som kallades Sus och ır skattskyldigt under bejen av Marocko.

Vad angår förslagets innehåll, ansåg man i rådet, redan å det där första gången behandlades, att det var så vid-ıftigt, att det då ej kunde tagas i övervägande, utan man eslöt uppdraga åt svenske envoyén Preis i Haag att verk-tälla en förberedande undersökning av ärendet, och det är r dennes skrivelser härom till riksrådet Ekeblad, som vi ıeddela följande.

Till att börja med anmodades Preis att genom huset ırill skaffa närmare underrättelser om Patz, »hans façon ch frejd» och förelägga denne en rad frågor, såsom: huru det, åsom han sagt, kan vara görligt att redan i denna höst ıtsända en koloni eller expedition, vad säkerhet han har, ıtt den av honom nämnde juden kan skaffa nödig fond un-ler den där i landet rådande oron, hur han tänkte sig kunna ıygga fästning och med så ringa makt, som åstundas här-från, försvara sig dels mot barbarerna, dels mot de euro-ıeiska makter, som helt säkert skola uppträda m. m.

Den alltid nogranne, tjänstvillige och omständlige Preis ıätter sig genast i förbindelse med herrar Grill och en annan :ramstående affärsman, en jude Tobias Boas, och han kan till :öljd härav snart nog meddela, att judens rätta namn är Joseph Buraglio, att han är född i Fez och nu håller på att inrätta ıa saffiansläderfabrik i Strassburg, att han vill upprätta en koloni i Agadir av allehanda folk, religioner o. s. v. och i detta syfte besökt först Frankrike och England och att han nu vistas i Holland, där han av där boende judar söker skaffa penningar till företaget. Buraglio hade även vänt sig till danska beskickningen därstädes och därefter själv begivit sig till Köpenhamn för att intressera danska regeringen för projektet.

Dessa uppgifter säger sig Preis hava huvudsakligen från Boas, som förklarade, att de européer, som i Marocko drevo

handel, skulle genom mutor därstädes hindra varje dylikt koloniföretag, vilket han själv ansåg för en chimère. Samma mening hyste ock herrarna Grill, vilka Buraglio även ville indraga i företaget med löfte om god andel i vinsten.

Efter mottagandet av dessa underrättelser behandlade rådet ärendet på nytt den 23 oktober och, ehuru enligt protokollets utsago även Preis ansåg »projektet byggt på slipprig grund» och det sålunda bort övergivas, beslöts dock, att det jämte Preis' brev skulle meddelas kommerseråden Alström och Vult v. Steyern för avgivande av yttrande.

Även den nitiske Preis stannade ej vid utfrågandet av juden Boas angående företaget, utan uppsökte också den danske envoyén i Haag och erfor av denne, att Patz' förhandling med danska regeringen i Köpenhamn ej lett till något resultat, enär konung Fredrik (V) ej velat vara med om hans förslag utan avfärdat honom med en gratifikation. Efter återkomsten vände sig Patz åter till Preis, för vilken han hemlighöll sin resa till Köpenhamn, och sökte vinna honom för sin sak med prisande av landets härlighet. Besynnerligt nog ville han ej för Preis yppa något vidare av sitt förslag eller svara på många frågor utan hänvisade ständigt till sin brevväxling med Scheffer och sitt i Stockholm avlämnade projekt. Han antydde emellertid, att Sverige skulle i Marocko få en god marknad för sitt järn och för redskap därav och att, om ett svenskt kompani bildades, detta skulle kunna utbreda sin handel från ifrågavarande ort till hela Medelhavet. Direktionen av detta borde emellertid läggas i på platsen boende judars händer. Dessa hade redan skaffat en stor fond för företaget, och för Sverige gällde det att skaffa en tillökning därav av 100,000 piaster samt sända 4 örlogsskepp med 1,500 soldater, ammunition o. s. v. för att erövra fästningen, vilket på ett par dagar kunde ske, då man här ej hade kanoner; därefter borde man med 2 à 3 månaders mellanrum sända vad som behövdes till dess försvar. Men det gällde även, att allt skedde genast och framför allt hölles hemligt.

För att ytterligare påverka Preis och hans regering lät Patz förstå, att, om de ej beaktade hans förslag, skulle han vända sig till Preussen med detsamma.

Om allt detta skrev Preis till Ekeblad utan att erhålla vidare svar, då ju saken vilade hos de två ovan omnämnda

›mmerseråden. Men under tiden tröt tålamodet hos vår ıtz, så att han till slut i ett brev av den 12 dec. från msterdam beklagade sig över exc. Tessins likgiltighet för ·nna sak, för vilken ögonblicken voro dyrbara, och slutade ed att begära en ersättning av 15 tyska gulden om dagen r den tid han använt för sin resa från Strassburg hit.

Härmed lämna även vi såväl Patz som hans »projekt», lket vi, om ock kanske alltför utförligt, omtalat egentgen för att visa vederbörandes benägenhet att rörande såına frågor lyssna till snart sagt alla förslag.

* * *

Och dock voro dessa två förslag ej de enda, som unɘr detta år upptogo vederbörande med kanslipresidenten essin i spetsen — vi se numera ej konung Fredrik inblanas i affärerna. Jämsides med dessa rent tillfälliga förslag, ·amkomma emellertid och upptagas ett par andra, som giva ss ett nytt kapitel i historien om

Barima.

Anledningen härtill var ett brev av d. 20/7 1749 till Tesin från en i Essequibo i holländska Guyana bosatt tysk vid amn Adolf v. Rosen. Denne börjar med att omtala, att an hört, att landet Barima tillhör konungen av Sverige.)å det, om det bleve kultiverat och planterat, skulle giva enne stora summor, framkommer han med förslag och förrågningar, vilkas innehåll framgår av följande redogörelse för ›revets behandling och besvarande. Ty även detta förslag fick ıen vanliga behandlingen att överlämnas till yttrande av både :ansli- och kommerskollegiet, ja, det senare besvärade sig .ven med att inhämta de bekanta affärsmännen Grills och ²lomgrens mening.

Resultatet av samtligas överläggningar blev ett utåtande till K. M:t den 5 mars 1750,[1] av vilket vi anföra :öljande.

Med erinran om Branders expedition och hans bevarade)erättelse om förbundet med indianerna o. s. v. samt jämväl om den åt Arvedsson & C:o givna oktrojen säga sig kollegierna hava styrkts i sin tanke, att »handelsinrättningar

[1] Tryckt av E. Hildebrand i *HT* 1899, s. 83.

på Västindien och lands uppodlande kunna hava sin goda nytta, och att det, såsom vid Branders expedition, huvudsakligen därpå ankommer att giva inrättningen ett emot allt intrång av främmande tillräckligt försvar», vilket ej vore hulpet med de 5—10 kanoner och 30—40 man. som Rosen föreslagit. Vidare anse de, att man borde av Rosen fordra en mera tydlig plan till anläggningen och uppgift, huru stort antal kolonister han och hans medintressenter kunde till en början utgöra, huru stort kapital de kunde hava tillhopa, »om de hava någon enskild, säker adress till slavars erhållande, om de voro försedda med verktyg till landets röjande». Så ville man även veta, huru »de svenskes ankomst till Barima skulle falla invånarna i den holländska kolonien i tycket» m. m.

Med dessa frågor ansågo sig kollegierna ha undanskjutit det direkta svaret på Rosens förslag. Man rådde vidare K. M:t att i »generella termer» betyga denne sitt välbehag över hans uppsåt och sin benägenhet att understödja detsamma. Angeläget vore ock att icke beröva honom och hans medintressenter tron på att förenämnda land hörer Sverige till. Man skulle genom allt detta vinna rådrum både att erfara vad som kan uträttas genom den spanska underhandlingen och att bepröva rikets förmåga att själv taga Barima i besittning o. s. v.

Men härmed var detta nya kapitel i Barima-affärerna ej avslutat utan fick snart nog ett nytt blad i sin historia, så tillvida intressant, som det berättar om en svensk mans bidrag till dess innehåll.

Samtidigt med den tyske v. Rosen, vi nyss omtalat, vandrade nämligen därnere i Barimas nejder svensken Joh. P. Silander, senare kallad »Plantage-directeur» i de handlingar i Riksarkivet, ur vilka följande rader meddelas.[1]

Enligt Silanders egna uppgifter vistades han under åren 1749—50 i Surinam (holl. Guyana) såsom plantage-direktör och hade liksom, men tydligen senare än, v. Rosen såväl av svenskar därute som av indianerna fått höra talas om Ba-

[1] Huvudhandlingen är en skrivelse med påteckning: Directeuren Joh. P. Silander till K. M:t om någon ersättning för dess gjorda kostnader att påskynda Sverige besittningen av en koloni på Barima i Västindien jämte tillfogat förslag, huru denna dessein ännu skulle kunna verkställas. Inl. .. juni 1775.

na och Branderska expeditionen samt dess förbund med
dianerna och Sveriges krona. Han begav sig då till Ba-
naområdet, uppsökte Branders tolk och fann hos denne
om flera dokument (?) jämväl själva fredsfördraget med
dianerna. Härom säger han sig ha skrivit en redogörelse
l bankokommissarien Eldh (en då för tiden välbekant per-
n) avsedd för höga vederbörande och genom denne fått
ån kanslipresidenten Tessin uppdrag att taga ytterligare
da på saken. Detta hade han efterkommit genom att
affa sig avskrift av nyssnämnda dokument och hemskicka
em, vartill han fogade sin »Plan till en kolonis anläggande
i fasta landet Barima», dat. Paramaribo d. 5 Febr. 1752,
följd av karta, vilket allt i okt. 1752 ankom till Stockholm
h överlämnades till Kommerskollegium enligt intyg i R. A.
v kamreraren Stålberg. Genom denne hade därpå Silander
hållit skrivelse, undertecknad av v. Höpken (nu kansli-
resident) samt kommerseråden Vult v. Steyern och Alström,
ari tillförsäkrades honom ersättning för alla kostnader samt
ärskild belöning, om det föreslagna företaget komme till
ånd och lyckades, och skulle han i sådant fall bli kolo-
iens förste guvernör.

Allt detta enligt Silanders framställning i omförmälda
enare inlaga till Gustav III, ty i samtida handlingar har
ffären ej kunnat påträffas såsom behandlad. Troligen har
en ej hunnit längre än till det förberedande stadium, som
van relaterats.

Vad nu hans plan angår, innehåller den först en myc-
et vidlyftig beskrivning av Barimalandet med allehan-
a utflykter rörande förhållanden även därutanför. Där-
fter kommer han med förslaget, som går ut på att man
kulle anlägga allenast ett handelskontor, dock med ett par
undra mans besättning, till vilket man skulle årligen sända
! à 4 skepp med handelsvaror. Detta skulle locka ny-
yggare från andra håll att för intet taga land i besittning
och odla det, för vilket ändamål man skulle skaffa slavar
genom uppgörelse med någon holländsk redare. Till sist
påpekas, till vilken nytta för vår handel på Västindien
denna koloni skulle vara etc.

Som vi se, var det ungefär samma tankegång hos Silan-
der som hos v. Rosen, och uteslutet är ju icke, att de båda

därute haft beröring med varandra eller i varje fall haft samma sagesman rörande Barimaaffärens första skede.

Någon behandling härhemma av detta Silanders förslag har ej kunnat spåras; i varje fall ledde den ej till något resultat, och detta blev det sista kapitlet i historien om Barima. Ett nytt sådant kom emellertid i den gamla historien om

Tabago.

Den frågan får emellertid en förnämligare målsman än de föregående och det ingen mindre än den nye kanslipresidenten Anders Johan v. Höpken, sonen av svenska kolonialpolitikens livligaste förkämpe. Han är nu bliven främste mannen i den regering, konung Adolf Fredrik oräknad, som nu inledde Sverige i den europeiska storpolitik, vi känna under namnet av det tyska sjuårskriget, och i vilken ett svenskt koloniförvärv är en faktor.

Vad tidpunkten beträffar, stå vi vid begynnelsen av sjuårskriget och det gäller Sveriges ev. deltagande häri. Av allt att döma synas Preussen och England skola bli underlägsna i kriget och i freden, och kanslipresidenten tror sig böra leda Sveriges politik i sådan riktning, att det vid fredslutet må kunna påräkna någon reell vinst och erhålla av England eller Frankrike någon besittning i Amerika och av Preussen den 1720 förlorade delen av svenska Pommern. Vi hålla oss här till kolonialförvärvet och finna att såsom förberedelse härför v. Höpken i sept. 1756 tillskriver svenske legationssekreteraren Bunge i Paris och anmodar honom att i all tysthet skaffa honom några upplysningar om ön Tabago, varvid han även framdrager den gamla historien om dess samhörighet med Sverige, vilken vi så väl känna.

Ur de upplysningar v. Höpken erhöll av Bunge, vilken även sade sig inse, »huru viktigt detta ärende vore och kunde bliva för svenska handeln», och ur sin egen, ärvda föreställning om de ifrågavarande länderna uppsatte nu v. Höpken en utförlig paragraf i den i rådet uppgjorda hemliga promemorian[1] för Scheffers verksamhet i Paris angående beräknade fördelar för Sverige av deltagandet i kam-

[1] A. J. von Höpkens Skrifter II, s. 275 ff., Malmström. Sveriges Hist. IV, s. 271.

n mot Preussen. Beträffande vårt ämne gällde det, såsom tytts, vinnandet av nyttiga »établissements till commerns utvidgande i Amerika». Det är detta senare, som ımkallar i § 2 av promemorian dels en erinran om expetionen 1731 till Barima, förbundet med infödingarna o. s. v., ls historien om Tabago, om Sveriges rättighet till denna på grund av konung Fredriks gåva, »vilket flera ännu vande vittna, ehuru själva cesssionsakten, som verkeligen isterat, icke uti rikets archiv kan igenfinnas!» Förvärmdet av denna ö genom Frankrikes hjälp skulle trygga en besittningarna vid Barima och vara av största betylse för vår handel, »en sak som alla nationer anse grunn till deras välstånd».

Med hänsyn till allt detta skulle nu Scheffer utveckla n diplomatiska skicklighet att utröna Frankrikes mening, h om denna vore gynnsam, skulle därav kunna framgå veriges deltagande i kriget. Vi veta, huru det blev hämed. Vad angår det väntade resultatet i här ifrågavarande nne, framskymtar vårt Tabago en gång under kriget som lockbete för Sverige att låta en härstyrka landstiga Skottland 1760. Till den ytterligheten lånade sig ändå v. Höpken, och därmed försvann för denna gång och minstone för längre tid än förut Tabagofrågan från proammet för vår kolonialpolitik, vilket v. Höpken så att ga ärvt från sin fader, som vi minnas livligt fört dess lan för 30 år sedan.

Den blev emellertid icke den sista i A. v. Höpkens fattning med dylika ärenden, ty samtidigt med denna ıde framförts en annan plan, som förde hans och vederrandes tankar till den världsdel och den kust, där för mt hundra år sedan svenska flaggan vajat och försvunnit, h dit vi förlägga ett nytt litet kapitel i denna historia nder titel

I Afrika.

Det var på hösten 1758 under den allvarsamma motångstiden i pommerska kriget, som kanslipresident v. Höpen d. 16 okt. i rådet uppläste en av amiralitetslöjtnanten . A. Liljehorn[1] till honom avlämnad berättelse om ett

[1] Den sedermera mera beryktade än ryktbare politikern och sjömannenniralen, nu hemkommen från 2-årig tjänstgöring i franska flottan.

hans besök förlidet år »vid södra kusten av *Guinea*» och hans plan till en kolonis anläggande därstädes.

Vad besöket angår, berättar Liljehorn, att det skett under en »campagne» med ett franskt krigsskepp, under vilken han haft tillfälle att träffa en »konung av reviere S:t Paul och sluta överenskommelse med honom om ditflyttandet av vitt folk, som höra under vår allernådigaste konung och kallas svenskar».[1]

Koloniplanen framlades i ett särskilt memorial, i vilket Liljehorn redogjorde för landets beskaffenhet med de vanliga fantasierna om överflöd på guldsand och elfenben, dess lämplighet för anläggande av plantager och idkande av den »lika bekanta som fördelaktiga slavhandeln» på de spanska kolonierna liksom ock handel med svenska produkter o. s. v., allt i likhet med andra sådana projekt, som vi i det föregående lärt känna. Likaså tillät sig denne förslagsställare liksom andra förutsätta, att han skulle få verkställa förslaget och förses med skepp och manskap m. m.

Som vanligt var med dessa projekt, beslöt rådet, att det skulle hemligt hållas samt att det skulle uppdragas åt Kommerskollegium att associera med sig några handlande här i staden att överlägga, huruvida detta förslag skulle kunna till handelns förmån nyttjas», vilket h. exc. v. Höpken åtog sig att besörja.

Följande år 1759 den 12 mars föredrogs i rådet kommerskollegiets yttrande, i vilket framhållas förslagets såväl svårigheter som obetydliga förmåner, varefter det beslöts att saken skulle vila tillsvidare och intill dess man lämpligare kunde tillstyrka dess realiserande.

Liljehorn var emellertid ej så tålig, att han avvaktade rådets återupptagande av ärendet, utan begagnade sig av sin riksdagsmannarätt och framförde detsamma vid riksdagen 1760 nästan i samma dagar, som han — nu kaptenlöjtnant — på riddarhuset började sin bullersamma politiska karriär med anfall på själve lantmarskalken v. Fersen.[2]

Så oläglig tiden än var för ett sådant projekt som hans insände han direkt till sekreta utskottet ett »ödmjukt memorial» (dat. 23/11), vari han erinrar om sin hänvändelse ...

[1] Citaten ur ett Liljehorns senare (1769) memorial till sekr. utsk. ...
[2] Malmström, a. a. V, s. 18 m. fl. st.

emierministern» och om sin koloniplan, dess nytta för
et och den flit han använt därpå etc.

Han slutar emellertid sin skrivelse med följande ord,
a betecknande för hans kynne som för hans stilistiska
måga: »Skulle utskottet ej häruti finna sig, beder jag få
a det, emedan jag då genast vänder mig till en nation,
n detta ämne högt aktandes varder, då jag åter försäkrar,
med stort missnöje får jag då se en anläggning för Svea
e gå bort, som jag med säkerhet kan säga aldrig mera
par sig.»

I sekreta utskottet upptogs ärendet ett par dagar där-
er och remitterades till mindre sekreta deputationen för
trandes avgivande, och på dagen jämt ett år senare
'61 25/11) avger deputationen ett mycket utförligt sådant.
n har skaffat sig så noggranna underrättelser, att den
l en början upplyser om att Liljehorn varit i land där-
re blott 6 à 7 dagar och således ej kunnat komma under-
nd med ens om hans negerkung är själv regerande eller
der under någon mäktigare o. d. Därefter framställes en
d anmärkningar mot hans olika uppgifter och förslag
väl beträffande kolonien som handeln o. s. v., allt visande
r övrigt en överblick över de samtida yttre politiska och
mmersiella förhållandena, vilken gör vederbörandes sak-
nnighet all heder.

Slutet blir, att deputationen avstyrkte all tanke på
got »etablissement». Vad Liljehorns planer för övrigt
går, kunde man »vid tillfälle av kryssning mot korsarer
ler eljest» anförtro åt honom en fregatt att därmed dit-
gla och göra sig underrättad om alla omständigheter och
rdeles om en säkrare hamn — —, »då fregattan tillika
nde förses med en del av de uppgivna handelsvarorna
ll försök vad uträkning för avsättning där vore att göra».

Då detta yttrande följande år (1762 23/1) föredrogs i sekr.
skottet, instämde man i detsamma, varvid frih. Ridder-
olpe anförde, att »i anseende till vår belägenhet och folkbrist
re ej nu tid att tänka på kolonier på andra orter, utan i
ället att draga folk in i landet från andra länder särskilt
rån det ödelagda tyska riket». I överensstämmelse härmed
ev ock sekr. utskottets yttrande till K. M:t, i vilket tillika
emställdes, »huruvida icke Liljehorn kan hava förtjänt, att

E. K. M:s nåd. välbehag honom betygas». Detta skedde även
snart härefter, varvid han hugnades med svärdsorden.

Vi hava åter kanske alltför utförligt tecknat ett kolon-
projekt,som nästan snarare än tidigare sådana kunde anses
dödfött. Men detta har skett dels för att visa, med vilken
ihärdighet och grundlighet även ett sådant kunde behandlas
av frihetstidens politiska merkantilister, dels ock för att
lämna ett nytt bidrag till den mångomskrivne[1] Liljehorn
historia och karaktäristik.

Den koloniplan vi senast skildrat hade ock en bety
som förtjänar nämnas, nämligen att den var den sista under
den period av vår historia, frihetstiden, vilken ett årtionde
härefter gick till ända.

* * *

Man kunde nästan ha väntat, att koloniidén här
skulle ha förlorat sin kraft, då denna hörde till den ekono-
miska åskådning, som nu allt ivrigare bekämpades även
i vårt land, där idén för övrigt ej haft andra målsmän än
en del politici och några få affärsmän och slutligen ej hitt
kunnat framvisa ett enda resultat.

Ett sådant vanns ju, såsom vi veta, av det följande
tidevarvets förste konung, Gustav III, men innan dess ha
han under ett tiotal år fåfängt strävat att på diplomatisk
väg någonting vinna. Det gällde som vanligt någon ö i
Västindien, och det blev ånyo en främling förbehållet att
väcka tanken därpå till nytt liv genom att utpeka en sådan
ö såsom lämplig och lätt att förvärva, nämligen

Portorico.

Då konung Gustav III i början av september 17
uppehöll sig i det övningsläger, han för några regementen
anordnat på fälten mellan Ellinge och Örtofta norr om
Lund, ditkom en engelsk »handelsman» vid namn Andr
Orr, fick företräde hos konungen och överlämnade till honom
ett memorial, undertecknat av honom själv och James M
sell, vilken uppgavs vara kunglig »Attorney general» å
Dominica i Västindiska arkipelagen.

---

[1] Se därom utom Malmström m. fl., Munthe, Sv. Sjöhjältar VII:
HT 1917, s. 29 f.

Memorialet innehöll förslag till upprättandet av en
ısk koloni på ett helt nytt ställe, nämligen den Spanien
ıöriga ön Portorico, en av de större öarna bland Stora
illerna.

Orr kunde smickra sig med att memorialet jämte dit-
ınde handlingar remitterats till vederbörande i Stock-
n, enligt vad han sedan inberättade till svenske envoyén
. Nolcken i London, dit Orr omedelbart avreste. Inför
ıe lämnade han även närmare upplysningar om sina
ıer, än han fått tillfälle meddela konungen, och dessa
ıförde v. Nolcken i sina brev under våren följande år,
vilka jämte andra dithörande handlingar följande må
ras.

Till en början erfara vi därav, att hos v. Nolcken infann
även den andre målsmannen för denna plan, den nyss
ämnde Monsell, som sade sig hava varit brukad att i
av England i freden 1763 vunna besittningarna i Väst-
en ordna de inre förhållandena med polisväsende, lagar
. v. Under samtal med honom hade v. Nolcken vidare
mycken kunskap om dessa öar och särskilt om bildandet
ett svenskt etablissement å Portorico på följande grunder.
Spanien syntes hava så litet uppskattat denna ö, vars
, klimat och produkter v. Nolcken beskriver, att det där
t hållit en svag garnison, varit benäget att avstå den
freden och skulle kunna vilja göra det ännu åt en icke
kurrerande makt. Engelska handelsintressen härute kunde
ckras och dess »objectioner» mot ett svenskt etablisse-
ıt kunde avvärjas genom inrättande av en frihamn på
genom »skapande» av en ny gren av negerhandel, som
gemensam nytta där kunde drivas av engelska handlande,
ıt genom tillåtelse att upphandla färska livsmedel för
elska koloniers behov, vilket av spanska regeringen ej
lgåves.

För inrättande av denna koloni behövdes ganska ringa
kott, kanske intet. Genom försäljning av jord skulle
ast ett ansenligt kapital vinnas till svenska kronan, och
leboksräntan skulle vara mer än tillräcklig att under-
la en guvernör jämte militär- och civilstat. Andra in-
aster skulle man få av avgifter på in- och utskeppningen
varor. En ytterligare inkomstkälla skulle bli tillverkningen

av brännvin och rom av »molasses» (d. v. s. melass), »vi genom Sverige kunde liksom England med sådana av al mogen efterlängtade varor för ganska ringa pris förses, ut att rikets tillgång på spannmål bleve medtagen».

v. Nolcken försäkrade, att ön genast skulle bli befolk av förmögna amerikaner, västindiska »planterare» och engel män, om religionsfrihet dem förunnas, och om företag komme till stånd, skulle även de båda förslagsställarna di flytta — Monsell medförande från Dominica sina 120 negr

Så lyder v. Nolckens referat av de två engelsmänne uppgifter och betraktelser angående Portorico, och han sl det med sin egen försäkran, att det »ej är tvivel att d förvärv bleve av största nytta för Sverige». Därtill lät emellertid även diplomaten sig förnimma i en »considerat dels rörande möjligheten av öns förvärvande från Spani dels huru »franska och engelska hoven lära anse ett ny établissement i Västindien».

Det förras samtycke anser han kunna vinnas gen fördelaktiga handelsvillkor. Från Frankrike synes hon intet inkast vara att befara, sedan det ej fruktar »att giva brage» åt England, och detta senare har all sin uppmärk samhet riktad på de upproriska kolonierna i Amerika. M den största tystnad i saken borde iakttagas för de engels sändebuden i Stockholm och i Madrid, helst det förra (Lew De Visme) hade fäst sin uppmärksamhet på Orrs uppt dande i Sverige.

v. Nolcken förklarade sig beredd att på order vi behandla ärendet. Men det behövdes åtminstone till början ej, ty dettas adress blev, såsom var att vänta, när mast Madrid; och huru det där behandlades skola följan rader utvisa.

Ärendet överfördes till Bengt Sparre,[1] den svensk envoyén vid spanska hovet, och nådde honom en dag i sep 1775, då han befann sig i Ildefonso, detta hovs lustsl Sierra Guadarama, där det väckte ej ringa uppseende, s en extra kurir till honom anlände med, som det ant viktiga depescher. Sparre måste ju låtsa om ingenting o fortfor att deltaga i hovets nöjen, under det att legation predikanten, som han eget nog hade med sig här, fick sk

[1] Det följande ur brevväxlingen mellan Sparre och vederbörande R

hiffreringen, då hans sekreterare v. Heland var kvar i drid.

Redan nästa brev (d. 8/9) från Sparre, i vilket han omır ovanstående, var emellertid ej uppmuntrande. Han ;ar ej hoppas på en god utgång, »enär detta hovs och s ministrars princip tyckes vara att avslå alla proposiıer, som syfta uppå att göra någon annan makt ett nöje», från konungen, Karl III, vore det största motståndet att ıta, då han »sätter ett omåttligt värde på att höra uppas, att han är en herre över antipoderna, hur mycket än kostar, och att det ej finns en timme på hela dygnet, ej solen lyser på någon del av hans välde, så att blotta ıken att avstå något stöter emot».

Efter återkomsten till Madrid följande månad skriver ırre, att han till greve Fuentes[1] överlämnat konung stavs brev liksom ock ett sådant från greve Creutz, amssadören i Paris.

Om Fuentes skriver Sparre, att han numera ej är annd, att han anser saken ha många svårigheter och därför ej r angripas på en gång genom en formlig proposition utan st vid lägligt tillfälle och diskussionsvis väckas hos Griıldi, nu betrodd med utrikesaffärerna. Vidare bestrider ıentes, att ön försummats av regeringen, och anser även, ; Utrechtfreden hindrar Spanien från varje försäljning, er avyttring av någon besittning i Amerika.

Men även Sparre själv gör fortfarande sina invändıgar och påpekar Frankrikes och Englands intresse i saken h lämpligheten av att underhandla med dessa makter, ket han förnummit vara även Creutz' mening. Han ber rför om ytterligare besked, innan han vågar framlägga endet för Grimaldi, vilken han ej tilltror någon benägent för saken, utom möjligen, ifall underhandling härom leddes av Frankrike.

Detta blev ock konung Gustavs mening, och under de rmaste åren synes hela affären ha vilat i avvaktan på llfälle att i Frankrike frambära den, men innan dess uppidde emellertid ånyo på nyåret 1777 planens uppshovsman d nya lockelser, vilka satte vår diplomati i ny rörelse

[1] Denne var en av konung Gustavs många vänner från hans första visse i Paris.

mot Spanien. Då återkom nämligen vår vän Orr från M deira till London, satte sig på nytt i förbindelse med Nolcken och fick av honom veta hans regerings reta Han förklarade då inför denne, att han ägde sådana f bindelser i Spanien, att han själv skulle begiva sig dit befrämja saken, ifall konungen av Sverige gillade det. va för han anhöll om v. Nolckens rekommendation för sig ti kanslipresidenten U. Scheffer, då han i alla fall i egna ang lägenheter skulle resa till Stockholm.

Sådan rekommendation får han i v. Nolckens depes angående besöket, då denne därjämte tillstyrker själva sak enär tiden synes honom gynnsam i anseende till de viktiga hä delserna (amerikanska frihetskriget), och enär såväl Engla som Spanien kunde vara intresserade av att se Portorico i neutrala händer, bägge till nytta, ingen till skada. v. Nolcken tillägger, att den andre intresserade kontrahenten. Monsell låtit förstå, att om Sverige ej brydde sig om saken, tänk de vända sig åt annat håll — till wienska eller ryska hov

I febr. 1777 är Orr i Stockholm och i underhandl med Scheffer och statssekreteraren Liljencrantz, vilket slu med att Orr får i uppdrag — dock blott muntligt — att i Spanien sköta Portoricoaffären, vilket synes skolat avse än att ett av Orr och Monsell bildat bolag skulle inköpa ö och ställa den under Sveriges protektion. Orr skulle gen svenska beskickningen i Madrid, som nu förestods av v Heland, erhålla till reseunderstöd 150 pund sterling o efter verkets fullbordan åtskilliga av v. Nolcken honom lovade ekonomiska och sociala förmåner, såsom skattefr för sin vinaffär, utnämning till K. M:ts råd på ön, kom sionär vid jordinköp m m.

Om denna omkastning i Sveriges hållning i Portori frågan skrev nu kanslipresidenten till v. Heland, ber mande Orrs nit och oegennytta, vilka synas göra ho förtjänt av uppmärksamhet och gehör. Dock får Hela uppdrag att hålla ögonen på Orr, underrätta sig om ha kanaler och sättet för hans verksamhet, men oförmärkt att K. M:t ej på något sätt komprometteras och vänskap med spanska hovet rubbas. Man skulle ock ha hänsyn t de mindre vänskapliga »termer», i vilka Spanien och Engla nu stå till varardra. All denna försiktighet och häns

re nödiga jämväl på grund av att svenska regeringen mtidigt hade åtskilliga besvärligheter med den spanska gående järninförsel och ett uppbringat svenskt fartyg.

I sept. är Orr i Spanien, uppsöker v. Heland i Ildefonso h överbringar till honom K. M:ts brev i ämnet m. m. jämte ss förhoppning, att Orr skall inför Heland göra reda för na företag, så att denne »kan inberätta oss det».

Han gjorde det ock, men till ingen glädje, mena vi, r de vederbörande, som åter låtit sig av utländska äventyre och lycksökare duperas. Redan i sin första depesch ter Orrs ankomst finner sig Heland föranlåten att beklaga g över denne. Till en början har han avpressat Heland rskott på sin reseersättning, innan växeln därå framkomit. och i sin missbelåtenhet antytt, hur man i Köpenhamn elat vinna honom och hans förslag för dansk räkning. örst efter åtskillig pressning har han velat fram med, att an byggt sin plan på tidigare underhandlingar mellan panien och England rörande Portorico och på sin bekantap med ett par nämnda politiker, som emellertid nu äro r spelet. Heland är därför mycket tveksam om mannen och egär K. M:ts närmare order.

De kommo med befallning till honom att fördubbla sin aksamhet rörande penningförskott och tvinga Orr att yppa idden av sin plan o. s. v.

Orr undandrog sig detta genom att begiva sig till Cadiz ch Lissabon, därifrån han i brev till Heland för samma pråk som förut och under tiden driver förhandlingar, som syfta att spela ön över i Danmarks händer, vilket har till öljd, att v. Heland, då han får veta detta, avbryter all förindelse med honom och ej ens nämner honom mer i sin revväxling. Orr försvinner därmed ur vår historia. Men närkligt nog ej därför planen på underhandling med Spaien rörande samma ämne.

Denna anförtroddes emellertid nu åt annan man, nämigen Malte Ramel, förut legationssekreterare både i Lonlon och Paris och därför mera förtrogen med den vidlyftiga och ömtåliga politik, som framkallats av det nu pågående amerikanska frihetskriget.

I den instruktion, som för honom i maj 1778 uppsattes, ick denne nye minister i Spanien (enligt kanslipresidentens

koncept) i en »särskild artikel» erinran om »att K. M:t till utvidgande av svenska handeln samt egna varors export till avlägsnare orter varit betänkt på förvärvandet av någon god besittning i Amerika», varom Ramel haft tillfälle taga kännedom under sin tjänst vid svenska ambassaden i Paris, liksom om den misslyckade Orrska affären. K. M:t vill dock ej låta hoppet fara om erhållande av ett annat stycke land och uppdrager därför åt denne sin minister att »med all upptänklig omsorg göra sig underrättad om icke bland Spaniens possessioner någon sådan plats finnes mindre angelägen och mindre lönande för Spanien, som kunde till K. M:t och Sveriges rike avstås antingen mot redbar betalning i penningar eller på andra villkor. Skulle så vara, lär ni ej försumma att knyta förbindelser antingen med hovet eller med enskilda» etc. Ramel har emellertid under sina två år i Spanien inte att härom förmäla i de många och utförliga depescher han hemsände rörande kriget mellan Spanien och England till lands och till sjöss samt allehanda därav vållade förvecklingar även för den svenska handeln.

* * *

Men Madrid var ej enda orten för Gustav III:s kolonialpolitik under dessa år. En annan sådan var Paris, där han vid franska hovet i Gustav Filip Creutz hade sin representant och där det slutligen lyckades denna politik att komma till något resultat.

Det var det pågående kriget mellan England och Frankrike eller snarare den förestående uppgörelsen dem emellan, av vilken Gustav III trodde sig kunna vinna någon fördel, och som kom honom att tidigt sätta sina diplomater i rörelse, särskilt naturligtvis Creutz.

Redan 1779 fick Creutz i uppdrag att vid förhandlingar ang. en handelstraktat mellan rikena verka därhän hos franske premiärministern — det var då Maurepas — att hans konung skulle till Sverige uppoffra någon plats av sina besittningar i Ost- eller Västindien med hänsyn till Sveriges vänskapliga förbindelser med och tjänster mot Frankrike. Det är ett ämne som jämt förekommer i skriftväxlingen mellan svenske kanslipresidenten och Creutz, och i slutet av år 1781, då Vergennes efterträtt Maurepas, får Creutz ytter

gare instruktion i frågan. Då Frankrike numera, vad stindien angår, förlorat nästan alla sina besittningar, inde sig Creutz till holländska ostindiska kompaniet med rsök att av eller genom detta få någon plats därstädes — se Megapatnam, Ceylon, Batavia nämnas — men naturgtvis blir detta utan resultat då det ju skulle leda till terligare konkurrens med det svenska ostindiska kompaniet. ika litet uträttade Vergennes' underhandling för Sveriges kning med spanska regeringen. Beträffande Västindien är t fortfarande Tabago, som figurerar i brevväxlingen härom. i erhåller Creutz i skrivelse från kanslipresidenten d. 21 br. 1783 befallning att förnya Sveriges många försök att hålla denna ö. Scheffer är övertygad om Vergennes' beigenhet för denna sak på grund av Frankrikes egen fördel irav· K. M:t håller på Tabago eller någon annan ö, blott man ar någon fast fot i Amerika och nederlagsplats för handels rivande. Skulle oövervinneliga hinder förekomma rörande abago, påminnes Creutz om ön La Vache, som är hertigen v Praslin tillhörig och borde kunna från honom inköpas.

Det blev emellertid icke Creutz, som kom att slutbeandla denna fråga, enär han snart härefter hemkallades att som kanslipresident efterträda Scheffer, utan hans legaonssekreterare Staël v. Holstein, som nu blev svensk minis-r i Paris och fick Gustav III:s löfte om ambassadörsvärighet och därvid utsikt till giftermål med mademoiselle ecker, om han kunde vinna Tabago för Sveriges räkning. Staëls nit för denna sak lämnade därför intet övrigt tt önska, och vilket omfång och vilken utgång hans äktenapshistoria fick är noggrant känt och beskrivet. Om det ärmed sammanhängande koloniförvärvet skall följande meddelas ur Staëls depescher till konung Gustav, som under denna d (1783—84) är på sina bekanta resor först till Finland 783) för möte med ryska kejsarinnan och därefter till Italien och Frankrike (1784). Då därunder frågan även föredes kanslipresidenten och Liljencrantz i Stockholm, blev ess behandling ytterligare omständlig.

S:t Barthélemy.

Frågan blev ej heller så lättlöst, som man trott därhemma, ch detta visade sig, redan då Creutz före sin avresa från

Paris introducerade Staël hos Vergennes och framförde vad honom blivit ålagt i nyss anförda skrivelse från Scheffer. Då Staël därvid rentut nämnde Tabago, tog sig Vergennes enligt Staëls berättelse (25/5 1783) en min av förvåning och yttrade: »Ni vill då beröva oss frukten av kriget. Det är omöjligt.»

Enligt Staëls följande depescher är det emellertid konungens förmodade nya förbindelse med Ryssland, som gör Vergennes mindre benägen för den svenska underhandlingen, rörande vilken, då Vergennes blev alltmer upptagen av den stora fredsuppgörelsen, Staël hänvisades att konferera med franske marinministern, markis de Castries.

Oaktat all iver lyckades det ej Staël att övertala de franska ministrarna att avstå Tabago, och detta så mycket mindre som svenska regeringen visat eftergivenhet gentemot England i en uppbringningsfråga, som berörde även Frankrike. Han fick därför inrikta sina ansträngningar på erhållandet av någon ö av mindre värde för Frankrike, och av samma mening var ock hans konung, som lämnade åt honom att bestämma däröver.

De franska ministrarna voro emellertid fortfarande mindre tillmötesgående, och Vergennes yppade till sist, att skälet var dels konung Gustavs befarade allians med kejsarinnan Katarina, varom underättelse ingått både från Petersburg och Berlin, dels hans underlåtenhet att till franska regeringen insända ratifikationen av det genom Creutz uppgjorda subsidiefördraget.

Sedan Staël på grund av bemyndigande givit tillfredsställande förklaringar häröver, klarnade Vergennes' uppsyn även i ö-frågan. Men nu började han emellertid fråga efter vad Sverige hade att bjuda i gengäld, vilket man önskade mest för den allmänna opinionens skull i Frankrike. Och härom började nu Staël i sept. 1783 med konungen (nu stadd på sin italienska resa) och vederbörande i Stockholm en brevväxling, som drog ut på tiden — ja, långt ut på följande året.

Underhandlingarna formade sig nu till upplivandet av en handelstraktat från 1741, bland vars villkor skulle ingå Frankrikes avträdande av någon ö, vilken till sist på de Castries' förslag blev S:t Barthélemy, som av honom ansågs

ästan värdelös. Konung Gustav är genast färdig att godaga denna ö, »ehuru han ej alls känner till dess värde», och ger från Milano d. 21/5 1784 Staël i uppdrag att sluta särkilt fördrag om densamma och uppgöra om tid och form ör dess överlämnande och mottagande.

Uppgörelsen skedde även, varvid bestämdes åt Frankrike issa förmåner för dess handel, bl. a. upplåtelsen av Göteborg till en varudepå. Då konung Gustav ej fullt nöjd ned uppgörelsen snart härefter ankom till Paris, blev denamma dock avslutad i sammanhang med den nya handelsraktaten, vilken följdes av en vida viktigare uppgörelse örande en hemlig allians, vilken senare dock ej hör till vårt ämne. Till detta skulle däremot höra en framställning av huru denna koloniplan förverkligades, huru S:t Barthélemy togs i besittning, huru dess styrelse och övriga förhållanden ordnades — korteligen huru dess historia under svenskt välde gestaltade sig, åtminstone under 1700-talet.

Men då allt detta av tidigare författare behandlats,[1] tilllåter sig författaren hänvisa till dessas arbeten och övergå till övriga koloniplaner, som tillhöra denna tid.

* * *

Sådana framkommo och behandlades, om ock mindre omständligt än förr, av höga vederbörande, d. v. s. närmast konung Gustav III själv. Ja, det var just under dessa senaste år, då han var upptagen av S:t Barthélemys förvärvande och ordnande, som till honom framfördes flera dylika förslag, vilka förtjäna omtalas, helst som åtminstone ett av dem var till såväl motiv som till syfte av långt ädlare slag än alla de, vi hittills lärt känna.

Det ledde sitt ursprung från en liten krets ädelt tänkande medlemmar av Norrköpings samhälle, vilka 1779 sammanslöto sig till ett förbund, vars uppgift skulle vara att bidraga till negrers civilisation och slavhandelns utrotande genom att någonstädes i Afrika anlägga en svensk koloni och ett fritt samhälle. Ett vidlyftigt stadgeförslag uppgjordes, i vars sista moment det hette: Vi hysa den ädla av-

[1] Av Odhner i Gustav III:s historia och av E. O. E. Högström i Barthélemy under svenskt välde (1784—1877).

sikten att civilisera infödingarna och gradvis inkorporera dem i detta samhälle, införa bland dem laggilla äktenskap, uppfostra deras barn etc.[1] Upphovet till och själen i detta förbund var den redan då berömde Karl Bernhard Wadström,[2] en Norrköpings son; och utan tvivel är det han, som har förtjänsten av denna plans framförande till regeringen och till väckande av konungens intresse därför eller åtminstone för de kommersiella förmåner, som hans ingripande kunde medföra för riket.

Åter i Afrika.

Detta var emellertid ej den enda yttringen av den så att säga mera humanitära sidan av den svenska kolonialfrågan, som vid denna tid visade sig. En annan sådan kom samtidigt och sannolikt ej främmande för Norrköpingsförbundet från en liten flock — ett femtal — unga officerare, av vilka en, Ulrik Nordenskjöld, år 1776 utgivit en liten skrift »om nyttan för Sverige av handel och nybyggen i Indierna och på Africa». Även dessa vände sig till konungen i ett liknande syfte som de förutnämnda, i det de ingavo till honom en ansökan, att de för anläggande av handels- och planteringsnybyggen i Afrika måtte åtnjuta K. M:ts understöd, och att en fregatt måtte utrustas och ställas till deras förfogande m. m.

Åt en av de sökande, nyssnämnde Nordenskjöld, lämnades 1781 konungens tillstånd att med 30 à 40 frivilliga etablera sig på Afrikas västkust, dock så, att de ej hade att påräkna konungens skydd, ifall de kommo i kollision med landets förra innehavare.

Någon sådan utrustning hava vi ej sett omtalad eller utförd under de närmaste åren, men tanken på denna kolonisation var ej därför död hos dess upphovsmän. En av dessa, nyssnämnde Wadström, återupptog densamma, ansende kanske tiden vara lämplig, sedan konung Gustav lyckats i sin egen koloniplan genom att skaffa sig S:t Barthélemy och ännu var upptagen av anordningar rörande denna

---

[1] Ur utkast till stadga, avtryckt av J. Hulting i *HT* 1899.

[2] Sin berömmelse hade han förvärvat genom förtjänstfull verksamhet för vår inhemska vapentillverkning, vårt bergsbruk, järnförädling m. m. samt för mångåriga resor i utlandet för detta ändamål. Sin följande ännu större berömmelse vann han genom sin humanitära verksamhet för negrerna.

a besittning och kunde antagas vara intresserad av koloni-
gan.

Det var år 1787, som Wadström åter lät sig avhöra
s konungen, och denne tillmötesgick hans framställningar
så mått o, att han beviljade medel till en expedition, som
förhand skulle undersöka hithörande förhållanden i Afrika,
h utsåg till Wadströms följeslagare den då ryktbare natur-
rskaren och afrikaresanden J. A. Sparrman samt en löjt-
nt Arrhenius, bekant såsom mineralog. De fingo i upp-
ag att utresa för att utröna och till konungen ingiva
derrättelse om natur- och odlingsförhållanden i Senegal
h vid Cap Verde samt vilka handelstillfällen de senegalska
nderna erbjödo Sverige. Tack vare konungens vänskapliga
rbindelse med franska regeringen kunde de resande beford-
s till Afrika med ett franskt fartyg och erhålla åtskillig
älp av de franska myndigheterna på ön Gorrée utanför
ıp Verde och huvudorten i den franska kolonien därstädes.

Därifrån utgingo nu de resande för sina särskilda upp-
fter åt skilda håll såväl vid kusten av Senegal som till
et inre av landet. De återvände följande året, då Sparr-
an och Arrhenius begåvo sig till Sverige, men Wadström
annade i England, där de sorgliga erfarenheter man gjort
ngående slavhandeln föranledde honom till det skriftställeri,
m förde honom vidare i hans filantropiska arbete till sla-
eriets bekämpande.

Vad Sparrman och Arrhenius hade att om sin resa
rtälja ledde till ingen åtgärd varken i den filantro-
iska riktning, som Wadström och hans meningsfränder
änkt sig, eller i den ekonomiska, som svenske konungen
ydligt lade i dagen vid sina koloniplaner. Men dennes
nindre intresse för denna koloniplan kan ock förklaras av
e politiska förhållanden, som nu upptogo honom — kriget
not Ryssland 1788 —, och dessa omintetgjorde även en an-
an koloniplan, som under dessa sista år varit föremål för
ans intresse och fört hans vittsvävande ande ännu längre
ort i världen, ja till

Indien och Australien(?).

Materialet i Riksarkivet till detta ämne är ovanligt rikt,
men vi tillåta oss att härom nästan ordagrant använda

den kortfattade bearbetning därav, som **Odhner** redan lämnat i Gustav III:s historia.[1]

Liksom så ofta förut var det även denna gång ett Sveriges sändebud i främmande land, som förelade sin regering en främlings planer, nämligen vår bekante ambassadör i Paris, Staël von Holstein.

På vårsidan år 1786 omtalar denne i sina rapporter, att han uppsökts av en viss Vilhelm Bolts, en tysk, som länge vistats i Ostindien i tjänst först hos engelska, därefter hos det österrikiska ostindiska kompaniet, efter vars fall han nu styrt kosan till Paris. Under samtal med Staël erbjöd han sig att skaffa i Sveriges händer dels ett faktori, till vars anläggande vid Indus han erhållit privilegium av naboben i Schindla, dels en ö i havet emellan Kaplandet och Nya Holland, varom han fått kännedom. Han erbjöd sig ock att begiva sig till Sverige med sina planer, om han finge resan betald. Därtill gav konungen sitt bifall, och i början av okt. 1786 kom han till Stockholm och utgavs i Sverige för att vara en portugis med namnet Gonzales Baretto.

Han fick nu åtfölja konungen på dennes resa till Karlskrona, under vilken han väl kom i något tillfälle att framlägga planen, hänvisades sedan till vidare överläggning med Liljencrantz i Stockholm och fick slutligen med denne inställa sig hos konungen under dennes vistelse i Uppsala — allt detta under samma oktober månad.

Liljencrantz' utlåtande om ärendet blev, att Bolts vore en erfaren och kunnig man, som gjort ett fördelaktigt intryck, att hans planer väl kunde bli till nytta för Sverige och särskilt för dess ostindiska kompani, men att kostnaderna syntes komma att bli väl dryga.

Detta hindrade emellertid ej konungen från att låta Liljencrantz med Bolts den 1 nov. ingå en formlig konvention, som följande dagen av honom ratificerades. Genom denna förband sig konungen att ställa till Bolts' förfogande två fregatter och ett handelsfartyg, vilka skulle avgå från Göteborg i aug. 1787, den ena av fregatterna kommenderad av Bolts, den andra av en svensk officer. Ön, som skulle tagas i besittning för Sveriges räkning, skulle kallas Boltsholm och styras av Bolts såsom guvernör med rätt för be-

[1] A. a. II, s. 492 ff..

n att upptaga en viss avgift av öns jord och produkter. .ts skulle vidare på konungen överflytta sina privilegier faktoriet vid Indus och därför erhålla en livstidspension 500 p. st. årligen från den dag svenska flaggan hissades faktoriet.

Men icke heller denna kolonisationsplan ledde till något ultat. I början av år 1787 lät konungen meddela Bolts, a då vistades i Holland, sysselsatt med förberedelsen till)editionen, att han beslutit uppskjuta denna till 1788, och örjan av detta år, att den krigiska ställningen i Europa lgade honom att tills vidare inställa företaget.

Det var som vi förstå det ryska kriget, som hindrade ıungen från även detta företag, vilket för övrigt även jande år förelades honom av den envise Bolts. De återende sista åren av denne konungs regering kommo med a hinder och slutligen med den katastrof, som gjorde ände alla hans vidlyftiga planer och företag.

* * *

Med kännedom om den störning, som den franska revoionen väckte i Sveriges såväl som i nästan alla de euroiska ländernas yttre och inre förhållanden, och om vår e konung Gustav IV Adolfs egenskaper och ställning till ssa tidens frågor är man färdig att tro, att Sveriges loniala intressen skulle för tillfället åtminstone vara skringda, i synnerhet som det sista resultatet därav, S:t Barelemy, ej ännu medfört några förmåner och snart nog vålle såväl ekonomiska som (1801) politiska bekymmer och vecklingar.[1]

Men i själva verket var det just dessa sistnämnda förhålıden, som framkallade det slutande seklets sista koloniıner i Sverige, vilka framförda och med vanlig envishet sthållna av konung Gustav IV Adolf själv och sedda i mmanhang med hans allmänna politiska åskådning torde tjäna en något utförligare framställning, helst de förut rit mindre observerade. De framkalla också ett nytt pitel i vår historia om

[1] Vi nöja oss med att hänvisa till Högströms ovan anförda avhandling, rthélemy under svenskt välde.

Portorico.

Uppslaget till denna koloniplan skedde redan i början av Gustav Adolfs egen regering och hade tydligen till uppgift att söka bot för ovan antydda missförhållanden med S:t Barthélemy, eventuellt genom förvärvande av någon annan bättre ö i utbyte häremot. Härtill utsågs återigen Portorico, fortfarande tillhörigt Spanien.

Dock är det icke till nämnda makt man vänder sig angående detta förvärv utan till dess allierade, Frankrike — detta revolutionens Frankrike, som Gustav IV Adolf i själva verket innerligt avskydde, men som han dock snart nog, sedan han själv kommit till makten, i alla fall måste närma sig för att där vinna motvikt mot de svårigheter, som den nordiska politiken beredde honom. Redan 1797 återupptogs den förbindelse med franska regeringen (direktoriet), vilken nyss förut avbrutits. Det är då Staël v. Holstein åter tages till nåder och genom hovkanslern v. Ehrenheim får (1798) den märkliga instruktion, som blottade de storpolitiska planer hos konungen, vilka avsågo både Norges förvärvande, Pommerns avträdande och annat mera i sammanhang med de territoriella förändringar, som förestodo i Tyskland på grund av den andra koalitionens avgörande krigshändelser. Redan nu framskymtar vårt Portorico, i det Ehrenheim i skrivelse till Staël i början av 1798 antyder konungens benägenhet att till Spanien avstå S:t Barthélemy emot Portorico. På formella tvister rörande resp. makters representanter i Stockholm och Paris strandade emellertid den nu tilltänkta förbindelsen.

Tanken på Portorico släpptes dock ej, vilket framgår av ett brev från Ehrenheim i juni 1798 (i kanslipres:s koncept) till svenske envoyén i Madrid, C. A. Ehrensvärd, vari den förre säger sig ha förnummit, att spanska regeringen ansåge ön Portorico ligga Spanien till last och gärna skulle göra sig av med den, blott den ej tillfölle England eller Holland. Ehrensvärd skulle därför söka samtalsvis göra sig underrättad härom, dock så att intet projekt framlyste. Följden härav blev liksom förut ingen, och frågan vilade, tills nya politiska händelser framkallade ny anknytning mellan den

-nska och den franska regeringen, den senare då repre-
iterad av förste konsuln Bonaparte.[1]

Dessa händelser voro sprängningen av det väpnade
itralitetsförbundet 1801 och Englands och de andra nordiska
ikternas därav föranledda hållning, vilken, vad Sverige
träffar, hade till följd återupptagandet av förbindelsen
-d Frankrike i flerfaldig måtto och därmed även fort-
ttningen av vår Portoricoaffär.

Från svensk sida skedde detta officiellt genom ackredi-
randet hos franska regeringen av en ny representant, för-
nämnde greve Ehrensvärd den 1/6 1801. Men därjämte
retog sig konungen att i en hemlig mission, given från
arlskrona den 7/5, utsända greve Gustav Bonde med upp-
-ag att först för konungen av Preussen och därefter för
-rste konsuln i Frankrike framlägga hans märkliga och
-rst senare kända storpolitiska plan till ett förbund mellan
verige och dessa två länder. Den upptog jämväl planen
å det nyssnämnda öförvärvet — det enda ämne, varom
är skall talas.[2]

Men innan ännu någon av dessa utskickade fått tillfälle
tt närma sig förste konsuln, som ju då var fullt upptagen
v sin yttre politik, fann svenske konungen ett sådant till
ent personligt ingripande i frågan, då Bonapartes gode
än och adjutant, general Duroc, på återväg från sin be-
kickning till S:t Petersburg i sept. 1801 anlände till Stock-
iolm och där kvarstannade till den 4 oktober. Av den
intligen godtagna, nyss hitkomna, nya franske envoyén Bour-

[1] För sammanhangets och fullständighetens skull må här åtminstone i
örbigående omnämnas, att året 1798 medförde ännu ett slags kolonialplan.
-arom följande må anföras, hämtat dels ur V. Söderbergs uppsats Den
ydafrikanska frågans historiska förutsättningar (*HT* 1899), dels ur ett par
handlingar i Riksarkivet.

Till Stockholm anlände nämnda år såsom ombud för de då från Kaplandet
utvandrande boers en viss Louis Almoro Pisani, som satte sig i förbindelse
med sin vän, den av oss förut omtalade Sparrman och genom honom sökte
-na konung Gustav Adolf såsom blivande beskyddare av en tilltänkt
kolonianläggning i sydvästra Afrika. Detta skulle ske genom utsändande av
ett svenskt fartyg till en viss utsatt ort med krigsfolk, ammunition och handels-
varor, och Sparrman utvecklade i skrivelser till Ehrenheim närmare vad till
ärendet hörde och kunde lända till dess befordrande hos regeringen. Någon
vidare behandling av ärendet hos denna syntes emellertid ej till.

[2] Om Bondes mission se *HT* 1885 och J. W. Nilsson, De dipl. förbind.
mellan Sverige och Frankrike under Gust. IV Ad. (1889), vilket ämne från
utesiutande fransk synpunkt och ur franska papper behandlats jämväl av
René Petiet i Gustave IV Adolphe et la Révolution française — — d'après
des documents d'archives inédits (1914).

going infördes Duroc att uppvakta konungen och blev med följande dag hämtad till middag på hovet. Vid en snart därefter följande uppvaktning av Duroc på Drottningholm begagnade konungen tillfället att för denne framlägga de planer han anförtrott sina utskickade, för att därigenom försäkra sig om, att förste konsuln genom Duroc skulle på förhand bliva något beredd på deras framställning.

I ett långt politiskt samtal framhöll konungen för Duroc sin avsikt att återupptaga de gamla förbindelserna med Frankrike och slutade med att förklara sig sinnad att återlämna S:t Barthélemy med förhoppning, att franska regeringen, som tycktes ha stort inflytande hos den spanska, skulle av denna utverka avträdandet av Portorico till Sverige. Denna besittning skulle ansenligt öka Sveriges betydelse såsom bundsförvant till Frankrike, och för övrigt skulle denna ö:s utveckling bättre främjas i Sveriges ägo än i dess nuvarande innehavares händer.

Naturligtvis kunde Duroc ej yttra sig om allt detta, men ville till sin herre framföra vad han hört och bemedla den kommunikation med förste konsuln, som för konungens ombud skulle befinnas nödig.[1]

Samtidigt (d. 2/10) låter K. M:t genom Ehrenheim i en utförlig skrivelse säga Ehrensvärd i Paris, att han skulle skynda att före freden mellan Frankrike och England söka med Durocs tillhjälp påverka förste konsuln själv — men i största hemlighet — att av Spanien utverka för Sveriges räkning en västindisk koloni till nytta för Sveriges handel, industri och finanser, men även till nytta för Frankrike i dess hållning mot England. Ehrensvärd skulle ock liksom av sig själv låta framskymta, att svenska konungen skulle kunna lämna Frankrike gengäld i form av krigsskepp.

I sitt svarsbrev (23/10) påpekar Ehrensvärd, huru svår den senare negotiationen är för honom, då Frankrike och England just nu kommit överens om den blivande (Amiens-) fredens villkor, då den förra makten ej gärna kan inlåta sig på frågan att beröva sin bundsförvant Spanien någon del av dess välde, och då man ej kan bjuda denna makt någon mot Portorico svarande ersättning eller förmån. Det

[1] Ovanstående efter Pétiets a. a.

svårt även därför, att förste konsuln knappt kunde
ıs.

Samtidigt som Ehrensvärd skrev detta, uppsatte man
lertid i Stockholm för honom en ny instruktion rörande
förhandling angående en handelstraktat och »notament
l'acquisition de Portorico», och samma sak betonades i
yad instruktion d. 19 november, då Ehrensvärd dessutom
anvisning att avbida en vink från Duroc angående till-
e till förste konsuln.

I avvaktan härpå har Ehrensvärd haft Talleyrand att
a sig till angående det ifrågasatta handelsfördraget mellan
vå rikena men kan i slutet av november (23) rapportera,
han haft samtal med Duroc, som uttryckt sin tillfreds-
lelse med Stockholmsbesöket, för vilket han redogjort
r förste konsuln. Duroc undvek dock att tala om Portorico,
:et ämne han sade, att Talleyrand i förening med Bour-
ıg i Stockholm skulle övertaga.

Under tiden hade Bonde redan i sept. 1801 på sin hemliga
sionsresa anlänt till Paris, därifrån han under närmast
ande månader uppvaktar konungen med allehanda upp-
:er och betraktelser av enskild och allmän natur. Först
ı 21 nov. kan han meddela, att han genom Duroc fått enskilt
eträde hos förste konsuln och kunnat förberedelsevis fram-
a sitt ovannämnda uppdrag, som genom senare givna före-
ifter blivit åtskilligt modifierat.[1] Vi fästa oss här emellertid
tt vid vad han lyckades framföra rörande vår öfråga, vilket
rken blev mycket eller hade någon effekt.

Vid sitt första samtal med Bonaparte hade Bonde blott
nnit med en inledande överblick över Sveriges och Frank-
:es tidigare förbindelser och, när han ville komma in på
slag om ny sådan förbindelse, blivit av förste konsuln
avskedad.

Man observerade emellertid i regeringen svagheten i
ondes tillvägagångssätt, och han erhöll därför i skrivelse
n 1 jan. 1802 direkt från konungen genom kabinetts-
kreteraren Lagerbjelke förnyad anvisning i ärendet. Det
tte nu angående öfrågan, att det var konungens mening
:t underhandla med spanska hovet så snart tillfälle erbjöde
g, varför det gällde för Bonde att anhålla om förste konsulns

[1] Se härom J. W. Nilssons anf. avh.

bona officia härtill och hans garanti för en stadig besit[illegible] av ön, ifall dess försäljning till Sverige kunde åvägabr[illegible] Konungen hoppas därpå, då Portorico i Sveriges händer sk[illegible] bliva en kanal, som skulle avleda en god del av Engl[illegible] handel, och Frankrike därigenom sätta Sverige i stan[illegible] bliva det till tjänst utan anlitande av det tyngande sub[illegible] systemet. Om Bonde finge svårt att träffa Bonaparte, sk[illegible] han göra samma framställning hos Duroc, som genom [illegible] samtal med konungen vore inne i saken.

Det dröjde långt in på det nya året, innan Bonde [illegible] nytt företräde hos Bonaparte, om vilket han avgav rap[illegible] från Frankfurt a. M. den 8 april 1802, och lika litet b[illegible] hade han denna gång erhållit, fastän Duroc även nu sy[illegible] ha varit mellanhand.

Bonaparte hade på Bondes erinran om Frankrikes [illegible] till öförvärvet satt denne i förlägenhet med frågan: [illegible] vad vill ni då giva Spanien i ersättning?» Bonde ha[illegible] emellertid svarat, att konungen av Sverige kunde b[illegible] lämna Spanien sådana handelsförmåner, som i det [illegible] maste skulle ersätta förlusten av ön. Förste konsuln ha[illegible] sökt vända samtalet över på annat och framhållit sin [illegible] nägenhet för förbindelse med Sverige, men då Bonde env[illegible] med att få veta Bonapartes mening om Portorico, blev [illegible] sist dennes svar, att det var honom omöjligt att i d[illegible] ögonblick göra något positivt uttalande.

Därmed avskedades vårt sändebud, som emellertid. tr[illegible] eller i känslan av sitt tydliga fiasko, slutade sin rap[illegible] härom med att framhålla, att »efter denna audiens mär[illegible] en stor tillväxt i förbindlighet hos statsministrarna o[illegible] synnerhet hos Talleyrand, som gick ända till ovanlig vänli[illegible] vid min avskedsvisit».[1]

Vi veta, att vänligheten tog snart slut och därmed äve[illegible] denna form för Portoricoaffärens bedrivande.[2]

Men en annan utväg därför hade han ju, vilken vi ny[illegible]

---

[1] Ovanst. ur Bondes brev rör. hans beskickning, tryckta i *HT* 18[illegible]

[2] Det kan dock förtjäna anmärkas, att ännu i nov. 1802 Gustav A[illegible] låter Ehrensvärd framföra hans tack för lämnat bistånd åt Sverige att [illegible] fred med Tripolis, och då dess pascha gjorde svårigheter vid fredsvi[illegible] uppfyllande, får Ehrensvärd i uppdrag att påkalla Frankrikes hjälp.

Snart därefter börjar den bekanta brytningen mellan regeringarna, fra[illegible] kallad av Gustav Adolfs hållning i en etikettsfråga gentemot den fra[illegible] envoyén Bourgoing i Stockholm och hans för övrigt engelskvänliga po[illegible]

antydd, den att vid lägligt tillfälle vända sig till spanska t. Men innan han skred härtill och innan ännu Bondes nämnda rapport framkommit, befinnes han för denna ; hava från erfaret folk velat skaffa sig råd i denna sak, såsom ett bevis härpå föreligger i Riksarkivet ett akt-ke, angående vilket följande torde förtjäna anföras.

Det har till titel »Om ultramarinska possessioners nytta · skada för en europeisk makt av andra ordningen», är satt och undertecknat av den välbekante presidentsekre-ren P. v. Asp den 3 april 1802 samt tydligen avgivet höga vederbörandes räkning.

I det vidlyftiga, tvåspaltiga utlåtandet framlägger Asp , skäl för och emot den ifrågavarande planen på Porto-s förvärvande med Frankrikes hjälp eller direkt av nien och med hänsyn till såväl yttre politik som inre ıållanden och tillgångar m. m.

Utrymmet tillåter icke utförligare referat av innehållet, ı även erinrade om samma plan på 1770-talet, och vi vilja tt anföra det orakelmässiga slutet så lydande: »Kort ;t, ultramarinskt kolonisationssystem passar i synnerhet stora makter, som äga sjöstyrka, och är för mindre stater kande, men vanskligt.»

Gustav Adolf valde det »lockande», såsom man finner av as tre dagar efter sist anförda datum, eller den 6 april, l Sveriges chargé d'affaires i Spanien C. G. Adlerberg nom Ehrenheim avlåtna skrivelse.

I denna erinras Adlerberg om den tidigare behandlingen ärendet med hans företrädare, ovan omförmälte Ehrensvärd, h huru den dåvarande osäkra ställningen för Spanien mmit frågan att läggas åsido, men att nu med fredens trädande tiden kunde vara inne att återupptaga den vid anska hovet.

Dock skall Adlerberg ingalunda framträda med något rslag, utan till en början söka göra sig underrättad om ad värde spanske konungen sätter på denna ös besittning, aruvida man emot något vederlag skulle vilja avstå den-mma, och varuti detta skulle helst bestå. Men allt detta ulle man blott på omvägar söka få veta och genom personer. om man kunde bruka i denna angelägenhet. Dessa skulle Adlerberg ock låta förstå, att från svensk sida kunde man

till ersättning för ön erbjuda antingen penningar eller örlog skepp eller materialer till sådana; även allt detta ut officiellt framträdande. .Vi känna igen locktonerna från d föregående. Men de blevo ej använda. I stället befinn Adlerberg hava i skrivelse av den 17 juni, vilken vi dock lyckats återfinna, givit sig in på vad Asp kallat »det vansk liga» och bland detta tydligen först och främst det att upp taga denna sak vid en tidpunkt, då Spanien nyss avhänt si Louisiana. Han får också rätt. Ty i skrivelse av den 1 juli från Åbo låter konungen genom Lagerbjelke säga Adler berg, att han gillar de skäl denne anfört för inställande a allt tal om Portorico till lägligare tillfälle i framtiden fö att ej lägga hinder i vägen för annan negotiation, som va å färde med Spanien.

Ett sådant tillfälle erbjöd sig ej, såsom vi förstå, fö denne konung, då han snart härefter och framgent fick lång viktigare saker att tänka på än fullföljandet av sjutton hundratalets koloniplaner i Sverige.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Johannes Messenius och Saxo.

Några anteckningar.

Professor Schück har i sitt arbete om Johannes Messenius påpekat, huru Messenius' kritiska sinne alltmer utvecklades under arbetet på Scondia illustrata, och huru denne vid författandet av den senare skrivna delen Censura har klart för sig karaktären hos den äldre historieskrivningen. Saxo, Cranzius och Johannes Magni stå då för Messenius som förfalskare av Nordens historia. Härmed har naturligtvis Schück icke menat, att Messenius vid författandet av början av sin historia icke skulle ha ställt sig kritisk till många uppgifter framför allt hos Saxo. En närmare undersökning av Messenius' ställning till Saxo skulle enligt min mening besanna, att Messenius med rätt stor kritik använt Saxos historia. Avsikten med dessa rader är emellertid icke att söka påvisa detta utan att fästa uppmärksamheten på några historiska anteckningar av mera personlig art, som Messenius gjort. I Jönköpings läroverksbibliotek finnes ett exemplar av Saxos Historia Danica i översättning av Anders Sörensen Vedel (tryckt 1575), vilket är försett med Johannes Messenius' namnteckning och således tillhört honom. I marginalen har Messenius gjort en hel del anteckningar, de flesta i arbetets första hälft. Anteckningarna innehålla oftast en kort kritik av någon speciell uppgift; ibland utgöra de reflexioner av mer allmän natur. Dessutom är rätt mycket understruket. Anteckningarna äro av desto större intresse, som de, åtminstone till största delen, säkerligen äro gjorda i fängelset. Boken har Messenius förvärvat år 1616, vilket årtal han skrivit omedelbart efter sitt namn. Just under våren nämnda år var det, som processen mot honom började, och hösten samma år anlände han till Kajaneborg i Finland. Saxos arbete har tydligen tillhört de böcker, som han haft till sitt förfogande här. Det har kommit till Jönköpings läroverksbibliotek från Visingsöbiblioteket, som på 1830-talet flyttades till Jönköping. Hur det blivit förenat med Visingsöbiblioteket, kan ej nu absolut säkert avgöras. I den äldsta nu bevarade katalogen över Visingsöbiblioteket, som förskriver sig från år 1688, har bland den historiska avdelningen upptagits »Saxo Grammaticus på danska», varmed säkerligen avses det här omnämnda exemplaret av Saxo. Det måste emellertid redan före 1679 ha skänkts till biblioteket, då

senare förvärvade böcker ej inordnats på de respektive avdelningarna, och man har därför blott ett fåtal donatorer att välja bland.[1] Det förefaller allra troligast, att det är Per Brahe d. y. själv, som skänkt boken, fastän ej hans namn är skrivet i den, såsom förhållandet är med flera av honom skänkta böcker. Per Brahe har förmodligen förvärvat sig boken, då han som generalguvernör var i Finland. Han kom visserligen ej till Finland förrän ett år efter det Messenius i slutet av 1636 dött i Uleåborg, men Messenius' änka var då ännu kvar i Finland och säkerligen också hans boksamling. Troligt förefaller ej, att hon tog sin avlidne mans böcker med sig, när hon senare reste till Tyskland; det har varit tillräckligt besvärligt för henne att taga med sig hans manuskript. Möjligen har Per Brahe, som var intresserad av Messenius och mycket verkade för Arnold Messenius' frigivning, kommit över Saxoarbetet 1639 eller 1651, då han besökte såväl Kajaneborg som Uleåborg.

Det är naturligtvis icke utan skäl, som Schück skriver, att Messenius som historieskrivare bemödar sig om oväld, även då det gäller Sveriges och Danmarks mellanhavanden, och att han som historieskrivare är en annan än som politisk pamflettist i t. ex. Retorsio imposturarum, som är riktad mot danskarna, men otvivelaktigt är det dock även, att hos Messenius fanns en djup misstro mot danskarna och en djupt liggande uppfattning, att dessa hade flera svåra nationallyten. Utfall mot danskarna gjorde nog flera av den tidens författare mera ex officio, men detta torde man knappast kunna säga om Messenius. Att utfallen mot danskarna grundade sig på en verklig övertygelse, framgår av många personligt färgade utrop och anmärkningar, som han nedskrivit i sin Saxo. De lyten, som Messenius framför allt tyckes tillägga danskarna, äro list, falskhet och feghet. Då dottern till den danske konungen Hadding sökte övertala sin man att ej göra sig några samvetsförebråelser utan inbjuda konungen till ett stort gästabud och döda honom under detsamma, så är detta för Messenius »Juthearht» och »Danskes Spel och Sedwaner», och när kung Frode den starke genom list dödade den norske konungen Fröger, skriver han: »Illistighet och skalkhet, som Danske pläga bruka gemenligen.» I slutet av fjärde boken talar Saxo om de stora motgångar kung Fridlev Snare led i strid mot hövdingen Hvirvil från Holland och angiver som orsak till konungens nederlag, att Hvirvil plötsligen bröt det förbund, som slutits dem emellan. Att Hvirvil uppträtt förrädiskt, tyckes Messenius på sätt och vis betvivla, men »som så skedde, då betaladhe han de Danske, det de androm plägade göra». Saxo anser, att holländaren varit ett dåligt exempel och orsak till att många sedan dess ej anse det för någon skam att ljuga och bedraga. Att holländaren skulle lärt danskarna detta, kan natur-

[1] Schartau, S., Ett bidrag till det s. k. Visingsöbibliotekets historia. Jönköping 1919. (I h. a. läroverkets redogörelse 1918—1919.)

vis Messenius ej tro, och han anser, »att ljuga och bedraga är
Danskes wahne och holle det för ingen skam att ljuga och be-
ga hwar de fara fram». Messenius konstaterar ävenledes, att
ıskarna icke ens hålla de eder, som de svurit sin egen konung.
arnas tvivelaktiga hållning, då konung Sven Eriksson, under-
ld av hertig Henrik Lejonet, på 1150-talet kom för att åter-
a sitt rike, föranleder nämligen Messenius till påståendet: »the
nske holla så godt låfwen emoth deres eigen herre, som de
est pläga holla emoth andra». När sedan Saxo prisar kung
ldemar och framhåller, hur ärlig, uppriktig och vänfast denne
· i motsats till hertig Henrik, som icke höll det för någon skam
ljuga och bedraga, protesterar Messenius med följande ord:
eij, det är de Danskes egen berömmelse och betalade så Juthen
·d lijka måth.» »Falskhiertig Lætfærdighed» är något, »som hos
Danske alltid finnes», konstateras ävenledes i detta samman-
ng, liksom att det är »the Danskes arth att ongå med Falskhet
idh». Det straff, som Messenius anser böra drabba förrädiska
ı falska jutar, kommer fram, då Saxo nämner om det straff,
n biskop Hartvig av Bremen ansåg den dansk förtjäna, som
it muta sig till att släppa kung Sven Eriksson och Henrik
·jonet igenom en port i Dannevirke. Enligt biskopens mening
ulle förrädaren hängas i porten jämte de pengar, som han mot-
git för sitt förräderi, och Messenius vill, att »sådant skulle weder-
·as alle falske Jutar». Falskhet är således en egenskap, som en-
t hans uppfattning är särskilt utmärkande för danskarna, och
n protesterar, när Saxo beskyller någon svensk för falskhet. Så
er, då Saxo i första boken berättar, att kung Uffe i Uppsala,
ìan han bjudit den danske konungen Hadding och hans följe på
stabud, ställde några kämpar utanför utgången, vilka skulle hugga
ıvudet av danskarna efter hand, som de gingo ut. Detta är »en
ɔr Jute lögn».

För Messenius är det otänkbart, att svenskarna skulle kunnat
va i vänskap med danskarna, som därtill, då de hade övertaget,
ången gång behandlade den besegrade skymfligt. Första början
.l ovänskapen mellan Sverige och Danmark finner han långt till-
ıka i tiden. I andra boken skildrar Saxo, hur kung Helge drog
ån den ena segern till den andra, medan hans broder Ro satt
ɜmma och styrde Danmark. Så anföll konung Hodbrod av Sve-
ɀe Danmark, besegrade Ro och lade under sig hans land. Snart
ervände emellertid Helge, som, sedan han fällt en sachsisk ko-
ɹng Hunding, kallades Hundingsbane, Hodbrod besegrades, och
u nämndes Helge Hundings och Hodbrods bane. Därpå utfärdade
.elge den lagen, att, om någon överfölle en svensk, skulle han
ippa det sedvanliga straffet för överfall. Detta var för svenskarna
ɹgot skymfligt, emedan de därmed i Danmark likställdes med
·älarna. »Häraf är förste huwudafwund och owenskap begynnt
mellan begge konungarike», säger Messenius, för vilken således
ɹgan om Helge och Hodbrod ter sig som verklighet.

Messenius har ej vid nedskrivandet av anmärkningarna haft klart för sig, i vilken hög grad Saxo för den äldsta tiden följer gamla sånger och sägner, bakom vilka intet eller obetydligt av historisk verklighet finnes, men hans nyktra kritik gör sig ofta gällande. Han har nedskrivit flera anmärkningar, som rikta sig mot fantastiska och överdrivna uppgifter, och vid behandlingen av den äldsta tiden visar han sig i sin Scondia ofta, fastän visst icke alltid, ha en mindre fantastisk uppfattning. Till uppgifter om trolldom och liknande har Messenius ställt sig mycket kritisk. När Saxo i första boken skall omtala alla de otroliga äventyr, som kung Hadding var med om, uppmanar han sina läsare att »icke holde det alt sammen för Fabel och utrolige fantasi». För Messenius är det »snarast store grofwe lögner», och han har icke nöjt sig med denna allmänna anmärkning. Då Saxo berättar, hur Hadding av en trollkvinna fördes levande dit, varthän han borde kommit som död, och hur han kom levande upp på jorden igen, förklarar Messenius det för »stor lögn». En »öfwermåttan stor lögn» är uppgiften i femte boken, att Hilde med visor och runkonst återkallade till livet sin man Hiden och sin fader Hogne, så att de även efter döden fingo kämpa med varandra.

Mot överdrivna uppgifter angående t. ex. storleken av flottor och härar samt förlusterna i strider reagerar Messenius på flera ställen. Vid skildringen i femte boken av striderna mellan kung Frode i Danmark och kung Hun i Ungern använder Saxo mycket starka uttryck och lämnar bloddrypande skildringar. Då Frode vid Rysslands kust besegrat Huns flotta, skulle han fått lika mycket att göra med de döda, som han förut haft med de levande. Havet skulle nämligen varit fullt med döda krigare och allehanda vapen, så att skeppen ej kunnat segla obehindrat fram. Sedan Frode därefter inne i Ryssland besegrat Huns här i ett slag, som räckte sju dagar, skulle manfallet första dagen varit så stort, att tre stora floder fylldes med lik, och de följande sex dagarna skulle så många stupat, att liken täckte ett så stort område, som det behövdes tre dagar att till häst färdas över. Uppgifterna om sjöslaget framkallar hos Messenius utropet »stor lögn» och om striden till land: »o herre Gudh, huru lög du Juthe nu, at du sielf må blijve wiss». Under fält- och sjötåget skulle Frode haft understöd först av tretti och sedan av ytterligare tjugo konungar, men detta är enligt Messenius »50 store lögner». Efter segern skulle Frode varit herre över tvåhundratjugo konungar. T. o. m. för Saxo är denna uppgift för fantastisk, och han säger, att större delen av dessa konungars makt icke varit större än hertigars och grevars på hans tid. För Messenius står saken så, att »hermedh will han försmijcke sin lögn». Att vid Frodes erövring av Norge förlusterna skulle varit så stora, att av den danska flottan, som utgjorts av tretusen skepp, blott etthundrasjuttio återstått, vinner icke heller Messenius tilltro. Tvivlande ställer han sig även till Saxos redogörelse i åttonde boken för storleken av den danska flotta, som för

triderna mellan Harald Hildetand och Sigurd Ring seglade genom Kalmar sund. Saxo säger, att man för skeppens och seglens skull arken kunde se vattnet eller himlen, men här som ofta annars kommer Messenius med sitt: »Du lög Juthe». Det är ju möjligt, att några av dessa anmärkningar ej kommit till, om uppgifterna på något sätt bidragit till att förhärliga svenskarna, och det är roligt om ett par anmärkningar, som följa härnedan.

När Rolf Krake blev anfallen av sin svåger Hjarvard, kallades Rolfs kämpar till strid av Hjalte med ett långt tal, som Saxo återger i andra boken. Hjalte prisade sin herres givmildhet och sade bland annat, att Rolf icke brydde sig mera om guld än aska, ty han tänkte väl, att icke guld eller silver utan ett ärligt och evigt ykte gav honom en lång levnad och många års »ihukommelse». Härtill fogar Messenius reflexionen: »Kanske han hadhe icke mera gull ähn han hadhe aska, sölfver lijke mijcken.» På Hjaltes tal svarar Bjarke, att han skall tappert strida med sitt svärd Snertir, med vilket han huggit tvärsigenom Agnar Ingjaldson från den ena sidan till den andra, men detta säger Messenius vara »lögn». Och Bjarkes uppgift, att han i strid med svenskarna fällt så många, att de stupade legat kring honom som ett högt berg, liksom hans trotsiga fråga, var den man vore, som förut ropat till honom, som om han hade tolv mans styrka, föranleder Messenius att säga: »egidt Roos är stor skam der hos». Visserligen kan man hålla med Messenius i att detta ordspråk äger sin riktighet, men Saxo uppgiver själv, att han vid sin redogörelse för Hjaltes och Bjarkes tal följt gamla kväden, och naturligt är, att i sådana förekommit starka ord. Messenius kände sig dock som svensk illa berörd av en del av uppgifterna. Att han icke ville låta t. ex. talet om danska och norska konungars rikedom och givmildhet passera oanmärkt, finnes det flera exempel på. Saxos uppgift, att kung Frode skänkte sin svärfader vid dennes hemresa till Ungern mycket guld och silver, betvivlas sålunda. »Det behöfde han sielf». Och likadant är det, när det uppgives, att kung Helge av Norge, då han begav sig till Danmark för att fria till kung Ingjalds syster, hade ett så dyrbart utrustat skepp, att masten var förgylld, seglet belagt med guld samt tackel och tåg till största delen av scharlakansrött silke. Messenius utropar: »Sij, hwilken outhsigelig stor lögn!»

När Messenius protesterat mot sådana uppgifter som ovannämnda, vilka innebära ett slags förhärligande av danskarna, är det klart, att han ej kunnat låta Saxos reflexion i samband med kung Uffe, Vermunds son, i slutet av fjärde boken passera. Saxo säger nämligen, att, om lyckan varit huld och förlänat »oss met Latiniske sprocks kundskaff, da skulde vi nu hafft usigelige mange skøne Historie Bøger om Danske Mendsmandoms gerninger». Härvid protesterar Messenius med orden »passelige» och »skrif rätwisslige danske!»

Att Messenius ej haft någon hög tanke om Saxo som historieskrivare, framgår även av hans randanmärkningar till Vedels före-

tal, där denne tar Saxo i försvar »med alsingen skäl». Vedels uppfattning, att Saxo är en fader för alla nordiska historieskrivare, liksom Homeros är en fader för poeterna, är för Messenius klar, även om Homeros skulle vara en fader för poeterna.

Som förut sagts, innebära icke alla Messenius' anteckningar någon kritik. Somliga utgöra en allmän reflexion, såsom då vid omnämnandet av kung Hoders skicklighet »paa Harpe, Hackebret oc atskillige slags Strengeleeg» Messenius uppgiver Hackebret (cymbal) vara »beste spel i Danmark», och då han säger, att Hoder var ute för »ett skönt ewentyr», när han skaffade det svärd, varmed han sedan dödade Balder. Till denna grupp anteckningar kan man också hänföra en del reflexioner om bl. a. kvinnans karaktär, vilka komma att beröras något i det följande.

Icke blott Messenius' anteckningar äro av intresse utan även de understrykningar och de N. B., som finnas i hans Saxo. Det är tydligt, att man i dessa fall icke utan vidare kan vara absolut säker därpå, att man har märken efter Messenius' hand, i synnerhet som bokstäverna N. B. äro skrivna med tryckstil och man således ej kan ha någon ledning av Messenius' handstil. I de allra flesta fall, kanske rentav i alla, äro emellertid understrykningarna gjorda med samma bläck, som Messenius använt, och därtill finnas understrykningar dels under sådant, vartill Messenius gjort anmärkningar i kanten, och dels under sådant, som man med den kännedom man har om Messenius finner naturligt, att han särskilt uppmärksammat. Vid skildringen i fjortonde boken av skåningarnas uppror mot konung Sven Eriksson säger Saxo, att, när träldomsokets tyngd kännes olidligt hårt, tänker man mest på frihet. Man finner det alldeles naturligt, att Messenius understrukit dessa ord. Deras sanning hade han redan fått bittert pröva, och han skulle få göra det ytterligare under många år i fångenskapen. Vid Saxos framställning i tredje boken om huru Fenge, som dödat sin broder, genom lögn och förställning lyckades inbilla människor, att han var en from man, som handlat av ädla bevekelsegrunder, har Messenius nog tänkt på sitt eget öde, ty han har understrukit följande ord: »Saadan løgn lyckedis hannem. Som det endnu gaar til paa denne dag, at Løgn antagis for Sandhed hos mange Förster oc Herrer.» När Messenius läste dessa ord, tänkte han förmodligen på vilket inflytande hans ovänner haft på hans öde, och huru de vunnit tilltro hos t. o. m. konungen, medan föga hänsyn tagits till hans egna bedyranden.

Huruvida Messenius' personliga erfarenheter framkallat alla de understrykningar och anmärkningar, som finnas vid åtskilliga av de ställen, där Saxo talat om kvinnans karaktär och förhållandet mellan man och kvinna, må lämnas därhän. Vid berättelsen om Amled i fjärde boken säges det, att drottning Hermuthrud av Skottland, som friade till Amled och vann honom, »haffde besynderlige lyst till en unger Mand». Detta liksom list är »gemenlig qwinde arth och Natur» enligt Messenius. Bland de skäl, med

ilka drottningen söker vinna Amled, är också, att »den forstandige kal icke see efter Deilighed men effter hendis Slect oc Affkom, om hand vil tage til Ecte. Deilighed er ickon Vellystens optenlelse», och dessa rader äro understrukna. Visserligen torde huvudakligen praktiska skäl ha bestämt Messenius eget giftermål, men adant var på hans tid det vanligaste, och han behövde därför icke öka något stöd för sitt handlingssätt hos Hermuthrud. I varje all kan Messenius icke ha funnit någon likhet med sin egen hustru, då han läste om huru Hermuthrud, som sagt den vara en »otro Qvinde», vilken icke tordes dö med sin herre, dock själv gav sig ill hustru åt Amleds besegrare Viglek. Följande hos Saxo är lock understruket; »Saa snarlige kand lycken forvende Qwinde öffte. Hvad Qvindfolck loffve i deris sind er icke bestandigt.» På sin egen hustru kunde Messenius icke alls tillämpa den åsikten, att kvinnans löfte var obeständigt; hon följde honom ju i fängelset. Då Saxo i andra boken påstår, att kung Adils i Sverige var »saa meget diss daarlige», eftersom han trodde sin hustru, ehuru han visste, att man icke skall tro en kvinna, vittnar också Messenius, att bland kvinnorna finnas »monge ärlige och trofaste», och en annan gång, när Saxo gör gällande, att kvinnor äro orsak till sina egna husbönders fördärv, svarar Messenius: »Icke alle.»

Sigurd Schartau.

Ett brev från Gustav Horn till Axel Oxenstierna.

Uti andra häftet av Zeitschrift für Schweizerische Geschichte (2 årg. 1922) har doktor Frieda Gallati lämnat ett meddelande, som torde förtjäna uppmärksammas av svenska historici. Under sina forskningar rörande Edsförbundets historia under trettioåriga kriget i statsarkivet i Wien har hon i en liten samling med titel »Nördlinger Aktenbeute» (8 fasciklar) påträffat en del av de Gustav Horns papper, som togos i slaget vid Nördlingen, vilka papper icke lära förut hava blivit av forskare begagnade. Dessa papper belysa operationerna vid Bodensjön under sensommaren 1633 och ställa dessa i en i viss mån ny dager, över vilken doktor Gallati ger en kort exposé. Hon meddelar också bland andra bilagor ett hittills otryckt brev fran Gustav Horn till Axel Oxenstierna, vilket här nedan återgives till kompletterande av de Horns brev, som äro utgivna i Axel Oxenstiernas Skrifter, Avd. II, del. 8.

Brevet är odaterat, men är skrivet i lägret utanför Konstanz omkring d. 20 sept. 1633. Meddelarinnan giver följande skäl för denna datering:

»Der Brief wird etwa am 20 September geschrieben sein, da Horn den Anmarsch der beiden Armeen Ferias und Aldringens erwähnt, deren Vereinigung am 19 September vollzogen war. Er

ist also zu einer Zeit verfasst, als Horn an einer Erfolg der Belagerung nicht mehr glauben konnte, ein paar Tage darauf hob er sie auf. Daher ist dieses Schreiben als eine Art Rechtfertigung des Feldmarschalls aufzufassen.»

(Lager vor Konstanz, zirka 20. Sept. 1633.)

Hochwolgeborner insonders hochgeehrter vielgeliebter Herr Vatter.

Nebenst dem, dass die Königl. Mayst. zu Schweden, unser allergnedigster Herr Glorwürdigsten Angedenckens es für ein Hauptwerck aestimiret, dass sie sich des Bodensees annehmen unnd dem Feindt auss Italia hieroben Landts praeveniren woltten, Gestalten sie Selbsten zum andernmahl im werck begriffen gewesen, Dero Vorhaben diser Landen inns werck zurichten, da sie nicht wegen des Secours so sie Chur-Saxen gethan weren daran gehindert worden. So ist auch von vielen Politicis unnd dem Evangelischen Wesen wol Affectionirten Patrioten der gnüge nach depattirt worden, was für grossen Nutzen dem Evangelischen wesen durch praeoccupirung der ort am Bodensee geschafft werden könte. Alss habe ich bey diser occasion, da ich mit meiner underhabenden Armée so weit herauf avancirt, nicht allein Württemberg secourirt, sondern auch des Schaffenbergers Desseinge, so er gehabt, die Ploquierung Brysach aufzuheben, verhindert, eine Post diser orten zuergreiffen unnd, mit Gottes Hülff der Statt Costantz mich zubemächtigen resolvirt. Inn sonderbahrer Erwegung, das sonsten der Duc de Feria, welcher mit einer ansehnlichen Spannischen Forze in vollem Anzug begriffen, vorhatt, sein place d'Armes ahn dem Bodensee zu machen, unnd dardurch Ihme den Rucken auss Italia offenzuhaltten, der Catholischen Schweitzer Hülff näher zu sein, unnd die Evangelischen, weil sie ohne das forchtsam, von uns abzuschneyden, unnd dahin zu bringen, dass ob sie gleich nicht offentlich die Party annehmen dannoch ammunition, viveres unnd andere Mittel, wo nicht von den Republicen selbsten suppeditiren, jedoch von particuliren zuerhandlen geschehen liessen. Da hingegen unsers theils wann man vermittelst Göttlicher Hülff des Feindtes desseing praeveniren, unnd durch Ergreiffung einer sichern Post sich diser orten wol fundiren würt, es für einen solchen Hauptstrich zu achten, dardurch dem allgemeinen Evangelischen Wesen viel herrlicher Erspriesslichkeiten nachfolgen werden. Sintemahln zuvorderst die Correspondenz zwischen dem Schwäbischen, Elsässischen unnd Breyssgawischen Stand, so biss dato noch niemahls in rechter Sicherheit gestanden, bester massen stabilirt würde, geschweyge, dass Breysach, Hagenau, Eydenheim, wann sie dergestalt der Hofnung succurirt zu werden, verlohren, vil ehr sich ergeben, alsdann unsere Forze zusammen gezogen unnd weyter hinaus nach Bayern, die Ober Pfaltz unnd Böheim gefüert werden könten; die Länder, so hinder unns, bleiben in Sicherheit, unnd könten so vil besser den militirenden Armeen die media suppeditirt, auch recrüte unnd Sammelplätz (welche dann

ıderlich bey der Infantery höchst nötig) darinn ausgetheilt wern. unnd obschon allerley wüchtige Difficulteten bey occupirung ·siges Orts sich ereygnen, zuvorderst aber, ob man gleich über issiges Bemühen so viel Schiffe nicht zuwegen bringen unnd s Sees sich bemeistern möchte, könte doch der Feindt nur Fusslek, von Reuttern aber gar wenig zu wasser hinbringen, unnd .nn man also nur so stark als sie darinnen, ahn Fussvolk darvor ·hre, könte man die Statt doch belägert halten, je mehr dann rinn, je mehr unnd bälder verlohren. Solten aber die Kaysechen und Spannischen disseit Rheins ihre marche nemen wollen, ınd von den Catholischen Schweitzern assistirt werden, so musten ·dann die Evangelischen uns auch notwendig assistiren, unnd ·iln dann dise ahn Volck vil mächtiger als die andern, Sie auch it Ammunition, geschütz und proviant wol versehen, den andern er solches gebricht, so wehre die Hülff, so wihr zu erwartten, ·it grösser, als die andern haben können. Darzu könt man sich ıch der von Frankreich versprochenen Hülff bedienen, desseichen vom Duc de Rohan assistirt werden entweder durch occurung des Veldtlinischen Passes und Abstrickung, das dem Duc : Feria kein mehrerer Secours auss Italia zukommen könne, oder ıs er den Catholischen Schweitzern, wann sie den Spanischen zu ilff herauss ziehen wolten, eine Diversion in ihre eygene Nester ıun könte. Dieweilen der Feindt aber seine eüsserste Macht ıwendet, diser orten zu sucurriren, sintemalen er die wichtigkeyt ·r Sachen unnd wie vil ihnen hieran gelegen, gar wohl weisst, ıhero dann der Altringer mit der Beyrischen unnd Italienischen rmee bereits starck ahnmarchiret, alss ist hingegen eine hohe otturfft, dass wihr umb das angefangene werck zu volführen, ınd gemelter des Feindts ankommender Macht zu resistiren, unser ·rze auch zusammen bringen. Warzue dann nicht allein alle die lsässische Trouppen, so viel selbiger orten immer zu entberen, ındern auch des Herzogen Bernhardts Fürstl. Gn., welche ich ınder das darzu wohl inclinirt befinde, mit Dero Armée herbe ıziehen. Da dann inmittelst der Desseing in Böheimb oder aneren orten so lanng zu differiren, biss man diss Hauptwerck errichtet unnd sich in disen Landen wol fundirt hatt. Zumahlen eyln es uns zuträglicher unnd vil besser, alhier bey disen Erünschten gelegenheyten auch die Schweitzer, so ohne das unser arty wohl affectionirt, zugewinnen, alss andere Länder zu conuestiren, welche ijsdem modis, alss sie bekommen, auch conservirt, ınd dardurch die Armeen mercklich geschwecht werden; hingegen ber können dise nicht allein ohne eynig unser Endtgelt sich selbst rhaltten, sondern uns, wie erst angedeut, darzu noch gute Hülff rtheylen.

(Statsarchiv Wien. Reichskanzlei. Kriegsakten. Fasz. 111 h.)

Per Sondén.

Uppfostrans historia.

En mycket förbisedd men icke dess mindre mycket intressant och betydelsefull sida av den historiska vetenskapen är uppfostrans historia. Alldeles obearbetad är den i vårt land visserligen icke: vi ha åtskilliga teckningar av enskilda skolors öden och även en och annan sammanfattande framställning. Men endast föga av vad som finnes kan sägas motsvara moderna vetenskapliga krav. Uppfostrans historia är sålunda ännu i Sverige väsentligen obearbetad, en beklagligen förkrympt och vanvårdad gren på historieforskningens i övrigt så yviga och lummiga träd.

Orsaken till detta förhållande torde vara, att hithörande företeelser ansetts betydelselösa och av ringa värde, i det uppfostran och dess målsmän i äldre tider knappast haft att fröjda sig åt någon högre grad av medborgerligt anseende. Skall än i dag exempelvis inom litteraturhistorien något verk avfärdas såsom mindervärdigt och undermåligt, ligger termen »skolmästerlig», »skolmästeraktig» så nära till hands, är så bekväm och för den upphöjde författaren säkerligen så uttömmande och målande (Schücks Allmänna Litteraturhistoria oupphörligt). Alldeles ovärdig vetenskaplig forskning torde dock uppfostrans historia icke vara. Ty uppfostran är en samhällsfunktion lika väl som religion och litteratur, vetenskap och filosofi, lika nödvändig och lika viktig. Uppfostran är icke blott att lära barn ABCD och att taga dem i örat, om de icke läsa över sina läxor. Den är, för att tala med Barth (i Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre) »samhällets fortplantning»: det bestående kulturarvets överförande från de mogna och på dess fortsatta utveckling arbetande generationerna till de uppväxande, en alltmer invecklad och svår procedur, i samma mån som samhället självt blir alltmer sammansatt, kulturarvet mera omfattande och svåröverskådligt och den nödvändiga arbetsfördelningen alltmer genomförd och utpräglad. Om hur denna procedur gestaltat sig under olika tider, om institutioner och personer, som däri varit verksamma, om teorier och projekt, som därunder framkommit och förfäktats, handlar uppfostrans historia. Naturligtvis kan även här som inom alla andra områden av mänsklig verksamhet en kausalbestämd utveckling påvisas. Att det kan vara *åtminstone* lika värdefullt och intressant att läsa om och även själv vetenskapligt behandla dessa problem som att undersöka byggnadssättet hos våra tegelkyrkor, de olika porslinsfabrikernas tekniska metoder under olika tider, häxprocessernas förlopp o. d. — allt detta är så intressant och undersökningsvärt — torde emellertid vid närmare eftertanke utan vidare inses och erkännas.

Uppfostrans historia är sålunda en fullt självständig historisk disciplin och ställer sig som sådan vid sidan av kyrkohistorien och litteraturhistorien, lärdomshistorien och filosofiens historia, har anknytningar till dem alla och gemenskap i metod men ett fullt själv-

indigt forskningsområde: uppfostran. En stor dominerande kulrpersonlighet som Geijer hör till dem alla. De litteraturhisto-ska avhandlingarna och uppsatserna rörande honom äro nära nog äkneliga; kyrkohistorien och historiografien må behandla honom i r för sig lika talrika verk — arten och omfånget av hans insatser den svenska kulturutvecklingen äro ofullständigt klarlagda, så länge ins — omfattande — pedagogiska författarskap ännu icke funnit igon bearbetare. Johannes Rudbeckii kyrkohistoriska och vetenapliga gärning är sedan länge väsentligen känd; vilka nya, rikt vande synpunkter den uppfostringshistoriska forskningen kan avnna källorna och vilken oändligt klarare belysning därigenom kan änkas personligheten och verket visa Halls kända undersökningar n denne man. Det torde vara *främst* som uppfostrare, som Rudeckius i framtiden kommer att nämnas av historien. Även hos laus Petri dominerar det pedagogiska intresset, hos Almquist, rindberg, Heidenstam och Selma Lagerlöf är det mycket starkt präglat.

Vad som i första rummet fattas den äldre uppfostringshisto-ska forskningen är just förstående för det stora kulturhistoriska mmanhanget. De stora tidsströmningarna avspegla sig även på pfostrans fält. Och utvecklingen i Sverige är på detta som i alla andra områden endast ett inslag i det allmänna europeiska ilturarbetet. Renässansen och reformationen, aristotelismen och mismen, cartesianismen, den lockeska empirismen, rousseauismen, humanismen och den kantska idealismen, positivismen och utilitasmen ha alla under olika tider mer eller mindre satt sin prägel i »samhällets fortplantning» likaväl som på samhället och kulturvet i dess helhet. Att utreda dessa stora sammanhang äro bedelsefulla och utomordentligt intressanta uppgifter för den upp-stringshistoriska forskningen.

De tre uppfostringshistoriska författare, vi egentligen äga, som unna sägas motsvara moderna vetenskapliga krav, Nordlund, Hall h Sjöfors, ha beaktat dessa synpunkter. Men den förstnämndes beten (»Översikt av de svenska gymnasiernas historia intill år 520 med särskild hänsyn till linjedelningsproblemet» och »Linjeelningen vid de svenska gymnasierna, en historisk översikt») äro lt för översiktliga för att i någon mån kunna sägas vara utredande. ke heller Sjöfors söker trots sin i övrigt gedigna och grundga forskning komma till botten med dessa problem (»Kanslärsillet och 1807 års skolordning»). Och om Hall också alltid strävar tt sätta sina resultat in i det allmänna tidssammanhanget samt tt utreda de direkta förebilderna i utlandets litteratur, synes han äsentligen sakna sinne för denna, om vi så må säga, filosofiska ller kanske riktigare idéhistoriska sida av sin vetenskap. Denna r därför också för Sveriges del väsentligen alldeles obearbetad.

På ett annat håll har Hall däremot inlagt förtjänster om den venska uppfostringshistorien. Den äldre forskningen strävade aldrig tt uppfylla det oundgängliga vetenskapliga kravet att vara i möj-

ligaste mån uttömmande. Urvalet av fakta synes ha skett mer eller mindre på måfå. Man har nöjt sig med de lättillgängligaste källorna och plockat de pikantaste notiserna. Man har härigenom otvivelaktigt fått åtskillig kännedom om det förflutna, men till det vetenskapliga sammanhanget har man aldrig kunnat nå. Verklig insikt i utvecklingen och följaktligen verkligt värde för den vetenskaplige forskaren så väl som för den praktiske skolmannen vinnes icke med denna metod eller snarare brist på metod. Skall uppfostrans historia höja sig till rang av vetenskap, måste det första steget bli en systematisk genomforskning av förefintligt källmaterial i enlighet med de principer, som äro gällande inom samtliga övriga grenar av historieforskningen.

Här har nu Hall på ett förtjänstfullt sätt gått i spetsen. Av den nu levande generationen har ingen med större iver, för att icke säga hänförelse, med större insats av personlig möda, med större ihärdighet arbetat för den uppfostringshistoriska forskningens Uppdanande i detta hänseende. Tack vare hans arbete synes intresset för de skolhistoriska arkivaliernas samlande och bevarande vara stadd i stark stegring, och redan härigenom är mycket vunnet. Hans egna arbeten vila på den vidsträcktaste och noggrannaste genomforskning av materialet, varigenom de göra epok i den skolhistoriska forskningen i vårt land. Man behöver blott bläddra i hans gradualavhandling, »Johannes Rudbeckius (Ner.), en historisk-pedagogisk studie I», eller genomögna hans därtill både lättlästa och intressanta bok om »Den kyrkliga folkuppfostran i Johannes Rudbeckii stift» för att se, vilken ofantlig mängd av värdefullt kunskapsstoff de innehålla i jämförelse med äldre arbeten. Hall har här visat vägen, på vilken forskningen har att i det följande gå vidare.

Att bygga skildringen av exempelvis ett läroverks historia uteslutande på *en* grupp av källor, såsom skrivelser från rektorerna och andra myndigheter till konsistoriet (Westdahls arbete »Bidrag till Blekingska läroverkens historia») måste väl sålunda i framtiden anses uteslutet. I läroverkens egna arkiv, i stadsarkiven, lärostyrelsernas arkiv, i riksarkivet och universitetsbiblioteken finnas icke mindre än i domkapitelsarkiven mängder av källor, som framdragna och bearbetade ej sällan äro av stort intresse. Uppgifter bestå därför ingalunda saknas för den uppfostringshistoriska forskningen. Då ju knappast något är gjort på detta område, torde svårigheten snarast vara den överflödande rikedomen. För det första behöva de olika läroanstalternas historia utforskas och klarläggas. Detta räcker för många avhandlingar och uppsatser. För det andra är det många skolhistoriskt betydelsefulla män och kvinnor, som vänta sina skildrare. Särskilda inrättningar inom skollivet, t. ex. lärjungarnas disciplinära medverkan i skolarbetet, penalismen (exempel N. Beckmans dock uteslutande på personliga hågkomster byggda framställning av förhållanden i Skara), lärarnas ekonomiska och sociala ställning o. s. v., behöva undersökas och utredas.

Därnäst kommer i betraktande den skolorganisatoriska lagstiftgen och dess förberedelser i broschyr- och tidningslitteraturen, s utformande i kommissioners och ämbetsverks trägna arbete ıt dess förutsättningar i den allmänna politiska och kulturella ecklingen. Våra pedagogiska litteraturminnesmärken ge rika jligheter (Jungners skrift »Om Peder Månssons s. k. Barnabok ı de pedagogiska grundtankarna däri» är god men rätt kortfattad; r ingående är Halls »Johannes Rudbeckii katekesutveckling»). stort värde vore, om en uppfostringshistorisk årsskrift skulle ına bringas till stånd, samt om en på fullt vetenskaplig grund gd handbok över Sveriges uppfostringshistoria kunde utarbetas, ligen försedd med käll- och litteraturuppgifter. En sådan torde k ännu länge ligga utom möjligheternas område, i saknad av liga förarbeten.

Stora och många äro sålunda uppgifterna för den nya *vetenıpliga* uppfostringshistoriska forskningen. Måtte den finna kunniga ı intresserade utövare! I så fall blir dess gagn för den svenska toriska vetenskapen över huvud och för hela vår nationella kultur e ringa.

Birger Lövgren.

Magnus Stenbock såsom guvernör i Skåne.

Magnus Stenbock, segraren vid Hälsingborg 1710, kallas i den enska historiska litteraturen under aderton- och nittonhundratalen generalguvernör, än guvernör i Skåne. Några exempel må föras. Redan 1818 förekommer generalguvernörstiteln i Handıgar rörande Skandinaviens historia, nämligen i rubriken (sannot av W. Forsslund) till brev från Stenbock till generallöjtnant ik Sparre. Fryxell begagnar i sina Berättelser båda titlarna. eneralguvernör kallas han av Anrep (Svenska adelns ättartavlor), wenhaupt (Karl XII:s krigare), Stille (Kriget i Skåne 1709—10) och i många mycket använda läro- och läseböcker, såsom av ihner-Hildebrand, Hallendorff, Grimberg, ja, till och med på fotallningen till Stenbocks ryttarstaty i Hälsingborg står, att han r generalguvernör.

Däremot kallas Stenbock guvernör i Sveriges historia under arl XII:s regering av F. F. Carlson och E. Carlson, i Enghoffs ademiska avhandling, såsom själva titeln anger: Tillståndet i åne under Magnus Stenbocks guvernörstid 1707—1711, och i a upplagan av Nordisk familjebok.

Undersöker man närmare, huru härmed förhåller sig, finner an, att guvernörsfullmakt för Stenbock utfärdats den 27 decemr 1705, att han åtnjutit hela guvernörslönen från början av år 706 men övertagit styrelsen av sitt guvernement först i september

1707. Så länge han innehade guvernörsämbetet, kallas han all... guvernör i de skrivelser, som utgingo till honom från rådet, defensionskommissionen, Statskontoret, Krigskollegiet, Amiralitetskollegiet och andra myndigheter. Den vanliga titeln var: general och guvernör. Så kallas han ock i Ridderskapets och adelns protokoll vid utskottsmötet 1710. Sedan han utnämnts till fältmarskalk, förekommer även titeln: fältmarskalk och guvernör. Av äldre historiska författare, såsom av Nordberg (Karl XII:s historia), Loenbom (Stenbocks lefverne) och Lagerbring (Sammandrag af Svea rikes historia), kallas han guvernör. Själv kallar sig Stenbock guvernör i skrivelser till skåningarna. Tvänne av dem äro tryckta i Loenbo... anförda arbete.

Av vad ovan anförts framgår, att Stenbock var guvernör i Skåne, ej generalguvernör.

J. A. Lagermark.

Underrättelser.

Nils Höjer †. Bland de framstående historici, som under ... gångna året skördats av döden, är också lektor Nils Jakob Höjer. Född d. 17 aug. 1853 var hans egentliga livsgärning, vilken han utövade dels såsom lärare dels som vetenskapsman, avslutad redan ett par år, innan han den 7 mars detta år kallades bort. Hans födelseort var Dalarne, och dalkarlsnaturen i bästa mening var ... honom utpräglad. Redan som student gjorde hans utseende och person intrycket av klokhet, vederhäftighet, självständighet och samlad energi — egenskaper som utmärkte honom hela livet. Sedan han såsom »fjärde novemberstipendiat» åren 1879—80 haft tillfälle att vid Kristiania universitet grundligare studera norsk historia och statsrätt, offentliggjorde han sin akademiska avhandling *Norges storting. I. Norska grundlagen och dess källor.* Oscar Alin, ... utnämnd till skytteansk professor, kallade honom till sin docent och anmälde hans avhandling i Hist. Tidskr. (1882) såsom »ett märkeligt arbete, utan tvivel av bestående värde», »en frukt av vidsträckta och grundliga forskningar» och vittnande »både om skarpsinne och talang».

Med en sådan begynnelse var det naturligt, att liknande norska spörsmål och norsk historia skulle bliva föremål för H:s speciella intressen, i den mån han vid sidan av sina övriga uppgifter, förnämligast såsom lektor först i Visby (1884) och sedan i Stockholm (1898), fick tillfälle att ägna sig åt historisk forskning.

Någon fortsättning (såsom titelbladet syntes utlova) på ... första arbete kom dock icke, men året efter sin bosättning i Visby utgav han (1885) skriften *Statsförbundet emellan Sverige och Norge ett svenskt program,* »i syfte», såsom han säger i förordet, »att ...

unionella begreppen på bägge sidor om Kölen». Det program, han uppställde, var gemensam sammanslutning kring riksakten. iller man sig», menade han, »öppet och ärligt på riksaktens ıdpunkt, ingenting fordrar, som ligger utom dess gränser, och övrigt handlar med all den hänsyn och aktning, som man är ldig varje självständig stat», — — — — »så kommer visser-n den dag, då man skall — — — — med vördnad och kärlek 'atta den länge förkättrade riksakten, ty då har den blivit, vad är ämnad att vara — den svensk-norska föreningens stora hetsbrev.»

I de unionella spörsmålen gingo emellertid nu Höjers och ar Alins åsikter ganska mycket i sär. I en anmälan i Hist. skr. (1889) utav den av Alin utgivna urkundsamlingen, Den nsk-norska unionen, hävdar H. mycket bestämt sin olika stånd-ıkt i fråga om Kielfredens förbindande kraft för norrmännen. lv förklarar han sig även här »se det enda gällande unions-draget i riksakten», och att »denna ståndpunkt vore i själva ket den enda, som läte sig historiskt och statsrättsligt försvaras».

Huru uppmärksamt han följde den norska historieskrivningen de områden, varpå han specialiserat sig, visa de anmälningar av ıörande utkommande arbeten, som tid efter annan inflöto i Hist. skr. av hans hand. Sålunda kritiserade han i årgångarna 1886, 37, 1893, 1903 arbeten av Sars, Daae, Yngvar Nielsen, Man-l, Björlin, varvid han ytterligare ådagalade sina grundliga insik-på dessa områden, understundom, såsom i recensionen över nkells Fälttåget i Norge 1814, utdelande ganska skarpa hugg.

Ett annat specialintresse för Höjer var Nordens, särskilt Sve-es, forn- och medeltid. Hans första författarskap på detta om-e var hans anmälan (1881) i Hist. Tidskr. av den av O. Mon-us redigerade delen av Sveriges historia, varvid han inlät i diskussion även om arkeologiska frågor. Ett par utkomna eten angående ryska rikets grundläggning gav anledning till fattandet av den intressanta uppsatsen i Hist. Tidskr. *Bidrag varägerfrågan*, vari han med granskning av fornnordiska, gre-ka och slaviska ordformer och källor ansluter sig till och kom-tterar dansken Thomsens framställning rörande ryska rikets ındinaviska ursprung, ehuru icke alla av H. framkastade kon-turer godtogos av Thomsen.

På grund av H:s intresse för denna fråga var det honom säker-en ett nöje att, då åtskilliga år senare Brüchners avdelning i ldebrand-Hjärnes och Pflugkh-Hartungs världshistoria: Om vernas inträde i världshistorien, författats, verkställa den svenska ersättningen.

I nämnda stora verk bidrog Höjer också själv med avdelningen *rdiska folken* under medeltiden (del II s. 543—624).

Till frukterna av Höjers medeltidsforskning hörde också upp-serna i Hist. Tidskr. *Dalarne och Dalkarlarne* (1897) och *Olof ottkonungs dop* (1913).

Grundlagsjubileet 1909 med dess rika produktion av jubileums-skrifter lockade även Höjer att offentliggöra de forskningsresultat vartill han kommit genom handlingar på detta område, som i senaste tider blivit tillgängliga i bibliotek och arkiv. I en anmälan av en del utkommen jubileumslitteratur (Hist. Tidskr. 1909) riktade han en gemensam anmärkning mot dem alla, nämligen den att de i likhet med allmänna föreställningssättet hittills hava överskattat Hans Järtas betydelse för författningsarbetet. Detta påstående preciserade han närmare i en avhandling, införd i Hist. Tidskr. 1910: *Hans Järta och Sveriges grundlagar.* Hans källkritiska undersökningar där erkändes visserligen av hans motståndare i striden om denna fråga, S. J. Boëthius, »äga en stor betydelse för frågan om regeringsformens uppkomst» och »vara egnade att spela en auktoritativ roll i vår grundlags historia» (Statsvetenskaplig tidskrift 1911), men hans uppfattning av Järta förde honom till en delvis ganska skarpt meningsutbyte med Boëthius.

Under åren 1898—1899 var H. ledamot av den tremanskommitté, vars resultat blev det 1899 avgivna förtjänstfulla *Yttrande i läroverksfrågan,* »som genom sin grundlighet och sakrikhet äger ett bestående värde för skolväsendets historia». Då H. var historikern bland de kommitterade, är det tydligt, att det citerade omdömet i första rummet gällde honom.

Jämte sitt historiska författarskap (som utom de här ovan nämnda arbetena omfattade uppsatser i Nordisk familjebok m. fl. publikationer) fann H. tid till utgivande av läroböcker i statskunskap för läroverken i *Svensk samhällslära* (1908) och *Svenskt samhällsskick* (1910) samt en *Kommunal uppslagsbok för land och stad* (1892).

Vid sin bortgång efterlämnade Höjer minnet av en sällsynt sanningskär och pålitlig karaktär, vars flärdlösa älskvärdhet vann sympati i vida kretsar.

*P. S—*n.

† **Sven Johan Kardell.** Den 6 sistlidne januari avled f. d. lektorn S. J. Kardell i Östersund i en ålder av nära 81 år. Med honom bortgick en av de jämtländska märkesmännen på det kulturella verksamhetsområdet under det senaste halvseklet.

Tjugusexårig utnämndes Kardell till lektor i historia och latin vid läroverket i Östersund 1868. Det dröjde ej länge, innan den unge kraftfulle och sympatiske lektorn blev tagen i anspråk för uppdrag vid sidan av sin lärareverksamhet. På hans lott föll det således inom kort att ta vård om Jämtlands bibliotek ute på Frösön. Avståndet (nära 1 mil) från staden försvårade i hög grad såväl vården som det allmänna utnyttjandet av biblioteket, men länge, länge lyckades det, tack vare i främsta rummet Kardell, att förmå vederbörande vinna gehör för dess förflyttning, och äntligen, 18.., fick biblioteket sin egen nya byggnad i Östersund.

I Jämtlands bibliotek, Norrlands i sitt slag värdefullaste ...

rsta, som Kardell i decennier pietetsfullt vårdat, ordnat och kata-iserat, har han nedlagt sitt måhända mest betydelsefulla arbete. ilv kvarstod han som bibliotekarie ända till 1921.

Av Kardells arbete inom biblioteket är en ringa del synligt i ck. Vid mitten av 1880-talet utgav han en katalog över biblio-tets småskrifter, upptagande historiska och poetiska skrifter. Bland ns efterlämnade manuskript märkes främst hans tryckfärdiga, ggranna arbete om gamla jämtländska bröllops- och gravkväden.

Han var under en lång följd av år bibliotekarie även för overksbiblioteket och utgav en realkatalog över detsamma.

Kardell var en av stiftarna av Jämtlands läns fornminnesförening. ågan om en sådan förening hade tidigare och av andra förts fram, n den dag då Östersunds stad firade sitt sekeljubileum (23 okt. 86), hugfästes detta ytterligare genom beslut om föreningens dande. Kardell blev föreningens förste sekreterare och kvar-d som sådan i jämnt ett kvartssekel. I sex år (1906—1911) ligerade han dess tidskrift, i vilken han själv under årens lopp för-tat en rad uppsatser i historiska ämnen samt publicerat ett stort tal äldre handlingar rörande Jämtlands län. Från föreningens till-mst och ända till 1921 var han ledamot av styrelsen, de sista en dess vice ordförande, och då han avgick, hedrades han med t synnerligen välförtjänt hedersledamotskap.

Bland hans övriga av trycket utgivna arbeten må nämnas: *igra upplysningar om Frösö Trivialskola* (1871), *Minnen från ällbygden och Fyrisvall. Professor Carl Zetterström och hans tid* 886), *Prosten Tidemans dagbok i bearbetning* (1895), *Jämtlands ns Kungl. Hushållningssällskap 1817—1917* (1917), *Östersunds ads uppkomst och utveckling t. o. m. år 1830* (1920). Av hans mlingar och anteckningar märkes en omfattande sådan av porträtt h biografier rörande in- och utländska framstående personer inom tt skilda verksamhetsområden.

Kardells stora arbetsförmåga togs flitigt i anspråk även för aktiska värv, i det politiska och kommunala livet. Han var leda-ot av riksdagens andra kammare för Östersund-Hudiksvall 1888—901, tillhörde på sin tid folkpartiet, var lagutskottsledamot samt l. a. sakkunnig i läroverksfrågor och ledamot av befästningskom-ittén. Östersunds stad representerade han i landstinget bortåt ett ar tiotal år, därav en tid som vice ordförande, var stadsfullmäktig n lång följd av år, ledamot av drätselkammaren, hälsovårdsnämnden, olrådet, av styrelserna för flickskolan, riksbanken, Storsjöns ång-åtsbolag m. fl. Som inspektor för arbetareinstitutet och småskole-eminariet fungerade han i flera år.

Utom i fornminnesföreningen var han hedersledamot i hus-ållningssällskapet och i samfundet för Nordiska museets främjande. ilosofie jubeldoktor blev han 1916.

Kardell hörde icke till de mera produktiva på det vetenskap-iga området, hans omfattande verksamhet för det allmänna utgjorde ärutinnan också ett hinder, men hans arbeten vittna om grundlig-

het. Biografien var otvivelaktigt hans starkaste sida. Stor kännare av vår svenska klassiska litteratur, var han därjämte en lärd man inom de discipliner, historia och latin, vari han undervisade, företrädesvis det förstnämnda ämnet. Han var ingen pedagog i modern mening. Hans historieundervisning, varvid han under timmen från början till slut vandrade fram och åter inför sin klass, var egentligen en enda föreläsning. Här och där föll en stänkfråga. Det låg en viss poetisk flykt över hans framställning, hans städse vårdade språk, och betagande var hans oefterhärmliga tonfall, då han efter det stående uttrycket »som ni vet» ville särskilt betona en historisk detalj. Han gav mästerliga historiska översikter, och genom inflikande här och var av någon mera intresseväckande eller roande detaljuppgift lockade han åhöraren till spänd uppmärksamhet.

Jämte sin något äldre svåger, lektor Peter Olsson, vilken avled den 12 sistlidne januari, var Kardell i viss mån en föregångsman för de hembygdskulturella strävandena. Efter ett långt, fruktbringande dagsverke har han gått ur tiden. Med tacksamhet skall hans gärning minnas särskilt i jämtars bygd.

Eric Festin.

— Den 8—15 april 1923 hölls i Bryssel den s. k. femte internationella historikerkongressen. Fullt internationell blev icke detta första försök att återupptaga det före världskriget påbörjade samarbetet mellan olika länders historiska forskare. Tyskar och österrikare hade icke tillträde till kongressen. Den största delegationen var den franska, representerad av bl. a. Homolle, Aulard och Driault. Ett 50-tal engelsmän hade infunnit sig med Holland Rose och sir William Ashley i spetsen. Den amerikanska delegationen bestod av omkring 25 forskare. I övrigt märktes De Sanctis från Italien, Jorga från Rumänien, Dembinski från Polen, Tallgren från Estland, Novak från Tjecko-Slovakiet, Horvath från Ungern, Koht från Norge och Kernkamp från Nederländerna. Även Ryssland var representerat genom ett flertal emigrerade professorer.

Frågan om nästa kongress, avsedd att hållas 1928, dryftades utan att någon enighet kunde uppnås, och överlämnades till direktionskommittén, bestående av Tout (Storbritannien), Homolle (Frankrike), Shotwell (Förenta staterna), De Sanctis (Italien), Vinogradov (Ryssland) och Dembinski (Polen). Norge hade sänt inbjudan till Kristiania och polackerna yrkade ivrigt på Warschau.

— *Karolinska Förbundets Årsbok 1922* (Lund 1923) är till stor del ägnad åt minnet av de två män, som betytt mer än några andra för förbundets tillkomst och verksamhet: Harald Hjärne och Arthur Stille. Carl Hallendorffs teckning av *Harald Hjärne och den karolinska forskningen*, vilken inleder årsboken, behandlar i främsta rummet den sida i Hjärnes verksamhet, som ligger Karolinska förbundets strävanden närmast, men ger på samma gång

sterlig, av lärjungens och vännens intima förtrogenhet och djupa ındran utmärkt karaktäristik av Hjärnes hela forskarpersonlighet. mma manliga värme och samma sakkunskap präglar den bild, n Per Sörensson i levande åskådlighet framställt av *Arthur lle*, den idérike forskaren, den eminente läraren och den vänsälla nniskan. — Av årsbokens övriga innehåll må i främsta rummet nnas Georg Wittrocks från de närmast föregående årgångarna tsatta framställning av Karl X Gustavs polska politik; under eln *Marienburg och Labiau* behandlar han med sedvanlig omgsfullhet händelseutvecklingen mellan uppgörelsen i Königsberg, n från svensk sida var avsedd att göra den brandenburgske kursten till Karl Gustavs underordnade och lydige bundsförvant, er Marienburgfördraget, genom vilket han blir den nästan jämrdige vännen, fram till fördraget i Labiau, som gjorde slut på ısbandet; detta fördrag var — framhåller förf. — visserligen ce slutpunkten för den svensk-brandenburgska vänskapen, men t skapade möjlighet för ett avfall från Sverige till Polen, om kså denna möjlighet först efter ett års tvekan å kurfurstens sida ev en verklighet. — Under titeln *Goertz och sachsarna i september 17* lämnar Per Sörensson med användande av förut okänt chsiskt källmaterial en fyllig skildring av de underhandlingar, m under Goertz' hemresa från fängelset i Arnheim fördes i Berlins nnejd mellan denne och det sachsiska sändebudet i Berlin Manuffel angående en separatuppgörelse mellan Karl XII å ena sidan, ugust och Preussens konung å den andra; förhandlingarna ledde sserligen till ringa positivt resultat men ha dock sitt intresse, ınske främst genom den belysning de kasta över såväl Goertz' om den sachsiska diplomatiens skrupelfria metoder. — Jean äggman lämnar såsom *Bidrag till den svenska krigsförvaltningens istoria under det stora nordiska krigets senare skede* en översikt en del av Karl XII under de sista åren företagna förändringar iom krigs- och amiralitetskollegiernas inre organisation ävensom av ssa »moderniseringar» med avseende på flottans stridande personal ch dess ställning till amiralitetskollegiet i Karlskrona. — I avelningen »Meddelanden och aktstycken» meddelar Nils Herlitz ı samtida skildring av *En frukost i Rawicz december 1704*, vari eltogo den nye polske konungen Stanislav Leczynski och Karl II, en liten situationsbild, som har ett visst intresse, särskilt ärför att den innehåller ett slags porträtt av den unge krigaronungen. *Regementskommissarien N. I. Hoffmans relation om ändelserna efter slaget vid Poltava*, meddelad av N. Belfrage, ildrar en detalj, Västgöta regementskassas räddning, som ger en ıblick i de svåra och upplösta förhållandena under dessa olyckıliga dagar. Karl K:son Leijonhufvud fortsätter med en uppıts om *Prästerskapet i Strängnäs stift och dragonuppsättningen 712—1714* sina från föregående årgångar kända innehållsrika och elysande tidsskildringar, och Daniel Almqvist avslutar årsboken ıed en intresseväckande och grundlig undersökning om *Feifs*

finansiella reformer och Wilhelm von Schröders »Fürstliche Schatz- und Rent-Cammer»; han uppvisar här, hurusom de till Kasten Feifs namn knutna finansreformerna — 1712 års kontributionsreform med dess strävan efter en allmän beskattning i förhållande till förmögenheten, kommerskollegiets reorganisation m. m. — till kommit under inflytande av den österrikiske nationalekonomen och affärsmannen Wilhelm von Schröders arbete med ovannämnda titel, vars program just gick ut på den av Feif, liksom sedan av Goertz, tillämpade starka koncentrationen av landets ekonomiska resurser i en oinskränkt furstemakts hand.

G. J—n.

— Av den reviderade upplagan av samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar*, utgiven av Emil Hildebrand och Ludvig Stavenow, ha ytterligare två delar utkommit. Den 9:e (motsvarande förra upplagans 7:e del) med undertiteln *Frihetstiden* innehåller så gott som oförändrat ett nytryck av professor L. Stavenows välkända framställning av ifrågavarande tidevarv. Den 11:e (motsvarande första delen av förra upplagans 9:e del), som har undertiteln *Karl XIII och Karl XIV Johan*, är liksom förut författad av statsrådet S. Clason, som underkastat sin framställning en lätt revision. Illustrationsmaterialet är även i dessa delar till stor del nytt.

— Under titeln *Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga vor und nach dem Weltkriege* (separat ur Kalender des Deutschen Elternverbandes in Lettland 1923) har sällskapets president Arnold Feuereisen lämnat en redogörelse för dess verksamhet under de hårda tiderna såväl under som efter världskriget. Han erinrar först om den ivriga verksamhet och de lysande utsikter på både de vetenskapliga publikationernas, fornminnesvårdens, den arkeologiska forskningens och arkivväsendets område, som utmärkte tiden närmast före krigsutbrottet. Om vedermödorna under kriget är förut meddelat i denna tidskrift (1917 s. 308). Tyskarnas korta herravälde 1917—18 gav nya förhoppningar, men revolutionsskedet 1918—19 hotade sällskapet med undergång. Den lilla skara baltiska lärde, som satt in sin kraft på att hålla det vid liv, kan emellertid med tillfredsställelse betrakta de resultat, som de sedan dess vunnit. Feuereisen ger bl. a. en aktningsvärd lista på de vid sällskapets återupptagna månadssammanträden framlagda arbetsresultaten. Även publikationsverksamheten har upprätthållits, så långt möjligt varit, men det är beklämmande att finna, huruledes t. ex. arbetet på *Livländisches Urkundenbuch* måst avbrytas och *Livländische Ständetagsrezesse*, varav i det närmaste två band ligga färdiga, av brist på medel ej kunna bringas till trycket. Ett glädjande tecken är dock att H. v. Bruiningks stora verk *Livländische Güterurkunden* i tätt på varandra följande häften nu närmar sig sin fullbordan och att detta

öjliggjorts genom att det numera utgives på lettiska kultusministeets uppdrag och på dess bekostnad.

H. B—n.

— Som hyllningsskrift till riksarkivarien Kr. Erslev på hans 0-årsdag den 28 december 1922 har av ett stort antal lärjungar ll honom i en vacker separatupplaga utgivits det tal han som vgående rektor 1911 höll vid Köpenhamns universitet om *Vort 'lægtleds Arbejde i Dansk Historie* (København, Gyldendalske Bogandel, 1922; tidigare tryckt i Tilskueren 1911). Till talet, som er en förträfflig, lugn och saklig överblick över den kritiska istorieskrivningens genombrott i Danmark med särskilt betonande v frigörelsen från den nationalliberala tidens ensidiga syn på istorien, sluter sig jämte en uppräkning av märkesdagar i jubilaens liv en kronologisk förteckning över hans litterära arbeten samt n redogörelse för hans långa och banbrytande verksamhet som niversitetslärare (1882—1916). Det är också framför allt till *äraren*, som hyllningsskriften adresserar sig. Arbetet avslutas med n förteckning på artiklar *om* Erslev, av vilka den sista, som med nledning av jubileumsdagen publicerats i Tilskuerens januarihäfte 1923, i olika avdelningar behandlar E:s verksamhet som lärare, historisk författare och administratör; de skilda partierna äro författade av Aage Friis, Jørgen Olrik och A. B. Drachmann.

ABC.

— Åbo Akademis konsistorium har tillägnat den tredje delen av sina *Acta Academiae Aboensis Humaniora* (Åbo 1922) till sin frejdade ledamot Edvard Westermarck på dennes sextioårsdag den 20 november 1922. Av det rikhaltiga innehållet märkas flera historiska undersökningar av största intresse, såsom v. Törnes studie över *Marockofrågan och den europeiska krisen 1911* (se nedan s. 191), andra delen av Hartmans grundläggande arbete över *Åländska kongressen och dess förhistoria* samt Sundwalls undersökning *De constitutionibus Theodosiani imperatoriis restituendis.*

— Vetenskapssamfundet i Warschau utgav 1921—22 den första tomen, redigerad av M. Handelsman, av publikationen *Rozprawy historyczne towarzystwa naukowego Warszawskiego* (Historiska avhandlingar . . .). Denna tom innehåller 3 tämligen omfångsrika avhandlingar, nämligen 1) *Władztwo biskupie na grodzie Wolborskim w w. XIII* (Den biskopliga regimen i borggrevskapet Wolborz på 1200-talet) av St. Arnold, 2) *Oświata publiczna w księstwie Warszawskiem*, 1 (Den offentliga undervisningen i furstendömet Warschau, 1. Organisationen av myndigheter och fonder) av W. Gorzycki samt 3) *Dzieje granicy wschodniej Rzeczypospolitej, 1* (Republikens östgräns historia. 1. Gränsen mot Moskva under Jagellonska tiden) av J. Natanson Leski. Till den sistnämnda

är fogad en utförlig karta. Tomen innehåller dessutom 9 smärre uppsatser och meddelanden av skiftande innehåll, bland vilka märkas *En ny källskrift till Warschaus historia. W. Przyborowskis Collectanea* av A. Kraushar och *Zamośćs historia före den tyska rättens införande (1450—1580)* av K. Sochanewicz.

A. H.

— Liksom för närmast föregående år har docenten Herlitz i Svenska stadsförbundets tidskrift publicerat en *Stadshistorisk revy* för år 1922. Den intressanta och lättlästa översikten bör för alla forskare på stadshistoriens område bliva synnerligen välkommen.

— I tidskriften Rig 1922 (s. 136—148) har landsarkivarien J. Sandström publicerat ett vid Kulturhistoriska föreningens sommarmöte i Uppsala s. å. hållet föredrag om *Landsarkivens samlingar som kulturhistoriskt material.* Ur kyrko- samt häradsrätts- och rådsturättsarkiven framlägger han där åtskilliga målande exempel på de bidrag, som kulturhistorien kan hämta ur det i landsarkiven samlade arkivmaterialet, icke blott om gångna generationers brott och oslipade seder, utan även om deras föreställningssätt. Icke minst ha prästerskapets försök under 1600- och 1700-talet att utrota vad som tedde sig som avguderi och oseder lämnat efter sig i arkivhandlingarna värdefulla spår av från ännu äldre tid kvarlevande skick.

H. B—s.

— I slutet av förra året utkom en av förste bibliotekarien vid Göteborgs stadsbibliotek S. Aberstén författad, 400 sidor stark bibliografi över Göteborg, betitlad *Bibliographia Gothoburgensis. Systematisk förteckning över skrifter rörande Göteborg utkomna t. o. m. år 1920 jämte alfabetiskt register.* Arbetet är utgivet på uppdrag av jubileumsutställningen.

— Historiallin Arkisto, XXX (1923), innehåller en förteckning över avskrifter rörande Finland i den Bergianska samlingen i svenska Vetenskapsakademiens arkiv. Förteckningen är upprättad av professor Cederberg i Dorpat.

— I Samlaren 1921 (tr. 1922) har rektor Alfred Nordfelt publicerat en uppsats, *Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunkter*, som är av särskilt intresse genom förf:s nya synpunkter på krönikans tillkomsttid, vilken han förlägger till omkr. 1350. Förf. behandlar, delvis i opposition mot Cederschiöld, de inre kriterier, som i den ena eller andra riktningen kunna vara av någon betydelse för krönikans datering. Framför allt bygger han dock på E. Olsons undersökningar särskilt i Studier över rimmen i den fornsvenska Flores och Blanzeflor, vilken dikt av Olson ju förlägges till tiden omkr. 1350, medan de övriga Eufemiavisorna

ttas till tiden strax före 1340. Med påpekande av att man i
mänhet ansett språket i Erikskrönikan vara av ungefär samma
ägel som i Eufemiavisorna och att krönikans författare synes ha
nt till dessa, framhåller nu Nordfelt, att Olsons nya datering av
ıfemiavisorna nödvändigtvis måst medföra vissa konsekvenser för
ikten om Erikskrönikans tillkomst så tidigt som omkr. 1320.
or vikt vid sin bevisföring lägger förf. vid förekomsten av de
ämmande, särskilt franska, lånorden. I fråga om motiveringen
r krönikans tillkomst ansluter sig förf. till den vedertagna åsikten
n krönikan som ett slags försvarsskrift för Magnus Erikssons
ıphöjelse på tronen.

Förf. synes dock vid sin undersökning väl mycket överskatta
: språkliga faktorerna med tanke på de synnerligen sena och —
m en granskare, professor Nat. Beckman, redan i denna tidskrift
922, s. 348) framhållit — »lingvistiskt skäligen ointressanta
ındskrifter», vilka nu finnas i behåll av krönikan. Redan upp-
ckten av ett förut okänt avskriftsfragment av Flores och Blanze-
or, som företer en äldre språkdräkt än de senare handskrifterna,
ır ju tvungit Olson till en viss försiktighet beträffande en alltför
n datering av nämnda dikt (i hans edition av dikten i Sv.
rnskr.sällsk. saml. 1921). Och åsikten om krönikans tillkomst
ım ett slags försvarsskrift för Magnus Eriksson, särskilt så sent
ım vid tiden omkr. 1350, torde ur flera synpunkter kunna disku-
ras. Då Eufemiavisorna, som av förf. sammanställas med Eriks-
rönikan, med rätt eller orätt likväl bestämt själva ange en viss
lldragelse som visornas tillkomstorsak, torde det ej vara otillåtet
tt även för krönikans del antaga en sådan. Det avslutande parti,
ari dikten utmynnar, anger också indirekt en dylik, nämligen
lagnus Erikssons konungablivande. Då krönikan dessutom vid en
ıera ingående granskning tydligen avslöjar sig som tillkommen i
tt visst tendenssyfte i sitt betonande av stormannasynpunkterna
ent emot en alltför självständig konungamakt — därav den annars
verraskande sympatiskt hållna skildringen av exempelvis en her-
igarnas motståndare som konungens troman Tyrgils Knutsson —,
ıgger det tämligen nära till hands att antaga krönikans tillkomst
om en »furstespegel» så att säga, på sitt vis ett slags poetisk
Konunga- och hövdingastyrelse», som tillägnats den unge konungen.
)et tillfälle, som aktualiserat dikten, skulle då givetvis icke varit
jälva konungavalet — det hade ju varit tämligen meningslöst att
ıylla ett treårigt barn — utan Magnus Erikssons myndighetsför-
laring, som skedde 1332 eller möjligen hans Eriksgata 1335, i
arje fall hans konungablivande. Diktens slutord »han är *nu* ko-
ıung över två riken», varmed säkerligen bör förstås »nu bliven
onung», hade då den fulla aktualitet, som de knappast kunna
ägas ha omkr. 1350. Krönikans avslutningsord om Magnus
Eriksson som konung över *Sverige och Norge* äro även anmärk-
ıingsvärda. Hade dikten tillkommit efter 1335 är det föga troligt,
ıtt diktaren tillåtit sig utelämna det ytterst viktiga tillägget *Skåne*

i Magnus Erikssons titulatur, som från mitten av nämnda år undantagslöst upptager även detta, sydskandinaviska rike. Den utförligare motiveringen för här framlagda nya synpunkter på frågan om Erikskrönikans datering hoppas rec. vid tillfälle få framlägga.

Gunnar Bolin.

— Som nummer 4 i serien Helsingfors Universitetsbiblioteks skrifter utkom förra året *Verzeichnis der mittelalterlichen Handschriftfragmente in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors. I. Missalien*, av Toivo Haapanen. Dessa medeltida handskriftsfragment, som uppgå till den respektabla summan av 2,685 pergamentblad, hava tidigare varit använda som omslag omkring finska fogderäkenskaper för åren 1538—1639. Det mödosamma arbetet med att ordna, identifiera och sammanföra alla dessa blad är synnerligen förtjänstfullt utfört och har resulterat i att icke mindre än 369 olika missaler kunnat till större eller mindre delar rekonstrueras. Det största av dessa är ett för Åbo stift avsett missale från 1200—1300-talen och innehåller nu 76 blad. De flesta bestå dock endast av helt få blad. För Nordens medeltida kulturhistoria och religiösa liv äga ju dessa missal-fragment ett högt värde. Av icke ringa vikt äro även de person- och ortshistoriska notiser, som meddelas i anteckningar om bladens proveniens. Beskrivningarna och uppgifterna synas vara gjorda med stor noggrannhet. En intressant historik inleder arbetet och det avslutas med utförliga register.

G. R.

— I tjugunionde delen av Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1886 ingick en av doktor Sven Hedin författad minnesteckning över *Bengt Bengtsson Oxenstierna*. Det är naturligt, att uppgiften att skildra den förste store svenske resenären, den halvt legendariske Resare-Bengt, vars »odyssé gick i den storfantastiska stilen mot morgonlandens sagovärld» (Levertin), skulle i särskild grad locka hans efterföljare och överman i sena led. Förf. har heller icke stannat vid den ursprungliga teckningen utan fullföljt forskningarna i ämnet och framlagt resultaten av sina förnyade lärda mödor i en till omfattningen betydligt tillökad volym: *Resare-Bengt. En levnadsteckning* (Stockholm, Alb. Bonnier, 1921; XVI + 545 s. jämte planscher, facsimilen och karta). Bokens omfång kan synas så mycket mera anmärkningsvärt, som det direkta material, som stått till förf:s förfogande för arbetets huvudparti, skildringen av de utländska resorna, varit tämligen knapphändigt: det utgöres egentligen blott av ett fragment av Bengt Oxenstiernas resebok eller »dagbok», omfattande de första europeiska resorna samt de uppgifter om hans vidare färder, som ingå i personalierna till Olai Laurelii likpredikan. Dessa senare äro stödda på den nu till synes förkomna fortsättningen av reseboken, men kunna

urligtvis endast högst ofullkomligt ersätta denna. Några få be-
ade brev av Oxenstiernas hand från resetiden äro ej heller
ıade att mer än på spridda punkter giva ämnet en något ökad
ysning. Förf. har emellertid på denna torftiga grundval sökt
n i detalj rekonstruera sin hjältes resor, och han har förstått
utfylla de magra notiserna med livfulla tavlor ur andra sam-
a resenärers skildringar. Det är sålunda en hel skara orient-
are från slutet av 1500-talet och början av 1600-talet, under-
ndom även från äldre eller senare tid, som föras fram på scenen
namn som Nicolas Bénard, Johann Jacob Amman, George
ndys, Pietro della Valle, sir Anthony Sherley, John Cartwright,
dro Teixeira, Don Garcias de Silva Figueroa, Thomas Herbert
ı Adam Olearius, för att endast nämna några av de i skildringen
ra framträdande. Att förf. genom egna resor är väl bekant med
rtalet av de trakter, där Resare-Bengt färdats fram, kan givet-
endast bidraga till att göra framställningen mera färgrik och
ande. Med särskilt intresse har förf. dröjt vid skildringen av
orna i Persien och av dess ryktbare härskare på Bengt Oxen-
ernas tid, schah Abbas den store; här får han också tillfälle att
ra utförligt citera även en svensk resenär, Bengt Oxenstiernas
rmaste efterföljare som Persiafarare, Nils Mattsson Kiöping, vil-
ns tidigare måhända väl snävt bedömda reseskildring i förf:s
ımställning vinner ett bättre erkännande. — Det är sant, att
ed den valda, eller av källmaterialets beskaffenhet framtvungna,
ildringsmetoden själva personteckningen icke kan helt komma till
n rätt; man får, som förf. själv i förordet påpekar, aldrig tag i
n man, vars liv skall beskrivas. »Här möter oss ett vimmel av
äder och länder, av historiska händelser och resor, men föremålet
älvt skrider blott som en skugga vid sidan av berättelsen.» Från
ien efter Oxenstiernas hemkomst (1620) flyta källorna ymnigare,
en detta parti av boken har, ehuru betydligt utvidgat från den
sprungliga minnesteckningen, dock endast konturteckningens ka-
ktär; det är på skildringen av reseåren som det huvudsakliga
tresset faller.

Arbetet framträder i en gedigen utstyrsel och är rikligt för-
tt med illustrationer, både av äldre och nyare datum. Av de
ımtida kopparsticken äro ett flertal hämtade ur den bekanta De
Gardieska samlingen i Kungl. biblioteket; bland de yngre bil-
rna märkas ett antal från 1880-talet stammande men i denna
rm icke tidigare publicerade teckningar av förf:s egen hand.

ABC.

— Av *Hakvin Spegels Dagbok* har en ny upplaga utgivits av
une Hildebrand (Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag,
923). Som den tidigare publikationen av denna dagbok föreligger
Gjörwells svårtillgängliga Det Swenska Biblioteket (1757—1761),
r den nya upplagan synnerligen välkommen. Till den omsorgs-

fullt verkställda textredaktionen har utg. fogat upplysande noter, inledning och personregister.

— Över den kände 1700-talslärde, Skaralektorn och titulärprofessorn *Sven Hof* har professor N. Beckman nyligen utgivit en utförlig levnadsskildring (Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhälles handlingar, fjärde följden, XXVII: 1, Göteborg 1923). Förf. har kunnat bygga sin framställning på Hofs egen autobiografi samt de av Hof själv ombesörjda samlingarna av hans skrifter men har dessutom för sitt ämne utnyttjat ett rikhaltigt källmaterial i ett flertal arkiv och bibliotek. Arbetet måste betecknas såsom ett synnerligen värdefullt och givande bidrag till frihetstidens alltför litet utforskade lärdomshistoria.

— I Jernkontorets Annaler för 1923 har fil. mag. Carl Danielsson upptagit till behandling den från många synpunkter lärorika striden mellan Göteborg och Uddevalla om det värmländska järnets export åt väster (*Striderna mellan Värmlands bruksägare och Göteborgs köpmän om utförseln av järn under slutet av 1600- och början av 1700-talet*). Utan att några överraskande nya resultat framträda genom den bearbetning av källorna, som ligger till grund för framställningen, har sammanhanget i flere hänseenden klarlagts bättre än förut och särskilt dess ekonomiska innebörd mest nog för första gången medvetet fattats i sikte. Hela förloppet är i hög grad betecknande för merkantilismens tro på stadsnäringarnas allena saliggörande kraft och särskilt på behovet av en stor stapel som förmedlare av utrikeshandeln. Till en början hade Göteborg på grund av denna åskådning ensamrätt att utföra Värmlands järn; och när ett avsteg därifrån på allvar föreslogs år 1711, så innebar förslaget, trots sin påtagliga avoghet mot Göteborgsmonopolet, blott i det fallet en exporträtt för Uddevalla, att järnet där betalades så mycket högre än i Göteborg som motsvarade den antagna skillnaden i transportkostnader till de både hamnarna. Det skulle med andra ord tillses, att Uddevallas eventuellt bättre förutsättningar för exporten ej finge bereda det någon övervikt. När frågan 1717 kom till slutligt avgörande, fick samma grundsats sin mer praktiska och samtidigt statsfinansiellt lockande utformning genom beslutet, att exporttullen på järn i Uddevalla skulle höjas med ett belopp, som ansågs motsvara olikheten i transportkostnad städerna emellan. Det särskilt lärorika häri synes vara, att resultaten genomdrevos av de mest järnbruksintresserade krafterna, utan att Göteborg då hade några politiskt inflytelserika förespråkare; systemet självt ansågs sålunda på sin höjd tillåta en ställning för Uddevalla, som utjämnade dess eventuella naturliga företräde. När saken i början av 1730-talet ånyo upptogs från grunden, så kommo myndigheterna emellertid till det resultatet, att skillnaden i transportkostnaden tvärtom snarast var till Göteborgs favör, och därför kunde det extra hindret för Uddevalla också år 1733 avskaffas utan när-

steg från den ursprungliga principståndpunkten. Det är till sist tecknande för hela episoden, att resultatet så långt ifrån blev rnexportens övergång till Uddevalla, att Göteborg tvärtom utan ðd av några privilegier kunde bevara sin ganska självklara uppft som främsta utfartsort för Västsveriges järn. — Det mesta av d som nu sagts kommer jämte många upplysande detaljer fram i ıg. Danielssons uppsats. (Med Chydenius' »Politiska Skrifter utg. Schauman» — s. 10 n. 2 — åsyftas tydligen Palméns uppga av skrifterna.)

E. Hkr.

— Överstelöjtnant Hugo Fröding ger i *Berättelser ur Göterqs historia under gustavianska tiden* (Göteborg, Medéns bokndel 1922, 394 s., pris 10 kr.) en rad värdefulla skildringar in sin fädernestad under denna tid. Av betydande personligheter, som landshövding Du Rietz och biskop Wingård eller affärsmän som Niklas Sahlgren och bröderna Claes och Patrik Alströmer er läkare såsom den mångsidigt verksamme Per Dubb och ristoffer Carlander, givas korta biografier. Topografiska skildringar nnas såväl av staden som av landställen och herrgårdar i dess rmaste omnejd. Under kriget mellan England och dess nordıerikanska kolonier blevo konjunkturerna särskilt för trä- och rnexporten lysande. Sjöfarten åter låg i betydande grad i utadska händer. Av det stora sillfisket meddelar förf. en målande mtida skildring från 1787 av Jakob von Holten. Marstrands ganiserande som frihamn 1775—1794 vållade helt naturligt oro Göteborg. Kulturintressena här togo sig under perioden många tryck. Ur tidningar, såsom Johan Roséns Hvad nytt och Mårten allenstråles Göteborgs Allehanda, har författaren kunnat hämta ycket. Wallenstråles verksamhet för stiftandet av Vetenskapsh vitterhetssamhället ägnar förf. en intressant skildring. Sällapets första år betecknas av honom med all rätt som en dess omstringstid. Förhållandena i Göteborg under kriget 1788 och ustav III:s insats för stadens räddande skildras på grund av mtida brev och anteckningar. På många punkter kan författaren ınvisa till egna tidigare framställningar såsom Handelsföreningen Göteborg 1661—1911, Göteborgs donatorer och Det forna Göteborg.

E. N.

— Av *Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné*, som givas av J. M. Hulth, har nyligen utkommit band 8 (Uppsala, kademiska bokhandeln 1922. 200 s., pris 6 kr.). Bandet innealler bl. a. brev till Linné från Per Kalm, däri denne skildrar ı resa till Ryssland 1744 och framför allt sin berömda färd till merika 1748—1751. Mårten Kähler redogör för sina iakttagelser ıder en resa till Frankrike och Italien 1753—1756. Synnerligen ıraktäristiska äro de uttalanden av Linné i brev 1764 till Erik ıxman, där han uppmanar denne, som stod i begrepp att anträda

en resa till Sibirien, att samla frön och insekter: »Den Hö[illegible] förläne Herr Magistern sin nåd att där få se hans underverk o[illegible] dem uppteckna för världen.»

E. N.

— I Svenska kalendern för år 1923 har professor Hecksche[illegible] infört en upplysande och instruktiv studie över *De ekonomis[illegible] omvälvningarna för hundra år sedan och i våra dagar*, varvid s[illegible] skilt beaktas den ekonomiska krisen i Sverige efter Napoleon[illegible] krigens slut.

— Av H. O. Meisner ha under föregående år i tvenne ba[illegible] utgivits *Denkwürdigkeiten des Generalfeldmarschalls Alfred Gra[illegible] von Waldersee.* Waldersee var generalstabschef 1888—1891 o[illegible] beklädde även andra höga militära poster, tills han genom Kin[illegible] expeditionen år 1900 blev allmänt känd. I motsats till företrädar[illegible] Moltke och den geniale efterträdaren Schlieffen var han ej en[illegible] militär, utan försökte ständigt vinna inflytande även på politike[illegible] Sålunda har han vid Bismarcks störtande spelat en ej obetyd[illegible] roll. I vilken riktning hans planer gingo, framgår redan av de[illegible] omständigheten, att han i Ryssland såg Tysklands farligaste fie[illegible] och mot detsamma ville upptaga preventivkrig. Utan tvivel ha[illegible] Waldersee en skarp politisk blick. Redan 1900 var han på d[illegible] klara med Tysklands isolering, och redan 1892 förutsåg han a[illegible] de fruktansvärda följder av ett för Tyskland olyckligt krig, v[illegible] sedermera inträtt efter den militära katastrofen 1918. W. s[illegible] kejsaren personligen nära och var väl initierad, varför hans memoar[illegible] vilka omfatta tiden intill år 1900 (med undantag för Kina-exped[illegible] tionen), utgöra en viktig historisk källa.

Hein.

— Av den genom sina utmärkta arbeten om Österrikes o[illegible] Preussens historia vid mitten av 1800-talet bekante österrikiske his[illegible] rikern Heinrich Friedjung har under åren 1919—1922 utkom[illegible] *Das Zeitalter des Imperialismus 1884—1914* (1—3, Verlag Neuf[illegible] und Henius, Berlin). Verket avser att behandla den epok, som föl[illegible] på förverkligandet och utvecklandet av nationalitetsidén. »D[illegible] Völker begnügten sich nicht mit dem überkommenen oder ne[illegible] errungenen Nationalstaat, sondern wollten sich zum Weltstaat au[illegible] weiten und einen möglichts grossen Teil der Erde umspannen. Der Nationalismus berief sich auf das unverjährbare Recht de[illegible] Enkel auf das Erbe ihrer Väter; der Imperialismus erkannte nu[illegible] die von andern starken Völkern gezogenen Schranken an. Au[illegible] der Gewalt geboren, rief er die Macht zur Richterin auf und ru[illegible] nicht früher, bis sich die Leidenschaften in einem Weltkrieg au[illegible] getobt hatten . . . Unter Imperialismus versteht man den Dran[illegible] der Völker nach einem wachsenden Anteil an der Weltherrschaft, zunächst durch überseeischen Besitz.» Framställningen börjar me[illegible]

'0-talet men blir dock först från år 1884 mera utförlig, d. v. s. ı den tidpunkt då Tyskland, Italien och även Japan, fria från ymren med nationalstaternas uppbyggande, vände sig till världsitikens problem och då också Frankrike, ej längre bundet ute-ande vid Elsass-Lothringen-frågan, börjar utvidga sitt trans-rina välde. Det är utan vidare klart, att Friedjung riktar sin udsakliga uppmärksamhet på stormakternas och Balkanstaternas kespolitik. Endast Österrikes inre politik berör han närmare, r den är nödvändig för en klar uppfattning om världskrigets ıistoria. I förbigående skulle kunna anmärkas, att en närmare andling av de inrepolitiska förhållandenas utveckling synts mo-rad, då varje imperialistisk politik därav i väsentlig mån be-gas.

En bestämd grunduppfattning genomgår hela framställningen. nna grunduppfattning, vilken för visso torde bibehålla sitt berät-ande trots samtidigt och senare utkommande publikationers rik-de av vår detaljkännedom, torde kunna karaktäriseras sålunda: r världskriget bära icke enskilda människor skulden, världskriget resultatet av ett oöverskådbart orsakssammanhang. I medel-nkten av Friedjungs intresse står den tysk-engelska motsättningen. ot slutet av arbetet träder Balkanfrågan i förgrunden. Balkan-ernas målmedvetna framåtsträvande, Österrikes rådlöshet, Italiens nsynslösa beräkningar äro förträffligt åskådliggjorda; Rysslands llning framträder däremot mindre klart. Allt som allt — euro-iska problem. Endast i första delen behandlas Nordamerika och t fjärran Östern helt kortfattat. Kanske en bestämd avsikt döljer g bakom: i själva verket var det ju europeiska problem som rldskriget gällde; ännu står Europa i medelpunkten, om än mäk-ga arvingar uppdyka från tvenne håll. — Friedjung hade vid sin d år 1920 fullföljt verket till freden i Bukarest (1913); fort-ttningen intill världskrigets utbrott har övertagits av Hötzsch.

Hein.

— I serien Acta Academiae Aboensis har såsom Humaniora II av professor P. O. v. Törne utgivits *Marockofrågan och den ıropeiska krisen 1911* (Åbo 1922, 55 s.). Den lilla skriften, som ill vara en studie angående de djupare orsakerna till världskriget, år ut på att visa, att den hotfulla karaktär, som den ifrågavarande orpolitiska krisen erhöll och som samtiden knappast, förrän den ar över, till fullo fattade, huvudsakligen berodde på Englands håll-ing. I den fransk-tyska konflikt, som det s. k. Pantherspränget ll Agadir framkallat, inblandade sig på ett för tyskarna tämligen väntat sätt den engelska regeringen med förklaringen, att England ke ämnade godtaga några arrangemang, som träffades utan dess edverkan. Särskilt den för sina fredsvänliga sympatier tidigare ände Lloyd Georges bekanta tal i Mansion House 21 juli, med ess skarpa betonande av att Englands ära och handelns frihet cke finge antastas, förvärrade situationen, icke minst därigenom

att den engelska allmänheten härigenom oroades och fick anledning att i de tyska manipulationerna vädra en förolämpning även mot den engelska nationen. Visserligen måste engelska regeringen slå till en formell reträtt och officiellt förklara, att den icke åsyftade något direkt ingripande i de fransk-tyska förhandlingarna. Men misstämningen hade såsom aldrig förr blivit väckt bland både den tyska och engelska allmänheten, och den kunde icke av senare gjorda försoningsförsök utplånas. I England följde ju trots dessa försök inom kort ententens fördjupande genom vissa förhandlingar om militär samverkan, och på tyskt håll spreds, under känslan av att man genom Englands hållning påtvungits ett nederlag vid uppgörelsen med Frankrike, övertygelsen, att Tysklands storhet och framtidsmöjligheter måste tillvaratagas med kraftigare medel än diplomatiska. Förf. anser framträdandet av denna tysk-engelska spänning vara betydligt mera anmärkningsvärd än den samtidigt stegrade franska nationalismen. Att den skapade en gynnsam utgångspunkt för fransk-engelsk samverkan 1914 är obestridligt. Den föranledde de ledande männen på båda sidor om Kanalen att gemensamt uppgöra planer för en aktion mot Tyskland, och den framkallade därigenom så småningom hos dessa en mer eller mindre medveten känsla av gemensam fara och gemensamma intressen, som i avgörandets stund kom de existerande, formellt bristfälliga överenskommelserna att te sig mera såsom bindande konventioner.

L—ts.

Bland det gångna årets kulturhistoriska arbeten intager professor Claes Lindskogs *Grekiska Kvinnogestalter* (Stockholm 19[illegible], Hugo Gebers förlag) ett framstående rum. Den yttre framgång som kommit boken till del — när detta skrives, har just fjärde upplagan utkommit — ger ett talande vittnesbörd om det intresse, varmed den mottagits i vida kretsar. Helt naturligt. Själva ämnet är fängslande nog. Namn som Helena och Penelope, Saffo och Hypatia skola alltid tilldraga sig uppmärksamheten. Därtill kommer i föreliggande fall, att författarens djupa förtrogenhet med grekisk litteratur och hävd, hans fasta gestaltningsförmåga, hans mjuka och smidiga stil ställer de porträtterade kvinnorna levande för oss. Måhända lämnar framställningen av de kvinnogestalter, som äro av litterärt ursprung, den klassiske filologen största utbytet, då L. här får tillfälle att strö in nya och självständiga — ibland också till motsägelse lockande — synpunkter. Historikern av facket skall emellertid snarast stanna vid bilden av Aspasia, tecknad mot bakgrunden av det samtida Atens sociala liv, eller vid kapitlet om Kleopatra, där L. i anslutning till Ferrero söker att bakom kärleksromanen finna ut den historiska konflikt, som bestämde den sista egypterdrottningens bana genom livet och in i döden.

E. N—n.

— Julianos »avfällingen» är otvivelaktigt en av den döende tikens stoltaste och markantaste gestalter, fängslande både som rsonlighet och tidstyp. Ryckt bort från sin ungdoms filosofiska ıdier, blev han härförare i Gallien och löste där uppgiften att ›dda den hotade Rhengränsen på så lysande sätt, att han av ıpperna proklamerades till Augustus och, när Constantinus snart ç dog, framstod som den självklare envåldshärskaren. Men lianos' väldiga energi och stora skarpsinne räckte icke till i den pplösa striden att kuva kristendomen och i det lika utsiktslösa ävandet att bygga upp en enhetlig, världsbehärskande organisation den antika hedendomen — märkvärdigt nog efter kristet mön-r. När Julianos föll vid Maranga i Frygien år 363, dör också ns älsklingstanke, hedendomens återupprättande.

I mångt och mycket, ingalunda i allt, påminner Julianos om av företrädarna på kejsartronen, Marcus Aurelius. Båda ha ɩat författarskap. Men när Marcus Aurelius nedskriver sina jälvbetraktelser», sker det utan varje spår av tanke på offentlig-ten. Helt annorlunda Julianos. Hos honom är det icke blott :edomen av de sig påträngande tankarna, utan också den höga ›ning, han hyste om ordets makt, det talades som det skrivnas, lika väl en viss äregirighet, som sätter pennan i hans hand. Men som Marcus Aurelius måste han skriva på den tid, som stats-›ndena och krigen lämnade övrig. Om Julianos' verk till följd rav sakna fördjupning och genomarbetning, så är dock hans terära begåvning omisskänlig. Starkast träder den fram, när han kastar sin teologiska och filosofiska rustning och sålunda känslan ıedelbart kan bryta igenom, så som i breven till de förtrogna.

Uppenbart är, att Julianos' bevarade skrifter, tal, satirer och ımför allt breven, äro utomordentligt viktiga dokument till kännemen om hans egen och tidens historia. Men ogynnsamma öden förföljt dem.

Kort efter kejsarens död hopbragtes, antagligen av hans vän, fisten Libanios, en samling av de brev han sänt till sina anhö-ɟa och vänner, jämte svaren från dessa. En annan samling synes existerat i Alexandria, och denna omfattade även de lagar och oklamationer Julianos utfärdat. Bägge förenades, utökades med ta och oäkta skrifter, någon gång före femte århundradet. Men ı de bevarade handskrifterna härröra från denna samling eller ɩe, är ovisst. Säkert är emellertid, att de bysantinska skrivarna ›it fram med stor godtycklighet, förkastat en del brev, som ntes dem alltför hädiska, och på åtskilliga andra sätt förvan-at traditionen. Följden är den, att antalet aktstycken och deras dning betydligt växlar i de bevarade handskrifterna. Än värre ställt är det i många hänseenden med de äldre tryckta uppla-rna, alltifrån Marcus Musurus' Aldinaedition av 1499. Inga hän-n äro tagna till brevens kronologi eller innehåll: brev från skilda ler ha förts ihop, de som höra samman ha åtskilts; ja, ibland ɹ ett brev delats upp i två hälfter, som placerats på olika platser i

upplagan. Ej heller Hertleins Teubnerupplaga av 1876 kan — trots vissa förtjänster — tillfredsställa moderna krav.

Så är det tacknämligt, att de bägge belgiska forskarna, den även i Sverige välbekante religionshistorikern Franz Cumont och hans kollega I. Bidez, vilka redan 1898 utgåvo sina banbrytande Recherches sur la tradition des Lettres de l'Empereur Julien (Mémoires publiés par l'Académie royale de Belgique t. LVII), nu efter mera än tjuguårigt arbete framlagt en ny och väl för framtiden grundläggande edition av kejsar Julianos' skrifter: *Iuliani Imperatoris Epistulae, Leges, Poematia, Fragmenta varia* (Paris 1922, XXVI + 328 s.).

De bägge utgivarnas första och sannerligen icke minsta förtjänst är att äntligen hava skapat reda i det förut rådande virrvarret. De ha sökt återvinna en kronologisk ordning, och när denna ramen en gång lagts och fasta hållpunkter sålunda vunnits, ha de i de olika grupperna infogat brev till samma adressat och av liknande innehåll. Det är klart, att först härmed möjlighet givits att förstå kejsarens personlighet och följa hans utveckling.

Varje aktstycke, brev eller annat, inledes med en kort résumé rörande dess tidpunkt och dess innehåll och beledsagas av en knapp och överskådlig kritisk apparat.

Över huvud taget gör Bidez-Cumonts nya edition ett ytterst sobert och klart intryck. Den är en heder för den kollektion den tillhör: »Nouvelle Collection de Textes et Documents, publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé». Guillaume Budé (Budaeus) var återupplivaren av de grekiska studierna i Frankrike, grundaren av Collège de France; hans namn har den nya associationen tagit, som ställt som sitt mål att utgiva en fullständig samling av grekiska och latinska författare, texter och översättningar. Ett icke ringa antal volymer ha redan utkommit, delar av Platon, Sophokles, Theophrastos Cicero, Seneca med flere; andra äro under förberedelse, såsom Pindaros, Aristoteles, Aristophanes, Catullus, Petronius.

E. N—n.

Översikter och granskningar.

arls des Zwölften Krieger in russischer Gefangenschaft. Kirchengeschichtliche Untersuchungen über das Leben der schwedischen Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien während der Jahre 1709—1721 von ELOF BERGELIN. Greifswald 1922. 8:o. XV, 214 s.
(Nordische Studien hrsg. vom Nordischen Institut der Universität Greifswald, 2.)

Medan ännu världskrigets stormar rasade, fattades av orsaker, m här ej behöva framläggas, beslut om upprättandet vid tyska h preussiska universitet av särskilda institut för ett närmare stu-um av utomtyska länder och deras kultur. Ursprungligen hade sikten varit att i Berlin grunda en gemensam »Auslandshoch-hule», men denna plan, som redan före kriget flera gånger varit ppe till diskussion, övergavs definitivt. I stället beslöt man sig ör en decentralisering, i det att studiet av vissa länder eller »kul-urkretsar» överlämnades till ett eller flera universitet. Sålunda nbefalldes bl. a. till upprättelse ett institut i Bonn, vilket skulle ssla med den romanska och nederländska kulturkretsen, under et att likartade skapelser i Königsberg och Breslau fingo det sla-iska kulturområdet till forskningsuppgift. Skandinavien och Fin-and tilldelades universitetet i Greifswald[1] på grund av dettas geo-rafiska läge och gamla svenska förbindelser.

Efter förberedande mått och steg kunde det nordiska institutet Greifswald på sommaren 1918 träda i verksamhet, och den 4 ktober s. å. firades dess högtidliga öppnande. Dess uppgift är nligt stadgarna »durch Forschung und Lehre die Erkenntnis von and, Volk und Kultur der nordischen Staaten zu fördern». Detta nål söker institutet förverkliga bl. a. genom praktiska övningar och öreläsningar av till institutet anslutna universitetsprofessorer och ärskilt anställda vetenskapsmän (däribland en svensk som lektor i venska språket), genom forsknings- och studieresor till de nordiska änderna, genom föredrag av speciellt inbjudna framstående person-igheter från Norden. Trots välkända svåra förhålllanden inom Tyskland har institutet under de gångna åren utvecklat en synner-

[1] På förslag var även Kiel, där sedan lång tid tillbaka funnits en rofessur i nordisk filologi. Sedermera har även vid Christian Albrechts uni-ersitetet i Kiel inrättats ett Nordisches Institut.

ligen livaktig och gagnerik verksamhet. Därom vittna också de båda av institutet utgivna skriftserierna: *Mitteilungen aus dem Nordischen Institut* och *Nordische Studien hrsg. vom Nordischen Institut.*

Den förstnämnda serien innehåller förutom årsberättelser och föreläsningsförteckningar några smärre uppsatser. Av dessa senare bör ur historisk synpunkt särskilt framhävas professor Gustav Brauns Politisch-geographische Probleme des europäischen Norden (införd i andra häftet), där förf. ansluter sig till den av Kjellén införda och utvecklade termen »Geopolitik». I ett av de längre avsnitten ges en sammanfattande framställning av bl. a. Ålandsfrågan. I det tredje häftet har assistenten vid institutet Johannes Paul, som under världskriget under flera år var knuten till tyska legationen i Stockholm, gjort en analysering av Die schwedische Politik im Weltkriege, där helt naturligen sammanhanget betraktas huvudsakligen från tysk synpunkt.

Av monografiserien Nordische Studien hava hittills fyra volymer utgivits, vilka alla behandla svenska förhållanden. Den omnämnde doktor Pauls Engelbrecht Engelbrechtsson und sein Kampf gegen die Kalmarer Union kommer i ett följande häfte av denna tidskrift att ägnas en särskild recension. Såsom n:r 3 i serien har publicerats doktor Thierfelders Die visa der schwedischen Liederbücher des 16. und 17. Jahrhunderts und ihr Verhältnis zur gleichzeitigen deutschen Liederpoesie. Huvudsakligen utgående från nordiska forskare på området, vilkas resultat han väl synes hava tillägnat sig, ger förf. en för tysk publik avsedd redogörelse för innehållet i 1500- och 1600-talets visböcker (kämpevisor, historiska visor, ballader och rent lyriska dikter). Härtill har han fogat en karaktäristik av visböckernas innehåll samt en utförlig om också ej uttömmande undersökning rörande släktskapen och förbindelserna mellan svensk och tysk folkdiktning. I Die schwedische Lebensmittelpolitik während des Krieges (n:r 4 i serien) lämnar doktor E. Lohmeyer på grundval av K. Hildebrands utförliga redogörelser, officiella berättelser, tidskrifts- och tidningsuppsatser, en översiktlig och ganska lättläst framställning av vår statliga och kommunala ransonering av råvaror och livsmedel under kristiden. N:r 2 i dessa Nordische Studien utgöres av det arbete om de svenska krigsfångarna i Ryssland och Sibirien 1709—21, författat av kyrkoherden i Linderöds pastorat (Skåne) Elof Bergelin, vars titel läses här ovan och vilket här skall bli föremål för ett kortare omnämnande.

Såsom undertiteln anger och i förordet ytterligare betonas, har förf. inskränkt sin uppgift till en kyrkohistorisk undersökning av de svenska krigsfångarnas liv. För en dylik undersökning finnes ett rikhaltigt och givande material; det är blott förvånansvärt, att ämnet icke förut lockat någon fackman. De under de sistflutna decennierna offentliggjorda karolinska dagböckerna ge mycket rika och upplysande inblickar i de kyrkliga för-

landena under fångenskapstiden, under det att den av Piper)9—14 förda dagboken samt Pipers och Rehnschiölds koncept utgående skrivelser (1709—15) innehålla viktiga bidrag till den kliga organisationens historia. Dessa tryckta källor suppleras ett ypperligt sätt av de handlingar angående de svenska fånna i Ryssland, som förvaras i Riksarkivet, och de där befint- protokoll och akter, vilka härröra från de i Moskva och Tosk upprättade konsistorierna. En källsamling av stor vikt, som barligen icke varit känd och använd av kyrkoherde Bergelin, de i Uppsala universitetsbibliotek bevarade Creutz'ska papperen. er Lewenhaupts frånfälle i februari 1719 fick generalmajor Carl staf Creutz såsom den äldste generalen övertaga den i Moskva aniserade högsta centralmyndigheten av fångarnas angelägenheter. rmed fortfor han, tills frihetens timma slog för alla dem, som der främmande ok bidade den efterlängtade freden. Säkerligen ille ett utnyttjande av den mångfald brev till Creutz från fångar andra samt av koncepten till hans utgående skrivelser på åtlliga ställen kunnat giva en fylligare belysning av det kyrkliga et under fångenskapstiden. Ävenledes hade det varit önskvärt, förf. närmare analyserat och kritiskt belyst en och annan and källas relativa tillförlitlighet. Så t. ex. hade sambandet mel- de båda avskrifterna av bataljonspredikanten Andreas Westerns självbiografiska anteckningar bort undersökas och klarläggas. an vidare accepterar förf. den redaktion, som för hans arbete nehåller de mest givande upplysningarna (jfr inledningen s. VII).

I den anförda förteckningen över begagnad litteratur saknas och annan bearbetning. På anmälaren verkar det också något endomligt, att förf. citerar Fryxell vid angivande av fångarnas tal i st. f. Sörenssons på nya, ingående forskningar hvilande fror,[1] även om dessa båda forskares resultat icke avsevärt avvika n varandra. Då förf. i första rummet vänder sig till tysk puk, borde han likaså, synes det mig, inledningsvis hava redogjort r de händelser, som ledde till en långvarig fångenskap för större len av den karolinska fälthären. Som det nu är, föres läsaren omelbart in på följderna av slaget vid Poltava och kapitulationen vid revolotjna, men huru många tyskar veta, av vilken anledning ler på vad sätt Karl XII i juni 1709 med sin armé stod långt i södra Ryssland?

Huvudsakligen genom Pipers kraftfulla och energiska ingrinde skapades i Moskva, som känt är, vid sidan av de ryska yndigheterna för fångarna och deras intressens tillvaratagande svensk centralstyrelse, och djupt inne i Ryssland och Sibirien isterade under flera år en svensk »stat», inom vilken hemlandets gar, sedvänjor och inrättningar tillämpades. Med rätta har denna undransvärda skapelse framhållits såsom det mest talande be-

[1] Sörensson, De karolinska krigsfångarna. (Karl XII. Till 200-årsdagen hans död, 1918, s. 567 ff.)

viset på svensk organisationsförmåga och den inneboende kraften i det svenska förvaltningssystem, som uppammats i Karl XI:s stränga skola. Genom Bergelins utförliga och väldokumenterade utredning är det nu också klarlagt, huru väl den kyrkliga avdelningen av detta »Sverige i Ryssland» var organiserad. Liksom den administrativt-judiciella var även den kyrkliga styrelsen bland fångarna en trogen kopia av förhållandena i hemlandet. I konungens frånvaro handhades även den högsta kyrkliga myndigheten av centralstyrelsen i Moskva, som bestämde i alla kyrkliga frågor av den mest skiftande art. Den gällande kyrkolagen av 1686 var härvid normgivande jämte den praxis, som utbildats under och genom fältkonsistoriets verksamhet. I Moskva upprättades ett domkapitel med preses och bisittare; även i Tobolsk, centralpunkten för fångarna i Sibirien, fanns en likartad inrättning, underordnad konsistoriet i Moskva. Under dessa lydde prästerna i de olika fångkolonierna eller församlingarna, inom vilka till och med på några få platser, där förhållande så medgåvo, tillsattes »kyrko-äldste» och »kyrkoföreståndare», motsvarande en långt senare tids kyrkorådsmedlemmar. Men om denna kollegiala institution äro de framdragna uppgifterna få och medgiva inga säkrare slutsatser.

Vid sidan av Piper framstår Jöran Nordberg, bataljonspredikanten och sedermera historieskrivaren, såsom den mest framträdande kyrklige organisatorn under fångenskapstiden. Efter hans utväxling 1715 övertogs presidiet i Moskvakonsistoriet av regementspastorn vid Livgardet Henrik Sederberg och följande året av dennes kollega vid Östgöta kavalleriregemente Samuel Edenius. Ordförande i domkapitlet i Tobolsk var under alla fångenskapsåren pastorn vid Närike-Värmlands regemente Anders Waller.

Efter skildringen av den kyrkliga organisationen följer en intressant redogörelse i flera kapitel för olika sidor av kyrkolivet, sådant detta utvecklades under fångenskapsåren. Bl. a. behandlas den kyrkliga rättskipningen i förbindelse med den världsliga, kyrkotukt och kyrkostraff, vilka vanligen utkrävdes och exekverades under det att ett ådömt straff i kriminalmål fick anstå; vidare fångarnas äktenskap, vilka förekommo oftare än man varit van att anse, samt gudstjänstens firande och i samband därmed stående bruk och ceremonier.[1] Den av kapten von Wreech grundade och ledda skolan i Tobolsk skildras däremot mera kortfattat, och förf. ingår ej heller närmare på fromhetslivet bland fångarna och den i allmänhet djupt religiösa stämning, vilken förde många över till

[1] Den av förf. (å s. 155) efterlysta predikan av Andreas Westerman på 22:a söndagen efter trefaldighet, hållen i Solvytsjegodsk d. 6 nov. 17.., är tryckt i Halle 1716. Exemplar därav finnes i Kungl. Bibliotekets samtetssamling. W. kallar sig här: regementspastor vid Kungl. Maj:ts livgarde och assessor i kungl. hov-fältkonsistorium. — I Uppsala universitetsbiblioteks manuskriptsamling finnes ett av kaptenen vid artilleriet Jakob Ridderstolpe under fångenskapen i Tobolsk 1714 utarbetat matematiskt arbete; i detta är avbildad en kyrka, som med all sannolikhet föreställer den av fångarna i Tobolsk uppförda svenska kyrkan.

etismen. Särskilt den senare yttringen i fångarnas liv synes mig intimt sammanhänga med den uppgift kyrkoherde Bergelin satt ; före, att han bort ägna långt större uppmärksamhet däråt än m nu skett.

Bergelins undersökning bestyrker till fullo den uppfattningen, t den kyrkliga organisationen säkerligen betytt mera än den rldsliga för upprätthållandet av sambandet med hemlandet och r bevarandet under de långa och tunga fångenskapsåren av svenskt nnelag och troheten mot fosterlandet. Stödjande och samman-ållande stod kyrkan liksom en symbol för allt kärt och egenartat, m de fångna karolinerna lämnat kvar därhemma och som de iindes med vemod. Trots alla religiösa trätor och vardagliga rister var den svenska kyrkoorganisationen och den svenska guds-änsten ett föreningsband, som höll samman de spridda fåren i en jord och förhindrade, att det av yttre nöd och tvång förorsakade vfallet blev större än det blev.

Samuel E. Bring.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921. M. Hamnström, Ångermanlands och Medelpads gränser i forna tider. — Haq. Drake, En Härjedalsbeskrivning 1737. Utg. av N. Ahnlund. — G. Bucht, Härnösands grundläggning. — **1922.** M. Hamnström, Ångermanlands och Medelpads gränser i forna tider.

Dalarnas Hembygdsförbunds Tidskrift 1921. Årg. 1: H. 2. K. Trotzig, Slaget vid Brunnbäck 1521. Med 1 karta o. 1 illustr. i texten. — K. Trotzig, Peder Svensson i Vibberboda och hans ättlingar. — K. Trotzig, Ur gamla papper. Ett nyupptäckt medeltidsbrev. [1506.] — 3. Gösta Boëthius, Ett blad ur bergshanteringens historia. Gruvdriften i Ål socken i Dalarna. — **1922. Årg. 2: H. 1.** Zakar. Holenius, De Dalecarlia. Översättning av Severin Solders. [Akad. afh. Uppsala 1722.] — 2. K. Trotzig, Hedemora sockens ortnamn. Såsom minnesmärken till socknens odlingshistoria. — Sv. Söderlund, Beskrivning av ett bröllop i Bjursås för 70—80 år sedan. — Herm. Lagergren, Anders Persson på Rankhyttan. Ett försök till identifiering av hans samtida namne. — 3. Gösta Boëthius, Dalarnas samfärdsmedel från äldsta tider intill våra dagar. Med 2 illustr. i texten.

Ekonomisk Tidskrift. 1923, H. 3. Eli F. Heckscher, Ekonomi och historia, anm. af B. Boëthius.

Fataburen. 1922, H. 3—4. G. Upmark, Stockholms guldsmedsämbetes »borax-fass». Med 25 fig.

Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker. N:o 1: 4, 5. Dokument rörande de äldre pappersbruken i Sverige. Utgivna av S. Ambrosiani. (Slutet).

Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1921 (u. 1922). Hild. Celander, Spår av forntida fruktbarhetskult i bohuslänsk folksed. Ett bidrag till Frökultens utvecklingshistoria.

Jernkontorets annaler 1923. H. 1. C. Danielsson, Striderna mellan Värmlands bruksägare och Göteborgs köpmän om utförseln av järn under slutet av 1600- och början av 1700-talet.

Karolinska Förbundets Årsbok 1922 (tr. 1923). C. Hallendorff, Harald Hjärne och den karolinska forskningen. Med 1 portr. — P. Sörensson, Arthur Stille †. Med 1 portr. i texten. — G. Wittrock, Marienburg och Labiau. — P. Sörensson, Goertz och sachsarna i september 1717. — J. Häggman, Bidrag till den svenska krigsförvaltningens historia under det stora nordiska krigets senare skede. [Med 2 bilagor.] — N. H[erli]tz, En frukost i Rawicz (december 1704). — Regementskommissarien N. I. Hoffmans relation om händelserna efter slaget vid Poltava. Medd. af N. Belfrage. — K. K:son Leijonhufvud, Prästerskapet i Strängnäs stift och dragonuppsättningen 1712—1714. — D. Almqvist, Feifs finansiella reformer och Wilhelm von Schröders »Fürstliche Schatz und Rent-Cammer».

ungl. Vitterhets historie och antiqvitets akademiens handlingar 1923. D. 34. Tredje följden. D 1: H. 3—4. A. Stille, Saxos skånska stridsskildringar. — B. Nerman, En utvandring från Gotland och öns införlivande med Sveaväldet. Med 71 fig.

yrkohistorisk Årsskrift 1922. Årg. 22. Gottfr. Carlsson, Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri. En utrikespolitisk episod i den svenska reformationens historia. — Gottfr. Carlsson, Nicolaus Stecker, Stockholms förste evangeliske kyrkoherde. — C. Söderberg, Om Gotlands kristnande. Uppsats i kyrkohistoriska seminariet i Uppsala. — And. Anderson, Svenska Frälsningsarmén. — Ett avlatsbrev av biskop Henrik Tidemansson 1498. Med 15 böner till Jesu lemmar, Credo och Præcepta Domini. Medd. av J. S:son Svennung. — Biskop Baazius visitation i Alseda 1648. Medd. av J. S:son Svennung. — Chr. Jac. Boström till Peter Wieselgren. Ur Wieselgrens brevsamling. [²⁰/₅ 1864.] Medd. av E. Linderholm.

äsning för svenska folket. 1922, 1. Vilhelm Samuelsson, Två biskopar. [Biskop Tomas af Strängnäs o. biskop Matthias.] — 2. C. K. S. Sprinchorn, Några drag ur Sveriges kolonialpolitik. 2. Kolonien Cabo Corso i Afrika. 3. Tilltänkta men ofullbordade företag. — El. Söderlund, Engelholm. — 3. El. Söderlund, Engelholm.

eddelanden från svenska riksarkivet 1922. Ny följd. II: 6. Joh. Ax. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. Med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. D. 2: H. 3. 3: H. 4. — 1922—23. D. 4.

eddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1922. Den Heliga Birgittas dag 1921. Af C. M. S. Med 2 illustr. — K. Beckman, Medeltidshus i Linköping. Med 6 fig.

amn och Bygd. 1922, H. 2—3. J. Jakobsen, Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland. — J. Kalén, Några ortnamn från Kinds och Marks härader. — S. Friberg, Tefälla, Fråfälla och andra ortnamn från Skaraborgs län. — J. V. Svensson, Pytheas' bärnstensö. — E. Noreen, Några värmländska härads- och sockennamn. — E. Wessén, Till de nordiska åringsgudarnas historia. — A. G. Högbom, sta-namnen ännu en gång. — J. Sahlgren, Ändå mer om sta-namnen. — 4. J. Sahlgren, Ändå mer om sta-namnen. — J. Sahlgren, Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 1. Ett urgammalt märkligt sjönamn. 2. Äldre fsv. scætling och augastathum. 3. Sockennamnen Hackvad och Åsaka. — 4. Ordet torp som senare led i svenska och danska ortnamn. Några anmärkningar. — E. Hellquist, Två sörmländska sockennamn. 1. Barva. 2. Kjula. — Curt Weibull, Sveriges och Danmarks äldsta historia, anm. af Jöran Salgren.

ordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. 1922, H. 8. K.-E. Forsslund, Med Dalälven från källorna till havet. D. 1. Östra Dalälven, anm. av E. Klein. — 1923, H. 1. Alex. Bugge, Livet på landeveien i grænsebygderne i Norge for 200—250 år siden.

orrbotten, Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift. 1922, H. 1. H. Wennerström, Jonas Meldercreutz, En norrbottnisk märkesman. Med 1 portr. i texten. — O. Selinus, Nils Asbjörnsson. En märkesman i Pitebygdens historia. Med 1 illustr. — Alb. Nordberg, Fogdehistorier från Luleå socken under 1500-talet. Utdrag ur planerad sockenhistoria. — G. Bergfors, Några bomärken från Lule och Pite lappmarker. — Helm. Lagergren, Luleå silververk. Med 1 karta o. 1 illustr. i texten.

ersonhistorisk Tidskrift. Utgiven genom I. Simonsson. 1922, H. 1—2. O. Wieselgren, Sune Hildebrand †. Med 1 portr. — A. Le-

wenhaupt, Våra yngsta stadsvapen. Med 3 pl. bl. — K. A. Karli... der, Rosor och Rutor. Ett medeltidsgenealogiskt bidrag. Med 1 ... tavla o. 4 fig. — Erik Sparre, Några kalenderanteckningar. Medd. av O. Walde. — Sv. Tunberg, Riksrådet Erik Brahes chifferka... darium. Ett nytt bidrag till 1500-talets och det begynnande 1600-talets memoarlitteratur. 2. — I. Simonsson, Nicolas De Vallari. En fr... äventyrare vid drottning Kristinas hov. — Prosten Matthias Floder... teckning av Uppsalaprofessorerna 1809. Medd. av G. Carlquist. — Gottfr. Carlsson, Stockholms Helga Lekamensgilles handlingar: ... boken. — 3—4. O. Mannerfelt, Släkten Ekeblad och dess ... på Stola. Anteckningar. 1. — Några brev från Gustaf Johan Ehrensvärd till Carl August Ehrensvärd. Meddelade av Gunhild Berg... — A. R. Cederberg, Några anteckningar om släkten Duncan. — ... Durchman, Ätten von Delvig. En i Finland utslocknad, i Sverige fortlevande, icke naturaliserad ättegren. — P. Sjöbeck, Anklagelseskriften mot »Tityrus» (Thomas Ihre) för bröllopskvädet »Confect ... Manfolckz Bordet».

S:t Ragnhilds gilles årsbok 1922. Vict. Hagström, Bilder från ... medeltida Söderköping. Med 1 fig.

Småländska hembygdsböcker utgivna av N. Werner. 1. Sam. Kr... Urshults pastorats inbyggares seder, utg. år 1749. — 2. B. A. E... Det gamla fylkeskonungariket Finnheden, utg. år 1809.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1922, December. C. A. Reutersk... Rudolf Kjellén †. — N. Herlitz, Tolag och tullhusbyggnad. ... synpunkter. — **1923, Februari.** E. Schalling. Den svenska f... ningens rötter. — Sv. Tunberg, Stora Kopparbergets historia. 1. ... F. Heckscher, Ekonomi och historia, anm. af E. F. K. S[ommari]n

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1923, Februari. Sv. T. K... berg, Aktuella forskningsuppgifter inom städernas byggnadshist... Med 10 fig.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1923. Nath. Söderbl... Hemma i Hälsingland. — S. Ericson, Hälsingarnas hem. Med 34 illustr. — E. Salvén, Från kyrkorna i Haaken Gullesons land. Med 1... — H. v. Eckermann, Några bilder från gammal och ny indust... Hälsingekultur. Med 25 illustr. — Gotth. Virdestam, Stenbr... Med 11 illustr. — Sv. Hörstadius, Ekolsund och Hjälstaviken. Med 15 illustr.

Tiden. Tidskrift för socialistisk kritik och politik. Redaktion: G. Mö... **1923, Jan.** E. Sommarin, Historia och ekonomi.

Tidskrift för det svenska folkbildningsarbetet 1922. Årg. 10: ... E. Nygren, Våra kyrkoarkiv. 1—5.

Tidskrift i fortifikation. 1922, H. 1—2. L. W:son Munthe, Kar... Gustaf och Erik Dahlberg vid övergången av Stora Bält.

Tidskrift i sjöväsendet. 1922, H. 3. G. Unger, Visade sig ... en amiral till överbefälhavare över 1809 års expedition till Västerbotten vara olämpligt? Med 1 karta i texten. — **5.** E. Holmberg, ... Ölands strid med danska fregatten Hvita Örn. Ett sjökrigsminne ... anno 1715. — 12. Y. Naumann, Erik XIV och sjökriget.

Vårt Försvar. Allmänna Försvarsföreningens tidskrift. 1922, N:o 2. G. Petri, Utveckling och tradition i svensk härorganisation.

Ymer. 1923, H. 1. Sv. Tunberg, Järnbäraland.

Norsk Militært Tidsskrift 1922, H. 1—2. O. Ruge, Felttoget i Norge 1716.

storisk Tidsskrift. Niende Række utgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af E. Arup. **Bd 2: H. 3.** P. Lauridsen, Sönderjydske Förere i 1850 erne. — J. L. Heiberg, Bemærkninger om Josephos. — A. Tuxen, Paul Vendelbo Lövenörn i russisk Tjeneste 1707—1712.

skueren. 1923, Januar. Aage Friis, Jörgen Olrik og A. B. Drachmann, Kr. Erslev 1852 — 28 december — 1922.

ta academiæ Aboensis 1922. Humaniora 3. G. Nikander, Plägseder av rättslig betydelse vid själfångst i Österbotten. — K. J. Hartman. Åländska kongressen och dess förhistoria. D. 2. Förberedelser. Kongressens första månad.

ısk Tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1922, December.** C. v. Bonsdorff, Finlands inträde i ryska riket. — **1923, Januari.** A. Hammarström, Kåseri om kungar. 2. Kungar i Norden. 1. Med 1 illustr. — **Februari.** A. Hammarström, Kåseri om kungar. 2. Kungar i Norden. 2.

a Argus. 1923, N:o 2. G. C[astrén], Gustaf Mauritz Armfelt och Alexander I.

·mmersche Jahrbücher. Herausgegeben vom Rügisch-Pommerschen Geschichtsverein zu Greifswald und Stralsund 1921. Bd 21. B. Schmeidler, Hamburg—Bremen und Nordost—Europa vom 9.—11. Jahrhundert. anm. af Curschmann.

ıiversitetsbund Göttingen. Mitteilungen. Jahrg. 3: H. 2. Edv. Schröder, Deutsch-schwedische und schwedisch-deutsche Kulturbeziehungen in alter und neuer Zeit.

:itschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen 1921. Jahrg. 86, H. 1—2. B. Schmeidler, Hamburg—Bremen und Nordost—Europa vom 9.—11. Jahrhundert, anm. af O. H. May.

:itschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 1922. Bd : H. 1. P. Piper, Altonas Brand am 8. Januar 1713. Auf Grund der Urkunden dargestellt, anm. af A. Heskel.

:itschrift für schweizerische Geschichte 1922. Jahrg. 2, Nummer 2. C. Benziger, Schwedisch-schweizerische Beziehungen in der Vergangenheit. — Frieda Gallati, Zur Belagerung von Konstanz im Jahre 1633. (Innehåller ett bref från Gustaf Horn till Axel Oxenstierna).

:vue Historique. 1922, Septembre—Octobre. I. Lubimenko, Les marchands anglais en Russie au 17:e siècle. — P. Bertrand, Les vrais et les faux mémoires du cardinal de Richelieu. — Bulletin historique: Histoire de Grande-Bretagne (suite et fin), par Ch. Bemont. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Novembre—Décembre.** P. Waltz, Les artisans et leur vie en Grèce, des temps homériques à l'époque classique 7:e et 6:e siècles. — P. van Dyke, Deux lettres inédites de Catherine de Médicis (21 octobre, 9 novembre 1561). — P. Bertrand, Les vrais et les faux mémoires du cardinal Richelieu (suite et fin). — Bulletin historique: Les résultats des études assyriennes, par G. Contenau. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique. — **1923, Janvier—Fevrier.** L. Halphen, La place de l'Asie dans l'historie du monde. — P. Waltz, Les artisans et leur vie en Grèce, des temps homériques à l'epoque classique 7:e et 6:e siècles. — H. Sée, Remarque sur le caractère de l'industrie rurale en France et

les causes de son extension au 18:e siècle. — Bulletin historique [illegible] stoire de l'Amérique latine. Publications des années 1904—1914 [illegible] et fin), par E. Martin-Chabot. — Histoire de France, de 16[illegible] à [illegible] par G. Pagès. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Revue politique et littéraire. Revue bleue. 1923, N:o 2. L'opi[illegible] en Suède à l'égard de la France.

ɛtt blad ur den svenska handelsflottans historia.

(1660—1675)

AV

BIRGER FAHLBORG.

Gustav Adolfs ord, att Sveriges rikes välfärd »näst ud består på seglats och skeppsfarten», glömdes förvisso ke av de män, som efter honom övertogo ansvaret för ikets öden. Snarare upphöjdes de till en ledande grundats för det politiska handlandet såväl inåt som utåt, i full verensstämmelse med tidens allt starkare ekonomiska inresse och statsverkets allt mer pockande krav. Alldeles ärskilt lockande måste också sjöhandeln och dess vinster e sig för den unga svensk-baltiska stormakten, som ju famade den tidens viktigaste handelshav, genom vilket infartseden gick till Europas stora spannmålsbodar och från vars uster de västeuropeiska sjöfartsnationerna hämtade det nesta av vad de behövde till byggandet och utrustandet av ina mäktiga skeppsflottor.

Ett ekonomiskt »dominium maris Baltici» hägrade också redan tidigt för de svenska statsmännens blickar. Och vad tt sådant dominium i själva verket innebar, har ingen nindre än Axel Oxenstierna i några raska drag skisserat i len instruktion han år 1651 gav det nyinrättade kommerskollegiet. Östersjön skulle bli det stora uppsamlingsbäckenet för Öst- och Mellaneuropas storhandel: Östersjöprovinserna skulle draga till sig Rysslands och Litauens yppersta alster, Pommern locka ned varor från Brandenburg. Polen,

Schlesien, ja kanske ända från Mähren, Österrike och Italien, Wismar och Stade bli utförselhamnar för hela nordvästra Tyskland. Och såsom herrar över Östersjöbäckenets yppersta stapelvaror skulle svenskarne sedermera kunna med förbigående av alla mellanhänder öppna en direkt storhandel på England, Frankrike, Portugal, Spanien, ja på än mer fjärranbelägna länder. Ett i sanning stolt vittnesbörd om de svenska statsmännens högtflygande framtidsplaner.

Men ännu vid mitten av 1600-talet var det alltjämt holländarne, som ekonomiskt behärskade Östersjön. När de på detta hav fäste det stolta namnet »mater commerciorum», all handels ymnigt givande källa, så var detta icke ett tomt epitet utan innebar en djupt fattad verklighet. Visserligen torde det ofta förda talet, att två tredjedelar av alla holländska skepp voro »österfarare», ha inneburit en betydande överdrift, även om man bland dessa österfarare inräknade ej blott de fartyg, som trafikerade »den stora östern», d. v. s. Östersjön, utan även dem, som inskränkte sina färder till »den lilla östern», d. v. s. nordsjökusten upp emot Hamburg. Vare härmed huru som helst, så torde i alla fall vid 1600-talets mitt Hollands östersjöflotta ha högst väsentligt överträffat dess ostindie-, västindie- och medelhavsflottor till sammantagna.[1]

Med ledning av de hittills publicerade sundstullsräkenskaperna[2] torde man också kunna bilda sig en ganska tillförlitlig uppfattning av sjöfarten mellan Östersjöns hamnar och Västerhavets samt om den roll holländarne därvid spelade, ja även inhämta ett och annat rörande sjöfartsförhållandena inne på Östersjön. Nedanstående beräkningar, gjorda på basis av dessa tabeller och omfattande de sex fredsåren mellan den westfaliska fredens avslutande och det nordiska krigets utbrott (alltså åren 1649—1654), torde därför äga ett visst intresse såsom givande en åtminstone i stora drag korrekt återspegling av sjöfartsförhållandena på Östersjön.

[1] Walther Vogel, Zur Grösse der europäischen Handelsflotten im 15. 16. und 17. Jahrhundert. Festschrift, Dietrich Schäfer ... dargebracht. Jena 1915.

[2] Nina Ellinger Bang, Tabeller over Skibsfart och Varetransport gennem Øresund 1497—1660. Første del: Tabeller over Skibsfarten. København 1906.

d 1600-talets mitt, sådana de tedde sig från Helsingörs llbrygga.[1]

Vad då först och främst beträffar *fartygens nationalitet*, framgår det av sundstullsräkenskapernas vittnesbörd, att mindre än 65 % av alla de fartyg, som under dessa år ısserade Sundet på in- eller utgående, förde holländsk ıgg, att andra 10 % hörde hemma i England, Skottland, orge, Frankrike eller i tyska Nordsjöhamnar samt 15 % i ke-svenska Östersjöhamnar, och att endast återstående) % täcktes av svensk flagg. Av dessa 10 % utgjordes nellertid knappt hälften av fartyg hemmahörande i det ·ensk-finska moderlandet, medan den andra och drygare ilften hörde hemma i de nyförvärvade tyska provinsernas östäder, Stralsund, Wismar och Stettin. Endast ett för-·innande fåtal skepp hade svensk-baltiska redare. I själva ərket synas de baltiska provinserna vid denna tid ha så ɔtt som fullständigt saknat större handelsskepp, lämpade ir resor på Västerhavet.

Även om det svenska väldets *handels*-(eller rättare ex-ɔrt-)*centra* lämna sundstullsregistren några intressanta pplysningar. Av samtliga ur svenska Östersjöhamnar ge-ɔm Öresund utlöpande fartyg, av vilken nation de vara ånde, kommo nära 60 % från Balticum, medan återstående) %. tämligen jämnt fördelade sig på det svensk-finska ıoderlandet och de tyska provinserna. Rikets utan jäm-irelse viktigaste handelsstad var vid denna tid Riga, vilket tsände ej mindre än 50 % av alla de från svenska Östersjö-amnar till Västerhavet destinerade fartygen.

Vad slutligen beträffar *holländarnes andel i den svenska andeln*, så intyga sundstullsregistren, att av de från sven-ka Östersjöhamnar utgående och på Västerhavet destinerade ırtygen ungefär 65 % förde holländsk flagg, d. v. s. precis ımma procenttal, som betecknar holländarnes andel i den otala Östersjötrafiken genom Öresund. Av det svenska torväldets olika delar stodo de tyska provinserna jäm-irelsevis mest oberoende av holländarne, vilka där till blott

[1] Dock är att märka att — på grund av det under mellantiden infal-ınde stora engelsk-holländska sjökriget — siffrorna för just denna period estalta sig tämligen ogynnsamma för holländarne och i motsvarande mån ırdelaktiga för svenskarne, vilka ju under denna tid njöto sitt första sam-ıanhängande fredslugn efter ett par mansåldrar av oavbrutna krig.

c:a 25 % ombesörjde den genom Öresund utgående varu-transporten. I det svensk-finska moderlandet däremot behärskades denna till c:a 40 % av holländarne, på så sätt att i det egentliga Sverige 30 %, i Finland ej mindre än 50 % av exporten låg i deras hand. Sitt kraftigaste liksom också sitt segast fasthållna grepp hade holländarne emellertid vetat förskaffa sig omkring de baltiska provinserna och särskilt Riga, vilkas export de behärskade till c:a 85 % — en tillräcklig förklaring till att dessa samma provinser aldrig förmått att gentemot den överväldigande holländska konkurrensen arbeta fram en egen sjöfart.

Även om dessa siffror, samtliga baserade på uppgifter om fartygens antal, ej deras lästetal, självklart icke få hårdragas utan endast ha ett approximativt värde, en sak visa de dock otvetydigt, nämligen att »dominium maris Baltici», ekonomiskt förstått, alltjämt låg i holländarnes hand. Och resultatet av deras trägna arbete liksom av deras ofta kloka, stundom hänsynslösa ekonomiska politik låg i öppen dag för en var, som besökte Holland — och särskilt Amsterdam — och därvid ställdes öga mot öga med all dess makt och rikedom. Medan det övriga Europa hade att kämpa med en allt förlamande brist på rörligt, fruktbargörande kapital, översvämmades Holland av ständigt nya rikedomar, alltför mäktiga att kunna placeras i nya inhemska företag eller absorberas av statens lånekontor och därför ofta nedlagda i ståtliga husbyggen, parkanläggningar eller konstskatter.[1]

Allt detta eggade i lika mån fantasien och avunden. Sina stora vinster inkasserade holländarne såsom en rättfången lön för trägen möda, låtande i ord och åthävor tydligt förstå, att de, såsom Pufendorf säger, »betraktade all handel, var den än bedrevs, såsom sitt monopol, såsom en av Gud dem given gåva till ersättning för att de icke fått så stort stycke land, att det kunde giva dem uppehälle».[2] Deras konkurrenter voro emellertid av en helt annan mening. Enligt deras uppfattning skapade holländarne genom sin handel inga nya värden utan tillägnade sig blott de

[1] Appelboom ger i sina brev till K. M. gång efter annan intressanta inblickar i Hollands ekonomiska förhållanden vid 1600-talets mitt.
[2] Pufendorf, C. X G., V § 108.

m andra folk med svett och möda arbetat samman. »Holnd är icke en nation, som naturaliter av sig kan bestå», mböll en gång den svenska regeringen i ett brev till sidenten Appelboom, »utan om han bestå skall, måste han cessario med list draga androm utur händer deras goda.» h man fann ett bittert nöje i att likna Amsterdam vid sopi kråka, den där kråmade sig med andras fjädrar; och ed illa dold tillfredsställelse siade konkurrenterna om den l, då kråkan skulle tvingas att återlämna allt sitt så ätträdigt tagna byte.

Men i mera besinningsfulla stunder kunde man i Sverige döma holländarne på ett annat och rättvisare sätt, såsom n nation, som är i gemene levernet, särdeles handel och ndel, uppriktig och fogelig».[1] Och med eller mot sin lja måste man erkänna deras överlägsna duglighet och lighet liksom även att de nöjde sig med en måttlig vinst det nedlagda kapitalet och arbetet — detta senare i grell otsats mot t. ex. engelsmännen och svenskarne själva. Och dast genom holländarnes handelsskicklighet hade uppenrligen de stora svenska exportvarorna kunnat göras fullt nkurrenskraftiga på världsmarknaden. Likaså erkände an med tacksamhet den oerhörda betydelsen av det i de enska bergverken och manufakturerna nedlagda holländska pitalet. »Om den källan sinade», säger Pufendorf, »vore nna industris undergång given.»[2] Och svenska regeringen känner rent ut, att Sverige icke kan »komma fort i sin ndel utan holländarnes kredit, som i Sveriges bergsbruk h fast alle svenskes näring så är intresserad, att commercierne likasom med deras penningar drivas».[3] Intet folk re heller mäktigt att träda i holländarnes ställe, om dess handelsvälde plötsligt skulle svikta eller bringas på ll, allra minst deras konkurrenter engelsmännen, vilkas rav på en större och snabbare vinst ofelbart snart nog ulle driva de svenska varornas världsmarknadspris i höjn till båtnad och glädje för talrika och påpassliga konurrenter.

Det holländska handelsdominiet på Östersjön kändes

[1] K. M:s memorial för Appelboom 19 dec. 1663. Bilaga. *RR.*
[2] Pufendorf, C. X G., V § 109.
[3] K. M. till Appelboom 19 dec. 1663. Bilaga. *RR.*

därför icke av svenskarne som en tryckande börda, den där vid första bästa tillfälle och med vilka medel som helst borde och kunde vräkas undan. Detta så mycket mindre som ju holländarne alltid redligen betalade sin del av tullar, licenter och hamnpenningar av olika slag till den svenska statskassans stora båtnad.

Och dock var det den svenska regeringens klart fattade och energiskt fullföljda avsikt att bryta holländarnes faktiska sjöfartsmonopol på Östersjön, ja att om möjligt åt Sverige förvärva det ekonomiska »dominium maris Baltici», fullt och helt instämmande i Johan Risinghs ord, att »förutom commercierna är förbe:te dominium såsom dött och öde». Men man var på samma gång fullt medveten om att detta endast skulle kunna ske så småningom genom ett intensivt och målmedvetet arbete och under en hård men öppen konkurrens. Ty med eller mot sin vilja måste man erkänna sanningen i Appelbooms ord, att navigationen och handeln låter sig »intet forcera och tvinga, utan kan väl efter handen och så småningens men intet med en studs eller hur diverteras och faller intet just i dens händer, som violenter och med makt därefter jagar».[1] Några tendenser till ett svenskt sjöfartsmonopol i den engelska navigationsaktens stil möter man ej heller i 1600-talets Sverige.

Men utom dessa allmänna önskemål fanns det närmare liggande omständigheter, som pockade på ett snabbt och kraftigt utökande av den svenska handelsmarinen. Först och främst de militära kraven. Erfarenheterna från den stora kraftmätningen med Danmark 1643—1645 talade sitt tydliga språk om olägenheterna, ja faran av den svenska skeppsflottans svaghet. Då hade man visserligen, ehuru efter mycken tidsutdräkt, kunnat råda bot för bristen genom att i Holland hyra en hel hjälpflotta om 34 fartyg. Men om Sverige skulle råka i fiendskap med någon av sjömakterna, vore denna utväg stängd. Många månader fingo ej heller förflyta efter Brömsebrofreden, förrän regeringen gjorde slag i saken. Genom den i vår handelsflottas historia epokgörande tullordningen av den 8 dec. 1645[2] överflyttades nämligen den redan förefintliga differensen i tullen

[1] Appelboom till K. M. 6 juni 1664.
[2] Stiernman II, s. 400 ff.

finitivt från varorna på fartygen. Alla värbara, inom ket (d. v. s. i Sverige, Finland, Halland och på Gottland) pslagna skepp av ek om minst 14 styckeportar (de s. k. nterade skeppen) skulle i såväl in- som uttullen njuta , och alla mindre av ek byggda och inom landet uppslagna jter, skepp, bojorter, krejare och skutor, i krigstid lämp- ga till transportfartyg, skulle njuta 1/6 lindrigare tull än utländska fartygen. Så uppkom skillnaden mellan hel-, lv- och ofria skepp. För tullindringens åtnjutande fast- illdes emellertid ännu ett villkor av stor betydelse för mtiden, nämligen att fartygen skulle hava inrikes boende eppare och styrmän samt i största möjliga utsträckning ensk besättning. Avsikten med denna bestämmelse var ke blott att skaffa dugligt inhemskt sjöfolk att vid behov vändas till örlogsflottans bemanning, utan även att dy- edelst skapa en garanti för att ej fartygen av sina ut- ndska skeppare vid lägligt tillfälle seglades över i utlän- ngars händer, såsom understundom skett. Till ytterligare ygghet och uppmuntran åt det unga svenska skeppsbyg- riet fastslogs någon tid därefter genom en ny förordning v 27 juli 1646), att i den givna tullindringen ingen dring skulle göras under de närmaste 30 åren.[1]

Utom de rent militära motiven fanns det emellertid för n svenska regeringen ännu ett tvingande skäl att göra t mesta möjliga för den inhemska rederinäringens trivsel h växt. Under normala tider gick det visserligen mycket a att låta de holländska skepparne sörja för de svenska apelvarornas utförande på världsmarknaden i utbyte mot lt vad svenskarne behövde av salt, vin, specerier och äde. Men när under det första stora engelsk-holländska ökriget (1652—1654) vägen till Östersjön i stor utsträck- ng spärrades för de holländska handelsfartygen av engel- a och skotska kapare, då fingo svenskarne göra en ny h bitter erfarenhet.[2] Det inhemska tonnaget visade sig

[1] Stiernman II. s. 467 ff.

[2] Enligt sundstullsregistren hade under åren 1646—51 Öresund passe- s av i medeltal c:a 2,500 holländska skutor per år; under året 1652 sjönk talet till 1,729 och år 1653 till 1,255. — I Stockholms hamn, varest år 49 utklarerats ett tonnage av c:a 15,000 läster, sjönk denna siffra under n 1652 och 1653 — till följd av holländarnes uteblivande — till föga r än 12,000 läster. År 1649 besöktes Stockholm av 29 holländska fartyg 4,935 l., år 1652 av endast 8 fartyg om 805 l. och 1653 av knappast ens

alldeles otillräckligt. Varuutbytet med utlandet råkade i stockning. De inkommande varorna stego kraftigt i pris, medan å andra sidan en god del av exportvarorna blev »i vanvyrdan» liggande i de svenska hamnarna. I denna vanskliga belägenhet ingrep regeringen medelst ett plakat av den 15 nov. 1652, »med kraft hävdande, att undersåtarne nu äntligen måste på allvar gripa sig an med byggandet av egna fartyg, därest ej den svenska handeln skulle gå sin undergång till mötes. Och till stöd och uppmuntran för skeppsbyggeriet i särskilt de tyska och baltiska provinserna utvidgades de redan givna privilegiernas giltighetssfär därhän, att även dessa provinsers fartyg skulle få åtnjuta svensk hel-, resp. halvfrihet i svenska och finska hamnar. Än ytterligare skulle motsvarande tullindringar få åtnjutas även av de ekefarkoster, som redan inköpts eller under det närmaste året, d. v. s. till den 1 dec. 1653, komme att inköpas från utlandet. Till utrotande av ett gammalt samt ofta, ehuru hittills förgäves, beivrat missbruk, att utländska undersåtar med svenska redare som bulvaner till rikets ogagn eller skada smöge sig in under dessa privilegier, fastställdes nu, att redarne skulle inför sin magistrat med ed styrka, det inga utländska delägare funnes i fartygen. Samtidigt upprepades de gamla bestämmelserna angående skepparnes, styrmännens och besättningarnas nationalitet.[1]

Det visade sig emellertid icke så lätt att i en hast nyskapa en handelsflotta, kraftig nog att ersätta den uteblivna holländska. Och redan följande sommar, således innan ännu den för fartygsinköpen utsatta fristen lupit till ända, sökte regeringen locka med nya privilegier, i det den nu tog steget fullt ut och utsträckte hel- och halvfrihetsprincipen till att gälla även i alla de baltiska och tyska provinsernas hamnar (den 8 juli 1653).[2] — Och än ytterligare (mars 1654) lät regeringen utgå ett nytt plakat, genom vilket även furufartyg, byggda i Sverige eller provinserna, skulle i alla rikets hamnar komma i åtnjutande av en vis-

så många. Dessa siffror äro uträknade med ledning av en i Stockholms Handelskollegii protokoll intagen »Specifikation uppå Last-, Broo- och Fattig-Penningarna af Uthgående Fahrkoster». Stockholms Rådhusarkiv.

[1] Stiernman II, s. 697 ff.

[2] Stiernman II, s. 716 ff.

llnedsättning, de större, värbara skeppen med 1/4 och ıärre fartyg med 1/6 emot utländska.[1]

Dessa regeringens ansträngningar för skapandet av en ensk handelsflotta kröntes också till slut med en ganska tydande framgång. I den riktningen peka åtminstone ndstullsregistrens siffror. Sålunda stegras under detta år›nde ej obetydligt antalet svenska fartygspassager genom 'esund, på samma gång som proportionen mellan de från t egentliga Sveriges Östersjöhamnar utgående fartygen svensk och de av holländsk nationalitet undergår en tydande förskjutning till svenskarnes förmån. Nedanlende siffror kunna härvid tjäna till sakens närmare besning.

År.	Antal svenska fartyg genom Öresund (på ut- och ingående).	Antal svenska, från Sveriges Östersjöhamnar genom Öresund utlöpande fartyg.	Antal holländska, från Sveriges Östersjöhamnar genom Öresund utlöpande fartyg.
1646	105	30	37
47	120	39	45
48	106	38	87
49	156	53	53
50	145	52	35
51	146	60	49
52	175	52	29
53	158	53	17
54	150	57	22
55	140	61	28
56	161	68	28

Att den svenska sjöfarten under dessa fredsår genomtt en period av kraftigt uppsving, därom hava förövrigt ılländarne själva vittnat. I ett (odaterat och osignerat) emorial från dessa år[2] klagar sålunda en holländsk röst

[1] Den 24 mars 1654. Stiernman II, s. 776 ff. — Ang. hela denna stiftning i dess sammanhang med 1600-talets svenska sjöfartspolitik se 5. E. Heckscher, Produktplakatet och dess förutsättningar, i Historiska udier tillägnade Harald Hjärne, s. 293 ff.

[2] »Nootwendich vertook over den Oosterschen handel tot opmerkinge in

bitterligen över att Östersjöhandeln, »de siele van de geheele negotie, waer aen alle andere Commercien ende trafiquen dependeren», hölle på att glida ur holländarnes händer. Alltsedan 1645 hade nämligen svenskarne skaffat sig allt flera fartyg och slutligen bragt det därhän, att holländarne, som ännu helt nyligen i tämligen stort antal trafikerade de svenska hamnarna, så småningom tvungits att nästan helt och hållet rymma farvattnet, undantagandes ett fåtal fartyg, som dock ej lastade annat än grova varor av ringa värde, medan de flesta och bästa varorna, ej blott svenska, utan även holländska, numera huvudsakligen lastades på svenska skepp.

Att i siffror fastställa det svenska handelstonnagets storlek vid denna tid är emellertid icke så lätt, om ens möjligt. Mig veterligt finnas endast tvenne uppgifter bevarade om den saken. Enligt en »specifikation på farkosterna 1651»[1] skulle de svenska *stapelstädernas* samlade tonnage detta år ha belöpt sig till 8,680 läster.[2] År 1656 åter skall enbart de monterade skeppens antal ha utgjort 48 om sammanlagt 7,560 l.[3] Visserligen torde den förra siffran vara för låg, då nämligen ingen från denna tid bevarad skeppslista kan anses ens tillnärmelsevis fullständig. Den senare uppgiften angående de monterade skeppen förutsätter emellertid bakom dessa ett så pass betydande tonnage av smärre, halvfria fartyg, att man ur en jämförelse mellan de båda siffrorna tryggt kan utläsa en icke oväsentlig ökning av den svenska skeppsflottan under de mellanliggande åren.

* *
*

Karl X Gustavs krig foro emellertid hårt fram med den svenska handelsflottan, särskilt med de större, monterade skeppen, vilka i stor utsträckning tagits i anspråk i kronans tjänst. Och även om de mindre farkosterna tämligen oskadda kommit undan kriget, så torde det dock ha varit

---

deses tijts gelegenheit», Handel och Sjöfart. A. 10. Jfr även N. Ellinger Bang, Tabeller etc., II A, s. IX jämte därstädes åberopade tabeller.

[1] R. A.: citerad av Carlson, Sveriges historia, II, s. 68 not 1 och 2; av mig ej återfunnen.

[2] Varav Stockholm ensamt skulle ha ägt 49 fartyg om 6,619 l.

[3] Amiralitetskollegii registratur, 8 aug. 1656.

d ett högst betydligt reducerat tonnage, som Karl XI:s myndarregering efter det stora fredsverkets lyckliga fullrdande kunde börja sitt arbete på skapandet av en ny ensk handelsmarin, värdig den numera till det yttre färgbyggda svensk-baltiska stormakten.

Den övermäktiga holländska konkurrensen förblev emeltid alltjämt det främsta hindret vid uppbyggandet av en ırk inhemsk rederirörelse. Här tillkom nu såsom en ny irigbet den Elucidationstraktat, som holländarne — under lika skickligt som hänsynslöst utnyttjande av Sveriges rikespolitiska svårigheter — lyckats avtvinga Karl Gusv.[1] Det är icke fråga om annat än att denna traktat ed dess många snärjande paragrafer, för vilka här ej är ıtsen att närmare redogöra, i mångahanda måtto besväde den svenska sjöfarten, men det må dock tillåtas ett ivel på att den verkligen varit till den grad tryckande, m man å svenskt håll ständigt och jämt sökte göra gälnde. Ty trots allt hade man ju även i Elucidationerna ckats rädda det som för den inhemska sjöfartens utveckıg var det väsentliga, nämligen den för svenska fartyg rmånliga tullbehandlingen i svenska hamnar utan motsvande gravation i holländska hamnar, den nödvändiga försättningen för att de större, monterade skeppen över hud taget skulle kunna hålla ut i den hårda konkurrensen ed holländarne.[2]

Genom Elucidationerna befästes emellertid hel- och halvihetssystemet än ytterligare såsom en av grundvalarna för n svenska sjöfartspolitiken. — Sjökriget hade till fullo pvisat de stora fartygstypernas avgjorda överlägsenhet, h dessa erfarenheter skyndade man sig nu att utnyttja en beträffande de monterade skeppen. Samtidigt som man tte i gång med ett storartat nybygge av stora örlogsskepp, ordrades genom en kunglig förordning av den 6 mars

---

[1] Sluten i Helsingör $\frac{29 \text{ nov.}}{9 \text{ dec.}}$ 1659, ratificerad $\frac{29 \text{ juli}}{8 \text{ aug.}}$ 1660.

[2] Se t. ex. Trotzig till K. M. $\frac{3}{13}$ febr. 1666. Hollandica. — Hatet mot ıcidationerna hade egentligen en helt annan grund, en rent politisk, bottnde i sättet för deras tillkomst samt den inskränkning de ansågos utgöra Sveriges konungs fria dispositionsrätt över sina egna regalia. — En annan ıga är för övrigt, i vilken utsträckning dessa elucidationer också i verkgheten av svenskarne respekterats.

1661 amiralitetskollegiet att ej bevilja helfrihet åt mindre skepp än sådana, som kunde föra 24 stycken samt hade däremot svarande storlek efter ett i detalj fastställt »besticka» — dock med det tillägget, att de skepp, som redan voro byggda i enlighet med det gamla besticket och dugliga till örlog, alltjämt skulle få åtnjuta helfrihet i tullen. Däremot skulle man ej längre se genom fingrarna med den mängd missbruk, som under sistförflutna tiden inritat sig, då nämligen åtskilliga fartyg, som sedermera i kriget visat sig skäligen undermåliga, vetat förskaffa sig helfrihet — till stort men för kronans tullinkomster och mycken skada för de verkliga defensionsskeppen, som haft svårt att reda sig i konkurrensen med dylika smärre och billigare farkoster.[1]

Genom dessa skärpta krav på svensk helfrihet uppkom emellertid en betydlig divergens mellan de militära och de kommersiella intressena, de förra närmast representerade av amiralitetskollegiet, de senare av kommerskollegiet. Amiralitetet höll strängt på den nya ordningen och beviljade helfrihet endast åt sådana fartyg, som stricte motsvarade de fastställda besticket. Kommerskollegiet däremot tröttnade icke på att framhålla, att de stora skeppen voro alldeles för dyrbara och svårnavigabla, ej blott i de svenska farvattnen utan även i åtskilliga västerhavshamnar, vadan det vore fara värt, att holländarne med sina billigare och lättare fartyg skulle segla de svenska skeppen ur farvattnet.[2] Debatten vidgades till att omfatta själva helfrihetens vara eller icke vara, och åtskilliga inflytelserika röster höjdes redan nu emot hela systemet med hel- och halvfrihet.[3]

Den svenska sjöfartsnäringen synes emellertid under 1660-talets första år ha fört en hård och tämligen fruktlös kamp emot den inhemska fattigdomen och den holländska konkurrensen. Något mera betydande antal fartyg synes icke ha nybyggts eller inköpts. Enligt en av kommerskollegiet uppgjord skeppslista[4] skall hela den svenska handels-

[1] Genom ett plakat av 30 mars samma år bekräftades än ytterligare de gamla bestämmelserna angående redarnes, skepparnes och besättningarnas nationalitet. Stiernman III, s. 25 och 29 ff.

[2] Se t. ex. Kom. Koll. till Amiral. Koll. den 3 dec. 1663. *KmKR*

[3] Se t. ex. *RP* 20 dec. 1664, Frank; Stiernman III, s. 405 f.; E. Heckscher, Produktplakatet och dess förutsättningar, s. 703.

[4] *KmKR* 17 nov. 1663.

ttan i slutet av år 1663 ha bestått av endast 75 större h mindre fartyg om sammanlagt 6,609 läster, nämligen monterade skepp om 4,578 l. samt 43 halvfria skepp och rkoster om 2,031 l.[1] Listan är dock alldeles säkert ganska ıllständig beträffande det mindre tonnaget. En något krare uppgift angående Stockholms skeppsflotta finnes be-rad från våren 1665, d. v. s. omedelbart före det stora ökrigets utbrott,[2] upptagande 54 större och mindre farkos-r om sammanlagt 5,489 l.[3] Så mycket torde emellertid ımgå ur dessa siffror, att den svenska handelsflottan ännu ke vuxit ut över situationen under Karl Gustavs första geringsår, ja att ej ens de under sista kriget lidna för-sterna hunnit tillfullo ersättas.

År 1665 utbröt emellertid det länge emotsedda sjökriget ellan England och Holland, och därmed börjar också ett ·tt kapitel i den svenska handelsmarinens historia.

Efter en kort men olycklig expedition mot den engelska ısten hade den holländska örlogsflottan jagats in under exel och Vlie, och engelsmännen behärskade därefter Nord-ön så gott som fullständigt, dels genom sina örlogsmän, ıls genom kapare, ofta utrustade av stora, enkom för ända-ålet bildade aktiebolag. Endast med svårighet och efter ora förluster kunde holländarne, delvis på omvägen norr n Skottland, föra i hamn sina länge väntade, rikt lastade nyrna- och ostindieflottor. Att utsända några nya var nöjligt, så mycket mer som örlogsflottan behövde varenda atros som stod att uppbringa. Handelsskeppen lade upp hamnarna; all handel avstannade. Den enda sjöfart, som not årets slut ännu kunde hållas i gång, var den som gick omskärs över die Watten upp emot Bremen och Hamburg. stersjön var spärrad för holländska fartyg så fullständigt m aldrig tillförne.

Därmed stodo svenskarne inför samma situation som

[1] De Stockholm tillhöriga fartygen äro å denna lista ej särskilt mar-rade, medan däremot Göteborg står såsom ägare till 15 fartyg om 1,709 l.

[2] I Stockholms Handelskollegii protokoll, 7 mars 1665. Stockholms idhusarkiv.

[3] En del i listan felande tonnageuppgifter äro här supplerade med led-ng av andra källor.

tretton år tidigare, ehuru än ytterligare skärpt. Resultat blev detsamma: prisstegring och hämmad export.[1] Tonnagebristen var så mycket mer kännbar som vid denna tid bl. en jättebeställning på icke mindre än 600 kanoner för den under byggnad varande stora franska örlogsflottan trängde på att snabbt effektueras, innan även Frankrike droges in i kriget, vilket egentligen endast var en tidsfråga.[2] Skulle icke den svenska ekonomien lida en svårbotlig knäck, måste svenskarne taga sin sjöfart i egna händer. Ty — såsom Appelboom uttryckte saken — icke kunde svenskarne äta deras järn, koppar, tjära etc. utan måtte necessairement transporterat och säljat.»[3] Tonnage måste alltså anskaffas var det stode att få. Den stora konjunkturens tid var inne.

De svenska skeppsvarven, som länge fört en tynande tillvaro, fingo på en gång övernog av beställningar. Men deras förmåga räckte ej långt. Arbetet tog dessutom tid och tiden var dyrbar. Betydligt enklare var det då att inköpa fartyg från utlandet, framför allt från Holland och England. I själva verket hade också svenskarne — liksom för övrigt alla andra sjöfarande nationer på den tiden — sedan gammalt gjort sina flesta fartygsbeställningar i Holland. Holländarne voro ju de oöverträffade mästarne i skeppsbyggnad både vad beträffar fartygens ändamålsenlighet och prisbillighet. Redan i slutet av året 1665 började man alltså i stor skala inköpa holländskt tonnage, dels i Holland själv, dels sådant som inlöpt i svenska hamnar. Och under följande år fortsattes fartygsköpen med stegrad iver. Lysande framtidsutsikter hägrade. I mars 1666 skriver kommerskollegium — med tanke på de dagligen inströmmande ansökningarna om myndigheternas tillstånd till fartygsköp i utlandet —, att finge man bara behålla en säker fred, skulle Sveriges rike »i navigation, handel och manufakturer nu mer än någonsin tillförne kunna tilltaga».[4] Under efter vintern och våren gick det också knappast någon dag utan

[1] Se t. ex. Stiernman III, s. 371. — Särskilt kännbar blev naturligtvis saltbristen nu som vid alla stora sjökrig ute på Västerhavet.

[2] Se *RP* 6 och 7 febr. 1665. — I början av året 1666 gingo ävenså Frankrike som Danmark in i kriget på Hollands sida, vilket naturligtvis ytterligare ökade svårigheterna för den svenska handeln.

[3] Appelboom till K. M. $\frac{29 \text{ april}}{9 \text{ maj}}$ 1665.

[4] Kom. Koll:gii underdånigste sentiment 19 mars 1666. *KmKA*

t kollegiet gav ett eller flera fribrev på fartyg, som an-
ıgen redan inköpts eller skulle inköpas.

Följande tabell över samtliga av kommerskollegium
en 1662—1670 utgivna fribrev[1] må tjäna till att belysa
uationen.

År	Helfrihet	Halvfrihet	Summa
662	4	1	5
663	9	6	15
664	6	2	8
665	5	3	8
666	96	18	114
667	39	15	54
668	18	13	31
669	20	5	25
670	14	11	25

Dock är att märka, att ett mindre antal av dessa fri-
ev tydligen aldrig kommit till användning. Att spekula-
ınens vågor gingo höga kan emellertid ej betvivlas.

Här framställer sig emellertid den frågan, varifrån det
de väldiga fartygsinköpen erforderliga kapitalet egent-
en togs. En och annan gång finnes väl särskilt anteck-
t, att fartyget inköpts för kontant betalning. Krigskom-
ssarien Johan Hoffstedter von Kühnberg t. ex. kunde för
lager stycken, som han vid krigsutbrottet hade liggande
ılda i Holland, inköpa ej mindre än fyra fartyg. Visser-
en hände det mera sällan, att en enskild svensk köpman
d som ensam ägare till ett större fartyg. Oftast slöto
ett flertal, stundom ända till ett dussin personer sam-
n, sinsemellan delande omkostnaderna, risken och vin-
n. Ingenting hindrade sedan samma personer att ingå
n delägare i en mångfald sådana bolag. I stort sett torde
dock ha varit omöjligt för det kapitalfattiga Sverige
prestera de erforderliga summorna, och ehuru källorna
lständigt tiga om de närmare detaljerna vid dessa trans-
ıioner, så torde man väl utan vidare få antaga, att en

[1] Sammanställd ur *KmKR*.

betydande del av det kapital, som nedlagts i den nya sve-ska handelsflottan, var holländskt, liksom det ju även led-i stor utsträckning var holländskt kapital, som höll svenska bergverken och manufakturerna i gång. De hol-ländska köpmännen voro naturligtvis synnerligen tillmöt-gående vid dessa fartygsöverlåtelser, vilka ju för dem mö-liggjorde att på omvägar hålla åtminstone en del av af-rerna gående. Engelsmännen klagade också över att sve-skarna köpte fartyg för holländska penningar och att de sve-ska sjöpassen alltså medelbart kommo holländarne till go-Kommerskollegium avvisade emellertid med indignation d-lika beskyllningar: saken borde först bevisas, innan m-sloge omkring sig med några »generale gissningar»; snar-hade man då anledning misstänka, att en del engelskt o-skotskt kapital vore intresserat i denna handel, men m-hade sett genom fingrarna med den saken »av respekt o-god vilja» till den engelska nationen. Och några pass -försäkrade kollegiet — gåve man ej ut, förrän skeppet v-köpt och skepparen avlagt sin borgared och »begge con-quenter re vera svenske äro».[1] Som synes: ett direkt erk-nande av att utländskt kapital åtminstone delvis låge bak-de stora svenska fartygsköpen.

Svårare än att skaffa fartyg emot mer eller mindre-sträckt kredit tycks det ha varit att skaffa duglig och til-räcklig bemanning. I första hand sökte man locka till s-svenska sjömän, som till ett betydande antal tjänade -främmande, framför allt holländska skepp, där de erh-bättre löneförmåner än på de svenska.[2] Nu då den hollän-

[1] Kom. Koll. till Leijonbergh 29 dec. 1666. *KmKR.*

[2] Avlöningsförhållandena på de större svenska fartygen vid de-framgår av följande lönelista för besättningen på skeppet Venus, ti-Västerviks skeppskompani, om 300 läster, med en besättning av samma-36 man. Lönen är beräknad per månad:

	Kaptenen	100	Daler	kopparmynt
	Styrmannen	80	»	»
1	Konstapel	45	»	»
1	Högbåtsman	45	»	»
1	Konstapelmatros	25	»	»
1	Kock	45	»	»
1	Båtsmansmatros	25	»	»
29	Gemene	22½	»	»

På saltskeppen fick besättningen stundom fraktfritt hemföra en viss kv-tet salt. Så fingo t. ex. på Havsfrun skepparen och styrmannen me-vardera 18 tunnor, övriga officerare 9, båtsmännen 6 och pojkarne 3 tun-var. *KmKP* 21 juni 1667.

. sjöfarten låg nere och matroserna med lock och pock
ngades över på örlogsflottan, vore tiden inne, ansåg kom-
rskollegium, att med löfte om bättre löneförmåner och
.ncement såväl på handelsskeppen som inom örlogsflottan
r draga det svenska sjöfolket tillbaka till hemlandet.
n för att än ytterligare råda bot för bristen på sjömän
nt på samma gång skaffa nödig övning åt flottans man-
.p lät regeringen utgå befallning, att en tredjedel av be-
tningen på handelsflottan skulle uttagas ibland kronans
sfolk.[1] Trots alla dylika åtgärder måste emellertid de
inköpta skeppen till stor del segla med utländsk besätt-
g.

Än svårare var det att i en hast få ett tillräckligt antal
nska skeppare och styrmän. Även här måste man i stor
träckning ta i anspråk utlänningar: lübeckare, engelsmän
i framför allt holländare. Dessa fingo inför de svenska
nistrarne å resp. orter avlägga svensk borgared, sedan de
ellertid först ingivit en skriftlig revers att snarast möj-
t med hustru och barn bosätta sig på svenskt territorium.[2]

Skulle man döma enbart efter mängden av utgivna fri-
ev och sjöpass, borde det ha varit en ståtlig handelsflotta,
n vid denna tid plöjde haven under svensk flagg, utan
vel den ståtligaste Sverige dittills ägt och fullt tillräck-
; att för såväl rikets som dess underlydande provinsers
l besörja det nödvändiga varuutbytet med utlandet — för-
satt nämligen att denna handelsflotta verkligen också
isterat i den utsträckning som sjöpassen synas ge vid
nden. I vad mån detta varit fallet är en sak, som seder-
ra skall upptagas till något närmare granskning.

Av sjöpassen framgår emellertid likaledes, att en bety-
nde mängd svenska fartyg under dessa år bedrevo en tvi-
lsutan synnerligen lönande fraktfart mellan utländska,
rskilt västeuropeiska hamnar. Denna utländska fraktfart
nes för övrigt ha varit så lockande för de svenska redarne,
t de för dess skull alltför gärna åsidosatte den visser-
gen mindre lönande men för riket oumbärliga importen av
lt och liknande nödvändighetsvaror, en uraktlåtenhet som

[1] Stiernman III, s. 355 f.
[2] Stiernman III, s. 361 f.: Kom. Koll. till Leijonbergh 27 jan.
66, samt till Magistraten i Göteborg 10 mars 1666. *KmKR.*

vid mer än ett tillfälle skarpt påtalades av de sven myndigheterna. Allt häntyder på en tid av frisk före samhet och djärv spekulation — med stora risker och r vinster —, en alldeles ny erfarenhet för den tidens sven generation. Talrika förlisningar, främmande skeppares »c practiquer», kaperier och konfiskationer från engelskt, h ländskt, franskt, spanskt, ja turkiskt håll: intet synes under dessa det bremiska krigets och trippelallianseus dag — ha brutit den nya svenska företagarandan, eggad den var av de lockande spekulationsvinsterna. Och säkert bidrogo just dessa rika handelsvinster att åt det som under dessa år levdes i huvudstaden, på herrgårdar bruk, giva gladare och frodigare former än man någon förut skådat i vårt land, en företeelse som förvisso från många håll är vederbörligen historiskt dokument Vinet flödade ymnigare än någonsin. Den stora stock ska vinhandelsfirman Caspar Roberts och Laurentz Camp t. ex. skaffade sig egna fartyg för den stegrade porten, och särskilt snabbseglande skutor insattes på franska vinhamnarna att dymedelst göra även de finaste ömtåligaste vinerna åtkomliga. Niclas Keder, en av S holms störste köpmän och redare, fick något senare särs förmåner för sin skuta Elisabet för att kunna hämta direkt från Kanarieöarna. Räntmästaren Börje Cronberg sin Fortuna ända på Barbariet i Afrika att hämta russin och mandel. Den kapades visserligen av turk men detta synes ej ha avskräckt herr räntmästaren, t långt därefter finner man ett hans nya fartyg, Vinfat samma ärende på väg till Malaga okända öden till

Det är för övrigt som om den glada och obesvärade tagsamhetens friska fläktar slogo emot en även ur fartygsnamnens brokiga mångfald.[1] I viss mån återsp

[1] Där mötes man naturligtvis först och främst av en otalig Hoppet och Fortuna, namn som tala sitt tydliga språk. Helgonna Johannes, S:t Petter, S:t Nicolaus etc. i förening med namn Engeln Gabriel och Engeln Rafael antogos tydligen böra göra skilt vederhäftigt intryck i de katolska salt- och vinhamnarna. nens sida trivdes gott de olympiska gudarna: Jupiter, Mars, och Venus länade sina namn åt bl. a. några av handelsflottans ypperst Den bibliska historien gav en betydande tribut: Unge Tobias, Da Goliat, Emaus, Noe ark, Abrahams Offrande, David i Lejonkulan etc handa dygder svävade fram över haven: Concordia och Constantia.

:ksä i dessa fartygsnamn själva uppkomsten och förloppet denna den svenska rederinäringens första stora högkonınktur. Det begynnande uppsvinget markeras således av e allt mer talrikt uppdykande Hoppet och Fortuna. Så ommer den egentliga högkonjunkturen omkring årsskiftet 767 och med den fartygsnamn sådana som Vindruvan och 'inberg, Vinfatet och Röde Vinfatet. Den gyllene tiden astar för övrigt en återglans även på fartygens namn, vilka ven de på bästa sätt förgyllas upp: Gyllene Phoenix, Förylte Falken, Förgylte flygande Hjorten, Förgylte Stjärnan, örgylte Vinfatet o. s. v. Men med det stora sjökrigets nt var också högkonjunkturen till ända. Och nu uppvker ett alldeles nytt namn i många upplagor: Salvator - Salvator Mundi, liksom varslande om att nya tider rutit in.

Brännpunkten för denna nästan våldsamma företagsamet var naturligtvis rikshuvudstaden. *Stockholms* och rikets tan jämförelse största skeppsredare var alltjämt det år 746 grundade *Västerviks skeppskompani*, ett vittförgrenat boıg med ursprungligen minst ett fyrtiotal aktieägare, varibland terfinnas åtskilliga av spetsarna inom den aristokratiska yråkratien och borgerliga finansen. En stor del av de ur-ırungliga aktieägarne voro numera avlidna och deras aktier ırdelade bland de talrika arvingarne, varigenom participan-·rnas antal nu torde ha uppgått till något hundratal per-›ner. Bland de förnämsta delägarne vid denna tid må ämnas: riksamiralen C. G. Stenbock, riksskattmästaren G.

---

h Patientia, samt Caritas eller Kärleken i åtskilliga upplagor, även Krönte ärleken. Sveriges landskap och städer samt allt vad till dem hörde voro heller glömda: Östergötland eller Gripen, Ångermanland eller Tre Laxar, ockholms Järnvåg och Stockholms Riddarhus, Landskroniske Stapeln och astellet av Kalmar. Växt- och djurvärlden gavo sitt i riklig mängd: Lindım och Oranienbom, Röda Rosen och Blå Liljan, en mångfald Falkar, Svaır, Örnar och Duvor blå, vita och grå, Vite, Svenske och Krönte Björnen, ite och Brune Hästen, Unge Lammet, Vindhunden och Lindormen. Sär-:ilt hade Gottland försett sig med en hel liten djurpark: Gotländska Lamet, Gotländske Gumsen, Gotländske Krönte Hjorten, Gotlandsbocken m. fl. imlavalvets företeelser återspeglades som sig bör i fartygsnamnen: Solen h Halve Månen, t. o. m. Förvände Halve Månen, Morgonstjärnan, Nordjärnan, Sjustjärnan och Röda Stjärnan. Dessutom möta sådana namn som avsfrun och Resande Mannen, Viborgske Tjärutunnan och Virginske Toıksfatet, Svarte Morian och Gröne Jägaren, Melkmejt och Gröne Mjölkegan, Fyra Väder och Himmelsfart.

Bonde, riksråden Seved Bååt och Bengt Skytte, riksrådet och presidenten i kommerskollegiet Knut Kurck, vicepresidenten därsammastädes Israel Lagerfeldt, hovrådet Johan von Friesendorf, kommersepresidenten Abraham von Eijck, generaltullförvaltaren Wilhelm Drakenhielm, räntmästaren Börje Cronberg, myntmästaren Abraham Kock samt storköpmännen Jakob Momma och Daniel Leijonancker, de båda sistnämnde kompaniets direktörer. År 1666 ägde kompaniet — på höjden av sin storhet — icke mindre än 14 fartyg: St. Beata (200 l.), Svenske Björnen (200), Falken (200), Hoppet (bojort 50), Jupiter (200), Leoparden (180), Mars (250), Piparen (100), Söderström (200), Trumslagaren (200), Venus (300) och Östergötland eller Gripen (350 l., svenska handelsflottans största skepp), samt dessutom på stapeln Gustavus (225 l.) och bojorten Konung David (60 l.); ett samlat tonnage sålunda om 2,715 l. Hösten 1666 utbröt emellertid mellan aktieägarne en häftig schism, som slutade med kompaniets sprängning, i det nämligen en del participanter med direktörerna Momma och Leijonancker i spetsen separerade sig, medtagande sex av kompaniets fartyg.[1]

I Stockholm fanns ännu ett annat skeppskompani: *Stockholms lilla skeppsbyggnadskompani*, ägare av åtminstone tre stora skepp, Förgylte Solen, Halve Månen och Fortuna samt några smärre.[2]

De flesta delägarne i dessa skeppskompanier sysslade emellertid även med privata rederiaffärer. Bland Stockholms största skeppsredare under dessa år märkas sålunda: Nicolas Keder, Henrik och Petter Thun (den förre 1672 adlad Rosenström), Joachim Pötter (1668 adlad Lilljenhoff), Olof Håkansson, Anders Olderman, Petter Verbeck, bröderna Johan och Arnold van der Hagen, bröderna Abraham och Jakob Momma (Reenstierna 1669), Abraham och Isak Kock (1667 adlade Cronström) samt Börje Cronberg — i ungefär nu nämnd ordning. Bland stockholmsredare

[1] Efter separationen ägde kompaniet kvar följande fartyg: St. Beata, Svenske Björnen, Falken, Mars, Söderström, Trumslagaren, Venus, Gustavus och Konung David, följande år tillökade med Stockholms Riddarhus (200), alltså sammanlagt 2,035 l. — Med anledning av separationen uppstod en långvarig process mellan de avgående och kvarstående participanterna, vilken först slutdömdes år 1669. Se Handel och Sjöfart, vol. B. 15 och Momma-Reenstiernas Arkiv, vol. 105.

[2] Se Handel och Sjöfart, vol. B. 16.

andra ledet kunna nämnas: f. d. skepparen Didrich
ragendorf, köpmännen Claude Roquette-Hägerstierna och
enrik Lohe, skeppsbyggmästaren Francis Sheldon, general-
llförvaltaren Wilhelm Drakenhjelm, köpmansänkorna Mar-
ıreta Strangh och Debora von Ruiffs; vidare brukspatro-
·n och handelsmannen David Leyel, köpmännen Olof Trum-
el. Hans Focken, Adam Radau, Jakob Sempel och Olof
råå; samt slutligen bruksägarne Laurent och Gerhard de
eer. — För övrigt torde det ej funnits någon enda mera
:tydande köpman i Stockholm, som ej skaffade sig en eller
ınan fartygspart. Även den adliga huvudstadsbyråkratien
:ltog med stort intresse i tonnagespekulationerna. En och
ınan medlem av högadeln hade likaså egna skutor; riks-
ınsleren M. G. de la Gardie t. ex. var vid denna tid en-
ım ägare till tre små fartyg: Vita Svan, Hapsal och Wurmb,
·h något senare lät han på Kronans varv i Göteborg bygga
ı ytterligare tvenne skutor: Göteborg och Gröne Jägaren.

Rikets andra redarstad var *Göteborg*, som ävenledes synes
ava inhöstat vackra skördar av dessa års goda konjunktu-
:r. Åtminstone utvisa dess tolagsräkenskaper fr. o. m.
ret 1666 en synnerligen kraftig stegring av den göteborg-
ka sjöfarten, märkbar ännu ett flertal år efter sjökrigets
ut och återspeglande sig i ett tydligt uppsving även för
en göteborgska handelsflottan.[1] Även Göteborg hade sitt
get skeppskompani: *Göteborgs skeppsbyggnadskompani*, ägare
ll en hel rad av Göteborgs yppersta fartyg. Bland de
ıän, som här gingo i spetsen, må nämnas: Niclas Preuss,
akob Hartsen, David Amia, Gabriel Spalding, Johan Maklier
ch Sibrand Falck.

Kalmar, rikets tredje sjöfartsstad, synes visserligen ej ha
livit delaktig av något större uppsving under dessa år.
·om stadens främsta skeppsredare framträdde emellertid köp-
ıännen Didrich Möllenbrock samt Petter och Johan Bomgårdh.

Av rikets övriga sjöstäder tyckas i synnerhet Öresunds-
täderna, *Hälsingborg*, *Landskrona* och *Malmö*, ha förstått
tt gripa det gyllene tillfället i flykten och genomlevat en
:ort men glänsande högkonjunktur. Åtminstone utgåvos av
:ommerskollegiet på resp. magistraters attest en mångfald

[1] Se Ivan Lind, Göteborgs handel och sjöfart 1637—1920, Göteborg
923. Tab. 69 och 70.

sjöbrev för fartyg hemmahörande i dessa tre städer. I Helsingborg framträder sålunda borgmästaren Bengt Pihl som en stor och driftig skeppsredare, flitigt sekunderad av sin kollega Johan Ennes. I Landskrona spelar borgmästaren Bartholomäus Menthe en motsvarande, ehuru något blygsammare roll. Åt dessa herrars verksamhet skall emellertid i annat sammanhang ägnas ännu ett par ord. — I Malmö slutligen var fabrikören och köpmannen Thomas Jüde en av de ledande krafterna.

Bland redare i rikets övriga sjöstäder intogo Didrich och Hans Bauman i *Västervik* samt Hans Stiehl i *Norrköping* en ganska framträdande plats.

Med liv och lust hade de svenska redarne och köpmännen kastat sig in i spekulationens virvlar, gripande efter vinsten varhelst den stode att få. Försiktigt och noga beräknande hade de holländska redarne och köpmännen tillgodosett svenskarnes krav på kapital och tonnage i den utsträckning och på de villkor, som bäst stämde överens med deras egna intressen. Det fanns emellertid även en tredje part, som intresserat följt händelsernas utveckling i akt och mening att söka länka den efter sina egna intentioner. Det var den svenska regeringen.

Det hade aldrig varit någon hemlighet, att redan under forna, fredliga tider en hel del utlänningar, framför allt holländare, med svenskar som bulvaner seglat under svenskt flagg för att komma i åtnjutande av de lättnader i tullen som enbart bort vara de svenske förbehållna — till lika skada för den inhemska rederirörelsen som för kronans tullinkomster. Och när så Kungl. Maj:t i krigstid för kronans räkning rekvirerat dessa privilegierade skepp, då hade de ofta helt plötsligt varit försvunna, såvida de icke — såsom någon gång hänt — dykt upp i fiendens eskadrar. Visserligen hade regeringen med till buds stående medel sökt tillintetgöra denna för kronan fördärvliga trafik, ehuru hittills förgäves. Nu vore det att vänta, att holländarne under det pågående sjökriget skulle i större utsträckning än någonsin söka praktisera dessa metoder för att under den svenska neutrala flaggans skydd söka rädda så mycket som möjligt

sin spolierade handel. Och det borde förvisso ej bliva svårt dem att mot lämplig ersättning finna svenska bulvaner, vil- att såsom holländska »faktorer» åtaga sig mödan och risken.

Här stötte emellertid holländarne och deras svenska tlangare på ett hårdare motstånd än någonsin förr och just från den svenska regeringens sida. Ty regeringens rt fattade och energiskt hävdade avsikt var just att nu ligen göra rent hus med allt dylikt lurendrejeri i full över- stämmelse med det svenska statsintressets krav — militärt, nomiskt och politiskt. *Militärt:* ty hel- (och delvis även v-) friheten vore ju en direkt subvention från kronans a åt vissa *svenska* fartyg till den *svenska* örlogsflottans stärkande, och varje underslev härutinnan måste natur- tvis nu som förut på det kraftigaste beivras. *Ekonomiskt:* om det över huvud skulle vara möjligt för svenskarne att d undanträngande av holländarne göra sig till herrar r sin egen sjöfart, ja kanske över Östersjöns, så skulle n aldrig kunna finna ett lämpligare tillfälle än just nu essa holländarnes yttersta trångmål. Och att under så- na förhållanden se genom fingrarna med holländska luren- jerier vore ju att direkt sätta krokben för hela planen. *litiskt:* ty genom den nyligen med England slutna sjö- handelstraktaten var än ytterligare Sveriges politiska dit engagerad i att intet holländskt fartyg — lika litet n holländska varor — smöge sig in under den neutrala nska flaggans skydd.[1]

Det var således allt ifrån början den svenska regerin- ns bestämda föresats att tillse, det svenska fribrev och pass ej komme andra än garanterat svenska fartyg till l, och order utgingo också till provinsernas guvernörer noga kontrollera förordningarnas efterlevande och strängt vra varje missbruk.[2]

[1] Enligt handels- och sjöfartstraktaten av den 21 okt. 1661, ytterligare räftad genom traktaten av den 1 mars 1665, båda baserade på den gamla, engelsmännen envist fasthållna »konsulats»-(suum cuique-)principen, skulle nska skepp och varor gå fria från visitation och uppbringande, för så de voro försedda med ett av svenska myndigheter (kommerskollegium r provinsernas guvernörer) utfärdat sjöpass, garanterande ej mindre skep- s svenska nationalitet än även varornas neutrala karaktär. Traktaten av 1661 tryckt hos C. Sandgren, Recueil des traités, conventions etc. de la de. s. 757 ff. Jfr. Kom. Koll. till K. M. 10 april 1665. *KmKR.*

[2] K. M. till generalguvernörerna angående commerciens och seglations ordran 26 april 1665. Stiernman III, s. 325 ff.

För att ett fartyg rättsligen skulle anses såsom sven[illegible] och således kunna komma i åtnjutande av svenska frib[illegible] och sjöpass, måste det uppfylla tvenne villkor: dels sk[illegible] *samtliga redare* vara svenska undersåtar dels skulle *sk[illegible] paren* (och om möjligt även styrmannen och besättnin[illegible] vara svensk samt bosatt på svenskt territorium.[1] I för[illegible] hand ålåg det stapelstädernas magistrater att utöva [illegible] nödvändiga kontrollen härutinnan. Det var ju närmast p[illegible] deras attester, som kommerskollegiet eller i dess ställe [illegible] resp. provinsernas generalguvernörer utfärdade sina sjöpass. Denna magistraternas kontroll tyckes emellertid på [illegible] håll ha varit ganska bristfällig. Till en början synes [illegible] serligen kommerskollegiet — och i än högre grad general[illegible] guvernörerna — ha tämligen omisstänksamt litat på magi[illegible] straternas attester, men allt efter som tiden led och [illegible] ena underslevet efter det andra kom i dagen, ej minst gen[illegible] de engelska kaparnes och prisdomstolarnas glupska vaksam[illegible] het, skärpte kommerskollegiet sina försiktighetsmått. D[illegible] finnes också mångfaldiga exempel på att såsnart min[illegible] misstanke förefanns, att någon främmande undersåte v[illegible] delägare i skeppet, kollegiet vägrat sjöpass, till dess rätte[illegible] åstadkommits.

Här några exempel bland många från olika tidpunkt[illegible] I dec. 1666 hade en i Amsterdam bosatt svensk köpm[illegible] Sigfrid Höök, begärt pass för sina tre skepp. Kolleg[illegible] resolverade emellertid, att eftersom det ej vore fullt s[illegible] att han verkligen vore av de medel, att han utan främma[illegible] hjälp mäktade tillhandla sig bemälta skepp, och det v[illegible] osäkert, om han ej tilläventyrs hade sig därborta i Amste[illegible] dam »så fäst och insatt», att han mera vore att räkna s[illegible] holländsk än svensk borgare, så skulle passen sändas t[illegible] resid. Appelboom att först efter nödiga informationer [illegible] med tillbörliga garantier åt sökanden överlämnas.[2] Pas[illegible]

[1] De under 1600-talet krävda garantierna för ett fartygs svenska [illegible] nalitet voro sålunda betydligt strängare än de i vår tid fastställda. [illegible] vår nu gällande sjölag kräves endast att fartyget till minst två tred[illegible] äges av svenska undersåtar eller ock tillhör aktiebolag, vars styrelse ha[illegible] säte inom riket och består av aktieägare, de där äro svenska under[illegible] När lagen sålunda medgiver utlänning rätt att till en tredjedel red[illegible] tyg utan att detta förlorar sin svenska nationalitet, är avsikten just att [illegible] väg för främmande kapitals användande i den svenska fraktfarten.

[2] Kom. Koll. till Appelbom 8 dec. 1666. *KmKR*.

lämnades ej heller. — I sept. 1667 vägrade kommerskol-
giet att till den stockholmske borgaren och köpmannen
ilhelm Guthrie utlämna ett begärt och redan utskrivet
ss för hans skuta Pax, vilken han skulle ha inköpt av
n mäktige engelske storköpmannen Shuttleworth, sedan
skillig tid bosatt i Stockholm men ännu i saknad av
enskt burskap. Det hade nämligen kommit till kollegiets
innedom, att åtkomsthandlingarna icke voro fullt klara,
an att Shuttleworth fortfarande möjligen skulle kunna
traktas som skutans rätte ägare.[1] Först sedan saken ve-
rbörligen ordnats inför Stockholms magistrat, utlämnades
isset. — En annan gång förbjöds skeppet Patientia, till-
rigt själve kommersepresidenten i Göteborg Abraham van
ijck, att avsegla med det erhållna passet, då det upptäck-
s, att skeppet bland sina redare hade en borgare i Ham-
ırg. Först sedan det blivit utrönt, att hamburgaren en-
ast disponerade ifrågavarande part såsom pant, upphävdes
kvestern men endast under kaution av borgmästare och
d i Göteborg, att förbemälte part bleve av svenska under-
tar inköpt, innan skeppet komme åter.[2] — Försiktigheten
räckte sig t. o. m. så långt, att ej ens Sveriges resident
London, Johan Leijonbergh, kunde utfå kollegiets pass
å några skepp han ämnade köpa, med mindre vicepresiden-
n i kollegiet, Lagerfeldt, samt assessorn därstädes Rosen-
olm ginge i borgen för att han skulle »prestera all den
tisfaktion, som andre i slika fall tillhållas att göra», och
tt hans beedigade revers skulle inkomma, »betygandes
kepp, redare och skeppare vara samtliga av vederbörlig
eskaffenhet».[3]

Trots alla dessa försiktighetsmått klagade dock engels-
männen över att de svenska myndigheterna ofta alltför lätt-
innigt utställde sina pass, och begärde, att detta ej vidare
kulle ske blott på tro och loven (sub fide juramenti) utan
ndast efter edlig försäkran (supra juramentum). Detta
rav avvisades emellertid av kommerskollegium, som dock
amtidigt förklarade praxis vara den, att där det ringaste

---

[1] *KmKP* 4 sept. 1667.
[2] *KmKP* 18 mars, 3 och 6 april 1668.
[3] *KmKP* 23 mars 1667.

tvivelsmål yppade sig, redarne tillhölles att före passets ut-fående »prestera en formel och ordentlig ed».[1]

Lika mycket besvär som kommerskollegiet hade med att skapa nödiga garantier för undersåtarnes fulla ägande-rätt till de inköpta skeppen, lika mycket arbete nedlade det på att tillse, det Kungl. Maj:ts förordningar angående skepparens och besättningens nationalitet efterlevdes. Det var som sagt icke nog med, att skepparen avlade svensk borgared: han måste även med hustru och barn »husligen» ned-sätta sig på svenskt territorium såsom en ytterligare pant för de nyförvärvade fartygens trygga besittning.[2] Här stötte man emellertid på ett segt, nästan oövervinneligt mot-stånd. Kollegiet satte dock hårt mot hårt. Mången gång väg-rades helt enkelt pass, till dess kollegiet fått tillbörlig si-kerhet för att skepparen verkligen ställt sig lagen till efter-rättelse. Ofta sökte redarne kringgå den besvärliga förord-ningen genom att nominellt ställa en svensk som skeppare, medan den verklige skepparen, av utländsk nationalitet gick med som styrman.[3] — Kommerskollegiet beslöt slut-ligen att göra slag i saken, och den 8 aug. 1670 lät det utgå ett plakat till borgmästare och råd i alla rikets sta-pelstäder liksom till samtliga tullnärer, att intet fartyg skulle få åtnjuta hel- eller halvfrihet i tullen med mindre skepparen kunde intyga, att han med hustru och barn sin

[1] Kom. Koll. till Leijonbergh 29 dec. 1666. *KmKR*. Jfr *KmKP* 18 febr. 1674.

[2] Var skepparen ogift kunde man t. o. m. av honom fordra en kautions-summa. *KmKP* 15 april 1673.

[3] Mot detta missbruk ingrep dock kollegiet med kraft. Se t. ex. *KmKP* 8 april 1673. — Belysande för situationen är för övrigt följande episod, utspelad på kommerskollegii ämbetsrum den 6 juni 1669 (*KmKP*): Fyra holländska skeppare voro uppkallade, och vicepresidenten Lagerfeldt förehöll dem deras förseelse emot givna förordningar, då de, ehuru svenska borgare, alltjämt hade sina hustrur bosatta utomlands. Varför hade de ej efterlevat Kungl. Maj:ts vilja? En av skepparne svarade såsom talman för de övriga: »Min hustru vill intet komma hit, ty intet vill hon skiljas från sina föräldrar och intet förstår hon språket; kan ock intet för religionens skull här vara.» Vicepresidenten: »Både efter Guds och den naturliga lagen så bör hustrun lyda mannen och följa honom efter, och så skulle I skeppare detsamma praktisera.» Skepparen: »De holländska kvinnfolken låta intet så tvinga sig utan vilje vara fria.» Detsamma sade ock de andra skepparne. Lagerfeldt bad dem då hälsa sina resp. redare, att i händelse av fortsatt tredskande deras fartyg hädanefter skulle räknas som ofria i tullen. Under sådana omständigheter — replikerade skepparen — ville han hellre gå som styrman än som skeppare på sin skuta.

sig ned på svenskt territorium såsom bofast och besuten
;are.[1]

Trots all den energi, som de svenska myndigheterna —
nst kommerskollegiet, i mindre grad generalguvernörerna
lade i dagen vid övervakandet av förordningarnas efter-
ınde, kunde det naturligtvis icke undvikas, att underslev
lurendrejerier av allehanda slag bedrevos. Därom vittna
kt mått de svenska ministrarnes rapporter från London
Haag. Därom vittna alla de elaka rykten, som korsade
andra i Stockholm och stundom häftade vid även de
ıt ansedda personer.[2] Därom vittnar slutligen regeringen
v i ett brev till kommerskollegiet av den 6 febr. 1667,
i den konstaterar, att när de i England och Holland
ıbringade svenska fartygen »av Våre ministrar reklame-
, så vill det förljuda, såsom ock övertygas, det en stor
med underslev hava omgått». Då det emellertid låge
ır makt uppå, att Våre undersåtare efterleva de pacta,
ı med Våre vänner upprättade äro, att de med deras
s och certificationer så omgå, att icke de med skäl kunna
ilagas», så fick kollegiet sträng befallning att än ytter-
are skärpa sin vaksamhet och befordra de brottsliga till
lerbörlig näpst.[3]

Det dröjde ej heller länge, förrän kollegiet kom på spå-
ı en högst betänklig affär, utspelad i en av rikets pro-
ıser. Den 22 mars s. å. fick nämligen kollegiet i sin
ad ett brev från borgmästaren i Stade, Hindrich Hintze.
otokollet förtäljer vidare: »Till detta sade Hans Excellens
st, att vi taga anledning av detta brevet och göra en
minnelse hos konungen om det underslev och lurendrejeri,
n sker med skeppen; sedan att sekreteraren måste skriva
gistraten till, att de akta sig för sådant underslev och
a, att de skola vara responsable därföre, att ingen må
ıta sådan frihet annan än den som Sveriges Kronas un-

[1] *KmKR* 8 aug. 1670.

[2] Så t. ex. fann Joachim Pötter anledning att inför kommerskollegiet
laga sig över dylika »grova beskyllningar och suspicioner», som »honom
främmande land illa luktande gjorde». Ryktet hade nämligen vetat be-
ta, att han skulle haft holländska medredare i sitt stora skepp Viborg.
ter rehabiliterades likväl. *KmKP* 23 april, 17 och 19 okt., 6 nov.
i7.

[3] Stiernman III, s. 488 f.

dersåtare är.»[1] Man frågar sig vad som egentligen ha
tilldragit sig där nere i Stade. Om den saken lämna o
emellertid kollegiets handlingar i okunnighet. Några ä
bevarade lösa blad i Appelbooms papper[2] låta oss emell
tid ana sammanhanget.

Stade ägde i början av 1660-talet en liten handelsflott
av på sin höjd några hundra läster. Men under året 16
börjar denna så småningom ökas, och under våren 1667 vä
den med en rent svindlande hastighet. Det ena stora skepp
efter det andra införlivas med Stades skeppsflotta och lö
ut med av Stades magistrat utfärdade sjöpass, intygande at
skeppen voro svenska. Till yttermera säkerhet ståtar e
flertal av dessa med de mest respektingivande namn: Konun
Carl i Sverige, Der König von Schweden, Gustavus Adolphus
Carolus Gustavus, Christina Alexandra o. s. v. Stades borg
mästare och rådsherrar, ämbetsmän och borgare bliva h
plötsligt mäktige skeppsredare. I spetsen gå borgmästar
Hindrich Hintze och Johan Hannen, sedan följer hela rad
av justitieråd, kamrerare, sekreterare, lanträntmästare o
proviantmästare, och slutligen komma en del borgare o
skeppare. Fram på vårsidan 1667 ägde Stade en stå
skeppsflotta av över 4,500 läster, d. v. s. var näst Stockh
den största redarstaden inom det svenska väldet. Det va
med ett ord ett lurendrejeri i verkligt stor stil. Hur sak
avlöpte har jag ej funnit, men sjökrigets avslutande på so
maren genom Bredafreden samt återställandet av norma
sjöfartsförhållanden vid Nordsjökusten torde ha förekomm
alltför vittgående följder av den betänkliga affären.

En liknande historia spåras för övrigt även ifrån Riga
Under året 1666 inköptes där av ett litet konsortium —
vars mest framträdande medlemmar voro Hans och Diedri
Dreiling, den förre rådsförvant i Riga, den senare »åld-r
man av stora gillet» därstädes, samt Frans von Dunte —
en hel rad, mest holländska fartyg: Det Rigiska Slott
Das Rad van Avanture, Die gelbe Sonne, Daniel i Lejon-
kulan och vad de nu allt hette. Det lovande företaget fi
emellertid ett brätt slut. Redan på sin första resa öv
Västersjön kapades de flesta bland fartygen av engelsmä

[1] *KmKP* 22 mars 1667.
[2] Brev till Appelboom från åtskillige 1650—1673. Hollandica.

, kondemnerades såsom holländsk ägendom och försvinna
historien.[1]

När de holländska skepparne på utgående genom Öre-
d betänkte alla de mötande farorna och riskerna, låg det
urligtvis för dem nära till hands att söka på antagliga
kor förvandla sina resp. fartyg till svenska. För dylika
nsaktioner lämpade sig synnerligen väl de skånska Öre-
dsstäderna. Man finner också dessa små orter under
gsåren hastigt utveckla sig till betydande rederistäder.
var i synnerhet fallet med Hälsingborg, som trots sin
a hamn snart kunde ståta med en högst betydande han-
sflotta, med vars förvärvande i alldeles särskild grad
gmästaren Bengt Pihls namn är förknippat, såsom även
mgår av hela raden av nyinköpta, med svenska fribrev
ı sjöpass försedda fartyg med namn sådana som Pihls
ler, Pihls Hoff, Pihls Vinberg, Hammarskölds strüvende
ıl. Der jagende Pihl o. s. v. Sammanlagt inköptes så-
ıda under dessa år ett tjugutal fartyg om mer än 1,500
ter. På grund av källmaterialets bristfällighet är det
serligen svårt att närmare granska vederhäftigheten av
r borgmästarens rederirörelse, men åtskilligt tyder på
han ej torde stått alldeles främmande för metoder, så-
na som samtidigt praktiserades av hans ämbetsbroder
re i Stade. För säkerhets skull har jag också i min tabell
slutit hela denna massa av tvivelaktigt tonnage.

Men om sålunda de svenska myndigheterna hade svårt
framtvinga förordningarnas efterlevande, så kunde de
ck glädja sig åt att ha en mäktig hjälp i de krigförande
tionerna. I synnerhet vakade engelsmännen, vilka ju
der dessa år merendels så gott som fullständigt behärskade
rdsjön, med aldrig svikande plikttrohet över de svenska
larnes och skepparnes långt ifrån alltid oklanderliga mo-
l. Särskilt blevo naturligtvis de på Holland destinerade
rtygen utsatta för en närgången granskning. Befanns då
epparen eller styrmannen eller någon större del av be-
ttningen vara av holländsk extraktion, så var misstänk-
mheten väckt. Om så fartygets kurs eller inneliggande
t ej till punkt och pricka stämde med sjöpassets orda-
delse eller om någon besättningskarl med lock eller pock

[1] Se »Handlingar angående Kaperier» i R. A.

kunde förmås till angivelser gentemot redare eller befrak-tare, så var saken klar.[1] Skeppet drogs in i närmaste en-gelska hamn och överlämnades åt prisdomstolen, såvida det icke omedelbart plundrades och såldes »för hundköp». En hel del svenska fartyg kondemnerades också, somliga för... på mycket goda grunder, andra däremot på minst sagt om-tvistliga. Åtskilliga av dessa kondemnerade fartyg reklame-rades av de svenska myndigheterna; ett och annat återställ..., men de flesta voro och förblevo borta. Det var för svenskarna en hård skola i ärlighet — eller åtminstone försiktighet. Man tycker sig också märka, att lärdomarna lades på minnet.

Huru alla de många — framgångsrika eller avslöjade — undersleven återverkade på den svenska regeringens ar... för den inhemska sjöfartsnäringens förkovran, därom har regeringen själv vältaligt vittnat några år senare, då man återigen stod inför en liknande konjunktur. Den säger sig nämligen hava med särdeles missnöje försport »det av en del Våre undersåtare vid sista kriget emellan England och Holland förövade underslev, i det de främmande skepp och varor för svenske hava utgivit, icke allenast förorsakat, att de svenske sjöpassen för suspecte och oriktige av andra nationer begynna hållas, utan ock Oss uti den hälsosamma intentionen, som vi med förmerandet av svenska köpmans skepp haft have, mycket frustrerat, vilke bägge ting giva Våre commercier en stor stöt».[2]

Vilket blev då det slutliga, beståndande resultatet av all denna ivriga sjöfartsverksamhet? Huru mäktig var i själva verket den skeppsflotta, som vid sjökrigets slut — alla underslev, haverier och kondemnationer till trots — kvarstod i svensk ägo såsom den reella vinsten av utstånda mödor och övervunna risker? Här möter oss det centrala problemet, men ett problem nog så svårlöst.

Någon tillförlitlig skeppslista från denna tidpunkt fin-nes icke i behåll. Ja, kommerskollegiet självt förklarar sig hösten 1667 i brist på säkra primäruppgifter icke kunna

[1] Exempel finnas på att engelska kapare med tortyr sökt framp... sådana angivelser.

[2] K.M. till Kom. Koll. 13 dec. 1671. Stiernman III, s. 882 ff.

llmötesgå en begäran från amiralitetskollegiet om överındande av en fullständig förteckning på de nyförvärvade ırtygen.[1] Vill man därför numera skaffa sig en överblick ver det vid denna tidpunkt existerande skeppsbeståndet, ır man underkasta sig mödan att från skilda håll hopımla alla uppgifter om förefintliga fartyg och på basis av essa uppgifter sammanställa en skeppslista.[2]

Här möter emellertid den egentliga svårigheten, nämgen vid avgörandet av vilka fartyg rätteligen böra räknas om svensk egendom och vilka icke. Rent juridiskt — ganderättsligt — ligger saken ganska klar. Svenska voro ämligen enligt den tidens uppfattning alla fartyg med nbart svenska ägare samt med skeppare, vilka avlagt vensk borgared. Då ju sjöpassen utgjorde myndigheternas aranti för att dessa båda villkor voro uppfyllda, måste öljaktligen alla med svenska sjöpass utrustade fartyg rättsigen räknas som svensk egendom — med reservation naturigtvis för sådana, där rena falsarier förelågo. Men lika lätt om det är att konstatera, vad som formellt — d. v. s. juriiskt — måste anses ha varit svensk egendom, lika svårt ır det att fastställa, vad som också reellt — d. v. s. ekoıomiskt — varit att räkna som sådan.

Till sakens — och svårigheternas — närmare belysande ıan det vara lämpligt att inom den stora mängden av med venska sjöpass utrustade fartyg, som källorna förete, särkilja tre olika kategorier.

Den första gruppen utgöres då av sådana fartyg, vilka ıelt plötsligt dyka fram ur det fördolda och erhålla svenskt jöpass för att sedan åter spårlöst försvinna. Dylika lösırivare måste man alltid misstänka såsom lurendrejare, de

[1] *KmKR* 10 okt. 1667.

[2] Den för ändamålet mest givande källan är Kommerskollegii registratur, där kopior av utgivna fribrev och sjöpass återfinnas ehuru ingalunda alltaliga. Rikliga upplysningar stå även att hämta ur Kommerskollegii rotokoll, Handlingar rörande kaperier, Residenterna Appelbooms och Leijonerghs korrespondenser samt (i Stockholms Rådhusarkiv) Stockholms Hanelskollegii protokoll. — De av provinsernas guvernörer utgivna sjöpassen, ringspridda i skilda arkiv, i den mån de ännu finnas bevarade, ha däremot ör mig varit oåtkomliga. På grund därav har det varit mig omöjligt att å en klar överblick av de baltiska och tyska provinsernas handelsflotta vid enna tid. Av samma orsak har uppskattningen av de skånska sjöstädernas artygsbestånd blivit ganska osäker. Enligt benäget meddelande från Landsrkivet i Lund äro emellertid därstädes inga kopior av utgivna sjöpass uppevarade.

där rent tillfälligtvis — med svenska bulvaners och lag trogna eller bestickliga myndigheters hjälp — lyckats till narra sig ett svenskt sjöpass och sedermera för alltid dragit sina färde. Vid utdömandet av dylika lösdrivare måste man emellertid framgå med en viss försiktighet. Ty på samma sätt skymta och försvinna ävenledes en hel del otvivelaktigt svenska fartyg — oftast smärre och i de mindre sjöstäderna hemmahörande — sådana nämligen, som under dessa år någon enstaka gång avvikit från sina vanliga kustrutter för att göra en avstickare till farvatten, vilkas farlighet påkallade skyddsbrev av svenska myndigheter. Att särskilja dylika på rätta vägar stadda svenska fartyg från utländska lurendrejare är emellertid ofta synnerligen svårt. Här måste man pröva varje fall för sig, och trots allt kommer här alltid att finnas en viss marginal för eventuella misstag. I tvivelaktiga fall har jag emellertid följt regeln att hellre fälla än fria.

En annan grupp — och detta den till såväl antalet som lästetalet ojämförligt största — utgöres av sådana fartyg, om vilkas svenska karaktär ej det ringaste tvivel kan råda och vilkas öden ofta kunna följas år från år även långt efter krigets slut. Somliga av dessa ha existerat redan före sjökriget, medan andra däremot under krigsåren byggts på svenska varv eller uttryckligen angivas vara inköpta utomlands för svenska pengar.

Den tredje gruppen slutligen består av fartyg, inköpta under krigsåren och vilkas öden ofta ej kunna följas längre än till krigets slut. Att de då försvinna utom synhåll behöver alldeles ej betyda, att de också försvinna ur den svenska handelsflottan, utan kan helt enkelt bero på att källorna då börja sina, sedan sjöpassen blivit obehövliga. Att en stor del av dessa fartyg — om också ej alla — inköpts för lånfånget utländskt kapital, stundom engelskt, oftast holländskt, är höjt över allt tvivel. Men under vilka former dessa köp ägt rum och i vilken utsträckning alltså dessa fartyg kunna betraktas såsom svensk egendom, därom tiga källorna fullständigt. Här kan man emellertid tänka sig allehanda former för överlåtelse ända till det rena skenköpet, där köparen i själva verket endast blev en slags »faktor» åt den verklige, utländske ägaren. Om de rest

arnes räkenskapsböcker ännu funnes i behåll, skulle man terligen ur dem kunna få reda på huruvida köparen drivit ären för egen räkning, själv tagande vinsten och risken, er om han endast spelat rollen av faktor åt någon utdsk förläggare, samt därigenom i varje särskilt fall draga sa slutsatser angående köpets natur samt äganderätten l fartyget. Av dylika räkenskaper föreligga emellertid g veterligen endast några spillror, ur vilka inga säkra tsatser kunna dragas. Dock synes mig det rikt utgrede bolagssystemet tala för att affärerna måste ha drivits de nya redarnes namn och för deras räkning. Ty sällan d ju *en* person såsom ensam redare i ett fartyg, och eppsparterna bytte, under dessa tider av hetsig spekulan, så ofta ägare, att understundom varje nytt sjöpass ger nya delägare i fartyget. Förvisso ett ytterst obeämt sätt för utlänningar att tillämpa faktorsystemet. genting hindrar emellertid, att en del av dessa skeppsrter — trots myndigheternas förbud och övervakande — ltjämt låg i utlänningars hand. Att under sådana förllanden söka göra boskillnad mellan svensk och utländsk endom i dessa nyförvärvade, formellt svenska fartyg synes ig vara ett tämligen gagnlöst företag. I själva verket rde väl också den reella äganderätten i de flesta fall terst ha varit avhängig av i vad mån de nya svenska darne i längden, d. v. s. även efter de goda konjunkturnas slut, kunnat fullgöra sina skyldigheter gentemot sina ländska kapitalförläggare.

I nedanstående tabell har jag därför också — med konkvent uteslutande av alla misstänkta lösdrivare[1] — medtagit mtliga fartyg, vilkas existens faktiskt förelegat vid den dpunkt statistiken gäller, antingen det nu varit svenskt ler utländskt — under olika villkor disponerat — kapital, m legat bakom fartygsförvärvet.

När det sedermera gällt att efter dessa principer förckna det förefintliga skeppsbeståndet, har emellertid en ny årighet mött, nämligen vid fastställandet av alla de i olika ällor omnämnda fartygens identitet. Denna svårighet berör isserligen icke så mycket de större skeppen, vilkas öden

[1] För Sveriges och Finlands räkning belöpande sig till sammanlagt c:a)00 läster.

ofta kunna följas resa för resa och år för år, utan fastän de smärre farkosterna och särskilt de i de mindre sjöstäderna hemmahörande. Det skulle visserligen kunna tyckas, som om uppgifterna om fartygens namn och lästetal, deras redare och skeppare borde kunna ge tillräckligt fasta hållpunkter vid identifieringen. Så är emellertid näppeligen förhållandet. Det har nämligen icke alltid varit så lätt att finna sig tillrätta bland ett par dussin Hoppet eller Fortuna av Stockholm eller ett tiotal St. Johannes av Göteborg och det så mycket mindre som fartygen titt och tätt bytte såväl skeppare som redare. Vad åter lästetalet beträffar, så befinnes även detta för ett och samma fartyg ofta mycket olika angivet i olika dokumet.[1] Med ledning av de skilda källornas inre värde samt uppgifternas frekvens har jag därför här för varje fartyg sökt fastställa ett visst normallästetal — dock alltid vid sannolikhetens nedre gräns.

På grund av dessa svårigheter vid identifieringen har säkerligen misstag ej kunnat helt undvikas, i så måtto att ett eller annat fartyg i den av mig uppställda skeppslistan torde vid en än noggrannare granskning kunna upplösas i två, eller att vad jag antagit vara två olika fartyg i själva verket varit ett och samma, i trots att det vid skilda tillfällen haft olika redare, olika skeppare, ja tilläventyrs också olika namn.

Bästa sättet att till ett minimum reducera dylika misstag är emellertid att basera statistiken på minsta möjliga tidsperiod, varigenom ju också den kontinuerliga avgång i fartygsbeståndet (genom haveri, försäljning, kondemnation), som ej kan direkt ur källorna konstateras, i motsvarande grad elimineras ur resultatet. Lyckligtvis flyta också källorna för året 1667 så pass rikligt, att jag vid skeppsbeståndets

[1] Egentligen synes man haft ytterst svårt att exakt fastställa ett fartygs lästetal. Fartygen byggdes ej heller efter lästetal utan enligt »lestis«, d. v. s. vissa mått. Det tal, som skulle angiva fartygets lastförmåga, var också ytterst elastiskt — för övrigt till stor båtnad för redarne. Då hamnumgälderna utgingo enligt lästetal, låg det nämligen i redarnes intresse att vid dessas erläggande uppgiva sina skutor så små som möjligt. Gällde det att låta dem komma i åtnjutande av svensk hel- eller halvfrihet, kunde fartygen växa ut högst betydligt. Och när slutligen kronan vid krigstillfälle gjorde anspråk på överflödigt besättningsmanskap, synes visserligen skepparnes goda vilja alltid ha varit högst berömvärd, men samtidigt växte även relativt små skutor ut till ganska aktningsvärda skepp, som krävde stor bemanning.

rtecknande kunnat inskränka mig till att medtaga endast
ådana fartyg, vilkas existens kunnat till fullo konstateras
nder våren och försommaren 1667, närmare bestämt måna-
erna april—juli, d. v. s. tiden närmast före Bredafreden.
lott undantagsvis har jag medtagit något fartyg med fri-
rev eller sjöpass av äldre datum och naturligtvis endast
är grundad anledning förefunnits att förutsätta dess fort-
arande existens.

Resultatet av dessa beräkningar framgår av bifogade
abell.

Denna tabell omfattar som synes endast fartyg, hemma-
örande i det svenska moderlandet samt Finland. De upp-
ysningar rörande de *transbaltiska provinsernas* handelsflotta,
om ännu finnas kvar från här avsedda tidpunkt, äro näm-
igen alltför ofullständiga för att kunna läggas till grund
ör några påståenden i mera bestämd form. Från en något
enare tidpunkt finnes emellertid tillräckligt material för
tt kunna giva en något så när adekvat föreställning även
m provinsernas sjöfartsförhållanden. Men därom mera sedan.

Vad som i denna förteckning först faller i ögonen är
len betydande övervikten för stora fartyg (över 100 l.): c:a
0 % av det samlade lästetalet. Denna övervikt är emel-
ertid mera skenbar än verklig. Källmaterialets beskaffen-
et ger nämligen vid handen, att här endast kunnat med-
agas sådana fartyg, som erhållit fribrev eller sjöpass, d. v. s.
sådana som företrädesvis förmedlat förbindelsen mellan Sve-
rige och utländska, särskilt västersjöhamnar, medan den
säkerligen ganska betydande skeppsflotta, som endast trafi-
kerat svenska farvatten och särskilt Östersjön, till stor del
undandragit sig all uppskattning. För bedömande av denna
hemflottas storlek finnes emellertid ävenledes från en något
senare tidpunkt ett betydande material, varom mera i annat
sammanhang.

En jämförelse mellan denna skeppslista från juli 1667
och den förutnämnda från nov. 1663 ger emellertid vid han-
den, att de mellanliggande fyra åren utgjort en tid av
kraftig utveckling för den svenska sjöfarten, även om en
procentuell uppskattning av denna utveckling för handels-
flottan i dess helhet ej gärna låter sig göra på grund av
materialets ofullständighet. Vad däremot det större tonna-

Sveriges handelsflotta, juli 1667.

Hemort	Fartyg om minst 100 läster		Fartyg om 99—50 läster		Fartyg om mindre än 50 läster		Utan angivet läste-tal	Summa fartyg	
	antal	lästetal	antal	lästetal	antal	lästetal		antal	lästetal
Stockholm . . .	53	9,085	25	1,665	17	541	2	97	11,2[illegible]
Göteborg . . .	17	2,260	7	445	9	297	1	34	3,0[illegible]
Marstrand . . .	1	170	5	280	5	104	1	12	[illegible]
Varberg	—	—	1	70	—	—	—	1	[illegible]
Halmstad . . .	—	—	1	70	—	—	—	1	[illegible]
Hälsingborg . .	1	160	1	60	—	—	—	2	[illegible]
Landskrona . .	2	330	1	73	2	50	—	5	[illegible]
Malmö	1	100	3	160	5	170	—	9	[illegible]
Ystad	—	—	—	—	1	28	—	1	[illegible]
Kristianstad . .	—	—	—	—	1	30	—	1	[illegible]
Sölvesborg . .	—	—	—	—	2	48	—	2	[illegible]
Karlshamn . .	—	—	1	80	1	30	—	2	11[illegible]
Ronneby . . .	—	—	1	65	—	—	1	2	65
Kristianopel . .	—	—	1	50	—	—	—	1	[illegible]
Kalmar	4	690	4	225	1	45	—	9	[illegible]
Västervik . . .	1	200	3	205	—	—	—	4	[illegible]
Söderköping . .	—	—	1	80	—	—	—	1	[illegible]
Norrköping . .	2	230	1	50	—	—	—	3	280
Nyköping . . .	—	—	1	70	—	—	—	1	70
Gottland . . .	—	—	—	—	1	36	—	1	36
Gävle	—	—	—	—	2	65	—	2	65
Hudiksvall . .	—	—	—	—	1	40	—	1	[illegible]
Åbo	—	—	1	90	—	—	—	1	[illegible]
Viborg	—	—	1	53	—	—	—	1	53
	82	*13,225*	*59*	*3,791*	*48*	*1,484*	*5*	*194*	*18,500*

get beträffar synes detta under de mellanliggande åren ha mer än fördubblats, nära nog tredubblats. Största delen av denna ökning faller naturligtvis på de två åren 1666 och 1667, gynnad eller kanske snarare framtvingad av det stora sjökriget med dess hela sjöhandeln omstörtande förhållanden. Om detta uppsving bär särskilt Stockholm vittne

dan sjökrigets början våren 1665 hade huvudstaden förıbblat sin handelsflotta (över 11,000 l. mot förut 5,500 l.). ockholm torde också vid här ifrågavarande tid ha varit ;are till i runt tal hälften av det samlade svensk-finska ındelstonnaget, och av de större fartygen ägde det jämnt å tredjedelar (53 fartyg av 82; 9,000 l. av 13,200).

* * *

I följd av glänsande konjunkturer och med stöd av olländskt kapital hade Sverige sålunda under några få år ;ckats förskaffa sig en ganska imponerande handelsflotta, ikerligen tillräckligt kraftig att bära upp hela den svensknska exporten av stora och skrymmande stapelvaror och lltså mer än tillräcklig för den mindre tonnagekrävande nporten. Ett stort steg var sålunda taget emot det drömda ramtidsmålet: den svenska sjöfarten helt i svenska händer. Ien när med det stora sjökrigets slut normala sjöfartsförållanden åter inträdde, då var tiden kommen, då det skulle isa sig, om denna nyvunna ekonomiska maktställning endast ar en konjunkturbubbla, som skulle brista sönder under rycket av ny holländsk konkurrens, eller om den var baerad på mera solida ekonomiska grundvalar och inifrån ıppburen av verklig målmedvetenhet och framtidsvilja.

Det var tydligen den svenska regeringens bestämda öresats att sätta in all sin energi och auktoritet på att unna vidmakthålla den nyskapade handelsmarinen. Först ch främst gällde det att hindra undersåtarne att lättsinıigt avyttra sina nyförvärvade fartyg till utlandet i desperation över ökad utländsk konkurrens och sjunkande frakter. Redan i nov. 1666 hade regeringen utfärdat strängt förbud mot dylika fartygsförsäljningar till utlandet utan förut inhämtat medgivande från kommerskollegiet.[1] Detta förbud sökte man också med kraft upprätthålla. När det således i nov. 1667 blev bekant, att ett av handelsflottans största fartyg, Östergötland eller Gripen om 350 läster, blivit försålt i Holland, blevo dess samtliga redare, nämligen grevin-

[1] Se Kom.Koll. till general- och guvernörer samt stapelstäderna i riket och provinserna 29 dec. 1666. *KmKR.* Jmf. *KmKP* 17 nov. 1667.

nan Maria de la Gardie, generaltullförvaltaren W. Drakenhielm, Johan de Geer, Daniel Leijonancker och Abraham Kock, instämda inför kommerskollegium att svara för sin brottsliga handling. De anklagade försvarade sig så gott de kunde. Några hade varit okunniga om försäljningen, andra hade ej kunnat föreställa sig, att den försiggått utan kollegii tillåtelse. Drakenhielm hade för sin del aldrig hört talas om något förbud för dylika försäljningar, och för övrigt vore skeppet synnerligen bristfälligt: »Var det då icke bättre lurat på en holländare än som låta det sjunka med allas vår skada?» Den gången dömde kollegiet milt: de anklagade släpptes mot löfte att i stället för det bortsålda skeppet anskaffa ett annat lika stort samt böta 100 dr smt till fattigbössan.[1]

Vid samma tid — det var i febr. 1668 — inkom en ansökan från Joachim Pötter och Olof Gråå att få försälja sitt egande skepp Konung David, som redan tre gånger sprungit läck och »nu med njugga nöd sist till Amsterdam kommit». Denna deras begäran höll emellertid kollegiet för ytterst betänkligt att villfara för att icke därigenom skapa ett prejudikat med elaka konsekvenser: »Redarnläre hopetals komma och begära få sälja sina skepp, visandes sålunda, huru det haver varit holländska penningar, som hava sig stuckit i skeppens uppköpande och nu, sedan frakterna begynna bliva dyra, kommer var och en» (nämligen deras holländska förläggare) »och begärer sitt av dem: betraktandes huru slätt tillstånd för vår navigation och equipage i sjön härigenom lärer bliva.» Kollegiet ansåg sig därför ej kunna bifalla deras begäran, med mindre de förpliktade sig att köpa eller låta uppslå ett minst lika så gott fartyg i det försåldas ställe.[2]

Det var också endast emot dylika reverser om fullgod kompensation, som kommerskollegiet biföll ansökningar om fartygsförsäljning. Så fick t. ex. Peter Verbeck kollegiets tillåtelse att sälja sitt gamla och obekväma skepp Stockholms Våg om 100 l., först sedan han förklarat, att han redan hade på stapeln två skepp, St. Maria och Röda Vinfatet om resp. 200 och 100 l., samt dessutom hade för

[1] *KmKP* 11, 17, 21 nov., 6, 13, 14 dec. 1667, 18 april 1668.
[2] *KmKP* 3 febr. 1668.

sikt att låta uppslå ännu ett, än större och bättre.[1] —
nan kollegiet biföll dylika ansökningar om fartygsförsälj-
ıg till utlandet, lät det emellertid understundom noga
ra sig före om möjligheterna för fartygens avyttrande
om riket.

Trots allt inträffade det dock mer än en gång, att
dare — förvisso ofta trängda av sina holländska förlags-
vare — bakom kollegiets rygg avyttrade sina fartyg till
ländska köpare. I denna trafik deltogo t. o. m. personer
hög ansvarig ställning. Så blev t. ex. i okt. 1671 vice-
esidenten i Svea hovrätt Arvid Ifvarsson (Natt och Dag)
mte medredare instämd inför kommerskollegium, för det
i Cadix olovligen försålt sitt skepp Krönte Kärleken
ı 200 l. Redarne försvarade sig med att de varit alldeles
unniga om den kungliga förordningen i fråga, och vice-
esidenten, som för övrigt förklarade sig ej äga någon stor
rfarenhet i skeppsrederi, uttalade som sin oförgripliga
ening, att »en resolution av så hög consideration bort so-
mnius publiceras». Han föll emellertid till föga, begärande
åden och icke rätten».[2]

Utan tvivel har den svenska handelsflottan lidit icke
ınsenliga förluster genom dylika olovliga fartygsförsälj-
ngar utan motsvarande kompensation i nybyggnader eller
köp. Och säkerligen har en hel del fartyg, vilka under
igsåren genom diverse formella köp överantvardats åt
enska redare, genom nya transaktioner dragits ut ur den
enska handelsflottan, i den mån nämligen som deras ur-
rungliga holländska ägare ansett sig hava haft mera
nstbringande användning för dem på andra håll. Men å
ıdra sidan torde det nog för många holländska kapital-
rläggare ha varit mera lönande att låta fartygen ligga
var i svenska händer, att allt fortfarande njuta svensk
ihet i tullen — så länge nämligen de nya redarne till-
edsställande fullgjorde sina ränteinbetalningar.

Det var emellertid icke endast genom dylika olagliga
erlåtelser till utlandet, som det svenska fartygsbeståndet
nder dessa år minskades. Även haverier gjorde sitt till.
et kan nämligen konstateras, huru under åren närmast

[1] *KmKP* 10 febr. 1668.
[2] *KmKP* 20 okt., 23 och 27 nov. 1671, 21 maj 1672.

efter sjökriget en hel rad av handelsflottans yppersta fartyg slag i slag gingo förlorade genom förlisning. Enbart för Stockholms vidkommande kan sålunda direkt konstateras en förlustsiffra av c:a 2,000 l., alltsammans stora fartyg; om de mindre haveristerna finnes intet antecknat. Ensamt Västerviks skeppskompani förlorade under åren 1667—1669 ej mindre än fem stora skepp om sammanlagt 1,100 l.[1] till ett värde av minst 100,000 dr smt. Dessa förluster togo för övrigt så hårt på kompaniets redan genom seperationen svårt medtagna krafter, att det var betänkt på att upplösa sig.[2] Så skedde visserligen ej, men dess kraft var bruten och dess roll i stort sett utspelad.[3]

Dessa betydande fartygsförluster kunde endast delvis ersättas genom nyinköp och nybyggnad. Likväl sjösattes under dessa år ett icke obetydligt antal fartyg från svenska skeppsvarv, såväl de gamla som även några nyanlagda, bland vilka senare särskilt må nämnas Jakob Momma-Reenstiernas stora varv vid Slite på Gottland.

Kommerskollegii arbete avsåg emellertid ej endast det förefintliga skeppsbeståndets bevarande. Även på annat sätt ingrep kollegiet under dessa år till den svenska sjöfartens fromma.

Vid en undersökning som kommerskollegiet lät verkställa i början av året 1671, visade det sig, att mycket ofog sedan åtskilliga år bedrivits med avseende på hel- och halvfriheten i tullen, i det en mängd fartyg under bestickande, på varjehanda sätt, stundom omöjliga att närmare utröna, vetat förskaffa sig helfrihet vid tullens erläggande — naturligtvis till mycket förfång för de verkliga defensionsskeppen, som därigenom kommo att ligga under i konkurrensen. Genom en kunglig förordning av den 15 april 1671 slopades nu också på en gång alla dylika tvivelaktiga rättigheter. Men på kommerskollegiets inrådan förordnades samtidigt, att ett begränsat antal helfriheter skulle utgivas

[1] Nämligen St. Beata, Falken, Stockholms Riddarhus, Söderström och Venus.

[2] Kom.Koll. till K.M. 1 dec. 1667 och 26 mars 1670. *KmKR.*

[3] Kompaniet, som 1666 disponerat över 2,700 l., räknade år 1670 endast något mer än 800 l. I maj 1673 ägde kompaniet endast följande fem skepp kvar: Gustavus, Svenske Björnen, Trumslagaren, Konung David och Hoppet = 735 l.

r smärre skepp. Dessa friheter skulle dock endast gälla på t fåtal västerhavshamnar, nämligen sådana som ej kunde llöpas av de större och mera djupgående monterade skepen, vilka således icke därigenom behövde utsättas för en kälig konkurrens. Dessa hamnar voro: Hull i England, eith, Edinburgh och Dundee i Skottland, samtliga irländska h samtliga franska hamnar samt Malaga i Spanien. Men enna rätt till helfrihet skulle endast gälla, när skeppen ingo à droiture, d. v. s. direkt mellan ifrågavarande hamar och hemstaden, samt endast förlänas åt särskilt välyggda fartyg om minst 50 läster, lämpliga att i krigstid öra Kungl. Maj:t och kronan skälig tjänst och vilkas redare essutom redan ägde mera betydande parter i större, värara skepp.[1]

Denna anordning avsåg framför allt att subventionera en viktiga vinhandeln på Frankrike, och det blev därför kså de stora stockholmska vinhandelsfirmorna med Caspar oberts i spetsen, som framför andra kommo i åtnjutande v förmånen. Efter åtskillig debatt fann kommerskollegiet äligt att utdela dylik begränsad helfrihet åt fem stockolmska fartyg, såsom varande tilräckliga för huvudstadens inimport.[2] Till den göteborgska vinimportens fromma förnades en motsvarande rättighet åt Niclas Preuss för en hans alliot, »eftersom det prövas, hurusom han på det högsta beitar sig om att införskaffa sköna och oförfalskade dricker». iknande rättigheter beviljades ävenledes åt ett fartyg från ardera av städerna Gävle, Nyköping, Norrköping, Kalmar ch Halmstad.[3] Under de närmast följande åren utgåvos n ytterligare några dylika begränsade helfriheter.

Ledde då regeringens omsorger för den nyskapade venska handelsflottans vidmakthållande till önskat resultat? unde över huvud taget de svenska skeppsredarne i den starka onkurrensen med utlänningarne, särskilt holländarne, beålla sitt nyvunna grepp om det svenska varuutbytet med tlandet?

[1] Stiernman III, s. 865; Kom.Koll. till stapelstäderna 27 april 1671. mKR.

[2] Samtidigt uppkallades dock stadens vinhandlare i kollegiet och förlanades att »emot en sådan frihet veta sälja vinet för billigt pris, så kärt em är behålla samma villkor». *KmKP* 27 april 1671.

[3] Denna rättighet för Halmstad skulle även komma Jönköping till godo

Vad då först beträffar själva handelstonnaget, så har avgången under dessa år genom haverier, försäljning och avlåtelser efter allt att döma varit ganska betydande och synes som sagt endast delvis ha kunnat ersättas genom nybyggnad och nyinköp. Huru stark denna avgång varit för den svenska handelsflottan i dess helhet är omöjligt att närmare bestämma, då inga skeppslistor från denna tid numera finnas i behåll. Endast för Stockholms vidkommande låter det sig göra, på basis nämligen av tvenne i Stockholms Handelskollegii protokoll bevarade, till synes ganska fullständiga skeppslistor, den ena från dec. 1670, den andra av den 23 maj 1672. Jämföra vi fartygsbeståndet för dessa år med 1667 års här ovan beräknade siffror blir resultatet som följer:

År	Fartyg om mer än 100 l.		Fartyg om 99—50 l.		Fartyg om mindre än 50 l.		Utan angivet lästetal	Summa fartyg	
	Antal	Lästetal	Antal	Lästetal	Antal	Lästetal		Antal	Lästetal
juli 1667	53	9,085	25	1,665	17	541	2	97	11,2[illegible]
dec. 1670	38	6,264	25	1,769	38	1,072	—	101	9,1[illegible]
maj 1672	35	5,895	24	1,682	31	876	—	90	8,4[illegible]

Som synes: en ganska kraftig nedgång i antalet stora skepp, medan däremot antalet smärre fartyg torde ha hållit sig tämligen oförändrat. Det är ju också helt naturligt att de stora, på västerhavshandeln inriktade skeppen haft svårast att hålla ut i konkurrensen. Då emellertid den svenska handelsflottans stora fartyg huvudsakligen hörde hemma i Stockholm, följer därav, att den svenska skeppsflottan i gemen ej kan ha förminskats i samma proportion som den stockholmska.

Det svenska handelstonnagets fortskridande förminskning under dessa år stod naturligtvis i intimt samband med holländarnes försök att åter bemäktiga sig den svenska utrikessjöfarten. I vad mån de lyckades i denna sin strävan, därom kan man ur bevarade källor skaffa sig en ungefärlig föreställning — visserligen icke för riket i dess helhet — men väl för Stockholms vidkommande, och då i

ockholm var Sveriges centrala stapel- och handelsstad vid tersjön och den som framför alla andra förmedlade varuytet med Västeuropas hamnar, torde förhållandena i ockholms hamn kunna anses giva en tämligen trogen spebild av de svenska sjöfartsförhållandena i stort sett under ssa år.[1] Den här åsyftade källan är den redan ovan nämnda, till Stockholms Handelskollegii protokoll bifole serien av — efter allt att döma tämligen fullständiga listor på från Stockholms hamn under åren 1649, 1651 och 52 samt 1668—1679 utklarerade fartyg, upptagande visligen ej fartygens namn, men väl resp. skeppare och tetal samt erlagda last-, bro- och fattigpengar. Av dessa tor framgår, att medan år 1649 av alla från Stockholm klarerade fartyg ej mindre än 41 % av det samlade lästeet förde utländsk flagg och därav de 33 procenten holndsk, gestaltade sig förhållandena under de fyra fredsåren 68—1671 på följande sätt (i %):

År	Utlänningar	Därav holländare
1668	29	16
1669	19	6
1670	14	4
1671	30	20

Och tar man i betraktande enbart den från Stockholm västerhavets hamnar inriktade trafiken, så får man följde procentsiffror:

År	Utlänningar	Därav holländare
1668	31	24
1669	21	10
1670	14	7
1671	40	29

[1] Huru de stora sjökrigen på 1660- och 1670-talen inverkade på Östersjöndeln i dess helhet är en fråga, som säkerligen kommer att ställas i insant belysning, när en gång publiceringen av sundstullsräkenskaperna tskridit till ifrågavarande tidpunkt.

Härav framgår således, att svenskarne i stort sett höllo sig ganska väl uppe i konkurrensen, behållande i sin egen hand i genomsnitt ungefär tre fjärdedelar av den stockholmska stora sjöfarten. I ett (odaterat och osignerat) memorial från en något senare tid[1] tecknas — dock icke utan en viss överdrift — situationen under dessa år med följande ord: »De svenske fartyg vore den tiden icke allenast mäktige att allena in- och utföra landsens tarver och varor utan betjänte ock främmande nationer vid Västersjön, ja själva engländarne och holländarne, varigenom icke allenast medlen, som man supputerat haver till det minsta till 400,000 rdr årligen, ha kunnat bliva i landet utan ock gott och väl övat båtsfolk hållas vid handen och i arbete.»

Att holländarne under året 1671 återigen manstarka gingo upp i Östersjön torde möjligen ha berott på vissa förkänningar om en förestående ny brytning med den oförsonliga engelska konkurrenten och behovet att dessförinnan föra hem vissa oumbärliga förnödenhetsvaror. Det dröjde ej heller längre än till påföljande vår, förrän ett nytt förbittrat sjökrig var i gång mellan England och Holland, ett krig som även det skulle komma att djupt ingripa i sjöfartsförhållandena på Östersjön.

* *
*

Under de två år det nya sjökriget varade — Englands krigsförklaring utfärdades den 17 mars 1672, freden slöts i Westminster den 9 febr. 1674 n. st. — var såväl den holländska som den engelska flaggan så gott som fullständigt försvunnen ur Stockholms hamn — och sannolikt även från Östersjön i dess helhet. Den holländska handelsflottan låg nämligen liksom under det förra sjökriget innesluten i hemlandets hamnar, och engelsmän och skottar funno såsom kapare en mera lönande uppgift i jakten på fientliga fartyg och neutrala lurendrejare i Nordsjön och Atlanten. Under sådana förhållanden måste ännu en gång omsorgen om det svenska varuutbytet med utlandet odelad tillfalla rikets egna

[1] Handel och sjöfart. Vol. A. 22: Berättelser och förslag angående Sveriges handel.

ıdelsflotta.[1] Denna var visserligen nu ojämförligt bättre
tad för en sådan uppgift än vid det föregående sjökrigets
rott, men på grund av de senaste årens ej obetydliga
tygsförluster var den dock icke i stånd att omedelbart
godose de stegrade kraven — särskilt om hänsyn toges
n till de transbaltiska provinsernas tonnagebehov. Nya far-
; måste alltså snarast möjligt anskaffas. Skeppsvarven
etade för högtryck[2] utan att dock kunna tillgodose den
tsliga starka efterfrågan på nytt tonnage. Bristen måste
nu som under det föregående sjökriget — utfyllas genom
tygsköp i utlandet. Resultatet blev också en ny stark
ıing av den svenska handelsflottan, dock ingalunda så
.dstörtad och så omfattande som under den sistförflutna
ısvingsperioden.

Erfarenheterna från det föregående sjökriget talade ock
; kraftiga språk, manande till större försiktighet gent-
ot allt för lättsinniga spekulationer i utländskt tonnage.
geringen lät utgå en kraftig varning gentemot ett upp-
ande av då begångna fauter och underslev, beordrande
t kommerskollegium att noga vaka över förordningarnas
erlevande, befordra de brottsliga till vederbörlig näpst
nt strängeligen tillhålla städernas magistrater att icke
tälla andra attester än »sådane som riktige äro och de
. påfordran tilltro sig att försvara».[3] Allt tyder också
att kommerskollegium sökte ställa sig denna regeringens
allning till allvarlig efterrättelse, skarpare än någonsin
gelfarande ansökningar och attester, innan de begärda sjö-
ısen utställdes.

En skärpt vaksamhet var också mer än någonsin av
len. Det visade sig nämligen snart, att engelsmännens
ınskning av de svenska handelsfartygen — under hänvis-
g till de många under föregående sjökrig avslöjade under-
ven — blev allt mera närgången och kitslig. Ej nog
d att den minsta ofullständighet eller tvetydighet i sjö-

[1] Rikshuvudstadens förbindelse med västerhavshamnarna kom i själva
et att under krigsåren upprätthållas av så gott som enbart svenska
yg: 1672 till 90 %, 1673 ända till 94 %. Och sannolikt var proportionen
samma för rikets övriga sjöstäder.

[2] I *KmKP* av den 20 mars 1672 heter det bl. a., att »skeppsbygge-
. . . nu vackert och mycket mer än någonsin förr florerar».

[3] Kom.Koll. till K.M. 12 dec. 1671, *KmKP*; K.M. till Kom.Koll.
lec. 1671, Stiernman III, s. 882 f.

passen resulterade i uppbringande och kondemnation. En-gelsmännen kommo också med nya, godtyckliga traktats-tolkningar. Så sökte de t. ex. göra gällande, att — till förekommande av underslev — *samtliga* redare skulle för erhållande av pass edeligen inför svenska myndigheter veri-fiera en var sin ägande part i skeppet och *samtliga* befrak-tare på samma sätt sin äganderätt till varorna med n-grant angivande av deras kvalitet och kvantitet, ej bl- beträffande de utgående varorna utan även dem som skall- tagas i återfrakt. Dessa nya fordringar bemöttes emellerti- av de svenska myndigheterna med kraftiga protester und- hänvisning till traktaternas såväl ordalydelse som and- mening. Den av kommerskollegiet alltjämt tillämpade pri-cipen vid passens utfärdande formulerades för övrigt a- Knut Kurck, kollegiets president, i följande ord: »Stor att skillnad är ibland folk och somlige så kvalificerade oc- kände, att det intet vore nödigt dem någon corporlig e- pålägga, utan allenast sådana, om vilka kollegiet intet tillfyllest kan vara försäkrat».[1]

Engelsmännen fortsatte emellertid hänsynslöst med s- kaperier. Redan i sept. 1672 kunde kommerskollegiet t- regeringen inlämna en lista på ej mindre än 18 av engels-männen kapade fartyg. Om ingen rättelse härutinnan ske- skrev kollegiet, så vore det fara värt, att de svenska re-darne och köpmännen, vilka redan lidit stora förluste- genom de många bankrutterna i Holland, skulle helt oc- hållet ruineras och därmed också den svenska seglatio- fullständigt tillintetgöras[2].

Det måste emellertid rättvisligen erkännas, att eng-

[1] K.M. till Leijonbergh 17 juli, 31 aug., 14 sept. 1672 och till -terna i England 2 okt. 1672. *RR*. Jfr Kaperier 1673, där en lista -kondemnerade skepp, inklusive motiveringar. *KmKP* 24 jan., 11 ma- 7 april 1673 18 febr. 1674.

[2] Kom.Koll. till K.M. 5 sept. 1672. *KmKR*. — Om den ekono- krisen i Sverige 1672—1673 se P. Sondén, Bröderna Momma-Reen- *HT* 1911, s. 169. — För att råda bot på oefterrättlighetssysteme- p- erbjöd sig regeringen — liksom den gjort under föregående sjökrig, - då utan påföljd — att tillhandahålla konvojer över Nordsjön. E- tal sådana utgingo också under åren 1673 och 1674. På grund av dryga konvojpenningarna visade sig emellertid redarne föga benägna at- vända dessa konvojer, så mycket mer som ju de stora skeppen kunde sig själva mot kaparna. Se Stiernman IV, s. 17 ff., 35, 36 f.; K- 11 sept. 1673 och flerstädes. Jfr. A. Zettersten, Svenska flottans hi-ria 1635—1680, s. 445 f., 454 f.

ännen alltjämt hade anledning att hålla ett vaksamt öga
å de skepp, som seglade under svenska sjöpass. Även om
e svenska myndigheterna nu mera noggrant än någonsin
vervakade traktaternas efterlevnad och även om redare och
efraktare efter allt att döma så småningom lärt att foga
g i det oundvikliga, så voro dock lurendrejerier av di-
erse slag långt ifrån uteslutna. Så hände det t. ex. gång
ter annan — såsom framgår av de svenska redarnes upp-
pade bekymrade klagomål inför kommerskollegiet —, att
olländska skeppare å svenska fartyg högst egenmäktigt
ogo sig före att hyra ut sina fartyg åt holländska befrak-
re samt under sina svenska sjöpass gå på helt andra
amnar än redarne dem beordrat, företag som mer än en
ång ändade med uppbringande och kondemnation. Dylika
ltag måste naturligtvis i lika hög grad resultera i ekono-
iska förluster för de svenska redarne och köpmännen som
nytt diplomatiskt trassel för regeringen och än ytterligare
isskredit för de svenska sjöpassen.

Kommerskollegiet upptog saken till allvarligt över-
igande. Bästa sättet att få slut på eländet — ansåg kolle-
et — vore helt enkelt att ersätta de utländska skepparne
ed svenska och det så mycket hellre som de svenska skep-
arne visat sig lika så dugliga som de holländska: »förty de
om bliva här vräkte och kasserade bliva uti Holland gode och
h duglige erkände och göra där god tjänst.»[1] Kollegiet
nsåg för övrigt tiden inne att äntligen göra slag i saken.
enom ett plakat av den 21 maj 1672 påbjöds också, att
idanefter endast *infödde* svenskar skulle få anställas såsom
keppare på svenska fartyg, och i sammanhang därmed
emkallades under löfte om stora förmåner alla i främmande
änst varande svenska sjömän.[2]

Denna förordning kom emellertid att helt och hållet
anna på papperet. Det visade sig nämligen fullständigt
nöjligt att under dessa år av kraftig tonnageökning kunna
rse alla de nyförvärvade fartygen med kompetenta in-
emska skeppare. Av Stockholms Handelskollegii protokoll

---

[1] För övrigt — tillade Knut Kurck — stulo de främmande skepparne
å subtilt», att man ej kunde komma på dem, medan däremot de svenska
nu icke hunnit förskaffa sig den vanan, »såsom de där intet haft så myc-
t under händerna». *KmKP* 20 och 25 maj 1672.

[2] Stiernman III, s. 943 f.

framgår också, att under åren 1672—1674 burskap meddelades åt utländska skeppare i ungefär samma skala som dittills. Proportionen mellan infödde och främmande skeppare å Stockholms handelsflotta ställes också i klar belysning av den omständigheten, att av 182 skeppare, som under åren 1664—1674 sökte och erhöllo borgarrättigheter i Stockholm, icke mindre än 106 voro utlänningar, därav 49 holländare, 25 lübeckare, 24 från andra tyska hansestäder samt 7 engelsmän och skottar. Ytterligare är att märka, att av dessa utlänningar de allra flesta voro »storskeppare» och övertogo handelsflottans största och förnämligaste fartyg. I själva verket fördes också år 1674 det långt övervägande antalet av Stockholms stora fartyg av naturaliserade utlänningar.

Trots fartygsförluster och vidrigheter av alla slag betecknar emellertid detta andra stora sjökrig en ny period av starkt uppsving för den svenska handelsmarinen, resulterande däri att Sverige vid dess slut — år 1674 — ägde en skeppsflotta av sådan mäktighet som för visso aldrig tillförne i dess historia. Året 1674 erbjuder också lyckligtvis i alldeles särskild grad ett gynnsamt tillfälle att fixera den svenska handelsflottans storlek och standard, då nämligen källmaterialet från detta och de närmast kringliggande åren flödar rikligare än från någon annan tidpunkt under här behandlade period. Ty utom de vanliga uppgifterna om utgivna fribrev och sjöpass, vilka återfinnas i Kommerskollegii registratur och protokoll, tillkomma här de redan omnämnda i Stockholms Handelskollegii protokoll införda listorna på i Stockholms hamn utklarerade större och mindre fartyg. Och då just under dessa år en mängd mindre tonnage från Norrland och Finland, från Balticum och de tyska provinserna, vilket dittills huvudsakligen gått på helt andra trader, ofta i tämligen lokal kustfart, nu genom förhållandenas makt drogs till rikshuvudstaden, så finnas goda möjligheter att komma till en — visserligen alltjämt approximativ — uppskattning av det samlade svenska tonnaget, såväl det större som det mindre. *Approximativ*: ty å ena sidan har det ej varit möjligt att binda denna uppskattning vid ett visst exakt datum, utan hava alla under året 1674 säkert existerande svenska fartyg med-

gits, varigenom det under samma tid successivt avgångna
nnaget ej kunnat helt uteslutas ur räkningen; å andra
lan har naturligtvis en hel del existerande tonnage, sär-
ilt det mindre och i rikets avlägsnare provinser hemma-
rande samt alldeles särskilt det som kommer på bonde-
glationens konto, trots allt icke varit åtkomligt på grund
källornas ofullständighet. Tvenne felkällor alltså, men
ed tendens att upphäva varandra. Av dessa bägge felkällor
den senare helt säkert den mest betydande, åtminstone
t döma av den stora mängd små fartyg — hemmahörande
d samtliga östersjökuster från Bleking till Balticum, ja
en i de tyska sjöstäderna — vilka överallt skymta men
grund av svårigheter vid identifieringen ej här medräk-
ts. Nedan angivna siffror torde därför vara att anse som
inimital.

Sammanräkningen av tonnaget har skett enligt förut
givna principer, d. v. s. med konsekvent uteslutande av
la misstänkta lösdrivare, men med upptagande av alla
kert konstaterade svenska fartyg — oavsett om svenskt
ler lånfånget utländskt kapital legat bakom fartygsköpen.[1]
esultatet framgår av nedanstående tabell.

Såsom av denna tabell synes, skulle alltså det egent-
ga Sverige år 1674 hava ägt en skeppsflotta av c:a 330
rtyg om minst 24,000 läster, Finland c:a 75 fartyg om
700 l., Balticum c:a 35 fartyg om 1,600 l. och de tyska
ovinserna c:a 125 fartyg om 5,600 l., d. v. s. hela riket
flotta om minst 550 fartyg större och mindre samt drygt
,000 läster.

Vid en jämförelse mellan de bägge tabellerna av 1667
h 1674 faller omedelbart i ögonen den betydande ökningen
det svensk-finska skeppsbeståndet: från 18,500 till c:a
,000 l. Det måste emellertid framhållas, att denna siffra

[1] Beräkningen är som nämnt baserad på året 1674. Dock har även
dtagits ett antal fartyg från året 1673, nämligen sådana som under som-
ren och hösten detta år avgått på västeuropeiska hamnar och vilka så-
da ej kunnat beräknas återkommit förrän följande år, d. v. s. efter sjö-
igets slut och Nordsjöns pacificerande, alltså vid en tid. då sjöpassen
iva allt mer obehövliga och denna källa för fartygens vederbörliga doku-
enterande följaktligen börjar sina. Att utan vidare finner dessa västerhavs-
rare förlorade för den svenska handelsflottan finner jag nämligen oberättigat
även om naturligtvis genom dessas medtagande siffran för den successiva
kontrollerbara) avgången i skeppsbeståndet därigenom något höjes.

Sveriges handelsflotta 1674.

Hemort	Fartyg om minst 100 läster		Fartyg om 99—50 läster		Fartyg om mindre än 50 läster		Utan angivet lästetal	Summa fartyg	
	antal	lästetal	antal	lästetal	antal	lästetal		antal	lästetal
Stockholm	*50*	*7 951*	*59*	*3 686*	*38*	*1 196*	—	*147*	*12 833*
Göteborg	17	2 275	11	650	9	244	1	38	3 169
Strömstad	—	—	—	—	2	46	—	2	46
Uddevalla	2	260	2	140	1	16	2	7	416
Marstrand	—	—	4	260	12	317	—	16	577
Kungälv	—	—	1	55	2	55	—	3	110
Fjäre härad	—	—	2	110	7	165	1	10	275
Varberg	—	—	1	60	—	—	—	1	60
Halmstad	—	—	1	70	3	80	—	4	150
Västkusten	*19*	*2 535*	*22*	*1 345*	*36*	*923*	*4*	*81*	*4 803*
Hälsingborg	1	200	—	—	1	35	—	2	235
Landskrona	1	100	2	150	1	20	—	4	270
Malmö	2	290	—	—	8	262	—	10	552
Karlshamn	1	110	—	—	—	—	—	1	110
Ronneby	—	—	2	130	4	160	—	6	290
Kristianopel	—	—	2	105	—	—	—	2	105
Skåne och Blekinge	*5*	*700*	*6*	*385*	*14*	*477*	—	*25*	*1 562*
Kalmar	7	1 260	7	470	7	173	—	21	1 903
Västervik	1	170	3	185	4	97	3	11	452
Söderköping	—	—	2	130	1	20	—	3	150
Norrköping	7	1 140	3	180	1	40	—	11	1 360
Nyköping	—	—	1	70	1	45	—	2	115
Gottland	—	—	1	54	4	98	—	5	152
Sydostkusten	*15*	*2 570*	*17*	*1 089*	*18*	*473*	*3*	*53*	*4 132*
Öregrund	—	—	1	50	5	135	—	6	185
Gävle	—	—	2	125	2	48	—	4	173
Söderhamn	—	—	5	310	2	85	—	7	395
Hudiksvall	—	—	3	180	4	125	—	7	305
Härnösand	—	—	—	—	1	45	—	1	45
Norrland	—	—	*11*	*665*	*14*	*438*	—	*25*	*1 103*
Sverige	*89*	*13 756*	*115*	*7 170*	*120*	*3 507*	*7*	*331*	*24 433*

Hemort	Fartyg om minst 100 läster		Fartyg om 99—50 läster		Fartyg om mindre än 50 läster		Utan angivet lästetal	Summa fartyg	
	antal	lästetal	antal	lästetal	antal	lästetal		antal	lästetal
le stad	1	120	—	—	—	—	—	1	120
amla Karleby	—	—	1	60	2	70	—	3	130
akobstad	1	100	2	106	1	40	—	4	246
y Karleby	—	—	1	70	—	—	—	1	70
'asa	—	—	1	60	1	25	—	2	85
ristinestad	—	—	—	—	2	74	—	2	74
jörneborg	—	—	—	—	1	40	—	1	40
ystad	—	—	1	50	—	—	—	1	50
bo	1	160	2	155	2	43	—	5	358
imito	—	—	1	50	—	—	—	1	50
elsingfors	1	160	3	185	—	—	—	4	345
yland och Borgå	—	—	2	120	16	389	—	18	509
'iborg	—	—	—	—	3	96	—	3	96
jörkö	—	—	—	—	20	550	—	20	550
exholm	—	—	—	—	8	34	—	8	34
Finland	*4*	*540*	*14*	*856*	*56*	*1 361*	—	*74*	*2 757*
Sverige—Finland	***93***	***14 296***	***129***	***8 026***	***176***	***4 868***	***7***	***405***	***27 190***
yen	—	—	—	—	4	84	—	4	84
arva	1	120	2	100	2	50	—	5	270
eval	—	—	9	440	10	356	—	19	796
rensburg, Ösel, Dagö	2	250	1	70	5	107	—	8	427
'ernau	—	—	—	—	1	40	—	1	40
iga	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Balticum	*3*	*370*	*12*	*610*	*22*	*637*	—	*37*	*1 617*
tettin	3	380	2	120	16	545	—	21	1 045
nklam	—	—	—	—	3	92	—	3	92
reifsvald	—	—	1	90	3	68	—	4	158
tralsund	1	130	8	519	50	1 408	—	59	2 057
Vismar	8	980	7	480	22	714	—	37	2 174
trade	—	—	1	90	—	—	—	1	90
Tyska Provinserna	*12*	*1 490*	*19*	*1 299*	*94*	*2 827*	—	*125*	*5 616*
Riket	**108**	**16 156**	**160**	**9 935**	**292**	**8 332**	**7**	**567**	**34 423**

alldeles ej får betraktas som ett mått på den svensk-finska handelsflottans tillväxt under de mellanliggande åren. De båda tabellerna äro nämligen inkommensurabla i så måtto, att den senare är baserad på ett betydligt fylligare käll-material, som bringat i dagen en hel del mindre tonnage, vilket utan tvivel existerat redan vid den tid som den förra tabellen omsluter, ehuru det då icke framträder i ännu be-varade källor, liksom det ej heller kommit till synes i några officiella skeppslistor från hela denna tidsperiod. Så är t. ex. fallet med största delen av det norrländska och finska skeppsbeståndet, att ej nämna en hel del å svenska västkusten hemmahörande farkoster. Om detta tonnage avräknades från den senare skeppslistan eller rättare tillades den förra, skulle det visa sig, att den absoluta tonnageökningen under de mellanliggande åren alldeles icke varit så betydande, som de båda tabellerna synas giva vid handen.

Att något närmare belysa innebörden i dessa siffror må här några ord tillfogas om sjöfartsförhållandena i de svenska stapelstäderna och utmed de viktigaste seglations-kusterna vid här avhandlade tidpunkt.[1]

Främst bland rikets handels- och sjöfartsstäder stod numera *Stockholm* — sedan Riga, förut det svenska väldets främsta handelsstad, under de sistförflutna årtiondena — efter allt att döma — genom en serie olyckliga omständigheter glidit ned från sin forna dominerande höjd. Genom sitt geogra-fiska läge korat till den naturliga stapelorten för Mälar-dalen och Bergslagen och av den ekonomiskt-politiska vi-

[1] Här nedan meddelade uppgifter beträffande stapelstädernas handels-omsättning äro — där ej annorlunda är angivet — baserade på tvenne i Riksarkivets »Handlingar rörande tullväsendet», vol. 29, bevarade akter »Balance hwad som sig the Inkomne och the theremot Uthskeppade Waror till werdiet belöpa, som wid nederschne Tull-Camrar Passerade åhren», utgörande sammandrag för åren 1661 och 1662 av in- och utförselns värde vid samtliga tullstationer i Sverige och Finland med undantag för de nyförvärvade landskapen Bohuslän, Skåne och Blekinge. Här nedan uppgivna procenttal äro (något avrundade) medeltal för de nämnda åren. Visserligen hänföra sig dessa siffror till situationen vid 1660-talets början, men proportionerna torde dock ej under det följande årtiondet ha förskjutits så mycket, att ej dessa samma siffror skulle kunna anses — åtminstone i stort drag — återspegla förhållandena även under 1670-talets förra hälft — ett antagande som även bekräftas vid en jämförelse med de motsvarande siffror som finnas bevarade från en något senare tid.

men utsett till stapelstad för samtliga Bottenlandskapen, de Stockholm vid denna tid dragit till sig ungefär två edjedelar av det svensk-finska moderlandets samlade varusättning.[1] Detta rikshuvudstadens ekonomiska dominat om stormaktstidens Sverige var uppbyggt på en solid undval av järn och koppar. Järnet och kopparn tyngde kså vid ifrågavarande tid till mer än 90 % i huvudstans totala exportvärde. Lägger man därtill, att dessa da metaller till c:a 80 % fyllde det svensk-finska moderndets hela exportkonto samt att tre fjärdedelar av hela nna metallmassa gick ut på världsmarknaden över Stocklms hamn, så får man en föreställning om vilken roll n stockholmska järn- och kopparexporten spelade ej blott r rikshuvudstaden utan för riket i dess helhet — dess ll- och finansväsen ej att förglömma.[2]

[1] Enligt ovannämnda sammandrag för åren 1661 och 1662 utgjorde ockholms import och export resp. 70 % och 65 % av dessa landsdelars alsiffror (obs. Skåne, Blekinge och Bohuslän ej häri inberäknade). Enligt olger Rosman, Ur Stockholms handelslif på 1600-talet (i Minne af eriges Kontoristförenings 15-årsfest, Stockholm 1903, s. 29) skulle Stocklms export vid denna tid belöpa sig till c:a 70 % av hela rikets.

[2] Här må anföras några mera specificerade siffror:

Stockholms export i procentuell fördelning på olika varor:

	1661—62	*1685*
Järn och stål	67	62
Koppar och mässing	27	29
Tjära och beck	3	7
Andra varor	3	2

Sveriges järnexport i procentuell fördelning på olika hamnar:

	1661—62	*1685*
Stockholm	77	76
Göteborg	13	15
Norrköping	5	9 (Norrköping, Nyköping, Övriga hamnar)
Nyköping	3	
Övriga hamnar	2	

Sveriges kopparexport i procentuell fördelning på olika hamnar:

	1661—62
Stockholm	72
Norrköping	15
Nyköping	10
Åbo	2
Övriga hamnar	1

Siffrorna för 1661—62 äro beräknade ur ovan angivna källa i »Handgar rörande tullväsendet», vol. 29, de för 1685 äro hämtade från H. Rosn, Stockholm som exporthamn för järnet, i En bergsbok, några studier lägnade Carl Sahlin, Stockholm 1921, s. 51.

När vid det nya sjökrigets utbrott de främmande skeppen så gott som alldeles uteblevo och den stockholmska metallexporten hämmades i sitt fria lopp, var det därför ej blott ett lokalintresse utan ett riksintresse av första ordningen som stod på spel. Här grepo emellertid de stockholmska storköpmännen energiskt in: Nils Keder, Thor Rosenström, Pötter-Lilljenhoff och de flesta andra från den förra högkonjunkturens dagar. Även några nya namn märkas, främst Johan Juyst och Alexander Waddall.

Allt tillgängligt tonnage sattes omedelbart in i västerhavstrafik, och nytt anskaffades i mån av behov — huvudsakligen genom inköp från Holland. På så sätt kunde också varuomsättningen i Stockholms hamn under dessa år fortgå lika obehindrad som under den gångna fredstiden, ja än ytterligare stegras. Under åren 1668—71 hade Stockholm årligen besökts av i genomsnitt c:a 400 fartyg om mellan 17,000 och 21,000 läster. År 1672 steg antalet fartyg till c:a 500, medan lästetalet alltjämt höll sig vid 20,000. Men följande år sprungo siffrorna plötsligt upp till resp. 800 och 31,000, en dittills och långt efteråt i Stockholms hamn osedd tonnagemängd, i sin mån ett uttryck för den nya högkonjunkturen.[1]

Resultatet visade sig också i ett nytt storartat uppsving för den stockholmska handelsflottan. Denna, som vid sjökrigets början varit nere på en standard av 90 fartyg om 8,453 l., växte under dessa år så kraftigt, att den redan i maj 1673 omslöt 116 fartyg om 10,413 l.[2] för att ett år senare — efter sjökriget slut — räkna ej mindre än halvt annat hundratal fartyg om c:a 12,800 l. Detta betydde ungefär hälften av det egentliga Sveriges och mer än tredjedelen av hela rikets totala tonnage. Rikshuvudstadens ledarställning inom den svenska sjöfarten betonas än ytterligare därav, att ungefär halvparten av rikets samtliga *stora* fartyg (d. v. s. om minst 100 l.) tillhörde stockholmska redare.

[1] Att fartygens antal ökades proportionsvis så mycket mer än lästetalet berodde därpå, att under dessa år en myckenhet smått tonnage drogs in till Stockholm ifrån Norrland, Finland, Reval, Stettin, Stralsund och Wismar såsom en ersättning för det i västerhavstrafiken insatta större tonnaget. Medan t. ex. Stralsund under de föregående åren sänt c:a 2,000 l. årligen till Stockholm, ökades denna siffra 1673 till över 7,000 l.

[2] Enligt en i Stockholms Handelskollegii protokoll intagen skeppslista

Vid en jämförelse mellan 1667 och 1674 års skepps-
tor finner man för Stockholms vidkommande en betydande
solut och än mer relativ) tillbakagång i de stora skep-
ns såväl antal som framför allt deras genomsnittliga
tetal och en motsvarande förskjutning till förmån för de
llanstora fartygen. Detta är varken att anse som en
lfällighet eller en följd av bristfällig statistik utan som
utslag av en medveten reaktion gentemot de större, dyr-
rare och svårnavigablare fartygen till förmån för de
ärre, billigare och mera lättnavigabla — en utveckling
n särskilt kommerskollegiet under dessa år gång efter
nan gjort sig till målsman för.[1]
De väldiga kvantiteter järn (och även koppar), som från
rgslagens hyttor på sjöar och strömmar fraktades ned
l å ena sidan Stockholms sluss, å den andra Göteborgs
mn, krävde naturligtvis en stor mängd smärre, grundgå-
de båtar. Storleken av detta invattenstonnage torde bliva
årt att ens tillnärmelsevis fixera. En fingervisning rö-
nde *Mälareflottiljen* får man dock av ett ställe i Stock-
olms Handelskollegii protokoll av den 27 juli 1675. Man
öll som bäst på med att söka anskaffa tillräcklig beman-
ng på örlogsflottan, som just fått order att snarast möj-
gt utlöpa. Skutskepparen och åldermannen Johan Nilsson,
m i detta ärende uppkallats i kollegiet, meddelade då
l. a., att i Mälaren funnos vid pass 100 skutor med var-
era två mans besättning, vilka han också lovade att skaffa
am, allt efter som de inkommo.

På basis av de ovan omnämnda i Stockholms Handels-
ollegii protokoll bevarade listorna över uppburna last-,
ro- och fattigpenningar är det ävenledes möjligt att göra
ig en åtminstone ungefärlig uppfattning om det tonnage,
om under denna det bottniska handelstvångets tid förmed-
ade varuutbytet mellan Stockholm och de norrländska och
nska kusterna. Detta tonnage var långt ifrån obetydligt.
Vid sidan av de många små kuststädernas sjöfart frodades
u här en synnerligen livlig bondeseglation, vilken särskilt
genom den kungl. resolutionen av år 1672 rönt ett än kraf-
igare uppsving och framför allt inriktat sig på est- och

[1] Jfr Heckscher, Produktplakatet, s. 703 not. 2.

livländska hamnar.[1] Åtskilliga av dessa skutor — ehuru troligen långt ifrån alla — gjorde emellertid mer eller mindre ofta en avstickare till Stockholm, där de skymta i de ovannämnda listorna. Identifieringen av alla dessa skutor har emellertid väsentligen försvårats därigenom, att i listorna aldrig angivas farkosternas namn, endast deras skeppare, hemort, destinationsort och lästetal. Åtskilliga av dessa skeppare kunna visserligen följas resa för resa och år efter år, medan däremot andra skymta endast mera tillfälligtvis. Då ju ingenting hindrar, att samma skuta vid olika tillfällen kunnat föras av olika skeppare, blir den yttersta försiktighet av nöden vid skutornas identifierande och förtecknande. Nedan angivna siffror hava därför också fixerats vid sannolikhetens nedre gräns och äro sålunda att betrakta som absoluta minimital.[2]

Enligt dessa beräkningar skulle alltså *Norrlandsstäderna*[3] sammanlagt ha ägt en skeppsflotta om minst 2[illegible] skutor och 1,100 l. — med *Söderhamn* och *Hudiksvall* såsom de viktigaste knutpunkterna för kusttrafiken. *Finland* åter synes — inberäknat såväl Bottenhavets som Finska vikens kuster — ha ägt väl 75 skutor om minst 2,70[illegible]. Av dess trenne stapelstäder stod alltjämt trots förluster och besvikelser — *Åbo* främst, numera ägare av 3 à 4[illegible] fartygsläster.[4] *Viborg*, den andra i ordningen, tävlande med Åbo i varuomsättningens storlek, med tjäran som absolut dominerande exportartikel (c:a 75 % av exportvärdet), var däremot i så gott som fullständig avsaknad av eget tonnage och förblev så århundradet ut. Det var tjärakompaniet, som alla protester till trots lade sin tunga hand på den viborgska sjöfarten.[5] Den tredje stapelstaden slut-

[1] Oskar Fyhrwall, Om det botniska handelstvånget. *HT* 18[illegible] s. 63. Jfr E. G. Palmén, Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningens utveckling från Gustaf Wasas regering till 1766. Helsingfors 1876.

[2] Ofta avseglade skepparne från en och samma hemort flockvis ur Stockholms hamn, en omständighet som i sin mån underlättat kontrollen. — Även vid uppskattningen av det baltiska och tyska tonnaget har ovan angivna princip tillämpats, så långt denna samma källa ligger till grund för beräkningarna.

[3] Samt Öregrund.

[4] Se för övrigt C. v. Bonsdorff, Åbo stads historia I. Helsingfors 1889—94, s. 436 f.

[5] Jfr J. W. Ruuth, Viborgs stads historia. Helsingfors 190[illegible], I, s. 350 f.

gen, *Helsingfors*, som länge legat i djup lägervall, tycks der dessa år ha gjort en aktningsbjudande ansträngning t skapa en egen sjöfart, resulterande i en liten handelsotta om 3 à 400 l., även om uppsvinget torde ha varit av mligen tillfällig karaktär.[1] — För övrigt synes Finland haft en kraftigare bondeseglation än någon annan del det svenska väldet. Särskilt frodig var den utanför ylands kust samt vid *Björkö* i Finska vikens nordöstra rn, det senare ett emporium i smått med ett samlat stetal (minst 550 l.) större än någon finsk stapelstads och ed sin fraktfart huvudsakligen inriktad på linjen Stockolm—Björkö—Nyenskans.[2]

Vända vi oss så till den *svenska Östersjökusten söder om tockholm*, så befinnes den (inklusive Gottland) ha vid ifrågaarande tidpunkt disponerat ett tonnage, som säkerligen igst betydligt överstigit 4,000 l. Främsta platsen bland apelstäderna härstädes intog *Kalmar*, som alltjämt med amgång hävdade sin ställning som Sveriges tredje redarad, nämligen näst efter Stockholm och Göteborg.[3] Kalmar ynes för övrigt med alldeles särskild energi ha utnyttjat rigsårens goda konjunkturer med resultat att dess skeppsotta mer än fördubblats (till nära 2,000 l.). Staden ägde tid ej mindre än sju stora skepp. Detta var tydligen er än som behövdes för det lokala varuutbytet, vilket — iligt tullräkenskaperna — ej var så synnerligen stort. tadens export bestod till c:a 50 % av trä och tjära. Sjöassen visa också, att Kalmar borgare drevo en ganska vidyftig utrikes fraktfart ända på Livorno, vilken hamn vid enna tid annars ytterst sällan besöktes av svenska fartyg. et behövdes också ett sådant skepp som Kalmar Kastell ed dess 300 läster och 72 kanoner för att kunna bryta äg över dessa av barbareskiska sjörövare behärskade far-

[1] Jfr E. Ehrström, Helsingfors stads historia. Helsingfors 1890, 71 ff. o. 81.

[2] Enligt 1617 års handelsordonantia hade regeringen t. o. m. en gång rit betänkt på att vid Björkö anlägga en stad med rätt även till utrikes glation. Stiernman I, s. 692.

[3] »Jag måste bekänna det jag näppeligen minns mig hava sett en stad en bättre och commodare situation . . . för seglationen och handeln», ger Christer Bonde i sin »Berättelse om Skånes, Hallands och Blekinges. ıstånd och förbättring» av den 19 aug. 1658. Handl. rör. Skand:s Hist I. s. 85 ff. I denna berättelse givas rika upplysningar om handel och amnförhållanden i de nämnda trenne provinsernas sjöstäder.

vatten. Stadens främste redare voro alltjämt Petter och Johan Bomgårdh samt Didrik Möllenbrock. Men jämte dem hade även Petter Gierdtsson och Petter Weidling, vilka gjort sina lärospån redan under det föregående konjunkturskedet, nu arbetat sig upp till betydande skeppsredare.

Om Kalmar med avseende på sin handelsflottas storlek var den tredje i ordningen bland Sveriges städer, så intog *Norrköping* samma ordningsplats med avseende på handelsomsättningens storlek, med koppar och järn som dominerande exportvaror, vardera med ungefär 40 % av totala exportvärdet. Norrköping hade likväl aldrig varit någon redarstad av betydelse. Dess handel — åtminstone den på Västerhavet inriktade — hade så gott som helt och hållit legat i holländarnes händer, och ännu 1667 hade staden än en handelsflotta av på sin höjd 300 l. Men under 1670-talets första år arbetade sig Norrköping raskt upp till en redarstad av rang, den fjärde i ordningen bland Sveriges städer (d. v. s. näst efter Kalmar). År 1674 kunde det således stoltsera med en skeppsflotta om mer än 1,300 läster. Äran härav tillfaller så gott som odelad en enda man. Jakob Momma-Reenstierna. Denne hade nämligen under åren 16[illegible]—1674 — huvudsakligen på sitt ägande skeppsvarv i Slite — låtit för egen räkning bygga en ståtlig flottilj om sex stora skepp: Arensburg, Johannisburg, Gotlandia. Tre Patriarker, Abel och Marcus Curtius, om sammanlagt c:a 900 l. Då Jakob Reenstierna var ensam ägare till samtliga dessa fartyg,[1] kan han utan tvekan betecknas som Sveriges störste private skeppsredare vid denna tid. Tyvärr måste han dock snart på grund av iråkade ekonomiska svårigheter sälja en del av sina vackra skepp.[2]

Av övriga sjöfartsstäder på Östersjökusten är egentligen endast att nämna *Västervik*. Som exporthamn närmast att jämnställa med Kalmar — dess förnämsta utförselvaror voro trä, tjära och järn till resp. 40, 30 och 25 % av exportvärdet — disponerade det över ett tonnage om blott c:a 450 l.

[1] Endast i Johannisburg hade han några medredare.

[2] Jfr Per Sondén, Bröderna Momma-Reenstierna. *HT* 1911. s. [illegible] f. — Ett annat hans fartyg, Graflijke Huus von de la Gardie, betecknas 1674 som förgånget, och ännu ett, Finlandske Wapnet, vari brodern Abraham var medredare, hade 1673 försålts på offentlig auktion.

dligen ej mer än vad det lokala behovet krävde. — Väster-ks borgare tyckas för övrigt under dessa år haft åtskillig ur med sin skeppsfart. Deras ena vackra skepp Väster-ks-Hjorten, om 160 l. och 24 styckeportar, som år 1672 gick på Frankrike, försvinner spårlöst ur historien, medan ras andra skepp, Svanen, om 170 l. och 24 styckeportar, d här omhandlade tid höll på att spelas dem ur händerna en oredlig skeppare.[1]

Nyköping slutligen — det svensk-finska moderlandets ärde handelsstad, med tonvikten huvudsakligen lagd på porten, varav järn och koppar till mer än 90 % av total-ärdet — tyckes egendomligt nog ha varit i så gott som llständig avsaknad av eget tonnage — måhända en följd den närbelägna rikshuvudstadens övermäktiga konkurrens.

Skånelandskapen spela en mycket underordnad roll i dens sjöfartsannaler.[2] I det stora hela självförsörjande h i saknad av de vanliga svenska, skrymmande utförsel-aroma: järn, trä, tjära, kunde nog också dessa landskap öja sig med ett ganska måttligt tonnage för den nödvän-iga varuomsättningen. Från Skånes och Blekinges samt-ga sjöstäder har jag endast kunnat anteckna ett samlat istetal av ej fullt 1,600 l.[3] — Av de skånska sjöstäderna ar det egentligen endast *Malmö*, som vid denna tid hade ågon mera betydande skeppsflotta: ett tiotal fartyg om à 600 l.[4] — *Hälsingborg* och *Landskrona* däremot, vilka täder under det föregående sjökriget, såsom ovan är nämnt, tövat en anmärkningsvärt livlig rederirörelse under ledning v sina resp. borgmästare, hade sedan dess sjunkit tillbaka sin forna obetydlighet. För Hälsingborg, som år 1667

[1] Om skepparen Daniel Poops alla irrfärder med Svanen se redarnes upplik till Leijonbergh 30 juni 1674 i »Kaperier».

[2] Även i Sundstullsräkenskaperna från 1640- och 1650-talen intaga de n synnerligen undanskymd plats.

[3] Möjligt är dock att denna låga siffra beror på bristande källmaterial, ä ju som nämnt skåneredarne för erhållande av sjöpass lika väl kunde använda sig till sin egen generalguvernör som till kommerskollegiet i tockholm. Av eventuella sjöpass finnes emellertid numera intet i behåll i eneralguvernörens arkiv.

[4] Enligt J. O. Friberg, Malmö Stads Historia, Malmö 1842, s. 97, kulle Malmö 1673 ha ägt 1 stort och 12 små fartyg om sammanlagt 408 l. — Malmö hade för övrigt ännu ingen hamn men en »god och säker redd», är dock inlastningen förorsakade åtskilligt besvär. Stadens handel — mest ed viktualier — var till stor del inriktad på Köpenhamn och Norge. Se hrister Bondes berättelse, s. 120 f.

skröt med en skeppsflotta om 1,000 à 1,500 l., kunna år 1674 föga mer än 200 l. konstateras. Uppsvingets episodiska karaktär bestyrker i sin mån det ovan gjorda antagandet, att det hela i grund och botten ingenting annat var än ett oförsynt lurendrejeri, som det föga lönade sig att söka upprepa, sedan kontrollen skärpts på alla håll. Härför tala också åtskilliga andra omständigheter. Dels hade båda städerna aldrig haft att glädja sig åt någon mera betydande handelsomsättning, då nämligen deras närmaste uppland var relativt fattigt;[1] dels var Hälsingborgs hamn alltjämt i sådant skick, att den ej ansågs kunna lämna skydd åt andra farkoster än dem som kunde dragas upp på land. Ja, stadens egen magistrat framhåller också de usla hamnförhållandena såsom ett av de svåraste hindren för stadens merkantila uppsving.[2] Hälsingborg ägde emellertid åtminstone ett stort skepp, Judit (om 200 l.), huvudsakligen engagerat i fraktfart mellan utländska hamnar. Landskronas stora skepp, Gröneholm (100 l.), gick däremot i mycket regelbunden trafik på Hull.

Skånelandskapens övriga små stapelstäder: Ystad, Kristianstad, Sölvesborg, Karlshamn, Ronneby och Kristianopel, ägde sammanlagt en icke obetydlig handelsflotta av små fartyg.[3] Däremot fanns på denna kust endast ett större skepp Carlshamn (om 110 l.).

Västkustens förnämsta handels- och sjöfartsstad och den andra i ordningen inom det svensk-finska moderlandet var naturligtvis alltjämt *Göteborg*, med sin export huvudsakligen (till c:a 70 %) baserad på järnet samt i andra rummet (till sammanlagt c:a 20 %) på trä och tjära. År 1674 ägde Göteborg ett fyrtiotal fartyg om sammanlagt mer än 3,000 l., bland vilka 17 stora. Av dessa siffror att döma skulle Göteborgs skeppsflotta ha förblivit så tämligen stationär allt ifrån det föregående sjökrigets slut. Men Göteborgs jämförelsevis låga siffra kan även bero därpå, att e

[1] Stundom hade t. o. m. spannmål måst *införas* över Hälsingborg.

[2] Hälsingborgs skrivelser och besvär 16 nov. 1672 samt 1675. Även Christer Bonde konstaterar Hälsingborgs »farliga redd och elaka hamn». — Landskronas hamn däremot var av yppersta beskaffenhet: Bonde ansåg, att en hamn sådan som denna näppeligen står att finna»; den var »ett under av Naturen». Christer Bondes berättelse, s. 111 och 116.

[3] Minst 500 l. men troligen betydligt mera, ehuru de många små skutorna här nerifrån äro mycket svåra att vederbörligen identifiera.

entuell tonnageökning ej återspeglas i stockholmska käl-
r då nämligen en hel del sjöpass veterligen utfärdades även
ort och ställe av kommersepresidenten Abraham von Eijck.[1]
Stadens förnämsta redare voro alltjämt de samma som
ıder föregående period, men därjämte möta även några
tillkomna, såsom Frans Kock och Henrik Elking.

En livlig sjöfartsstad var ävenledes *Marstrand*, vars
ånga små fartyg (av sammanlagt c:a 600 l.) bedrevo en
rig trafik på England och Holland.

En annan västkuststad, som under dessa år utvecklade
storartad energi på sjöfartens gebit, var *Uddevalla*, sedan
t år 1667 fått kungligt privilegium på utrikes seglation
ed Saltkällan som sin enskilda lastageplats.[2] Staden, som
ır avsedd att bli stapel för trävaruexporten från norra
ohuslän och Dalsland, hade år 1674 skaffat sig en liten
ındelsflotta på minst sju fartyg om 4 à 500 l., varibland
å stora, Granen och Förgylte Engeln. Såsom stadens
riftigaste skeppsredare framstår Anders Larsson.

Av Hallands båda stapelstäder var *Halmstad* den utan
ımförelse mest betydande med en i förhållande till ex-
orten avsevärt stor import, ej underligt då ju Halmstad
ır den naturliga importhamnen även för stora delar av
dvästra Småland ända upp till Jönköping, vilken stad ju
nåste nödvändigt hava sin tillförsel från Halmstad och
ock vara betänkt fournera hela landet».[3] Halmstads eget
nnage tycks emellertid ha varit mycket obetydligt med
ıdast ett medelstort fartyg, Margareta (70 l.), med jön-
öpingsborgare som delägare och i tämligen regelbunden
afik på Amsterdam. — *Varberg* däremot hade en mycket
betydlig varuomsättning (huvudsakligen import), och det
ıda på staden skrivna fartyget, Ås Kloster (60 l.), ägdes

[1] *KmKP* 24 jan. 1673: »de Engelske ha varit otålige däröver». —
ren 1673 o. 74 beteckna även för Göteborg ett starkt markerat uppsving
om sjöfarten. Se I. Lind, Göteborgs handel och sjöfart 1637—1920. Tab.
9 o. 70.

[2] *RR* 26 mars 1667.

[3] *KmKP* 28 mars 1671. Jönköpings sjöfartsintressen tillvaratogos
r övrigt under dessa år av den driftige handelsmannen och »apotekaren»
irstädes Peder Håkansson. Om honom se för övrigt Rudolf Björkman,
önköpings historia. Jönköping 1917—19. III, s. 350. — Enligt Christer
onde måste Halmstad »fournera en stor del av Småland och Västergötland
ed vad de behöva». Staden hade »ingen särdeles hamn ... utan allena
ı redd».

egentligen av den svenske kommissarien i Amsterdam Johan Silfwercrona och gick huvudsakligen i utrikes fraktfart.

Utom denna stapelstädernas sjöfart bedrevs också utefter hela västkusten en synnerligen kraftig bondeseglation hemmahörande framför allt i Bohuslän och norra Halland (Fjäre härad).[1] Omfattningen av denna bondeseglation, som i stor utsträckning var inriktad på Skottland, England och Holland, är det emellertid omöjligt att ens tillnärmelsevis fixera. Därför torde också det här för Västkusten i dess helhet beräknade tonnaget av c:a 4,800 l. ej på långt när motsvara det som verkligen förefunnits.

Vända vi oss slutligen till Sveriges transbaltiska besittningar och närmast till *Östersjöprovinserna*, så är att anteckna, att dessa alltjämt i stort sett saknade en egen skeppsflotta, motsvarande dessa landsdelars stora ekonomiska betydelse och mäktig att föra ut på världsmarknaden deras värdefulla exportvaror: spannmål, hampa, mastträd. Såsom redan är nämnt låg ju också vid århundradets mitt Östersjöprovinsernas storhandel till c:a 85 % i holländarnes händer. Vad ovan sagts gäller särskilt om *Riga*, en gång Östersjöns näst Danzig förnämsta exporthamn, varifrån vid århundradets mitt utgått ungefär halvparten av alla de fartyg, som från svenska östersjöhamnar passerat Sundet på väg till Västerhavet. Efter allt att döma synes emellertid Riga efter det nordiska kriget och Olivafreden hava i ekonomiskt avseende gått högst väsentligt tillbaka[2] till följd av bl. a. de oroliga politiska förhållandena i dess polska och ryska uppland samt den kurländska hertigens energiska försök att avleda dünahandeln till sina egna kurländska hamnar. Att under sådana förhållanden söka nyskapa någon inhemsk rederirörelse i Riga var näppeligen att tänka på. Det radikalt misslyckade försöket under det förra sjökriget lockade knappast till efterföljd. Riga synes vid här omhandlade tidpunkt i själva verket ha totalt saknat eget tonnage. Betecknande är att under de tolv åren 1668—1679 intet enda rigafartyg angjort Stockholms hamn.[3]

[1] Betygad även av Christer Bonde, s. 86 f. Jfr. Stiernman II s. 307 och Palmén, a. a., s. 57.
[2] Se t. ex. de ständiga klagomålen i Generalguvernörernas brev t. K.M., Livonica.
[3] Enligt Stockholms Handelskollegii protokoll.

Östersjöprovinsernas totala tonnage torde år 1674 näppe-
en ha överskridit 1,700 l. Den enda redarstaden av någon
tydenhet var *Reval* med c:a 800 l., huvudsakligen smärre
koster i livlig trafik på Stockholm. — I *Arensburg* be-
evs sedan åtskilliga år en betydande rederirörelse av
argareta Kohl, änka efter borgmästaren i staden, Joachim
hultze. För övrigt synas både *Ösel* och *Dagö* ha varit
mort för en icke obetydlig bondeseglation.

En helt annan bild förete däremot Sveriges *tyska pro-
nser*. Från dessa kan under året 1674 konstateras ett
efintligt tonnage av sammanlagt åtminstone 125 fartyg
1 c:a 5,600 l. — Främst bland de tyska städerna stod
mera *Wismar*, vilket under den svenska regeringens vård
h gynnat av åtskilliga privilegier — nederlagsfrihet samt
lfrihet för ett visst antal smärre fartyg[1] — hade att
rete ett hastigt uppsving med betydande resultat. År
74 räknade det en skeppsflotta på ett fyrtiotal fartyg om
inst 2,100 l., däribland icke mindre än åtta stora skepp,
m förmedlade varuutbytet med Västerhavets hamnar. —
tralsund åter räknade ett sextiotal för det mesta små skutor
n sammanlagt åtminstone 2,000 l. med sin sjöfart huvud-
kligen inriktad på Sverige och speciellt på Stockholm,
örandes dit spannmål och den uti fisk förbytandes». —
tettin slutligen har för året 1674 att förete endast ett
ugutal fartyg om c:a 1,000 l., bland vilka tre stora.[2] —
ven Pommerns övriga små sjöstäder, Greifswald, Anklam
a., ägde en del skutor, som även de någon gång gjorde
1 påhälsning i Stockholm.[3]

---

[1] Stiernman III, s. 66 f., 130 ff., 923 ff.

[2] En skeppslista från maj 1672, uppsatt av stadens magistrat, upp-
ter emellertid 19 medelstora och stora fartyg om sammanlagt 1,365 l.
m.Koll. till Leijonbergh. Bilaga. Anglica. — Stettin klagade vid denna
i över att dess handel led mycken skada genom den av brandenburgske
urfursten anlagda kanalen mellan Oder och Spree (vid Müllrose), »efter
m alle de varor, som förr ha gått åt Stettin och sedan uppåt Schlesien och
odet, gå nu igenom Hamburg och be:te grav.» *KmKP* 3 maj 1670.

[3] Walther Vogel (Zur Grösse etc.) citerar (s. 295) för *Wismars*
dkommande en skeppslista av år 1669 om 43 fartyg och 2.038 l. samt en
nan av år 1673 om 45 fartyg och 2.586 l.; för *Stralsund* (s. 297) en
ta från 1685 om 38 fartyg och 1.028 l.; för *Stettin* (s. 298) en lista
in 1680 om 33 små fartyg och högst 1,000 l. För det övriga svenska
mmern synes Vogel beräkna ett tonnage något understigande 1,000 l. —
äligt Vogels uppskattning skulle sålunda det samlade tonnaget i Sveriges
ska besittningar ha belöpt sig till c:a 150 fartyg om 5,000 à 5,600 l., en
pskattning som ganska väl stämmer med här ovan meddelade, på stock-

Till dessa städer kommer slutligen *Stade*, som säkerligen ävenledes hade en del fartyg, vilka dock skymta allt för sporadiskt för att medgiva någon säker uppskattning. Endast ett skepp, Burg von Stade om 90 l., kan med säkerhet konstateras.[1]

Den svenskbaltiska stormakten ägde alltså vid sjökrigets slut och omedelbart före dess eget inträde som agerande part i den stora europeiska kampen en skeppsflotta av minst 550 fartyg och drygt 34,000 läster, varav på det svensk-finska moderlandet kommo c:a 400 fartyg om minst 27,000 läster. Här inställer sig omedelbart den frågan: Vad innebära i själva verket dessa siffror? Huru utfaller en jämförelse mellan en svensk skeppsflotta av ovan angivna storlek och övriga samtida handelsmariner?

Här beträder man emellertid ett område, som ända in i senaste tid varit höljt i dunkel. I allmänhet har beträffande 1600-talet samtidens egen uppskattning av de existerande handelsmarinernas mäktighet utan vidare godtagits av den historiska forskningen, huru fri denna uppskattning än varit från statistiskt underlag samt från början influerad av politiska beräkningar. Holländarne skulle sålunda vid 1600-talets mitt ha ägt en handelsflotta om 15 à 16,000 fartyg, och i proportion därtill hava sedan övriga staters handelsflottor upptaxerats. Denna imponerande siffra härrör ursprungligen från det år 1662 i Amsterdam utgivna, av de Witt närstående personer författade arbetet »Interest van Holland», denna »den holländska frihetens höga visa

holmskt källmaterial baserade siffror. Dock är att märka att dessa siffror måste betraktas som minimital, då det å ena sidan är föga troligt, att [illegible] förefintligt svenskt-tyskt tonnage kunnat komma till synes i de av mig begagnade stockholmska källorna, och å andra sidan Vogel vid sina beräkningar delvis stöder sig på skeppslistor från tiden omedelbart efter det pommerska kriget, vilket naturligtvis måste ha gått förhärjande fram över de pommerska sjöstädernas skeppsflottor.

[1] Beslagtaget i Virginien av den engelske guvernören och satt i pris, men återköpt av skepparen. — Det ser för övrigt ut som om Stade även under detta sjökrig sökt upprepa kuppen från det föregående fast i något andra former. I nov. 1672 översände nämligen Stades magistrat till residenten Leijonbergh i London en förteckning på sex skeppare, som under året blivit borgare i staden och utrustats med sjöpass av stadens myndigheter. Dessa sex förde naturligtvis med sig var sitt fartyg, sammanlagt c:a 660 l. — ett ganska betydande tillskott till stadens skeppsflotta. Se »Kaperier».

rsprungligen brukad av det oligarkiska partiet i Holland som en trumf i dess antioraniska propaganda, upptogs mma siffra med förtjusning av Colbert att användas såsom t härligt lockbete i hans antiholländska politik och har i den vägen så småningom vunnit burskap i den historiska tteraturen. Först helt nyligen har problemet upptagits ll kritisk granskning, nämligen av Walther Vogel i hans an omnämnda uppsats (av år 1915). I trots av källmate-alets bristfällighet och undersökningsresultatets därav föl-nde approximativa karaktär, anser sig likväl *Vogel* be-ttigad att högst väsentligt reducera de hittills gängse fferuppgifterna. Den holländska skeppsflottan omkring år 570 uppskattar han sålunda till endast c:a 3,500 fartyg och övriga staternas handelsmariner i proportion därtill. lutresultatet framgår av följande siffror:

Holland	284,000	läster
England	47,000	»
Skottland	5,000	»
Frankrike	40,000	»
De tyska hansestäderna	52,000	» [1]

Dessa siffror — i den mån nämligen de visa sig hålla reck — betyga således ännu en gång, i huru hög grad en holländska handelsflottan alltjämt dominerade på världs-aven. Sannolikt torde den ännu vid denna tid ha omslutit inst hälften av det samlade europeiska tonnaget.

Vidare framgår till fullo, huru blygsamma de europeiska taternas handelsmariner i själva verket voro ännu i slutet v 1600-talet, om man nämligen jämför dem med nutidens itteflottor. Visserligen är det en ytterst vansklig sak att ka översätta forna tiders läster i moderna registerton att ymedelst skaffa sig en något så när adekvat föreställning m dessa gamla handelsflottors verkliga storlek och trans-ortförmåga. Men även med den mest liberala uppskattning orde man väl näppeligen kunna anslå transportkapaciteten

[1] Häri inberäknat även det tonnage, som hörde hemma i Danzig och stpreussen samt i Sveriges och Danmarks tyska besittningar; göres avdrag r detta tonnage, blir siffran 39,000 läster.

hos det samlade europeiska tonnaget vid här omhandlade tid till mer än på sin höjd hälften av den svenska handelsflottans i våra dagar eller med andra ord högst 1 % av det nu existerande världshandelstonnaget. Här om någonsin äga Harald Hjärnes ord om det sjuttonde århundradets kvantitativa förhållanden sin fulla tillämpning: »I jämförelse med nutidens siffertal gör det dåvarande Europa, så att säga statistiskt, nästan intrycket av en lilleputtvärld, liksom det i ännu sällsammare förminskning återspeglas under den samtida kapten Gullivers mikroskop».[1]

Men mot bakgrunden av de Vogelska siffrorna framstår också den svensk-baltiska stormakten — med ett samlat tonnage av minst 34,000 läster — såsom en sjömakt av ingalunda föraktliga dimensioner, visserligen icke i stånd att uthärda en jämförelse med det havsbehärskande Holland och likaledes överflyglat av det våldsamt uppåtsträvande England, men ingalunda ovärdigt att nämnas vid sidan av Colberts Frankrike eller de tyska hansestäderna.

Det får emellertid icke förgätas, att denna svenska skeppsflotta åtminstone delvis var ett resultat av en tillfällig konjunktur. Skulle den också för framtiden kunna hållas uppe i sin nyvunna standard, eller skulle den endast bliva en episod i den svenska sjöfartens historia?

* * *

Vid sextonhundratalets mitt kan Hollands sjövälde anses ha kulminerat. Och allt ifrån 1660-talets början hade holländarne måst åse, huru nya sjömakter — med en energi och målmedvetenhet som aldrig tillförne — trängde sig fram på hav och marknader, som holländarne dittills nära nog betraktat som sin uteslutande tillhörighet: England på Oceanen, Frankrike över Medelhavet, Sverige vid Östersjön. Under några fruktansvärda ögonblick — året 1672 — hade det t. o. m. sett ut, som om Holland självt och hela dess havsvälde skulle ohjälpligt störta samman. Det visade sig emellertid snart, att holländarne alldeles icke voro sinnade att låta sig besegras utan kamp, och knappast hade de

[1] Karl XII och riksförsvaret, i Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död. Utgiven av Samuel Bring, s. 11.

ter Westminsterfreden fått sina händer och hamnar fria, rrän de energiskt grepo sig an med att söka återvinna na förlorade positioner. Ej minst vid Östersjön, alltjämt ras »mater commerciorum». Manstarka gingo de sålunda mmaren 1674 åter in genom Öresund — på något avstånd ljda av sina konkurrenter engelsmännen. Ännu en gång tade det sig för svenskarne till en hård tävlingskamp — t avgörande provet för den nyskapade svenska handelsarinen.

Då inträffade emellertid händelser, som kommo att bråd-örta utvecklingen. Det visade sig nämligen, att den svenska ormakten ej i längden kunde hålla sig utanför den stora rigiska konflikt, som redan indragit större delen av den ıropeiska kontinenten i sina virvlar. Allt ifrån nyåret 675 befann sig Sverige i krigstillstånd med Brandenburg, juni kom Hollands krigsförklaring, i juli kejsarens, i sept. Danmarks.

Därmed var också vägen mellan Östersjön och Västeravet spärrad för den svenska skeppsfarten med allt vad etta måste betyda för svensk export, svensk industri och venska tullinkomster.

Allas förhoppningar riktade sig under sådana förhållanden mot örlogsflottan: dess vittgående uppgift blev att narast möjligt slå den danska, rensa Östersjön från danska ch brandenburgska kapare, trygga förbindelserna med de yska provinserna samt slutligen bryta väg till Västerhavet ör Sveriges handelsflotta och stapelvaror.[1] Resultatet är änt: först den oförsvarliga senfärdigheten och sedan det ullständiga misslyckandet. Öresund var och förblev spärrat. 'örbindelsen med de tyska provinserna och de därstädes ämpande trupperna var definitivt bruten. Danska örlogskepp och kapare behärskade alltjämt Östersjön och det allt ullständigare för varje år som gick och för varje ny dansk jöseger. Den svenska handelsflottan var under alla dessa r så gott som fullständigt bortsopad från Östersjön ända pp till de stockholmska och finska skärgårdarna. Endast skydd av dessa kunde ännu en del smärre skutor uppätthålla förbindelsen mellan rikshuvudstaden samt Norr-

[1] Se K.M:s instruktion för riksamiralen 31 aug. 1675. *RR.*

land, Finland och Reval. Blott en och annan gång vågade sig någon mindre farkost från Kalmar eller Västervik upp efter kusten till Stockholm. Ingenting visar bättre huru fullständigt Östersjön gått förlorad för svenskarne än den omständigheten, att under nära fyra år — från hösten 1675 till sommaren 1679 — sammanlagt endast tre små stralsundsskutor gästade Stockholms hamn.[1]

Under sådana förhållanden såg det en tid ut, som om den svenska in- och utförseln till och från östersjöhamnarna skulle helt och hållet avbrytas och de stora svenska stapelvarorna bliva liggande på kajerna till oöverskådlig skada för Sveriges hela näringsliv. Då kom räddningen — och det från England.

Redan i slutet av föregående år hade Leijonbergh från London kunnat inberätta, att »de engelska commercierne hava nu på tre års tid varit otroligt fördelaktige, men aldrig så store som nu på 6 à 7 månaders tid».[2] Och en vecka senare hette det än ytterligare, att enligt köpmännens utsago den engelska handeln ej på hundra års tid varit så livaktig som nu.[3] I själva verket betecknar också det stora sjö- och kontinentalkriget på 1670-talet det avgörande genombrottet i den engelska sjöhandelns historia.

När nu genom Sveriges indragande i kriget den svenska handelsflottan så gott som fullständigt sattes ur funktion öppnades ett nytt stort område för den engelska företagsamheten. Och från och med eftersommaren 1675 kunde man från Hälsingörs tullbrygga få skåda en dittills aldrig sedd syn: en oavbruten ström av engelska och skotska fartyg, stora och små, på infärd i Östersjön för att i sinom tid återvända lastade med goda svenska stapelvaror. Och denna trafik fortsattes sedan de fyra krigsåren igenom. Säkerligen har den engelska flaggan varken förr eller senare till den grad dominerat i Stockholms hamn som under dessa år: av allt från Stockholm utklarerat tonnage var

[1] De förut omnämnda sjöfartslistorna i Stockholms Handelskollegii protokoll ge en synnerligen belysande bild av Stockholms sjöfartsförhållanden under krigsåren och de kastningar dessa undergingo.

[2] »Vilket allt synes correspondera med den dessin, som konungen och hovet sig vid siste rupturen med Holland promitterade.» Leijonbergh till K.M. 4 nov. 1674.

[3] Leijonbergh till K.M. 13 nov. 1674.

ex. år 1676 ej mindre än 60 % av engelsk och skotsk tionalitet.[1]

Det dröjde emellertid ej länge, förrän även holländarne rjade infinna sig. Den 26 nov. 1675 hade nämligen i ockholm avslutits ett handelsfördrag mellan Sverige och lland, enligt vilket den holländska handeln på svenska mnar skulle få ostört fortgå, i trots av att de båda makna alltjämt formellt lågo i brinnande krig med varandra. olländarne infunno sig dock aldrig under dessa år så talt som engelsmännen: endast 30 % holländare mot 70 % gelsmän och skottar.

Resultatet blev också, att varuutbytet mellan Sverige n Västeuropa under hela kriget kunde fortgå lika ostört n i samma utsträckning som i fredstid, säkerligen till or vinst för engelsmän och holländare men även till fromma r svensk industri och svenska tullinkomster. — Först på hösten 1679, sedan freden återställts, kunde den första ockholmsskutan åter sticka ut genom Öresund på väg till isterhavet.

Under tiden hade den stora svenska handelsflottan legat erksam inne i hamnarna, undantagandes naturligtvis de nå farkoster, som inomskärs kunde smyga sig fram utefter isterna samt de stora monterade skepp, vilka uttagits i onans tjänst.[2] Åtskilliga av dessa senare gingo under iget förlorade, strandade, brändes eller togos av danarne;[3] de flesta synas dock vid krigets slut ha kunnat erställas till sina ägare.[4]

Att avgången inom den svenska handelsflottan under igsåren varit högst betydande — såväl genom krigsförster som haverier och försäljning — finnes förvisso ingen ledning att betvivla, så mycket mer som nyanskaffningen nder dessa år torde varit minimal. Helt säkert har dock uvudmassan av de svenska handelsfartygen, såväl de mindre

[1] Mot 5.5 % i genomsnitt åren 1668—1671.

[2] Sammanlagt uttogos i olika omgångar 46 fartyg i dylik tjänst.

[3] Så t. ex. erövrades: Caritas, Angeln Gabriel, Flygande Vargen, avsfrun, Stockholms Järnvåg, Kalmar Kastell, Leoparden och Wrangels dats.

[4] Så Gustavus, Konung David, Krönte Kärleken, Vita Lammet, Pärlan, osen, Konung Salomon, Salvator och Trumslagaren. Se den av Zetteren meddelade skeppslistan. Bil. II, s. 564.

som de större, överlevat kriget och bildat den fasta kärna omkring vilken i sinom tid en ny och än mer imponerande skeppsflotta kunde byggas upp i den nya fredens hägn.[1]

[1] Storleken och beskaffenheten av Sveriges handelsflotta under stormaktstidens sista skeden är visserligen ett ännu oskrivet kapitel. I litteraturen föreligga egentligen endast tvenne uppgifter, nämligen från åren 1693 och 1697. Enligt den förra, hämtad ur K. Maj:ts proposition till riksdagens sekreta utskott, skulle Sverige ifrågavarande år ha ägt 94 mer[illegible] samt 656 mindre fartyg (varav Stockholm resp. 62 och 142), sammanlagt alltså 750 fartyg. Den senare uppgiften åter, tagen ur Kommerskollegii underd. berättelse till K. M., avser endast Stockholms handelsflotta: [illegible] värbara och 150 halvfria, alltså sammanlagt 229 fartyg. Loenbom. Handlingar till Kung Karl XI:s historia XIV, s. 215 och IV, s. 6. — T[ill] komplettering av dessa siffror och till jämförelse med de ovan för året 169[3] framförda må här — preliminärt och utan kommentarer — anföras några uppgifter om *Stockholms* handelsflotta vid tiden omkring sekelskiftet 17[00], sammanställda ur en del i Stockholms Stads Arkiv bevarade »Förteckningar på Skepp och Farkoster»:

År	Antal fartyg	Därav utan uppgivet lästetal	Läster	År	Antal fartyg	Därav utan uppgivet lästetal	Läster
1693 . . .	180	2	16,930	1706 . . .	165	—	15,[illegible]
1695 . . .	223	8	23,398	1707 . . .	179	—	16,[illegible]
1698 . . .	219	9	21,686	1708 . . .	159	2	14,[illegible]
1703 . . .	154	7	15,729	1709 . . .	197	3	17,[illegible]
1704 . . .	164	5	16,175	1710 . . .	192	7	16,[illegible]
1705 . . .	161	3	15,015				

Dessa förteckningar äro extraherade ur den stora, i samma arkiv bevarade serien »Skeppsprotokoller (Skeppares och Skepsfolcks Förhör uti Stockholms Stads Handelscollegio)» för åren 1691—1741, 51 vol. — en [illegible]vande källa för studiet av den stockholmska handelsflottans och den stockholmska sjöfartens, ja för hela östersjöfartens historia under angivna tidsperiod: det andra koalitionskrigets, det stora nordiska krigets och det svenska produktplakatets tid.

Bland här ovan använda förkortningar torde endast följande behöva förklaras:

RP = Riksrådsprotokollet.
KmKP = Kommerskollegii protokoll.
KmKR = Kommerskollegii registratur.
Stiernman = Stiernman: Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar etc. angående Sveriges Rikes commerce-, politie och oeconomie.

Samtliga citerade otryckta källor tillhöra — där ej annat är särskilt angivet — Svenska Riksarkivet.

Bil. I.

morterna för samtliga i Stockholm utklarerade fartyg 1668—79 (i % av lästetalet).

År	Svenska riket			Utlandet				Total %
	Sverige–Finland	Provinserna	Summa	Holland	Engl. o. Skottl.	Övriga länder	Summa	
668 . .	55	16	71	16	5	8	29	100
69 . .	53	28	81	6	6	7	19	»
70 . .	58	28	86	4	4	6	14	»
71 . .	47	23	70	20	7	3	30	»
72 . .	53	33	86	6	—	8	14	»
73 . .	49	40	89	3	—	8	11	»
74 . .	56	29	85	8	3	4	15	»
75 . .	33	26	59	5	30	6	41	»
76 . .	13	11	24	12	61	3	76	»
77 . .	16	11	27	20	49	4	73	»
78 . .	9	9	18	32	40	10	82	»
79 . .	23	15	38	18	33	11	62	»

emorterna för i Stockholm på västerhavshamnar (Hamrg, engelska, skotska, holländska, franska och portusiska) utklarerade fartyg 1668—79 (i % av lästetalet).

År	Svenska riket			Utlandet				Total %
	Sverige–Finland	Provinserna	Summa	Holland	Engl. o. Skottl.	Övriga länder	Summa	
668 . .	63	6	69	24	6	1	31	100
69 . .	69	10	79	10	10	1	21	»
70 . .	79	7	86	7	6	1	14	»
71 . .	49	11	60	29	11	—	40	»
72 . .	75	15	90	10	—	—	10	»
73 . .	84	10	94	6	—	—	6	»
74 . .	64	9	73	21	6	—	27	»
75 . .	—	—	—	13	82	5	100	»
76 . .	—	—	—	17	83	—	100	»
77 . .	—	—	—	27	73	—	100	»
78 . .	—	—	—	45	55	—	100	»
79 . .	1	—	1	30	69	—	99	»

Skeppslista 1674.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Stockholm.		
St. Anna	66—75	200
Bonne Esperance	71—74	120
Carlberg	73—74	120
Carolus	73—74	120
Charitas	69—76	106
Deaman'	72—74	180
Delphin	71—74	200
Drottningholm	71—75	120
Elisabeth	(68)—73—80	160
Elisabeth	74	160
Engeln Gabriel	65—77	200
Flygande Wargen	70—75	250
Fortuna	71—77	180
Förgylte Hoppet av Stockholm	72—74	150
Förgylte Cronan	73—74	100
Gustavus	69—80	225
Haffsfruen	67—77	300
Halfwe Månen	63—75	160
Hoffnung	74	150
Hoffnung	67—75	140
Hoppet	72—74	150
St. Jacob	61—74	100
Jacob Patriarcha	74—75	100
St. Johannes	74	170
Justitia	71—74	180
Konung David	61—74	140
Konung David	67—74	100
Krönte Björnen	70—74	160
Krönte Constantia	73—76	130
Krönte Kärleken	72—76	175
Leoparden	71—76	125
St. Maria	68—75	250
St. Nicolaus	72—74	120
Pallats von Graf Magnus	67—75	180
Pallats von Graf Wrangel	67—75	200
Patientia	72—74	100
Perla l. Unio	71—79	130
St. Petter	73—74	140
Resande Mannen	66—74	100
Riddarhuset	70—74	200
Salvator	69—75	200
Salvator	70—75	140

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Slottet Norcoping	71—74	[illegible]
Stockholms Rådhuus	66—73	[illegible]
Stockholms Slott	70—75	[illegible]
Stockholms (Jern-) wågh	70—75	[illegible]
Swänske Biörnen	66—75	[illegible]
Sölfwitzborg	72—75	[illegible]
Trumslagaren	66—75	[illegible]
Unge Boender	72—73	[illegible]
St. Andreas	72—75	[illegible]
Bancer	72—75	[illegible]
Bergstad	73	[illegible]
Boyan	72—74	[illegible]
Brahestad	70—75	[illegible]
Brehmerhuus	74—75	[illegible]
St. Catarina	74—75	[illegible]
Diuregården	74—75	[illegible]
Engeln Raphael	73—75	[illegible]
Falken	71—73	[illegible]
Finnekoo	74	[illegible]
Fortuna	74	[illegible]
Fortuna	73—75	[illegible]
Fortuna	73—75	[illegible]
Fyra Wäder (l. Winder)	72—74	[illegible]
Förgylte Drufwan	68—74	[illegible]
Försichtighet (Prudentia)	71—75	[illegible]
Grå Ulfwen (Wargen)	68—74	[illegible]
Hercules	73—74	[illegible]
Hoppet	67—75	[illegible]
Hoppet	66—74	[illegible]
Hoppet	72—74	[illegible]
Hoppet	73—74	[illegible]
Hwita Dufwan	70—75	[illegible]
Hwita Hästen	65—73	[illegible]
Hwite Lambet	71—74	[illegible]
St. Johannes	71—74	[illegible]
St. Johannes	73—74	[illegible]
St. Johannes	73—75	[illegible]
Johannes Baptista	65—74	[illegible]
Konung David	74	[illegible]
Korndragaren	73—74	[illegible]
Laxen	73	[illegible]
Lille Silfwercrohn	67—74	[illegible]

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Lorentz	73—74	65
Maria	70—74	50
Maria	74—75	50
Mathias	73—75	70
rcurius	73	50
rgonstiernan . .	71—74	80
:tunus	74	50
Nicolaus	72—74	90
Nicolaus	70—75	80
Nicolaus	73—74	60
rdstiernan . . .	72—75	50
:ientia	73—74	50
Paul	70—75	70
icanen	74—75	80
Petter	73—74	50
lvator	74	80
vator	70—74	50
ıvator Mundi . .	70—74	50
ålandz Levonet .	74	70
ckholm	73—74	60
re Christopher .	73—74	80
loborg	74—75	70
nus	69—74	96
jnfatet (Röde-) .	66—75	60
omar	73—75	60
pelboom	69—74	18
rland	74	40
bora	71—74	40
lken	70—74	30
rtuna	73—74	48
rgylte Wargen .	74—75	40
ppet	66—75	30
Johannes	72—73	45
Johannes	67—74	30
nung David . . .	71—74	40
ndorm	66—75	40
rgaretha	72—75	20
lican	73—75	20
. Petter	70—75	30
hächtan	74	10
iernan	70—75	25
ge Tobias . . .	73—74	40
ijndrufwan . . .	70—75	40
ej namngivna skutor	73—75	610
= 147.		12.833
Göteborg.		
rahams Offrande .	66—74	125
stel von Gotenburgh	66—75	130
rijte Dufwan . .	67—74	100
isabet	63—73	165
geln Gabriel . .	72—74	160
rgylte Falcken .	65—77	120

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Hoppet	73	100
St. Jacob	72—74	150
Johannes Baptista .	65—74	100
Johannes Evangelista	65—76	100
Kattan	74	100
Konung David . . .	72—73	120
Patientia	68—74	170
Rosen	65—79	170
Salamander	74—75	150
Salomon (Konung-) .	65—74	150
Swanen	63—75	165
St. Andreas	74	50
Blåå Dufwan . . .	67—73	70
Carolus	73—74	65
Fortuna	67—74	70
Fortuna	74	50
St. Georg (St. Jöran)	68—74	50
Göteborgs Stadzhuus	73—74	60
Hoppet	67—74	50
Konung David . . .	71—73	65
St. Nicolaus	61—74	60
St. Peter	72—74	60
Delphin	74	12
Engeln Raphael . .	68—74	40
Förgylte Falcken .	67—73	40
St. Georg	73	17
Gröne Jägaren . . .	73—74	25
Göteborg (Stadt Gotenborg)	72—74	40
Harder	73—74	20
St. Johannes . . .	73—74	20
Ny Elfzborg . . .	73—74	30
Göteborg	74	—
= 38.		3.169
Strömstad.		
Maria	73	14
St. Oloff och Christina	73	32
= 2.		46
Uddevalla.		
Förgylte Engeln . .	74	150
Granen	71—74	110
St. Andreas	71—74	60
Patientia	71—74	80
St. Johannes	73	16
St. Petter	74	—
Spes	73	—
= 7.		416
Marstrand.		
St. Andreas	73—75	50
St. Johannes . . .	72—74	70

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
St. Maria	72—73	90
St. Petter	72—74	50
St. Andreas	73	40
St. Andreas	72—75	30
St. Andreas	72—74	18
St. Anna	74	30
St. Anna	74	16
Emanuel	73	35
Fortuna	(67)—73	14
St. Jacob	73—75	24
St. Johannes	72—75	40
St. Johannes	73	20
St. Maria	72—73	20
Patientia	72—74	30
= 16.		**577**

Kungälv.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Fortuna	72—73	55
St. Johannes	72—73	30
Salomon	74	25
= 3.		**110**

Fjäre härad.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Fortuna	74	60
Wilhelm	74	50
St. Andreas	73—74	17
St. Andreas	73—74	14
Falcken (Förgylte-)	72—74	18
Hoppet	73—74	40
St. Johannes	73—74	20
St. Johannes	73—74	16
Röde Rosen	72—73	40
St. Petter	74	—
= 10.		**275**

Varberg.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Åhs Closter	70—73	60
= 1.		**60**

Halmstad.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Margareta	72—74	70
Fortuna	73	30
Röda Rosen	72—73	30
Spes	74	20
= 4.		**150**

Hälsingborg.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Judith	73—74	200
Emanuel	74	35
= 2.		**235**

Landskrona.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Gröneholm	70—74	[illegible]
Hoppet	74	[illegible]
Hoppet	73—74	[illegible]
Hoppet	73	[illegible]
= 4.		[illegible]

Malmö.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Hoppet	72—74	[illegible]
Store Fortuna	72—73	[illegible]
Falcken	72—74	[illegible]
Fortuna	72—74	[illegible]
Fortuna	72—73	[illegible]
St. Johannes	72—74	[illegible]
Jägaren	72—74	[illegible]
St. Maria	67—74	[illegible]
Tobias	66—73	[illegible]
Unge Tobias	66—73	[illegible]
= 10.		[illegible]

Karlshamn.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Carlshambn	70—74	[illegible]
= 1.		**110**

Ronneby.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Fortuna	70—74	[illegible]
Fortuna	74—75	[illegible]
St. Catarina	72—73	[illegible]
Gud med oss	73—74	[illegible]
St. Petter	71—73	[illegible]
Staden Ronneby	71—73	[illegible]
= 6.		[illegible]

Kristianopel.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Margareta	73—74	[illegible]
Maria	72—75	[illegible]
= 2.		[illegible]

Kalmar.

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Calmar	68—75	[illegible]
Castellet af Calmar	72—76	[illegible]
Förgylte Solen	67—75	[illegible]
Die Mühle	69—75	[illegible]
St. Nicolaus	73—74	[illegible]
Nordstiernan	63—73	[illegible]
Öland	72—75	[illegible]
Halfwe Månen	73—75	[illegible]
Hwijte Lambet	73—74	[illegible]
St. Johannes	73—75	[illegible]
St. Maria	73—75	[illegible]
St. Petter	74—75	[illegible]

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
ator	73	55
lands Levon	72—74	60
ıe Jägaren	74—75	10
Johannes	74—75	40
ıren	74—75	40
Maria	72—74	30
eıtia	74—75	8
gan	73—75	15
ermöre	73	30
= 21.		1,903
Västervik.		
.nen	71—74	170
ritas	74	70
gylte Pelican	72—73	60
aren	(67)—74	55
gylte Äpplet	74—75	40
ijta Dufwan	73	20
Johannes	73—74	22
Johannes	73—75	15
ıtekoo	74	—
cken	74	—
Jacob	74	—
= 11.		452
Söderköping.		
geborgs Slott	73	60
lerköping	73	70
Ragnel	74—75	20
= 3.		150
Norrköping.		
el	74	120
tlandia	72—74	230
Jacob	73—74	110
reus Curtius	74—75	160
rcurius	72—74	125
rrköping	66—75	120
e Patriarcher	72—74	275
nsburg	72—74	60
ıannesburg	71—75	60
nung David	68—74	60
rgylte Wargen	71—73	40
= 11.		1,360
Nyköping.		
Johan	74—75	70
rgylte Anckaret	71—75	45
= 2.		115

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Gottland.		
Die Meergans	72—73	54
Fortuna	74	18
3 ej namngivna skutor	74	80
= 5.		152
Norrland.		
Helsingebocken (i Söderhamn)	74	60
24 ej namngivna skutor	73—75	1,043
= 25.		1,103
Åbo.		
Die Liebe (Charitas)	72—74	160
Åbo Slott	74	80
Åbo Wapen	74	75
2 ej namngivna skutor	74	43
= 5.		358
Helsingfors.		
Nye Helsingfors	71—74	160
Engeln	72—75	65
Helsingfors	72—74	50
1 ej namngiven skuta	74—75	70
= 4.		345
Övriga Finland.		
Uhlo Reen (i Ule)	74	120
Kimithoo (i Kimito)	74—75	50
63 ej namngivna skutor	73—75	1,884
= 65.		2,054
Nyen.		
4 ej namngivna skutor	73—75	84
= 4.		84
Narva.		
Jungfrun Elisabeth	73—74	120
St. Jürgen	73—74	50
St. Petter	74	50
2 ej namngivna skutor	73—75	50
= 5.		270

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Reval.		
Charitas	70—74	50
Die Hoffnung	69—74	50
St. Petter	73—75	50
Roosen	72—74	50
Staden Refwal	72—74	60
Fortuna	68—75	40
13 ej namngivna skutor	73—75	496
= 19.		796
Arensburg.		
Graf Magnus Gabriel de la Gardie	65—74	100
Margareta	72—73	150
Kohl	72—74	70
= 3.		320
Ösel och Dagö.		
5 ej namngivna skutor	73—75	107
= 5.		107
Pernau.		
Engeln Raphael	71—74	40
= 1.		40
Stettin.		
General Wrangel zu Pferd	72—73	120
Propheta Daniel	74	110
Rathaus von Stettin	73—74	150
Engel Gabriel	72—73	70
Stetinske Jungfrun	67—73	50
Engel Gabriel	72—73	40
Fortuna	74—75	25
Kleine Liebe	72—75	30
St. Martin	73—74	45
St. Petter	72—75	40
Roos	72—75	30
Der Stetinske Krever	72—75	44
9 ej namngivna skutor	73—75	291
= 21.		1,045
Anklam.		
3 ej namngivna skutor	73—75	92
= 3.		92

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Greifswald.		
4 ej namngivna skutor	73—75	[illegible]
= 4.		[illegible]
Stralsund.		
Fortuna	71—74	[illegible]
Engel Raphael	72—73	[illegible]
St. Georg	62—75	[illegible]
Gyldene Engeln	73	[illegible]
Hoffnung	73	[illegible]
Hoffnung	72—74	[illegible]
Konung David	70—73	[illegible]
Salvator	72—75	[illegible]
De Vrede	70—75	[illegible]
St. Anna	74	[illegible]
Crossmeijer	70—75	[illegible]
Der Falck	70—75	[illegible]
Fortuna	74—75	[illegible]
Fortuna	72—75	[illegible]
Fortuna	73—75	[illegible]
Fortuna	73—75	[illegible]
Fortuna	74—75	[illegible]
Die Gerechtigkeit	73—75	[illegible]
Hoffnung	73—75	[illegible]
Hoffnung	74—75	[illegible]
Hoppet	73—74	[illegible]
St. Johannes	73—75	[illegible]
St. Johannes	74—75	[illegible]
Jäger	70—75	[illegible]
Die Liebe	74—75	[illegible]
St. Maria	72—75	[illegible]
Die Nachtigall	74—75	[illegible]
St. Petter	74—75	[illegible]
St. Petter	73—75	[illegible]
30 ej namngivna skutor	73—75	[illegible]
= 59.		[illegible]
Wismar.		
Der Eichbaum	74	[illegible]
Hoffnung	72—73	[illegible]
Der Nordische Baur	71—73	[illegible]
Die Perle	71—74	[illegible]
Der Ringende Jacob	72—75	[illegible]
Simson	71—73	[illegible]
Vogel Phoenix	73—74	[illegible]
Wismar	67—73	[illegible]
St. Anna	73	[illegible]
Fortuna	71—74	[illegible]
Der Halbe Mond	73—74	[illegible]
St. Johannes	67—73	[illegible]
St. Jörgen	69—74	[illegible]

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
Peter	73	80
vator	67—75	70
Croon	73—74	45
ppet	71—73	30
ppet	66—75	30
ppet	72—75	30
ijte Dufwan . .	70—74	30
Liebe	73—75	24

Namn	Konstaterad under åren	Lästetal
16 ej namngivna skutor	73—75	525
= 37.		**2,174**
Stade.		
Burg von Stade . .	72—74	90
= 1.		**90**

Strödda meddelanden och aktstycken.

Erik Segersälls giften.

En replik.

När professor Beckman angående min uppsats: »Sigridis S… råda rediviva»[1] förklarar[2] bl. a., att jag »bygger vissa teorier … identiteten mellan de två namnen Eiliv och Olov»,[3] så kan det … läsarne trots allt felaktigt se ut, som om jag *därå* grundat … åsikt, att denna Sigrid varit Torgils Sprakalägs maka. Jag … därigenom påpeka följande: Jag har till förmån för denna … icke angivit detta skäl utan två andra.[4] Men, när jag sökt … en förklaring, *hur* en förväxling mellan denna kvinna och … polskfödda svensk-danska drottningen, Saxos Syritha, kunnat … komma, så är denna av mig påstådda namnidentitet en av … teserna härför, men jag har dock såsom »gåtans huvudlösning» … givit en helt annan.[5] Uti allt detta hänvisar jag läsarne till … förenämnda uppsats. Vid refererandet av mina åsikter har … min bemälde ärade kritiker, oaktat han kallat sig själv för »… varande författare», i verkligheten varit betydligt frånvarande.

En liknande bristande uppfattning av vad en författare … ligen sagt visar professor Beckman även tidigare i samma upps… när han, så som hans uttryckssätt ovillkorligen giva vid han… framhåller som Snorres mening den, att skaldekvädena synas … minst förvanskade, därest de äro rätt kvädna och utnyttjats …

[1] *HT* 1921, s. 216—224.

[2] Sverge i isländsk tradition, *HT* 1922, s. 156.

[3] Jag hade härom dels sett, att danske professor Grammius funnit … namn synonyma, dels ansett, att, lika väl som den Eiliv jarl från … av elvte och början av tolvte seklen, som i Slesvig var Knud Lavards … trädare, bevisligen även kallats för Olov (*SRD* III, s. 232), lika … den Eiliv jarl, som stundom lösligen antagits vara den förenämnde … fader, och som var son till Torgils Sprakaläg, hava tilldelats samma … Olov. Se även Lind, Norsk-isländska dopnamn, s. 212, ang. Eyloff B… sen och Oluff Botolsen, vilka personer förf. anser synonyma.

[4] Bland dem nämnde jag Sigridlevs verkliga historia. En invändning … som prof. Beckman gjort mot denna min framställning, har nödgat … en ny uppsats: »En gammal dansk kungsgård i Sverige» (Namn och By… 1923) påvisa, att denne författare bygger sin studie i *PHT* väsentligen … en felaktig översättning (med därav följande konsekvenser) av den … latinska passus i »Liber census Daniæ».

[5] I fortsättning till mitt framhållande där, att Ulv jarl även … för Olov, skall jag nu framhålla, att Olov Skötkonung stundom på … mynt själv kallar sig för »Ulve». (Läffler, Ortnamnsforskningar och … av Olov Skötkonungs mynt, Namn och Bygd 1918, s. 141.)

ändigt. En sådan jämförelse mellan dessa sinsemellan gör ej norre, utan han anställer en sådan i stället mellan så avfattade väden å ena sidan och traditionen å den andra, varvid han låter en senare vika för de förra. Så har även docenten Curt Weibull ppfattat denna passus hos Snorre.[1]

Vad nu angår dessa två huvudkällor för isländarens vetande, la emellertid kvädena icke om sagornas »Sigrid Storråda». Vi iva sålunda av dem bägge endast traditionen att hålla oss till. en när därvid professor Beckman klagar över, att vi här uppge enna, »så snart dess konsekvenser bjuda den ringaste svårighet», är det ju ej i främsta rummet dessa, som vållat detta, utan stmer den häremot stridande, sin sagesman nämnande, tidigare storieskrivningen. Inför denna måste vissa uppgifter i sagorna om igrid» vika, ty dessa senare äro ej annat än en stundom utan nne för kronologi verkställd, ofta helt kritiklös, senare hoplappning fakta med olika tiders och trakters ofta sinsemellan motstridiga dre och yngre traditioner, uti vilka sägenbildningen frodas, vard senare interpolationer ofta tillagts.[2]

Ett slående exempel härå lämnar Odds Olav Tryggvasons saga, m. oaktat den skrevs mer än 200 år efter det år, då »Sigrid torråda» först nämnes,[3] dock torde vara bland sagor den äldsta, som u talar om denna. Munch återger[4] sålunda Odds berättelse om ett fter Erik Segersälls skilsmässa med Skoglar Tostes dotter, Sigrid torråda, ingånget gifte mellan denne konung och Aud, Håkan arls dotter, vilket Odd, enligt Munch, »urigtigt henförer til den id, da Olav Tryggvason var et Barn», nämligen i samband med et tillfälle, då en viss Håkon[5] i denna Auds sällskap reste i uppdrag av drottning Gunhild Kungsmoder från Norge till Svithjod ör att hämta detta barn.[6] Men Munch framhåller vidare, att

[1] Sverige och dess nordiska grannmakter, s. 18.

[2] Jag hänvisar här till den redogörelse härför, som den i nästföreg. not ımngivna källa lämnar i dylika stycken, s. 12—18.

[3] Om denna saga, vars numera bortkomna latinska original skrevs efter 1170, se Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske literaturhistorie, 394—99.

[4] Det norske Folks Historie, I, 2, s. 127, 219: Munchs edition av Odd, ıteckningar till cap. 4.

[5] Såväl Odd som Thjodrek säga, att denne varit Håkon jarl, som hod med döden av fienden Gunhild tvangs till resan. Denna bör då hava dragit till den »stora kärlek» mellan dem bägge vintrarna 966—68 (Snorre). ırlen kan även här hava haft egoistiska planer. Mera sannolikt tycks dock dd felaktigt hopslagit till en två ung. samtidiga resor: den ena av» Håkon ırske», Gunhilds förtrogne, den andra av jarlen med dotter, vilkens hand eakungen, enligt Odd, i förväg begärt. Satsbildningen i sagan talar härför.

[6] Odd säger här följande: »konung Erik tog väl emot honom. Då ır äktenskapet mellan honom (Erik) och Sigrid Storråda, en dotter av kögul Toste, upplöst. Grunden därtill var, enligt några mäns uppgifter, att n var storrådig och härsklysten, men kungen ville icke finna sig i hennes ırmod. Men några (andra) säga, att hon icke ville leva tillsammans med onom, enär det fanns lag i landet etc.» (angår högsättning). (Citatet är ort efter den översättning, som prof. Finnur Jónsson godhetsfullt lämnat ig.)

Odd längre ner förtäljer, hurusom Erik skilde sig från Sigrid först efter Styrbjörns fall.[1] — Nu veta vi emellertid, att den förstnämnda händelsen tilldrog sig omkring år 965,[2] samt att åter Styrbjörn stupade senare än Harald Gormsons kring år 985 inträffade död.[3] — Här är det betecknande, att ingen annan saga med undantag av en[4] och ingen historiker talat om och fastslagit det förstnämnda äktenskapets (med Aud) verklighet. Orsaken är tydligen densamma, som Munch däremot anfört, nämligen att, då det icke kunde påstås hava ägt rum, förrän Erik förskjutit »Sigrid», eller efter »hans drottning Gunhilds död», Erik då var »ældgammel». Detta sista ord kunde anses riktigt på Munchs tid, då man satte tro till den gamla stamtavlan med dess tre led: Erik (omkr. 870—80) — Björn (reg. 50 år) — Erik Segersäll, i stället för den numera konstaterbart[5] riktiga med dess fyra led: Anund (Olov) (Ring) (omkr. 935) — Erik — Emund (efter 960) — Erik Segersäll. Det möter därför numera intet hinder att antaga, att Erik Segersäll år 965 icke behöver vara äldre än att han då var nätt och jämnt giftasvuxen.[6] I varje fall måste det betraktas som underligt, att författare hittills låtit sig så fascinera av vanföreställningar, att de ej insett, *att* inga sannolika skäl och ännu mindre några bevis tala för, att Erik förskjutit »Sigrid» tidigare än efter Styrbjörns död, samt *att* realiter intet hindrar anse, att han äktat första gången Aud, andra gången »Sigrid». Detta klarar begreppen. *För det första* stämma då så till vida Adams och Odds meddelanden om det sistnämnda giftet. *För det andra* bestyrkes Eriks (första) gifte med Aud *dels* av en anteckning, som kallar denne för Håkon jarls »vän eller måg»[7], *dels* såsom lämnande en förklaring, varför Erik och Sven (jarlar) efter faderns Håkon jarls död flydde hjälpsökande till sveakonungen.[8] *För att*

[1] Groth, 31, s. 50, 51.

[2] Munch, a. a., I, 2, s. 23, 24, Chronologiskt Register, s. 868.

[3] I förest. not 6 anförd källa, s. 71.

[4] Olov Trygvasons saga i Flateyjarbók I, s. 88 [Ed. Vigfusson och Unger].

[5] Birger Nerman, Sveriges äldsta konungalängder, s. 19—21. Jfr Montelius, Sveriges historia (1919), s. 285.

[6] Till följd av Munchs förenämnda felaktiga åsikt om Erik Segersälls tidigare födelse har denne författare som ett bevis mot giftet med Aud anfört, att Erik var äldre än sin påstådde svärfar. I sig själv är ju detta intet hinder. Men denna åsikt är sannolikt oriktig. Håkon var dock född så pass tidigt som 937 och uppgives hava haft redan vid 15 års ålder sonen Erik. Aud kan hava gift sig redan när hon uppnått den stadgade åldern av 12 år. Odd tycks alltså tanklöst hopslagit en *riktig* tradition om Eriks gifte med Aud (kring 965) med en annan förvirrad dylik rörande orsaken för hans äktenskap med »Sigrid».

[7] Den gammalnorska bearbetningen av Adams berättelse om Eriks erövring av Danmark, däri författaren som en förklaring till, varför Håkon jarl enligt Vellekla sades hava stritt mot konung Otto, säger: »för att hjälpa sin vän eller måg Erik sveakonung». Fornmannasögor, XI, s. 127.

[8] Balgskakadrapa (Finnur Jónsson, Skaldedigtning A, 212 och B, 202). Efter sin fader Håkan jarls död år 995 flydde nämligen Erik och Sven till Sverige. Visserligen var Syritha alltså då skild från Erik Segersäll och denne död, men varken var hon ännu då omgift med Sven Tjugoskägg.

lje få vi Erik Segersälls änka yngre och mer tilldragande för
ov Tryggvason och Sven Tjuguskägg än den rätt åldrade ma-
na, som »Sigrid» måste blivit, om hon varit förskjuten redan när
nämnda Olov år 965 var cirka två år gammal.

Rörande detta Eriks gifte har lektor Höjer, berörande 982 års
der, skrivit följande.[1] »Säkert är, att Erik Segersäll under detta
g förmälde sig med Boleslavs syster, född allra tidigast 966, och
detta äktenskap födde sonen Olov». Vi se sålunda, att kungen
last få år (c:a 982—c:a 986) härdade ut med henne. Detta
v senare fallet även med Sven.

Då sålunda denna polska Syritha varken har kunnat ej heller
ligen haft anledning spela någon roll i händelserna år 965, men
de därmed förknippade tilldragelser äro, som helhet betraktade,
lana, att de kunna antagas hava ägt rum i miljön av Skoglar Tostes
,[2] så må det anses möjligt, att det varit dennes verkliga dotter,
kens existens jag på andra grunder framhållit, som i sin första
gdom här framträtt. För de läsare, som tro, att sagoskrivarna
nnat av en viking Styrbjörn skapa en konungason,[3] bör det före-
la helt naturligt, att dessa senare även förvandlat en vikinga-
tter till en drottning. Enda skillnaden blir den, att denna för-
ndling i sistnämnda fallet gått fortare. Men så har ock berättar-
ädjen varit större.[4]

Mina undersökningar i frågan äro numera definitivt avslutade.
tressant skulle visserligen vara att i detalj efterse, huruvida Bal-

---

ler Sven Håkanson då gift med Holmfrid, Olov Skötkonungs syster, vilket
edde först efter ankomsten. Härav framgår ovedersägligen, att ingen av
ssa två senare inträffade händelser kan åberopas som skäl, varför bröderna
älpsökande flydde till svenske konungen. Orsaken måste därför vara den
anstående. (Se i dessa frågor Munch, a. a., I, 2, s. 130, 268 och Toll,
a., *HT* 1921, s. 224, not 2.) Sven jarls förenämnda maka var rimligtvis
e född i Erik Segersälls gifte med Aud, utan med Syritha eller med en
änd frilla.

[1] Olov Skötkonungs dop, *HT* 1913, s. 226.

[2] I en kort replik kunna här endast huvudmomenten anföras: a) Hår-
ferättlingarna och bundsförvanterna småkonungarna Gudröds och Tryggves
ra samtidiga mord på anstiftan av Gunhild Kungsmoder; b) sönernas Harald
ren-kas och Olov Tryggvasons flykt till Sverige, den förre till Skaguls Toste,
n senare till Håkan den gamle; c) namnet på den sistnämndes son Ragn-
ld och det identiska namnet på Tostes sonson, som kunnat möjligen upp-
llas efter den andre med begagnande av vikingatidens själavandringstros
mnbildningsprincip; d) Gunhilds budsändning att hämta Olov Tryggvason;
bägge de förföljdes avresor från Sverige; f) den sistnämnde Ragnvalds
fte med Tryggves dotter. I allt detta skönjes en fast vänskapsförbindelse
ellan å ena sidan Gudröds och Tryggves ättegrenar, å andra sidan just
stes ätt och dess fränder; däremot en bestämd motsats mot Ladejarlarnas
h Uppsalakonungarnas ätter, om ock denna motsats ej kom till öppet ut-
ott. [Se härom: Toll, Sighvat skalds resa till Svithjod (*NHT*].) Först
nare har *möjligen* en ändring däri efter Olov Trygvasons död inträtt.

[3] Curt Weibull, a. a., s. 54—75.

[4] Föregående not, a. a., s. 17. Att för en norsk-isländsk man be-
ttarglädjen skulle vara större beträffande händelser kring Olov Tryggvason
i rörande Styrbjörns fall, är tydligt.

zer[1] kommit med säkra nyheter i frågan. Möjligen skulle även något ljus kunnat spridas över, huruvida en i alla händelser senare inom böhmiska furstehuset bruklig benägenhet för dubbelnamn tidigare där förekommit samt sålunda med Dubrowea, angiven moder till Syritha, införts i Polen och tillämpats på den sistnämnda.[2] Men allt dylikt blir endast bisaker. Ty lika litet som T[illegible] Sprakaläggs makas befintlighet beröres av, huruvida på sagornas avfattningstid ordet »storradu» användes att beteckna även befintlighet av storbesittning, mäktighet, rikedom,[3] lika litet röner den polska Syrithas egenskap av moder till Olov, Knut, Harald och Estrid något inflytande av, huruvida hon i Polen kallats för något annat.

Hans Toll.

Gravstenen över Sverker den äldres son Johan.

Om Sverker den äldres son Johan är mycket litet bekant. Hos våra inhemska källor återfinner man endast hans namn i sammanhang med uppräknandet av Sverkers söner. Antagligen var han den äldste av dessa. Vad isländarna angår, har professor N[illegible] Beckman benäget underrättat mig, att de blott meddela (i det s. k. Skaldatal i handskrifter av Snorres Edda), att två skalder, Einar Skulason och Halldor Skvaldre, besjungit »Jon Jarl» liksom Sverker. Professor Beckman har även upplyst mig om att Einar var i Norge 1152 och att vi ingenting veta om kvädenas innehall. Under

---

[1] Genealogia Piastica (1895). Dess på för mig okända polska språk omöjliggör studium av detsamma. Men, enligt vad professor Kockanovsky, Warschau i skrivelse av den 20 december 1921 meddelar mig, uppgiver Balzer. *att* Mieszko I, i gifte med (antagligen) Dubrovea, hade en dotter Sygryda (Syrita Storråda, f. omkring 970 och död efter den 2 februari 1014 samt gift med Erik Segersäll och Sven Tjuguskägg, *att* Sygrydas polska namn är okänt och sålunda allt, som sagts om en Gunhild som Miesicos dotter, är misstag och skall tillämpas på Sygryda. Prof. K. reserverar sig på den grund att han ej själv studerat frågan, men tillägger, att Balzers uppgifter ej motsägas. Balzer tycks sålunda i vissa stycken följa Lappenberg, vilkens anmärkning till Adams Scol. 25 kallar Sigrid Storråda för polske hertig Boleslavs syster.

[2] Prof. Beckman har gentemot mig anmärkt, att två nordiska namn på samma person (Gunhild och Syritha) äro oantagliga. Jag bestrider detta alldeles bestämt. Jag behöver endast hänvisa denne författare till uppsatsen »Dobbelt-navne» av prof. Steenstrup, som citerar talrika fall, då en person, oaktat ett gott nordiskt namn burits, dock fått ett annat lika gott. — Om dubbelnamn i böhmiska kungahuset se Schiern, Om dronning Dagmar (*DHT* V, 1854 s. 512—581). Balzer framhåller, att det dubbelnamn Lambert, som Knut bar, förekommer hos polska fränder. Kan det mystiska ord, som finnes å vissa Olof Skötkonungs mynt, vara ett missförstått namn, hämtat från böhmiska och polska furstehusen?

[3] Denna innebörd gives åt ordet redan så tidigt som i Svenska konungalängden intill år 1333 (»Sigrid hin rijka»).

a förhållanden har Johans liv kommit att skildras helt och et efter Saxo.

Denne berättar, att då den danske konungen Knut Magnusson m flykting uppehöll sig i Sverige, förbittrade Johan, »ut plurin strenuus sed parum facetus», hans vistelse här genom nidr och hån. Vidare förtäljer Saxo, att Johan begav sig till Hal- d vid ett tillfälle, då landets styresman Karl var bortrest, och näktigade sig tvenne förnäma kvinnor, vilka han förde med sig Sverige som frillor, men vilka han sedermera av Sverker och nogen tvangs att återsända. Slutligen låter Saxo oss veta, att an därefter blev av bönderna ihjälslagen. Senare författare i nmark och Sverige[1] hava återupprepat dessa uppgifter, så att det ingalunda något gott rykte Johan åtnjutit hos eftervärlden.

Man kan emellertid göra sig den frågan, om Johan verkligen it så dålig, som Saxo utspritt, ty ehuru dennes uppgifter om delserna vid mitten av 1100-talet äro rätt detaljerade, behöva icke därför vara sanna, och man känner sig gärna litet missgen, när författaren uttalar sig om svenska personer och förlanden, emedan han är mycket nationalistisk och, som Strinnm yttrar, »icke gärna försummar något tillfälle att kasta en skugga svenskarna».[2] Vad han skriver om dem, är det därför rådligt noga pröva, om en prövning är möjlig, men oftast torde en lan icke kunna verkställas av brist på jämförelsematerial, och ta tyckes förhållandet även vara i fråga om utsagorna rörande nan Sverkersson. Med undantag av Saxo har ju, som framlits, den forntida litteraturen så gott som intet att förtälja denne. Under dessa omständigheter har jag ansett det vara il att påpeka en gammal, inhemsk urkund, vilken hittills ej varit emål för någon uppmärksamhet men handlar om nämnde kongason. Jag menar inskriften på den häll av kalksten, som man gång lagt på Johans grav. Det kan ju ha sitt intresse att erforska, vad man ristat på stenen. Denna är ännu i behåll — uru i synnerligen bristfälligt skick — och kan räknas till märkrdigheterna i Linköpings domkyrka. Då vi där påträffa densam- a, är det väl ock synnerligen troligt, att Johans kropp blivit nedgd i den domkyrka, som redan vid tiden för hans död existerade Linköping och av vilken rester ingå i den nuvarande domkyrkan. behöva sålunda icke söka hans ben i andra kyrkor eller hysa n misstanke, som uttalats, att »Johan, som redan under faderns stid på grund av sitt osedliga leverne blivit på ett ting ihjälagen», ej ens fått ligga i vigd jord.[3]

Underligt nog tyckes man på senare tid hava förgätit tillron av nämnda gravsten, ehuru den omtalas av flera författare, and vilka jag vill särskilt framhalla Johannes Messenius, emedan

[1] Den förste i Sverige synes Laurentius Petri hava varit.
[2] Strinnholm, Svenska folkets hist., III, s. 81.
[3] Se en uppsats av Frödin, Alvastra under Medeltiden, i Meddelanden ån Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1918, s. 97.

han, såvitt jag känner, är den förste, som avtecknat inskriften på stenen. Nu är icke mycket kvar av hällen, och föga återstår av inskriften på densamma, men på Messenius tid befunno sig både hällen och inskrift i ett långt bättre skick. På hällen, som låg på norra sidan om högaltaret, ansåg sig Messenius kunna läsa följande »carmen»:

Hic pacatorum terror clipeusque succorum
Intumulate jaces membris dux magne Johannes.[1]

Anteckningar 1635 av domkyrkans föreståndare Erik Gunnarson och 1706 i biskop Spegels gravbok återgiva inskriften såsom Messenius gjort, utom så till vida, att ordet jaces är utbytt mot manes och i gravboken ordet pacatorum mot peccatorum.[2] Sannolikt väl är det avsedda ordet, då pacatorum, såvitt jag förstår, ej giver någon användbar betydelse. Om inskriften ännu i början av 1700-talet befunnit sig i ett tämligen oskadat skick, har sedan inträtt ett svårt förfall. Vid en 1830 företagen inventering i domkyrkan kunde inventeringsförrättaren lektor Johan Wallman endast läsa några få stavelser, men han omtalar, att vid en något tidigare av mag. Daniel Wallman gjord undersökning funnos orden pacatorum terror clipeusque ännu bibehållna.[3]

Om ock något ord i inskriften skulle vara felaktigt återgivet,[4] synes detta likväl icke vara fallet med något av de viktigare orden. Vi kunna se, att inskriften handlar om dux magne Johannes och att i första raden stått att läsa terror pacatorum (= peccatorum) clipeusque succorum. Detta är oss tillräckligt. Önskligt vore, att vi lika väl kände, när inskriften blivit författad, ty naturligtvis beror dess värde i hög grad på dess ålder. Ju äldre den är, desto större förtroende kunna vi sätta till vad den meddelar. Med avseende på denna fråga vill jag då nämna, att lektor J. Wallman, som var en känd fornforskare och som 1830 verkställde den förut omtalade inventeringen, skriver i syninstrumentet, att »bokstäverna äro gamla uncialer och hava karaktären av en hög ålder» och att »stenen visar spår av en inristad, nästan alldeles utplånad figur — det skulle tyckas av ett lejon».[5] Av detta uttalande framgår det tydligt, att inskriften härstammar från medeltiden, och då torde det icke vara för djärvt att antaga, att den kommit till, medan någon av den sverkerska ätten bar kronan, således före 1222. Vem kände väl senare till »dux» Johan eller brydde sig om att bevara hans minne? Ja, man kan väl sätta i fråga, om det ej är troligare, att inskriften författats på 1100-talet än i början av 1200-talet.

[1] J. Messenius, Tumbæ, s. 48. Holmiæ 1611.
[2] Meddelande av nuvarande domkyrkosysslomannen Nordsjö.
[3] Meddelande av domkyrkosyssloman Nordsjö.
[4] År 1830 läste man bland annat nondam. Tydligen har det en gång stått quondam före dux. För versens bibehållande måste väl i stället membris utgå såsom felläst.
[5] H. Hildebrand uppger i Sveriges hist., II, s. 113, att för den sverkerska ätten är intet sköldemärke känt.

intresset för den döde naturligtvis var i avtagande. Om ålder-
mlighet synes ock, såsom även professor Beckman menar, sam-
nställningarna jaces — Johannes och peccatorum (pacatorum) —
ecorum vittna.

Men har inskriften en så hög ålder, som här ifrågasatts, då
efaller det anmärkningsvärt, att den innehåller utsagor om Johan,
m synes omöjliga att förena med vad den danske historieskriva-
n berättar om denne. Till dessa utsagor vill jag nu övergå.

Som förut omnämnts, förtäljer Saxo om ett av Johan förövat
innorov, vilket uppväckt sådan ovilja i Sverige, att konungen och
ket tvungit honom att återskicka de bortförda.[1] En man, som
tadkommit en så uppenbar skandal, måste väl hava ansetts som
svår syndare (peccator), åtminstone av prästerna, som skulle
ra sedlighetens vårdare. Men egendomligt nog kallas han i grav-
enens latinska inskrift, vilken naturligtvis författats av en andlig,
r terror pacatorum (= peccatorum) eller syndarnes skräck, och
ed detta uttryck ville man utan tvivel framhålla såsom ett utmär-
nde drag hos den bortgångne, att han varit sträng mot alla
lande, att han varit en sedernas väktare. Kan man tänka sig
mera olämplig benämning på honom, om han gjort sig skyldig
l en handling, som uppväckt en allmän och djup förargelse. Hade
an på den tiden, då gravskriften författades, i Sverige känt, att
n förövat ett sådant dåd, skulle man nog icke i densamma insatt
st detta uttryck, som måste förefalla så oförtjänt. Man hade väl
stället hos den under stenen vilande påpekat någon annan för-
änst, som varit obestridd. Han var ju t. ex. även enligt Saxos
ttnesbörd »synnerligen driftig» (strenuus). Man torde ej kunna
omma till någon annan slutsats, än att antingen är Saxos berät-
lse om kvinnorovet på ett eller annat sätt felaktig eller härrör
skriften från en tid, då man ingenting visste om den döde
onungasonen.

Även på tvenne andra ord i gravskriften måste jag fästa upp-
ärksamheten. Johan kallas där clipeus suecorum eller svenskarnas
öld, och denna benämning måste väl, eftersom skölden är ett
rsvarsvapen, betyda, att han tappert värnat svenskarna mot någon
ländsk fiende, som anfallit vårt land. Inre strider i riket kunna
ke åsyftas, ty om än Johan utmärkt sig i sådana, kunde han icke
ärigenom hava gjort sig förtjänt av att kallas svenskarnas sköld.
de strider med norrmännen, vilka förekommo under Sverkers
geringstid, sägas svenskarna hava varit de anfallande, och för
rigt kan han ej i dem hava deltagit på grund av sin ungdom.
terstår således blott att antaga, att gravskriftens författare velat
ga, att han skyddat Sverige mot Danmark. Men då intet annat
ngrepp från dansk sida under Sverkers regering är bekant än in-

[1] Flera senare förf., såsom H. Hildebrand i Sveriges hist., II, s. 105, och
chück i Svenska folkets hist., II, s. 287, hava ej tvekat att påstå, att det var
ör nämnda brott, som bönderna slogo ihjäl honom, men detta yttrar ej Saxo
tan blott: »Joannem agrestes concionantem occiderant» (före danska infallet.)

fallet i Småland vintern 1153—1154, kunna de anförda orden b… tydas så, att han vid detta infall varit svenskarnas sköld, d. v. … lett ett åtminstone till slut framgångsrikt försvar. Men har … det gjort, måste Saxos uppgift om tiden för hans död vara ori…

Någon överensstämmelse mellan Saxos uppgifter om J… Sverkersson och antydningarna på dennes gravsten synes sa… icke finnas. Att döma mellan de båda urkunderna låter sig … göra, bland annat därför, att det numera ej torde vara möjligt … säkert bestämma gravinskriftens ålder, men förhållandet mana… i alla fall till försiktighet vid begagnandet av Saxo såsom källa … vårt lands historia.

Fredrik Westling.

Nordiska historikermötet 1923.

Det nordiska historikermötet i Göteborg den 5, 6 och 7 j… 1923 kunde i viss grad betraktas som en länk i utställningssom… rens kedja av kongresser och fick otvivelaktigt en prägel där… Förhållandet framstår tydligast vid en jämförelse med dess n… maste föregångare, mötet i Kristiania 1920, där onekligen en st… kare koncentration på historievetenskapens hävdvunna arbets… råden kom till synes, på samma gång som valet av ämnen f… föredrag utmärktes av en mer genomförd syftning mot det ur allmä… synpunkter betydelsefulla. Göteborgsmötet åter ägde i sin p… en friare läggning och rörde sig i det hela inom en bredare ra… det framstod mera som en sammankomst för de historiskt arbeta… forskningsgrenarna över lag, varvid den politiska historien trä… jämförelsevis mycket i bakgrunden. Åt det enskilda initiativ… fråga om föredragen vid mötet var jämväl ett större utrymme b… rett än 1920 i Kristiania, där å andra sidan den norska mötes… styrelsen genom en aktivare disposition av programmet förstod … skänka detta mycket av dess fullviktigaste innehåll. De göteborg… inbjudarna hade härvid emot sina gäster ansett sig böra in… en hållning av stor tillbakadragenhet; inslaget av göteborgska ve… skapsmän i förteckningen över föredragshållare blev i enlighet h… med påfallande ringa.

Historikermötet var talrikt besökt. Den officiella deltagarl… upptog 113 svenskar, 28 danskar, 27 norrmän, 7 finländare sa… en deltagare från vartdera Estland och Island. Bland de olika … dernas kontingenter fästes uppmärksamheten vid den danska, vars h… framträdande ungdomliga inslag helt visst manar till efterföljd; i … gäld ägde den jämnstarka norska gruppen en mer representativ pr… Litteraturhistoriker, konsthistoriker och arkeologer voro ganska … företrädda, och filologerna bildade bland mötesdeltagarna en f… tillräckligt stark att utanför det i förväg uppgjorda programmet k…

era en särskild filologisk sektion. Dennas förhandlingar, ehuru utan ivel av stort intresse, må i denna redogörelse förbigås. Sektionerna oro i övrigt tre: för politisk historia och rättshistoria, för litteratur- h kulturhistoria samt för konsthistoria och arkeologi, alla i stort tt med samtidiga sammankomster i Högskolans lokaler. Vid sidan sektionernas fasta arbetsordning hölls vardera dagen ett inledande redrag, avsett att äga en allmännare karaktär. För den enskilde ltagaren gällde det sålunda att fatta ett icke alltid lätt val, men ordningen av programmet måste tillerkännas den stora förtjänsten t ha förebyggt även ansatsen till trötthet, eljest en nära liggande ra vid dylika kongresser.

Redan denna omständighet utesluter här en allsidigare redogörelse r historikermötets förhandlingar i sina olika sektioner; de korta teckningar som följa ha i huvudsak avseende på de föredrag, m höllos inom sektionen för politisk och rättshistoria. Av de tanför sektionsplanen fallande föredragen var särskilt första dagens synnerligt intresse, i främsta rummet då för svenska historiker. rofessor E. Heckscher, som talade över ämnet »Den ekonomiska nebörden av 1500- och 1600-talens stadsgrundningar», tog näm- gen helt sikte på svenska förhållanden; i huvudsak kan sägas, att redraget utgick från den stadshistoriska litteratur, som särskilt de enare åren sett dagen i vårt land. På grundvalen av denna före- g sig prof. Heckscher att ur ekonomisk synpunkt söka värdesätta erkningarna av denna epoks många stadsprivilegier. Gemensamt r dessa stadsgrundningar, talrikast under Gustaf Adolf och Kristina, r ju att ha framgått ur den centrala regeringsmaktens vilja, som rukter av dess förordningar, medan de nutida och även, såvitt man an döma, de medeltida stadsskapelserna i vårt land förklaras ur han- elns och över huvud näringslivets efter hand skeende koncentration ill vissa orter. Prof. Heckscher ville nu åt dessa senare stadsgrund- ingar, de medeltida och de nutida, med några få undantag till- rkänna en påtagligt större utvecklingskraft än åt Vasatidens ny- ildningar på stadsväsendets område. Då föredraget i väsentligt tvidgad form kommer att inflyta i denna tidskrift, synes det knap- ast tarvas att utförligare än här skett ingå på dess tankegång och evisningssätt. Problemet kan otvivelaktigt ses ur icke få synpunk- er; prof. Heckscher fann även tillfälle att på ett fängslande sätt elysa flera av de motiv, som verkade i riktning mot utfärdandet v stadsprivilegier.

De två övriga föredragen av allmännare natur, professor Ger- ard Grans och riksantikvarien Harry Fetts, beredde det fulltaliga uditoriet högtidsstunder, ehuru anknytningen till ett historiker- nötes uppgifter stundom föreföll något lös, vilket särskilt gäller om r Fetts spirituella, av Oswald Spengler tydligt påverkade kåseri Sociale stilproblemer». Professor Grans med ordets mästerskap fram- förda erinringar »Fra Bohêmetiden i Kristiania» hade till ämne allet Hans Jæger 1885 och de stormar inom den norska student- världen, som därigenom uppväcktes.

Inom den historiska sektionen i mer begränsad bemärke[lse] trädde måhända professor Sven Tunbergs föredrag »Ett sven[skt] konungaval» i förgrunden. När detta skrives föreligger det re[da]n tryck, utarbetat i slutgiltig och dokumenterad form; en hänvisn[ing] till prof. Tunbergs ifrågavarande skrift må därför ersätta ett refe[rat] (Gustav Vasas konungaval år 1523. Några synpunkter med anledn. av fyrahundraårsminnet. Stockholm 1923). Prof. Tunbergs fö[re]drag framkallade, trots tidens knapphet, en stunds diskussion, va[r]under prof. Helge Almquist gav uttryck åt tvivelsmål på en huvud[-] punkt i framställningen, frågan om Lybecks roll vid konungavale[t], medan landshövding Edén på denna och andra punkter förklarade sin anslutning till prof. Tunbergs uppfattning om valets ursprung och rätta tolkning. Diskussionen gav anledning förmoda, att meningsbytet kommer att fullföljas i den vetenskapliga litteraturen.

Av föredragen inom sektionen ifråga föllo i övrigt trenne inom den svenska och tvenne inom den norska historiens område. Ett diplomatiskt ämne av ej ringa intresse för den gustavianska tidens historia, med utblickar över det inrikespolitiska spelet mot bakgrunden av Anjala, behandlade professor A. R. Cederberg från Dorpat, vilken vid mötet representerade Estland. På grundvalen av företrädesvis österrikiskt källmaterial, hittills icke utnyttjat, gav han en i åtskilligt ny bild av den ryska regeringens enträgna och plan[-] mässiga strävan att vintern 1788, under pågående krig, bereda sig hemliga kanaler till den inhemska svenska oppositionen. Den öster[-] rikiske ministern i Stockholm, vilken under kriget bevakade Ryss[-] lands intressen i Sverige, kom härvidlag de ryska försöken till mötes, dock utan att lyckas sammanknyta trådarna till en vävnad av avsedd fasthet.

Den svenska förvaltningshistorien företräddes vid mötet av förste arkivarien Erik Naumanns klarläggande framställning av justitiekanslersämbetets uppkomst och utveckling, väsentligen under 1700-talet. I korthet skisserades justitierevisionsexpeditionens ut[-] veckling; i spetsen för denna ställdes 1713 högste ombudsmans[-] ämbetet, varur justitiekanslern framgick. Högste ombudsmannen tillkom en kontrollerande myndighet över förvaltningen; ansatser till ämbeten med sådan uppgift kunna f. ö. skönjas under 16[00-] talet. Mot frihetstidens slut ändrade justitiekanslerns ämbete ka[rak-] tär genom att från 1766 tillsättas av ständerna, alltså en direkt föregångare till justitieombudsmannen. Under den gustavianska tiden fungerar justitiekanslern i viss mån som justitieminister; hans ämbete övergår i riksdrotsens. Efter 1809 och i synnerhet 1840, då justitiekanslern ej längre är medlem av statsrådet och chef för nedre revisionen, har ämbetet alltmer blivit en parallell till justitieombudsmannens.

Ett föredrag av prof. C. G. Bergman från Lund om »Bördsrätt och arv» representerade den svenska rättshistoriens bidrag till förhand[-] lingarna. Framställningen, ehuru helt fri från varje polemisk ton[-] ning, riktade sig mot Å. Holmbäcks uppfattningar (»Ätten och arvet

ˋh avsåg att hävda »bogemenskapens» betydelse enligt fornsvensk ıtt. Särskilt må framhållas, att prof. Bergman ville konstatera ssa ganska bestämt skilda utvecklingslinjer i landskapslagarna vid pplösningen av denna bogemenskap, ett utanför alla romersk-ıttsliga kategorier fallande rättsbegrepp.

Redan är nämnt, att den norska historieforskningen av skilda ıter var ganska fulltaligt representerad vid mötet. Den företräddes å den politiskt-rättshistoriska sektionens program av två före-rag, båda med ämnen från äldre medeltid eller med tyngdpunk-ᵊn lagd på denna tid. Om de äldsta norska och isländska anna-ᵊrna handlade ett föredrag av prof. Halvdan Koht, som däri ppvisade sannolikheten av att i Norge tidigare än man hittills an-ᵊtt existerat ett fast regeringskansli, vars i diarieform förda anteck-ingar tydligtvis varit tillgängliga för vissa av tidens historieskrivare. 'rofessor A. Taranger talade om »Kongevalg i Norge» och under-ᵊrök därvid mycket bestämt det ärftliga konungadömets ursprung-ga betydelse; även längre fram under medeltiden har valet när-ıast tillgripits som en supplerande utväg, för slitande av tvisten ıellan tronkrävare. Åsikterna om å ena sidan det äldsta norska, andra sidan det äldsta svenska och danska konungadömet ha i egel utmärkt sig av en olikhet i uppfattning, som i och för sig ynts berättiga till tvivel på deras riktighet i endera fallet, och ärmast i fråga om Norge. Professor Tarangers tolkning avlägs-ıade denna motsägelse och inställde Norge i ett mera obrutet nor-iskt sammanhang. Å andra sidan frågar man sig tilläventyrs, om i verkligen säkert *veta* så mycket om förhållandena under fylkes-onungadömet, att vi därpå kunna bygga bestämdare slutledningar.

Vad angår arbetet inom sektionerna för litteratur- och kultur-ıistoria samt konsthistoria och arkeologi måste redogörelsen, av ngivna skäl, bli ännu mera kortfattad. Av de föredrag, som todo uppförda på dessa sektioners program, tycktes i all synner-ıet docenten J. Sahlgrens om »De forntida och medeltida svenska ulturvägarna enligt ortnamnen» tilldraga sig ett allmännare intresse. Sahlgren gav, såsom väntas kunde, uttryck åt en rätt utpräglad kepsis gentemot en äldre skola av ortnamnsforskare; han lyckades . ö. genom sina av ett talande kartmaterial belysta exempel för-räffligt åskådliggöra ortnamnsforskningens såväl begränsning som nöjligheter. Doktor E. Nyströms föredrag om »Dansk kulturhistorie», let enda som från dansk sida hölls under mötet, hade i stort araktären av en bibliografisk revy. Mycket uppmärksammat och ivligt uppskattat var docenten Eks föredrag, »Kellgrens Nya skapel-en», vilket dock undertecknad, i likhet med doktor Nyströms, ej ıade tillfälle att åhöra. Detta gäller även om alla föredragen inom redje sektionen: professor O. Rydbecks om »Andreas Sunessons grav», prof. E. Wrangels om »Nordens äldsta bokmåleri», docenten . Tudeers, Helsingfors, om »Överstämplade grekiska mynt och leras historiska betydelse» samt docenten G. Ekholms om »Förbin-lelsen mellan Norden och Orienten för 3.500 år sedan». Några

anmälda föredrag måste på grund av föredragshållarnas förhin-
utgå från programmet.

De rent vetenskapliga förhandlingarna kompletterades vid det
historikermöte på det lyckligaste av en kollegial samvaro, gynnad
av strålande högsommarsol och omhuldad av en stor, både ensk.
och offentlig gästvänskap. Besöken å utställningens historiska av-
delning infogade sig osökt i timplanen och vunno under sakkun-
nig ledning väntad anslutning. Utflykten till det gamla idylliska
Kungälv och det minnesrika Bohus bildade en höjdpunkt i pro-
grammet, som sent lär glömmas.

Vid avslutningen av förhandlingarna framförde prof. Aage
Friis en inbjudan till Nordens historiker att nästa gång stämma
möte i Köpenhamn. Och känslor av samhörighet kommo starkt till
uttryck i talen vid den stora avskedsbankett, vartill Göteborgs stad
inbjudit historikermötets medlemmar.

Nils Ahnlund

Underrättelser.

Pontus Fahlbeck †. Den 28 juli 1923 avled i sitt hem
Djursholm f. d. professorn i statskunskap och statistik vid Lunds
universitet Pontus Erland Fahlbeck. Ett rikt och betydelse-
livsverk har därmed avslutats, och de politiska vetenskaperna
teckna en ny smärtsam förlust till de många från senare åren. En
mästare är borta, en nyodlare på många fält och en såningsman

Fahlbeck var godsägareson från Värmland och föddes i G.
församling den 15 oktober 1850. Efter avlagd mogenhetsexamen
Göteborg 1870 kom han s. å. till Lunds universitet, där han 1
avlade filosofie kandidatexamen och 1879 filosofie licentiatexam.
Följande år disputerade han för filosofisk doktorsgrad på en a
handling med titeln »Kritiska studier över det frankiska rikets
samfundsskick» och fästes omedelbart därpå vid universitetet som
docent i historia. Efter att i flera omgångar ha förestått den e
ordinarie professuren i historia blev Fahlbeck, sedan denna profes-
sur i tvenne repriser undergått en tidsenlig omreglering med hän-
syn till ämnesomfattning m. m., först professor i historia och stats-
kunskap (1889) och därefter i statskunskap och statistik (1902)
från vilken befattning han med pensionsålderns inträdande avgick
oktober 1915. På grund av politiska uppdrag (riksdags- och kom-
arbete) hade han åren 1902—15 för det mesta haft tjänstledighet.

Fahlbecks vetenskapliga såväl som praktiska intressen
vida och präglades, liksom all hans verksamhet, som skriftställare
och akademisk lärare, som politiker och praktisk ekonom, av e
sjudande liv. Främst i hans livsgärning står skriftställarens ve
Fahlbecks litterära produktion utmärkes av en imponerande

ittning och mångsidighet. En fullständig bibliografi däröver skulle pptaga mer än 150 nummer, avhandlingar, läroböcker, broschyrer ch uppsatser m. m. Och detta vidlyftiga författarskap spänner ver alla statsvetenskapliga discipliner och litet därtill: social och onstitutionell historia, statsrätt och författningspolitik, ekonomi, ociologi och socialpolitik, statistik och befolkningslära samt interationell politik. Till att börja med fullföljde Fahlbeck de forskingsintressen på det forn- och medeltidshistoriska området, som ans studier för gradualavhandlingen grundlagt. En reviderad och etydligt utvidgad upplaga av denna utkom 1883 på franska under iteln »La royauté et le droit royal francs durant la première péiode de l'existence du royaume (486—614)»; och 1884 publicerade an tvenne avhandlingar med ämnen från Sveriges äldsta historia, Den s. k. striden mellan svear och götar, dess verkliga karaktär ch orsaker» (i denna tidskrift) och »Beowulfskvädet såsom källa ör nordisk fornhistoria» (Antikvarisk tidskrift för Sverige) — den enare avhandlingen sedermera omarbetad och använd som inträdesal i Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien 1913 och ryckt i dess handlingar 1914.

De begynnande tullstriderna i Sverige på 1880-talet skulle emelertid i förening med Fahlbecks starka politiska intresse snart på tt avgörande sätt inrikta hans vetenskapliga forskning på mera noderna och aktuella problem, och det mesta av vad han sedan en tiden producerat äger på ett eller annat sätt anknytning till en offentliga diskussionens dagordning. Den lilla skriften om Den ekonomiska vetenskapen och näringsskyddet» (1887) för hoiom fram till den protektionistiska fronten i tullstriden och förnleder hans anställande som sekreterare i 1888 års stora tullommitté. Under de närmast följande åren och hela 1890-talet igenom ör sig Fahlbecks författarskap framför allt på den politiska ekonomiens ch den ekonomiska politikens samt socialpolitikens och sociologiens mråden. Till denna period höra bl. a. de betydelsefulla arbetena Sveriges nationalförmögenhet» (1890) och »Det svenska jordbrukets vkastning» (1893), »Sveriges och Norges handelspolitik under enare tid» (1892) samt »Stånd och klasser» (s. å.). I den senare vhandlingen, som utgör den första genomtänkta kritiken på svenskt pråk av den internationella socialismens idéer, framlägger han ett get nationellt, konservativt reformerande socialpolitiskt program, nnefattande åtskilliga förslag, som med tiden skulle realiseras, men också en del av mera tvivelaktigt värde.

Det är också under denna period, som Fahlbeck inarbetar tatistiken i den statsvetenskapliga undervisningen, teoretiskt och raktiskt grundlägger dess blivande ställning som självständig vetenkaplig disciplin vid de svenska högskolorna. Den egendomligheten, tt statistiken som akademiskt läroämne alltifrån början varit knuen till professurerna i statskunskap och icke såsom i utlandet till professurerna i nationalekonomi, bottnar förnämligast i det rent peronliga förhållande, att Pontus Fahlbeck såsom professor i statskun-

skap gjorde sig till introduktör av det akademiska statistikstudi[illegible] vårt land. Det skedde redan ett par decennier, innan vi fingo v[illegible] första professur i enbart statistik; och delvis hans personliga [illegible] skyllan är det, att denna kom att förläggas till Uppsala ([illegible]) Fahlbecks föreläsningar och seminarieövningar från början av 1[illegible] talet gjorde snart statistiken till ett gouterat studium, och han [illegible] förtjänsten att hava uppfostrat en hel rad av vetenskapliga stati[illegible] ker. I arbetet om »Den statistiska typen eller regelbundenhet[illegible] uti de mänskliga företeelserna» (Lunds universitets årsskrift 1[illegible]) gav han en glänsande framställning av statistikens teori och [illegible] dade den nya disciplinens karaktär av en självständig social veten- skap med »de sociala massorna» till sitt egentliga objekt; och genom sitt monumentala och i världslitteraturen enastående verk »Sveriges adel» (1898 och 1902) skapade han sig en framstående ställning som vetenskaplig statistiker.

I den mån de svenska författningspolitiska frågorna efter sekel- skiftet blevo brännande och Fahlbeck på samma gång kom att [illegible] som riksdagsman praktiskt medverka vid de konstitutionella pr[illegible] mens lösning, riktade sig hans vetenskapliga intresse alltmera [illegible] det statsrättsliga och författningshistoriska hållet. Med iver ägnade han sig nu åt att belysa de konstitutionella reformkraven ur [illegible] nella, historiska och politiska synpunkter, framför allt att kri[illegible] undersöka dem med hänsyn till deras överensstämmelse me[illegible] författningshistoriska utveckling, statsskickets allmänna läggning [illegible] typologiska beskaffenhet, sådant det framgått ur svenskt hist[illegible] liv, svensk tanke- och organisationskraft och svenskt folkl[illegible] Faran av den genomgående okunnigheten om den svenska för[illegible] ningens utvecklingsprocess, originalitet och höga standard sy[illegible] honom alltmera hotande. Okunnigheten om den egna författnings[illegible] förstärkt av en i allmänhet ytlig uppfattning av andra levande för- fattningstyper, hade redan förlett oss till mycken okritisk beun[illegible] för och åtskilligt tanklöst inympande av främmande konstitutionella element, som enligt Fahlbecks mening icke passade i stycke [illegible] vårt nedärvda, efter våra säregna förhållanden anpassade stats[illegible] utan i längden blott skulle verka förryckande och degenererande [illegible] vårt statsliv. I denna anda, i syfte att orientera över fakta [illegible] varna för villor och overklighet, är särskilt den klassiska b[illegible] »Sveriges författning och den moderna parlamentarismen» ([illegible]) skriven, och till den sluter sig värdigt Fahlbecks andra huvud[illegible] från denna period, »Regeringsformen i historisk belysning» ([illegible])

Men allt under detta intensiva sysslande med författnings- spörsmål, allmänna och speciella, och med andra politiska fr[illegible] av dagsaktualitet, såsom försvars-, unions- och utrikespolitik [illegible] hann Fahlbeck likväl med att ägna tid och krafter åt för[illegible] djupgående forskningar på de områden, som synas ha legat h[illegible] mest om hjärtat av alla, nämligen sociologiens och statisti[illegible] Större och mindre uppsatser av hans hand med ämnen från [illegible] studiefält dugga titt och tätt i svenska och utländska publika[illegible]

h efter avskedet från riksdagsarbetet och professuren samlar han för ett stort anlagt arbete av historisk-sociologisk art, varav tyr blott den första delen, dock en volym på över 400 sidor, hann ra färdig (»Klasserna och samhället», 1920). Samtidigt riktade i i en avhandling av utomordentlig klarhet och skärpa ett enerkt angrepp på de då och då uppdykande tendenserna att identi-ra statistiken som vetenskap med den statistiska metodologien tatistiken och den numeriska kunskapsmetoden», 1918).

Fahlbecks produktion uppbäres av en stor rikedom på idéer i nya, ofta överraskande synpunkter, energi och klarhet i utredg och konklusion samt en ovanlig självständighet och rättfram-. Pontus Fahlbeck var en man för sig och hade sitt eget tt. I statsvetenskapen var han sin egen alltifrån början, räknde ingen som sin lärare — i Lund den förste av sin ätt. n tillhörde ingen skola och ingen falang. Ej heller lät han nda sig av ljuset från främmande litteraturer; med sitt nyktra i kritiska kynne och sin nationella självmedvetenhet förstod han väl balansera inflytelserna från skilda håll. Det stod en air av ur et securitas kring Fahlbecks andliga habitus, som verkade npatiskt imponerande. Måste man än hos den åldrande vetenpsmannen stundom konstatera ett alltför hårdnackat fasthållande standpunkter, särskilt på det författningspolitiska området, vilka faktiska utvecklingen gjort ohållbara, och mötte han än stunm med förslag och vägvisningar, som måste betraktas såsom nför praktisk diskussion, så måste man icke desto mindre bedra den bravur, med vilken han kämpade för sina oförgripeliga ningar, den säkerhet, styrka och elegans, som alltid präglade ns polemiska fäktkonst. Fahlbeck var en formens mästare, icke tt i ordafogningens konst utan ock i den harmoniska kompositions. Började man att läsa något av honom, så blev man erövrad fortsättningen. Detsamma kan, mutatis mutandis, sägas om hlbecks muntliga framställning. Han var en betagande föreläsare i talare. Icke genom gammaldags akademisk ståt eller genom gon modern populariseringsteknik, utan genom tankarnas klara de, synpunkternas ursprunglighet och friskhet samt en naturlig lalagens rytmik.

Ingen har givit de svenska statsvetenskaperna en sådan prak-k handräckning som Fahlbeck. Ett monument över honom sån en vetenskapens mecenat utgör redan den huvudsakligen genom om (1897) grundade och sedermera av honom redigerade och ansierade »Statsvetenskaplig tidskrift för politik, statistik, ekonomi», n ännu mera den sedan 1918 existerande »Fahlbeckska stiftelsen» Lunds universitet. Denna skapades genom det kapital på),000 kr., som Fahlbeck donerade till universitetet i anledning dess 250-årsjubileum, och dess uppgift är dels att finansiera tidiftens fortsatta utgivande, dels att i mån av disponibla medel lämna lerstöd åt statsvetenskaplig forskning eller utdela premier för utrkta statsvetenskapliga avhandlingar. Ungefär samtidigt donerade

Fahlbeck medel för en professur i statistik vid det finlandssvenska universitetet i Åbo.

Fahlbecks omfattande insikter uti och livliga intresse för ekonomiska ting ledde honom även in uti en betydande praktisk ekonomisk verksamhet. Han blev sålunda intresserad i en hel rad industriella företag och finansinstitut. Han var t. ex. en av initiativtagarna till Skånska handelsbanken, hade säte i styrelserna för Gleerups förlagsbolag, Finspångs fabriker, Lunds sockerfabriksaktiebolag m. fl. I detta sammanhang torde också böra omnämnas hans mångåriga förtjänstfulla ordförandeskap i Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige.

Det kommunala livet lade tidigt beslag på Fahlbecks kraft, icke så — till allmän förundran — det politiska. Först 1902 blev han ledamot av riksdagen, då Göteborgs och Bohus läns landsting insatte honom i Första kammaren, där han kvarstod till och med 1911 års riksmöte. Ledamot av konstitutionsutskottet och en given väktare av grundlagen, fick Fahlbeck ofta tillfälle att slå ett slag för denna gentemot naiva motionärer och tilltagsna uttolkare. Över huvud var hans roll i debatten gärna kritikerns, och de konservativa partilinjerna lät han aldrig stå sig i vägen. Detta skulle ju egentligen vara typen för en rätt senator, men man torde sällan bliva en majoritetens gunstling, när man håller denna typ i partipolitiska tider. Och Fahlbeck blev det ej heller. I politiken som i allt annat var han en man, som hellre stannade i splendid isolation än äventyrade att taga skada till sin själ; sin självständighet offrade han icke för någonting. Och denna självständighet, kombinerad med en djup respekt för andras självständighetskrav och oliktänkandes lika rätt, kanske är det just den, som för hans lärjungar av skilda åldrar och skilda färger framstår såsom det s[illegible]taste draget i minnesbilden av Pontus Fahlbeck.

P. O. Gränström.

— *Kyrkohistorisk Årsskrift 1922* (Uppsala 1922) inledes med en uppsats av mycket stort intresse även ur profanhistorisk synpunkt: Gottfrid Carlssons grundliga utredning av frågan om *Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri.* Inför denna episod i Gustav Vasas tidigare historia: hans frieri till konung Sigismunds dotter Hedvig, ha äldre svenska forskare gärna satt ett frågetecken, men docenten Carlsson har här genom en skickligt gjord sammanställning av källmaterialet, såväl svenskt som utländskt, icke blott lyckats fånga in densamma inom verklighetens råmärken utan även fått den att sprida ljus över mångt och mycket, som sammanhänger med reformationens genombrott i Sverige. Sedan den av kungen under de första åren mycket anlitade Wulf Gyler l[illegible] avfärdats till Sigismund för att förbereda saken och återvänt med tämligen gynnsamt besked, vidtog Johannes Magnus långvariga verksamhet i Polen för fullföljande av det givna uppslaget. Förf. betraktar giftermålsplanen som ett led i den orientering åt Po-

ı hade traditioner från medeltiden och som för Gustav Vasa nstod som ett medel att komma ur den utrikespolitiska isolering, i han befann sig, och att skaffa sig ökad trygghet mot öster, skilt mot den opålitlige och oberäknelige ryske grannen. Innde diskuterar förf. förhållandet mellan Gustav Vasa och Johan-Magnus; han polemiserar mot den gamla åsikten, att det redan 26 huvudsakligen på grund av kyrkopolitisk motsättning kommit brytning dem emellan, en åsikt, som bottnar i uppfattningen, Gustav Vasa redan vid denna tidpunkt var besluten att avklippa larna med Rom. Detta anser emellertid förf. vara en antecipation; ı uppvisar, att den för en sådan åsikt särskilt åberopade punkten i steräs ordinantia saknas i den officiella och samtidiga svenska aktionen och först förekommer i två åtskilliga år efteråt i tentiöst syfte tillkomna latinska versioner. Förf. anser sålunda et hinder ha förelegat för ett samarbete mellan de båda männen denna tidpunkt, och han uppställer den tesen, att Johannes gnus under åren 1527 och 1528 verkligen varit den svenske ngens officiella sändebud i Polen med uppgift att slutföra gifterlsunderhandlingen. Johannes Magnus åter förknippade med den gasatta förmälningen i främsta rummet strävandet och förhoppgen att åstadkomma en garanti mot Sveriges avfall från påvekan. Det torde emellertid, enligt förf:s antagande, ha varit den kopolitiska motsatsen, som till sist kom underhandlingen att nda, vare sig nu avbrottet kom från den svenska sidan eller n den polska. Den dynastiska förbindelsen mellan Vasa och ello och den gemensamma svensk-polska fronten mot öster n inte till stånd den gången, men tanken kom igen och blev en klighet i nästa generation.

G. J—n.

— Samfundet Sankt Eriks Årsbok har utkommit med tvenne ymer avseende åren 1922 och 1923. Av mera allmänt historiskt resse äro G. Bolins uppsatser över *Stockholms hävdatecknare r och nu* och *Sveriges holme — Vikingatidens svenska flottstation?*

— Av *Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm*, ivna av Collijn, har utkommit ett andra band (Uppsala 1923), fattande gillets »erogata», d. v. s. utgifter, för åren 1509—1528. ıdet är försett med en upplysande inledning samt ett glossar r mindre vanliga ord.

— Föreningen för svensk kulturhistoria har genom Sune Amsiani publicerat *Dokument rörande de äldre pappersbruken i rige* (Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker, N:r 1: 1—5, ckholm 1919—1923). Publikationen ger en välkommen övert över pappersindustriens utveckling i vårt land.

— Aktiebolaget Klippans Finpappersbruk har med anledning av Klippans pappersbruks 350-års jubileum utsänt en ståtlig fest-skrift, *Klippans pappersbruk 1573—1923* (Berlingska boktryckeri, Lund 1923, 335 s.). Festskriften, vilken är författad av lands-arkivarien Clemensson, ger en klar och åskådlig bild av Klip-pans pappersbruks utveckling under skiftande ledning och öden fram till våra dagar. För lekmannen synnerligen värdefulla äro de orienterande upplysningar rörande pappersindustrien i allmänhet, vilka vid tillfälle lämnas. Arbetet prydes av ett flertal utmärkta illustrationer.

— Med största intresse tager man kännedom om Janrik Bro-més nyutkomna arbete *Nasafjäll, ett norrländskt silververks hist...* (A.-B. Nordiska Bokhandeln, Stockholm 1923). Det gamla i sa... och sägen vittberyktade Nasafjällets historia, omfattande tvenne brytningsperioder, 1635—1660 och 1770—1810, har här fått en förträfflig skildring, utmärkande sig såväl för forskningens veder-häftighet som den historiska uppfattningens klarhet och reda. De speciella förhållanden, under vilka en lapplandsindustri har att verka och leva, har förf. också i en välskriven skildring förstått att övertygande framställa.

— Den flitige författaren F. U. Wrangel har ånyo givit prov på sin sällsynta arbetsförmåga och sitt storartade historiska forsk-ningsintresse, i det han publicerat en rikt dokumenterad, om in... ende studier i en mångfald arkiv och bibliotek vittnande skildring av *Drottning Kristinas resa från Rom till franska hovet i...* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1923). För de kulturhistoriske forskaren blir detta verk en rik fyndgruva, da ... med enastående utförlighet återgivit alla av honom påträffade de... jer angående den omhandlade, av samtiden högst uppmärksammade färden. Till mera djupgående problem, såsom rörande Kristinas innersta syften och karaktär, lämnar arbetet — trots författarens goda avsikter — föga bidrag.

— Den centrala kommissionen för den neutrala undersök-ningen av världskrigets orsaker, vilken bildades för ett par år sedan av medlemmar från de fyra staterna Holland, Norge, Sverige och Schweiz, har utgivit fem häften av *Bulletin of the central ... mission for neutral investigation of the causes of the world ...* (Haag 1922—23). Ur innehållet märkes dels en redogörelse för kommissionens syfte och hittillsvarande verksamhet, dels recensioner och analyser av nyutkommen »krigslitteratur».

Översikter och granskningar.

ensk Historisk Bibliografi 1901—1920 av KRISTIAN SETTERWALL. Uppsala 1923. Appelbergs Boktryckeri Aktiebolag. XI + 835 s.

Sedan flera årtionden tillbaka har bibliotekarien Setterwall rit den svenska historiska vetenskapens trogne och skicklige tjänare, m tillhandahållit en nyttig och allt mer oumbärlig ledning för n som velat orientera sig i den städse växande historiska litteraren eller för speciella studier skaffa sig en första översikt över d som finnes gjort i ämnet. Den samarbetning av äldre årsbliografier — de flesta gjorda av honom själv — som Setterwall gav för åren 1875—1900, har alltsedan sin publicering i detta änseende varit en oumbärlig hjälpreda. För den följande tiden ava de årsbibliografier, som medfölja svensk historisk tidskrift, tjänat m en ledning, och det torde ej vara mera än en mening därom, t utan dessa samvetsgranna och översiktligt systematiserade rsredogörelser historikern skulle sett sitt arbete i väsentlig mån rökat.

Ju mer åren framskredo på det nya århundradet, dess mer amträdde det såsom ett önskemål att erhålla en samarbetning ven av årsbibliografierna efter 1900. Mödan att genomgå de utomna häftena blev ju städse större. Anmälaren hoppades för sin el. att tioåriga sammanfattningar skulle följa såsom supplement till en ovannämnda stora biografien från förra århundradets slut. Men å detta av skilda anledningar ej lät sig göra, torde de tjugo åren gröra ett väl motiverat tidsskede för den länge önskade nya samanfattningen. Säkerligen äro historiker och biblioteksmän tackamma för att uppgiften ej uppsköts längre. Den utkomna volymens dtal visar också, att perioden är innehållsrik nog. Skulle mängden v skilda nummer växa årligen i samma proportion, torde i framden kortare epoker för sammanfattande bibliografier bliva nödiga, m översikten ej skall alltför mycket försvåras.

Det är ju självfallet, att Setterwalls nya arbete väsentligen stöder ig på de tjugo årsbibliografierna. Dessa äro tydligen utarbetade första rummet på grundvalen av Kungl. bibliotekets bokbestånd ch utgöra i egentlig mening var och en en första originell förteckning på det förflutna årets skrifter rörande Sveriges historia. Men å dessa årsförteckningar utkomma i tryck redan några månader

efter årets slut, följer därav, att åtskilligt ej kunnat eller hunnat komma med, som tillhör det avsedda året. Ett supplement har därför vanligen ingått i följande årsförteckningar. För dylika kompletterande uppgifter hava på annat sätt utkomna speciella förteckningar, såsom t. ex. universitetens årsredogörelser för av lärare utgivna skrifter och Historisk tidskrifts för Finland bibliografier, kommit till användning.

I vad mån genom användandet av ytterligare årsbibliografier i utländska historiska tidskrifter eller i specialtidskrifter för kyrkohistoria, litteraturhistoria m. m. eller av större under tiden utkomna bibliografiska verk Setterwalls nu gjorda sammanfattande arbete kunnat ytterligare riktas med nya uppgifter, vill anmälaren lämna oavgjort. Det synes som om nog åtskilligt skulle kunna tilläggas, men också som om icke särdeles mycket därav vore av större vikt eller alldeles obestridbart bort medtagas. Det torde vara en följd av de Setterwallska årsbibliografiernas tillkomst och huvudkälla, att allt väsentligt rörande svensk historia, utgivet i Sverige, kommit med och att överhuvud en relativt hög grad av fullständighet nåtts på det område, som av bibliografen uppfattats såsom det centrala.

Det kan med skäl ifrågasättas, om en absolut fullständighet vore möjlig att vinna och om ej försöket att nå en sådan skulle förleda en tidspillan och ett arbete, som ej stode i proportion till resultatet. För forskaren gäller det i regel att i bibliografien få de första säkra och beträffande allt väsentligt något så när fullständiga handledningen i den tryckta litteraturen för att sedan själv under loppet av ett forskningsarbete på det speciella område som är dess objekt söka vinna fullständighet även i detalj. Därmed är icke sålunda sagt, att ej en bibliografi har ett av sina främsta och värdefullaste moment i fullständigheten. Denna bör naturligtvis eftersträvas i görligaste mån, men ej på det sättet att verkets avslutande och publicering för länge försinkas eller rent av uteblir. Det gäller i detta som i andra fall, att det bästa ej får vara det godas fiende.

Den fullständighet varom är fråga är naturligtvis endast fullständighet i sin art. Här träffa vi ett i hög grad subjektivt moment, som måste lämnas åt bibliografen själv, blott konsekventa principer komma till användning. Begreppet historia är så omfattande och svävande, att en begränsning måste göras. Den politiska historien har tydligen och med rätta varit medelpunkten för Setterwalls intresse. Det har gällt att förteckna alla bidrag till dess belysning, och härvid hava även författningshistoria, kyrkohistoria, statsfinansiell och ekonomisk historia samt även ortshistoria blivit föremål för en så vitt möjligt fullständig bibliografisk samling. För olika sidor av den privata kulturens historia, litteraturens, konstens, vetenskapernas, med undantag naturligtvis för historievetenskapen själv, kyrkans m. fl. har någon dylik ej kunnat åsyftas. Här har det blott gällt att anteckna det viktigaste av

, som i vidsträckt bemärkelse har betydelse för den allmänna toriska utvecklingen eller särskilt sammanhänger med det poliska livets historia.

Då det är fråga om bibliografi för svensk historia, är ett av viktigare och svårare spörsmålen, i vilken grad andra länders toriska litteratur, som endast indirekt eller på spridda punkter rör Sverige, bör medtagas. Även härvid måste ett subjektivt val e. Bibliografen ställes ständigt inför frågor, som knappt kunna d full konsekvens avgöras utan i varje särskilt fall måste lösas er personligt omdöme. Anmärkningar äro särskilt i detta hänende lätta att framställa men synas mig väga relativt litet, då retvis på samma gång måste erkännas, att det är en synnerligen nsklig uppgift att göra ett urval.

Icke den minsta av de svårigheter som mött bibliografen har rit att taga ställning till den periodiska pressen och dess otviveltigt ofta betydande artiklar, uppsatser och brevpublikationer. aklast vore ju här att, liksom skett i den danska historiska biblioafien, helt frånse denna art av publikationer. Setterwall har valt t mer noggrannt genomgå vissa representativa tidningar och att ån den övriga pressen anföra endast särskilt viktiga artiklar. Att an därmed naturligtvis också ställts inför ett subjektivt val, som ången gång kan synas en annan historiker hava bort göras på nat sätt, är ju ganska självklart. Ett visst godtycke har knappt unnat undvikas, men villigt bör erkännas, att bibliografien otvivelktigt skulle i många hänseenden varit av ett mindre värde, i fall ke den hänsyn gjorts till den periodiska pressen som här skett.

Bibliografien avser att vara en systematisk förteckning och allas så av sin utgivare. Helt naturligt har denne för systematieringen av sitt stora material använt samma indelningsgrunder, som ommit till användning för den äldre stora bibliografien och för årsibliografierna. Med denna systematisering och dess rubriker och nderrubriker äro forskarna sedan länge förtrogna, och tillräckliga käl att nu göra en ändring härav hava knappt förelegat. Det är u dock intet tvivel, att i enstaka fall vissa arbeten redan i årsibliografierna inkommit på en oriktig eller mindre lämplig plats ch att i sådana fall, helst om de äro oomstridda, en rättelse nu ned fördel kunnat och bort göras, såsom även otvivelaktigt i många all skett. Likaså har tvivelsutan utgivaren själv under årens opp anlagt något växlande synpunkter på materialets systematiering, varför en normalisering nu kanske kunnat vara på sin plats.

Särskilt svårt torde det hava varit att skilja på vad som är av len allmänt historiska betydelse, att det bör uppföras under den stora ubriken »D. Historia», med underavdelningar efter tidevarv, och ad som mer hör hemma under specialhistoriska rubriker, särskilt iografi, krigshistoria, statsrätt.

Då en fullt konsekvent uppdelning är en omöjlighet, kan ju möjligen ifrågasättas att i tvistiga fall upptaga ett och samma arbete under flera rubriker. En dylik metod skulle dock väl mycket förstorat

arbetet. Det torde knappt finnas någon annan utväg än att här visa den som vill finna en ledning i bibliografien att söka icke blott under en enda rubrik utan under alla som kunna tänkas komma i fråga. Detta torde väl också vara allmän praxis, väl känd och tillämpad av en var som begagnar bibliografiska handböcker.

Såsom ett exempel på mindre lycklig placering vill anmälaren nämna sin egen lilla publikation: »Ur kanslirådet Jacob von Engeströms papper. Förslaget till regeringsform etc.» I bibliografien är detta nummer upptaget under Karl XIII:s och Karl IV Johans historia, ehuru det naturligtvis hör under Gustav III:s. Tydligen har utgivaren menat, att det engeströmska förslaget hörde med till förarbetena för 1809 års regeringsform, för vilken detsamma dock ej haft någon betydelse. Det förträffliga personregistret i slutet av bibliografien lämnar emellertid i detta och liknande fall en god hjälp och underlättar väsentligen ett sökande i bibliografien.

Otvivelaktigt kan man stundom även anmärka på den ordning, i vilken de särskilda skrifterna under samma rubrik upptagits. Den synes stundom rätt godtycklig. Då det emellertid i regel är förenat med ringa möda att genomgå samtliga nummer under samma rubrik, ligger i det anmärkta förhållandet knappt någon större brist.

Anmälaren har med dessa anmärkningar velat antyda, vilka stora svårigheter som föreligga för uppgörandet av en mer omfattande historisk bibliografi. Att bibliotekarien Setterwalls arbete både i anseende till fullständighet och systematisering skulle kunnat vinna på en förnyad genomarbetning av det stora materialet kan naturligtvis ej nekas. Jag antager, att han själv är den förste att erkänna detta. Men det kan frågas, om i sådant fall icke arbetets publicering måst komma att alltför länge uppskjutas utan att motsvarande vinst, åtminstone vad fullständigheten beträffar, skulle vara att förvänta. Det torde väl också knappt vara möjligt att utan tillhjälp av ett flertal personliga krafter och utan ett mer ingående studium av varje omnämnd skrift, än som kan begäras av den, vars uppgift är att göra en bibliografi, åstadkomma en sådan systematisering, att en klar och oemotsäglig grund för det avgörande i detalj, som en bibliografisk förteckning alltid innebär, skulle kunna för varje punkt anföras.

Sådant arbetet nu föreligger, måste det av varje vän av Sveriges historia hälsas med största tillfredsställelse. Det är ett gediget verk av synnerligen stort värde och ökar den stora tacksamhetsskuld, vari historiker och biblioteksmän och väl över huvud den historiskt intresserade allmänhet redan stå till bibliotekarien Setterwall för hans långvariga, mödosamma och synnerligen nyttiga och betydelsefulla arbete i den historiska vetenskapens tjänst.

Ludvig Stavenow.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

kiv for nordisk filologi. Utgivet av A. Kock. **N. F. Bd 35: H. 2.** Bj. Magnússon Olsen, Et Bidrag til Spörgsmaalet om Helgedigtenes Oprindelse. Efterladt Afhandling. — A. Kock, Till tydningen av svenska runinskrifter. 1—4. — T. Wennström, Studier över vokalismen i Äldre Västgötalagen. Växlingen a:æ:e i stamstavelser. — E. A. Kock, Anmälan av »Beowulf and the Fight at Finnsburg, edited, with introduction, bibliography, notes, glossary and appendices, by Fr. Klæber». — R. Blümel, Zur Besprechung von Sievers Metrischen Studien IV (Die Altschwedische Upplandslagh) Ark. N. F. 34, 104 ff.

te et Marte 1922—1923. Gunh. v. Strussenfelt, Leonard Fredrik Rääf i Småland. Med 1 portr. o. 1 illustr. i texten. — E. Åkerhielm, Svenska slott och gårdar. 1. Rastaborgs slott på Ekerön. Med 1 illustr. i texten.

ån svenska statsförvaltningen. 1923, H. 2. Arne Grönberg, Sveriges tjänstemän under frihetstiden. — **4.** Arne Forssell, 1634—1934. En svensk förvaltningshistoria. Utkast till en disposition. — Isr. Myrberg, Om tvångsförflyttning av statstjänstemän.

embygden. Utgiven av Dalslands hembygdsförbund. 1923. A. Härnelius, Hans Jansson och hembygden. Med 2 illustr. i texten.

storiska Handlingar. D. 26. N:o 2. Berättelse om den lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523. Utgifven af kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Sv. Tunberg.

istorisk Tidskrift för Skåneland 1923. Utgiven av L. Weibull. **Bd 5. H. 6—8.** L. Weibull, Det arkeologiska treperiodsystemet. Dess uppkomst och giltighet. — F. Hansen, Gånggriftsundersökningar i Harjagers härad. 1—3. Med 12 fig. — Sven Nilssons självbiografiska anteckningar. Meddelade av Gunnar Wetterberg. — N. Hänninger, Undersökningar av skånska bygdemål. En översikt av verksamheten 1905—1920.

ävd och Hembygd. Svenska fornminnesföreningens årsskrift 1923. Redaktör: E. Klein. Nath. Söderblom, Den nya tiden och de gamla helgedomarna. — Sv. Tunberg, Gustav Vasas val till Sveriges konung den 6—7 juni 1523. Med 1 fig. — Fab. Månsson, Guds underman. Hur var reformationsverket möjligt? — G. Upmark, Rydboholm. Några ord om Gustav Vasas fädernegård. Med 1 pl. o. 3 fig. i texten. — Sig. Erixon, Bygdelag och samfundsliv för 400 år sedan enligt Olaus Magnus. Med 10 fig. — N. Ahnlund, Gillena och Gustav Vasa. — N. E. Hammarstedt, Svensk forntro och folksed. Ett jämförande utkast. Med 2 fig. — Sig. Curman, Kyrkorna såsom kulturminnesmärken. Med 1 pl. o. 5 fig. i texten. — K.-E. Forsslund, Gamla broar och nya. Med 4 fig. — Sune Lindqvist, Gamla Uppsala. Med 1 pl. o. 2 fig. i texten.

Meddelanden från kungl. krigsarkivet. Utgivna av Generalstabens krigshistoriska avdelning. [H.] 3. Generalstabens arkivforskningar i Estland och Lettland sommaren 1922. — Döbelnska samlingen. — De svenska härarnas marschruter under Karl X Gustavs fälttåg. Erik Dahlbergs diarium 1655—1660.

Namn och Bygd. 1923, H. 1. H. Toll, En gammal dansk kungsgård i Sverige. — Nat. Beckman, Norra Hallandsgränsen. — R. Nordenstreng, Beimuni och beimarna.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utgiven av I. Collijn. **1923, 1.** I. Collijn. Det äldsta svenska trycket? Ett nyfunnet Bergius-fragment. Med 3 pl. — Arv. Lindhagen, Några ikonografiska notiser till kalendariet i Cod. Lincop. J. 79. — Toivo Haapanen, Verzeichnis der mittelalterlichen Handschriftenfragmente in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors. D. 1. Missalia, anm. af I. Collijn. — S. Aberstén, Bibliographia Gothoburgensis, anm. af S. Hallberg. — 2. H. Schück, Sedvanerätten inom 1700-talets boktryckerier. — O. Wieselgren, Martinus Brunnerus' stambok. — G. Kohfeldt, Briefwechsel Schwedischer und Dänischer Gelehrten mit dem Rostocker Orientalisten O. G. Tychsen 1753—1816.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. **1923, H. 3.** B. Boëthius, Svensk brukshistoria. Några randanteckningar till nyare litteraturen. — **4.** Edv. Bull, Norrön historieforskning.

Ord och Bild. Utgiven av K. Wåhlin. **1923, 1.** S. Wallin, Riddarholmskyrkan. En överblick efter den avslutade restaureringen. Med 17 illustr. — **3.** R. Geete, Peder Månsson. Vår siste svenska medeltidsskald. Med 10 illustr. — **6.** Gottfr. Carlsson, Gustav Vasas konungaval och dess historiska förutsättningar. Några synpunkter i anledning av 400-årsminnet. Med 8 illustr.

Rig. Föreningens för svensk kulturhistoria tidskrift. **1922, N:o 1—4.** Eug. Lewenhaupt, Oscar Montelius. Med 9 fig. — G. Danell, Svenskarna i Estland. Med 11 fig. — N. Ahnlund, Svinnegarns källa. — **1923, N:o 1—2.** N. Ahnlund, Medeltida gillen i Uppland. — G. F. Fleetwood, Svenska 1600-tals bössor i Hessen. Med 24 fig. — A. Olsson, Rester af äldre allmogebyggnader i Urshults socken. Småland. Med 9 fig.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1923. C. A. Ossbahr, Architectura dogmatica. Med 23 fig. — Nils G. Wollin, Kungsträdgården i Stockholm 1. Med 14 fig. o. 2 bilagor. — Gunnar Bolin, Stockholms lärare och tecknare förr och nu. Med 1 bilaga. — Ragn. Josephson, Jean de la Vallées slottsförslag. Med 25 fig. — Carl David Moselius, Den klassiska konstens renässans under 1700-talet och Adrien, Jean Baptiste och Louis Masreliez. Med 34 fig.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1923, Maj. L. Kihlberg, Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem intill 1917 års totala ministerskifte, anm. af G. Andrén. — Birg. Wedberg, Konungens högsta domstol 1789—1809, anm. af R. M[almgren]. — **Augusti.** S. Wallengren, Pontus Fahlbeck †. Med 1 portr.

Svensk Juristtidning. 1922, H. 6. O. Varenius, Några randanteckningar till 1809 års regeringsform. Med anledning av prof. R. Malmgrens grundlagsedition. **2.** Birg. Wedberg, Konungens högsta domstol 1789—1809, anm. af Å. Thomasson.

Svensk Militär Tidskrift. 1923, H. 2. O. Silverstolpe, Indelta armens arbetskommenderingar 1815—1865. — **3.** K. K:son Leijonhufvud, Södermanlands regementes musikskola och musikkasern i Nyköping.

4. K. K:son Leijonhufvud, Södermanlands regementes musikskola och musikkasern i Nyköping.

nska stadsförbundets tidskrift. 1923, H. 4. Alb. Lilienberg, Göteborgs stadsplaner och bebyggande. Historik och framtidsperspektiv. Med 7 bilder. — H. G. F. Sundberg, Städerna och deras magistrater. Docenten Herlitz utredning rörande städernas domstolsväsen. — N. Herlitz, Stadshistorisk revy 1922.

nsk Tidskrift. 1923, H. 1. E. Trygger, Några ord om nationernas förbund. — Eli F. Heckscher, Skråsocialismen. — 2. Huru Sverige regeras. Af Junius. — Eli F. Heckscher, Fred nu och för hundra år sedan. — N. Ahnlund, Historieskrivaren Jonas Hallenberg. — Litteratur: B. Wedberg, Konungens högsta domstol 1789—1809, anm. af C. Hallendorff. — 5. B. Boëthius, Striden mellan Geijer och Fryxell om aristokratfördömandet i Sveriges historia.

en. 1923, N:o 2. L. Kihlberg, Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem, anm. af L. Dalgren.

ång. Tidskrift för nykterhetsfrågans studium. Redaktör: August Ljunggren. 1923, H. 1—2. E. Olán, Svenska brännvinets historia, anm. af Th. Dahlgren.

psala Universitets Årsskrift 1923. Program 1. L. Stavenow, Det adertonde århundradets parlamentarism i Sverige. — Program 2. Uppsala universitets matrikel. 10. 1740—1750. På uppdrag af universitetets rektor utgifven af A. B. Carlsson.

ckojournalen. Praktupplagan. 1923, N:o 18. C. Hallendorff, Karl XV om sig själv. Ett apropå till ett femtioårsminne. Med 1 portr.

r flotta. 1923, Juni. G. Unger, Karl XII och Königsstuhl å Rügen. Ett beriktigande och en ursäkt. Med 2 illustr.

lsskrift for Retsvidenskab. 1922, H. 3 o. 4. Birg. Wedberg, Konungens högsta domstol 1789—1809, anm. af G. Hallager.

lenskapsselskapets skrifter. 2. Hist.-filos. klasse. 1922, N:o 3. O. A. Johnsen, Finmarkens politiske historie. Aktmæssig fremstillet. Med 29 aktstykker og 7 karter som bilag.

storisk Tidsskrift. Niende Række udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af E. Arup. Bd 3: H. 1. K. C. Rockstroh, Frederik 4:s Godspolitik 1715—1720. 1—8. — Nekrologer. M. Mackeprang, Villads Christensen. — K. Fabricius, Arthur Stille. — Hugo Matthiessen, Troels-Lund. — Litteraturhefte 1919—1920 (tr. 1923). Alfr. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur for Aaret 1919 vedrörende Danmarks Historie. — Böger indsendte til Redaktionen 1919. — Alfr. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur for Aaret 1920 vedrörende Danmarks Historie. — Böger indsendte till Redaktionen 1920. — Recensioner. — Nyt fra historisk Videnskab.

ordisk Administrativt Tidsskrift. 1923, H. 1. K. Fabricius, Griffenfeld. Med 1 pl. o. 1 portr. i texten.

idrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af bestyrelsen for Åbo stads historiska museum. Ser. 2. H. 13. J. W. Ruuth, Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet. H. 4.

insk Tidskrift. Utgiven av R. F. v. Willebrand. 1923, april. R. F. v. Willebrand, Vår högsta domstol under svenska tiden. — Maj—juni. R. F. v. Willebrand, Midsommar. Till 400-årsminnet av Gustav Vasas intåg i Stockholm. — E. v. Wendt, Ett politiskt aktstycke av september 1918. Ett P. M. jämte inramning. — K. E. Primus-Nyman, Några

djärva »finska» sjömän. Enligt skotska krönikor från 1600-talet. — Juli—augusti. A. W. Stenberg, Bokhandelsförhållandena i Borgå från 1746 till våra dagar. Borgå böckernas stad. En bit kulturhistoria.

Historiallinen Aikakauskirja. 1923, N:o 1 & 2. J. Finne, Hämeen läänin asatuksen muodustuminen. — V. Voionmaa, Kruunun undissa-toiminnasta Suomessa keskiaikana. — J. K. Paasikivi, Pankkilaitoksen historiaa Ruotsi-Suomessa. — E. W. Juvelius, Tuomas Pacchaleniuksen ilmiantaminen. — Joh. Ax. Almqvist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. D. 2: H. 3, 3: H. 4, 4, anm. af K. Blomstedt.

Historiallinen Arkisto. 30. 1922 (utg. 1923). E. G. Palmén, Sven Gabriel Elmgren. — K. R. Melander, Ernst Gustav Palmén historiantutkijana [Ernst Gustav Palmén som historieforskare.] — K. R. Melander, Miettcitä pirkkalaiskysymyksestä. [Tankar rörande birkarlfrågan.] — A. R. Cederberg, Muistiinpanoja suomalaisista aineksista Bergiuksen kopiokokoelmassa Ruotsin tiedeakatemian arkistossa. [Förteckning över handlingar som röra Finland i Bergius' afskriftssamling i Vetenskaps-akademiens arkiv.] — E. Granit-Ilmoniemi, Jakob Immeanuksen päiväkivjasta. — K. R Melander, Pietari Brahen aikcista peräisin kaupunki lahjoitustoilleen Paraisten pitäjässä.

Historisk Tidskrift för Finland. Utgiven av P. O. v. Törne. 1923. 1. Ragn. A. Krook, Österbottens ställning under Finlands förening med Sverige. — Hj. Krook, Till den indelta finska militärens historia (1854—1868.) 3. Uniformerna. — E. Anthoni, Svenska opinionen och händelserna i Finland 1808—1809.

Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland. 1923. H. 2. R. Erich, Finlands riksföreståndares ställning och befogenheter. — Birg. Wedberg, Konungens högsta domstol 1789—1809, anm. af E. E[stlande]r. — 3. A. W. Gadolin, Professorn, jurisdoktorn W. Chydenius.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1923, N:o 4—6. E. W. Dahlgren, Were the Hawaiian islands visited by the Spaniards before their discovery by captain Cook in 1778?, anm. af Friederici.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben v. E. Brandenburg. Jahrg. 21. 1922—23. H. 1. Alfr. Doren, Zur Reformatio Sigismundi. — V. Heydemann, Friedrichs des Grossen Antimachiavell. — Kleine Mitteilungen. — Nachrichten und Notizen. — Preisarbeiten. — Personalien. — E. Perels, Michael Tangl. — Gottfr. Zedler, Entgegnung. — V. Loeve, Bibliographie zur deutschen Geschichte — 2. G. v. Below, Die vergleichende Methode. — Herm. Wendorf, Dialektik und materialistische Geschichtsauffassung. — K. Hadank, Die Mesa-Kritiken (bl. a. H. Ullmann, Geschichte der Befreiungskriege 1813—1814, anm. af R. Schmitt). — Nachrichten und Notizen. — Wissenschaftliche (Publikations-) Institute. — Personalien. — R. Salomon, Theodor Schiemann. — Joh. Paul, Harald Hjärne. — V. Loeve, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke u. Fr. Vigener. 1922. 3. Folge. Bd 31, H. 1. H. Spangenberg, Die Perioden der Weltgeschichte. — F. Philippi, Heinrich der Löwe als Beförderer von Kunst und Wissenschaft. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — H. 2. G. Beyerhaus, Neuere Augustinprobleme. — W. Mommsen, Richelieu als Staatsmann. — Briefe an Scharnhorst. Mitgeteilt von P. Wagner. — Miszellen. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

en ekonomiska innebörden av 1500- och 1600-talens svenska stadsgrundningar.[1]

Av

ELI F. HECKSCHER.

Under loppet av några få år ha Sverige och Finland t en hel stadshistorisk litteratur, på vars grund en hel-sbild av den svenska eller svensk-finländska stadsutveck-gen småningom borde kunna tecknas. De stadshistoriska fattarna själva ha med full rätt främst anlagt lokalhi-riska synpunkter; de ha låtit oss se, hur människornas liv flöt i olika svenska landsändar, och det ljus de kastat r den allmänna utvecklingen har främst bestått i den cket viktiga kunskapen om hur statsåtgärderna tedde , då de kommo — eller icke kommo — till utförande i många orterna långt ifrån medelpunkten.

Den viktigaste svagheten i denna nya litteratur ligger ırvalet av de städer, som gjorts till föremål för behand-g. Här ha nämligen tillfälligheterna i stor utsträckning vit avgörande, och dessa tillfälligheter ha i vissa hänse-len rent av lett intresset bort från de viktigaste uppgif-na. Vad som skapat utförliga stadshistorier har nämli-ı i egentliga Sverige — icke i samma grad i Finland — ı regel varit stadsjubileerna, och dessa ha vanligen kon-trerat uppmärksamheten på en grupp av städer, som ındades i början av 1600-talet, sålunda för omkring 300 sedan. Andra grupper av städer och främst medeltids-derna ha därigenom till stor del blivit lottlösa, trots att ras betydelse ofta varit mycket större än flertalet nu be-ndlade städers. Man kan fråga, om vi ha en fullt modern mställning av någon annan rikssvensk medeltidsstads hi-

[1] Utvidgning av ett föredrag vid årets nordiska historikermöte i Göteborg.

storia än Jönköpings; säkert är i alla händelser, att några bland de viktigaste vänta på en användbar historia, sådana som Söderköping, Nyköping, Västerås och väl även Kalmar, för att nu icke tala om den rent andliga odlingens gamla medelpunkter. Även av nyare städer vänta flera bland de historiskt mer betydande på sin historiker, främst Karlskrona men också Karlstad och Kristinehamn, Falun och Sala. Man får hoppas, att det nyligen upprättade Stadshistoriska institutet skall bli i stånd att göra sitt inflytande gällande genom att leda de i sig själva högst erkännansvärda lokala initiativen in på ännu försummade uppgifter.

Stadshistoriska institutets ledare, docenten Nils Herlitz, har redan genom en ganska lång rad tidskriftsuppsatser belyst det stadshistoriska arbetet som helhet och åtskilliga bland dess politiskt och administrativt viktigaste problem. Här skall nu denna uppgift fullföljas på en särskild punkt, nämligen i fråga om den ekonomiska sidan av vår stadshistoria och med tillämpning närmast just på de grupper av städer, inom vilka den nyaste stadshistoriska forskningen valt sina föremål, nämligen den serie av nygrundningar, som pågick nästan jämnt ett århundrade, början med Hudiksvall år 1581 och slutande med Karlskrona år 1680. Såsom skall framgå av det följande, ha dessa städer i vissa hänseenden gemensamma karaktärsdrag, som skilja dem å ena sidan från medeltidsstäderna och å andra sidan från vår egen tidsålders rika stadsbildning. Det är inga nya fakta som härvid skola framläggas utan enbart ett försök att kända fakta ur några gemensamma synpunkter.[1]

Den ekonomiska synpunkten på en stads tillvaro och liv är långt ifrån att vara den enda och är kanske ej ens den viktigaste; men undvaras kan den icke. En stad måste nämligen kunna ekonomiskt förklaras, det måste finnas förutsättningar för att en mer eller mindre sammanträngd befolkning skall kunna leva på den ort som bär stadsnamnet.

---

[1] Av detta skäl förekomma också ganska sparsamma hänvisningar. När ej annat säges, äro uppgifterna om de särskilda städerna hämtade ur de arbeten rörande dessa städer, som angivas i slutet av uppsatsen. Uttalanden i rådet och i Gustav Vasas brev härstamma från de tryckta samlingarna av dessa handlingar samt förordningar citeras efter Stiernmans Samling utaf Kongl. Bref ang. Sweriges Rikes Commerce, Politie och Oeconomie.

en måste skapa möjligheter för stadsbefolkningens uppe-
le. Från denna synpunkt kunna varken politiska, geo-
fiska eller andra icke-ekonomiska faktorer utgöra den
maste förklaringen till en stads tillvaro; de kunna myc-
väl vara den avlägsnare förklaringen, nämligen genom
bereda stadsborgarna deras bärgning, men detta sist-
nnda är vad som måste visas.

Häri ligger å andra sidan icke nödvändigt, att en stad
növer ha »naturliga» förutsättningar för sin blomstring.
rutsättningarna kunna vara artificiella t. o. m. i den
ningen, att blott den politiska maktens tvång binder verk-
nheten vid platser, som den icke skulle ha valt av sig
lv och som kanske i och för sig icke passa den lika bra
n vissa andra. Men även när intet tvång föreligger,
nna orsakerna ha varit något som saknar samband med
n döda naturen, nämligen administrativa, militära, reli-
ösa eller med ett ord sociala uppgifter av vad slag som
lst, vilka äro bundna vid en viss ort och där ställa an-
råk på människors medverkan. Det ligger därför i sakens
tur, att en enda orsak aldrig skall kunna förklara alla
iders uppkomst eller utveckling, ty orsakerna omfatta
mhällslivets hela skala av mänsklig aktivitet. Men detta
drar intet i vad som nyss sades. Finnas icke eller ska-
s icke uppgifter i tillräcklig utsträckning på en ort, så
nna varken stadsprivilegier eller naturförhållanden hålla
n uppe som befolkningscentrum.

Denna egentligen självklara slutsats kräver dock en
mplettering och en modifikation, som båda ha stor bety-
lse för vårt ämne, samtidigt med att de sins emellan hänga
ra tillsammans. Kompletteringen består i att en ort för
t binda sin befolkning måste ha uppgifter för befolkningen
blott intermittent utan mer eller mindre varaktigt. En
arknadsplats, hamn eller fiskeplats blir ej en plats för bo-
ttning, om ej yrkesutövarna där ha de största förutsätt-
ngarna för *hela* sin verksamhet; en köpman, som reser från
arknad till marknad, kan tydligen ej bo vid dem alla,
kså om han skulle besöka dem alla vid bestämda tider på
et, och det är ingalunda givet, att han har mest fördel av
t bo på någon enda ibland marknadsplatserna. Den ambula-
riska handeln liksom också det intermittenta fisket på

avlägsna fångstplatser gav denna synpunkt stor betydelse i äldre tider.

Men därmed är man också framme vid modifikationerna. Ty någonstädes måste yrkesidkarna å andra sidan bo, och om de över huvud taget icke hade någon fast plats för sin verksamhet, skulle det kunna tänkas, att de sloge ned sina bopålar på en ort, som i sig själv saknade utkomstmöjligheter. Resultatet måste ha blivit, att dylika orter under större delen av året ej hade väsentligt annan befolkning än kvinnor och barn. Också i vår moderna kultur förekomma av andra anledningar fulla motsvarigheter härtill, nämligen de många bostadssamhällena utanför större städer, folkrika orter nästan utan förvärvsmöjligheter för sin befolkning, orter som följaktligen under arbetsdagen övergivas av nästan alla sina yrkesidkande medborgare.

Stora samhällen kunna å andra sidan knappast uppstå på det nu senast angivna sättet. Ty det måste nästan nödvändigt finnas en mängd olika platser, som lämpa sig ungefär lika bra från ren bostadssynpunkt, särskilt om yrkesidkaren har en ambulerande tillvaro och alltså måste ha sin varelse på ganska skilda ställen; och det skulle då endast kunna förklaras genom en underlig slump, om någon enstaka bland dessa många likvärdiga platser droge till sig någon större befolkning. Ja, man kan gå längre än så. Det är nämligen möjligt, för att icke säga sannolikt, att resultatet i detta fall över huvud taget icke blir någon befolkningsagglomeration, någon samlad bebyggelse på vissa orter, emedan den ena boningsorten inga företräden har framför den andra. I själva verket har den spridda bebyggelsen, vad vi kalla »landsbygden», ofta t. o. m. ett stort företräde under dessa förhållanden. Den erbjuder vanligen större eller mindre förvärvsmöjligheter, som alldeles sakna motsvarigheter i de rena bostadssamhällena, visserligen icke för bonden, hantverkaren, skepparen eller fiskaren i dessa deras egenskaper, men möjligheter, som de kunna tillgodogöra sig på lediga stunder eller som kunna nyttjas av deras hustrur och barn. Just av denna typ äro det »landsköp» och landhantverk, de »skärkarlar» och fiskare, som spela den negativa huvudrollen i de nyare svenska städernas historia. I på byte med andra inriktade verksamhet förde de icke

-ande yrkesidkarna en ambulatorisk tillvaro, därför att sådan bäst svarade mot behoven i en tid, då varutrans-ten erbjöd så mycket större svårigheter än persontrans-ten; men det hindrade dem ej att vid sidan därav med a familjer idka så mycket jordbruk, som tid och övriga ständigheter tilläto.

Denna ekonomiska organisation var det emellertid, som re tiders åskådning på inga villkor ansåg sig kunna tole-a. Orsaken härtill är att söka i en lång utveckling, som orthet kan karaktäriseras genom den medeltida stadshus-lningens nära nog outrotliga makt över sinnena. På nd av medeltidsstädernas ställning som de första bärarna en egentlig ekonomisk politik i västerlandet efter anti-s undergång kom den rent stadsekonomiska synpunkten samhällsföreteelserna att framträda nära nog som en lomlig ordning, liksom den också i alla riktningar asso-rade sig med medeltidens hela etiska och religiösa åskåd-g. Till denna med sublim ensidighet stadsorienterade andling av näringslivet hörde i främsta rummet, att idel, sjöfart och hantverk skulle vara stadsnäringar och as utövning på landsbygden utrotas. T. o. m. i de jäm-elsevis tätt bebyggda mellan- och västeuropeiska länderna nde detta endast ske genom att obevekligt undertrycka nga av sig själva uppkomna samhällsbildningar, men av s antydda skäl måste samma företeelse framträda i mång-ligt ökad grad i Nord- och Östeuropas skogsområden. ots att exempelvis Sverige icke under medeltiden hade t städer med tillnärmelsevis den behärskande ställning i Italien och Tyskland, eller ens Frankrike och England, övertog vår nybyggda centrala makt under 1500- och 1600-en det stadsekonomiska betraktelsesättet såsom grundat jälva världsordningen, och följden var här, liksom för igt flerstädes också i Tyskland, att det blev den åter-rättade furstemakten förbehållet att genomföra stadspo-ken med full konsekvens och nödiga resurser.

Som en regel med mycket få undantag kan man fast-lla, att 1500- och 1600-talens nya städer för sin tillkomst le att tacka främst eller uteslutande just denna strävan, tsmaktens ansträngningar att bekämpa landsköp och thantverk; landsköpmän och lanthantverkare, ofta också

skärkarlar och fiskare, skulle tvingas att flytta ihop till orter, som samtidigt skulle benådas med stadsprivilegier och därigenom få sitt näringsfång bragt i överensstämmelse med god ordning. Ingen sida av den ekonomiska politiken torde ha fullföljts med så liten omväxling som förbuden mot landsköp.

Gustav Vasa kunde visserligen ibland missmodigt förklara, att han lika litet förmådde avskaffa alla landsköpare i riket som Stockholmsborgarna kunde fånga alla de ulvar i skogen löpa. Men det hindrade honom ej från att göra oräkneliga försök därtill, med straffhot ända till att vid tredje resan mista halsen; och bland annat i det ryktbara mandatet om den dyra tiden (4 apr. 1546) gav han landsköpet skulden för alla möjliga samhällsskador. För Gustav Vasas efterkommande blev sedan stadsgrundningen ett huvudmedel till målet att avskaffa landsköpet, i det att den legitima handeln därigenom skulle bringas allmogen närmare; och så uppstodo städerna genom att landsköpmännen tvingades flytta dit. En av de första nya städerna i egentliga Sverige, Härnösand, hade sålunda till förhistoria, att Johan III (1584) hotade landsköpmännen med att bli sända över till Livland och de nyerövrade områdena i öster, om de ej omedelbart ville lägga grunden till en stad och där bosätta sig, vartill de också slutligen måste bekväma sig efter upprepade försök att komma ifrån saken. Sedan gick samma motiv ständigt igen, såsom kan belysas med hur många exempel som helst; här må vara nog med några få. 1[illegible] års handelsordinantia ställde i utsikt (§ 5) upprättande av »marknadsplatser», varmed menas städer, såsom framgår av fortsättningen: »och thit in förordna alle the birkarlar (= norrlandsköpmän), landsköpmän, ämbetsmän (d. v. s. hantverkare) så ock alle them, som seglats bruka vela». När Umeå skulle grundas år 1620, skrevo de »tillförordnade stadsinvånarne» till Gustav II Adolf, att två av hans utskickade »haver allvarligt låtit förnimma E. K. M:ts nådiga vilja och befallning, att inge birkarlar heller landsköpmän här uti länet skulle få bruka någon handel, med mindre de ville sig nedersätte på en plats heller fläck, som E. K. M. nådigast täckes befalla och förordna». När Borås anlades, skedde det också i Torpa socken, »där köpslagarena så m[illegible]

. bo». På samma sätt talades i rådet (6 febr. 1639) om ; »de gångeskräddare och skomakare, som under adelens 'svar gå hela året igenom i socknerna och göra deres ıbete, såsom de där ruinera städerne, skole anten helt skaffas eller drivas där till att sättia sig neder i städerne. en på de orter, som äre vitt ifrån städerne belägne, skall ras fläckar, där de kunde sig nedersättia och giva sedan onan den gärningsöre som lag förmäler.»

Stadsgrundningarnas huvudsyfte är alltså att flytta till nmanbyggda orter med stadsprivilegier de näringar, som ut idkats på landsbygden — tillsammans med eller utan dbruk — av ambulerande köpmän, hantverkare och sjö- rare. Uppgiften hänförde sig främst till två landsdelar, mligen dels Bottniska vikens båda kuster, Norrland och nland, dels den mellansvenska bergslagen; och olikheten i onomisk och geografisk typ mellan de två områdena hind- de ej, att uppgiften i båda fallen var densamma, att rensa ndsbygden från stadsnäringar. Också för det jämförelse- s ringa antalet nya städer utanför dessa två områden llde samma sak som regel, i alldeles särskild grad för oräs, medelpunkten för den urgamla näring, som längre am fick namnet »gårdfarihandel». Undantag utgjorde egent- gen blott städer, som närmast hade karaktär av ersättning r tidigare stadssamhällen, och bland dem egentligen blott öteborg, ävensom ett fåtal städer med uppgifter av direkt tydelse för statsverksamheten, huvudsakligast Karlskrona. etta innebär visserligen ej, att stadsgrundningarnas motiv ärmed uttömts; de övriga medverkande faktorerna skola pptagas längre fram.

Vad det nu har gällt är något annat, nämligen att mot akgrunden av stadsbildningens allmänna förutsättningar etrakta den särskilda typ av städer, som 1500- och 1600- alens nybildningar inneburo; och de nu lämnade antydnin- arna om motiven skola blott visa vad slags städer det gäl- r. Uppgiften skall nu närmast bli att visa nyskapelsernas ärde, varvid kvantitativa bestämningar svårligen kunna ndvaras. Å andra sidan är det givet, att moderna mått komma i fråga; den jämförelse, som naturligast erbjuder g, är den mellan nybildningarna och deras föregångare edeltidsstäderna under en och samma undersökningsperiod.

Närmast har man då att indela städerna i grupper efter deras ålder.

Att därvid lägga till grund själva bebyggelsens datum låter sig tyvärr ej göra, utan man får nöja sig med tidpunkten för städernas uppkomst i administrativ mening, d. v. s. i fråga om de nyare städerna de äldsta stadsprivilegiernas datum; det följande skall för övrigt visa, att i detta speciella fall, 1500- och 1600-tals-städerna, skillnaden mellan de två slagen av datering i allmänhet ej spelar stor roll. Av hänsyn till materialets beskaffenhet genomföres undersökningen emellertid ej fullständigt annat än för städerna i egentliga Sverige inom dess gränser vid 1500-talets slut. Genom att medtaga erövrade provinser skulle man nämligen tvingas att röra sig med en grupp av städer, som över huvud ej grundats inom det svenska väldet och som därför egentligen ej kunna dateras inom ramen för svensk stadspolitik; för Finlands städer äro de statistiska uppgifterna åter delvis svårtillgängligare. Båda de sålunda uteslutna stadsgrupperna skola dock beaktas på några ställen i det följande.

De rikssvenska städernas gruppering i tidsföljd erbjuder så till vida ovanligt små svårigheter, som stadsgrundningarna till alldeles övervägande del falla inom två strängt begränsade perioder, frånsett medeltiden, som här utan närmare prövning behandlas enbart såsom bakgrund till den följande utvecklingen. Efter medeltidens slut skedde nämligen ingen rikssvensk stadsgrundning före tillkomsten av Hudiksvall 1581. Sedan inträdde däremot en intensiv stadsbyggnadsperiod, som i sin ordning kan delas i tre: den mer begränsade under Gustav Vasas söner, den ojämförligt starkaste under Gustav II Adolf och Kristina samt den mycket begränsade och till de nya provinserna hörande under Karl XI, slutande med Karlskronas tillkomst 1680. Därpå följde en mer än tvåhundraårig period av till en början nästan fullständig frånvaro och sedan mycket sporadisk förekomst av nya städer, varefter det senaste årtiondet före 1922 har betecknats av en proportionsvis ännu större mängd nya stadsprivilegier än Gustav Adolfs och Kristinas tid, utan att därmed något är sagt i frågan om dessa städers verkliga ålder relativt till deras officiella. Som nya städer av

ɪså behandlats de, som flyttats till helt nya platser, medan
mära stadsbildningar helt och hållet förbigåtts.

Medeltidsstäderna, som enligt vad nyss sagts i egent-
a Sverige inom dess dåvarande gränser voro samtliga
der som grundats före 1581, kunna sättas till 33; detta
mmer frånsett ett undantag, som strax skall nämnas,
d de av C. G. Styffe i hans välkända arbete Skandina-
n under unionstiden (3:e uppl., Stockholm 1911) upptagna
derna och sammanfaller helt och hållet med Hans Fors-
lls redovisning i den på längderna för Älfsborgs lösen
ggda statistiska framställningen Sverige 1571 (Stockholm
i2, 1883). (För Finlands del redovisar Styffe 6 medel-
sstäder, vartill under 1500-talet före 1581 kommo två.)

Gustav Vasas söners städer voro inom egentliga Sverige
st., nämligen Hudiksvall, Mariestad, Karlstad, Härnösand,
ɪriefred, Vimmerby,[1] Eskilstuna,[2] Falun, Filipstad. (Be-
ende nya städer i Finland voro 2 st., Uleåborg och Vasa.)

Gustav II Adolfs och Kristinas städer i egentliga Sve-
e voro 19 st., nämligen Alingsås, Söderhamn, Sundsvall,
leå, Piteå, Umeå, Norrtälje, Borås, Göteborg, Sala, Kri-
nehamn, Vänersborg, Säter, Nora, Lindesberg, Åmål, As-
rsund, Vaxholm, Grenna.[3] (I Finland tillkommo under
mma tid minst 11 i någon mån bevarade städer: Nystad,
mla Karleby, Ny Karleby, Torneå, Tavastehus, Sordavala,
istinestad, Brahestad, Villmanstrand, Jakobstad, Veke-
s-Fredrikshamn. Totalantalet nya städer under denna
riod var alltså minst 30.)

Under *återstoden av 1600-talet* tillkommo blott 3 stä-
, nämligen Karlshamn, Strömstad och Karlskrona.

Den följande tiden behöver ej behandlas närmare; en-
st för jämförelses skull må nämnas, att under den senaste,
åriga stadsgrundningsperioden från början av 1911 till
jan av 1922 icke mindre än 17 stadsprivilegier utfärdats.

---

[1] Omtalas som stad redan i början av 1400-talet (Styffe, s. 223), men
ɪvades sina stadsrättigheter under Gustav Vasa och återfick dem först
1.

[2] Ålder som stad mycket omstridd; jfr K. Hellbergs i slutet av upp-
en citerade bok.

[3] Avesta fick ett slags stadsprivilegier 1641 (G. Nerman, Avesta, dess
komst och utveckling, Upps. 1912), men miste snart den ringa stadska-
är det ägt och måste här uteslutas, emedan det ej behandlas som stad i
officiella befolkningsstatistiken.

De föregående grupperna skola nu jämföras med var-andra, och det material som därvid närmast kommer i fråga är folkmängdsuppgifterna. Tyvärr äro de långt ifrån att erbjuda all ledning man kunde önska. Den officiella svenska befolkningsstatistiken går visserligen tillbaka till 1749 och är därmed den äldsta i världen; men olyckligtvis skiljes under första halvseklet icke på stad och land i de till tabell-verket insända sammandragen, och officiella siffror för den totala stadsbygden liksom för de särskilda städernas folk-mängd finnas sålunda ej tidigare än för år 1800. I de lokala arkiven ligga visserligen ganska många uppgifter om städernas folkmängd under enstaka år av 1700-talets senare hälft och ha därifrån övergått i den stadshistoriska litteraturen; men de hittills publicerade uppgifterna tillåta ingen sammanställning för städerna i allmänhet ens för denna jämförelsevis sena tid.

För tidigare århundraden saknas visserligen icke spo-radiska uppgifter om stadsbefolkningen; men det är huvud-sakligen uppgifterna om mantalsskriven befolkning som fått tjäna stadshistorikerna såsom grundval för beräkningarna. En närmare analys av dessa siffror, i sådana fall där de kunna jämföras med totalfolkmängden, visar emellertid ofantliga disproportioner för den mantalsskrivna befolknin-gens andel av det hela, framför allt från ort till ort men också på samma plats med få års mellanrum, och värdet av detta slags befolkningsuppgifter kan därför ej sättas högt. Men andra möjligheter erbjuda demografiska upplys-ningar, emedan de hänföra sig till förhållanden, som ligga djupt i människonaturen och ej ändras genom förordningar eller deras tillämpning, vilket däremot just är fallet med mantalsskrivningen; i fråga om demografiska uppgifter be-gränsas felkällan därför till den visserligen ofta mycket viktiga, att uppgifterna kunna vara ofullständiga. Inom det ifrågavarande materialet lämpa sig dödlighetssiffrorna emellertid i äldre tider mindre väl som underlag för folk-mängdsberäkningar på grund av dödsfallens starka väx-lingar genom krig och farsoter; vad man nästan alltid i första rummet bör taga till utgångspunkt, när det låter sig göra, är uppgifter om de födda. Nativitetens växlingar i förhållande till totalfolkmängden äro nämligen efter alla

döma relativt små i tider av statiska samhällsförhållan-
n och oföränderliga vanor i fråga om äktenskapsfrekvens
a fruktsamhet. Redan 1600-talets egna statistiker syssel-
tte sig med beräkningar av detta slag, och vår egen förste
re statistiker Wargentin utvecklade i Vetenskapsakade-
ens handlingar för år 1754 de slutsatser, som härvid kunde
agas ur uppgifterna för det statistiska tabellverkets första
; i senare tid har Marcus Rubin beräknat Köpenhamns
kmängd under hela perioden 1630—1730 på detta sätt
ansk Historisk Tidsskrift 1882). I en anmärkning i slutet
föreliggande uppsats har användningen av denna och
dra metoder för några svenska städers vidkommande
emplifierats.

Det återstår dock mycket arbete, innan de spridda folk-
ängdsuppgifterna för tiden före tabellverkets uppkomst
nna läggas till grund för detaljerade jämförelser. En,
sserligen mycket osäker, utgångspunkt har man likväl i
orssells folkmängdsberäkningar för städerna år 1571, så-
nda kort före nygrundningsperiodens början, i hans redan
eropade arbete. Tyvärr höra uppgifterna om städerna efter
lt att döma till de osäkraste inom det enastående mate-
al, »sölvskattelängderna», varmed han arbetar, varjämte
et av honom använda sättet att erhålla totalfolkmängden,
enom multiplikation av hushållens antal med 5 à 6, ej kan
öra anspråk på någon nämnvärd exakthet. För att ge en
rov föreställning om stadsbygden som helhet kan resulta-
et dock anses ha värde.

Men för de följande två århundradena saknas alla mot-
varande sammanställningar för städerna, och i huvudsak
år man därför lägga uppgifterna för 1800 till grund för
na jämförelser. Detta är också närmare besett ganska
ämpligt, ty man kommer därigenom att kunna taga hän-
yn till de nya städernas utveckling under en så pass lång
eriod som 120—220 år, utan att likväl egentligen över-
krida gränsen för det politiskt ekonomiska system, som de
oro avsedda att tjäna. På detta sätt bör man ha rätt stor
rygghet för att stadsbildningarna icke undersökas, innan
le hunnit visa vad de förmådde.[1]

[1] Befolkningsuppgifter för städerna år 1800 framgå endast indirekt ur
let statistiska tabellverket men ha meddelats av Ludvig Widell i Statistisk

Forssell beräknar — något högt i förhållande till sina egna primärsiffror — den totala stadsbefolkningen i egentliga Sverige år 1571 inom dess dåvarande gränser till omkr. 27,000 eller 5 % av totalbefolkningen. År 1800 är stadsbefolkningens relativa andel inom samma område jämnt dubbelt så stor eller 10 %. Vid denna jämförelse har visserligen, som man inser, ingen hänsyn kunnat tagas till nygrundningar i erövrade provinser; men betydelsen härav är ej stor, ty stadsbefolkningens andel i totalbefolkningen år 1800 var ungefär densamma i hela Sverige inom dess nuvarande gränser som i de gamla provinserna (9·77 %). Stadsbefolkningens absoluta ökning mellan 1571 och 1800 är givetvis många gånger större än fördubbling, nämligen i det egentliga Sveriges gamla provinser inemot sjudubbling, från de av Forssell beräknade 27,000 till 180,000.

Det kunde kanske ligga nära till hands att främst tillskriva denna ökning de nygrundade städernas inverkan. Men det vore i så fall ett stort misstag. Ty de redan år 1571 existerande städerna i egentliga Sverige hade år 1800 en folkmängd av 133,700, d. v. s. deras storlek hade nästan jämnt femdubblats; och av den totala ökningen, 153,000, föll sålunda 106,700 på de gamla städerna, medan alla sedan år 1571 grundade 29 städer i de gamla provinserna[1] blott representerade en total befolkning av 46,300. Folkökningen i de 33 medeltidsstäderna var med andra ord väsentligt mer än dubbelt så stor som *hela* folkmängden i de nästan lika många nygrundade städerna i det gamla svenska området. Också om de 4 nygrundningarna i erövrade områden[2] tilläggas, blir siffran för alla nya städers hela befolkning (alltid inom Sveriges nuvarande gränser) år 1800 blott 61,200 av en total ökning på 167,900 för alla från början

tidskrift för 1906 (för de nu 35 största städerna infagas de årligen i Statistisk årsbok). Den officiella befolkningsstatistikens resultat för olika landsdelar och kommuner äro i övrigt sammanförda i Bidrag till Sveriges officiella statistik litt. A för år 1880, del II, samt i bekvämare form i Emigrationsutredningens bil. V, Bygdestatistik (Stockholm 1910). Flere stadshistorikers förtrogenhet med den officiella statistiken lämnar ett och annat övrigt att önska; det vore lämpligt att undvika mindre tillförlitliga och av sporadiska uppgifter ur olika lokala källor på alla punkter, där den officiella statistikens siffror finnas att tillgå.

[1] Utom de förut nämnda 28 det år 1784 privilegierade Malmköping.

[2] Till de förut nämnda kom Östersund (år 1786).

:nska städer. Det var sålunda till alldeles övervägande på medeltidsstäderna som stadsbefolkningens ökning m till år 1800 berodde.

Detta slag av siffror är emellertid ganska ägnat att miss-a, emedan skillnaden i storlek mellan de olika städerna er ett litet fåtal ibland dem ge utslaget. Frånser man tfarande de icke från början svenska städerna inom våra varande gränser — vad som något oegentligt kunde kallas övrade städer» — så domineras bilden helt och hållet av :a städer, två gamla och två mer eller mindre nygrunda- nämligen de två gamla Stockholm och Norrköping samt två nya Göteborg och Karlskrona. Tillsammans repre-nterade dessa fyra städer mer än hälften (55·2 %) av stads-folkningen i nu angiven mening (sålunda oavsett »erövrade ider»), och Stockholm ensamt omfattade hela 38·8 % av mma befolkning. I den mån man kan tala om ett in-tande från våra städer på landets allmänna utveckling, nför sig detta därför främst till fyra bland dem. Frågan ir då om stadsgrundningarnas andel däri. En sådan fråga emellertid svår att besvara, när det gäller ett så litet tal som fyra, varibland två nya och två gamla, ty de in-viduella momenten spela därvid en huvudroll. Det var också särskild grad fallet med de två städer det nu gäller, Göte-rg och Karlskrona. Göteborg var i huvudsak en fortsätt-ng av de gamla stadsbildningarna vid Göta älvs mynning, stän en fortsättning som av många skäl, främst det enska väldets utbredning till hela västkusten, fick en ter tidens förhållanden tämligen enastående betydelse. arlskrona åter torde ha varit en verklig nyskapelse men ke en stad av vanlig typ utan ett militärt etablissement, ırs betydelse sannolikt i ganska begränsad mån samman-ingde med landets ekonomiska utveckling. Men om det re-ıltatrika i dessa två nygrundningar kan intet som helst ivel råda.

Vill man få en föreställning om stadsgrundningarnas er normala betydelse, blir det emellertid nödvändigt att tesluta de största städerna i båda de grupper — den gamla :h den nya — som skola jämföras. Man får då kvar, allt ıberäknat, 62 från början svenska städer inom Sveriges uvarande gränser, år 1800 representerande sammanlagt

87,300 invånare eller 44·8 % av de ursprungliga svenska städernas totala folkmängd. Att deras roll i landets allmänna hushållning icke kan ha varit överväldigande framgår av det föregående och belyses ytterligare av att de 59 bland städerna, som tillhörde det egentliga Sverige inom dess gamla gränser, icke tillsammans omfattade mer än 4·6 % av detta områdes totalbefolkning. Men vad det nu gäller är ej detta absoluta utan något annat, nämligen den relativa utvecklingen inom de olika grupperna av dessa små samhällsbildningar. Därvid har man egentligen att jämföra de tre grupperna av väsentlig betydelse, nämligen medeltidsstäder, Gustav Vasa söners städer samt för det tredje Gustav Adolfs och Kristinas städer.

Det visar sig då en mycket påtaglig olikhet i livskraft mellan de tre grupperna. Enklast men minst tillförlitligt framträder den genom en jämförelse av den genomsnittliga folkmängden pr stad. För medeltidsgruppen (på 31 städer, sedan Stockholm och Norrköping undantagits) är den 1,584, för gruppen n:r 2 (9 städer) är den 1,620 och för den tredje gruppen (18 städer efter uteslutning av Göteborg) är den blott 1,040. Den sista gruppens underlägsenhet framträder här starkt men kan tänkas bero på tillvaron av några enstaka större städer i de två andra grupperna. Emellertid är det lätt att visa, att orsaken åtminstone icke främst kan ha varit denna. Undersöker man nämligen i stället hur många städer som nått den ganska anspråkslösa siffran 1,000 invånare, befinnes det i medeltidsgruppen vara 17 av 31, något över hälften, i andra gruppen 6 av 9, d. v. s. två tredjedelar, men i tredje gruppen blott 6 av 18, således endast en tredjedel. De 31 nu ifrågavarande medeltidsstäderna hade en sammanlagd folkmängd av 41,900, de 9 städerna från perioden 1581—1611 en summa av 14,600, men de dubbelt så många, nu ifrågavarande städerna från den följande perioden, den icke mycket högre siffran 18,800.

Resultatet blir alltså, hur man vänder det, en påfallande övervikt för medeltidsstäderna, trots att de två ojämförligt största bland dem, eller Stockholm och Norrköping, alldeles uteslutits från behandlingen. Den jämförelsevis lilla gruppen av Gustav Vasas söners städer är visserligen minst lika

skraftig som medeltidsstäderna[1] men å andra sidan för en att utöva något avgörande inflytande. Medeltidsuppen representerade därför även med den nu givna beänsningen nära tre femtedelar (59·5 %) av det hela. Tagas lan även de uteslutna fyra städerna Stockholm, Göteborg, orrköping och Karlskrona i betraktande, stiger medeltidsuppens andel tack vare Stockholms inflytande till mer två tredjedelar (68·6 %). Vid alla dessa beräkningar äro iellertid de »erövrade» städerna uteslutna. Och om man l sist frågar, hur stor del av den totala stadsbefolkningen om Sveriges nuvarande gränser som år 1800 levde i före 1500 grundlagda städer, så blir siffran ännu högre än o. m. den sist angivna, nämligen 72 % eller ej långt ifrån e fjärdedelar. Hur man vänder på materialet, blir alltså ndensen densamma, och förhållandet kan belysas på ännu t sätt. Av Sveriges 20 största städer år 1800 voro nämgen blott 4 yngre än medeltiden. Av landets nuvarande) största städer äro på sin höjd 2 av denna lägre ålder, imligen Göteborg och Eskilstuna, och båda ha starka rötter ett äldre tillstånd; man får gå ända till Sveriges 11:e ad, Borås, för att finna en fullt modern stadsbildning.

Särskilt påfallande är emellertid svagheten hos flertalet v Gustav Adolfs och Kristinas stadsbildningar, givetvis ltid med undantag för Göteborg. De enda bland dessa amhällen, som i nutiden uppnått någon väsentlig betydelse, ämligen Borås och Sundsvall (f. n. n:r 20), ha kommit till enna sin ställning på en helt annan grundval än den de rsprungliga stadsbyggarna haft i sikte. Även de två nu enast nämnda städerna hade sålunda år 1800 blott hunnit am till n:r 25 resp. n:r 28 bland Sveriges städer, och två ndra bland epokens stadsbildningar befunno sig på ungefär amma höjd (Sala som n:r 24 och Vänersborg som n:r 29), iedan alla övriga stodo ännu längre tillbaka.

Det förefaller alltså omöjligt att undgå slutsatsen, att rukterna av vår historias starkaste stadsgrundningsperiod oro påfallande torftiga och att de utvecklingskraftigaste täderna med få undantag tillhört dem, som icke haft den

[1] Av dess 9 städer kunna två (Eskilstuna och Vimmerby) möjligen äknas som medeltida; men om de undantagas, kommer medeltalet att höjas st. f. att sänkas.

organiserade statsmaktens verksamhet att tacka för sin tillblivelse.

Visserligen får man akta sig att överdriva räckvidden av denna slutsats, d. v. s. icke betrakta den som liktydig med att statens verksamhet på stadsväsendets område över huvud taget blivit utan spår, såsom vidare skall framgå av det följande. Det kunde kanske rent av ligga nära till hands att tänka sig, att de nya städerna, trots eller på grund av sin litenhet, blevo just sådana man önskade dem och att politiken sålunda ej föreföll sina upphovsmän själva förfelad.

En sådan uppfattning skulle emellertid ej träffa det rätta. Redan Odhner har lämnat en rik provkarta på klagomål under Gustav Adolfs tid över städernas uselhet, har konungen själv kallade dem »handelslösa, ruttna och kullrivna», o. s. v.[1] Den stadshistoriska litteraturen är likaledes full av de lokala intressenas klagomål över städernas oförmåga att hålla sin ställning; och från centralmyndigheten hördes även i fortsättningen alldeles samma missnöje över städernas »handelslöshet» eller »näringslöshet», fastän parterna givetvis alltid gåvo varandra och icke sig själva skulden till resultatet. Visserligen begränsades missnöjet icke till de nybildade städerna, men det gällde även dem och därutöver egentligen städer av samma typ som de. I de tryckta rådsprotokollen från Kristinas förmyndare är städernas usla tillstånd ett stående nummer särskilt under åren 1636 och 1639; och i den mån meningarna gingo i sär, gällde det blott orsakerna, i det att bröderna Oxenstierna vanligen gåvo borgerskapet och andra försumliga samhällsklasser skulden samt titt och ofta läste lagen för inkallade representanter för olika städer, medan Johan Skytte och Per Brahe togo de mindre städerna i försvar och den senare gärna förde fram en sociologisk förklaring till hjälplösheten, nämligen folkfattigdomen.[2] De särskilda städernas oduglighet var ständigt på tal. Om Södertälje och Norrtälje —

---

[1] C. T. Odhner, Bidrag till svenska städernas och borgarståndets historia före 1633 (Upps. 1860), s. 49, 85 f.

[2] »Fundamentum till städer är, att landet är populost. Men nu här i Sverige är landet så av folk förblottat genom utskrivning, att här intet kunne bliva några real städer» (15 juli 1636, likaså 30 juni s. å.).

n senare nygrundad av Gustav Adolf — samt Öregrund
:h andra» sade t. ex. Gabriel Gustavsson Oxenstierna, att
›äre föge annat än tjuvehål» (18 febr. 1636) och »intet
ttige» (17 maj s. å.); Carl Bonde sade, att Hedemora »är
ga annars till att akta än för en bondeby» (31 aug.), och
cel Oxenstierna menade, att »här i riket äre städer intet
nat än fläcker» (15 juli s. å.). Det är också mycket an-
ärkningsvärt, att man under själva denna stadsgrund-
ngsperiod envist sysselsatte sig med tanken att icke blott
tta städerna utan helt och hållet upphäva en hel rad av
mindre städernas privilegier, fastän meningarna delade
g i avseende på förmyndarregeringens befogenhet därtill.
ven i rådet kommo emellertid också borgerskapets syn-
unkter ibland till uttryck, såsom då Måns Jonsson från
ärnösand förklarade staden vara så avsigkommen, att bor-
arna måste flytta ut på landet och blott några fattiga fis-
are bo kvar: »begärade att få vetta, om där skall längre
ara någon stad eller icke, och var den skulle vara en
tad, att en måtte få någre näringsmedel åtnjuta» (19 juli
636). Även med tillbörliga avdrag för vanan att ständigt
laga över livets vedervärdigheter måste dessa och otaliga
ikartade yttranden sägas visa, att den utveckling statisti-
ken i någon mån belyst ingalunda motsvarade politikens
syften.

Man undgår alltså icke frågan, hur det kunde komma
sig, att stadsgrundningarna ledde till så ringa resultat. Detta
är vad som nu något skall belysas.

Främst måste det sägas bero på att den näringsorgani-
sation som de nya städerna voro avsedda att skapa, icke
kunde tränga igenom. Också om det vore för mycket sagt,
att de oavbrutna försöken att utrota handel, sjöfart och
hantverk på landsbygden helt och hållet blevo verknings-
lösa, kan man bestämt påstå, att de ej nådde sitt mål. Lika
envist som förbuden och åtgärderna mot landsköp och dess
parallellföreteelser upprepades, lika regelbundet återkommo
uppgifterna om dessa företeelsers oförminskade utbredning,
och intet tvivel kan råda om att de i stor utsträckning upp-
levde hela den gamla ekonomisk-politiska ordningens upp-
lösning på 1800-talet. Efter århundradens undertrycknings-
politik förklarade exempelvis landshövdingen i Västerbottens

län år 1693 rent ut, att landsköpet var den enda möjliga formen för handel i hans landsända[1]; Sundsvalls borgare gjorde t. o. m. ett försök i början av frihetstiden att få en sida av landsköpet legaliserad, och i början av Gustav III:s regering förklarade landshövdingen i Västernorrlands län, att rörelsen i hans län även efter nya kontrollanordningar var en tydlig lant- och gårdfarihandel, längesedan förbjuden i 6:e kapitlet handelsbalken[2] — och i verkligheten fyra à fem århundraden dessförinnan.

Därmed var också grundvalen för det rådande stadssystemet i stor utsträckning borta, och städernas olyckliga ställning är så till vida förklarad. Men läget behöver undersökas något närmare, om resultatet skall kunna framträda tydligt.

Då måste man först hålla i minnet, att städerna med få undantag uppstått emot lantbefolkningens önskan och under sin fortsatta tillvaro sällan kommo att betraktas med blidare ögon än från början. Det kunde visserligen hända att bönderna såsom i Pedersöre i Österbotten petitionerade om en stad, när de ej kunde få en frimarknad — resultatet blev Jakobstad (1653) —, men att de föredrogo marknaden utan stad var alltid givet; i många fall petitionerade de för städernas upphävande och i de flesta övriga fall önskade de det, t. o. m. oberoende av om de därigenom gingo miste om en laglig marknad eller icke. Det yttrande, som fälldes av en bonde mot Sundsvall 40 år efter dess tillkomst, hade överallt motsvarigheter i sak, även då formen var något anständigare: »Sundsvall stad skulle hava varit i helvetet, när han blev byggder emillan Hudiksvall och Härnösand.» Följden var, att lantbefolkningen med alla medel sökte komma förbi den stad, varunder den närmast hörde, samt antingen drev sin rörelse helt och hållet utan borgarnas medverkan eller också sökte nå fram till de orter, där köpenskapen var livligast och villkoren gynnsammast, d. v. s. de gamla sjöstäderna och helst av allt Stockholm. För de nya städerna och deras motsvarigheter bland de gamla be-

[1] Birger Steckzén, Umeå stads historia 1588—1888 (Umeå 1922), s. 114.
[2] Nils Ahnlund, Sundsvalls historia, II (Sundsv. 1921), s. 206 f. Hela kapitlet om Sundsvalls inre handel under 1700-talet ger en ovanligt god bild av näringsförfattningarnas förhållande till det faktiska näringslivet.

dde framgång i dessa bemödanden emellertid just den ändigt överklagade handelslösheten.

Detta tog sig uttryck redan däri att bönderna vägrade t komma med sin avel till städerna, t. o. m. när den var sedd för stadsbefolkningens egna behov, och i ännu högre rad, då det gällde varor för slutlig avsättning åt andra ill. En ovanligt övertygande framställning av alla de veervärdigheter, som mötte lantbefolkningen i Finlands hundstad Åbo, slutar också med följande ord (1738): »Sådant lt sätter uti allmogen en sådan avsky och fasa att söka äderne med sine ringa till salu ägande varor, utan uppöker allmogen heldre andre utvägar, om görligit är, till ne varors vändande till pennings, undantagandes då högsta öden dem tvingar städerne att söka.»[1] För att över huvud omma över några varor måste stadsborgarna då söka upp önderna och därigenom idka ett olagligt landsköp och »förköp», d. v. s. själva sätta sig över de näringsförfattningar, om varit stiftade i deras intresse; men i stor utsträckning ar också detta alldeles fruktlöst, emedan lantbefolkningen örde varorna staden förbi och täckte sina egna behov stadens hjälp förutan. Historien upprepar sig på alla dessa områden med tröttande enformighet i alla delar av landet, och bergslagsstädernas, exempelvis Filipstads, strid med bergslagen om det järn, som gick stadens våg förbi, avviker i intet hänseende från t. ex. Sundsvalls försök att hindra Jämtlandsböndernas handel med vilt direkt på Stockholm.

Orsakerna till detta framgångsrika motstånd emot sekelgamla grunder för den ekonomiska politiken voro utan tvivel flere. En av dem måste sägas vara, att landsköpet verkligen i stor utsträckning var mer ändamålsenligt, m. a. o. att vägen över staden med dåvarande kommunikationer ekonomiskt sett var en omväg och borgarens tjänster alltså voro obehövliga. Men det är icke hela sanningen. Mycket av motviljan mot systemet berodde uppenbarligen också på dess tvångskaraktär, på att bönderna i staden utsattes för en behandling, som de till varje pris ville undvika. Delvis var statens egen politik direkt orsak härtill,

[1] Johannes Qvist, Finlands marknader och finska landsbygdens handelsplatser 1614—1772 (ak. avh., Helsingfors 1909), s. 129.

i det att lilla tullen uppbars vid varje stads tullstaket och publikanernas framfart ej var mer älskad där än annorstädes; det finns exempel från flere städer på att tullbetjäningen klätt av kvinnor, som ertappats med smuggling, in på bara kroppen och låtit dem i detta tillstånd löpa hem till sina bostäder. Men en annan och kanske ännu viktigare anledning var de många monopolistiska sammanslutningar, som dels borgerskapet i varje särskild stad, dels också flere städers borgerskap gemensamt upprättade mot bönderna i förlitande på sin lagbestämda undantagsställning.[1]

Emellertid kan man då fråga, om icke staten hade och ville begagna maktmedel för att sätta den lagliga ordningen igenom. Svaret härpå är för det första, att maktmedlen i äldre tider med svag förvaltning och spridd bebyggelse voro ännu mer otillräckliga för att genomföra ett dylikt tvångssystem än de visat sig vara i vår egen tid. Men därtill kommer som andra moment, att det ej var så alldeles helt ens med viljan att tillämpa de maktmedel som funnos.

En anledning härtill var redan, att man ingalunda under merkantilismen älskade tvånget som sådant. Tvärtom tröttnade man ej att upprepa, att handelns natur krävde frihet, att den skulle drivas »icke med tvång utan consilio»; och då lockelser icke förmådde skapa det avsedda tillståndet, krävdes det till sist starka intressen för att alla maktmedel skulle kunna mobiliseras för ändamålet. Och så starkt intresse hyste man i verkligheten icke för de nya städerna.

I själva verket förhöll det sig tvärtom så, att just dessa städer eller rättare sagt uppstäderna över huvud taget snarast voro näringspolitikens styvbarn, utgjorde det minst gynnade ledet i det ekonomiska system, som merkantilismen i detta hänseende uppfört på den medeltida stadspolitikens grundvalar. I princip skulle arbetsfördelningen vara så beskaffad, att utrikeshandeln och all annan förbindelse med utlandet förbehöllos stapelstäderna, medan tillförseln till dessa anförtroddes åt uppstäderna utan de förras inblandning och lantbefolkningen slutligen hänvisades till var sin närmaste uppstad; och om denna ordning hade kun-

[1] Ett särskilt genomfört exempel härpå för Österbottens städer i början av frihetstiden återger Qvist, a. a., s. 135 f.

: upprätthållas, skulle uppstäderna ha fått en visserligen gränsad men alldeles oumbärlig uppgift sig förbehållen. t var emellertid just vad som icke blev fallet. Den enda ıdelsförfattning, som i det väsentliga tillämpade detta ›gram, var Gustav Adolfs första handelsordinantia, av 14, och det är betecknande, att det motstånd den mötte mst kom från stapelstadshåll, d. v. s. närmast från Stockım. Till följd av intrycket från dessa motståndare uppvs i princip tanken att utestänga stapelstadsborgarna från pstädernas marknader redan i 1617 års handelsordinantia; ı i sammanhang med införande av en frimarknad i Stocklm, där uppstadsborgarnas rätt att handla dock var ganska ingskuren, inskärptes Stockholmsborgarnas rätt att besöka pstädernas frimarknader än ytterligare i 1636 års seglaınsordning. Uppstädernas oavlåtliga försök att få sina marknader förvandlade till »enskilda», d. v. s. till mopol för de egna stadsborgarna, strandade också nästan ltid; och tack vare detta voro stapelstadsborgarna i tillle att själva sörja för sin tillförsel, i stället för att därd bero av uppstadsborgarna som mellanhänder, såsom syemet konsekvent utfört skulle ha krävt. Och allt detta edde samtidigt med att systemets andra sida, utrikeshanlns begränsning till stapelstäderna, i allmänhet mycket rängt upprätthölls. Alldeles samma tendens gjorde sig llande i motsatt led, sålunda i den från allmogen själv gående handeln, vad man plägar kalla aktivhandeln, med apelstäderna. Handel med egen avel räknades aldrig i ch för sig som olagligt landsköp, och uppstädernas försök t få böndernas resor förbi den närmaste staden förbjudna evo också som regel fruktlösa; men då detta alltså var llåtet i fråga om den egna aveln, översteg det mänsklig rmåga att hindra samma slags trafik med »sammanbragt vel», d. v. s. uppköp och avsättning genom verkliga landsöpmän. Och till sist hade uppstäderna likaledes ringa ramgång med sina försök att hindra kustbefolkningens sjöart på stapelstäderna, den s. k. bondeseglationen.[1]

[1] Allt detta har varit föremål för så flitig behandling i litteraturen, t det må vara nog att utöver redan citerade skrifter hänvisa till Fyhrvalls ekanta avhandling Om det botniska handelstvånget (*HT* 1882 samt som ak. vh.). I handelsordinantierna gäller det närmast följande bestämmelser: 614 § 9, 1617 § 11, 1636 § 7.

Anledningen till denna strängt taget principlösa hållning från statsmaktens sida är lätt att finna och av stort intresse. Den bestod i att de större städernas, närmast Stockholms, och allmogens önskemål härvid till stor del sammanföllo och att båda dessa samhällsmakter måste ligga regeringen om hjärtat i helt annan grad än uppstäderna; när därtill kom, att bergshanteringen befann sig på samma sida, blev resultatet ännu mer givet. Trots att den ekonomiska åskådningen ej gav mycket utrymme åt jordbrukets ekonomiska betydelse, var det omöjligt för en i någon mån realpolitiskt utvecklad styrelse att förbise vikten av att landets viktigaste skattdragare och soldatmaterial icke förtrycktes. Och 1600-talets arbete på bergshanteringens utveckling gjorde ståndpunkten i detta hänseende ännu mer medveten; ivern att hindra all konkurrens om bergslagens virkestillgångar ledde sålunda rent av till »utrivning», d. v. s. mer eller mindre fullständig ödeläggelse, av två bland de nygrundade bergslagsstäderna, Filipstad och Lindesberg.[1]

Det starkaste inflytandet tillkom dock omsorgen om stapelstäderna och närmast Stockholm. Det kunde förefalla egendomligt, att merkantilismen på detta sätt skulle komma att gynna en särskild stad på alla de andras bekostnad, vilket den medeltida stadspolitiken aldrig gjort; men så blev fallet i flertalet länder, och närmare betraktat är det lätt förklarligt. Det fanns *en* stad, vars bästa i alldeles särskild grad måste anses sammanfalla med statens eget, och det var landets huvudstad, endast med den reservationen att det i vissa fall kunde gälla den förnämsta handelsstaden och icke residensstaden, t. ex. i Sachsen Leipzig i st. f. Dresden. Då nu stadspolitikens allmänna uppfattning oförsvagad levde kvar under merkantilismen, så sattes dess metoder i verket främst till förmån för huvudstaden, som därigenom blev gynnad så som den aldrig varit på de marktägande städernas egen tid; och en amerikansk historiker, N. S. B. Gras, har också döpt merkantilismen till den »metropolitanska» näringspolitiken. Med sin vanliga böjelse för

[1] Gottfrid Kallstenius, Filipstad 1611—1911 (Filipst. 1911), s. 34 f. Helge Nelson, Geogr. studier öv. de sv. städernas och stadslika orternas läge (Lunds univ:s årsskrift, N. F. avd. 1, bd 14, n:o 13 Lund 1918), s. 34.

veklig logik hade Karl IX också tagit steget fullt ut i sitt »betänkande om städernas inrättning» av 1595 — av den svenska ekonomiska politikens märkligaste skrif- från denna tid men ännu knappast närmare undersökt påyrkat en enda stapel (eller »nederlag») för hela landet, v. s. ett monopol för Stockholm på hela utrikeshandeln. långt gick det visserligen aldrig, men när man läser delvis redan citerade överläggningarna om stadsväsendet ådet under Kristinas förmyndare, möter man alldeles ıma idékrets. »För all ting måste Stockholm bliva en d», sade riksdrotsen Gabriel Gustavsson Oxenstierna (18 r. 1636) och fortsatte några månader senare (17 maj): ockholm stad drager och profiterer Kronan mer än alle der i riket, och kan där jure merito vara itt fundament en huvudstad i Sverige. Komme således (sic) här i erige med Stockholm ock flere städer uti lika considera- n, såsom Nyköping, Norrköping, Göteburg, Kalmare» — a stapelstäder och alla utom Göteborg gamla städer. Ännu got litet senare (15 juli) skrives i protokollet om Axel enstierna: »Rådde, att hela vår intention skulle därpå gå, commercierne gå på Stockholm». Dagen därpå fortsatte skanslern: »Och att man skulle alle consilia därhän diri- ra, att Stockholm kommer upp och den bliver populerat. dan skall väl Stockholm bringa de andre på benen. Ty t är inge städer i Sverige, som hava det fundamentet till stad som Stockholm haver» o. s. v. Efter dessa grund- tser var det man handlade, när hela Norrlands och Fin- ıds handel — särskilt genom 1636 års seglationsordning, l vars motiv de nu citerade yttrandena hörde — monopoli- rades i Stockholm och Åbo eller, både enligt syftet och i lämpningen, i allt väsentligt till Stockholm ensamt.

Uppstäderna befunno sig därför i stor utsträckning, med t engelska uttrycket, »between the devil and the deep sea», ena sidan allmogens i stort sett bevarade rörelsefrihet och den andra Stockholms samt i mindre grad de övriga stapel- ädernas på alla sätt gynnade ställning. Det överraskande läget är egentligen, att man under dessa förhållanden äg- de så stor iver åt att anlägga nya städer av en så litet lvilligt betraktad typ; men förklaringen är den redan förut vna, att man i princip ansåg det som en elementär plikt

för staten att undertrycka landsköpet, fastän denna plikt trots alla påbuden endast i mycket begränsad grad kom att fullgöras.

Emellertid har vad som nu senast sagts i och för sig haft sin tillämpning på uppstäderna i gemen och icke särskilt på de nygrundade uppstäderna. Det blir nu nödvändigt att återgå till de senare för sig själva och närmast fråga, om man frånsett önskan att bekämpa landsköpet kunde finna några anledningar att just under den tid det nu gäller grunda en mängd nya städer.

Härvid erbjuder sig osökt en jämförelse med den enda stora stadsgrundningsperioden i vår historia vid sidan av den nu ifrågavarande, nämligen den som tillhör det senaste årtiondet. Som man vet, äro de många samhällen som i våra dagar fått stadsprivilegier befolkningsagglomerationer, som under omkring en mansålder bildat sig under intrycket av stora förändringar i det ekonomiska livet, framför allt landkommunikationernas och industriens starka utveckling. Frågan blir då, om förhållandena voro likartade under 1500- och 1600-talen.

Svaret måste bli, att man genast finner en mycket stor olikhet, nämligen att de nya 1500- och 1600-tals-städerna voro skapelser av statsmakten, voro så att säga tillverkade, på ett helt annat sätt än vår egen tids. *Nu* betyder stadsprivilegiet aldrig annat än tillkomsten av en administrativ ordning, som motsvarar behoven hos ett redan existerande stadssamhälle; stadssamhället självt är alltid äldre än stadsprivilegiet. Under den äldre perioden var det som regel alldeles tvärtom. En motsvarighet till moderna förhållanden företedde visserligen efter allt att döma de två gruvsamhällena Falun och Sala, som hade existerat åtminstone ett århundrade, innan de fingo stadsprivilegier; möjligen voro också Karlstad och Kristinehamn (Bro) föremål för verklig bebyggelse före städernas administrativa tillkomst. Det är också ett egendomligt förhållande, att — naturligtvis med undantag för Göteborg — Falun ännu år 1800 var den ojämförligt största av de under århundradet 1580—1680 grundade städerna i de gamla provinserna och att denna stad

serligen på långt avstånd, närmast följdes av Karlstad
ı Sala.[1]

I det alldeles övervägande antalet fall förhöll det sig
ellertid helt annorlunda. Då anlades staden på en plats,
n förut saknat fasta inbyggare eller åtminstone ej förut
st någon befolkningsagglomeration; de »tillförordnade
ıdsinvånarna» fingo flytta dit med sitt bohag och sina
eatur, ditföra virke för byggnader samt få sig stadsplan
visad och jord tilldelad för tomter, kålgårdar, betesmar-
r och åkerfält, varvid stadsprivilegiet framträdde som
löningen för vederbörandes villighet att företaga denna ur
gre synpunkter önskvärda sammanflyttning och samtidigt
m regulativet för dess tillkomst. Det säger sig självt, att
atsmakten i ett sådant fall tar på sig en uppgift, som är
ämförligt svårare än den som förekommit i vår tid, då det
onomiska livet självt har fått bestämma bebyggelsen från
örjan och staten inskränkt sig att efteråt tillhandahålla de
lministrativa hjälpmedlen för dess trevnad. Att en så svår
ppgift som den förra ofta måste ha misslyckats är alltså
ıdast naturligt; motsatsen skulle ha varit mycket mer
verraskande.

Nu ansåg man sig otvivelaktigt ha en garanti för de
ya städernas utveckling däri, att de i flertalet fall anlades
id gamla marknadsplatser eller hamnar, som visserligen
fta varit olaga från början men därmed (eller dessförinnan)
galiserats; på dessa platser, där köpenskapen sedan länge
edrivits, borde köpstaden ha de bästa förutsättningar att
tvecklas. Tankegången besannade sig emellertid icke i
llmänhet, som vi veta, och anledningen är ej svår att finna.
orrtälje, Hudiksvall, Härnön, Mustasaari (Vasa), Pedersöre
Jakobstad), Salo (Brahestad) och vad platserna eljest hette
ämpade sig utan tvivel väl för fiskare, bergslagsmän och

[1] I erövrade provinser tillkomma icke blott Karlskrona utan delvis också
arlshamn, som år 1800 med 3,170 inv. visserligen låg betydligt under Falun
4,791) men också avsevärt över Karlstad och Sala (resp. 2,165 och 2,147).
å långt mig bekant, är Karlshamn den enda rena nygrundning, som från
örjan utvecklade sig till ett livskraftigt samhälle med normal stadskaraktär.
edan år 1708, 44 år efter grundläggningen, synes folkmängdssiffran ha varit
fter tidens förhållanden så pass hög som 1,800 (jfr anmärkningen nedan
. 348), och om Karlskrona ej hade tillkommit som en övermäktig konkur-
ent, skulle staden efter allt att döma ha blivit en av de mer betydande i
andet. Se Hilding Rosengren, Karlshamns historia 1664—1914, I (Karlsh.
918—20).

handlande att mötas på vissa tider på året och utbyta varor, men därav följde på intet sätt, att de passade för kontinuerlig handel, och så visade sig i verkligheten icke vara förhållandet. Jämn tillförsel dit låg icke i någon annans intresse än i den befolknings, som blivit tvingad att där bosätta sig, och det var givetvis icke tillräckligt för att handeln skulle komma till stånd. Förmodligen blev resultatet dessutom ännu mindre än eljest hade blivit fallet på grund av lantbefolkningens ovilja mot den monopolisering av handeln, vartill borgarna alltid sökte begagna stadsgrundningen; det kastar sålunda ett nästan skärande ljus över sammanhanget, när man finner t. ex. ett av Härnösandsborgarnas första anspråk efter stadens grundläggning vara att den frimarknad, som föranlett dess placering just där, skulle *upphöra*.

Svårare att besvara är frågan, i vad mån det ekonomiska livet eller andra samhällsförhållanden över huvud taget föranledde behov av nya städer under den första stora stadsgrundningsperioden på samma sätt som under den andra. Det blir den närmaste uppgiften att undersöka detta.

För statens civila förvaltningsuppgifter kom någon större personal icke i fråga, och ett behov av städer för dessa förelåg säkerligen ej. Däremot gäller det om två mer eller mindre nygrundade städer, Mariefred och Eskilstuna, att de voro tänkta som något därmed närbesläktat, nämligen som appendix till två kungliga slott, såsom det heter i ett kungl. brev 1696: »Lärandes bemälta städer .... förnämligast vara inrättade till höga överhetens tjänst där på orten, alldenstund hovfolket alltid hava husrum hos borgerskapet med säng och värma.» Men detta var raka motsatsen till ett normalt stadssamhälle, såsom direkt framgår just av det citerade brevet, i det att vad som där motiveras är något så ovanligt som befrielse från lilla tullen, emedan det i de två nämnda städerna »intet brukas någon borgerlig näring, undantagandes något öl- och brännvinsförsäljning till de resande».[1]

Av större betydelse voro åter den militära förvaltningens behov. Visserligen väger det knappast tungt, att Gustav

[1] Knut Hellberg, Eskilstuna, en svensk märkesstad, II (Eskilst. 1920), s. 46.

lolf skulle ha ämnat en del av Norrlandsstäderna till
rglägen», »med värma och andre servitz» åt soldaterna,
ligt vad Johan Skytte vid två senare tillfällen uppgav i
let (19 nov. 1635, 18 febr. 1636); åtminstone är det svårt
finna större spår därav i den kända verkligheten. Men
lt annorlunda förhöll det sig med de stora militära eta-
ssementen. Karlskrona, inom kort sannolikt Sveriges
rsta stad näst Stockholm, hade ju flottans nyskapning
t tacka för sin uppkomst, och i mycket mindre skala gällde
got av detsamma för de s. k. faktoristäderna, Eskilstuna,
derhamn och Norrtälje, där artilleriverkstäder under kor-
re eller längre tid arbetade för kronans räkning. Det se-
re utföll emellertid sällan med fördel och gjorde ej ens
ifrågavarande städerna själva vidare ansenliga; än mindre
tydde det för stadsbildningen i allmänhet. Det verkliga
dustriella stödet för Sveriges militära maktutveckling
der 1600-talet låg ej där utan hos den nya brukshante-
ngen.

Detta leder över till frågan, om ej industriella förut-
ttningar existerade för nya städer. Det var otvivelaktigt
till vida i hög grad fallet, som Sverige under 1600-talet
dergick en mycket avsevärd industriell omvandling, fram-
r allt just genom brukshanteringen, vartill fogades många
lag av metallmanufaktur, samt vidare genom tjärtillverk-
ing och sågverksindustri och även i någon mån genom textil-
dustri. Stadsbildande var emellertid ej heller bergshante-
ingens utveckling. Den har i Sverige alltid i eminent grad
arit en landsbygdsindustri, och i äldre tider var den ej äg-
ad att ens indirekt skapa befolkningsagglomerationer, främst
eroende på tekniken, som krävde en mycket stark lokal
pridning av såväl malmbrytning som masugnar och ham-
arverk samt även metallmanufaktur. På grund av bruks-
olitiken var det dessutom ej ens nog med att gruvdrift
ch malmsmältning voro spridda över otaliga små arbets-
latser i hela Mellansverige; medvetet arbetades nämligen
å att flytta själva brukshanteringen, till skillnad från mas-
gnarna, utanför bergslagen samt t. o. m. uppåt Norrland
ch Finland. För bergslagsstädernas egen utveckling erbjöd
n så beskaffad industri inga uppgifter av större betydelse.
Bergslagsstädernas uppkomst motiverades visserligen ibland

med bergshanteringens utveckling; så t. ex. beslöt man sig i rådet 1643 (20 mars) för att upprätta en stad i Askersund, »emedan att järnbruk är så hopigt där omkring», men huvudanledningen till dessa städers tillkomst var den vanliga, att binda bergslagens handel och hantverk vid stadssamhällen. I bergslagen liksom kanske ännu mer i mellersta och södra Norrland var det motsatsen och icke överensstämmelsen mellan brukens och städernas intressen som dominerade: och även om det vore förhastat att därifrån sluta till att städerna ej fyllde någon uppgift för eller drogo någon nytta av tillförsel av bergshanteringens »förlag», d. v. s. bruksfolkets förnödenheter, och utfrakt av dess produkter, så torde man dock i fråga om bergslags- och Norrlandsstäder kunna påstå, att de därvid ej kunde göra väsentliga tjänster, som ej hammarpatroner och bruksförvaltare både kunde och ville utföra själva. Helt annorlunda förhöll det sig med exportuppgifterna och finansiering av brukshanteringen; därvid spelade städer och stadsborgare en stor roll. Men på grund av hela det ekonomiska systemet och kanske även på grund av sakens natur var det här stapelstäderna, de gamla sjöstäderna, som kommo i fråga, främst Stockholm, Göteborg och Norrköping, det sistnämnda framför allt som högkvarter för Louis de Geers hela landet omspännande företagsamhet.

I jämförelse med bergshanteringen betydde den övriga industriella verksamheten under 1600-talet sannolikt ännu ej särdeles mycket. Tjärexporten blev visserligen för landet till en tid en mycket lönande affär, men endast genom ett hänsynslöst genomfört monopol, som liksom alla sådana förutsatte produktionsbegränsning och därför starkt inskränkte skogsområdenas, särskilt Finlandsallmogens och Finlandsstädernas, förvärvsmöjligheter, medan tjärhandelns ledning låg i Stockholm. Vilken roll den mellansvenska och kanske närmast västsvenska trävaruindustrien kan ha spelat för de nya städerna under 1600-talet, vågar jag ej avgöra. Att döma av de jämförelser som äro möjliga gick exporten av master nästan helt och hållet över Göteborg, medan exporten av sågade varor tycks ha varit fördelad på Mellansveriges ost- och västkust, i något olika proportioner under

ka år;[1] som vanligt gällde det emellertid i alla dessa fall nsett Göteborg enbart stapelstäder med medeltida ursprung. der 1700-talet kom däremot för mellersta Norrlands stä- och närmast för Sundsvall en påtaglig uppgift i samnhang med de finbladiga sågarnas utbredning, nämligen n handelscentrum för denna näring. Textilindustrien te sig under 1600-talet främst till Norrköping; under 0-talet skapade visserligen Jonas Alströmers verk en årig utveckling för en bland de nya städerna, hans fäderstad Alingsås, men det berodde helt och hållet på de rikt flödande statsunderstöden och upphörde med deras slut. mslöjden i de sju häradena och den därpå byggda gårdihandeln erbjödo däremot Borås en uppgift, som redan år 0 hade gjort det mer än dubbelt så stort som Alingsås, n industrien själv var icke ny utan blott stadens ställng därtill; och Borås' stora uppblomstring, som efter vad n redan sagts i nutiden gjort det till den ojämförligt rsta av 1500- och 1600-talets verkligt nya stadsgrundngar (t. o. m. Karlskrona är nu något mindre), inträfde först under 1800-talet, i sammanhang med fabriksinduiens tillkomst.

Man torde därför till en början utan tvekan kunna säga, 1600-talets stora och mångsidiga industriella förändringar ke direkt påverkat behovet av nya städer och att över vud taget icke industriella uppgifter i någon högre grad lföllo de nya städerna under den ekonomisk-politiska ped, som givit upphov till stadsgrundningarna; industristär i egentlig mening kommo endast undantagsvis till större veckling före uppkomsten av en central kraftkälla, i detta ll ångmaskinen. Handelsuppgifter krävde däremot redan 00-talets industriella förändringar otvivelaktigt, och i ssa fall tillföllo de också nya städer, men likväl av skäl, m nu visats, endast i jämförelsevis ringa grad.

Detta leder över till frågan, om handeln icke över huvud get kunde väntas få betydelse för stadsutvecklingen just nder 1600-talet. Därpå kan man svara ett ganska bestämt

[1] På grundval av tabellerna över Sveriges export över olika hamnar en 1640 och 1645 (Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, senare afd., I, s. 779 ff., 823 f.), jämförda med Ivan Lind, Göteborgs handel och sjört 1637—1920 (Göteborgs jubileumspubl., X, Gbg 1923), tab. 2.

ja. Man har icke hittills inom svensk historieforskning åtminstone mig veterligt, haft klart för sig, vilken utveckling som ägde rum inom den svenska utrikeshandeln från början av Gustav Adolfs regering åtminstone fram till 1650-talet. I förordet till den helt nyligen utgivna andra delen av Öresundstullräkenskaperna har emellertid utgivarinnan, fru Nina Ellinger Bang, i de starkaste ordalag framhållit den »næsten mirakuløse økonomiske Opgang» för Sveriges del, varom materialet i hennes ögon bär vittne. Även om dessa uttryck kanske tåla någon avprutning, med hänsyn icke blott till siffrornas mycket måttliga storlek vid jämförelse med moderna förhållanden utan också till den avlägsnare exportens sannolikt begränsade uppgift inom Sveriges dåvarande näringsliv som helhet, är utvecklingen dock relativt taget högst märklig, icke minst genom att omfatta så många olika områden av produktionen. Med hänsyn härtill meddelas i följande tabell en bearbetning och sammanställning av Öresundsräkenskapernas material för de viktigaste svenska exportvarorna; utöver det här meddelade är det endast hudar och skinn som spela större roll, ävensom under kortare tidrymder vissa järnvaror (vanligen »kulor») samt textila råvaror (lin och hampa). Det är originaltabellernas siffror för Sverige och Finland (ej Östersjöprovinserna), som här sammanförts efter omräkning i moderna mått och femårsmedeltal; den osäkerhet, som vidlåder vissa bland omräkningsnormerna (se tabellens not), påverkar tydligen ej talens jämförbarhet mellan olika tidpunkter. (Se nästa sida.)

Man finner här tjärexporten liksom den mindre viktiga trävaruexporten sätta in redan tidigt under Gustav II Adolfs regering — det framgår tydligt av materialet, att ökningen skulle ha visat sig något tidigare, om ej danska kriget till en början inskränkt Öresundstrafiken — och den förra oavbrutet stiga, ända tills tjärumonopolet i mitten av århundradet hejdade utvecklingen. Ett par årtionden senare följde kopparexporten och järnexporten; uppgången av den senare i stora språng från rena obetydligheter till mer än hundra gånger de första siffrorna är högst slående. Och till detta fogade sig som kanske mest oväntat också en visserligen mycket ojämn men under vissa perioder verkligt avsevärd spannmålsexport. Även mängderna »blandade varor» sprang

…tigare varor västvarts genom Öresund, på fartyg med svenska och finländska avgångshamnar. 1586—1655.[1]

På grundval av Öresundstullräkenskaperna.

…edeltal för åren	Spannmål och mjöl Ton (1,000 kg.)	»Deler» och plankor St.	Tjära och beck Ton (1,000 kg.)	Osmund Ton (1,000 kg.)	Annat järn (stångjärn) Ton (1,000 kg.)	Koppar Ton (1.000 kg.)	Blandade varor Ton (1,000 kg.)	Ospecificerade laster St.
…586—90	322	—	765	62	59	—	56	9
…591—95	902	—	940	47	58	—	122	6
…596—1600 . . .	332	3,850	974	80	160	—	5	6
…601—05	226	8,069	1,700	121	170	—	—	3
…606—10	684	11,337	1,896	193	124	—	—	6
…611—15	650	9,341	891	59	78	—	—	5
…616—20	1,970	44,347	3,360	147	306	195	2	3
…621—25	5,750	48,695	4,680	130	610	140	382	11
…626—30	4,840	15,714	5,985	250	2,770	316	340	12
…631, 1633, 1635.	1,920	10,430	9,080	—	4,060	728	382	1
…636—40	6,800	18,211	9,000	—	4,250	462	1,100	1
…641—44	2,240	24,770	9,480	—	6,280	594	66	4
…646—50	4,560	48,097	8,080	—	6,600	556	340	16
…651—55	230	22,200	3,760	—	4,040	305	—	49

[1] Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660, … Nina Ellinger Bang, II. Varetabeller A (Kbhvn 1922), tabb. 4 resp. 4 a. …essiffror i originalräkenskapernas enheter, fördelade på Sverige och Finland.

Omräkningsgrunderna ha varit följande. *Spannmål:* läster sannolikast … 24 tunnor (Falkman, Om mått och vigt i Sverige, Sthlm 1884—5, I, s. …1. II, s. 100, 154; Öresundstab, a. st., s. 613): tunnan i vikt beräknad …l 216 ℔ eller 91·8 kg. (angivet för råg i »ordning» 12 okt. 1629, hos …alkman, II, s. 9); 1 läst således = 2,203·2 kg. — *Sågat virke:* skock = 60 st. … *Tjära:* läster à 12 tunnor à 48 kannor (Falkman, II, s. 96; Fyhrvall, …ärhandelskompanierna, Sthlm 1880, s. 62 not), à 2·617 liter, à 1·1 kg. …gentl. vikt): 1 läst således 1,657·7 kg. — *Osmund:* läster à 12 fat; fatet …tingen 20 L℔ (= 1 Sk℔) eller 25 L℔, allt järnvikt (Falkman, I, kap. 11); …sten sålunda antingen 1,632 eller 2,040 kg. Här har det mindre måttet …gts till grund, emedan uppgifterna om dess användning hänföra sig till …nna tid, men med visshet kan frågan ej avgöras. — *Stångjärn och kop…ar:* Sk℔ järnvikt (kopparvikt) = 136 kg; uppgifter i andra mått (stänger, …ntner, ring) ha evalverats på lösa grunder, utan att nämnvärt påverka …sultaten. — *Blandade varor:* läster antagna som skeppsläster, evalverade … järnvikt efter då gällande norm. 18 Sk℔ eller 2·45 ton pr läst.

Året 1645 har uteslutits på grund av sin abnorma beskaffenhet (kriget …ed Danmark); också åren 1611 och 1612 verka av motsvarande skäl men i …got svagare grad förryckande. För åren 1632 och 1634 saknas uppgifter …er huvud.

starkt i höjden från 1620-talet, och de »ospecificerade lasterna» fingo betydelse i synnerhet efter Brömsebrofreden med dess tullfrihet för Sverige i Öresund; nedgången i de andra kolumnerna under sista redovisade femårsperiod är efter all sannolikhet endast skenbar och förklarad därigenom.

Vi sakna som bekant icke alldeles inhemskt material för utrikeshandeln under vissa år av den ifrågavarande perioden, i det att generaltullförvaltaren Mårten Augustinssons Leijonskölds av C. G. Styffe utgivna tabeller omfatta åren 1637—1640 samt 1645. En sammanställning av dessa två, sins emellan alldeles oberoende källor är ägnad att på en gång kontrollera båda och vidga vår kännedom om det verkliga läget. Resultatet framgår av följande tabell.

Den specificerade Öresundstrafikens andel i egentliga Sveriges (icke Finlands) totalexport av vissa varor. 1637—1640.

(Summor för fyra år.)

	Koppar Sk℔	Tjära och beck Läster	Stångjärn Sk℔	Spannmål Läster	Hudar och skinn St.	Plankor och bräder St.
Egentliga Sveriges totalexport[1]	17,215	16,617	323,030	35,902	[2]247,78[illegible]	[3]1,44[illegible]
Öresundstrafiken västvarts från svenska hamnar:						
absolut	11,334	10,828	126,350	10,519	17,454	66[illegible]
i procent av totalexporten	*66·0*	*65·3*	*39·2*	*29·3*	*7·05*	*4[illegible]*

Någon anledning till misstro mot materialet ger denna jämförelse avgjort icke, och det förefaller alltså vara anledning att antaga, att av vår totalexport ungefär två tredjedelar passerade Öresund i fråga om koppar och tjära samt två femtedelar resp. tre tiondelar i fråga om järn och spannmål, medan endast obetydliga delar av skinn- och trävaruexporten gingo denna väg. Även om det ej utan vidare får antagas, att den totala exporten utvecklat sig i alldeles samma tempo som den genom Öresund passerande, gör sammanställningen

[1] Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, a. st., s. 791 ff.
[2] Gruppen Läder och skinn (ej: Pälteri och skinnvaror).
[3] Bräder, plankor, »deler», bord, av olika slag.

likväl högst sannolikt, att exportens absoluta tillväxt
ännu betydligt större än den som framgår av den första
ellen.

Utan tvivel mötte Sveriges städer följaktligen under
0-talet nya uppgifter, som efter tidens omständigheter
ste ha varit mycket avsevärda. Men — de *nya* städer-
hade föga att vänta därav, alltid med undantag för
teborg. Indirekt skulle denna ökning i utrikeshandeln
serligen ha kunnat få betydelse också för dem, om näm-
en tillförseln till stapelstäderna varit dem förbehållen,
n så var ju icke i verkligheten fallet, hur det sedan må
varit på papperet. Och direkt hade den nya utrikes-
ndeln betydelse enbart för stapelstäderna; skulle den för-
leda uppkomsten av nya städer, borde de alltså ha till-
rt denna senare typ. För att använda ett något vardag-
t uttryckssätt kunde uppstadsborgarna säga: när det regnar
lling, har den fattige ingen sked.

De många orsaker av både ekonomisk och ekonomisk-
litisk natur, som samverkade att hålla de nybildade stä-
rna tillbaka, ledde till den stadstyp, som med nästan över-
skande enformighet möter i stadshistoria efter stadshistoria.
et är i mycket stor utsträckning den som inledningsvis
ir betecknats såsom ett bostadssamhälle i förening med
t jordbrukssamhälle, en »bondby», som uttrycket spontant
der från iakttagare i alla ställningar och till alla tider
re 1800-talets mitt.

Till en början märkes svårigheten att över huvud taget
någon bebyggelse till stånd. I fråga om Umeå omtalas,
t *ingen* av det nya borgerskapet till en början synes ha
aft stadigvarande vistelse i staden, utan alla i stället sutto
var på sina gamla hemman, sysselsatta med fiske eller lands-
öp. Luleå stads första boskapslängd, gällande tillståndet fem
r efter stadens grundläggning, upptar endast nio bland hus-
iderna som fast bosatta i staden. En oförbehållsam skild-
ing gav också Axel Oxenstierna i ett strafftal (i rådet)
ill Västerås', Arbogas, Örebros, Karlstads, Filipstads och
lariestads ombud: »Borgerskapet äre vane föda sig med sitt
ondeleverne. Hava gålar på bygden; när skrivning (= ut-
krivning) är på bygden, bliva de i staden med sitt folk.
Åter när båtsmän skrivas i staden, äre de åkermän på bygden»

(5 mars 1639). Denna svårighet vid att tvinga in folk till sin plats, som i verkligheten ej passade för deras verksamhet, kom man aldrig över; i Gamla Karleby måste det ännu 50 år efter stadens tillkomst upprepade gånger ske med våld. Ännu på 1820-talet levde gårdfarihandlarna i de sju häraderna i Västergötland kvar på landsbygden i stället för att enligt lag och förordning bo i Borås och Ulricehamn. När man i befolkningsstatistiken finner den senare stadens folkmängd springa upp från 774 år 1815 till 1240 år 1820 och 1,515 år 1825, sålunda nästan fördubbling på tio år, med en ökning (1815—1825) av männens antal med 569 mot blott 172 för kvinnorna, så är förklaringen helt enkelt, att gårdfarihandlarna på grund av skärpta bestämmelser läto mantalsskriva sig i staden utan att flytta dit.[1]

Också i den mån bebyggelsen blev av, var det till stor del omöjligt för borgarna att uppehålla sig i staden, därför att deras näring måste utövas annorstädes. Borgarnas egna landsköp var outrotligt, när bönderna vägrade att besöka staden; fisket höll borgarna bundna ofta på avlägsna platser utan avbrott, och varornas avsättning måste också till stor del ske långt ifrån staden. I Sundsvall förebrådde man »fiskerskapet», d. v. s. stadens ojämförligt talrikaste klass på 1700-talet, att den ej brydde sig det minsta om sin stad utan lämnade den oförsörjd med fisk hela fisketiden, därpå sålde fisken söderut samt köpte sitt behov av salt och spannmål på samma ställen. Om Härnösand meddelar Hülphers att handlandena ständigt voro på resor och borgarna sällan mangrant samlades i staden utom en kort tid på våren och kort före jul. Om somrarna voro Norrlandsstäderna över huvud taget normalt tömda på manlig befolkning, ibland inberäknat borgmästaren, och ofta även på övriga familjemedlemmar; när eldsvådor utbröto under denna årstid, fanns ingen att utföra släckningsarbetet, lika litet som någon fanns att stävja det ohägn getterna gjorde. Betydelsen av en dylik befolkningsagglomeration var liten; i sak voro borgarna landsköpmän lika väl som lantbefolkningen, och skillnaden mellan fiskande borgare och fiskande bönder var likaledes från ekonomisk synpunkt ganska obefintlig.

[1] Se som kommentar till själva statistiken Otto Mannerfelt, Sjuhäradsbygden före 1622 och Borås stad 1622—1865 (Borås 1922), s. 55.

Så mycket mindre var skillnaden, som stadsbefolkningen mtidigt idkade jordbruk och boskapsskötsel på samma ıt som lantbefolkningen. I sak betydde en stadsgrundng ofta ingenting annat än att bönderna bytte ut sitt mla hemman mot ett nytt, som kronan tillhandahöll dem en plats, som fick namnet stad; en nygrundad stad utan rd för odling och bete var en omöjlighet, och med karakristiskt förakt talades i rådet om — visserligen i detta ll gamla — småstäder, som »have uti sine privilegier om pper och annat» (15 juli 1636). Norrtälje hade år 1803 hela i0 tunnland åker och skördade så sent som 1847 620 tunnor d och 175 tunnor potatis, och från andra håll hör man las om sädesfält innanför själva tullstaketet, d. v. s. i den gentliga staden. Klas Fleming satte också en gång i idet (17 juni 1636) i fråga att låta borgarna t. o. m. betala att i spannmål, som om de vore bönder: »Kronan haver törre gagn och nytto av åkerbruket i städerne är än av ädernes kontribution. En stad haver någre hundrade tunor utsäde och gör likväl en liten penning ut, icke utan ort krakel, i kontribution; gåve de sin visse avrad, tonna fter tonna, voro mycket bättre».

Jämte och väl framom spannmålsodling förekommo anra slags odlingar, kål- och humlegårdar, längre fram potaısland m.m., men främst av allt boskapsskötsel, som efter llt att döma i de mindre städerna normalt var huvudnäring, id kusten jämte eller näst fisket. Det är sålunda beteckande, att de tidigare mantalslängderna vanligen framträdde om boskapslängder och att antalet redovisade kreatur ofta ar mycket stort. För att nöja mig med ett enda exempel, voro r 1627 i Alingsås bland 104 mantalsskrivna jämt hälften ller 52 boskapsägare, med sammanlagt 572 djur (hästar, xar, kor, kvigor, får, getter och svin), varibland en borgare gde 47 och en annan 37. Problemet med svinens och geternas framfart på gatorna samt vad eljest följde med stora nängder kreatur på sammanbyggda platser förblev också ktuellt ännu i förra hälften av 1800-talet, och påbuden för tt bringa reda i dessa förhållanden voro lika outtröttliga om overksamma. Så sent som år 1801 uttalade borgarna Eskilstuna på kyrkostämma »sitt stora missnöje över det stora ohägn, som sker på kyrkogården av svinkreatur och

boskap, varande denna plats ofta vanställd och smutsig, då den likväl borde och kunde hållas snygg och ren»; och ännu på 1850-talet var en särskild s. k. svinfiskal anställd i staden för att mota bort djuren från gatorna. I Norrlandsstäderna voro getterna de vanliga fridstörarna, och exempelvis i den då mer än tvåhundraåriga staden Piteå klagades ännu 1835 över att »hela corporalskaper» av getter huserade fritt och förstörde — rågåkrarna. Det fulländar bilden av ett typiskt litet svenskt stadssamhälle för mindre än ett århundrade sedan.

Den egendomligt enhetliga bild man får av flertalet bland de många stadshistorierna liksom av övriga källor är alltså, det kan svårligen bestridas, tillkomsten av samhällen, som kunde ha många goda sidor men som ägde mycket litet av de funktioner, för vilka städer avsetts, och följaktligen lika litet av den ekonomiska prägel, som skapas genom dessa funktioner. Det uppstod med andra ord, efter allt att döma, icke mycket djupgående förändringar i det svenska samhället genom tillkomsten av ett trettiotal nya städer. Fördelningen mellan olika näringar kan knappast ha undergått väsentliga ändringar därigenom och sättet för näringsutövningen lika litet, huvudändringen bestod i att vissa små grupper av bönder, landsköpmän och fiskare mer eller mindre mot sin vilja förmåddes att flytta ihop på platser som jämförelsevis sällan lämpade sig bättre för deras yrke än de gamla. I vissa fall blev resultatet dock redan från början betydligt större, och i andra fall framväxte småningom verkliga städer ur de små bond- och fiskarbyarna, fastän som regel först under 1800-talet. Detta är visserligen icke något specifikt för de nygrundade svenska städerna eller ens för svenska städer över huvud; samma historia upprepas nästan överallt, och den berömde engelske rättshistorikern Maitlands ord om de engelska medeltidsstäderna: »materially and spiritually, there was *rus in urbe*» kunna stå som motto för det hela. Men det rådde den stora och karaktäristiska skillnaden mellan Sverige och flertalet mellan- och västeuropeiska länder, att vad som hos oss skedde på 1600-talet i de andra länderna låg kanske fyra à fem århundraden längre tillbaka i tiden.

Det som nu sagts, det i stort negativa resultatet av

dsgrundningarna, gäller emellertid endast det ekonomiska rådet. I vad mån en ändrad anda, en »ny människa» apades genom städerna, t. o. m. när de voro så litet stads-a som de vi sett, skall icke här undersökas, och lika et vad den otvivelaktiga ändringen i administrativt hän-nde har betytt. Däremot må stadsgrundningarnas stats-ansiella sida till sist antydas med ett par ord.

Det framgår av många yttranden, att den svenska sta-ns stadspolitik ofta dikterades av statsfinansiella hänsyn. rskilt efter lilla tullens upprättande var ett klart skatte-resse bundet vid samfärdseln i städerna. Även oavsett ta kunde dessutom handel och hantverk lättare beskattas städerna än när de laglöst och okontrollerbart bedrevos landsbygden; även inom städernas egen krets ansågos större bland dem erbjuda säkrare garantier mot tullbe-ägerier än de mindre, vilket fick motivera indragningen av vle stads seglationsfrihet 1636. Slutligen kunde borgerska-t lättare än bondebefolkningen hålla K. Maj:t under ar-rna i pekuniär måtto. I vad mån dessa obestridligen existe-nde motiv också motsvarade verkligheten är en annan fråga. t borgarna i Stockholm och Göteborg hade betydelse som onans långivare är otvivelaktigt, men för småstäderna var tet sådant att vänta. De lättnader i skatteuppbörd, som derna likväl erbjödo, kostade dessutom kronan avsevärt. nappast någon stad tillkom nämligen utan betydliga för-ner på kronans bekostnad. Jord uppläts alltid, och om t var skattejord måste kronan ersätta ägarna med krono-mman på andra håll. En vanligen långvarig — i fråga 1620-talets många stadsgrundningar som regel 12-årig — attefrihet beviljades de nya borgarna, och vad detta be-dde kan man se av klagomålen att borgarna endast stan-de frihetsåren ut och sedan försvunno; slutligen anslogos ka av kronans skatteinkomster på orten till stadsförvalt-ngen. Det förefaller osannolikt, att skillnaden mellan upp-ringar och resultat kan ha varit väsentlig, också från-tt obetydligheten av det hela; men frågan vore värd en rea-tisk undersökning.

Lika viktig som statsinkomsternas ökning var kanske ras omläggning. Gustav Adolfs kungstanke var som man t att föra över statsfinanserna från natura- till penning-

hushållning, och detta förutsatte att beskattningen av handel och annan näringsverksamhet ökades, vid behov på bekostnad av kronans räntor. För honom och Axel Oxenstierna vägde det därför jämförelsevis lätt att avstå kronans räntor in natura mot också ganska måttliga ökningar i tull- och accisinkomster. Hur pass obetydliga resultaten även i denna riktning voro, kan man kanske emellertid sluta av Klas Flemings nyss citerade yttrande om lämpligheten att låta det jordbruksidkande borgerskapet rent av betala i spannmål.

Slutsatsen av det hela kan i varje fall knappast bli mer än en. Den västerländska odlingens starkast fasthållna ekonomiska åskådning, nödvändigheten av städer för handel och hantverk samt dessas utskiljande från lantbefolkningens verksamhet är vad som främst förklarar 1500- och 1600-talens svenska stadsgrundningar.

Anmärkning om sätten för beräkning av svenska städers folkmängd före år 1800.[1]

Av störst intresse är en beräkning på grundval av *födelsesiffrorna*. Till de jämförelsevis få svenska stadshistoriker som använt metoden hör forskaren i Norrköpings historia Fr. Hertzman, och hans slutsatser förefalla ganska sannolika, nämligen omkr. 2,500 inv. i början av 1600-talet och omkr. 5,000 på 1640-talet.[2]

Som exempel på användbarheten av denna metod i positiv och ännu mer i negativ måtto kan man först välja Jönköping omkring slutet av 1600- och början av 1700-talen, eftersom man där har en nästan sammanhängande serie födelsesiffror. Dessa siffror visa också en märklig jämnhet, i det att årsmedeltalet 1680—90 är 72·3, 1691—1700 73·4 och 1701—12 (två år saknas) 77·3.[3] Det gäller då att välja koefficient för att finna totalfolkmängden. Jönköpings län hade under tabellverkets första jämna tioårsperiod 1751—60 ett födelsetal av 32·81 pr 1,000 inv., och då Jönköpings stad för den period, då städerna redovisas för sig, hade något — senare t. o. m. väsentligt — högre nativitet än länet, blir länssiffran sannolikt det lägsta uttryck för stadens nativitet 1751—60, som kan komma ifråga. Å andra sidan visar nästa årtionde, 1761—70, för länet en lägre siffra, 31·03 pr 1,000 inv., så att den förstnämnda siffran förefaller ganska antaglig som underlag för beräkning av folkmängden

[1] Jfr. ovan s. 319.

[2] Fr. Hertzman, Historisk statistisk beskrifning öfver Norrköpings stad från äldre till närvarande tid, I (Norrk. 1866), kap. XIII.

[3] Rudolf Björkman, Jönköpings stads historia, III (Jönk. 1933) s. 346 f.

i Jönköpings stad ett halvsekel tidigare. För att finna totalfolk-
ngden bör födelsetalet alltså multipliceras med $\frac{1,000}{32{\cdot}81} = 30{\cdot}49$. Föl-
de siffror erhållas då för Jönköpings stad:

Medeltal	Antal årl. födda	Totalfolkmängd
1680—90	72·8	2,200
1691—1700	73·4	2,240
1701—12	77·2	2,360

Om man hade lagt till grund det nyss angivna födelsetalet perioden 1761—70, 31·03, skulle koefficienten i stället ha blivit 23 och folkmängden för de tre perioderna resp. 2,330, 2,370 och 90. Under dessa förhållanden torde man med rätt stor säkerhet ına ange stadens folkmängd till 2,200 à 2,500 personer, dock nolikare det förra än det senare, i betraktande av den större iviteten i staden än i länet, vilket ger en lägre koefficient än här tillämpade.

I det nyutgivna stora arbete över Jönköping, varifrån födelse-rorna hämtats, göres emellertid en beräkning, som slutar på icke ndre än 3,400 inv. år 1697. Grundvalen för denna beräkning delvis oklar och delvis felaktig; och att resultatet är omöjligt visas med den av mig använda metoden. Ty för att vara tigt skulle det förutsätta en nativitet av blott 22 pr 1,000 in-nare, en siffra så låg, att den ej uppnås förrän under perioden 11—15. Metodens värde som kritiskt hjälpmedel torde därmed a belyst.

Där uppgifterna om antalet födda äro mer sporadiska eller mna än för Jönköping, erbjuder metoden givetvis större svårig-ter, utan att därför behöva bli alldeles oanvändbar. För Gävle eligga t. ex. blott fem årssiffror fr. o. m. 1695 t. o. m. 1715 mligen: 59, 86, 66, 60, 88, vilket ger ett medeltal av 71·4.[1] nativiteten i staden stod betydligt högre än i länet från den båda äro kända och länssiffrorna i detta fall äro senare än nligt, förefaller det bäst att använda siffran för staden 1816—, 31·1 pr 1,000 inv., motsvarande en koefficient av 32·15. Man ulle då få följande folkmängdssiffror: 1,900, 2,760, 2,120, 1,930, 20, eller i medeltal 2,300, sålunda ungefärlig överensstämmelse d siffrorna för Jönköping. Annorlunda utfaller en modern beräkning 1682. Den går ut på en totalbefolkning av endast 1,140, och en om man räknar med det lägsta av de uppgivna födelsetalen, , skulle det innebära en så enorm nativitet som nära 52 pr 1,000 ., vilket torde få anses som en ren orimlighet efter svenska för-llanden. Dessa två exempel av motsatt slag visa oumbärligheten en demografisk granskning.

[1] Oskar Fyhrvall, Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning ävle 1901), bil. 64 och text s. 177 f. (det senare en beräkning av rektor ggren).

För Karlshamn förete födelsesiffrorna ganska starka variationer, i medeltal: 1687—90 47·3, 1691—1700 47·7, 1701—10 69·6 och 1711—20 61·6.[1] Länets nativitetssiffror äro höga för perioden 1751—60, 36·48 pr 1,000 inv. (motsvarande koefficienten 27·4), men staden visar sig längre fram ha betydligt lägre nativitet än länet, 1816—40 blott 30·5 pr 1,000 inv. (koefficient 32·8). Lägges den förra siffran till grund, får man följande folkmängdssiffror för de angivna perioderna: 1,300, 1,310, 1,910, 1,690. Användes åter den senare beräkningen, får man som motsvarighet följande folkmängdssiffror: 1,550, 1,570, 2,280, 2,100. Emellertid har man i detta fall också en längd över folkmängden år 1708, vilken slutar på en siffra av 1,800 personer. Jämföres denna med födelsesiffran för samma år, 84, framgår en nativitet av icke mindre än 46·6 pr 1,000 inv., långt över någon av tabellverket redovisad siffra. Emellertid äro stadens födelsesiffror för de fyra åren 1706—08 och 1710 mycket högre än alla andra under den redovisade perioden 1687—1720, och sannolikt ha därför tillfälligheter spelat in i dessa års födelselängder. Om man då i stället räknar med ett medeltal för 1701—20, 65·6, så nedbringas nativitetssiffran — förutsatt en befolkning på 1,800 personer — till 36·5, alldeles sammanfallande med den nyss angivna länssiffran 1751—60. Det finns därför ingen anledning att betvivla riktigheten av den ifrågavarande längdens slutsiffra; och man föranledes till skepsis mot beräkningar, som förutsätta låg nativitet, vilket är detsamma som stora folkmängdssiffror, i äldre tider.

Den betydligt osäkrare metoden att beräkna folkmängden på grundval av *dödssiffrorna* har kommit till användning för Ystad, emedan födelsesiffror saknas för denna stad.[2] Resultatet, 2,500 inv. 1620—25, är svårt att bedöma, men förefaller osannolikt hög i betraktande av att den officiella befolkningsstatistikens siffra för 1800 rent av är något litet lägre, 2,460, och åtminstone 1700-talet som regel har folkökning att uppvisa i städer, där utvecklingen kan följas.[3]

Långt vanligare än någon av dessa metoder äro de som utgå från hushåll eller mantal, helt naturligt emedan uppgifter av detta slag äro vad man oftast har att röra sig med. Ingendera metoden erbjuder emellertid så pass säker grund som födelsesiffrorna. *Hushållens* antal måste multipliceras med någon fast koefficient, för vars rätta storlek man emellertid har mycket få hållpunkter: det är emellertid den enda väg Forssell kunnat gå för att fastställa folkmängden 1571. *Mantalslängderna* äro däremot vad som förekommer

[1] Rosengren, a. a., s. 64 ff.

[2] Nils Wimarson, Ystad mot slutet av danska tiden (Skrifter utg. av Ystads fornminnesförening, II, Ystad 1918), s. 11 ff.

[3] G. E. Axelson, Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid (Visby 1888), meddelar (s. 377) folkmängden 1717 i följande städer (1800 års folkmängd inom parentes): Växjö 824 (1,130), Mariestad [illegible] (1,049), Lidköping 913 (1,282), Skara 585 (826), Skövde 574 (423 — alltså minskning), Hjo 341 (415), Falköping 234 (451).

flertalet stadshistoriska arbeten, dock kanske oftast utan försök
beräkna totalfolkmängden. Ingen grundval torde heller erbjuda
rkare växlingar från år till år och ort till ort. Som exempel
n en enda stad och sins emellan närliggande år från tiden kort
e de officiella uppgifternas tillkomst må meddelas följande siffror
Sundsvall:[1]

År	A. Mantalsskrivna	B. Totalbefolkning	A i % av B
1768	987	1,559	63·3
1786	1,075	1,448	75·3
1788	1,080	1,399	77·3
1792	952	1,185	80·5
1793	973	1,377	70·6
1795	1,007	1,471	69·5

Många antagna eller kända förhållanden mellan de två här an-
na storheterna ligga emellertid utanför *alla* ovanstående rela-
ner. En vanlig uppgift är exempelvis, att den mantalsskrivna
folkningen ännu under det s. k. nya mantalets tid utgjorde blott
lften av totalbefolkningen, och detta kan verifieras exempelvis
r Karlshamn år 1708. För Kalmar uppges samma siffra, dock
ter vad det vill synas grundad enbart på ett fåtal uppgifter
ån 1700-talets slut, vilket dock ej har hindrat en beräkning, som
rts tillbaka till 1600-talet, fastän siffran för den mantalsskrivna
folkningens andel därvid godtyckligt höjts till 57 %.[2]

Om det lyckas att få folkmängden fastställd för ett mindre
tal typiska städer, böra slutsatserna kunna komma till an-
ändning som underlag för beräkningar även i fråga om andra
äder. Man bör nämligen kunna med försiktighet begagna de
ånga olika uppgifterna om städernas inbördes styrka för att
pproximativt bestämma också deras relativa storlek, givetvis med
aktande av att relativ skattekraft och inkomst, handelsflotta
s. v. icke utan vidare kunna överföras på folkmängden.

Litteratur om 1500- och 1600-talens stadsgrundningar.

Här nedan angivas de arbeten, varifrån uppgifterna om de nya
äderna hämtats, där ej primärkällor kommit till användning. Litte-
aturen om Finlands städer har endast i sin svenskspråkiga del
unnat användas, och det har då saknats anledning att här upp-
ga de talrika finskspråkiga arbetena.

[1] På grundval av Ahnlund, a. a, II, sista kap., med några mindre, efter
mråd med förf. verkställda korrigeringar.

[2] G. V. Sylvander, Kalmar slotts och stads historia, III (= II: II;
almar 1865), s. 500 ff.

Alingsås. G. A. Bohlin, Bidrag till A. stads historia. Minnesskrift vid stadens 300-års jubileum 1919. A. 1920.
Borås. Otto Mannerfelt, Sjuhäradsbygden före 1622 och B. stad 1622—1865. Studier och bidrag... B. 1922.
Eskilstuna. Knut Hellberg, E., en svensk märkesstad. Kloster-, slotts- och industristadens öden genom seklerna. I—II. E. 1919, 1920.
Filipstad. Gottfrid Kallstenius, F. 1611—1911. F. 1911.
Göteborg. Skrifter utg. till G:s stads trehundraårsjubileum genom Jubileumsutställningens publikationskommitté. IX. Gösta Bodman, G:s äldre industri. X. Ivan Lind, G:s handel och sjöfart 1637—1920. Hist.-stat. översikt. G. 1923. (Övriga ämnet berörande delar ha ej varit mig tillgängliga.)
Härnösand. Gottfrid Kallstenius, Blad ur H:s historia. H. 1919. — Gösta Bucht, H:s grundläggning. (Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921; särtryck.)
Karlshamn. Hilding Rosengren, K:s historia 1664—1914. I. K. 1918—20.
Karlstad och Kristinehamn. Axel Dahlman, Värmlands städer och köpingar. (En bok om Värmland av värmlänningar. III. Uppsala 1921.)
Luleå. Birger Steckzén och Henrik Wennerström. L. stads historia 1621—1921. Uppsala 1921.
Norrtälje. Carl M. Kjellberg, N. stad 1622—1922. Dess historiska utveckling. N. 1922.
Piteå. Birger Steckzén, Minnesskrift till P. stads 300-årsjubileum. Uppsala 1921.
Sundsvall. Nils Ahnlund, S:s historia. I—II. S. 1921.
Söderhamn. Alfred Jensen, S:s historia. I—II. Sthlm 1919, 1920.
Umeå. Birger Steckzén, U. stads historia 1588—1888. U. 1922.
Brahestad. Alma Söderhjelm, B. 1649—1899. H:fors 1911.
Fredrikshamn. Sigurd Nordenstreng, F:s stads historia. I (Det svenska väldets tid). Hlsfrs 1908.
Gamla Karleby. A. Mickwitz, G. stads historia. [H. 1.] Hlsfrs 1920.
Jakobstad. Alma Söderhjelm, J:s historia. I—II (till 18..) Hlsfrs 1907, 1909.
Kristinestad. [Anonym], K:s historia. K. 1915.
Vasa. H. Em. Aspelin, W. stads historia. Nikolaistad (sic) 1892—97.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Erik den heliges ättlingar och kronpretendenter bland dem.

Som av viss anledning intresset för Erik den heliges ättlingar senaste tiden återupplivats och man blivit angelägen att finna ɩra urkundsbevis för ättledningen i fråga, skulle vi vilja ånyo ptaga ämnet till behandling[1] och i samband därmed värdesätta de llor, på vilkas uppgifter släktledningen vilar.

Om Erik den heliges fäderne känner man egentligen ej annat, att hans fader hette Jedvard.[2] I den konungalängd, som finns tagen i laghandskrift från senare hälften av 1400-talet och ɩtar med år 1333,[3] säges, att Erik Jædhuardhesson var av ringa rkomst (de generacione wulgari) och valdes av bönderna till nung, emedan han hade en person till hustru, som var av kunglig ɩrkomst, nämligen Inge d. y:s dotter Kristina.[4] Den i mitten 1200-talet nedskrivna Knytlingasagan, som synes vila på en dre, nu förlorad källa,[5] uppger däremot, att han var gift med ɩge d. ä:s dotterdotter Kristina, vilken var dotter till danske insen Björn Järnsida och Inge d. ä:s dotter Katarina.[6] I en onologi, som finns införd i en s. k. Liber memorialis ecclesiæ psaliensis[7] och ursprungligen slutat med år 1307,[8] sålunda in-riven i boken vid denna tid, uppgives, att Erik var konung i) år och att hans moder hette Cecilia, dotter till konung Sven samt ster till Ulf dux galla och Kol.[9] Dessa uppgifter ha ej kunnat ontrolleras från annat håll, utom i det fall, att de isländska

---

[1] Se *HT* 1888, s. 367 ff.

[2] Kallas Jatuardar sun i Sverres saga, kap. 91 (Flatøyjarbók, II, s. 623, . Vigfusson), där det säges: hann huilir i skrini at Vppsolum.

[3] B. 17 i K. B. Konungalängden tr. i *SRS*, I, 1, s. 2 ff.

[4] Eo quod haberet uxorem de regali prosapia ortam, que dicta est hristina, filia Ingonis junioris. *SRS*, I. 1, s. 4.

[5] C. Weibull, Saxo (1915), s. 179 ff., påvisar nämligen med tungt ägande skäl, att Saxo och Knytlingasagans författare i stor utsträckning nyttjat samma nu förlorade källa, som dock begagnats av Saxo i tendensiöst ɩfte.

[6] Fornmannasögur, XI, s. 318.

[7] Cod. C. 92, U. U. B. Man torde få anse boken skriven vid Uppsala omkyrka.

[8] Jfr Annerstedt, *SRS*, III, 1, s. V. — Kronologien är tryckt i *SRS*, , 1, s. 83 ff.

[9] *SRS*, I, 1, s. 83.

Flatöannalerna uppge Erik ha varit konung i 10 år.[1] Man har ansett nyssnämnde Sven vara densamma som Blot-Sven, vilken nämnes hos Sturlasson[2] och i Hervararsaga,[3] men det kan dock ej bevisas, att Sven är identisk med Blot-Sven, ehuru ingen annan konung i Sverige med namnet Sven är bekant från denna tid. Lika litet vet man något vidare om »Ulf dux galla» och Kol. Man har emellertid gissat en hel del om ordet »galla», bl. a. att det skulle vara en felskrivning för »gamla», men fråga är dock, om det ej kan ha något att göra med det isl. galli, som betyder lyte eller dylikt. Det är emellertid ej omöjligt, att Ulf kan vara identisk med den Ulf dux regni, som nämnes 1164 och även kallades »comes» samt förekommer i ärkebiskop Stefans brev närmast efter Karl Sverkersson.[4] Kol kan med stor sannolikhet vara Sverker Kolssons (Sverker d. ä:s) fader, som bär detta namn i Knytlingasagan.[5] I så fall skulle både Erik den helige och Sverker, som man även synes ha velat förläna ett slags helgonglans, ha härstammat från en konung Sven, som möjligen varit identisk med den ivrige blotaren,[6] och på den grund kunnat göra anspråk på arvet efter nämnde Sven.

Under sådana omständigheter skulle man också kunna förklara att Sverker d. ä. och Erik den helige kunde uppträda som tävlande kronpretendenter, en tävlan, som gick i arv till deras efterkommande och orsakade en mer än hundraårig strid emellan de båda ätterna. Som en egendomlig omständighet bör emellertid uppmärksammas, att namnet Jedvard eller Edvard ej förekommer i Norden, åtminstone icke under äldre medeltiden, annat än i Erik den heliges släkt. Namnet klingar märkligt nog ej heller nordiskt, utan engelskt. Eriks broder kallas också i ett originalbrev Joarus filius Eduardi, vilket tydligen visar, att fadern bar det engelska förnamnet Edvard. Det vore ju ej så orimligt att antaga, att någon av Eriks förfäder varit Englandsfarare och kämpat med nordmännen i England samt efter återkomsten givit en sin son namnet Edvard.[8] Eriks farfader har mycket väl kunnat vara en dylik hövding, vars son ansetts

[1] Flateyjarbók, ed. Vigfusson, III, s. 514.

[2] Heimskringla, ed. F. Jonsson, s. 546.

[3] Ed. N. M. Petersen, s. 59 f.

[4] *ST*, I, s. 81: *DS*, n. 51.

[5] Sverker kallas såväl i Fagrskinna, s. 145, som i Knytlingasaga, kap. 108, Kolssun. — Kønigsfeldt, De nordiske rigers kongeslækter (1856), s. 159, anser utan vidare Sverker Kolsson vara son till nämnde Kol, Svens son. I Hervararsaga säges konung Inge ha varit gift med Blot-Svens syster.

[6] Släktförhållandena skulle te sig på följande sätt:

K. Sven (Blot-Sven?)				En syster g. m. Inge d. ä.
Kol	Ulf dux galla	Cecilia g. m. Jedvard		Katarina g. m. Björn Järnsida
Sverker d. ä.		Erik d. h.	g. m.	Kristina

[7] *DS*, n. 64, jfr n. 67.

[8] Möjligen efter Edvard bekännaren (död 1066).

g. m. Cecilia, k. Svens (Blot-Svens?) dotter.

Erik Jedvardsson den helige, död 18/5 1160, g. m. Kristina, dtr till danske prinsen Björn Järnsida.

Joar Edvardsson, levde på 1190-talet (1191).

Margareta, död 1209, g. 1185 m. k. Sverre Sigurdsson i Norge.

Katarina, g. m. Nils Blaka.

Knut Eriksson, konung, död 8/4 1196, g. m. en syster till Knut Ulvildesson.

Filip, levde ännu 1200, trol. g. m. någon av Folkungaätten (kanske en dotter till Birger Brosa).

Kristina, död 1254, g. 1) m. Håkan Galen, jarl i Norge, 2) m. Äskil Magnusson, lagman i Västergötland.

Tre söner, avdagatagna efter slaget vid Elgarås 15/11 1205.

Erik Knutsson, konung, död 10/4 1216, g. 1210 m. Rikissa, död 1220, dtr till k. Valdemar I i D.

Sigrid, g. m. Magnus Knutsson Broka.

En dotter (Katarina?), g. m. Peter Laurensson.

Holmger, levde 1191.

Knut Kristinesson, f. omkr. 1207, död 1261, sv. råd 1224—26, jarl i Norge, g. m. Ingerid, dtr till Skule Bardsson.

Ingeborg, död 1254, g. m. Birger Jarl.

Erik Eriksson, konung, f. 1216, död barnlös 1250, g. 1244 m. Katarina, Sune Folkessons dtr.

Knut Magnusson, halshuggen 1251.

Filip Petersson (även kallad Katarinasson), halshuggen 1251.

Knut Holmgersson, långe, konung, råd 1224, konung 1229, död 1234, g. m. Helena, dtr t. Peter Strangesson i D.

Joar Johansson, levde 1220.

Cecilia Knutsdotter, g. m. Filip Knutsson, halshuggen 1251.

Valdemar, konung (*Folkunga-ätten*).

Helena av Sko, g. m. Holmger Knutsson.

En dotter, g. m. Finvid (*Runby-ätten*).

Holmger Knutsson, halshuggen 1248, g. m. Filip Peterssons dtr Helena.

Filip Knutsson, halshuggen 1251, g. m. Cecilia Knutsdotter (*Blå-ätten*).

förnäm nog att äkta en konungadotter. I detta sammanhang kan kanske framhållas, att Erik vid sin död 1160 sannolikt ej var någon hög ålder, emedan hans broder, den nyssnämnde Joar, levde ännu på 1190-talet och då kunde uppträda som vittne vid en kungl. dom. Även bör en annan omständighet beaktas, nämligen att Sturlasson nämner en Erik den årsälle,[1] som skulle ha efter Blot-Sven övergivit kristendomen och uppehållit de hedniska offren. Man känner emellertid ej någon annan Erik efter Blot-Sven än Erik den helige. I en isländsk konungalängd från 1300-talet uppges visserligen, att Erik den årsälle skulle ha varit identisk med Kol, Blot-Svens son,[2] men det torde a priori vara orimligt att en Kol kan vara identisk med en Erik. Sturlasson, som 1219 tydligen inhämtat en del uppgifter om Sverige av fru Kristina, lagman Eskils hustru och Erik den heliges dotterdotter, bör i detta fall äga vitsord. Märkligt är dock, att Snorre icke nämner Erik den helige.

Eriks ena dotter, Margareta, blev enligt Sverres saga gift med Sverre 1185.[4] De ägde blott en dotter Kristina (död 1213),[5] som blev gift med baglernas konung Filip Simonsson,[6] men avled barnlös. Enligt Knytlingasagan[7] var Eriks andra dotter Katarina gift med en med namnet Nils Blaka och moder till Kristina, som blev gift med jarlen Håkan Galen i Norge och moder till Knut Håkansson jarl i Norge. Nils Blaka är för övrigt obekant. Dottern kallades emellertid Kristina Nikolasdotter[8] och »Kristina svenska».[9] Hon blev enligt Håkan den gamles saga efter Håkan Galens död (1214) gift med lagman Eskil Magnusson i Västergötland, hos vilken jarlen Knut Håkansson uppfostrades.[10] Det finns emellertid ingenstädes uppgivet, att Kristina, som dog 1254,[11] i sitt senare gifte ägde några barn, men däremot berättar konung Håkans saga om hennes oavlåtliga strävanden att få sin son, jarlen Knut, till konung i Norge. Munch förutsätter[12] utan vidare att nämnde Knut är identisk med den Knut Kristinesson, som i ett Erik Erikssons odaterade dombrev i original kallas den sistnämndes »cognatus» och »consiliarius», d. v. s. släktinge och råd, varvid tillnamnet Kristinesson skulle antyda, att modern var a

[1] Eirikr inn ársæli. Heimskringla, ed. Jonsson (1911), s. 546.
[2] *SRS*, I, 1, s. 6.
[3] Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrivning (1873), s. 86.
[4] Flateyjarbók, II, s. 623; III, s. 522.
[5] A. a., III, s. 2.
[6] A. a., III, s. 11, 22.
[7] Fornmannasögur, XI, s. 318.
[8] A. a., IX, s. 62.
[9] Munch, Det norske folks Hist., III, s. 433—434. Han anser Nils ha varit en svensk man, vilket ju är möjligt.
[10] Icelandic Sagas. II. Hakonar Saga, ed. G. Vigfusson (London 1887), s. 32.
[11] Islandske Annaler, ed. G. Storm (1888), s. 133, 191, 482.
[12] Det norske folks Hist., III, s. 672.
[13] *DS*, n. 216.

nämare börd än fadern. Han framhåller också, att ingen annan istina, som kan vara släkt med det svenska konungahuset, är kant. Antagligt bevis anför han ej, men framhåller, att Knut, n vistades hos lagman Eskil och hans hustru i Sverige, i mitten 1226 kallades till Norge efter Sigurd Ribbungs död,[1] då han er Munchs uträkning[2] ej kunde vara mycket över 18 år. Härav ager han också den slutsatsen, att nyssnämnda konung Eriks brev färdats emellan slutet av 1224 och 1226. Det enda bevis, som ar för Knuts identitet med Knut Kristinesson, är emellertid den nares sigill, som ännu finns kvar under anförda brev. Det visar upprest, tillbakaseende lejon, vilken vapenbild är lik den, som rekommer i lagman Eskils, styvfaderns, sigill under samma brev.[3] nut skulle sålunda i Sverige begagnat samma vapenbild som Eskil, ket ju är mycket troligt. Som jarl i Norge hade Knut (1255) t sigill, som visar en ryttare, väpnad med svärd, hjälm och öld,[4] sålunda nästan liknande Knut Holmgerssons sigill[5] under ssnämnda konung Eriks brev, där Knuts och Eskils omnämnda gill finnas vidfästade. Knut jarl gifte sig 1227 med Skule jarls tter Ingerid och dog i Norge 1261.[6] Att han ärvt gods i erige både efter sin moder och sina svenska förfäder, särskilt gman Folkvid i Värmland,[7] torde man få taga för givet.

Emellertid har en Cecilia, »Kanuti quondam ducis filia», i nare hälften av 1200-talet utfärdat ett ännu i original bevarat, en odaterat testamente,[8] däri hon för *sin lägerstad* i Fogdö oster (senare Vårfruberga kloster) giver detsamma sin son Birgers rd Flastad, varför han i ersättning får Husaby i Närke. Även rttestamenterar hon Sund i *Värmland.* Sin dotter Ingerd önskar n skall gå i kloster. Att vi här ha att göra med Knut jarls i orge dotter, torde man kunna anse för avgjort, ty dels finns terligen ingen Knut jarl i Sverige vid denna tid, dels talar nnes besittning av gods i Värmland starkt för detta antagande h dels bär hon namnet Cecilia, som också var lagman Folkvids istrus förnamn. Som närvarande vid upprättandet av Cecilias stamente nämnes priorn i Sigtuna, varför det torde vara upprättat så långt därifrån. Även bör påpekas, att Cecilia för ett andligt, v. s. ovalt sigill, med ett ornerat C.[9] Vem Cecilia var gift ed, framgår ej av brevet, men mannen var dock tydligen död. m man kan identifiera den i testamentet nämnde sonen Birger,

---

[1] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 124.
[2] A. a., III, s. 672.
[3] Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 4 o. 7.
[4] Tab. till Thorkelin, Diplom. Arna-Magnæanum (1786), II, s. 46.
[5] Hildebrand, a. a., ser. III, n. 5.
[6] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 141, 321.
[7] Han var nämligen även sonson till lagman Folkvid i Värmland (se a. Fagrskinna, s. 147). Jfr Munch, Det norske folks Hist., III, s. 35, 0, 196.
[8] *DS*, n. 900.
[9] Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 132.

så skulle klarhet kunna vinnas i nämnda avseende. Birger Filipsson (av Blååtten) förklarar emellertid i ett sitt gåvobrev 27/3 1279 till *Fogdö* kloster, att han valt sin lägerstad hos nunnorna »i *sina föräldrars grav»* (in loco sepulcri parentum nostrorum).[1] Då fru Cecilia enligt sitt testamente valde sin lägerstad just i Fogdö, talar detta starkt för, att Cecilia var Birger Filipssons moder.[2] Det förtjänar även framhållas, att Johan Filipssons ena sondotter hette Cecilia. Att Birger ägde Flastad vid Sko, torde också i sin mån visa släktskap med Holmger i Sko. S. H. Adlersparre har sökt framhålla, att Birger Filipsson skulle härstamma från Sverkerska ätten, men intet källstöd härför anföres, utan antagandet vilar på ett slags laborerande med godsnamn i Östergötland, vilket en metodisk kritisk forskning omöjligen kan följa eller vilket ens kan anses rimligt.[3]

Erik den helige ägde utom sonen Knut en annan vid namn Filip. Han kallas i ett ännu bevarat originalbrev av Knut »frater meus» och i ett av Sverker Karlsson utfärdat brev »frater regis Kanuti»,[4] varför denna släktskap är fullt bevislig. Vem han var gift med, finns ingenstädes uppgivet, men åtskilligt talar för, att han var gift med någon medlem av Folkungaätten. Som hans son har man antagit den Holmger vara, som i ett originalbrev från 1190-talet (1191?), utfärdat av nyssnämnde Knut, av honom kallas »nepos» eller brorson och uppräknas bland hans rådgivare.[5] Holmgers sigill finns beklagligtvis ej bevarat under brevet. Att hans son är den Knut Holmgersson, som i ett Erik Erikssons dombrev i original av konungen kallas »cognatus et consiliarius noster»,[6] d. v. s. släktinge och råd, torde utan vidare kunna tagas för givet. Hans sigill under brevet visar en ryttare med sköld och fana samt bakböjd arm, hållande ett till strid draget svärd,[7] mycket likt norske jarlen Knuts ovan omtalade sigill. Birger jarl, Brosa och Johan Sverkersson förde även en dylik vapenbild.[8] Det bör framhållas, att Håkan den gamle i Norge, Magnus Håkansson och Håkan d. y. också begagnade liknande vapenbilder i sina

[1] *DS*, n. 667.

[2] Det bör påpekas, att Rasmus Ludvigsson i sina genealogiska samlingar på U. U. B. (X. 1) uppger Cecilia vara moder till Birger och Johan Filipssöner, ehuru han orätt gör henne till Svantepolk Knutssons syster. Det är mycket möjligt, att Rasmus haft tillgång till något nu förkommet brev.

[3] Åtter från Sveriges medeltid (Antikvarisk tidskrift 21:5). Det är att beklaga, att de tidigare på källkritik och verklig, lugn forskning stödda resultaten i medeltidsgenealogi blivit så litet utnyttjade i nämnda författares framställning, som ju mer erinrar om ett lätt kåseri, där man mer ogenerat handskas med de förefintliga fakta, än om resultatet av en samvetsgrann forskning. Allt möjligt, som redan för många årtionden, ja till och med för något århundrade sedan utmönstrats såsom lösa hugskott, har nämnde förf. tagit med utan försök till kritik. Icke så ogenerat klarar man upp svårlösta problem beträffande medeltidsgenealogi.

[4] *DS*, n. 70, 116; jfr n. 72.

[5] *DS*, n. 113.

[6] *DS*, n. 216.

[7] Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 5.

[8] A. a., ser. I, n. 5 o. 9.

.[1] Man kan sålunda anse dessa slags bilder i sigill från
-talet som utmärkande för kungl. eller furstliga personer.
llertid har man i den sköld, som ryttaren i Knut Holmgerssons
bär, trott sig se »en halv liljespira med grenar och blad».[2]
v har man ansett sig kunna draga den slutsatsen, att Knut H.
rde Folkungaätten, tydligen emedan en lilja skönjes även å
len i Birger Brosas sigill,[3] men likheten emellan de rätt nötta
nbilderna synes emellertid särdeles ringa. Åtminstone räcker
ej till att förneka K. Holmgerssons härstamning från Erik den
e, när urkunderna tala så starkt för densamma.
Frågan blir nu, om denne Knut H. kan identifieras med
Erikssons motståndare Knut långe. Man måste a priori an-
att en person, som verkligen blev konung, dessförinnan
e ha förekommit i någon urkund, låt vara, att de äro få, som
t bevarade till vår tid. Emellertid finnas endast *tre* samtida
ner med namnet Knut, som nämnas i urkunder från denna
och som man kan välja på. Den ena är den ovannämnde
t Kristinesson, som utan tvivel, på sätt som vi sökt visa, är
tisk med Knut jarl i Norge. Den andre är den Knut, som i
t Erikssons brev i original (från 1191?) kallas »frater regine»,[4]
. s. drottningens broder. Härmed kan naturligen ej menas
t än en broder till Knut Erikssons gemål. Vem hon varit
ner man ej, men hon var tydligen av svensk härkomst, ty detta
går av ett påven Celestinus III:s (påve 1191—98) brev. Han
er nämligen till de andlige i Sverige, att konungen genom
och sändebud meddelat, att han, då han och hans gemål voro
, med föräldrarnas samtycke ingått trolovning, men att, då hans
r (konung Erik) dödats och han själv besegrats och slagits på
ten av fienden, han befarat, att hans trolovade skulle med
bortföras av fienden, och att emedan i riket ingen annan hen-
like fanns, med vilken han kunde ingå äktenskap, han med
nes föräldrars samtycke låtit henne för tillfället ingå i ett
nekloster, där hon förblev några år. När fred inträtt, hade
ungen tagit henne därur och med stor fröjd firat sin förmälning
henne, varefter hon fött honom flera söner, av vilka han hade
rikets stormän utse en till sin efterträdare. Drottningen hade
llertid blivit svårt sjuk och då avgivit renlevnadslöfte, men
ungen önskade, sedan hon åter blivit frisk, att påven med sin
ndighet skulle upphäva hennes löfte. Påven, som ej kunde
ra sanningen härav, uppdrog åt ärkebiskopen att undersöka
n och, om det förhöll sig så, som konungen berättade, tillåta
nskapets fortsättande.[5] Drottningen var sålunda av förnäm

[1] Tab. I i Thorkelin, Diplom. Arne-magn. II.
[2] Toll, De äldsta svenska konungavapenbilderna (Sthlm 1919), s. 41; avbildningen fig. 12 är ej tillräcklig för att avgöra detta.
[3] Hildebrand, a. a., ser. I, n. 5.
[4] *DS*, n. 113.
[5] Brevet är intaget i Corpus juris canonici (Decr. Greg. L III, t. 32. 1), ed. Friedberg, Corp. jur. can., pars sec., sp. 582—83 (Leipz. 1881).

svensk härkomst och trolovad redan 1160. Under dylika omständigheter kan dock icke Knut, drottningens broder, vara identisk med Knut långe, emedan den förre skulle ha varit alldeles för ålderstigen på 1230-talet. Dessutom finns det ej ringaste anledning att tänka sig denne som kronpretendent mot sin systerson. Det återstår således ingen annan än den tredje i diplomen nämnde Knut, nämligen Knut Holmgersson, som kan identifieras med Knut långe.

I Håkan Håkanssons saga, som slutar med 1264 efter nämnde konungs död och måste anses skriven kort därefter, säges den Holmger, som Birger Jarl lät taga av daga, vara »son Knuts konungs langa, frænda Ulfs jarls ok annara Folkunga»,[1] d. v. s. son till Knut långe, som var *frände* till Ulf jarl och de andra Folkungarna, men om Knut långes egen härkomst får man ur lika litet som i andra bevarade källor från nämnda tid någon närmare upplysning. Att han kallas frände till Folkungarna bevisar ingalunda, att han på *fädernet* tillhörde nämnda ätt, snarare tvärt om. I de isländska annalerna kallas han blott Knut konung och säges ha dött 1234.[2] I den förut nämnda kronologien i Liber memorialis ecclesiæ Upsaliensis,[3] som ursprungligen slutar med 1291, säges, att konung Knut »dictus longus» dog 1234.[4] Sålunda är det ej endast de isländska-norska källorna, som kalla honom Knut långe. Emellertid uppgives ingenstädes, att han fördrev Erik Eriksson, utan i de isländska annalerna omtalas endast, att år 1229 förekom strid mellan Erik Eriksson och Folkungarna vid Dalǫgrvm (Alöngrum),[5] och i de svenska, att 1229 stod striden vid Olustrum och konung Erik flydde till Danmark,[6] samt i Lunds-annalerna samma uppgift.[7]

Folkungarna hade varit Sverker II:s motståndare och med Folke jarl i spetsen utkämpat en strid med konungen, i vilken Folke och Sverker stupade 1210. Konungalängden vid västgötalagen säger uttryckligen, att Folkungarna togo livet av honom och att hans egen svåger, d. v. s. Folke jarl, »gjorde honom det vid Gestilren».[8] Den striden var till Erik Knutssons förmån och gällde således icke att sätta någon Folkunge på tronen. Några år därefter framkommer 1219—20[9] på Johan Sverkerssons sida herr Ulf, tydligen densamma som Karl jarl döves son, vilken i Håkan Håkanssons

[1] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 258.
[2] Islandske Annaler, ed. Storm, s. 25, 64, 129, 187.
[3] Cod. C. 92 på U. U. B.
[4] *SRS*. I, 1, s. 85. Jfr Annerstedt, *SRS*, III, 1, s. 3, not, där han rättar efter handskriften det feltryckta året 1233 i *SRS*, I, 1, s. 85.
[5] Islandske Annaler, ed. Storm, s. 24, 64, 128. — Flatöannaler (Flateyjarbók, III, s. 527).
[6] *SRS*, I, 1, 62, 85; III, 1, s. 3.
[7] *SRS*, III, 2, s. 108.
[8] Äldre Västgötalagen, ed. Schlyter, s. 303.
[9] *DS*, n. 181, 185.

ga kallas Ulf »fasi».[1] Han nämnes första gången jarl 1231 och t just i Knut långes brev.[2] Då samma saga säger, att Ulf r den, som näst konungen hade mest i landet att säga till om, mt ger honom tillnamnet »fasi»,[3] torde det vara tydligt, att han sågs vara en mäkta myndig och härsklysten man. Det är därför t sannolikt, att han, när Johan Sverkersson dog 1222, ej var jd med att få den sexårige Erik Eriksson till konung, som dessom enligt Håkans saga var mycket »läspande i målet» (kless i álinn), varför han lät andra tala i sitt ställe vid ting och stämmor.[4] uruvida han, som rimkrönikan säger, även var halt, torde dock ra osäkert. När striden stod vid Olustrum, var han endast 13 år. et är därför i hög grad sannolikt, att Ulf jarl med stöd av en del olkungar fördrev konung Erik, slog hans anhängare och uppsatte nut långe på tronen, så mycket mer som den sistnämnde var äkt med Ulf jarl och Folkungarna, tydligen på mödernet. Detta ulle i och för sig mer än väl förklara, att Knut i rimkrönikan ivit kallad Folkunge.

Rimkrönikan, vars äldre parti litteraturhistorici i senare tider allat Erikskrönikan, emedan det huvudsakligen rör sig kring hertig rik, konung Birgers broder, föreligger emellertid i så sena handkrifter och i så sen redaktion, att dess tillförlitlighet, vad angår 1200-lets förra hälft, är synnerligen ringa. Rimkrönikan har utan vivel i sin till vår tid bevarade form tillkommit vid redaktionen v den del, som behandlar Karl Knutsson.[5] Man ser också, att en äldre delen uppstått genom sammanfogning eller omdiktning v vissa skilda partier. Inledningen med omnämnandet av Didrik v Bern[6] bär tydliga spår av att ha tillkommit i mitten av 1400-alet. Sedan kommer ett parti, som börjar med: »Först aff en onung han heet Erik» och slutar med omnämnandet av Birger jarls öner.[7] Därefter börjar ett nytt parti utan sammanhang med det öregående med: »Folke jerl war en erliken man» etc., och handlar m junker Karl samt slutar med hans likbegängelse etc.[8] Så kommer ett annat parti, som börjar med Birger jarls samtal med in hustru och behandlar Valdemars giftermål.[9] Därefter ett nytt

---

[1] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 254.
[2] *SD*, n. 259.
[3] A. a., s. 254.
[4] A. a., s. 263. Även kallas han blesus i Chron. Skibyense (Langebek, *SRD*, II, s. 556).
[5] Just genom utgivandet av senaste upplagan av rimkrönikans äldsta parti eller Erikskrönikan i Sv. fornskriftssällskapets skriftserie genom R. Pipping har det blivit möjligt att från historisk synpunkt kunna kritiskt bedöma densamma. Det är att hoppas, att fortsättningen kommer att utgivas på samma sätt med Spegelbergs handskrift som grundkodex, så att man åter kan få rimkrönikan i sin enhetliga form, sådan den kom till vid nu föreliggande redaktion.
[6] Pippings uppl., vers 1—28.
[7] Vers 29—231.
[8] Vers 232—362.
[9] Vers 363—473.

stycke om karelarnas härjningar etc.,[1] som följes av Birger jarls grundläggning av Stockholm o. s. v. Dessa olika partier äro ej ursprungligen sammanarbetade av en person utan tydligen på ett mycket löst sätt sammanfogade av en hand, som icke ägt samma litterära förmåga som den, vilken författat skildringen rörande hertig Erik och de närmast föregående partierna. De ovan berörda olika delarna erinra på ett slående sätt om den del, vilken redogör för Karl Knutssons härstamning från Erik den helige genom Ambjörnssönerna (med sparren). Att detta sistnämnda stycke hör till Karl Knutssons-diktningen torde vara ovedersägligt. Lika säkert torde de övriga här omhandlade partierna förskriva sig från samma tid. Om man nu närmare skärskådar innehållet i första stycket (efter inledningen) av rimkrönikan,[2] d. v. s. verserna 29—231, i vad det rör Erik Eriksson och Knut, så säges, att Eriks motståndare voro Knut, Karl och flera, både Harald och Holmger, samt tilläggas: »thz war tha folkunga rothe, the waro konungenom mest a mothe». De stridde med Erik och vunno seger i Olustrom, varefter Erik flydde till Danmark och Knut valdes till konung samt levde kort tid. Innehållet säger, som vi se, intet mer än de knapphändiga kronologiska anteckningarna ha att berätta om tilldragelserna. Det enda plus, som rimkrönikan ger, är, att bland Eriks motståndare även nämnas en Karl och en Harald. Någon Harald finnes dock ej nämnd vid denna tid och Karl är ett namn, som är allt för allmänt för att kunna utmärka någon särskild person. Dessutom bör framhållas, att ett flertal handskrifter ha: »hans (Knuts) fränder» i stället för »Karl och än», varför meningen då blir: »vtan Knwt ok hans fränder flere».[3] Att Folkungarna voro Eriks fiender, framgår, som vi sett, av de isländska annalerna. Efter Knuts död (1234) kom Erik enligt rimkrönikans ord tillbaka, då Folkungarna åter samlade sig, men Erik lyckades nu bättre och segrade vid »Sparsätter» och Folkungarna flydde. Den[4] blev död, »som thz war skapat», och Holinger flydde till Gästrikland, »ther loot konung Erik han faa ok loot sidhan hugga honom howodit aff»,[5] o. s. v. Nu är att märka, att andra källor icke omtala någon strid vid Sparsätter och att det är bevisligen oriktigt, att Holmger, Knut långes son kort efter faderns död blivit avrättad, ty det skedde först 1248. Vi se sålunda, huru värdelösa rimkrönikans uppgifter i detta fall äro. Att av densamma söka bevisa, att Knut tillhörde Folkungaätten, är i övrigt, som vi sett, ej möjligt. Ericus Olai har till

[1] Vers 474—507.

[2] Jag överger här begreppet Erikskrönikan och använder den gamla och riktigare beteckningen rimkrönikan som en enhetlig kompilation.

[3] Pipping, Erikskrönikan, s. 2, not. till vers 35.

[4] Pipping, a. a., s. 4, not till v. 56. — En del handskrifter ha Knut i stället för then, vilket är meningslöst, emedan Knut några verser förut säges ha dött, innan striden ägde rum.

[5] Vers 51—59.

a delar följt rimkrönikan i just den redaktion, som kommit till r tid, vadan han ej haft tillgång till några andra, nu förkomna llor rörande här avhandlade tilldragelser. Detsamma gäller hannes Magnus och Olaus Petri.[1]

I en konungalängd får Knut långe namnet Kanutus Joansson. nna längd är nedskriven i slutet av 1300-talet eller början av t följande århundradet och införd i en Vadstena klosters hand-ift.[2] Han upptages där som efterträdare till »Ericus halte» och 18 i ordningen av Sveriges kristna konungar. Som Erik haltes eträdare sättes där Johannes och som Knuts efterträdare ricus 19». Det är härav tydligt, att den som nedskrivit konunga-gden trott Erik halte och Knuts efterträdare med namnet ik vara skilda personer samt Knut son till Johan, Erik haltes eträdare. Sagda konungalängd torde därför ej kunna tillmätas gon avgörande betydelse för frågan om Knut långes härkomst. sserligen har man på senare tid[3] sökt göra troligt, att han skulle varit son till en Johan jarl, men det är åter ett inskjutet parti rimkrönikan, som skapat denne i andre källor obekante Jon jarl, m skulle ha dräpts av esterna vid Askanäs. Hela skildringen av ternas härjning framstår i rimkrönikan såsom ett slags prolog till amställningen av Birger Jarls grundläggning av Stockholm och tydligen hopkonstruerad med anledning av notisen om esternas rjningar, Sigtunas förstörande 1187 och ärkebiskop Johans död imnda år.[4] I andra källor nämnes, som sagt, ingen Jon jarl. an är tydligen en helt och hållet apokryfisk person. Ericus lai har utan vidare upptagit nyssnämnda berättelse från rim-önikan och placerat den i samma underliga tidsföljd samt dess-om satt Sigtunas förstörelse till 1206, som ej finns uppgivet i ågon annan källa.[5]

Man torde på grund av anförda fakta fortfarande få anse Knut nge identisk med Knut Holmgersson. Härför talar också i hög ad, att den Holmger, som avrättades 1248, i Håkans saga trycklig en säges vara »son Knúts konungs langa».[6] Namnet var lunda upptaget efter farfadern. Det bör också framhållas, att ämnda saga berättar, att kort efter Ulf jarls död (1247—48) konung rik och Birger jarl läto taga livet av Holmger,[7] vilket tydligen

[1] En omständighet är att beakta, nämligen att ingen äldre handskrift eller daktion av rimkrönikan eller ens fragment därav blivit bevarade från tiden re senare hälften av 1400-talet. Man skulle därav vara frestad tro, att la dylika texter efter omredigeringen med avsikt förstörts, kanske rent av politiskt syfte.

[2] Se särskild utredning. — Handskriften C. 15 i U. U. B.

[3] Toll, a. a., s. 42.

[4] Pippings uppl., vers 474—507.

[5] Ericus Olai i *SRS*, II, s. 55. Detta åtminstone i en del hand-krifter. Loccenius, i sin upplaga av Ericus Olai, har hela berättelsen i tt sammanhang (s. 62).

[6] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 258.

[7] Ok litu eptir andlát jarls (Ulfs) létu peir Eirekr konungr ok Birgir arl taka af lifi herra Hólmgeri. A. a., s. 258.

visar, att Ulf jarl, så länge han levde, höll på Knut långes och hans ättegrens anspråk. Någon direkt anledning till Holmgers avdagatagande veta ej källorna att omtala, varför man får anse att skälet till hans avdagatagande huvudsakligen varit att röja ur vägen en person, som kunde uppträda med anspråk på tronen. Birger blev också enligt nyssnämnda källa genast efter Ulfs död jarl, vilket bestyrkes av de svenska annalerna, som i en veva omtala Ulfs död, Holmgers avrättning och Birgers jarlsutnämning.[1]

På Holmgers tapet från medeltiden i statens historiska museum yttras om honom: »Natum præclara regali stirpe Sveorum»,[2] vilket skulle tyda på att man, då tapeten gjordes, kände till hans kungliga härkomst. Samma tapet visar Holmgers fäderne- och mödernevapen. Till vänster fädernevapnet med tre bjälkar över varandra, av vilka den mellersta är särskilt utmärkt med tvärstreck. Till höger ses mödernevapnet med ett lejon över tre bjälkar, som tydligen skola återge tre snedbjälkar, d. v. s. Folkungavapnet.[3] I kungl myntkabinettet förvaras ett Knut långes mynt med inskriften »Kanvtvs», som föreskriver sig från fynd, gjort vid Eskilstuna. Skölden i detsamma visar två bjälkar (den tredje är sköldens överkant) och över den översta ett par böjda linjer. Man har i de böjda linjerna velat se ett par mot varandra ställda leopardlejon,[4] men man synes behöva god fantasi för att få fram dem på de små mynten.[5] I alla händelser kan man ej av mynten sluta något med bestämdhet rörande Knut långes vapen. Däremot har man i detta sammanhang ej uppmärksammat ett annat Knuts mynt från samma fynd, och med omskriften Kanvtvs. Det visar ett gående, tillbakaseende lejon,[6] som liknar den lejontyp, vilken förekommer på flera Knut Erikssons mynt.[7] Denna omständighet förtjänar att beaktas, emedan nämnda bild ej förekommer på andra än Knut Erikssons och Knut långes mynt.

Knut långes förmenta Folkungahärkomst torde, efter vad som ovan framhållits, icke äga ringaste stöd i källorna, om de rätt tolkas. Det vore också alldeles oförklarligt, att han och hans söner kunde uppträda som kronpretendenter, om de tillhört sistnämnda ätt. Man måste nämligen fråga sig, varför då ej en så myndig man

[1] Liber memorialis eccl. Ups. till 1307 (*SRS*, I, 1, s. 86), Diarium frat. minor. Stockholm (*SRS*, I, 1, s. 71). I sistnämnda källa sättas alla tilldragelserna under 18/2 1248, men man kan ej avgöra, vilken tilldragelse som skall hänföras till nämnda dag, möjligen Ulf jarls död.

[2] Hildebrand, Sveriges medeltid, III, s. 608.

[3] Avbildat hos Hildebrand, a. a., III, s. 608.

[4] Toll, a. a., s. 18. Samma förf. har senare (Fornvännen 1922, s. 5) förklarat Knut Långes »fullständiga namn varit Knut Johansson Lång Ulvidaeson», en kombination som är orimlig och föga vetenskaplig.

[5] Varken Hildebrands avbildning (Sv. medelt., I, s. 813, fig. 505) eller Tolls egen avbildning (fig. 4—5) gör detta möjligt. Enligt benäget meddelande av antikvarien d:r O. Frödin kunna inga leopardlejon skönjas på mynten, men väl några böjda linjer.

[6] Hildebrand, Sv. medeltid, I, s. 813, fig. 507.

[7] Hildebrand, a. a., I, s. 810, fig. 463—66.

Ulf jarl, vilken t. o. m. låtit prägla mynt, som kan syfta på
ıt regentskap, ej lät sätta kronan på sitt huvud. Det förklaras
t därmed, att man ej tänkte sig annan möjlighet, än att en
ıng måste tagas ur den släkt, som hade traditionen för sig och
i det kungl. privatarvet. Beträffande Knut långes gifte har
å en senare kompilation av rimkrönikan, som föreskriver sig
Karl Knutssons tid, kommit att förvirra den historiska fram-
ningen i detta stycke. I en annan inledning till rim-
ıikan, som bl. a. hade till uppgift att visa Karl Knutssons
tamning från Erik den helige, och om vilken vi förut talat,
s nämligen, att Erik Eriksson hade tre systrar: »her Knwt
Folkunga fik ena aff the, hon heth Elin, oc annar Märetha,
ne fik her Niels aff Tofftaᐳ,[1] samt Ingeborg, gift med Birger
Att hela stycket är uppdiktat på 1400-talet, blir tydligt
ıv, att på samma ställe Karl Ulfsson av Tofta säges vara sonson
»her Abiorn Nielsson», Nils i Tofta och Märtas son. Karls
ar hette som bekant i stället Abjörn Sixtensson och levde i
et av 1200-talet. Hans far måste under alla omständigheter ha
ıt Sixten, ej Nils. Denna uppdiktade härstamning är också för
ge sedan utmönstrad ur vår historia. Under sådana omständig-
er kan man ej fästa större tilltro till rimkrönikans uppgift, att
ıt var gift med en konung Eriks syster. Ericus Olai[2] tog dock
n vidare uppgiften för god, varigenom den kommit in i vår
oria.

Håkan Håkanssons saga[3] uppger emellertid, att Holmgers moder
Knut långes hustru hette Helena och var dotter till den danske
ingen Peter Strangesson, som var gift med Esbern Snares dotter
eborg, dotterdotter till Guttorm jarl i Sverige. Peter Strangesson
i sitt vapen ett djur: undre delen örnkropp, övre ett ulvhuvud,
n ej lejonhuvud. Man har ansett nämnda vapen ha varit före-
den till den s. k. lejonörn, som fördes av den sistnämndes
terbarn,[4] men olikheten emellan Peter Strangessons vapen och
ɔnörnen är för stor för att man utan vidare skall kunna antaga
förra vara förebild för den senare. Enligt konung Håkans
a[5] blev Knut långes änka Helena gift med herr Filip, vilken
48 vistades i Norge som landsflyktig från Sverige. Han säges
ha varit Holmgers starkaste stöd (mestr styrkr), tydligen emedan
ı var Holmgers styvfader. Filip uppgives ha varit dotterson till
ip jarl, som föll i Aker vid Oslo (1200) och var Birger jarl
ɔsas son, samt frände till konung Håkan, tydligen emedan Harald

[1] Klemming, Sv. medeltidens rimkrönikor, I. s. 165. — Även Hadorph,
å rimkrönikor etc., s. 19, har detta stycke som hämtat från ett par sär-
lda handskrifter.
[2] Ericus Olai, *SRS*, II. s. 52.
[3] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 258.
[4] Aarbøger for Nord. Oldkynd. o. Hist., 1883, s. 37, där vapnet eller
illbilden är återgiven. — K. H. K., *HT* 1883, s. 459.
[5] Hakonar S., s. 258.

Gilles dotter var mor till Filip jarl. Herr Filip kallas på ett an-
ställe i Håkans saga[1] »Lafranz» son och vistades även åren 1…
—51 hos Håkan.[2] Den 6 okt. 1250 var Filip närvarande s…
vittne i Bergen vid Håkans fördrag med lübeckarna, då han…
Håkan kallas »cognatus noster».[3] Att han skulle ha upp…
som pretendent till den svenska kronan säges ingenstädes. …
däremot framgår av sammanhanget, att han var de nya kronpre…
denternas stöd liksom förut Holmgers. Ej heller uppges någonst…
varken i de svenska eller norska källorna, att han skulle ha b…
avrättad 1251. Att Filip Lafrensson eller Laurensson skulle …
varit fader till bröderna Johan och Birger Filipssöner, som …
K. H. Karlsson antagit,[4] torde vederläggas därav, att deras m…
utan tvivel, som vi ovan framhållit, var Knut jarls i Norge d…
Cecilia[5] och att han ej uppträdde som pretendent för egen räkn…

Om kronpretendenternas uppträdande efter Erik Erikssons d…
lämnar nämligen konung Håkans saga goda upplysningar. Om v…
1250 fick man i Norge veta, att Erik avlidit och att stor …
rådde beträffande konungatillsättningen. De flestes åsikt var, …
Birger jarls son och Eriks systerson var närmast till konunga…
emedan hans (Eriks) syster ägde allt arvet efter honom (…
systir hans átte arf allan eptir hann). Filip, Knut långes s…
ansåg sig också äga rätt till konunganamn, emedan hans f…
hade varit konung. Även Knut, Magnus Brokas son, tyckte s…
vara berättigad till konungadömet, emedan han var dotterson t…
Knut Eriksson, som länge varit konung i Sverige. Så snart
Birger jarl infunnit sig, ty han hade mest att säga i land…
instämde de flesta i den meningen, att hans son var närmast t…
riket. Valdemar utsågs därpå till konung, men det misshagade …
herrar (höfðingjum), som ej kommo i åtanke.[6] Vintern 1251 k…
herr Knut, Magnus Brokas son och Håkans frände, till N…
och vistades om vintern i Trondhjem, därför att Birger jarl …
ville visa honom den ära, som tillkom honom.[7] På sommaren 1…
följde nämnde Knut Magnusson med Håkan till Bergen. …
kommo österifrån Viken (Bohuslän) för att träffa konungen …
Filip och Knut långes son Filip. De begärde folk av Hå…
för att kunna bemäktiga sig det rike de ansågo sig vara berätt…
till, men Håkan ville ej gå med därpå, emedan han och jarl…
kommit överens att ej hjälpa varandras fiender. Herrarna fo…
sin väg och till Venden, där de bekommo både vender och tyskar,
varefter de begåvo sig till Sverige och »reste ofred mot Birger jarl»[8]

[1] A. a., s. 261.
[2] A. a., s. 267.
[3] Originalbrev i Urkundenbuch der Stadt Lübeck, I, s. 146.
[4] *HT* 1883, s. 460.
[5] Se ovan s. 356.
[6] Icel. Sagas. II. Hakonar S., s. 264 f.
[7] A. a., s. 265.
[8] A. a., s. 267.

'nder hösten pågingo svåra strider i Sverige mellan jarlen och ỵssnämnda herrar, och båda parterna hade betydande härar.[1])ärvid stod striden vid Hervadzbro mellan jarlen och bägge (hvárr·eggí) herrarna Filip samt Knut Magnusson. Alla de tre sist-ämnda kommo i jarlens våld; han lät halshugga dem och ıånga med dem, mest tyskar, men de flesta svenskarna gav han ːid. Sedan blev fred i landet, men om denna jarlens gärning »äro ıycket olika omdömen», säger Håkans saga.[2]

Framställningen i Håkans saga ådagalägger tydligen, att det ällde strid om kronan efter konung Eriks död emellan preten-enter av dennes ätt. Därom lider intet tvivel. Genom jarlens ıtryckning stannade valet på hans minderåriga son Valdemar, ilket tydligen misshagade de herrar, som voro till myndig ålder omne och ägde arvsrätt till kronan eller snarare rätt till det ungliga privatarvet. De hade säkerligen åtskilliga anhängare inom ındet, vilka voro mindre belåtna med att lyda de myndiga jarlarna, örut Ulf, nu Birger, och önskade en konung, som själv ägde förmåga tt sköta styrelsen; det hade ju varit si och så även med Erik ꞉rikssons förmåga härutinnan. I rimkrönikan finns en mycket örvirrad framställning av valet och striderna, som givetvis också är n kompilation, vilken kommit till på 1400-talet. Det där skildrade ːorståget, som Birger jarl skulle ha företagit vid tiden för Eriks löd, är orimligt och strider emot händelsernas verkliga förlopp, ådana de skildras i Håkans saga, vars författare är den samtida Sturla Tordsson. I rimkrönikan kallar man också striden, som lutade med händelserna vid »Herwadabro»,[3] för en kamp mot 'olkungarna, ehuru dessa säkerligen voro oskyldiga till den striden, nen när historia skulle diktas på 1400-talet med ledning av några orra kronologiska notiser, var det naturligen svårt att få fram det erkliga sammanhanget. En del traditioner existerade möjligen, nen man kan dock tydligen se av Ericus Olai, att på hans tid ·gentligen ej funnos flera källor än nu till 1200-talets historia. 'örhållandet var säkerligen detsamma på Karl Knutssons tid.

Emellertid äro uppgifterna, utom vad angår Knut långes son 'ilip, olika beträffande Knut Magnussons och den andra herr Filips ıärstamning från Erikska ätten. I Håkans saga säges, som förut ıämnt, Knut Magnusson vara son till Magnus Broka och dotterson ill Knut Eriksson,[4] och på ett annat ställe uppges Knuts moder ıa hetat Sigrid samt varit Knut Erikssons dotter.[5] På samma ·tälle säges Magnus Broka ha varit son till Birger Brosas son Knut

[1] A. a., s. 268.
[2] A. a., s. 269.
[3] Pipping, s. 14—15.
[4] Hakonar S., s. 264.
[5] Hakonar S, s. 145. — Texten i Flateyjarbók, III, s. 180, har i nämnda senare upplaga i Icelandic Sagas av Vigfusson blivit rättad, ty på sistnämnda ställe står Magnus Broka i stället för Knut, hans son, vadan Karlssons uppgift (Autografsällskapets tidskr. I, s. 218) om de olika handskrifternas motsägelser bortfaller.

jarl och frände till Håkan, hos vilken han vistades i Oslo vintern 1229—30, sålunda kort efter Eriks flykt till Danmark (1229). I Liber memorialis eccl. Upsal. till 1307 uppgives Knut vara son till Magnus Brocha,[1] och i en av S. Stephanius gjord avskrift ur en troligen 1728 i Köpenhamns bibliotek uppbrunnen handskrift säges, att Knut var son till fru Katarina, Erik den andres dotter (sålunda Erik Erikssons syster),[2] samt i Annales Sigtunenses, som sluta med 1288, antecknas, att 1251 halshöggos Filip och Knut, »filii domine K. filiæ regis Erici secundi».[3] Annerstedt anser, att i stället för filii bör läsas filius, men denna ändring har tydligen skett med stöd av Stephanius' nyssnämnda avskrift. Det är nämligen ej alldeles säkert, att icke Stephanius hopfört anteckningar från ett par olika kronologier. Vissa formella skäl tala därför.[4]

Emellertid torde det knappt vara möjligt, att Knut Magnusson varit systerson till Erik Eriksson, emedan fadern gifte sig med Rikissa först 1220 och Ingeborg, hennes dotter, i Håkans saga uppges ha tagit *hela* arvet efter brodern samt Valdemar var minderårig 1250. Uppgiften i Håkans saga, att han var dotterson till Knut Eriksson, är däremot värd all tilltro, så mycket mer som denna släktskap i nämnda källa anföres som stöd för Knuts anspråk på tronen.

Den tredje av herrarna, som avrättades 1251, hette också Filip. Att det varit tre herrar, som då fingo sätta livet till, säges

---

[1] *SRS*, I, 1, s. 86.

[2] *SRS*, I, 1, s. 54; *SRD*, I, s. 39, en kronologi slutande med 1415 intagen i S. Stephanii handskrift i De la Gardieska donationen (nr 25—29) i Uppsala bibl.

[3] *SRS*, III, 1, s. 4.

[4] Sedan de tre herrarna, som avrättades 1251, uppräknats, vilka i Stephani handskrift kallas »nobilissimi viri» (annars domini), tillägges: »erat autem dictus Canutus filius dominæ Catharinæ filiæ regis secundi», som verkar ursprunget från en annan källa. I vol. 25—29 i De la Gardieska samlingen uppger Stephanius själv (fol. 1), att han samlat danska kronologiska anteckningar från olika håll (ex diversis codicibus MS) och sammanfört dem i en volym (in unum volumen redactis). Beträffande här åsyftade kronologi till 1415 uppger Stephanius, att den sannolikt var författad av en svensk och fanns i en gammal handskrift på Kungl. bibl. i Köpenhamn, som angavs innehålla »varia documenta antiqvitatum Danicarum», samt tillägger: »Extat hæc eadem chronologia in codice MS ejusdem bibliothecæ, signato A 19, n:o ad calcem legitur descriptum fuisse ex libro Georgii Gylthæ» (nr 25—29, fol. 100, i U. U. B.). Det fanns sålunda två handskrifter av samma kronologi. Det är därför ej omöjligt, att Stephanius kompletterat den ena ur den andra. Båda de anförda handskrifterna i Köpenhamns bibliotek är emellertid förkomna, troligen uppbrunna. Handskriften A. 19 innehöll tre kronologier av olika händer. Det är nyssnämnda uppgift av Stephanius om Göran Gyltas bok, som givit Joh. Schefferus (Svecia Litterata (1680), s. 2) anledning till antagandet, att Gylta skulle ha författat kronologien i från Stephanius nyssnämnda handskrift (De la Gardiska nr 25—29) donerad 1669 av M. G. Delagardie till U. U. B. (Celsius, Bibl. Ups. historia (1745), s. 97.)

tämmigt, såväl i de isländska annalerna[1] som i två av de nyss-
nnda svenska kronologierna. I Liber memorialis eccl. Upsal. och
onologien hos Stephanius uppgives denne Filip ha hetat Philippus
ri.[2] I Annales Sigtunenses omtalas endast en med namnet
ip och uppgives tillika med Knut Magnusson ha varit son till
K., Erik Knutssons dotter.[3] En Filip Petersson har i mitten
1200-talet tillika med sin broder, lagman Lars i Götaland, ut-
dat ett ännu i original bevarat brev, däri de stadfästa sin fader
, sin farfader L:s och sin farfarsfar P:s gåva av Lundby till
dala kloster.[4] Under brevet finns ett fragment av Filip Peterssons
ill med slutordet (P)etri i omskriften, visande en man till häst
ädd brynja, hjälm och sköld och med bakböjd arm hållande ett
rd.[5] Sigillbilden företer sålunda en stor likhet med den i Knut
lmgerssons sigill samt, som vi förut framhållit, med de ryttar-
ill, vilka brukades av nordiska konungar och furstar vid denna
. Man kan därför ej frigöra sig från den uppfattningen, att
e sistnämnde Filip Petersson hade kunglig eller furstlig härkomst.
torde sålunda här ha för oss den Filip Petersson, som avrättades
51. Samme Filip Petersson är säkerligen också den F. P., som
tt Magnus Ladulås' brev säges ha ägt en gård i Sigtuna, vilken,
lligen som förbrutet gods, konungen giver till Sigtuna kloster.[6]
ssa Filip Peterssons gods förutsatte konung Magnus 1275,
nunnorna i Sko möjligen kunde återkalla,[7] vilket torde visa,
klostret fått någon upplåtelse av honom, som kanske inhiberats
nom sakfall till kronan. Slutligen förklarar Magnus' broder
ngt 25/7 1282, att strid en gång ägt rum mellan Sveriges konung
ena sidan och herr Holmger och herr Filip å den andra. Därvid
de de senare traktat efter konungens och hans förnämsta mäns
, varföre de gjort sig skyldiga till majestätsbrott (in legem Juliam
ajestatis inciderunt). I anledning härav hade såväl deras egna
m deras hustrurs gods hemfallit till kronan. En del av dessa
de emellertid konungen givit sin broder Bengt, som länge (jam
r longi temporis spatium) i lugn och ro besuttit dem. Men som
t tycktes, att statskassan med orätt tillägnat sig de nämnda
rrarnas hustrurs gods (bona uxorum ipsorum), så giver Bengt
o bono pacis med fru Helena, som varit Holmgers hustru och
lips dotter (cum domina Helena, prenominati Hulmgeri uxore,
demque predicti Philippi filia), till nunnorna i Sko en gård
efstad med två attungar Haslum och Orlundum i Östergötland.[8]

---

[1] Islandske Annaler, ed. Storm, s. 132, 190; Flateyjarbók, III, s. 532. Skalholts-annalerna sägas de ha hetat Filip, Knut och Filip (a. a., s. 190).
[2] *SRS*, I, s. 86, 54.
[3] *SRS*, III, 1, s. 4.
[4] *DS*, n. 876.
[5] Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 13.
[6] *DS*, n. 751.
[7] *DS*, n. 599.
[8] *DS*, n. 753.

Att här ifrågavarande Filip, Helenas fader, är Filip Petersson, lider intet tvivel, ty Holmger kunde naturligen ej vara gift med sin broder Filips dotter. Holmgers änka kallades sedan Helena de Sco.[1]

Nyssnämnde Filip Peterssons härkomst och eventuella släktskap med Erikska ätten är svårast att komma på det klara med. Men så mycket synes man dock av hans sigill att döma kunna sluta, att han var jämnställd i rang med Knut Holmgersson, och av herr Bengts nyssnämnda brev, att han som fader till Holmgers hustru måste ha varit samtidig med Knut Holmgersson. Slutligen synes, om man får tro Annales Sigtunenses, hans moder ha heta K (Katarina) och varit konungadotter. Under sådana omständigheter torde han vara identisk med den i Erik Erikssons brev av 1224[2] vid sidan av Knut Holmgersson nämnde Phylyppus filius Kateryne, vilkens moder sålunda var av förnämare börd än fadern. Att hon skulle ha varit dotter till Erik Knutsson, som ingick giftermål 1210, är orimligt, emedan Filip Katarinasson redan 1224 förekommer som vittne i Erik Erikssons brev. Även om Erik Knutsson varit gift en gång förut, något som dock är alldeles obekant, synes det mindre sannolikt, att hans dotterson skulle ha varit kommen till mogen ålder 1224. Om Katarina varit Erik Knutssons syster liksom Magnus Brokas hustru, vore svårigheterna undanröjda.[3] Det är också mycket möjligt, att Annales Sigtunenses och Stephanius' kronologi ha felaktigt filia Erici secundi i stället för soror Erici secundi. Att Filips dotter och Holmger under sådana omständigheter varit i fjärde led släkt, lägger ej hinder i vägen för antagandet av angivna släktskap.

Filip Peterssons broder, lagman Lars, uppgives i Annales Sigtunenses[4] ha varit lagman i Östergötland och 1244, samma år konung Erik firade sitt bröllop på Förisäng, ha rövat drottningens syster, d. v. s. en dotter till Sune Folkesson. Samma uppgift förekommer under år 1245 i Stephanius' kronologi.[5] Omkring denna tilldragelse har uppstått en diktcykel, som kallas klosterrovsvisorna.[6] Att Lars skulle ha rövat drottningens syster ur ett kloster, säga dock ej annalisterna. I alla händelser känner man enligt urkunderna ingen annan syster till Katarina än Benedikta, som sedan var gift

[1] *DS*, n. 855.
[2] *DS*, n. 229.
[3] Hans härstamning från Erikska ätten torde man dock få taga för given.
[4] *SRS*, III, 1, s. 4.
[5] *SRS*, I, 1, s. 54.
[6] Schück, Våra äldsta hist. folkvisor, *HT* 1891, s. 292 f. Första visan finns endast i mycken sen uppteckning, och dess historiska värde torde vara betydligt ringa. Det är endast namnen Lars och Benkta, som kunna vara historiska. Schück identifierar Lars med Filip Lafrensson. Detta beror på, att han följt Vigfussons äldre upplaga av Håkans saga, som blev rättad i den senare (Icel. Sagas II), varför det anförda stället har Filip i stället för Lars. Härigenom förfaller Schücks uppgift om Lars vistats i Norge 1249.

d Svantepolk Knutsson. Hon nämnes 1240 jämte systern tarina i föräldrarnas gåvobrev till Alvastra kloster,[1] tydligen då ft, men är gift 1250, då hon i systerns gåvobrev kallas domina.[2] n hade emellertid redan före 1253 ingått giftermål med Svante-k Knutsson, vilkens salubrev hon då beseglar.[3] Svantepolk ekommer vid detta tillfälle första gången i Sverige. Omöjligt ju ej, att Bengta förut varit gift med lagman Lars eller åtminstone t någon förbindelse med honom. Emellertid har han antingen t före 1247 eller måst bege sig ur riket, ty nämnda år är herr gnus (Bengtsson) lagman i Östergötland.[4] Lagman Lars sigill, a sitter under brodern Filip Peterssons brev, visar en sköld med snedbjälke samt däröver ett kors.[5] Filip Finvidsson av Runby sedermera ett vapen liknande detta, nämligen en belagd sned-lke,[6] vilket i och för sig talar för den senares släktskap med a förra. Den Birgitta, lagman Lars dotter, som nämnes 1293 a var begraven i Sko[7], är sannolikt dotter till en annan lagman rs. Bröderna Peter och Lars Filipssöners fader uppges i deras v rörande Lundby ha hetat Peter Larsson och farfadern Lars ter- eller Filipsson.[8] Nämnde deras fader är med stor sanno-het den Peter Laurensson, som utfärdat ett annat brev till Upp-a domkyrka.[9] Den sistnämnde kan också mycket väl vara ntisk med den herr Peter Laurensson, vilken nämnes som vittne onung Johans brev 1219.[10] Huruvida den i Håkans saga omtalade ip jarls dotterson Filip Lafrensson, gift med Knut långes änka, · Peters broder, är omöjligt att avgöra. Någon Filip Laurensson nner emellertid ej de inhemska urkunderna till, men det är för ej uteslutet, att denne kunnat vara farbroder till Filip tersson, så mycket mer som han uppträder som alla tre kron-tendenternas särskilda stöd.

Vad angår bröderna Johan och Birger Filipsson, som avrättades 30, så anser Munch[11] utan vidare, att Johan Filipsson var son förutnämnde Filip Laurensson, som var gift med Knut långes ka. Detta upprepas av Montelius,[12] något som K. H. Karlsson sin tid accepterade.[13] Dock finns intet stöd för detta antagande, rare motsatsen, ty Filip Laurensson måste ha varit samtida med ut långe såsom gift med dennes änka och såsom herrarna Holmgers

---

[1] *DS*, n. 302.
[2] *DS*, n. 377.
[3] *DS*, n. 404. Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 129.
[4] *DS*, n. 340.
[5] Hildebrand, a. a., ser. III, n. 14.
[6] Hildebrand, a. a., ser. III, n. 38, 89, 97.
[7] *DS*, n. 1085.
[8] *DS*, n. 896.
[9] *DS*, n. 895.
[10] *DS*, n. 181.
[11] Det norske folks Hist., IV, 1. s. 651.
[12] Sveriges hist. (1:a uppl.), I, s. 391.
[13] *HT* 1883, s. 460.

och Filips hjälpare under åren 1248—1250. Han var tydli-
allt för gammal att vara far till Johan och Birger Filipsson. Så
vi förut med goda skäl visat, var tydligen deras moder Ce
Knutsdotter och ej en dotter till Peter Strangesson, som dog 12
Att den sistnämnde för ett sigill med en vapenbild,[2] som m
ansett lik Johan Filipssons[3], nödvändiggör ej att antaga den se
vara son till Filip Laurensson, ty Knut långes son Filip har
väl kunnat upptaga sin morfaders, Peter Strangessons vapen, om
man skulle anse, att ursprunget till den s. k. lejonörnen är Pe
Strangessons vapen, vilket, som vi ovan framhållit, är my
osannolikt. Djuret i Joar Johanssons sigill[4] är däremot me
djuret i Birger Filipssons vapen, som visar en tydlig grip med u
bredda vingar.[5] Bröderna Johans och Birgers härstamning
kunglig släkt antydes också i en kronologi därigenom att de k
»nobiles principes».[6] Johan Filipsson nämnes första gången 1
jämte Svantepolk Knutsson i ett konung Valdemars brev.[7] I fragm
tet av Magnus Håkanssons saga berättas, att år 1273 hade Vald
kommit i tvist med sin broder junker Erik och låtit tillfånga
Johan Filipsson samt kasta honom i fängelse, men konung Magn
Norge förlikte dem. Vänskapen varade dock ej länge, ty
infann sig Johan Filipsson med något följe hos Magnus i N
och sade, att Valdemar hade landsförvist honom.[8] Emelle
är han 1276 jämte brodern Birger bland Magnus Ladulås
givare,[9] och vid midsommartiden hade han bl. a. å Mag
vägnar utsetts till förlikningsman i stridigheterna mellan Vald
och Magnus.[10] Den 22 juli 1278 beseglar han ett Magnus
Valdemars gåvobrev, och ännu i okt. 1279 synes förhålla
emellan Magnus och bröderna Birger och Johan samt de
systerson Johan Karlsson ha varit gott, såvida man kan döm
den omständigheten, att konungen och de två sistnämnda då be
Birger Filipssons brev.[11] Den 23 dec. 1279 upprättade Jo
Karlsson av Fånö sitt testamente.[12] I Annales Sigtunenses up
att Johan Filipsson 1278 tillfångatog greve Gerhard av Hol
och belägrade Jönköpings hus,[13] men året är säkerligen
Före okt. 1279 har det tydligen ej skett. Rimkrönikan, som
träffande händelserna under Magnus Ladulås' tid tydligen ha

---

1 *SRD*, I, s. 244.
2 Aarbøger etc. 1883, s. 37.
3 Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 39.
4 Hildebrand, a. a., III, n. 7.
5 Hildebrand, a a., III, n. 44.
6 Kronologien 266—1430 (*SRS*, I, 1, s. 25), som finns i cod. B. 17 i
7 *DS*, n. 557.
8 Icel. Sagas. II. Magnus Saga Hakonar sonar, s. 365—66.
9 *DS*, n. 618.
10 Icel. Sagas. II. Magnus Saga etc., s. 370.
11 *DS*, n. 689.
12 *DS*, n. 695.
13 *SRS*, III, 1, s. 6.

ırfattare samme man, som skildrat tilldragelserna till Magnus rikssons val, berättar om mordet på Magnus' gunstling, dansken ıgemar. Det föranledes enligt skildringen av Magnus' sympatier ır utlänningar, varvid de svenska herrarna blevo tillbakasatta. :err Johan Filipsson, herr Johan Karlsson, herr Anund Tunasson ['uresson) och herr Filip av Rumby infunno sig i Skara och togo ll fånga greve Gert av Holstein och dräpte Ingemar, men :agnus dagtingade med dem och utverkade greve Gerts frigivande. enom vänligt brev kallade han de nyssnämnda herrarna till älaqvist. Då de infunnit sig, lät han fängsla dem och föra dem ll Stockholm, där de lades i ett torn vid Norrbro. Johan Filipsson :h Johan Karlsson blevo halshuggna, men herr Filip av Rumby ck böta »en stoor deel affthy ther han innan Swerike atte», innan onungen och Filip förliktes.[1] I Liber memorialis eccl. Ups., edskriven 1307, således 27 år efter tilldragelserna, berättas, att ohan Filipsson, hans broder Birger och Johan Karlsson halshöggos s 1280.[2] I Visbymunkarnas dagbok uppgives, att bröderna Johan :h Birger Filipsson samt deras systerson (sororius eorum) halshöggos i Stockholms stad jämte »Holingerus miles et multi alii».[3] .ven i en annan kronologi kallas Johan Karlsson brödernas systerson[4] amt på ett tredje ställe »Johannes Karoli de Pfanö».[5] Om någon Iolmger, som skulle ha avrättats 1280, veta ej andra källor att erätta. Sannolikt föreligger i Visby-diariet en förväxling med Iolmger, som avrättades 1248. Lika litet omtala samtida källor ıågon Anund Tuvasson eller Turesson, varför rimkrönikans författare fått fel underrättelse eller man har i senare tid förvanskat ıamnet, något som är mycket sannolikt.

Johan Filipssons och hans broder Birgers gods blevo indragna ill kronan. Konung Magnus förklarar emellertid 18/5 1283, att det kett för deras »svåra och kända förseelser» (pro ipsorum grauibus :t notoriis excessibus), men att han genom köp låtit godsen återgå ill de nämnda herrarnas barn (eorundem liberis venialiter redoıavimus).[6] Vilka särskilt Birger Filipssons barn voro och om de :ommit till myndig ålder, kan man dock ej utröna. Han var ·mellertid gift med lagman Bengt Magnussons i Östergötland syster ·ch lagman Magnus' dotter Ulfhild,[7] med vilken han till och med ·arit släkt, emedan dispens för giftermålet behövdes. Man har ıppgivit, att Rörek Birgersson skulle ha varit hans son, men dels ör han ett helt annat vapen (en snedbjälke), dels förekommer han ·j på så sätt nämnd i samtida brev, att han kan förutsättas vara ·läkt med personer, som förde den s. k. lejonörnen, och dels var

[1] Pipping, Erikskrönikan, s. 56—61.
[2] *SRS*, I, 1, s. 86.
[3] *SRS*, I, 1, s. 41.
[4] *SRS*, I, 1, s. 63.
[5] *SRS*, I, 1. s. 25 (ur cod. B. 17 i K. B.)
[6] *DS*, n. 744.
[7] *DS*, n. 671, 672, 688.

han redan 1276 kommen till mogen ålder[1] samt nämnes samtidigt med Johan och Birger Filipsson. Allt detta gör, att han tydligen ej kan förutsättas vara Birger Filipssons son.

Johan Filipssons son är däremot, efter alla omständigheter att döma, drotset Knut Jonsson. Härför talar främst, att den sär-nämnda för den s. k. lejonörn i sitt vapen[2] och kallas frände (consobrinus) till Folke Jonsson samt att han i Karl Göstavssons testamente 1292[3] nämnes jämte avlidne Johan Filipsson på så sätt, att man får anse, att Karl Göstavsson varit Knuts förmyndare, liksom han var Johan Filipssons testamentsverkställare.[4] Johan Filipsson var utan tvivel gift med en dotter till Svantepolk Knutsson, vilket också K. H. Karlsson påvisat[5], men att det var dottern Ingegerd, är orätt. Knut Jonsson kallas visserligen broder (frater) till Göstav Tunesson (tre sjöblad)[6], men i ett originalbrev av år 1341, där Göstav Tunesson och hans hustru stifta själamässor för sina föräldrar, nämnas som Göstavs föräldrar herr Tune Anundsson och fru Ingeborg.[7] Göstavs moder hette sålunda Ingeborg och ej Ingegerd. Brevet är bevisande, emedan Göstav ju bort veta sin moders namn. Hon liksom hennes man Ture Anundsson äro för övrigt ej kända genom andra urkunder. Anledningen till att Ingegerd blivit ansedd vara Göstav Tunessons moder och hennes man en Tune Sture, är en uppgift å den i Johan III:s tid (1580) tillverkade gravstenen i Vreta kloster, som Messenius omtalar.[8] Den är emellertid ett utslag av den tidens genealogiska konstruktioner, som haft Rasmus Ludvigsson till upphovsman,[9] men detta har också haft till följd, att Rasmus givit henne *fyra* män: Matts Törnesson i Händelö 1318, Joen Joensson (okänd), Tune Sture och Folke. Nu vet man av urkunderna, att hon verkligen var gift med Brynolf Bengtsson (lejon) och Matts Tyrnesson (hjorthorn).[10] Emellertid uppgives i en urkund Knut Jonsson (lejonörn), hans broder Göstav Tunesson och Knut Folkesson vara ättlingar till Svantepolk Knutsson.[11] Av dessa var Knut Folkesson Ingrid Svantepolksdotters son, varför man får anse, att även de andra i brevet nämnda voro Svantepolks dottersöner, varför Göstav Tunessons moder Ingeborg också varit Svantepolks dotter, tydligen först gift med Johan Filipsson, sedan med Tune Anundsson.

Johan Karlsson av Fånö var, som förut nämnts, systerson av

[1] *DS*, n. 618.
[2] Hildebrand, Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, n. 182.
[3] *DS*, n. 1053.
[4] Hade givit 30 mark till Uppsala domkyrka »pro testamento domini Johannis Filippsun». *SD*, n. 1032. Jfr K. H. K. i *HT* 1883, s. 459.
[5] *HT* 1883, s. 459.
[6] *DS*, n. 3934.
[7] *DS*, n. 3545.
[8] Tumbæ, s. 27. — Jfr G. Carlsson, *PHT* 1920, s. 96 f.
[9] X. 1 i U. U. B.
[10] *DS*, n. 1703, 1995, 2333.
[11] *DS*, n. 3934.

han och Filip Birgersson och blev halshuggen 1280 tillika med sistnämnda. Hans fader Karl Tjälvesson av Fånö[1] var sålunda 't med en syster till bröderna. Själv hade Johan Karlsson, vars :ill man icke känner, till hustru Ragnild Erlandsdotter (ängel), n sedan blev omgift med Magnus Gregersson (två snedbjälkar) nt var moder till Folke Jonsson, som förde lejonörn i sitt vapen.[2] han Karlsson synes på fädernet ha härstammat från herr Gere Vängarn.[3] Johans änka ägde också Vängarn, som hon sannolikt :t i morgongåva av sin man. Johans broder Peter Karlsson av nö ägde tydligen Viby vid Sigtuna, som ej ligger långt från ingarn, varom Gere på sin tid tvistat med Viby-munkarna.[4] ters brorson Folke Jonsson innehade sedan jord i Viby, som han erlät till Uppsala domkyrka 1308 för bekommet lån.[5] Det synes tt sannolikt, att ovannämnde Karl Tjälvessons broder var den rr Torsten Tjälvesson, som nämnes samtidigt med och i samma ev som Johan och Birger Filipsson 1278 och 1283 samt tydligen r fader till Ingevald Torstensson, vars son Johan Ingevaldsson rnsparre-vapnet) kallas »consobrinus» till Folke Jonsson samt är nnes målsman.[6] Consobrinus behöver på den tiden ej ovillkorligen tyda syskonbarn, ty Knut Jonsson kallar t. ex. Folke Jonsson ed denna beteckning, utan att han dock var så nära släkt med nom. Folke Jonsson gifte sig 26/12 1299 med Johan Ingevaldssons ster Ragnborg Ingevaldsdotter.[7]

Som förut nämnts, var enligt rimkrönikan Filip av Rumby and de herrar, som dödade herr Ingemar. Han nämnes första ngen 1276, då han kallas herr Filip av Romby,[8] senare Filip Runby,[9] men även Finuithæsun,[10] d. v. s. Finvidsson. Hans a son hette Jedvard Filipsson.[11] Ej sedan Erik den heliges der bar detta förnamn, förekommer det i någon svensk urkund. edan av denna omständighet att döma måste namngivningen ıtyda någon släktskap med Erikska konungaätten. Huru denna äktskap varit, kan man visserligen ej bestämt avgöra, men då ilip Finvidsson för ett vapen med en rutad snedbjälke, har man l anledning att tro honom ha varit i släktskap med den 1251 rättade Filip Peterssons broder lagman Lars, som också förde en

[1] *DS*, n. 572, 574. — Hildebrand. Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, . 33.
[2] *DS*, n. 756, 906, 981.
[3] *DS*. n. 695, 756.
[4] *DS*. n. 782.
[5] *DS*. n. 1598.
[6] *DS*, n. 645. 774; Hildebrand. Sv. sigill fr. medeltiden, ser. III, . 56 (Ingevald Torstenssons sigill, begagnat av sonen Johan); *DS*, n. 1224, 562.
[7] *DS*, n. 1215, 1267.
[8] *DS*, n. 618.
[9] *DS*, n. 1095, 1148.
[10] *DS*, n. 645.
[11] *DS*, n. 1541.

snedbjälke i sitt vapen.[1] Emedan Filip Petersson utan tvivel i mödernet härstammade från Erikska ätten,[2] har man säkerligen också att söka Filips av Runby härkomst från nämnda ätt genom samma möderneslåkt. Härför talar bland mycket annat, att hans ena son, den blivande ärkebiskopen, bar förnamnet Peter, som var Filip Peterssons faders förnamn, och att Filips av Runby dotter hette Helena som Filip Peterssons dotter Helena av Sko. Det finns därför starka skäl för att antaga Filip av Runby härstamma från Filip Petersson. Någon Finvid, som kunnat vara fader till Filip Finvidsson, omtala emellertid ej urkunderna. Lika litet känner man namnet på hans moder, ehuru han 1298 gav Dorsholm till predikarebröderna i Sigtuna för hennes själ,[3] varför hon säkerligen var begraven i deras klosterkyrka. Det är emellertid i hög grad sannolikt, att nämnde Filips moder var dotter till Filip Petersson och gift med en Finvid, samt att på så sätt släktskap rådde mellan de båda med namnet Filip, emedan namnet Finvid ej förekommer i Filip Peterssons släkt. Själv var Filip av Runby tydligen gift med en syster till Johan Elovsson (vingad pil), emedan hans dotter Ingegerd kallas »consobrina» av den sistnämndes dotter Kristina[4] och han själv är målsman för sina söner vid godkännandet av nämnda Kristinas testamente.[5] Det är även sannolikt, att han var gift med den bröderna Johan och Anders Elovssons (vingad pil) syster Ingerd, som i ett brev av 1281 kallas »domina» och då hade för avsikt att ingå i det blivande nunneklostret i Skänninge. Utanpå nämnda brev, som rör henne, står antecknat med annan hand: »helgha Ingerdha goodz». Hon var sålunda identisk med den heliga Ingerd eller Ingrid, om vilken Vastovius yttrar[7], att hon efter sin mans död beslöt att helt hängiva sig åt Kristi tjänst, varför hon 1282 med några jungfrur företog en pilgrimsfärd till Compostela, Rom och Jerusalem. Det är ju mycket tänkbart, att hon efter mannens deltagande i 1280 års våldsamheter beslöt att ägna sig åt klosterlivet som ett slags försoningsåtgärd, ehuru Vastovius uppger, att mannen var död dessförinnan. När man 1414 anhöll, att bl. a. Ingerd skulle bli kanoniserad, säger man att fru Ingrid var »ex nobili gothorum prosapia oriundam».[8] Emellertid blev Ingerd sedan (1299) priorissa i Skänninge nunnekloster.[9] Att Filips av Runby hustru hette Ingegerd, uppger Peringskiöld,[10] troligen efter något på hans tid bekant brev.

---

[1] Se s. 369.
[2] Se s. 368.
[3] *DS*, n. 1234.
[4] *DS*, n. 1095.
[5] *DS*, n. 1148.
[6] *DS*, n. 885—6.
[7] Vitis Aqvilonia, ed. Benzelius (1708), s. 76.
[8] K. Erik av Pommern till påven Johannes 1/4 1414. *SD* fr. 14.., n. 1937.
[9] *DS*, n. 1273.
[10] Monum. Ullerakerensia, s. 145.

Till sist bör framhållas, att ej så få ännu levande släkter
nom Blå-ätten och kungl. Folkungagrenen fullt bevisligt härstamma
n Erik den helige. Som en kuriositet kan anföras, att det
varande konungahusets medlemmar genom mödernet härstamma
n Erik, d. v. s. genom Birger jarls gemål och Erik Erikssons
ster Ingeborg. Prinsessan Ingeborgs härstamning är dock den
rmaste.

Carl M. Kjellberg.

---

dv. Carlsons och Carl Fr. von Höpkens inträde på den diplomatiska banan.

Vid kommerskollegiets sammanträde 23 dec. 1731 fäste kom-
erserådet Jak. v. Hökerstedt uppmärksamheten på de möjligheter,
m den med Algier år 1729 slutna freden öppnade med avseende
utvecklingen av den svenska handeln på Medelhavet. För att
verige skulle bli i stånd att utnyttja de fördelar, som freden där-
innan beredde, var dock enligt hans mening nödvändigt, att man
hölle en bättre kännedom om handelsförhållandena i medelhavs-
amnarna, »att hafva», såsom han uttryckte sig, »närmare under-
ttelse om de nu för tiden varande handelsconjuncturer samt vinna
ekantskap med de bästa köpmän och handelscontoir, till hvilka
e svenska trafiquerande deras skepp och gods kunna adres-
era». I detta syfte föreslog v. H., att en erfaren och skicklig
erson utskickades med uppdrag att besöka »spanske, italienske,
evantiske och flera hamnar» och hos därvarande handlande verka
ör avsättning av svenska varor. Som lämpliga för uppdraget nämnde
an auskultanterna i kollegiet P. Silfverschöld och Edv. Carlson,
v vilka han dock fann den senare böra ha företräde på grund av
n tidigare utländsk resa. v. H. hade också samtalat med Carl-
on om saken; denne hade visserligen till en början visat sig obe-
ägen men senare dock förklarat sig villig att mottaga uppdraget,
ärest han blev försedd med nödiga respenningar, som av honom
eräknades till ett belopp av ungefär 2,000 dlr smt. Denna summa
unde enligt v. Hökerstedts anslag mening tagas ur det anslag av
andshjälpsmedel, som 1731 års riksdag ställt till förfogande för
nanufakturernas befordrande.

Kollegiet har efter allt att döma icke varit oförberett på ären-
let; det godkände omedelbart så gott som enhälligt det väckta
örslaget.[1] Sedan K. M:t i reskript av 3 mars 1732 lämnat sitt
godkännande, var Carlsons mission avgjord. Till intet resultat har
ett ett försök av en av kollegiets yngre ledamöter — dessa ha

[1] Komm. koll. prot. 23 dec. 1731.

synbarligen ej sett Carlsons sändning med alldeles blida ögon — att få själva huvudfrågan ånyo upptagen till diskussion under [illegible]menande, att kollegiet överskridit sin befogenhet.[1]

Den av kollegiet för Carlson uppgjorda instruktionen tar, så-som man kan vänta, endast sikte på kommersiella spörsmål: [illegible] finns ej en skymt av politik däri. Carlson skulle verka för [illegible] svenska handelns och sjöfartens utveckling på medelhavshamnarna, undersöka behovet av svenska varor, noggrant observera priserna på sådana varor, som kunde avsättas i Sverige eller dess [illegible]länder och som lämpligen kunde tagas som returfrakt, [illegible] bomull o. s. v. På de orter, där svenska varor redan hade av-sättning, skulle han på ett försiktigt sätt för köpmännen fram[illegible] fördelarna av direkta inköp från Sverige utan anlitande av mellan-händer. F. ö. inskärptes, att han ej borde stanna på en plats längre än nödigt.[2]

Om sålunda Edv. Carlson reste med officiellt uppdrag och i statens bekostnad, kan näppeligen detsamma sägas om reskamraten, den nittonårige hovjunkaren Carl Fredrik von Höpken, son till pre-sidenten i kommerskollegiet. Visserligen hade han 10 maj 17[illegible] blivit antagen till auskultant i det av fadern ledda ämbetsverket, under vars »vård och uppsikt» hans resa också skulle ske.[3] [illegible] han har, såvitt jag kunnat finna, icke erhållit vare sig reseersätt-ning eller instruktion. Det var för hans vidkommande snarast [illegible] utbildningsresa av den för adliga ynglingar vanliga typen under den nio år äldre och väl åtskilligt mera erfarne Carlsons ledning.

Här är ej meningen att följa de båda svenskarna på deras [illegible] eller redogöra för deras besök å olika orter vid Medelhavet; här skall endast något beröras deras görande och låtande under deras första besök i Konstantinopel, dit de anlänt i mars 1734. Om deras uppehåll där är ju allmänt känt, att de utan någon fullmakt från svenska regeringen inlåtit sig (eller dragits in) i politiska diskus-sioner av vittutseende art, liksom också att de på grund av ett turkiskt håll lämnade uppdrag sett sig föranlåtna att anträda hem-resan.[4] Rörande enskildheterna har dock ej så mycket varit be-kant som önskligt varit; däröver har vilat en slöja av dunkel, som Carlson och v. Höpken själva ej synas ha varit så angelägna att lyfta. Man behöver dock icke alldeles sväva i okunnighet därom. Såsom man finner av deras brev hem, ha de stått i nära förbin-delse med franske ambassadören i Konstantinopel, den bekanta

[1] Komm. koll. prot. 21, 22 mars, 17 maj 1732. — Något ömtålig visade sig frågan om Carlsons titel. Mot den föreslagna titeln »kommissarie» gjordes från ett par håll erinringar; man har emellertid lugnat sig, sedan pres. v. Höp-ken försäkrat, att nämnda titel endast skulle användas i utanskriften å breven och att den så mycket mindre skulle »prejudiciera» någon, som Carl-son icke skulle erhålla någon fullmakt därå

[2] Instruktion för Edv. Carlson, Komm. koll. reg. 17 maj 1732.

[3] Komm. koll. prot. 10 maj 1732.

[4] Danielson, Sverige och Frankrike 1727—1735, s. 291, 294.

ırkis de Villeneuve. Hans korrespondens[1] ger också, såsom man nde vänta, åtskilliga upplysningar av intresse om de båda reserna och deras förehavanden.

Någon diplomatisk representant hade vårt land icke vid denna l i Konstantinopel. Den ansenliga skuld Sverige häftade i till ırkiet sedan Karl XII:s turkiska vistelse[2] gjorde icke den svenska relsen särskilt angelägen om förbindelsernas återställande, helst m därigenom, på grund av Sveriges svaghet och den turkiska poikens nyckfullhet, ej så mycket syntes vara att vinna i politiskt nseende. Emellertid var man ingalunda blind för betydelsen, der vissa förhållanden, av svensk representation vid Porten. På 20-talets riksdagar var förbindelsernas återställande på tal; seeta utskottet på 1727 års riksdag hade i svaret på sekreta opositionen tillstyrkt en ministers avsändande. Till minister utmndes också 16 okt. 1727 hovrådet och residenten i Hamırg greve Reenstierna, som dock på grund av sin snart timade id ej kom att tillträda befattningen.[3] Någon efterträdare blev ke utsedd, ehuru från turkisk sida den svenska regeringen gång ter annan stimulerades att sända en minister. Reenstiernas utımning stod i nära samband med en visit i Sverige av ett turskt sändebud, Mustafa aga, som bl. a. arbetade på åstadkomande av svensk representation i Konstantinopel, detta såväl av onomiska som politiska skäl.[4] Den berättelse om besöket, som zan efter sin hemkomst avgav, synes hava varit för vårt land niekrande och fördelaktig;[5] den tycks ha stärkt Porten i dess stundan att erhålla en ackrediterad svensk minister. Genom förıedling av den franske ambassadören gjordes också nya turkiska ıviter och gåvos försäkringar om att en svensk minister skulle bli änligt mottagen.[6]

De inre välvningarna i Turkiet i samband med sultanen Ahıed III:s och storvisiren Ibrahims störtande på hösten 1730 medörde visserligen ett avbrott i dessa strävanden men endast tillsidare. Revolutionen är att tolka som en protest mot den turiska regeringens undfallenhet för Ryssland och kejsaren och dess örsummande i allmänhet av de nationella intressena. Också ser ıan, sedan de inre förhållandena något stabiliserats, den nye, kraf-

---

[1] Villeneuves korrespondens finnes i Paris i två exemplar: det ena i anska utrikesdepartementets arkiv, det andra (av mig använda) i Bibliothèue Nationale bland »Manuscrits français». De volymer, som här ifrågaomma, bära n:o 7178, 7180.

[2] Se därom Westrin, Anteckningar om Karl XII:s orientaliska krediörer, *HT* 1900.

[3] Westrin, a. a., s. 47.

[4] Westrin, a. a., s. 46.

[5] Villeneuve till Chauvelin i P. S. 10 juni (n. st.) 1729. Geddas brev ill K. M:t 2 13 okt. 1730 (Gallica. R. A.), vari relateras ett samtal G. haft ued den från Konstantinopel återvändande engelske ambassadören Stanian.

[6] Villeneuve till Chauvelin 10 juni. 11 sept. 1729, 11 nov. (n. st.) 1730. Gedda till K. M:t 10/21 okt. 1729. Gallica, R. A.

tige storvisiren Topal Osman pasja allvarligt umgås med planer på revanschkrig mot de båda kejsarhoven för att lugna folkstämningen. I detta syfte har Topal Osman närmat sig Frankrike — den franske ambassadören blev hans förtrogne rådgivare — och låtit den bekante Bonneval, som sedan 1729 vistades i Bosnien i ett slags lindrig fångenskap, komma till Konstantinopel (jan. 1732) för att reorganisera den turkiska armén. Topal Osman har icke fått tillfälle att realisera sina planer, enär han redan i mars 1732 måste avgå, men hans politiska idéer levde kvar, även om efterträdaren, den ytterligt försiktige visiren Ali, ej var så snar, då det gällde deras omsättande i handling. Den polska tronstriden och den därav föranledda europeiska krisen gjorde dock, med eller mot de ottomanska statsmännens vilja, snart nog det spörsmålet aktuellt, om Porten nu skulle begagna konjunkturen till att vinna revansch för lidna oförrätter och förluster. Den franske ambassadören eggade ivrigt Porten till aktion. Även Bonneval, som småningom lyckats vinna den nye storvisirens förtroende, har med klar blick för den ryska faran tillstyrkt ingripande för stäckande av Rysslands expansionsplaner, men endast under den mycket viktiga förutsättningen att Turkiet genom formligt förbund med en av Europas stormakter — han tänkte närmast på Frankrike — på förhand hade en viss garanti för framgång i den kommande striden. Bonneval hoppades, att det fransk-turkiska förbundet skulle utvidgas genom anslutning av andra intresserade makter; i främsta rummet räknade han därvid på biträde av Sverige.[2]

Redan under den polska krisens första skede mottog Sverige besök av ett nytt turkiskt sändebud, Said Efendi, som ankom hit på våren 1733. Saids huvuduppgift var utan tvivel att kräva betalning för den svenska skulden, men hans resa var också dikterad av politiska motiv. Han har sålunda sonderat den svenska regeringen rörande Sveriges ställning till det polska verket. Hur långt de svenska statsmännen gått i sina uttalanden till Said är visserligen ej klart, men man synes ha ställt i utsikt en svensk aktion mot Ryssland, om denna makt kränkte den polska friheten. Efter Saids reseberättelse att döma har han också varit fullt övertygad om, att svenskarna skulle, ifall krig utbröt i Polen, begagna tillfället för att anfalla moskoviten. Med löfte bl. a. om en svensk karaktäriserad ministers avsändande har Said återvänt.[3]

Det kom emellertid att få anstå med löftets uppfyllande. Den energi, med vilken Said Efendi här krävt skuldens betalning, bådade ju icke något gott för en svensk minister hos Porten; det var heller icke överensstämmande med Horns statskonst att taga ett steg, som under dåvarande förhållanden skulle hos Ryssland och dess allierade ha ökat misstankarna om svenska krigs-

[1] Vandal, Une ambassade française en Orient, s. 169.
[2] Vandal, a. a., s. 168 ff., 201 ff.
[3] Westrin, a. a., s. 48 ff.; Said Mehmed Efendis berättelse om sin beskickning till Sverige, KFÅ 1920, s. 302.

ner. Dröjsmålet väckte emellertid de turkiska statsmännens för-
ing, helst konjunkturerna från hösten 1733, genom ryssarnas
rängande i Polen och Stanislaus' flykt, blivit sådana, att Sve-
e och Turkiet syntes böra taga under allvarligt övervägande frå-
 om samverkan mot Ryssland. På grund av då rådande för-
landen kunde man också i Konstantinopel hoppas att när som
st få positivt svar från Paris på Portens på hösten 1733 fram-
llde krav på formlig allians som villkor för aktion. Såväl i fe-
uari som i början av mars 1734 ha också de turkiska minist-
rna beklagat sig hos Villeneuve över den utlovade svenske mi-
isterns uteblivande. Man framhöll, att en svensk beskickning ej
behövde ådraga Sverige några misstankar, då ju Turkiet skickat
 ministrar till Sverige, Sverige däremot ingen till Turkiet. Ifall
erige på grund av ekonomiska skäl ej ansåg sig kunna sända
 ambassadör, ville man hoppas, att Sverige åtminstone sände
»envoyé extraordinaire», vilket ju skulle ställa sig billigare.[1]

När Carlson och v. Höpken i mars 1734 anlände till den
rkiska huvudstaden, fanns alltså otvivelaktigt hos den turkiska
rrelsen en livlig önskan att erhålla en karaktäriserad svensk mi-
ster i Konstantinopel, med vilken underhandlingar kunde öppnas
rande skuldfrågan och av den dåvarande situationen betingade
litiska spörsmål.

Enligt Villeneuves uppgift ha Carlson och v. Höpken under
n vistelse i Konstantinopel bott hos engelske ambassadören.[2] Från
arseille, där de lära ha uppehållit sig tämligen länge, medförde
e rekommendationsbrev till Villeneuve,[3] som de tydligen upp-
aktat strax efter sin ankomst. Ambassadören har enligt egen upp-
ift ofta råkat dem. Under sina samtal med dem fann han, att
e hade »l'esprit, un bon caractère et plus de solidité qu'on en a
rdinairement à leur âge»; han intygar också, att de voro »assez
ien instruits des interests de leur patrie et de ceux des puissances
e l'Europe». Som särskilt framträdande drag hos dem nämner
illeneuve hatet mot Ryssland. Att de visade sig högeligen in-
resserade av händelseutvecklingen i Polen och att de icke dolde sina
ympatier, torde icke ha skadat deras anseende hos ambassadören.[4]

Efter allt att döma ha Carlson och v. Höpken kort efter sin
nkomst också gjort Bonnevals bekantskap; med honom ha de en-
igt egen uppgift plägat flitigt umgänge.[5] Det förefaller sannolikt

---

[1] Villeneuve till Chauvelin 12 mars (n. st.) 1734.

[2] Villeneuve till Chauvelin 13 juli (n. st.) 1734.

[3] Det torde böra påpekas, att Marseille var Villeneuves födelse- och
emort. Vandal, a. a., s. 70.

[4] Villeneuve, anf. brev 13 juli.

[5] Carlson och v. Höpken till D. N. v. Höpken 26 april 1734, Turcica,
R. A. — I U. U. B. finnes i volymen F. 381e en samling brev från Bonne-
val till Carlson och v. Höpken. Breven äro tyvärr odaterade, och en till-
fredsställande datering är, såvitt jag förstår, högst vansklig att åstadkomma.
De flesta breven — kanske alla — torde härröra från Carlsons och v. Höp-
kens senare vistelse i Konstantinopel.

av Villeneuves uppgifter, att bekantskapen förmedlats genom en på engelska ambassaden vid de båda svenskarnas ankomst anställd, men därifrån snart avskedad sekreterare vid namn Monier. Denne stannade efter entledigandet kvar i Konstantinopel; han synes efter avskedet ha stått Bonneval mycket nära och tjänstgjort som en av dennes kunskapare, begärligt uppsnappande nyheter särskilt från de främmande beskickningarna. Han skildras som en intrigant och f. ö. rätt suspekt person.[1] Då Villeneuve på grund av sin instruktion ännu ej vågade stå i direkt förbindelse med Bonneval, kommo Carlson och v. Höpken stundom att tjänstgöra såsom en förmedlande länk mellan de båda fransmännen.[2]

Med kännedom om de båda svenskarnas åsikter i aktuella politiska frågor har Villeneuve funnit dem lämpliga att användas för åstadkommande av vissa förbindelser mellan Sverige och Turkiet. En aktion mot Ryssland av båda dessa makter till konung Stanislaus' favör var ju vid denna tidpunkt det närmaste målet för den franska diplomatiens strävanden. Att Sveriges hållning starkt influerade på Turkiets hållning och tvärtom, var för Villeneuve väl bekant. Det gällde att förmå de båda makterna att räcka varandra handen för tillvaratagande av gemensamma intressen gentemot Ryssland. Villeneuve hade också förut tagit ett initiativ, som syftade åt detta håll. På hösten föregående år hade han sålunda sökt förmå storvisiren att till Arvid Horn sända ett brev, som, utan att binda Turkiet, dock skulle uppmuntra svenskarna och giva dem förhoppningar om hjälp, ifall de råkade i krig med Ryssland. Storvisiren skall också ha gått in på Villeneuves förslag, t. o. m. låtit den från Sverige hemkomne Said Efendi uppgöra ett projekt till brev, men sedan låtit saken förfalla. Enligt Villeneuves uppfattning hölls den försiktige visiren tillbaka av fruktan för att ett brev, i vilket han skulle vara nödsakad att gå in på vissa detaljer, skulle vara mera förpliktande än han ville. Ambassadören har då tänkt sig den utvägen, att en av de båda svenskarna reste till Sverige, medförande ett brev till Horn från visiren men också muntliga instruktioner. Till den som kvarstannade skulle sedan kunna sändas de order, vartill den hemkomnes redogörelse kunde ge anledning, och på så sätt underhandlingar inledas.

Villeneuve talade med de båda svenskarna om saken. Carlson och v. Höpken voro helt visst goda svenska patrioter; liksom så många andra av sina samtida landsmän ha de livligt önskat — för Villeneuve gjorde de ingen hemlighet av den saken — att Sverige skulle bli i stånd att återtaga de till Ryssland förlorade provinserna. Genom samverkan mellan Sverige och Turkiet syntes en möjlighet då finnas för detta önskemåls realiserande. För sin rent

---

[1] Villeneuve till Chauvelin 16 sept. (n. st.) 1734, 17 febr. (n. st.) 1735. — I brev till konung Fredrik 25 juli (n. st.) 1734 rekommenderar Bonneval den nämnde Monier såsom varande en person med «beaucoup d'expérience des affaires de ces pays-cy» till anställning i svensk tjänst. Turcica. R. A.

[2] Villeneuve till Chauvelin 26 jan. (n. st.) 1735.

rsonliga del ha de säkerligen icke haft något emot att tjänst-
ra såsom ett slags förmedlare vid de svensk-turkiska förbindel-
nas återknytande. Men även andra synpunkter ha tvivelsutan
elat in. Ett avböjande av Villeneuves förslag skulle sannolikt
medfört ett kyligare förhållande mellan dem och den i Kon-
ntinopel så inflytelserike ambassadören. Detsamma gäller också
deras förhållande till de turkiska myndigheterna med dessas
rka intresse för knytande av politiska förbindelser med Sverige,
om de bl. a. genom Bonneval fått kännedom. Carlson och v.
öpken bedömde helt visst ställningen riktigt, då de i brev hem
rde gällande, att i Turkiet ingenting skulle kunna uträttas till
eriges gagn på det kommersiella området, innan förbindelserna
llan de båda makterna närmare ordnats.[1] De antogo också Vil-
neuves förslag, dock med det villkoret, att de finge företräde hos
rvisiren och att denne lämnade den, som skulle företaga resan,
till Arvid Horn ställt brev, i vilket, utan ingående i detaljer,
onades, att Horn kunde sätta tro till allt som den hemvändande
de att andraga.

Sedan Villeneuve sålunda utverkat Carlsons och v. Höpkens
ntycke, vände han sig till storvisiren och framlade saken för
nom. Denne tycktes gilla förslaget men begärde tid för att taga
t under närmare övervägande, innan svar lämnades därpå; han
ade att bestämma en dag, då Villeneuve i hemlighet kunde före-
lla de båda svenskarna för honom.

Storvisiren har sedan rådfrågat Bonneval, som nu var hans
akel i allt, som rörde västerländska förhållanden, om Sveriges
varande tillstånd, om dess krigsmakt och om sättet för träffande
överenskommelse rörande den svenska skuldens betalning. Bon-
val i sin ordning förhörde sig därom hos de båda svenskarna.
rlson fick för hans räkning uppsätta en promemoria. Delvis med
d av hos Carlson och v. Höpken erhållna upplysningar skrev
onneval två för storvisiren avsedda betänkanden. Det ena inne-
ll en redogörelse för Sveriges dåvarande ställning jämte ett för-
ag om ett för Sverige bekvämare sätt för skuldens avbördande —
nom betalning med svenska produkter — vilket vore nödvändigt
r skapande av samförstånd mellan Sverige och Porten; i det an-
a föreslog Bonneval en allians mellan Sverige, Turkiet och Po-
n för krig mot Ryssland. Som en nödvändig förutsättning stod
r Bonneval en utfästelse å Frankrikes sida att icke sluta fred
ed kejsaren, så länge de allierades krig med Ryssland páginge.

Genom Carlson framförde Bonneval en hälsning till Villeneuve
t till honom sända en pålitlig person — Villeneuve vågade som
imnt ej ha några personliga förbindelser med renegaten — till
lken Bonneval ville lämna några viktiga meddelanden. Efter
gon tvekan sände också Villeneuve 12 juli (n. st.) till Bonneval
n förste dragoman, Delaria. För denne framlade Bonneval de

[1] Carlsons och v. Höpkens anf. brev 26 april.

politiska idéer, för vilka ovan redogjorts. Enligt Bonnevals uppgift hade storvisiren fullkomligt gillat såväl Bonnevals förslag till överenskommelse om den svenska skuldens betalning som även hans idé om öppnande av underhandlingar om allians mellan Sverige och Porten, i vilken allians även Polen borde inbegripas. Bonneval uppgav, att visiren försäkrat honom, att så snart de föreslagna villkoren antagits av Sverige, Polen och Frankrike, skulle Turkiet förklara Ryssland krig. Visiren skall också, efter vad Bonneval uppgav, ha varit benägen att genast sända Said Efendi tillbaka till Sverige för att där börja negociationen, vilket Bonneval emellertid funnit olämpligt, bl. a. med hänsyn till hemlighetens bevarande, och i stället förordat Villeneuves förslag att skicka en av de båda svenskarna. Bonneval fann Carlson lämplig för uppgiften; Porten ville bekosta hans resa. Den svenska regeringen kunde efter Carlsons hemkomst antingen sända en minister till Konstantinopel eller också lämna nödiga instruktioner och fullmakter till v. Höpken för underhandlingens bedrivande. Det av de båda svenskarna önskade sammanträffandet med storvisiren ansåg Bonneval böra äga rum någonstädes utanför Konstantinopel såsom av en tillfällighet. Bonneval önskade, att Carlson och v. Höpken åtföljdes till mötesplatsen av Delaria som tolk, enär saken borde hållas ytterst hemlig och han ej vågade lita på Portens dragoman. Han gick t. o. m. så långt i försiktighet, att han icke ansåg som nödvändigt att vid det blivande mötet meddela Carlson och v. Höpken själva kärnpunkten i projektet; det vore tillräckligt, om storvisiren förmådde en av dem att resa hem och lämnade denne närmare instruktioner omedelbart före avresan. Enligt Bonnevals mening låg det största vikt uppå att förhandlingarna påskyndades, så att de planerade allianserna kunde bli färdiga före vinterns inträde, då denna årstid vore den lämpligaste tiden för en tatarisk invasion i Ryssland. Såsom den snabbaste och säkraste resvägen för Carlson tänkte sig Bonneval sjövägen till Venedig och vidare genom Tyskland.[1]

Under den närmast följande tiden ändrades den uppgjorda planen såtillvida, att det bestämdes, att både Carlson och v. Höpken skulle avresa till Sverige. Carlson gjorde nämligen svårigheter att resa ensam, anförande som skäl — om verkligt eller ej måste lämnas därhän —, att han lovat v. Höpkens föräldrar att absolut icke överge honom under resan. För att det verkliga motivet till avresan ej skulle röjas, överenskom man, att Carlson och v. Höpken skulle låtsa, som om de fått brev hemifrån med order att ofördröjligen återvända. Även ifråga om mötet mellan Carlson och v. Höpken och storvisiren gjordes en ändring i vad som förut var planerat; ett dylikt sammanträffande ansågs icke kunna hemlighållas för främmande ministrar, varför tanken därpå övergavs — att storvisiren även haft andra skäl därtill, uppges väl icke av Villeneuve men förefaller sannolikt.

[1] Villeneuve till Chauvelin, anf. brev 13 juli.

Det blev sålunda Bonneval och Said Efendi, som kommo att de båda svenskarna de instruktioner, som ansågos nödvändiga. etta skedde under den middag, som Said Efendi gav för dem och onneval 25 juli (n. st.); en mottagning hos Said under denna rm ansågs nämligen icke behöva ge anledning till några missnkar såsom endast ett svar på den uppmärksamhet, som visats id under hans svenska besök. Vid middagen upplästes från Said h Bonneval till konung Fredrik och Arvid Horn skrivna brev,[1] m de båda svenskarna skulle hemföra. Under middagen förklarade id. att han fått i uppdrag att å sultanens och storvisirens vägr försäkra konung och ständer i Sverige, att vad som de nämnda even innehölle, skrivits på sultanens uttryckliga befallning, att n turkiska regeringen högeligen önskade, att Sverige skulle gå på Portens förslag, att de underhandlingar, som behövde föras ellan de båda makterna, vore av alltför stor vikt för att kunna drivas genom brevväxling, varför det vore nödvändigt, att Sverge till Turkiet skickade en med tillräcklig fullmakt försedd mister för träffande av överenskommelse rörande Karl XII:s skuler och för underhandlingar om de åtgärder, som lämpligen orde vidtagas för stäckande av ryssarnas övermod. Carlson och Höpken borde försäkra sitt hov, att en svensk minister skulle Konstantinopel bli mottagen med alla övliga hedersbetygelser h även att några förändringar i den turkiska regeringens samansättning ej vore att vänta på länge, varför Porten i sin potik framgent skulle följa samma principer. Said framhöll också, t en eventuell underhandling skulle mycket underlättas därigeom, att å turkisk sida han och Bonneval skulle bli kommissarier h få negociationen om hand.[2]

Om något brev från storvisiren var ej längre tal; Carlson och . Höpken synas ha avstått från sitt krav därpå. Att Bonnevals ch Said Efendis försäkringar trots allt ej skulle av de svenska tatsmännen anses tillräckligt auktoritativa, har Villeneuve missänkt och har därför under hösten ånyo sökt förmå visiren att kriva till Horn men med negativt resultat.[3]

Den 29 juli (n. st.) lämnade Carlson och v. Höpken Kontantinopel. Deras resa gick emellertid långsammare än beräknat, ch först den 29 sept (n. st.) anlände de till Venedig, där de belöto att stanna. Efter vad det vill synas, ha de låtit utsprida, tt deras uppehåll berodde på att v. Höpken drabbats av sjuklom.[4] Den verkliga orsaken var emellertid en annan, nämligen eras kanske icke alldeles ogrundade fruktan att råka ut för ävenyr under färden genom Tyska riket. De ha därför ansett klokast och försiktigast att sända de medförda breven — bland dessa fanns också utom de ovan nämnda ett från Villeneuve till Casteja rö-

[1] Om innehållet se Malmström II², s. 209. Danielson. a. a., s. 294.
[2] Villeneuve till Chauvelin 28 juli (n. st.) 1734.
[3] Villeneuve till Chauvelin 31 jan. (n. st.) 1735.
[4] Ibid.

rande ändamålet med resan och de turkiska ministrarnas planer — till svenske ministern i Paris för vidare befordran.[1]

Det är ju väl bekant, att dessa brev från Turkiet spelade en betydande roll för det franska partiet, såväl när det gällde dess ställning till frågan om den franska alliansen som vid utformningen av dess närmaste utrikespolitiska program. Känt är ju också, att de turkiska nyheterna i regeringskretsar av flera skäl mottogos med stor misstro och att man där ansåg en närmare förbindelse med Porten under då rådande förhållanden icke tillrådlig.[2] Det oaktat blev som bekant genom sekreta utskottets ingripande beskickningen till Turkiet beslutad. Carl Rudenschöld utnämndes till minister, men Carlson och v. Höpken skulle från Venedig återvända till Konstantinopel och såsom chargés d'affaires bedriva underhandlingar om skulden och om en handelstraktat, tills ministern anlänt.[3] Några rent politiska uppgifter av någon vikt lämnades dem emellertid icke i den av kanslikollegium och råd givna instruktionen: den roll, som på detta område tilldelades dem, var endast observerande.[4] Att avsikterna hos beskickningens upphovsmän gingo vida längre, än instruktionen ger vid handen, och att man siktade på en offensiv allians, är uppenbart. Av fruktan att hemligheten skulle röjas, har man emellertid, såsom Casteja upplyser i ett brev till Villeneuve, icke vågat att i sekreta utskottet framlägga de planer, som knötos till beskickningen. Casteja försäkrade dock Villeneuve, att Turkiet kunde räkna på Sverige för ett gemensamt anfall mot Ryssland. Han visste också meddela, att Rudenschöld ej skulle avresa, förrän genom Carlsons och v. Höpkens konferenser med de turkiska ministrarna klarhet vunnits beträffande Portens verkliga avsikter och dess förslag rörande de frågor, varom Carlson och v. Höpken skulle förhandla. På den hållning turkarna intoge i första början av negociationen fann Casteja möjligheten av dess snabba slutförande i särskilt hög grad bero.[5]

Den lösning beskickningsfrågan fick motsvarade icke de fransksinnades önskningar; både instruktionen och personvalet ha de önskat annorlunda. Säkerligen till följd av direkt påverkan från detta håll — osökt kommer man att tänka på president v. Höpken såsom den inspirerande —, begärde också Carlson och v. Höpken i brev av 10 jan. 1735 (från Venedig) att få instruktionen utvidgad så att de finge rätt att avsluta underhandlingen, därest goda villkor

[1] Carlson och v. Höpken till presid. D. N. von Höpken 1 okt. (n. st.) 1734 (från Venedig), Turcica, R. A. Casteja till Villeneuve 22 dec. (n. st.) 1734 (kopia), Suède 161, Franska Utrikesdepartementets arkiv. — Såsom framgår av Castejas svarsbrev, var Villeneuves brev daterat 28 juli (n. st.). Icke minst de av Villeneuve till Casteja lämnade underrättelserna torde ha bidragit till att animera de fransksinnade på riksdagen.

[2] Danielson, a. a., s. 303 f.

[3] Danielson, a. a., s. 315.

[4] Kanslikoll. bet. 4 dec.: Utrikes rådsprotokoll 7 dec.; instr. för Carlson och v. Höpken 7 dec., Utr. registr.

[5] Casteja till Villeneuve, anf. brev 22 dec.

uldfrågan yppades. Detta har dock icke lyckats trots ansträng-ngar från de fransksinnades sida.[1] Ej heller ha till något resultat tt vissa intriger från samma håll, gående ut på att ersätta en, såsom det ansågs, av Horn alltför mycket påverkade Ruden-höld med v. Höpken, då därigenom det innersta syftet med be-ickningen lättare skulle kunna uppnås.[2]

Den 7 maj (n. st.) 1735 ankommo Carlson och v. Höpken r andra gången till Konstantinopel och fingo två veckor senare 1 maj n. st.) audiens hos storvisiren, vid vilken betecknande og även Bonneval var närvarande.[3] Den officiella delen av deras plomatiska verksamhet tog därmed sin början.

Hilding Danielson.

Underrättelser.

— I det kulturhistoriska serieverket *Det nittonde århundradet* nder redaktion av professor Aage Friis har utkommit *Historie-krivningen under det nittonde århundradet* av professor Johannes teenstrup (P. A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1922, 149 ; pr. 4,75 kr.). Någon systematisk genomarbetning av det om-ttande ämnet efter enhetliga, strängt vetenskapliga synpunkter ar här tydligen icke avsetts, utan den högt förtjänte författaren och amstående historikern har inskränkt sig till att meddela den senare istoriografiens viktigaste namn och data och till dem knyta kor-are, allmänfattligt hållna reflexioner och jämförande påpekanden.

— Av den nya editionen av *Sveriges historia till våra dagar* ar 12:e delen med undertiteln *Oskar I och Karl XV* utkommit. Denna, som motsvarar slutet av 9:e och början av 10:e bandet av örra upplagan, har till författare professor Carl Hallendorff, om i fråga om Oskar I:s regering nöjt sig med att inledningsvis ndast göra ett tillägg till Emil Hildebrands framställning av samma id, men som helt och hållet nyskrivit avdelningen om Karl XV, å på grund av en mängd nytt material Aron Rydfors' arbete i örra upplagan hunnit bli fullständigt föråldrat.

---

[1] Kanslikoll. bet. 12 febr. (med reservation av kanslirådet Celsing); trikes rådsprotokoll 18 febr. 1735.

[2] Castejas svenska »vänner» önskade, att den franska regeringen skulle enom Villeneuve förmå den turkiska regeringen att hos den svenska an-hålla, att ingen annan än Carl Fr. v. Höpken sändes som minister. Den ranska regeringen avböjde emellertid, förebärande som skäl att Rudenschöld edan kunde ha avrest. innan Portens önskningar i ministerfrågan bleve ända i Stockholm. Casteja till Chauvelin 26 jan. (n. st.); Chauvelin till asteja 24 febr. (n. st.) 1735. Suède 176, Franska Utrikesdepartementets arkiv.

[3] Carlson och v. Höpken till statssekret. Cedercreutz 3/14 maj 1735, Tur-ica. R. A. Villeneuve till Chauvelin 22 maj (n. st.) 1735.

— Av samlingsverket *Danmark—Norges Traktater 15—1750* har utkommit ett sjätte band, avseende åren 1665—16. Någon akt särskilt rörande Sverige återfinnes icke i detta band.

— Danska Rigsarkivets stora aktpublikation rörande *Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—1772*, utgiven genom Holger Hansen, har fullföljts med ett tredje band (Köpenhamn, C. A. Reitzel 1923; 654 s.; pr. 5 kr.). Bandet avser landmilitæretaten, sømilitæretaten, adjudantstaben, staldetaten, partikulærkammeret, hofembedsmænd samt diverse institutioner och korporationer liksom enskilda personer. Beträffande band 1—2 av denna publikation har tidigare redogörelse lämnats i *H. T.* (se årg. 1917, s. 316, 1919, s 206).

— Ett ämne av minst sagt betydande omfattning har Mary Wilhelmine Williams företagit sig att behandla i sitt arbete *Social Scandinavia in the Viking Age* (New York, The Macmillan Company, 1920). Det är hela Nordens såväl andliga som materiella kultur under dess speciella expansionstid, som avses! I stort sett måste det dock erkännas, att författarinnan lyckats ganska väl i sin svåra uppgift. Med synnerlig grundlighet har hon satt sig in i den överväldigande mängd av litteratur, som måst rådfrågas, och icke heller skytt att i viktigare fall idka direkta källstudier. Vad det senare förhållandet angår, skulle man kanske likväl kunna ifrågasätta, huruvida resultatet motsvarat den nedlagda mödan. För en självständig undersökning av den nordiska vikingatidens källor på olika områden krävas alldeles särskilda förutsättningar, och en tillfällig forskare gör här klokast att utan vidare följa de banade vägarna. Redan den omständigheten, att för författarinnan en källpublikation sådan som Schlyters Samling av Sveriges gamla lagar förblivit okänd, talar härvid sitt tydliga språk. Någon detaljkritik genom den omfångsrika framställningen i övrigt kan på denna plats icke lämnas. Från principiell synpunkt må endast anmärkas, att man vid en skildring av nordiska samfundsförhållanden under såväl äldre som nyare tid må väl akta sig för alltför starka generaliseringar, då det ingalunda är givet, att en samhällsinrättning eller en rättssedvänja, vilken kan påvisas i något av Nordens länder, haft direkt motsvarighet i de övriga. Det förefaller, som om författarinnan ej alltid med tillräcklig skärpa beaktat detta sakförhållande.

— I Maal og Minne (h. 3, 1923) har professor Halvdan Koht infört en kort studie över *Var »finnane» alltid finnar?* och däri framkastat den tänkvärda hypotesen, att *finn-*, *finne* i äldre nordiska källor ej sällan betyder »troll-», »trollman».

— Till Lunds domkyrkas åttahundraårsjubileum har på domkyrkans bekostnad genom professor L. Weibull utgivits en ståtlig volym innehållande *Necrologium Lundense, Lunds Domkyrkas N*

ologium (Monumenta Scaniæ Historica, Lund, Berlingska Bok-ryckeriet 1923, CII + 213 s.; pr. 15 kr.). Det är den äldsta Norden tillkomna handskriften, av utomordentlig vikt icke blott r Lunds utan även för hela Nordens historia, som sålunda på t värdigt och från vetenskaplig synpunkt mönstergillt sätt be-rdrats till trycket. Den lärde och sakkunnige utgivaren har ledsagat textpublikationen med en högst intressant och värdefull redning av alla de många och svåra textkritiska frågor, vilka knyta sig till den ryktbara handskriften. För den framtida ve-nskapliga diskussionen måste denna utredning bliva i huvudsak undläggande. Visserligen kan förf. icke påräkna reservationslöst stämmande på alla punkter av sin vidlyftiga framställning. Det nes sålunda uppenbart, att förf:s uppfattning av Knut den heliges vobrev av år 1085 näppeligen låter sig upprätthållas gent emot andra forskare gjorda erinringar (se härom A. Schück i denna dskrift, årg. 1922, s. 36 ff.). Sannolikt förefaller även, att rik-gheten av förf:s paleografiska analys skall i det ena eller andra llet bliva bestridd och objektiviteten av de av honom tillämpade ormerna för bestämmandet av olika skrivare-»händer» bliva mer ler mindre betvivlad. Men härav förminskas naturligtvis inga-nda den stora vetenskapliga betydelsen av utgivarens imponerande bete, vilket måste betecknas som en heder för honom själv och en ärevördiga institution, vars namn är förknippat med detsamma.

— Av de tyska Östersjöstädernas arkiv har Danzigs lämnat kt utbyte för flera svenska forskare, såsom Styffe och Helge Alm-uist. I *Handlingar och brev i Danzigs arkiv till Sveriges medel-dshistoria* (Göteborg 1923, 82 s.) förtecknar Georg J. V. Ericsson j mindre än 525 urkunder, från en skrivelse av rådet i Visby 346 till skrivelser av Gustav Vasa 1522. Uppgifter lämnas om andlingarnas natur, förefintligheten av sigill och aktstyckenas åter-ivande i tryck. Ett liknande inventeringsarbete i andra nordtyska rkiv skulle säkerligen framdraga värdefullt nytt material för svensk istoria.

E. N.

— I Samlaren för år 1922 har Johan Nordström publicerat tt intressant fynd i Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn, näm-gen Laurentius Petri Gothus' minnesskrift *Strategema Gothici rercitus*, tryckt i Wittenberg 1559 och tillägnad den »utvalde» onung Erik XIV. Skriften har sin stora betydelse icke blott som ett högst beaktansvärt lärdomshistoriskt dokument utan även som ett vittnesbörd över det nyvaknade nationella Sveriges unga ch stolta patriotism.

— Inom den litteratur, som Gustav Vasa-minnets firande i r framkallat, intages en framstående plats av Sven Tunbergs skarp-nniga studie över *Gustav Vasas konungaval år 1523* (Stockholm,

Norstedt & Söner, 1923; 56 s.; pr. 1,75 kr.). Förf. har här dels upptagit till behandling frågan om vilka faktorer som föranlett eller framtvungit det avgörande steget i Strängnäs, dels givit en framställning av förloppet på riksdagen, särskilt vid det där förrättade konungavalet. Vad det förstnämnda spörsmålet beträffar, ställer sig förf. i det hela i motsats till den på senare tid särskilt av H. Almquist och G. Carlsson förfäktade hypotesen, att det varit Lübecks av omsorg om de åtrådda privilegierna dikterade påtryckningar, som i främsta rummet framkallat kungavalet i juni 1523. Förf. finner de från biskop Brasks brevväxling, från de tryckta Hanserecesserna och även från andra håll hopsamlade underrättelserna om vad som passerat under tiden före Strängnäsmötet icke giva stöd åt den meningen, att Lübecks politik direkt syftat mot Gustav Vasas konungaval; tvärtom hade Lübeck genom förbundstraktaten med hertig Fredrik av Holstein den 5 febr. 1523 utlovat sin hjälp till att bringa även Sverige i dennes händer. Förf:s bevisföring går ut på att ett konungaval överhuvud icke ingått i det ursprungliga programmet för riksdagen, utan att denna egentligen sammankallats för överläggning om den lübeckska privilegiefrågan; det är först under själva riksdagen tillstötande omständigheter, som gjort frågan om konungavalet aktuell, och dessa omständigheter vill förf. främst finna i underrättelserna från Danmark: hertig Fredriks manifest till Sveriges invånare, farhågorna för danska unionsanspråk och Gustav Vasas önskan att resolut avskära dessa genom att emot dem ställa ett nationellt kungaval som ett fullbordat faktum. Vid skildringen av förloppet vid kungavalet har förf. kunnat utnyttja den av honom nyligen framdragna och publicerade lübeckska sändebudsberättelsen, vilken konfronterats med förut bekanta källor, främst Peder Svart. Såsom den värdefullaste behållningen av den nya källskriften fastslår förf. dels det faktum, att landslagens bestämmelser så gott som in i minsta detalj blivit iakttagna vid kungavalet, ett förhållande, som han tillskriver önskemålet att förläna all rättens och traditionens helgd åt den betydelsefulla förrättningen, dels den påfallande iver man visade att draga in de lübeckska sändebuden i förhandlingarna och därigenom göra dem medansvariga för vad som hänt.

G. J—n.

— Av Meddelanden från Grevliga ätten Lewenhaupts släktförening har del IV utkommit: *Carl Gustaf Lewenhaupt (1662–1703). Biografiska anteckningar* av Adam Lewenhaupt (under denna titel även i allmänna bokhandeln, Stockholm, Wahlström & Widstrand 1922, 175 s.). Föremålet för denna biografi har till dess varit föga uppmärksammat, varför en utförligare redogörelse för hans öden är av intresse. En sådan ger också otvivelaktigt en god tidsbild. Man får följa honom från ungdomsåren tack vare belysande familjedokument: en studieplan för den unge ädlingen och hans bröder i Uppsala samt inventarier över deras [illegible]

:h garderob. Lottlös på gods vid arvskiftet efter fadern, då endast ı penningsumma kom på hans del, lämnade den unge C. G. L. ıd 20 år fäderneslandet för att i främmande länder fullborda sin ppfostran — en »peregrination» som skulle räcka livet ut. Han ick i främmande tjänst, först i fransk, sedan i hannoveransk, och ll sist, 1695, i kursachsisk, samt gjorde sina lärospån på skilda rigsskådeplatser. I Sverige gjorde han blott kortare besök och ckades aldrig vinna någon anställning där. Hans giftermål med malia Königsmarck, en syster till Aurora, hade knappast knutit onom närmare till hemlandet, då den Königsmarckska släkten väl ar den mest kosmopolitiska av de samtida svenska stormaktssläk-erna. De båda makarnas förbindelser med hemlandet voro till ıycket stor del betingade av olika familjeuppgörelser till följd av e omvälvningar i enskildas förmögenhetsförhållanden, som reduk-onen medfört. I Sachsen, där han nådde ett högt militärt befäl, ntes C. G. L. gå en lysande framtid till mötes, då han uppen-arligen var väl anskriven hos August den starke. Sin nyvunna tällning sökte han utnyttja till att åstadkomma ett försvarsförbund ıellan Sverige och Sachsen-Polen, för vilket ändamål han även venne gånger avsändes till hemlandet i särskild beskickning. Han lev emellertid ej erkänd som envoyé och uppnådde ej annat än tt råka i onåd hos Karl XII. Förf. finner här ett försummat illfälle i svensk utrikespolitik med vittgående följder. C. G. L. ölls sedermera utanför de svensk-sachsiska förhandlingarna, som, tan resultat, flyttades till Warschau. Det plötsliga överfallet på liga blev den ödesdigra vändpunkten i hans liv. Säkerligen var an obekant med Augusts dubbelspel. Att genast bryta med denne ch begiva sig hem hade varit att giva alla framtidsutsikter i achsen tillspillo, men det var å andra sidan villkoret för att ej nligt Karl XII:s påbud bliva underkastad fosterlandsförrädarens traff. C. G. L. dröjde i hopp att allt skulle hinna reda upp sig nom kort, och blev ohjälpligt komprometterad. Aurora Königs-narcks omtalade färd till Karl XII 1702 gällde ej minst svågerns ak, något som förf. kraftigt understryker. Omsider fick C. G. L., om även kvarhållits i Sachsen genom ett formligt förbud att lämna andet, tillstånd av August att begiva sig till Hamburg. Han var å redan en bruten man och dog året därpå, några månader innan ıovrättens dom föll över honom att mista liv, ära och gods. Hans ragiska levnadsöde är ett motstycke till sonens, den olycklige efälhavarens i 1741—43 års krig, Charles Emile Lewenhaupts. — rbetet prydes av porträtt av båda makarna.

W. E.

— Ungefär samtidigt hava utkommit två arbeten om striderna ring Stralsund år 1715. Det första är, med ekonomiskt bidrag v Karl X Gustavsfonden i Lund, utgivet av H. Voges, *Die Be-agerung von Stralsund im Jahre 1715* (Stettin 1922). Det utgör ortsättningen av hans år 1903—1905 utkomna avhandling, »Bei-

träge zur Geschichte des Feldzuges von 1715 gegen Karl XII v. Schweden.» Det föreliggande arbetet, som är baserat på ett om-fattande källmaterial och kännetecknas av författarens förtrogenhet med ämnet, skildrar dels blockaden av fästningen, dels själva be-lägringen. Blockaden tog sin början i mitten av juli 1715 och drog trots de förbundnas överlägsenhet ut på tiden. Först den 1- oktober samma år kunde belägringen igångsättas, vilket skedde med all kraft. Det svenska försvaret under Karl XII:s ledning ger författaren sitt fulla erkännande och framhåller, att de förbundnes snabba framgångar i närförsvaret hade sin huvudsakliga grund i deras överlägsna belägringsartilleri och de för dem gynnsamma klimatiska förhållandena. Karl XII:s beslut att lämna staden och bege sig till Sverige finner författaren fullt berättigat, då hans plats ej var i en prisgiven fästning utan i det egna landet, där hans närvaro var starkt av nöden och där åtgärder måste vidtagas för det fortsatta försvaret. Äran av fästningens fall tillskriver för-fattaren i främsta rummet preussarna och den sachsiske generalen v. Wackerbarth.

Det sistnämnda omdömet delas ej fullt av danska generalstabens arbete *Bidrag til Den Store Nordiske Krigs Historie. B. VII. Erobringen af Sverigs tyske Provinser 1715—1716* (Köpenhamn och Kristiania 1922). Dess författare, generallöjtnant A. P. Tuxen, hävdar, att utgången av fälttåget till stor del kan tillskrivas de danska marina och lantmilitära stridskrafternas verkningsfulla uppträdande under blockaden. Det danska verket har en vidare ram än det föregående och skildrar förutom krigshändelserna på denna front under första halvåret 1715 även Wismars erövring den 19 april 1716. Liksom de tidigare banden utmärker sig det föreliggande för stor grundlighet och vederhäftighet.

För en svensk läsare av de här anmälda historiska verken är kanske mest i ögonen fallande den oenighet, som rådde mellan de förbundna rörande de militära operationernas politiska syfte.

B. S—n.

— Generalstaben har av sitt stora verk *Sveriges krig år 1808 och 1809* utgivit en nionde del (text och bilagor, 2 volymer, Stockholm 1922, pris 12:—kr.), i vilken behandlas det svensk-ryska kriget från marsrevolutionen 1809 fram till fredsslutet i september månad samma år.

— Professor Harald Hjärnes bekanta framställning av Japans historia, ingående i Nordisk Familjeboks 2:a upplaga, har nyligen utkommit separat och i reviderad form under titeln *Japan. Historisk översikt* (Uppsala, Arvid Svensson A.-B. Bokhandel: pris kr. 4,75). Revisionsarbetet, som verkställts av förf. själv, om-fattar huvudsakligen bokens sista del, där förf. velat ge en fyllig skildring av Japans utveckling till en modern stat från kejsar Mutsuhitos trontillträde till den allra senaste tiden. Tyvärr

örf:s avsikt aldrig fullt satt i verket, i det den senare delen av enna utförligare framställning endast föreligger i ett oavslutat ragmentariskt utkast. Utg., förf:s son, har emellertid funnit en vslutning genom en återknytning till den förut tryckta editionen. Det är att hoppas, att hans nu tagna initiativ endast är en början ll ett omfattande utgivande av förf:s vetenskapliga kvarlåtenskap.

L—ts.

— Professorn i fornpolsk rätt vid Krakaus universitet, St. Kutrzeba, har nyligen utgivit ett arbete om den polska riksdagens istoria, *Sejm walny dawnej Rzeczypospolitej Polskiej* (200 s.). Ar-etet, som ingår i den populärvetenskapliga serien *Bibljoteka składicy* (N:o 14), meddelar i översikt och utan vetenskaplig apparat esultatet av förf:s mångåriga forskningar, av vilka endast en obe-dlig del förut befordrats till trycket (*Skład sejmu polskiego* i *Przegląd historyczny t. 2, 1906*). Förf. urskiljer tre perioder, av ilka den första omfattar tiden till 1400-talets slut (från riks-agens uppkomst till utvecklingen av »izba poselska», »representant-ammaren», såsom en fast beståndsdel av den allmänna riksdagen), en andra behandlar tiden fram till slutet av August III:s regering ch den tredje skildrar reformerna under det sista interregnum 1764) och under Stanislaus Augusts regering. (Jfr även recension tidskriften *La Pologne politique* 1923, s. 359 f.)

A. H.

— Ett posthumt arbete av den kände preussiske histori-ern Hans Plehn över *Bismarcks auswärtige Politik nach der Reichsgründung* har av Hötzsch utgivits (München und Berlin, R. Oldenburg, 1920). Förf., vilken tidigt ägnade sig åt journa-stik och länge vistades i London som korrespondent för flera tora tyska tidningar, dog för egen hand — kort efter Tysklands ederlag. Grundligt vetenskapligt utbildad, hade han genom den ånga vistelsen i utlandet liksom genom umgänget med politici er-ätt en vidgad historisk uppfattning. Utmärkande för hans sista rbete är det omfattande utnyttjandet av engelska och därjämte ven franska och italienska källor; det är därför ett verk, som be-aller sitt värde trots tyska utrikesministeriets aktpublikationer.

Hein.

— Exkejsar Vilhelm II:s bekanta memoarer, på svenska utgivna nder titeln *Gestalter och händelser från åren 1878—1918* (Sthlm, lbert Bonnier, 1922), som i slutet av förra året väckte en sensationell ppmärksamhet, icke på grund av vad de meddelade av nytt käll-aterial till världskrigets historia utan på grund av det ljus de astade över den siste Hohenzollern-kejsarens personliga egen-kaper och den sista kejsarregimens oförmåga att behärska sina åra uppgifter, ha framkallat tvenne motskrifter från ledande åtentehåll. Den ena anger redan genom sin titel sitt syfte: *Ré-*

ponse au Kaiser (Paris, 1923), och är författad av René Viviani, fransk konseljpresident vid världskrigets utbrott. Den andra, *The Genesis of the War* (London, 1923), skriven av den engelske premiärministern vid samma tid, H. H. Asquith, är enligt företalet också publicerad med direkt hänsyftning på de tyska kejsarmemoarerna och gendriver på flera punkter dessas uppgifter, varjämte den avslutas med några av memoarerna direkt framkallade betraktelser över kejsarens psykologi. Båda arbetena ha tillvaratagit de genom senare års tyska och österrikiska källpublikationer (med bl. a. de beryktade kejserliga randanteckningarna) vunna möjligheterna till att vältra hela krigsansvaret på Tyskland eller rättare det tyska generalstaben och militärpartiet. Viviani, som huvudsakligen begränsar sin framställning till händelserna under juli och augusti 1914, inlåter sig icke på allvar på den mera besvärande uppgiften att undersöka de händelser, som skapat situationen vid nämnda tidpunkt. När han berör åren före kriget, är det endast för att framdraga tyska rustningsåtgärder eller utmanande politiska handlingar, och när han gör en hastig överblick över de stora kapprustningarna, förgäter han betecknande nog en så pass betydelsefull sak som införandet av den treåriga värnplikten i Frankrike 1913. Även i fråga om 1914 års händelser är framställningen med all sin advokatoriska kraft icke på alla punkter fullt övertygande, om han också med mycken konsekvens samlar ett till synes förkrossande bevismaterial för sin tes, att tyskarna målmedvetet drivit fram kriget. Att detta blivit »beslutat» redan vid de ryktbara underhandlingarna i Berlin den 5 juli före kejsarens rekreationsresa till norska kusten och att man sedan på tyskt håll sökt motverka varje utsikt till konflikternas fredliga biläggande, blir för Viviani mera ett axiom än en tes, som behöver bevisas. Några betydande nya bidrag till kunskapen om de händelser, som skildras, ger Viviani icke.

Även Asquith begagnar i stor utsträckning material från det land, som Viviani kallar »lögnens rike». Men liksom hans bok icke främst går ut på att bevisa Tysklands skuld utan att klargöra att England ända in i det sista hade fria händer, sysselsätter han sig mera med sitt egets lands ställning och rör sig till stor del med engelskt material. Några stora nyheter bringar dock icke heller han. Han belyser i några intressanta kapitel de — på sistone även genom Churchills bok om världskrisen bekanta — omfattande planer, som uppgjordes för ett krig och som också till största delen kommo att tillämpas under världskriget. Han gendriver på ett övertygande sätt det på tyskt håll uppfunna talet om en avsiktlig »inringning» av Tyskland och skildrar de olika åtgärder, som sannolikt i fullt uppriktigt syfte företogos för att förmå Tyskland till en överenskommelse om minskande av kapprustningarnas fart. Han betonar starkt, att de förhandlingar, som åren före världskriget fördes mellan brittiska och franska militära experter, icke på något sätt berörde de båda ländernas frihet att besluta antingen

jälpa eller icke hjälpa varandra med vapenmakt i händelse av ramtida krig. Han stöder sig härvid på ett brev från Grey till 'aul Cambon av den 22 nov. 1912, vari det bl. a. också heter, tt den överenskomna förläggningen av de franska och brittiska lottorna icke var grundad på en förbindelse att samverka under rigstid. Han vänder sig i detta samband mot en uppgift i kejar Vilhelms memoarer, att ett fördrag till världens skydd mot angermanismen redan 1897 skulle ha slutits mellan England, 'rankrike och Förenta staterna, ett fördrag, vari den kejserlige örfattaren velat se det egentliga ursprunget till ententen. Asquith åpekar med rätta den spänning, som då rådde mellan England och 'rankrike, och den motvilja mot förbindelser av detta slag, som lå kännetecknade den amerikanska politiken. Han anför tillika v honom föranledda skrivelser från understatssekreteraren i britiska utrikesministeriet sir William Tyrrell, Förenta staternas utikesminister Charles Hughes och franske konseljpresidenten Raynond Poincaré, vilka alla intyga, att i resp. utrikesdepartement inga pår förefinnas av den ifrågavarande överenskommelsen.[1] Beträfande den avgörande krisen 1914 skildrar Asquith utförligt sir dward Greys utan tvivel mycket uppriktiga ansträngningar för att evara freden genom att i det längsta hålla diskussionen i gång nellan de hetsigaste parterna. Men hans självförsvar ger dock narast stöd åt den kritik, som redan tidigt riktades mot engelska egeringen (bl. a. i den nyligen avlidna lord Loreburns »How the var came»), för att den svept in sig i en oklarhet, som i en så llvarlig situation blev ytterst ödesdiger. Asquith påpekar visserligen lera hot, som givits, att England skulle ingripa mot Tyskland. Bl. a. å tidigt som den 27 juli hade Grey till furst Lichnowsky förklarat, tt om Tyskland hjälpte Österrike mot Ryssland, andra makter skulle vingas med och att kriget skulle bli det största hittills kända. nglands allvarliga avsikter anser han tydligt klarlagda även därienom att den 26 juli den till övningar samlade flottan, som kulle ha upplösts, fått kontraorder. Men någon bestämd varning avs aldrig. Asquith framhåller som sin åsikt, att en sådan varing icke skulle ha inverkat det minsta på tyskarnas beslut, och an anför med gillande sir G. Buchanans svar på ryske utrikesninistern Sasonovs begäran om att England skulle proklamera sin ullständiga solidaritet med Ryssland och Frankrike, att det var tt misstag att tro, att fredens sak skulle befordras med en sådan örklaring: »Deras (tyskarnas) hållning skulle endast styvna genom tt sådant hot». Det är sannolikt, att det var osäkerhet om den

[1] Det torde för övrigt i detta sammanhang kunna påpekas, att den kejserige förf. är på villospår, även när han benämner det ifrågavarande fördraget Gentlemen's agreement». Detta namn brukar nämligen tilläggas en överenskommelse 10 år senare eller 1907 mellan Japan och Förenta staterna, som cke alls hade den av kejsaren förmodade världspolitiska karaktären utan örde sig om japanska barns tillträde till amerikanska skolor och om beränsning av den japanska arbetarimmigrationen i Förenta staterna.

engelska opinionens hållning, som föreskrev denna försiktighet. Först med tyskarnas inmarsch i Belgien fick regeringen den utgångspunkt den behövde för att få opinionen med sig för inträde i kriget. Hur skulle det ha gått om denna formella anledning uteblivit? Asquiths bok förtager icke intrycket, att de till Frankrike givna löftena i och för sig voro i hög grad bindande. Den 29 juli hade Grey till franska ambassadören Paul Cambon uttalat sig i synnerligen vänskaplig riktning och bl. a. sagt, att om arbetet på fredens bevarande misslyckades, han ej ville från honom mottaga den förebråelsen, att hans vänskapliga ton förlett Cambon eller dennes regering att tro, »att vi *icke* skulle gå till aktion».

L—ts.

— Egyptens forntid, faraonernas och pyramidernas tid, vilken sträcker sig tillbaka i fjärran årtusenden, åtskiljes från Egyptens nya tid, vilken araberna påtryckt sitt språk, sin tro och sina seder, genom ett årtusende, vars bild trätt fram i klarhet först under loppet av de senaste årtiondena, sedan en hart när outtömlig mängd av nya papyrusblad givit forskningen ett nytt och förut okänt material. Papyrusfyndens oerhörda betydelse för antikforskningen ligger icke blott däri, att stora mängder nya litterära texter blivit oss återskänkta, utan tillika och ej minst däri, att allehanda urkunder och handlingar av det mest skiftande innehåll vidgat och fördjupat vår kännedom om Egyptens yttre och inre historia. Det var en lockande uppgift att på grundval härav söka teckna en helhetsbild av Egyptens kulturliv från Alexander den stores erövring till Islams seger. Och säkert är, att ingen kunde vara mer kompetent därtill än den framstående forskare, som sedan flera år tillbaka är chef för Berlinmuseernas papyrusavdelning. Wilhelm Schubarts föregående arbeten, *Ein Jahrtausend am Nil* (Berlin 1912), *Einführung in die Papyruskunde* (Berlin 1918), *Das Buch bei den Griechen und Römern* (zweite Auflage, Berlin und Leipzig 1921), hans många urkundspublikationer och hans talrika smärre avhandlingar, vilka naturligtvis icke här kunna uppräknas, intyga hans suveräna behärskning av det mångskiftande papyrologiska materialet. Schubarts senare utkomna bok, *Ägypten von Alexander dem Grossen bis auf Mohammed* (Berlin 1922), vänder sig icke endast till männen av facket, utan till en var, som har intresse för denna av de mest olikartade andliga och sociala rörelser genomströmmade tid. Boken är geografiskt indelad i trenne kapitel: Alexandreia, Memphis und das Faijum, Die Thebaïs. Så få vi först göra bekantskap med storstaden, styrelsens och förvaltningens säte, där det grekiska inslaget är särskilt starkt. Därpå föras vi till den gamla egyptiska huvudstaden och den kringliggande, mera isolerade provinsen med dess utpräglade småstadsliv. Sist följer skildringen av det alltid egenartade övre Egypten med dess starka inflytande på den kristna kyrkans utveckling.

E. N—n.

— *Canada. Nybyggarlandet* är titeln på ett arbete av pro-
ssor H. Nelson (Stockholm, Magn. Bergvall, 1922; 180 s.),
ri denne sammanfattar resultaten av sina på ort och ställe drivna
ıdier rörande den inre kolonisationen i ett av jordens väldigaste
byggarområden — och måhända det, som genom sin naturbe-
affenhet erbjuder de talrikaste parallellerna till svenska förhål-
nden. Förf. ger också som bakgrund en översikt över de natur-
ga förutsättningarna för landets uppodling, dess fysiska geografi,
turrikedomar och näringsliv, och låter därigenom sin framställ-
ng vidgas till en skildring av Canadas geografi över huvud, dock
ed speciell betoning av de kolonisations- och kulturgeografiska
omenten.

Det är en mångfald frågor av mycket stort intresse, som be-
ras i arbetet. Här skall endast framhållas den karaktäristiska
illnaden i kolonisationen i de östra staterna, särskilt Quebec med
ss fransk-canadensiska befolkning — vilken f. ö. i så måtto
arkant skiljer sig från det ursprungliga moderlandets, som den
märker sig för en mycket hög nativitet — och den egentligen
rst i senare tid framträdande, men nu i samband med den
oderna tidens lättare kommunikationer och maskinteknikens fram-
eg med oerhörd styrka växande, mera »amerikanska» kolonisa-
onen på det inre slättområdet (prärieprovinserna). Ett intressant
oment i de senaste årens kolonisation bildar den s. k. »soldier
ttlement-rörelsen», uppkommen till följd av kravet att skaffa de
ån världskriget återvändande soldaterna arbete och utkomstmöj-
gheter; enbart denna rörelse har på fyra år tillfört Canada ej
indre än 27,500 farmare, representerande en jordbruksbefolkning
omkring 100,000 invånare.

Förf:s framställning utmärkes genomgående av stor saklighet
h vederhäftighet; anhopningen av fakta kan måhända någon gång
i väl rik, men stilen är lättflytande och klar, och arbetet läses
ltigenom med nöje. I ett sammanfattande slutkapitel dragas jäm-
l vissa »paralleller och lärdomar» för vårt eget lands vidkom-
ande. Förf. finner Canadas naturliga överlägsenhet som kolonisa-
onsland mindre än han väntat, men han framhåller tillika de
årigheter, särskilt av folkpsykologisk natur, som alltid måste möta
svensk strävan för inre kolonisation. Arbetet på hemmets torva
inns tungt, medan det främmande och avlägsna alltid lockar med
regen tjusning: »distant fields are always green».

ABC.

Översikter och granskningar.

Beiträge zur Kenntnis der Historischen Sonnenfinsternisse und zur Frage ihrer Verwendbarkeit. Av F. K. GINZEL. (Abhandl. der Kgl. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrg. 1918. Phys.-Mathem. Klasse N:o 4.)

Specieller Kanon der zentralen Sonnen- und Mondfinsternisse, welche von 600 bis 1800 nach Chr. in Europa sichtbar waren. Av J. F. SCHROETER. Mit 300 Karten. Kristiania, Videnskapsselskapet 1923.

Haandbog i Kronologi. I. Av J. F. SCHROETER. Kristiania, Cammermeyer 1923.

Då för omkring 12 år sedan jag var sysselsatt med de studier, som ledde till min uppsats »Quellen und Quellenwert des isländischen Annalen» i Xenia Lideniana, gjorde jag en förfrågan hos den främste forskaren över de historiska solförmörkelserna, professor Ginzel. Tillgängliga arbeten, t. ex. Oppolzers »Kanon» och Schrams tabellverk, satte även den i matematik blott elementärt bildade i stånd att vid en blick se ungefär, var en förmörkelse varit central (total eller ringformig), och att med en för historiska ändamål mer än tillräcklig noggrannhet uträkna, vilken fas den ägde vid en viss ort på en viss tid. Men samtliga dessa arbeten lämnade mig i sticket, då det gällde att besvara en mera subjektiv men för historikern absolut avgörande fråga: Hur stor måste den fas vara, som är tillräcklig för att folk utan almanackor och andra förutsägare skola observera en förmörkelse? Det var den saken jag frågade Ginzel, och hans svar var, att först då en förmörkelse nått en fas av 9 »tum», 9 tolftedelar av soldiametern, brukade den bli iakttagen och noterad. Jag hade nöjet meddela Ginzel uppgifter om ett par i isländska annaler och andra källor omnämnda solförmörkelser, vilka icke varit honom bekanta men som på grund av vår noggranna kunskap om platsen för den observerande visat sig värdefulla för hans syften. Sina studier över dessa och en del andra förmörkelser har Ginzel sedan meddelat i den första av de här anmälda skrifterna. Skriften, som fullföljer rent astronomiska syften, kan för en historiker ha betydelse där

nom att man här får synnerligen noggranna uppgifter om en
d i nordiska källor omnämnda förmörkelser: den vid tiden kort
ter Olov den heliges fall, den första på Island upptecknade för-
örkelsen av 1131 och den likaså för isländsk källkritik viktiga
rmörkelsen av 1194 m. fl. Rörande en av dessa, förmörkelsen
1263, hade jag icke observerat den viktigaste källuppgiften,
rom mera nedan.

En direkt följd har Ginzels meddelande haft av för historikern
ädjande art. Professor Schroeter i Kristiania har under många
arbetat på en »speciell Kanon» för de förmörkelser, som inträffat
Europa under medeltiden och nyare tiden, sålunda en fortsätt-
ng av Ginzels speciella Kanon för antikens solförmörkelser.
chroeters arbete har jag i viss mån anmält redan 1919 i Maal
g Minne, där jag lämnat en del meddelanden i anslutning till
artor, vilka av Schroeter i manuskript ställts till mitt förfogande.
lär några ord om det nya arbetet. Förf. har begränsat sig till
uropa (med de allra närmaste delarna av Asien och Afrika) och
ll underlag använt en karta över Europa i rätt liten skala. Det
istnämnda är ju en olägenhet, men i stället har förf. kunnat till
tort gagn för överskådligheten reservera varje kartavtryck åt en
nda förmörkelse. Den, som skaffar sig eget exemplar av arbetet
an sålunda utan att få det hela allt för brokigt på sin karta
ägga in de orter, som ha intresse för honom, vare sig det gäller
Nestorskrönikans Kiev eller den ort, där å ena sidan Håkon
Håkonsson, å andra sidan hans biograf varit i tillfälle observera
förmörkelsen av 1263. För historikern blir ofta en enda blick på
en av kartorna tillräcklig för att lösa sådana frågor, som för honom
kunna ha intresse, styrkan av det subjektiva intryck, som avspeglas
i en källskrift, den sannolika observationsorten o. d. Men eljest
äro tabellerna så uppställda, att en läsare utan matematiska kunskaper
mycket väl kan använda dem för att få veta mer. Kanske skulle
det i dessa läsares intresse varit bäst, om »timvinkeln», som anger
tiden före eller efter kl. 12 middag, varit angiven i timmar och
icke i grader. Visserligen sker reduktionen blott genom en division
med 15, såvida man har det intresse för saken, att man håller
detta tal i minnet. Likaledes skulle det nog för mången varit
värdefullt att på synlig plats få anvisning, hur Greenwichtid redu-
ceras till viss meridian.

Kartornas största förtjänst är emellertid, att de — detta ut-
över allt, som tidigare meddelats i astronomisk litteratur — meddela
även den Ginzelska 9-tumsgränsen. Naturligtvis är det icke otänk-
bart, att i något fall en förmörkelse iakttagits, ehuru den icke upp-
gått till 9 tums fas.[1] Men Ginzels stora erfarenhet om källmaterialet
(och en liten iakttagelse, som anmälaren varit i tillfälle göra) låter
oss med stor trygghet såsom arbetshypotes utgå från att en upp-

[1] Sannolikheten för något sådant är störst, då solen står helt nära horisonten, alltså om den varit nära sin upp- och nedgång. Även hur härmed förhållit sig framgår av Schroeters kartor.

teckning om en solförmörkelse måste ha skett inom den zon, som begränsas av 9-tumsgränserna. Och därmed kan manget källkritiskt problem vara fört ett gott stycke på väg till sin lösning. De av anmälaren tidigare gjorda uttalandena om isländska källor kunna nu lätteligen prövas utan besvärliga räkningar.

Som nytt exempel på kartornas användning skola vi nämna ett ord om 1263 års förmörkelse. Denna omtalas utom i Annalerna i Håkon Håkonssons saga. I sistnämnda källa beskrives den fullt korrekt såsom en ringformig solförmörkelse. Munch har efter vid hans tid tillgängliga uppgifter hävdat, att förmörkelsen var ringformig vid Orkneyöarna, där kung Håkon vistades ifrågavarande datum. En blick på Schroeters karta visar emellertid, att detta är oriktigt. Beskrivningen är korrekt, men den stämmer icke med den bild, kungen och hans män fått i de skotska farvattnen. Iakttagelsen är gjord i Norge, den kan vara gjord i Trondhjem eller Kristiania men icke i Bergen. Sturla Tordsson har lämnat en fullt korrekt uppgift, men dennes detaljer ha grundat sig på vad han själv i Norge sett, icke på vad deltagare i krigståget mot Skottland kunnat meddela. Stor kritisk betydelse har denna uppgift icke i detta fall. Källans allmänna pålitlighet rubbas icke, och den behöver knappast styrkas. Men exemplet visar, hur pass när man i gynnsamma fall kan syna en uppgift i sömmarna.

Olov den heliges förmörkelse, som enligt Ginzel var total i trakten av Trondhjem, har ju av allt att döma haft stor betydelse för uppkomsten av tron på konungens helighet. Två orter i Sverige kunna ha intresse, dels Sigtuna, där drottningen vistades, dels Ledberg i Östergötland, där en viss Torgöt, som synes ha fallit i Olovs följe, har sin runsten. På båda ställena var den synliga delen av soldiametern, enligt vad man lätt finner genom ett par interpolationer i Schroeters tabeller, inskränkt till omkring en tjugufjärdedel. Centralitetszonen går fram emellan dessa orter. Intrycket bör ha varit djupt, vare sig undret skedde, medan man väntade på underrättelse om slagets utgång, eller straxt efter det sådan underrättelse ingått.

Kanske bör jag, medan saken är på tal, erinra om vikten av att de astronomiska fakta användas rätt. Som rena skolexempel kan man använda de två i Norden synliga förmörkelserna av 11 aug. 1124 och 30 mars 1131. Den förra nämnes utan sådana finare kronologiska detaljer som datum och timme i sammanhang med »Kalmar leding». Den kan göra stort gagn genom att möjliggöra ledingens datering på året, men den kan icke anföras som bevis på samtidig uppteckning, ty sådana ting som en stor förmörkelses ungefärliga samtidighet med ett krig, som det här gäller, kunna ihågkommas länge och således bevaras i muntlig tradition. Men förmörkelsen av 1131 nämnes rent isolerad, datum anges och bakom orden »quasi hora» ha vi att spåra en uppgift om timmen, som nu gått förlorad. Om svårigheten att minnas sådan detalj kan läsaren själv döma, om han i sitt minne eftersöker

hörande uppgifter rörande 1912 och 1914 års stora förmörlser.

Allra sist ha vi upptagit en ny handbok i kronologi av Schroeter. n nu utkomna första delen bygger enligt författarens förord sentligen på Ginzels verk i tre stora band. Den behandlar naturk och central-amerikanska folk, österländska folk, från vilkas eräkning vår egen utgått, kineser, japaner m. fl. I en kommande del få vi således vänta oss redogörelser för den europeiska edeltidens och nyare tidens tideräkning o. s. v. Särskilt kan ed intresse motses framställningen av de specifikt nordiska förllandena, som icke behandlats av någon specialist, sedan de undläggande texterna av Kålund och mig offentliggjorts i en itisk upplaga.

Nat. Beckman.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Utgivet genom A. Kock. **1923. N. F. Bd 35: H. 4. M.** Olsen, Cruces Eddicæ. — Nat. Beckman, Til Sigvat Austrfararvisur. — K. Mylord-Möller. En som ubestemt artikel, især i de sællandske landskabslove. — E. Olson, Anmälan av »Sammanskrivning och särskrivning i fornsvenska och äldre nysvenska urkunder såsom ett medel att beteckna olika betoning» av Arnold Nordling. — Sv. G. Broberg, Bibliografi för 1921.

Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Utgivna av Södermanlands fornminnesförening genom K. K:son Leijonhufvud. 18. K. K:son Leijonhufvud, Domkyrko-boktryckeriet i Strängnäs och dess boktryckare. 1. 1622—1699. Med 4 facs. pl. i texten.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift 1923. Årg. 3: H. 1 o. 2. Ottil. Adelborg, De olika spetstyperna i Dalaknypplingen. Med 9 fig. — O. Bannbers, Före eldhuset. En liten studie till det nordiska husets historia. Med 13 fig. — Axel Boëthius, Några anteckningar om lapparna i Dalarna, deras slöjd och skadliga djurfångst. — Gerda Boëthius, Bergmännen och den kyrkliga konsten i Dalarna. Ett bidrag till förståelsen av Dalarnas allmogekonst. Med 2 illustr. — Fr. Clason, Dalpilarna. Dalarnas vapen. Med 9 fig. — W. Dybeck, Rankhyttan. Ett av vårt lands äldsta historiska minnen. Med 1 illustr. — Hertig Carls brev till Västerdalsallmogen. [$^{28}/_{8}$ 1598.] — Helm. Lagergren, Fem nyfunna medeltidsbrev. [1400—1452.]

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1923. Årg. 10. E. Bohlin, Ur krönikeboken. Drag av Övertorneå församlings historia. Med 8 illustr. — Ludv. De Vylder, Det samstämmiga vittnesbördet. Något om andelivet i Tornedalen. Med 8 illustr. — J. A. Nyman, Entusiasterna i Tornedalen. [Isak Grape och Nils Wiklund.] Med 5 illustr. — O. Selinus, Piteå socken. En historik. 2. Med 4 illustr.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1923. C. F. De R... En gammaldags församling [Häggdånger.] Med 1 illustr. — G. Bast... Kristendomens införande i Norrland. — Ur biskop Svedbergs levnadsminnen. Thenne förbudna psalmboks öden upptecknade utur biskopen doctr. Jesper Svedbergs handskrivna (vita sui ipsius) thet 22 capitlet om psalmbokens förbättrande.

Hvar 8 Dag 1923, 14 okt. J. Böttiger, Drottminnen. Med 10 illustr.

Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1923. Gotth. Virdestam, Minnen från en gammal fädernegård. [Utnäs.] Med 6 illustrationer. — Gotth. Virdestam, Ur Smålands medeltidshistoria. 1—2. Med 1 karta. — P. G. Vejde, Kronobergs läns herrgårdar under 1600-talet. Utkast till en översikt. Med 2 kartor o. 2 tabeller o. 4 illustr. i texten. — Ludv. Larsson, Ur Växjö ...

biskopsgård. — P. G. Vejde, Kronobergare vid Poltava och Perevolotjna. Anteckningar ur domböckerna. — S:t Sigfrids källa vid Östrabo. Med 1 karta. — Hj. Gustafson, Byaliv i våra dagar. Med 3 illustr.

ılhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1923. J. H. Tidstrand, Brandstorps kyrka. Med 9 illustr. — Fr. Wetterholm, Falköpings kyrka. Med 5 illustr. — A. v. Sydow, Varnhems kyrka. Med 1 pl. o. 8 illustr. i texten.

ristendomen och vår tid. 1923: H. 9—10. E. Wrangel, Symbolik i Lunds domkyrkas arkitektoniska utsmyckning. Tal vid minnesfesten den 17 september 1923 i anledning av domkyrkans 800-åriga jubileum.

unds stifts julbok 1923. P. Johnsson, Ifö. En av Skånes vackraste och minnesrikaste platser. Med 3 illustr.

eddelanden från Svenska riksarkivet. Ny följd. 1: 54—56. Riksarkivariens berättelse för 1920 — Handlingar rörande arkivväsendet. — Utredningar och förteckningar. I. Simonsson, Erik Dahlbergs arkiv.

amn och Bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Utg. av Jöran Sahlgren. **1923: H. 2—4.** J. Sahlgren, Nordiska ortnamn i språklig och saklig belysning. 5. Om utbredningen av jordeboksnamnen på -arp, -orp. 6. Oäkta vi-namn. Med 9 fig. — El. Wessén, Birca och bjärkörätt.

orrländska samlingar. Utgivna av Joh. Nordlander. **H. 10.** Ångermanlands landstingsakter 1628—1644. Med understöd av Västernorrlands läns landsting utgivna av Joh. Nordlander.

rd och Bild. Utgiven av K. Wåhlin. **1923, 8.** Fr. Paasche, Snorre Sturlason. Med 11 fig. — Sigr. Leijonhufvud, Carl Gustaf Tessin på Svindersvik. Utdrag ur Åkerö-dagboken. Med 7 illustr. — **9.** O. Rydbeck, Lunds domkyrka. Till 800-årsminnet av det äldsta kyrkaltarets invigning. Med 17 illustr. — **10.** W. Söderhjelm, Det ryska sammanfallets eftermäle. Med 5 illustr.

Pedagogisk Tidskrift. 1923, H. 8. Sv. Tunberg, Gustav Vasas konungaval år 1523, anm. af [V.] V[es]sb[er]g.

Personhistorisk tidskrift. Utgiven av Personhistoriska samfundet genom I. Simonsson. **1923. H. 1.** Herman Campenhausens dagbok 1641—1653. Meddelad av G. Carlquist. — O. Durchman, En i Finland ännu fortlevande släkt med namnet Stålhandske. — G. Indebetou, Carl Magnus Stenbock. — **2.** H. Fleischer, Folkunga-ætten. — H. Lagergren, Släkten Ekeblad till Stola. Ett försök till utredning av dess härstamning och ifrågasatta samhörighet med dalagrenen. — Johan Fredrik von Nolckens brev till Fredrik Sparre åren 1773—1781. Meddelade av H. L. von Dardel. Med 1 portr. — Gustaf III på Stockholmspromenad. Meddelat av B. W.

Skrifter utgivna till Göteborgs trehundraårsjubileum genom jubileumsutställningens publikationskommitte. 6. Nya Lödöse Tänkeböcker. (1586—1621). Utg. av Sv. Grauers. — **9.** Gösta Bodman, Göteborgs äldre industri. — **10.** Ivan Lind, Göteborgs handel och sjöfart 1637—1920. Historisk-statistisk översikt. — **12.** Axel Ramm, Göteborgs donationer. Kort redogörelse. — **13.** E. Fischer, Göteborgs landerier. Med en historisk inledning av H. Almquist. — **14.** E. Fischer, Västsvenskt silver och västsvenska guldsmeder. — **15.** D. Arill, Hild. Celander, K. Ågren, Helge Rosén, M. Lundqvist o. P. Heurgren, Västsvensk forntro och folksed. — **18.** Aug. Hahr, Läckö slott och andra De la Gardieska monumentalbyggnader i Västergötland. — **19.** Valdem. Haneson, Bohusfisket. Avd. 1. Historisk översikt.

Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik, ekonomi. 1923, H. 4. A. Brusewitz, Maktfördelning och demokrati i den konstitutionella utvecklingen. Några grundlinjer. — E. Schalling. Kommunal självstyrelse såsom inrepolitisk stabilitetsfaktor.

Svenska akademiens handlingar från år 1886. D. 33 1921 (tr. 1923). H. Hjärne, En svensk krigsman i Japan på drottning Kristinas tid.

Svenska vägföreningens handlingar. 1923, H. 4. Måns Mannerfelt, Smålands och Östergötlands vägar för 350 år sedan.

Ymer. 1923, H. 3. Gerda Boëthius, Bidrag till det nordiska timmerhusets historia. Med 13 fig.

Historisk Tidsskrift 1923. Utgitt av den norske historiske Forening. **Femte Rekke. Bd 5: H. 5.** O. Olafsen. De »ytre» Almenninger. — Roar Tank, Hollændervældet i Norge. — O. Kristiansen. Norsk Skibsfart 1815—30. — H. Koht, Skule jarl. — K. Lieströl. Hunebrev. — Det nordiska historikermötet i Kristiania 7—10 juli 1920. — Et brev fra professor Stenersen til Mathias Irgens-Bergh fra 1821. Ved E. Bull. (Handlar om den unionella politiken vid denna tid). — L. Amundsen, Bibliografi for 1919.

Norsk Militært Tidsskrift. 1923, H. 1, 7—9. J. Wahl, Johan Wibe. Generallöitnant og vicestatholder. 1637—1710. (Et bidrag til den norske hærs historie).

Acta et commentationes universitatis Dorpatensis. B. Humaniora T. 3. A. R. Cederberg, Die Erstlinge der estländischen Zeitungslitteratur.

Ajalooline Ajakiri. 1923, N:o 3. Fr. Westling, Mõned lisandused Tallinna doomkooli ajaloole. 3.

Finsk Tidskrift. för vitterhet, vetenskap, konst och politik. Utgiven av R. F. v. Willebrand. **1923, Oktober.** O. Hj. Granfelt, Åbo Hovrätt 1623—1923. — R. v. W[illebrand], Petrus Nordmann.

Historialinen Aikakauskirja. 1923, N:r. 3. K. R. Melander, Poimintoja taloudellisesta tilasta Pommerissa 30-vuotisen sodan aikoina. — Aarne Anttila, Ensimainen Suomessa matkustanut ranskalainen. Hubert Languet, v. 1557. — J. Häggman, Studier i frihetstidens förvaltningspolitik. Ett bidrag till Sveriges inre historia 1721—1727, anm. av E. W. Juvelius.

Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland. 1923, H. 5. R. A. Wrede, Ett trehundraårsminne. [Åbo hovrätt.] — Två skrivelser av Åbo hovrätts första i Finland födda president, friherre Jöns Knutsson Kurck. Medd. av O. Hj. Granfelt.

Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. Herausg. v. M. Klinkenborg & Joh. Schultze. **1923. Bd 36: H. 1.** Curt Jany, Die Preussischen Militärarchive.

Historische Vierteljahrschrift. Herausgegeben v. E. Brandenburg. Jahrg. 1922/23. H. 3. W. Stach, Jagd und Jagdhunde in den Volksrechten. — W. Erben, Fichte-Studien. — H. Rogge, Bismarcks Kolonialpolitik als aussenpolitisches Problem. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — V. Loeve, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke u. Fr. Vigener. 1923. 3. Folge. Bd 32, H. 1. A. Hessel, Odo von Cluni und das französische Kulturproblem im früheren Mittelalter. — H. Glockner, Friedrich Theoder Vischre als ethischpolitische Persönlichkeit. — H. Ullmann, Störungen im Vertragsystem Bismarks Ende 1887. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten

richten» besprochenen selbständigen Schriften. — Erklärung. — Berichtigung. — 2. W. Lenel, Der Konstanzer Frieden von 1183 und die italienische Politik Friedrichs I. — Th. V. Kary-Bebenburg. Nochmals der Nymphenburger Vertrag. — Miszelle. — Literaturbericht (bl. a. Joh. Kretzschmar, Der Heilbronner Bund 1632—1635. Bd 1—3, anm. av D. Schäfer). — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — Berichtigung.

ordische Blätter. Herausgegeben von der Nordischen Gesellschaft in Lübeck. **1923, August—September.** Zwei interessante Schriften von Lübecks und Schwedens Vergangenheit: 1) Berättelse av den Lybeckska beskickningen i Sverige sommaren 1523 utgiven av Kungl. Samfundet, för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia genom Sv. Tunberg. — 2) Sv. Tunberg, Gustav Vasas konungaval år 1523. Några synpunkter med anledning av fyrahundraårsminnet, anm. av Fr. Fr.

ommersche Heimatkunde. Bd 4. Fr. Adler, Aus Stralsunds Vergangenhet. T. 2. Die Schwedenzeit Stralsunds 1628—1815. Stralsund im 30 jähr. Krieg, Der Grosse Kurfürst vor Stralsund, Die Zeit Karls XII von Schweden.

timmen der Zeit 1923. Jahrg. 53 : H. 12. (September) E. Przywara. Nathan Söderblom.

he English Historical Review. Edited by G. N. Clark. **1923, July.** R. L. Poole, John of Salisbury at the Papal court. — M. H. Mills, »Adventus Vicecomitum», 1272—1307. — P. Geyl, Frederick Henry of Orange and King Charles I. — R. Lodge, The so-called »Treaty» of Hanau of 1743. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **Oktober.** R. Graham, The Papal schism of 1378 and the English province of the order of Cluny. — R. N. Kershaw, The elections for the Long Parliament, 1640. — R. Lodge, The Hanau controversy in 1744 and the fall of Carteret. — H. W. C. Davies, Brougham, lord Grey, and Canning, 1815—30. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index to Vol. 38.

lercure de France. 1923. 1er juin. P. G. La Chesnais. La germanophilie en Suède.

evue critique d'historie et de littérature. 1923, 15 Juillet. Eli F. Heckscher, The continental system. An economic interpretation, anm. af Eug. Welvert.

evue Historique. 1923, Mars—April. G. Lizerand. Philippe le bel et l'empire au temps de Rodolphe de Habsbourg (1285—1291). — Fr. Bræsch, Les pétitions du Champ-de-Mars (15, 16, 17, juillet 1791) (1er article). — M. Marion, Les fugatifs alsaciens sous la révolution. — Correspondance. Sur l'authenticité des mémoires du cardinal de Richelieu. Lettre de M. Robert Lavollée et réponse de M. Pierre Bertrand. — Bulletin historique. Histoire de France. Epoque moderne jusqu'à 1660 par H. Hauser. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique. — **Mai—Juin.** Fr. Bræsch, Les pétitions du Champ-de-Mars (15, 16, 17 juillet 1791) (2e article). — Marc Bloch, L'origine et la date du »Capitulare de Villis». — Bulletin historique. Histoire de France de 1800 à nos jours, et questions générales contemporaines, par R. Guyot. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils periodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Juillet — Août.** A. Degert, Le mariage de Gaston d'Orléans et de Marguerite de Lorraine (Premier article). — Fr. Bræsch, Les pétitions du Champ-de-Mars (15, 16, 17 juillet 1791) (suite et fin). — J. E. Gerock, Les lignes de Wissembourg ou de la Lauter et la frontière septentrionale de

l'Alsace. — Bulletin historique Histoire de France. Le moyen âge jusqu'aux Valois, par Louis Halphen. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils periodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique. — **Septembre—Octobre.** A. Degert, Le mariage de Gaston d'Orléans et de Marguerite de Lorraine (suite et fin). — H. Weil, Chevalier de Gentz. Deux lettres inédites à Louis XVIII (30 mars, 10 août 1815). — Bulletin historique. Histoire d'Italie. Période du »Risorgimento» 1919—1921 par G. Bourgin (premier article). — Histoire de Danemark. Publications récentes concernant le Slesvig recouvré, par Joh. Steenstrup. — Correspondance. Lettre de M. Albert Mathiez. Réponse aux articles de M. Bræsch sur les protion du Champ-de Mars et réplique de M. Bræsch. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils periodiques et sociétés savantes. — Chronique.

43.*

Bibliografi 1922.

(Upprättad av **Kristian Setterwall.**)

. Historisk Tidskrift, utgiven av Svenska Historiska Föreningen genom *Sv. Tunberg.* Årg. 42. 1922. 355 + VII s. + bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 12 kr.
Hedin, E., Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863.
Sörensson, Per, Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation 1521—1680. 1—3.
Fleetwood, Harald, Magnus Ladulås' krona.
Carlsson, Gottfrid, Wulf Gyler i svensk tjänst. 1, 2.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Översikter och granskningar.

5. Historisk Tidsskrift utgitt av den norske historiske Forening. Femte Række. Bd 5: H. 4. S. 233—312. Kristiania.

6. **Beckman, Nat.,** Kalendarium ur Cod. Linc. J 79.
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. [D.] 3, s. 52—78 + 12 facs. pl. i särskilt band såsom bilaga.

7. **Lindhagen, Arv.,** Om betydelsen af uttrycket festum terræ.
Nord. tidskr. för bok- o. biblioteksväsen 1922. Årg. 9, s. 235—238.

8. **Lindhagen, Arv.,** Om den rättade gyllentalslängden på en rimstav i Fullerösamlingen, dat. 1520.
Fataburen 1922, s. 45—50. Med 2 tabeller.

9. **Lindhagen, Arv.,** Den nya stilens införande i Sverige.
Hist. Tidskr. 1922, s. 318—322.

0. **Lindhagen, Arv.,** Vallentuna-kalendariets helgonlängd. Försök till kommentar.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1922. Årg. 9, s. 69—100.

1. **Dalgren, L.,** Politisk historia och kulturhistoria.
Tiden 1922, s. 155—160.

2. **Steenstrup, Joh.,** Historieskrivningen under det nittonde århundradet. Bemyndigad översättning från danska originalet av *A. Nihlén.* 149 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 75 öre. Af denna bok är tryckt en bibliofiluppl. i 500 numrerade exemplar. Pr. 6 kr.

3. **Tuxen, A. P.,** Lidt mere om »Historieskrivning og Historielæsning med særligt hensyn til Krigshistorien».
[Dan.] Militært Tidsskr. 1922. Aarg. 51, sp. 54—59, 73—77.

* De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1919, 1920 och 1921 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angivande af årtalet.

484. **Naumann, E.,** Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors [Augusti 1922.]
Hist. Tidskr. 1922, s. 323—324.

485. **Grimberg, C.,** Svenska folkets underbara öden. D. 8. 1809 års ... Karl Johans och Oskar I:s tid samt vårt näringsliv och kommunikationsväsen under teknikens tidevarv. 624 s. + 8 pl. Med många illustr. i texten. Denna uppl. har även utkommit i häften. D. 8: H. 1—2: Gustav IV Adolf i landsflykt. 3—4: Fersenska mordet. 5—6: En audiens hos kungens gunstling. 7—8: En politisk demonstration ... kom av sig. 9—10: Förfalskare och giftblandare? 11—12: Axel och ... tilltänkta brud. 13—14: Den resande studenten. 15—16: Göta kanal invigning 1832. 17—20: Marsoroligheterna i Stockholm. Sthlm. Norstedt. Den vanliga uppl. pr. inb. 8 kr. Häftesupplagan 25 öre häftet.

486. **Historia,** Svenska folkets. Under medverkan av *H. Schück*, *H. Almquist*, *St. Bonnesen* och *C. Hallendorff*. Rikt illustrerad. Bd ... *Almquist, H.*, Reformationstiden och stormaktstidens förra ... H. 32—39. S. 449—729 + X s. Lund, C. W. K. Gleerup. 1922. ... Pr. för dubbelhäftet 1 kr. 50 öre.

487. **Historia,** Sveriges, till våra dagar under medverkan av *O. Montelius*, *Sv. Tunberg*, *G. Carlsson*, *G. Wittrock*, *A. B. Carlsson*, *G. Fåhræus*, *Sam Clason*, *C. Hallendorff*, *S. J. Boëthius*, *Karl Hildebrand*, *Fr. Böök* och *A. Romdahl*, utgiven av *E. Hildebrand* och *L. Stavenow*. D. 9. *L. Stavenow*, Frihetstiden. VIII + 474 s. + ... Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 13 kr. ...

488. **Johnsen, O. A.,** Gjensidige nationale stemninger hos nordmænd og svensker, særlig i det 16. og 17. aarhundred. Foredrag paa det nordiske historikermöte i Kristiania juli 1920.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1922. Femte Rekke. Bd 5, s. 233—261.

489. **Lannoy, Charles de,** Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. Suède. 62 s. Bruxelles 1921.
Ch. de Lannoy et *H. van den Linden*, Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. 3.

490. **Rebsomen, Andr.,** Recherches historiques sur les relations commerciales entre la France et la Suède. 69 + (1) s. Bordeaux. Feret & fils 1921.

491. **Svensén, E.,** Svenska historien för svenska folket. H. 120—140. ... [Gustaf III, Gustaf IV Adolf, Karl XIII och Karl XIV Johan.] ... XI s. Med 183 fig. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad 1922. ... Pr. 75 öre häftet.
Efter 1818 fortsatt af *Olof Örström.*

---

492. **Nerman, B.,** Härstamma danerna ifrån Svealand?
Fornvännen 1922, s. 129—140.

493. **Weibull, Curt,** Om det svenska och det danska rikets uppkomst.
Hist. tidskr. för Skåneland 1921 men ej utl. förr än 1922. Bd ... 301—360.

494. **Weibull, Curt,** Sveriges och Danmarks älsta historia. En orientering. 88 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 4 kr.

495. **Svensson, J. V.,** Plinius den äldres uppgifter om Norden. Bidrag till tolkningen af Naturalis Historia 4: 96—97.
Namn och bygd 1921. Årg. 9, s. 59—99.

496. **Lindqvist, S.,** Till vår folkvandringstids historia.
Fornvännen 1922, s. 166—188. Med 9 fig.

7. **Beckman, Nat.,** Sverge i isländsk tradition.
Hist. Tidskr. 1922, s. 152—167.

8. **Bugge, Alex.,** Nordisk indflytelse på engelsk historie og retsutvikling.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 235—248.

9. **Paasche, Fr.,** Olav den hellige. Til 900-aarsfesten i Gudbrandsdalen 29 juli 1921. (1) + 71 s. Kristiania, Aschehoug & C:o 1921.

0. **Schück, H.,** Skötkonung eller Skotkonung.
Schück, H., Kulturhistoriska skizzer, s. 68—75.

1. **Schück, Ad.,** Knut den heliges gåvobrev. En omdebatterad urkund i ny belysning.
Hist. Tidskr. 1922, s. 36—50.

2. **Vejde, A.,** Bländasägnen.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 105—131.

3. **Toll, H.,** »Ulvida Norica».
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1922. Femte Række. Bd 5, s. 287—296.

4. **Grotenfelt, Kust.,** Erik den helige och hans korståg till Finland. Föredrag vid Nordiska historikermötet i Kristiania 1920.
Hist. tidskr. för Finland 1920 (tr. 1921). Årg. 5, s. 111—125.

5. **Jaakkola, Jalm.,** Uppkomsten av S:t Eriks helgontradition.
Svenska Dagbladet 1922, N:o 182 (11/7), 191 (20/7), 213 (11/8).

6. **Beckman, Nat.,** Vretagravarna igen.
Fornvännen 1922, s. 163—166.

7. **Fürst, C. M.,** De senaste gravundersökningarna i Vreta klosterkyrka jämte några ord i anledning av Nat. Beckmans »Kungagravar och medeltidshistoria».
Fornvännen 1922, s. 26—52. Med 2 fig.

8. **Toll, H.,** Kungagravarna i Vreta kloster. 26 s. + 3 pl. sidor. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr.

9. **Toll, H.,** Medeltida kunga- och gravstudier. 1—2.
Fornvännen 1922, s. 52—74.
1. Konung Knut Långes härkomst och giftermål.
2. Är Vreta kloster lagmannen Svantepolk Knutssons och hans döttrars gravställe.

10. Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D 2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter utgiven *R. Pipping.* XIX + 259 s. Uppsala 1921 (men ej utl. förr än 1922). Pr. 12 kr.
Samlingar utgivna av svenska fornskrift-sällskapet. H. 158.
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 348—352 av *Nat. Beckman.*

11. **Fleetwood, H.,** Magnus Ladulås' krona.
Hist. Tidskr. 1922, s. 201—213. Med 5 fig.

12. Brödratragedin i Nyköpings båltorn. Traditionen om Nyköpings gästabud får stöd genom grävningarna i Nyköpingshus.
Dagens Nyheter 1922, N:o 236, Bihang till söndagsnumret (3/9).

13. **Weibull, Curt,** Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400. (3) + 80 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.
Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 2.

14. **Månsson, Fab.,** Sancte Eriks gård. D. 1. Den nationella samlingens födslovåndor. 611 + (1) s. Sthlm, Tidens förlag. Pr. 11 kr. 50 öre.
Boken är till formen något romantiserad, men måste dock räknas till svensk historia.

Rec. i Dagens Nyheter 1922, N:o 311 (17/11) af *T. F[ogelqvis]t*; i Svenska Dagbladet 1922, N:o 341 (17/12) af *N. Ahnlund;* i Aftonbladet 1922, N:o ... (14/11) af *Sv. Tunberg.*

515. **Paul, Joh.,** Engelbrecht Engelbrechtsson und sein Kampf gegen die Kalmarer Union. VIII + 96 s. Greifswald. L. Bamberg 1921.
Nordische Studien herausgegeben vom Nordischen Institut der Universität Greifswald. 1.

516. **Trotzig, K.,** Slaget vid Brunnbäck 1521.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1921. Årg. 1, s. 49—53. Med karta o. 1 illustr. i texten.

517. **Carlsson, Gottfr.,** Wulf Gyler i svensk tjänst. Ett bidrag till belysning av Gustav Vasas utrikespolitik decenniet före grevefejden. 1—2.
Hist. Tidskr. 1922, s. 277—315.

517½. **Carlsson, Gottfr.,** Johannes Magnus och Gustav Vasas polska frieri. En utrikespolitisk episod i den svenska reformationstidens historia.
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 1—76.

518. **Rohtlieb, C.,** Dyrtiden under Gustav Vasa. [Mandatet av 1546.]
Svenska Dagbladet 1922, N:o 351 (29/12).

519. **Naumann, Y.,** Erik XIV och sjökriget.
Tidskr. i sjöväsendet 1922. Årg. 85, s. 616—626.

520. **Sinclair, G. A.,** A Franco-Scottish conspiracy in Sweden.
The Scottish Historical Review 1922. Vol. 19, s. 214—216.

521. **Mannerfelt, M.,** Kring kampen om herraväldet vid Storsjön. Svensk-norska gränsfejder fordomtima.
Norrlands försvar 1922, s. 36—55. Med 7 illustr.

522. **Rendtorff, Fr.,** Gustav Adolf, Schweden und der Gustav-Adolf-Verein. 16 s. Leipzig 1921.
Beihefte der Zeitschrift: »Die evangelische Diaspora». N:o 1.

523. **Keyser, E.,** Danzigs Geschichte. Mit einer zweifarbigen Karte des Gebietes der Stadt Danzig. 235 s. Danzig, A. W. Kafemann 1921.
Berör Gustaf II Adolfs preussiska krig 1626.

524. **Wiegler, P.,** Wallenstein. Geschichte eines Herrscherlebens. Nach den Urkunden dargestellt und eingeleitet. 444 + (3) s. + 1 portr. Berlin, Ullstein & C:o 1920.

525. **Stöwesand, Rud.,** Das älteste Gustav Adolf-Denkmal Lützens vom Jahre 1633. Eine historische Skizze. 36 + (2) s. Lützen 1921.

526. **Greiner, H.,** Das Deutschordenshaus Ulm im Wandel der Jahrhunderte.
Ulm—Oberschwaben. Mitteilungen des Vereins für Kunst und Altertum in Ulm und Oberschwaben 1922. H. 22. (2) + 147 + (1) s. + 2 pl.
2: 1: Die Zeit des dreissigjährigen Kriegs.

527. **Samuel, E.,** Johann Baner als Ermattungsstratege in den Feldzügen 1634—1639. Inaug. Diss. 67 + (1) s. Giessen 1921.

528. **Balch, Th. W.,** The cradle of Pennsylvania. (3) + 41 s. Philadelphia, Allen, Lane and Scott 1921.

529. **Wittrock, G.,** Fördraget i Königsberg och dess förhistoria.
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 1—55.

530. **Pasek, J. Chr.,** Les mémoires de Jean Chrysostome, gentilhomme polonais (1656—1688). Traduits et commentés par *P. Cazin.* ... Paris, Société d'édition »Les belles lettres».
Collection de littérature polonaise, publiée sous les auspices de l'association France-Pologne.
Berör Karl X Gustafs polska och danska krig.
Rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 348½, Julnummer (24/12) af *Fr. B...*

1. **Munthe, L. W:son,** Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält. (Se N:o 55.)
Tidskr. i fortifikation 1922. Årg. 45, s. 41—48.

2. British diplomatic instructions 1689—1789. Vol. 1. Sweden 1689—1727. Edited for Royal Historical Society by *J. Fr. Chance.* XXXVIII + 250 s. 4:o. London, Office of the society.
Rec. i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1922, N:o 165 (20/7) af *K. P[etersson]*.

3. **Djurberg, Vilh.,** Ett kungligt cancerfall. Carl XI:s sista sjukdom och död. 63 + (1) s. + 5 planscher. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.

4. Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922). (1) + 279 s. + 1 portr. Lund.

5. **Forssell, N.,** Karl XII:s minnet och den frihetstida Karl XII:s uppfattningen.
Svenska Dagbladet 1922, N:o 324 (30/11).
Innehåller bl. a. uttalanden af Karl Fredrik Scheffer o. Gustaf III om Karl XII.

6. **Haake, P.,** August der Starke im Urteil seiner Zeit und der Nachwelt. VI + (1) + 125 s. Dresden, Verlag d. Buchdruckerei d. Wilhelm u. Bertha v. Baensch Stiftung.

7. **Sepp, H.,** Hermann Poorteni kirjad, kui huvitav lisaaine Narva piiramise ja lahingu uurimiseks. [Herman Porteni bref såsom intressanta bidrag till kännedom af Narvas belägring och slag.]
Ajalooline Ajakiri 1922, s. 81—96.

8. **Cederberg, A. R.,** Vene vangide jutustus Erastvere lahingust 30 detsembril 1701. [Två ryska fångars berättelse om slaget vid Erastfer den 30 december 1701.]
Ajalooline Ajakiri 1922, s. 66—69.

9. **Seraphim, Aug.,** Preussen und die Kurländische Frage. Beiträge zur Geschichte der preussischen Politik im Nordischen Kriege. 1—2. [Mit 7 Beilagen.]
Altpreussische Monatsschrift 1922. Bd 58, s. 280—348.

0. **Herlitz, N.,** Patkuls sista diplomatiska fälttåg (1705).
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 83—155.

1. **Schürer von Waldheim, M.,** En furstlig Karolins skövlade grav. »Lilla prinsens» vilostad i Pitschen i Schlesien bör återfå sitt bortförda gravmonument.
Stockholmstidningen 1922, N:o 250 B, Söndagsbilaga (17/9). Även i bokform. 7 + (1) s. Sthlm.

2. **Löw., G.,** Karolinens brev. [Ett bref från *Olof Hidfelt* Alm dat. Mohilew d. 16/7 1708.]
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1922. Årg. 19, s. 79—84.

3. **Bergelin, E.,** Karls des Zwölften Krieger in russischer Gefangenschaft. Kirchengeschichtliche Untersuchungen über das Leben der schwedischen Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien während der Jahre 1709—1721. XV + 214 s. [Mit 7 Beilagen.] Greifswald.
Nordische Studien herausgegeben vom Nordischen Institut der Universität Greifswald. 2.

4. **Ballagi, Aladár,** XII. Károly és a svédek atvonulása magyarországon 1709—1715. [Karl XII och svenskarnas genomtåg genom Ungern 1709—1715.] 446 + (1) s. + 3 kartor. Budapest.
Rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 110 (26/4) af *Béla Leffler.*

545. **Grauers, Sv.,** Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII.
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 196—230.

546. **Leijonhufvud, K. K:son,** Pesten 1710—1711 och prästerskapet i Strängnäs stift.
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 156—195.

547. **Bonnesen, St.,** Den s. k. konspirationen i Köln.
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 231—240.

548. **Petri, G.,** Den finska armén och försvaret av Norrland 1714–17..
Norrlands försvar 1922, s. 8—25. Med 1 portr. o. 1 karta.

549. **Sprinchorn, C. K. S.,** Madagaskar och dess sjöröfvare i Karl XII:s historia. [Med 2 bilagor.]
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 241—279.

550. **Holmberg, E.,** Skeppet Ölands strid med danska fregatten Hvita ..: Ett sjökrigsminne från anno 1715.
Tidskr. i sjöväsendet 1922. Årg. 85, s. 231—238.

551. **Voges, Herm.,** Die Belagerung von Stralsund im Jahre 1715. M. drei Plänen. VII + 165 + (1) s. Stettin, L. Sauniers Buchhandl...

552. **Leclercq, D. H.,** Histoire de la régence pendant la minorité de L... XV. T. 1—3. Paris, Champion 1921.
Berör Sveriges historia 1715—23.

553. **Hartman, K. J.,** Åländska kongressen och dess förhistoria. 2. F... beredelser. Kongressens första månad. VIII + 151 s. Åbo.
Acta academiæ Aboensis. Humaniora 3.

554. **Ruge, O.,** Felttoget i Norge 1716.
Norsk Militært Tidsskr. 1922. Bd 85, s. 29—40, 91—100.

555. **Wahl, J.,** Ett par bidrag til »Den store nordiske krigs» historie. ...
Norsk Militært Tidsskr. 1922. Bd 85, s. 312—323.

556. **Christensen, Hj.,** Carl XII:s eventyr. Tragedien i Tydalsfjeldene.
Morgenbladet 1921, 5/3, 12 s.

557. Svenska prästeståndets protokoll från år 1719. Utgivna av ... *Wahrenberg*. [D.] 2. 1723. (1) + 537 s. Uppsala, Appelbergs ... aktieb. Pr. 6 kr.

558. **Häggman, J.,** Studier i frihetstidens försvarspolitik. Ett bidrag ... Sveriges inre historia 1721—1727. Akad. avh. [Uppsala.] 31. s. ... 9 kartor o. planer i texten. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 10 kr.
Rec. i Svensk militär tidskr. 1922. Årg. 11, s. 370—372 af [... *densva*]*n*.

559. **Heckscher, Eli F.,** Produktplakatet. Den gamla svenska ... politikens grundlag. [Med 2 bilagor.]
Heckscher, Eli F., Ekonomi och historia, s. 164—255.

560. Sveriges traktater med främmande magter jemte andra dit ... handlingar. D. 8. [H.] 3. 1751—1771. Utgifven af *B. B*... (2) + 11 s. + s. 621—956. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr.

561. **Forssell, N.,** Ett hundrafemtioårigt revolutionsminne. Den 19 ... 1772.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 308—327.

562. **Pipping, H. E.,** Ett hundrafemtioårsminne. [Gustaf III:s stat... ning 1772.]
Finsk tidskr. 1922. T. 93, s. 116—122.

563. **Cederberg, A. R.,** En bortglömd autografsamling. Intressanta ... värdefulla svenska autografer i Dorpats universitet.

Svenska Dagbladet 1922, N:o 271, Söndagsbilagn (8 10).
Innehåller bl. a. ett bref af Gustaf III, daterat i Florens december 1783 och 3 privatbref av Gustav IV Adolf och prinsen av Vasa till ankedrottningen Sofia Magdalena.

4. **Cederberg, A. R.,** Eräs Anjalan-liittoa koskeva ulkomaalainen. samanaikuinen lentokirjanen. [En samtida utländsk flygskrift rörande Anjala förbundet.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 109—115.

5. **Mannerheim, C. E.** Geheimerådet greve C. E. Mannerheims egenhändiga anteckningar. Utgivna av *Br. Lesch.*
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 163. Förhandlingar och uppsatser. 35. 1921 (tr. 1922). s. 1—142.
Behandlar bl. a.: Ryska kriget och Anjalaförbundet och 1808 års fälttåg.

6. **Fröding. H.,** Räddningen. [Gustaf III räddar Göteborg.]
Fröding. H., Berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden, s. 259—269.

67. **Stavenow, L.,** Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren friherre Erik Runths brevväxling. Bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—1790 finansiering. 2. Under fälttåget 1789. [Med 1 bilaga.] 72 s. Uppsala, Akad. bokh. 1921. Pr. 3 kr. 25 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1921. Progr. 5.

68. **Wedberg, Birg.,** Gustav III och högsta domstolen.
Svensk tidskr. 1922, s. 197—210.

69. **Järta, Hans,** Upplevelser den 16 mars 1792.
Blanck. Ant., Anna Maria Lenngren poet och pennskaft jämte andra studier, s. 117—133.

70. **Despréaux, Fr,** Le maréchal Mortier, duc de Trévise. T. 3. 1804—1807. Avec 1 planche phototypique en couleurs, 2 planches en noir et 2 cartes hors texte. (3) + 433 s. Paris, Berger-Levrault 1920.
S. 370—414 handlar om pommerska kriget 1807.

571. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgivet av Generalstabens krigshistoriska avdelning. D. 9: 1. Text och bilagor. X + 431 s. + bilagor 101 + (1) s. 2. Kartor. (1) s. + 14 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. för hela delen 12 kr.
Rec. i Vår Flotta 1922, s. 72—74 af *Gösta Ehrensvärd;* i Svensk militär tidskr. 1922. Årg. 11, s. 283—286 af [*C. O.*] N[*ordensva*]n.

572. **Anthoni, E.,** Två fall af politisk förföljelse år 1808.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 132—139.

573. **Rein, G.,** Adlercreutz ja Adlersparre.
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 116—129.

574. **Bromander, C. V.,** Ett minne från ett av våra sista krig vid norska gränsen. [Slaget vid Trangen.]
Värmland förr och nu 1920. [H.] 18, s. 5—13.

575. **Unger, G.,** Visade sig valet av en amiral till överbefälhavare över 1809 års expedition till Västerbotten vara olämpligt?
Tidskr. i sjöväsendet 1922. Årg. 85, s. 129—136. Med 1 karta i texten.

576. **Clason, S.,** Talmanstafflar och standsklubbar. En kulturbild från 1809.
Svensk tidskr. 1922, s. 480—489.

577. **Sjövall, Birg.,** Om partier och paskviller å Riddarhuset vid 1809—1810 års riksdag. Ett bidrag till de politiska sedernas historia i vårt land. 28 s. [Med 2 bilagor.] 4:o. Kristianstad.
Bilaga till Kristianstads högre allmänna läroverks årsredogörelse 1921—1922.

578. **Samzelius, P.,** Några ord om kronprins Karl Augusts giftermålsfråga. Föredrag vid Karl Johans förbundets högtidssammankomst den 11 maj 1920. 17 s. Uppsala, Förf.
Separat ur Karl Johans förbundets handlingar.

579. **Grimberg, C.,** »Domaren Lynch» i Stockholm år 1810. Då Stockholms befolkning spelade hämnande mordängel: nya detaljer om det Fersenska mordet och dess miljö.
Dagens Nyheter 1922, N:o 62, Bihang till söndagsnumret (5/3).

580. **Forsberg, Ein.,** Sverige och Preussen 1810—1815. Akad. avh. XV + 215 s. [Med 7 bilagor.] Uppsala, Akad. bokh. Pr. 6 kr.

581. **Grimberg, C.,** Gascognaren på Sverges tron. Carl XIV Johans häftighet, hans älskvärdhet och hans snälla men morgonsömniga gemål.
Dagens Nyheter 1922, N:o 173, Bihang till söndagsnumret (2/7).

582. **Brander, U.,** Bernadotternas stammoder. En hovdams [fröken Jennings] minnen av drottning Desideria.
Stockholmstidningen 1922, N:o 341 B, Söndagsbilaga (17/12), 353 B, Söndagsbilaga (31/12).

583. **Forssell, N.,** Drottning Desiderias ungdomsår. »Det har varit mitt öde att eftersträvas av hjältar».
Stockholmstidningen 1922, N:o 313 B, Söndagsbilaga (19/11).

584. **Plünneke, C.,** Svenske troppers sidste besök i Fredrikstad.
Fredrikstads Blad 1921, 1/7.

585. **Plünneke, C.,** Kong Carl Johans gavmildhet mot Fredrikstad.
Fredrikstads Blad 1921, 23/8.

586. **Montgomery, Arth.,** Svensk traktatpolitik 1816—1914. En översikt av huvudmomenten i utvecklingen av Sveriges handels- och sjöfartstraktater under det gångna århundradet, utarb. på uppdrag av Tull- och traktatkommittén. IV + (4) + 128 s. Sthlm, Nord. bokh. 1921. Pr. 4 kr.
Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 6.

587. Brev från 1828—30 års riksdag. Medd. av *K. Mellander.*
Hist. Tidskr. 1922, s. 167—176.

588. **Nyblom, K.,** När den unge prins Gustaf dog. Ett sjuttioårsminne.
Stockholmstidningen 1922, N:o 250 B, Söndagsbilaga (17/9).

589. **Hedin, Ein.,** Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863.
Hist. Tidskr. 1922, s. 1—35.

590. **Koht, H.,** Johan Sverdrup. H. 28—31 = Bd 2: H. 10—13. S. 217—297 + VI s. + 1 portr. Kristiania, Aschehoug & C:o. Pr. 1 kr. häftet.

591. Kung Karls Eriksgata. Ett halvsekelminne från Carl XV:s sista dagar.
Dagens Nyheter 1922, N:o 243, Bihang till söndagsnumret (10/9).

592. **Åsbrink, G.,** Drottning Victoria sextio år. En översikt av drottningens levnad och verksamhet. Med två fotogravyer och talrika andra bilder. 262 s. 4:o. Sthlm, Hasse Tullberg. Pr. inb. 150 kr.

593. **Staël von Holstein, L.,** Den åländska fridlysningen.
Svensk militär tidskr. 1922. Årg. 11, s. 13—24.

594. **Staël von Holstein, L.,** Die Alandfrage vor dem Völkerbund.
Zeitschrift für Völkerrecht 1922. Bd 12, s. 19—43.

595. **Visscher, Fern. de,** La convention relative à la non-fortification et à la neutralisation des îles d'Aland. (Genève, 20 octobre 1921).
Revue de droit international et de législation comparée 1921. Sér. 3, T. 2, s. 568—586.

6. Nationernas förbunds andra församling i Genève 5 sept.—5 okt. 1921. Resolutioner och vissa andra aktstycken. IX + 125 s. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 4 kr.
Aktstycken utgivna av kungl. utrikesdepartementet.

7. Nationernas förbunds tredje församling i Genève. 4—30 september 1922. Resolutioner och vissa andra aktstycken. 169 s. Sthlm., Nord. bokh. Pr. 4 kr.
Aktstycken utgivna av kungl. utrikesdepartementet.

Biografi och genealogi.

8. **Hedenström, Gust. Z.,** Sveriges bondestånd 1809—1866. D. 1. Talmän och vice talmän. XVI + 147 + (1) s. Med flera portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Bokverket för svenska bygdehem. Pr. 6 kr. 50 öre.

9. **Lexikon,** Svenskt biografiskt. Redaktionskommitté: *J. A. Almquist, S. J. Boëthius, E. Naumann, H. Schück, L. Stavenow.* Redaktör *B. Boëthius.* H. 13—15. Berch—Berndes. S. 321—796 + (6) s. Sthlm, Bonnier. Pr. 7 kr. häftet.

0. **Mannerfelt, O.,** Guvernörer och landshövdingar med residens på Älvsborg slott och i Göteborg 1619—1680. 4. Nils Assarsson Mannersköld. 1634—1648. Per Lindormsson Ribbing. 1648—1663.
Göteborgs försvar 1922, s. 33—40. Med 1 portr.

1. **Matrikel,** Uppsala universitets. 9. 1730—1740. På uppdrag af universitetets rektor utgifven af *A. B. Carlsson.* S. 217—296. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 3 kr.
Uppsala universitets årsskr. 1922. Progr. 1.

2. **Munthe, Arn.,** Svenska sjöhjältar. D. 1—3. 2:a uppl. Sthlm, Norstedt. Pr. för alla tre delarna 16 kr.
1. Gustaf von Psilander. 2. Jakob Bagge. 3. Nils Ehrensköld.
Rec. i Stockholms Dagblad 1922, N:o 347 (23/12) av *Arne Forssell.*

3. **Sjöström, C.,** Smålands nation i Lund 1668—1921. Biografiska och genealogiska anteckningar. Efter författarens död genomgångna och med tillägg försedda af *Vilh. Ljungfors.* VIII + 656 s. Lund, Smålands nation i Lund. Pr. 20 kr.

4. **Leijonhufvud, Sigr.,** *Sophie Adlersparre* (Esselde). Ett liv och en livsgärning. [D.] 1. (3) + 146 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1922, N:o 333 (9/12) af *Regan* [*E. Brandell*]; i Svenska Dagbladet. N:o 332 (8/12) af *L. Wahlström.*

05. **Nordlander, J.,** Ärkebiskop *Abraham Angermanni* släkt.
Hist. Tidskr. 1922, s. 245—247.

06. **Dalgren, L.,** Ur den nyaste tyska *Arndt*litteraturen.
Hist. Tidskr. 1922, s. 247—249.

07. **Roos, John E.,** Från *Augustin Ehrensvärds* sista år. Ett projekt och ett memorial.
Hist. tidskr. för Finland 1920 (tr. 1921). Årg. 5, s. 162—166.

08. **Mannström, O.,** *Oscar Ekman* 1812—1907. En minnesbok på grundvalen av brev, dagböcker och andra dokument samlade av *Louise Falkenberg, född Ekman.* XV + 652 s. + 3 portr. + 1 pl. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 18 kr.

609. **[Fleetwood, G.]**, Anteckningar rörande släkten *Fleetwood.* Af M:r *let.* D. 1. Fleetwoodarne i England. 135 s. Med många illustr. i texten. Sthlm (tr. i Leipzig), Förf. Pr. 20 kr. Tr. i 100 numrer. exemplar.

610. **Bromander, C. V.**, *Johan Hammarin.*
Karlstads stifts julbok 1922. Årg. 11, s. 28—40.

611. **Heckscher, Eli F.**, *Harald Hjärne.*
Svensk tidskr. 1922, s. 1—11.

612. **Herlitz, N.**, Harald Hjärne och Sveriges historia.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 91—105.

613. **Jacobson, G.**, Harald Hjärne. 89 s., Sthlm, Geber. Pr. 2 kr.
De största märkesmännen. 13.

614. **S[tavenow], L.**, Harald Hjärne †.
Hist. Tidskr. 1922, s. 69—75.

615. **Willebrand, R. F. v.**, Harald Hjärne.
Finsk tidskr. 1922. T. 92, s. 151—166.

616. **Randel, A.**, En karolin i hjärta och gärning [*Johan Kellner*] patrådmannen, som vägrade att svära tsar Peter trohetsed.
Aftonbladet 1922, N:o 341 (17/12).

617. **[Lundgren, Hj.]**, *Emil Key* och landtmannapartiet. Till 100-årsdagen af den store politikerns födelse. Af *Juvenalis.*
Stockholmstidningen 1922, N:o 264 B, Söndagsbilaga (1/10).

618. **Edquist, M.**, *Lars Levi Læstadius.* En kulturbild från den väckelsen i Tornedalen. 274 + (1) s. Sthlm (tr. i Uddevalla), Svenska kyrkans diakonistyrelses förlag. Pr. 4 kr. 50 öre.

619. **Lewenhaupt, A.**, *Carl Gustaf Lewenhaupt* 1662—1703. Biografiska anteckningar. 175 s. + 2 portr. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 4 kr. 75 öre.
Av detta arbete ingå 50 numrerade exemplar i serien »Meddelanden grefliga ätten Lewenhaupts slägtförening, 4».

620. **Linné, C.** Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. Med understöd af svenska staten utgifna af Upsala universitet. Afd. 1. till och från svenska enskilda personer. D. 8. Kalm-Laxman. och med upplysande noter försedda af *J. M. Hulth.* (4) + 2 Uppsala, Akad. bokh. Pr. 6 kr.

621. **Arenander, E. O.**, En uppländsk fältpräst [*P. R. Matthiæ*] i Gustav II Adolfs polska krig. 10 s. Med 2 portr. i texten. 4:o. Upsala.

622. **Bugge, Alex.**, *Oscar Montelius* og hans betydning for den historiske forskning.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 64—72. Med 1 fig.

623. **Salin, Bernh.**, Minnesteckning över Oscar Montelius. 44 s. (tr. i Uppsala), Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr.
Kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar. Tredje följden. D. 1: 1.

624. **Ahnlund, N.**, Två präster i Ume storpastorat. [Olaus Petri *nius* och Ericus Petri Niurenius.]
Svenska Dagbladet 1922, N:o 166, Söndagsbilaga (23/6).

625. **Dahlgren, L.**, *Nordenfeldtarna* på Björneborg. En värmländsk historia. 352 s. + 1 släkttafla. Sthlm, Wahlström & Widstrand. 10 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1922, N:o 341 (17/12) af *J. L.*; Svenska Dagbladet 1923, N:o 1 (2/1) af *Fr. Böök;* i Dagens Nyheter N:o 350 (23/12) af *Tor Hedberg.*

6. **Lagergren, Helm.,** *Anders Persson på Rankhyttan.* Ett försök till identifiering av hans samtida namne.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1922. Årg. 2, s. 79—82.

7. **Post, G. L. E. v.,** *Wilhelm Mauritz von Post,* hans förfäder samt descendenter till och med år 1920. VII + 189 s. + 1 portr. Sthlm, Fritze 1921. Pr. 30 kr. Tr. i 250 numrerade exemplar.

8. **Lodin, Sv.,** *Carl Olof Rosenius,* hans liv och förkunnelse. 128 s. Sthlm, Evangeliska Fosterlandsstiftelsens bokf. Pr. 2 kr. 50 öre.

9. **Brolén, C. A.,** Biskop *Johannes Rudbeckius* och gymnasiiträdgården i Västerås.
Hist. Tidskr. 1922, s. 51—58.

0. **Danielsson, Hild.,** Till *Carl Rudenschölds* biografi. Anteckningar rörande ministertiden i Berlin (1739—1747). 73 s. Lund, Gleerupska universitets-bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.

1. **Kjellén, R.,** *Johan Skytte* och den Skytteanska professuren. Ett trehundraårsminne. Bilaga: Professores Skyttiani.
Statsvetenskaplig tidskr. 1922. Årg. 25, s. 269—309.

2. **Sondén, P.,** Ur Sondén-släktens historia. D. 1. 161 s. + 2 släkttaflor o. flera illustr. i texten. Sthlm, Förf.

3. **Dardel, H. L. v.,** Fältmarskalken *von Stedingks* tidigare levnadsöden skildrade efter brev till överståthållare Carl Sparre. 166 + (4) s. + 4 portr. Sthlm (tr. i Örebro), Fritze. Pr. 9 kr. Tr. i 500 exemplar

4. **C[lason], S.,** *Arthur Stille* †.
Hist. Tidskr. 1922, s. 177—182.

5. **Trotzig, K.,** *Peder Svensson i Vibberboda* och hans ättlingar.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1921. Årg. 1, s. 54—71.

6. **E[lfstra]nd, P.,** *Samuel Valley* och hans släkt och litet om riksdagen i Gefle.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1921, s. 12—45. Med 11 illustr.

7. **Fröding, H.,** Biskopen doktor [*Johan*] *Wingård.*
Fröding, H., Berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden, s. 136—141 + 1 portr.

8. **Wijkmark, H.,** *Samuel Ödmanns* politiska och sociala idéer.
Studier tillägnade Magnus Pfannenstill 1922, s. 430—449.

Heraldik och numismatik.

9. **Holmberg, Berta,** Newly opened museum at Falun, Sweden.
The Numismatist 1922. Vol. 35, s. 360—364. Med 11 fig.

0. **Robertson, Rob.,** Occasional coins of Sweden.
The Numismatist 1922, Vol. 35, s. 161—167. Med 34 fig.

1. **Romdahl, A. L.,** En medeltida sigillstamp.
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. [D.] 3, s. 28—31. Med 2 fig.

2. **Åsbrink, G.,** Vasaorden. Anteckningar ur ordens historia. 104 s. + 8 pl. 4:o. Sthlm, Hasse Tullberg. Pr. 40 kr.

Krigshistoria.

643. **Curman, S.,** I »troféfrågan».
Svensk tidskr. 1922, s. 261—278. Med 7 illustr.

644. **Dahlberg, E.,** Bataljplaner till Karl XI:s och Karl XII:s histori. Med förklarande text af *B. Steckzén* och *N. Wimarson.* (29) s. + ... bataljplaner. Stor tv. fol. Sthlm, Generalstabens förlag. Pr. inb ... kr. Tr. i 145 numrerade exemplar.

645. **Munthe, Arn.,** Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. I: Åren 1643—1699. XIII + (1) s. + s. 281—771. Med 3 kartor i texten. Sthlm, Marinlitteraturföreningens förlag. Pr. 12 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 25.
Rec. i Vår flotta 1922, s. 63—64 af *T. Hagman;* i Hist. tidskr. 1922, s. 261—263 av *E. N[aumann].*

646. **Petrelli, T. J.,** Några ord om livrustkammarens och statens ... samlings inbördes förhållande.
Svensk tidskr. 1922, s. 502—515.

647. **Petri, G.,** Huvuddragen av äldre tiders svensk krigsorganisation.
Göteborgs försvar 1922, s. 88—89.

648. **Petri, G.,** Härens och flottans inbördes ställning i historisk belysning.
Forum 1922, s. 345—354.

649. **Petri, G.,** Utveckling och tradition i svensk härorganisation.
Vårt försvar. Allm. försvarsf. tidskr. 1922, s. 14—22.

650. **Stackell, L.,** En kapare på Östersjön under frihetstiden. Den svenske kaptenen Degenars framgångsrika men hastigt avslutade kaparbana i fransmännens tjänst.
Stockholmstidningen 1922, N:o 320 B, Söndagsbilaga (26/11).

651. **Stackell, L.,** Kalmare nyckel och Nya Sverige. 300-årsminnet av de första svenska Amerikafararna.
Stockholmstidningen 1922, N:o 313 B, Söndagsbilaga (19/11).

652. **Stenbock, R.,** Östgöta ryttare 1552—1617. XIII + 184 + 26 s. + ... pl. + 1 karta. Med 8 illustr. o. 2 kartskisser i texten. [Med 2 bilagor.] Sthlm, Fritze. Pr. 10 kr.

653. **Sörensson, P.,** Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation 1523—1680. 1—3.
1. Rusttjänsten regleras i proportion till inkomsterna. Kronans rätt ... das med kraft. Adelsfanans uppkomst. 2. Adelns minskade rusttjänst ... privilegierna av 1569. Karl IX:s försök till nyordnande av rusttjänsten. Adelsfanan organiseras. 3. Rusttjänsten enligt Gustav II Adolfs privilegier. Adelsfanans organisation genomföres. (1611—1680.)
Hist. Tidskr. 1922, s. 105—151, 214—244.

654. **Wikander, J. G.,** Översikt över Sveriges krig under 1700-talet. ... 50 i texten införda, numrerade kartskisser. 311 s. Sthlm, Militärlitteraturföreningens förlag. Pr. 6 kr.
Militärlitteraturföreningens förlag. 133.
Rec. i Svensk militär tidskr. 1922. Årg. 11, s. 365—368 af [C. O.] N...densva[n].

655. **Zetterberg, W.,** och **Uddgren, H. E.,** Kungl. Bohusläns regemente 1661—1920. Biografiska anteckningar om officerare och vederlikar. ... + 439 s. + 1 portr. Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 15 kr.

656. **Ågren, Sv.,** Karl XI:s indelningsverk för armén. Bidrag till dess historia åren 1679—1697. Akad. avh. XVI + 305 s. Uppsala, F... Pr. 3 kr.

Litteratur- och konsthistoria.

57. **Granberg, O.,** Ett och annat om bataljmålaren Lemke.
Nationalmusei årsbok 1922, s. 29—82. Med 10 fig.
Lemkes bataljmålningar på Drottningholm framställa Karl X Gustafs och Karl XI:s bataljer.

58. **Hahr, Aug.,** Vad Läckö slott kan dölja. Nya fynd och upptäckter. Början till en undersökning av slottets äldre byggnadshistoria.
Stockholmstidningen 1922, N:o 250 B, Söndagsbilaga (17/9).

59. **Henschen, Ingeg.,** Västerås domkyrkas gamla högaltare.
Västmanlands fornminnesf. årsskr. 1921. [H.] 11, s. 25—34. Med 8 fig.

60. **Josephson, Ragn.,** Stockholms slott. En stilstudie.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 49—95. Med 40 fig.

61. **Kyrkor,** Sveriges. Konsthistoriskt inventarium med stöd av K. Vitt.-hist.- o. ant.-akad. utgivet av *S. Curman* o. *J. Roosval.* Västergötland. Bd 1: H. 3—4. Kållands härad. Sydvästra delen. Bearbet. av *E. Fischer.* (1) s. + s. 329—549 + (5) s. + 1 bilaga. Med 173 fig. i texten. Sthlm, Gunnar Tisells tekniska förlag. Pr. 10 kr. häftet.

62. **Nordfelt, A.,** Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunkter.
Samlaren 1921 (tr. 1922). Ny följd. Årg. 2, s. 1—41.

63. **Olsson, P. A.,** Skånska herreborgar. Ur synpunkterna av de fortifikatoriska anordningarnas betydelse för arkitekturen. Akad. avh. [Uppsala.] 258 s. Med 75 fig. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 9 kr. 50 öre.

64. **Romdahl, A. L.,** Ett nytt arbete av Albert målare.
Fornvännen 1922, s. 157—163. Med 8 fig.

65. **Roosval, J.,** Orientaliska inslag i svensk unggotik. Bidrag till karakterisering av vår medeltidskonst.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 371—380. Med 10 fig.

66. **Sjöberg, Ragn.,** Konung Eriks visa. Snoilsky har fått uppslaget till sin dikt ur Fryxells Berättelser.
Svenska Dagbladet 1922, N:o 311, Söndagsbilaga (17/11).

67. **Thordeman, B.,** En österländsk kyrkotyp i Sverige?
Dikt och studie 1922. Minnesskrift utgiven av Estetiska föreningen i Uppsala, s. 148—158. Med 1 plansch och 3 fig. i texten.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

68. **Almquist, Joh. Ax.,** Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630. Med särskild hänsyn till den kamerala indelningen. D. 2: H. 3. VIII s. + s. 545—688. 3. Tabeller och bilagor. H. 4. VIII s. + s. 135—355. Sthlm. Pr. för båda häftena 10 kr.
Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. II: 6.

69. **Enghoff, K.,** Livförsäkringsaktiebolaget Nordstjernan 1871—1921. Minnesskrift tillägnad bolagets aktieägare. (1) + 331 s. + 1 portr. + 14 pl. Med många portr. o. tabeller i texten. Sthlm (tr. i Lund) 1921.

70. **Forssell, N.,** Det svenska häradet i historia och modern förvaltning.
Det nya Sverige 1922. Årg. 16, s. 312—319.

671. **Gyllensvärd, Vilh.,** Från processen om äganderätten till del av tomten n:o 64 å Drottningholmsmalmen. De tre sista skrifterna i ... In- och utgivna. VIII + 50 s. Sthlm.

672. **Hallendorff, C.,** Svenska handelsbanken 1871—1921. En minnesskrift på styrelsens uppdrag utarbetad. 213 s. + siffertabeller o. grafiska framställningar uppgjorda å bankens statistiska avdelning. Sthlm 1921.

673. **Heckscher, Eli F.,** Betydelsen av vår historiska brukspolitik.
Heckscher, Eli F., Ekonomi och historia, s. 129—163.

674. **Heckscher, Eli F.,** Ekonomi och historia. 344 + (1) s. Sthlm, Bonnier. Pr. 9 kr. 50 öre.
Rec. i Dagens Nyheter 1922, N:o 267 (4/10) af *Sv. Brisman.*

675. **Heckscher, Eli F.,** De europeiska staternas finanser på Karl XII:s tid. Föredrag på Karolinska förbundets årsmöte den 29 november 19..
Karolinska förbundets årsbok 1921 (tr. 1922), s. 56—82. Äfven i *Heckscher, Eli F.,* Ekonomi och historia, s. 98—128.

676. **Heckscher, Eli F.,** Naturahushållning.
Heckscher, Eli F., Ekonomi och historia, s. 82—97.

677. **Heckscher, Eli F.,** Lärdomar av 1800-talets svenska handelspolitik.
Heckscher, Eli F., Ekonomi och historia, s. 256—263.

678. **Heckscher, Eli F.,** De ekonomiska omvälvningarna för hundra år sedan och i våra dagar.
Svenska kalendern 1923 (tr. 1922), s. 257—264.

679. **Herlitz, N.,** Ur den svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia 1—5. [Med 1 bilaga.]
Svenska stadsförbundets tidskr. 1922. Årg. 14, s. 263—283.

679 1/2. **Herlitz, N.,** Tolag och tullhusbyggnad. Några synpunkter.
Statsvetenskaplig tidskr. 1922, Årg. 25, s. 385—400.

680. **Holmbäck, Å.,** Om Lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling. 95 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Nordiska bokh. Pr. 1 kr. ..
Statens offentliga utredningar 1922: 10. Socialdepartementet.

681. **Kihlberg, Leif,** Den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem intill 1905 års totala ministerskifte. Akad. avh. ... 670 + LI + (3) s. bilagor. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 12 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1922, N:o 223 (21/8) af [*O. v. Zweigbergk*]; Svenska Dagbladet 1922, N:o 221 (19/8) af *Hj. Haralds;* i Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 509—514 af *G. Andrén.*

682. **Landskabslove,** Danmarks gamle, med Kirkelovene. Med understøttelse af Carlsbergfondet udgivet af det Danske Sprog- og Litteraturselskab ved *Johs. Bröndum Nielsen.* H. 1—2. Skånske lov. ... IV + (1) + 256 s. Khvn, Gyldendalske bogh. 1920, 21.

683. **M[almgren], R[ob.],** Begreppet förtroendeämbetsmän.
Statsvetenskaplig tidskr. 1922. Årg. 25, s. 133—137.

684. **Malmgren, Rob.,** Föredragande i tillförordnad regering.
Statsvetenskaplig tidskr. 1922. Årg. 25, s. 77—89.

685. **Myrberg, Isr.,** Bidrag till tjänstackordens historia i vårt land.
Från svenska statsförvaltningen 1922. Årg. 13, s. 44—49. 67—... —87.

686. **Nothin, Torst.,** Förhållandet mellan staten och stadskommunerna ... hänsyn till de senares särskilda skyldigheter och rättigheter. ...

vid svenska stadsförbundets kongress i Norrköping den 2 september 1921.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1921. Årg. 13, s. 393—406.

86½. **Nothin, Torst.,** Städernas särskilda skyldigheter och rättigheter i förhållande till staten. Förberedande undersökning på offentligt uppuppdrag verkställd. 246 s. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.

87. **Sjöros, Br.,** Ytterligare om Äldre västgötalagen. Ett genmäle.
Arkiv för nordisk filologi 1922. N. F. Bd 34, s. 162—175.

88. **Skoglund, Har.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena. 5. Värmlands län. På grund av nådigt bemyndigande enligt kungl. kammarkollegii uppdrag utarbetad. XLVII + 692 s. 4:o. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 10 kr.
Ecklesiastikdepartementet.
Statens offentliga utredningar 1922: 27.

89. **Staël von Holstein, L.,** Grundlag och näringsfrihet.
Det nya Sverige 1922. Årg. 16, s. 118—124.

90. **Sundberg, H. G. F.,** Städernas privilegier och § 114 regeringsformen.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1922. Årg. 14, s. 130—145.

90½. **Sundberg, H. G. F.,** Tolagsrätt och tullhusbyggnadsskyldighet. Utredning angående den Stockholms stad åliggande skyldigheten upplåta lokaler för tulländamål ävensom därmed sammanhängande spörsmål rörande den till vissa städer utgående tolagsersättningen. Verkställd inom stadskansliet.
Stockholms stadsfullmäktiges handlingar 1921. D. 5. Bihang till stadskollegiets utlåt. och memorial. Bd 2. 133 s. 4:o. Arbetet även utgivet som särtryck 1922.

91. **Varenius, O.,** Några randanmärkningar till 1809 års regeringsform. Med anledning av prof R. Malmgrens grundlagsedition. 1.
Svensk juristtidning 1922. Årg. 7, s. 309—323.

92. **Vegelow, Ferd.,** Den svenska talmansinstitutionen. Akad. afh. [Göteborg.] 243 s. Lund, Lindstedts universitets-bokh. 1921. Pr. 7 kr.

93. **Wedberg, Birg.,** Konungens högsta domstol 1789—1809. XIV + (1) + 499 + (1) s. + 25 portr. + 3 pl. + 3 facs. tr. [Med 6 bilagor.] Sthlm, Norstedt. Pr. 20 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1922, N:o 316 (22/11) af *Tor Berg*.

94. **Wedberg, Birg.,** Om nåd och lejd under konungens högsta domstols Gustavianska skede. 45 s. Sthlm, Fritze. Pr. 1 kr. 50 öre.
Rec. i Svensk juristtidning 1922. Årg. 7, s. 261—262 af *B. Ekeberg*.

95. **Wedberg, Birg.,** Till rättegångsbalken. Några anteckningar ur högsta domstolens gustavianska protokoll.
Svensk juristtidning 1922. Årg. 7, s. 22—34, 167—183.

Bibliografi.

96. **Aberstén, S.,** Bibliographia Gothoburgensis. Systematisk förteckning över skrifter rörande Göteborg utkomna t. o. m. år 1920 jämte alfabetiskt register. På uppdrag av jubileumsutställningen utarbetad. XII + 397 s. + 1 facs. tr. Göteborg, Medens bokh. Pr. 14 kr.

97. **Boëthius, B.,** Gårdhistorisk forskning. 1—2.
Aftonbladet 1922, N:o 344 (20/12), 348 (26/12).
1. Inledande anmärkningar.
2. Den gårdhistoriska forskningens källor.

698. **Boëthius, B.,** Riksarkivets Livonica-serie under 1600- och 1700-ta...
Meddelanden från svenska riksarkivet 1922. Ny följd. 1: 51—53. s. ... 186.

699. **Bring, S. E.,** Carolina Rediviva.
Ord och bild 1921. Årg. 30, s. 513—527. Med 12 illustr.

700. **Bring, S. E.,** »Uppsala universitetsbibliotek 300 år».
Stockholmstidningen 1921, N:o 174 B, Söndagsbilaga (3/7).

701. **[Brulin, H.],** Innehållsöversikt till Historisk tidskrift utgiven av Sv... historiska föreningen. Årg. 1911—1920. 65 + (1) s. Sthlm. Pr. ... 50 öre.

702. **Carlquist, G.,** Visingsborgsboktryckaren Johan Kankels kalend... teckningar.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1922. Årg. 9, s. 101—10...

703. **Carlsson, Gottfr.,** Mäster Beros af Lödöse bibliotek.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1922. Årg. 9. s. 129—1...

704. **Cederberg, A. R.,** De la Gardieska samlingarna återbördade ... Dorpat.
Svenska Dagbladet 1922, N:o 4 (5/1).

705. **Cederberg, A. R.,** Ülevaade Põhjamaade ajaloolise kirjanduse k... aastail 1914—1921. [Öfversikt af den nordiska historiska littera... under åren 1914—1921.]
Ajalooline Ajakiri 1922, s. 74—79.

706. **Colliander, E.,** Upsala universitetsbiblioteks 300-årsjubilium. G... II Adolf grundade biblioteket 7 juli 1621. Några erinringar till ... nesdagen.
Upsala Nya Tidning 1921, N:o 7830 (6/7).

707. **Enblom, Walfr.,** Två ögonvittnen om Tidöarkivet på 1700-talet.
Hist. tidskr. 1922, s. 316—318.

708. **Fischer, E.,** Bokbandets historia. 80 s. + 43 pl. s. Sthlm, Nor... Pr. inb. 11 kr. 50 öre.
Sverige, s. 59—72.

709. **Fridlund, O.,** Växjö stift- och gymnasiebibliotek. Föredrag vid b... liotekskursen i Växjö 1921.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Å... bok 1922, s. 75—104. Med 4 illustr.

710. **Haapanen, Toivo,** Verzeichnis der mittelalterlischen Handschriftenfra... mente in der Universitätsbibliothek zu Helsingfors. D. 1. Miss... XXXVI + 215 + (1) s. Helsingfors.
Helsingfors universitetsbiblioteks skrifter. 4.

711. **Herlitz, N.,** Stadshistorisk revy 1920—1921.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1922. Årg. 14, s. 79—85, 14... 198—205.

712. **Herlitz, N.,** Stadshistoriska institutets verksamhet.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1922. Årg. 14, s. 444—447.

713. **Jacobowsky, C. V.,** Böcker om Bohuslän. En översikt. 30 ... Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.

714. **Kolsrud, S.,** Nokre ord um gardsarkiv. 1—4.
Heimen 1922. Bd 1, s. 13—17, 53—57.

715. **Krig,** Sveriges, åren 1611—1648. Viktiga studieresultat vid gene... stabens forskningar. Arkivstudier i Finland, Estland och Lettland. — En intressant ritt på Karl XII:s härväg i Livland.

Svenska Dagbladet 1922, N:o 288 (25/10); Mot uppgifterna i denna uppsats opponerade sig *Arn. Munthe.* Svenska Dagbladet 1922, N:o 293 (30/10); major *C. Bennedich* bemöter kommendörkapten *Arn. Munthe.* Svenska Dagbladet 1922, N:o 299 A (5/11);
En slutreplik från kommendörkapten *Arn. Munthe.* Svenska Dagbladet 1922, N:o 307 (30/11).

16. **Leijonhufvud, K. K:son,** De äldre regements- och kompaniarkiven vid de indelta regementena.
Svensk militär tidskr. 1922. Årg. 11, s. 309—316.

17. **Mellander, K.,** Västgötalitteraturen.
Biblioteksbladet 1921, s. 201—218.

18. **Nygren, E.,** Våra kyrkoarkiv. 1—5.
Tidskr. för det svenska folkbildningsarbetet 1922. Årg. 10, s. 15—36.

19. **Petersson, K.,** Sverige i engelsk historieskrivning.
Forum 1922, s. 476—487.

20. **Rosengren, Hild.,** Svensk lokalhistorisk forskning. En blick på källor och litteratur.
Biblioteksbladet 1922, s. 201—209.

21. **Samzelius, J. L:son,** »Upsala universitetsbibliotek trehundra år».
Upsala 1921, N:o 151 (6/7).

22. **Schück, H.,** Två boktryckare och bokbindare från boktryckarkonstens första årtionde i Sverige.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1922. Årg. 9, s. 1—3.

23. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1921. 40 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1922. 150 separatexemplar, därav 100 för bokhandeln. Pr. 2 kr.

24. **[Stenbock, C. M.],** Till Linköpings stiftsbiblioteks historia. 1. Bokbeståndet åren 1600—1634.
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. D. 2 (1921), s. 79—121. Med 1 portr.

25. **Uggla, Arv. Hj.,** Ett 300-årsjubilium i Uppsala. Universitetsbiblioteket ingår i dag i sitt fjärde sekel.
Aftonbladet 1921, N:o 178 (7/7).

— — — —

Topografi.

26. **Albertson, N.,** Till Öttums kyrkas femtioårsfest.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1922. Årg. 17, s. 50—56. Med 4 illustr.

27. **Andersson, Th.,** Bullarbygdens avfolkning. 112 s. Med 2 kartor o. 22 illustr. i texten. Uddevalla (tr. i Sthlm), I. F. Hallmans bokh. Pr. 5 kr.

28. **Aspling, E., Gralén, J. & Lindén, Hj.,** Närke. Läsebok för skola och hem. 404 s. + 1 karta o. många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Göteborg), J. A. Lindblads förlag. Pr. inb. 14 kr.

29. **Aurelius, B.,** Den gamla stiftsstaden vid Stångån. 27 s. Med flera illustr. i texten. Linköping, Förf. Pr. 3 kr. 50 öre.

30. **Beckett, Fr.,** Uraniborg og Stjærneborg. Tegninger af *Charles Christensen.* Ved Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker. [Titeln

även på engelska.] (4)+43 s.+9 pl. Med 31 fig. i texten. Fol. K... & London 1921.
S. 35—43 innehåller ett sammandrag av innehållet på engelska.

731. **Beckman, K.,** Medeltidshus i Linköping.
Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1922, s. 62—77. Med 6 fig.

732. **Beckman, Nat.,** Några orter på den gamla dansk-svenska gränsen. I—.
Namn och bygd 1922. Årg. 10, s. 5—12.

733. **Bengtsson, Arv.,** Porjus. Ett modernt blad ur Lapplands historia.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1922. Årg. 9, s. 40—54. Med 7 illustr.

734. **Bergman, C. J.,** Visby. Korta anteckningar om stadens topografi, historia, statistik, fornlämningar och nejder. Ny översedd uppl. Utg. av *O. V. Wennersten.* (5)+79 s. Visby 1921. Pr. 1 kr. 50 öre.

735. **Bolin, G.,** Sveriges holme — Vikingatidens svenska flottstation?
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 134—141. Med 1 pl.

736. **Bolin, G.,** Kvartersindelning och tomtnumrering i gamla Stockholm.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 1—28. Med 3 fig.

737. **Bring, S. E.,** Göta kanals historia. På uppdrag av direktionen över Göta kanalverk utarbetad. D. 1: 1. (2)+134+XI s.+1 portr. Med ... portr. o. illustr. i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 6 kr.

738. **Bring, S. E.,** Kanalförslaget Göteborg—Alingsås. Ett bidrag till Trollhätte kanals historia.
Hyllningsskrift till F. Vilh. Hansen, s. 252—267. Med 1 karta i texten.

739. **Broman, Ol. Joh.,** Glysisvallur. Utgifven af Gestrike—Helsinge nation i Uppsala. H. 14. D. 1: 5. S. 321—400. Uppsala 1921. Pr. 1 kr. 75 öre häftet.

740. **Brunskog, Mart.,** Till 150-årsminnet av Eskilstuna fristads inrättande 1771 16/4 1921. På uppdrag av Eskilstuna fabriksförening. ... Med många portr. o. illustr. 4:o. Eskilstuna 1921.

741. **Bucht, G.,** Hernösands grundläggning. (22) s. Härnösand.
Separattryck ur Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921.

742. **Börjeson, J.,** Hammarön och Hammaröborna. 496+VI s. Karlstad, Herman Anderssons bokh. 1921. Pr. 18 kr.

743. **Carlgren, Wilh.,** Några ord om Härnösands stad och bygd i gången tid.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1922, s. 63—81.

744. **Collander, C.,** Östra Torsås. En förvånansvärt stor uppläsning om en liten socken i Småland. Föredrag hållet å Frimurarehotellet i Malmö den 8 okt. 1921 samt vid Smålandsgillets i Malmö första gillesstämma. 63 s. Växjö 1921. Pr. 1 kr. 50 öre.

745. **Dahlberg, E.,** Suecia antiqua et hodierna. Denuo ediderunt. P. 1—30. Tv. fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand 1921, 22. Pr. 5 kr. häftet.
Denna uppl. är utg. av *E. Vennberg.*

746. **De Brun, Fr.,** Holmiana et alia Bd 1: [H.] 1—3, 2: [H.] 1. 323+ +76 s. Fol.
Detta arbete är duplicerat med skrifmaskin i 50 exemplar. (Sthlm, Skrivbyrån Duplic 1922, 23.)

747. **De Brun, Fr.,** Vinstugor och värdshus i Stockholm i början av 1600-talet.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 29—48. Med 6 fig.

18. **Drake, Haq.,** En Härjedalsbeskrivning 1737. Utg. af *N. Ahnlund.*
Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921, s. 67—86.

19. **Ekman, Gust.,** Ur Storforsverkens historia. Anteckningar. 615 s. Med flera portr. och illustr. i texten. 4:o. Göteborg, Förf. 1921. Pr. inb. 45 kr.

0. **Elert, Jos.,** Ur Gotlands militära häfder. Anteckningar från 1600-, 1700- och 1800-talet ur hittills föga kända och använda källor. 86 s. Visby, J. Ridelius. Pr. 1 kr. 50 öre.

1. **Enblom, Walfr.,** Historiska gods i storstadens våld. Gårdar och slott kring Stockholm, som slukas af den växande huvudstaden.
Stockholmstidningen 1922, N:o 69 B, Söndagsbilaga (12/3).

2. **Enblom, Walfr.,** Om tillkomsten av Gripenbergs gods och slott.
Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1922. H. 6, s. 92—100. Med 3 illustr.

3. **Engström, Th.,** Öland dess historia, land och folk. 2:a genomsedda och tillökade upplagan. 334 s. Med flera illustr. i texten. Kalmar, Appeltoffts bokh. Pr. 6 kr. 50 öre.

4. [**Falck, Alb. E.**], Karl IX:s ståtliga renässansslott. En orientering i Nyköpingshus efter gamla urkunder och med ledning av de nu pågående utgrävningarna. Af *Albrekt Präntare.*
Stockholmstidningen 1922, N:o 257 B, Söndagsbilaga (24/9).

5. [**Falk, E.**], Några anteckningar om Ludvika bruks ägare. 15 s. Med flera portr. o. illustr. i texten. Fol. Sthlm. Tr. i 200 exemplar.

6. **Forsslund, K. E.,** Med Dalälven från källorna till havet. D. 1. Öster-Dalälven. Bok 7—9. Med många illustr. 4:o. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. 7 kr. 50 öre boken.
1: 7. Boda och Bingsjö. 1: 8. Rättvik. 1: 9. Leksand.
Hela D. 1. Öster-Dalälven rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 577—582 af *E. Klein:* Bok 7—9 rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 330 (6/12) af *E. Klein.*

7. **Fredberg, C. R. A.,** Skansen Lejonet. En populär framställning.
Göteborgs försvar 1922, s. 46—51. Med 1 illustr.

8. **Fröding, H.,** Berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden. (4) + 394 s. + 11 portr. Göteborg, Medéns bokh. Pr. 10 kr.

9. **Fröding, H.,** Björnbergska upploppet.
Fröding, H., Berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden, s. 324—334 + 1 portr.

0. **Granberg, O.,** När Per Brahe byggde Bogesunds slott. Ett besök på det stora godset för 250 år sedan.
Stockholmstidningen 1922, N:o 243 B, Söndagsbilaga (10/9).

1. **Hage, Ber.,** Stora Skedvi kyrka.
Julbok för Västerås stift 1922. Årg 17, s. 130—138. Med 4 illustr.

2. **Hammarlund, Hen.,** Båstad och Bjärebygden. Några bidrag till dessa trakters historia. Badorterna Båstad, Malen, Torekow och Skälderviken. Med 18 illustrationer. 140 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 2 kr. 50 öre.

3. **Hamnström, M.,** Ångermanlands och Medelpads gränser i forna tider.
Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921, s. 1—7; 1922, s. 1—8.

4. **Haugard, J.,** Om Vättern och norra Vättersbygden. Natur- och kulturhistorisk beskrivning. 336 s. Med många illustr. o. portr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 7 kr.

765. **Helgesson, And.,** Stehags kyrka. Några medeltidsminnen. Samtliga fotogr., med undantag av tre, av Gustaf Cederberg.
Lunds stifts julbok 1922. Årg. 14, s. 67—93. Med 24 illustr.

766. **Heurlin, Ed.,** Minnen från gångna tider. 25 blad ur Stockholms byggnadshistoria. Teckningar och text. 160+(1) s. Tv. 4:o. Sthlm, Hasse Tullberg 1921. Pr. 200 kr.

767. **Holenius, Zakar.,** De Dalecarlia. Översättning av *Severin Solders* [Akad. afh. Uppsala 1722.]
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1922. Årg. 2, s. 2—17.

768. **Hülphers, Abrah. Abr:s son,** Samlingar til en beskrifning öfver Norrland. Saml. 5: Bd 3. Om Lappmarken. Utgiven av *G. Kallstenius.* 227+24+34 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 20 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 332 (8/12) af *K. B. Wiklund.*

769. **Hyltén-Cavallius, G. O.,** Wärend och wirdarne. Ett försök i svensk ethnologi. 2:a uppl. Utg. af *C. W. v. Sydow.* D. 2. (7)+340+LII s. Med några illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.
Ett ordagrant aftryck af den 1868 utgifna originalupplagan.

770. **Jirlow, R.,** Ur Sävar herrgårds historia.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1920, s. 17—21. Med 5 illustr.

771. **Jonson, Per Abr.,** Anteckningar ur Falu gruvas och Falu kopparverks historia under det 19:de seklet.
Jernkontorets annaler 1922. Årg. 106, s. 279—314. Med 18 fig.

772. **Josephson, R.,** Den nya stadsbilden från Tessins slott till Östbergs stadshus.
Svenska turistföreningens årsskr. 1922, s. 133—154. Med 19 fig.

773. **Julin, Anna-Stina,** Färgaregården vid Barnängen.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 100—133. Med 23 fig.

774. **Jungner, H.,** Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria. Akad. avh. VIII+416+(2) s.+4 kartor. Med 62 fig. Uppsala, Förf. Pr. 10 kr.

775. **Karlfeldt, L.,** Nordmaling och Hörnefors.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts årsbok 1922. Årg. 9, s. 55—65. Med 6 illustr.

776. **Kjellberg, C. M.,** Norrtälje stad 1622—1922. Dess historiska utveckling. (3)+193+(9) s.+31 pl.s. Med flera illustr. i texten. 4:o. Norrtälje, Norrtelje tidning. Pr. 20 kr.

777. **Kleen, W.,** Göteborg under världskriget i början av 1800-talet.
Göteborgs försvar 1922, s. 13—20.

778. **Klein, E.,** Gamla vattenvägar från Östersjön till Mälaren.
Svenska turistföreningens årsskr. 1922, s. 39—71. Med 28 fig.

779. **Lagerberg, Carl,** Göteborg under 300 år. Jubileumsupplaga. Omkring 500 bilder. H. 1—20. 162 s. Tv. fol. Göteborg, Medéns bokh. 1921, 22. Pr. 1 kr. häftet.

780. **Larsson, Ludv.,** Växjö gamla lärdomskvarter.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 5—74. Med 9 illustr.

781. **Lewenhaupt, Eug.,** Säbylund genom seklerna. 11 s. Med 2 illustr. Örebro.
66 separattryck ur Örebro Dagblads julnummer 1921.

782. **Ling, M.,** Från Jämtlands medeltid. 111 + (1) s. Östersund, Östersunds-Postens tr. 1921. Pr. 2 kr. 75 öre.

83. **Lundskog, Joh.,** Fässbergs socken och Mölndals kvarnby under gångna tider. Minnesskrift. 173 s. Med många illustr. i texten. Göteborg, Medéns bokh. 1921. Pr. 10 kr.

84. **Lüsch, Fr.,** Lysekils kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1922. Årg. 12, s. 72—86. Med 6 fig.

85. **Löw, G.,** Stora Mällösa i äldre tider. En bygdeskildring. D. 1: H. 1—3. VI + (1) + 277 + (4) s. släkttaflor + (3) s. Sthlm (tr. i Strängnäs), Björck & Börjesson. Pr. 8 kr. Tr. i 200 exemplar.

86. **M[annerfelt], M.,** Två märkvärdiga äldre Göteborgs-kartor.
Göteborgs försvar 1922, s. 41—45. Med 3 kartor.

87. **Mannerfelt, O.,** Sjuhäradsbygden före år 1622 och Borås stad 1622—1865. Studier och bidrag utgivna med anledning av Borås stads trehundraårs jubileum den 25 maj 1922. 65 + (2) s. + 1 portr. o. 4 pl. sid. Borås, Förf. Pr. 3 kr.

88. **Melin, Ragn.,** Viskadalen. En geografisk studie. Akad. avh. [Uppsala.] 135 s. + 1 karta. Med flera fig. i texten. Borås (tr. i Sthlm), Bergströms bokh. Pr. 6 kr. 50 öre.

89. **Mo** kyrka. Med anledning af dess hundraårsjubileum. *Norgren, N.*, Gamla kyrkan. — *Norbeck, O.*, Nya kyrkan.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1922, s. 142—151. Med 5 fig.

90. **Modin, E.,** Sollefteå kyrka. Några anteckningar. 19 s. Med 5 illustr. i texten. Sollefteå 1921. Pr. 1 kr.

91. **Möller, Th.,** Sköldinge kyrka och dess restaurering.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1922. Årg. 19, s. 50—58. Med 3 illustr.

92. **Nerman, B.,** Sagotraditioner om det forntida Stockholm.
Svenska turistföreningens årsskr. 1922, s. 72—89. Med 4 fig.

93. **Nerman, B.,** Det forntida Stockholm. 51 s. Med 20 fig. Sthlm, Victor Pettersons bokindustri a.b. Pr. 3 kr. 50 öre.
Föreningen för svensk kulturhistoria. Böcker. N:o 3.

94. **Osbeck, Pehr,** Utkast till beskrifning öfver Laholms prosteri. 1796. Utgiven av *B. Möller*. 432 + (2) s. + 1 vikt bilaga. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 7 kr. 50 öre.
Svenska bygder i äldre beskrivningar. Med anmärkningar och register utgivna av *J. Sahlgren*. Halland. 1.

95. **Petersson, Emil,** Blekinge. Läsebok för skola och hem. 341 + (2) s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblad. Pr. 9 kr.
Hembygdsböckerna.

96. **Ramm, A.,** Nässjö-boken. [H.] 1. (2) + 69 + (1) s. Med 3 kartor o. 6 illustr. i texten. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. 80 öre.

97. **Rhyzelius, Andreas Olavi,** Om Linköping. Texten efter cod. Linc. G. 34. (Texten är utgiven av *C. M. Stenbock*, noterna äro författade av *K. Beckman*.)
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. D. 2 (1921), s. 23—78. Med 1 portr. o. 1 karta + 1 illustr. i texten.

98. **Rietz, Ax. G.,** Värmdö minne.
Julhälsningar till församlingarna i Ärkestiftet 1922, s. 92—100. Med 6 fig.

99. **Ringborg, Edv.,** Kvarnarne i Norrköpings ström. 90 s. Med 2 kartor o. 4 illustr. i texten. 4:o. Norrköping 1921.

800. **Ringborg, Edv.,** Till Norrköpingskrönikan. D. 4. 295+(12) s. Med flera illustr. och kartor i texten. 5: Bidrag till Norrköpingsindustriens historia. Anteckningar. D. 1. 290 s. 4:o. Norrköping, Alfred Lundbergs bokh. 1921, 22. Pr. 30 kr. delen. Tr. i 500 exemplar.

801. **Roos, G.,** Tal vid gotländska möten och fester. (1) + 88 s. Visby. Norrbys bokh. Pr. 2 kr.

802. **Rosén, G.,** Tillståndet i Västerbotten år 1809. Utdrag ur bondeståndets protokoll.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1920, s. —69.

803. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 3. Omarbetad och tillökad. (1) + 247 + (1) s. + 32 pl.sidor. Västervik, Ekblad & C:o. Pr. 6 kr.

804. **Schück, H.,** Ett blad ur Uppsalas krönika.
Schück, H., Kulturhistoriska skizzer, s. 92—108.

805. **Schück, H.,** Stockholm på Bellmans tid.
Schück, H., Kulturhistoriska skizzer, s. 168—192.

806. **Selinus, O.,** Pitebygdens kyrkor.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts jubel. 1922. Årg. 9, s. 78—90. Med 8 illustr.

807. **Selinus, O.,** Piteå socken. En historik. 1.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts jubel. 1922. Årg. 9, s. 66—77. Med 6 illustr.

808. **Silfverstolpe, Gunnar M.,** David Klöker Ehrenstrahls relation om slottsbranden.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1922, s. 96—99. Med 1 fig.

809. **Silfverstolpe, Gunnar M.,** Residens och lustslott.
Svenska turistföreningens årsskr. 1922, s. 108—132. Med 22 fig.

810. **Silfverstolpe, Gunnar M.,** Hedvig Eleonoras Strömsholm. En översikt.
Västmanlands fornminnesf. årsskr. 1921. [H] 11, s. 5—23. Med illustr., 1 bilaga o. 1 karta i texten.

811. **Simonsson, I.,** Det gamla Stockholm.
Svenska turistföreningens årsskr. 1922, s. 90—107. Med 20 fig.

812. **Sjöstrand, Hj.,** Gamla gårdar i Jönköpings län. Skildringar. 7 + (1) s. + 1 pl. Med 17 illustr. i texten. Jönköping, Nordströmska bokh. Pr. 3 kr.
Följande gårdar: Åbonäs, Rödjenäs, Trollebo, Hinsekind, Tenhult, ... gård, Bodanäs säteri, Salshult, Lyckås, Östanå, Ramsjöholm, Vretaholm, Riddersberg.

813. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. Ny följd. 24—31. H. 24. Uppland. 2. S. 33—64. — 25, 26, 27. Skåne. 4—. S. 97—192. — 28, 29. Västergötland. 5, 6. S. 129—204 + (1). — 30. Östergötland. 7. S. 129—160. — 31. Nerike. 3. S. 65—96. Med illustr. i texten. 4:o. Sthlm, Lundquist, 1921, 22. Pr. 7 kr. 50 häftet.
H. 24: Almare-Stäket och Haga af *E. Malmberg;* 25. Bjersjöholm, Ousbyholm af *G. Upmark;* 26. Södra Lindved, Kulla-Gunnarstorp och Sinclairsholm af *G. Upmark;* 27. Sinclairsholm, Sörbytorp, Herrevadskloster och Toppeladugård af *G. Upmark;* 28. Säby, Borrud och Blombacka af *Sv. H. Wranér;* 29. Blombacka och Sätenäs af *Sv. H. Wranér;* ...berg och Frännestad af *G. Upmark;* 30. Linköpings slott och Vadstena af *Aug. Hahr;* 31. Hjälmarsberg af *G. Upmark;* Norrtorp, Sund och ... af *E. Malmberg.*

14. **Steckzén, Birg.,** Umeå stads historia 1588—1888. (3) + 487 + (1) s. Med flera illustr. i texten. [Med 3 bilagor.] Sthlm (tr. i Umeå), Nord. bokh. Pr. 10 kr.

15. **Stockholmsbilder** från fem århundraden 1523—1923. D. 2. Bilder. H. 1. Vasatiden 1523—1654. 32 s. Fol. Sthlm (tr. i Uppsala), Gunnar Tisells tekniska förlag. Pr. 6 kr. häftet.

16. **Städer,** Sveriges. H. 46—51. Bd 17: Kopparbergs och Gävleborgs län. H. 2—3. S. 33—96. 18: Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län. H. 1—4. 128 s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt.

Säter av *A. Ulrich.* — Hedemora av *K. Trotzig.* — Gävle av *A. Björk.* — Hudiksvall av *Sv. Brun.* — Härnösand av *Gottfr. Kallstenius.* — Sundsvall av *N. A. Flodén.* — Örnsköldsvik av *O. A. Perman.* — Östersund av *S. J. Kardell.* — Umeå av *Ferd. Læstadius.* — Skellefteå av *O. A. Perman.* — Luleå av *H. Wennerström.* — Piteå av *K. B. Steckzén.*

17. **Swahn, Wald.,** Haga från tjusarkonungens tid till våra dagar. (2)+ 88 s. Med många illustr. i texten. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.

18. **Sverige.** Geografisk. topografisk. statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *O. Sjögren.* Med många illustr. och planer. H. 93—95 (6: 13—15). S. 641—768. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr.

19. **Söderblom, Nath.,** Bjuråker.

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1922, s. 130—134. Med 3 illustr.

20. **Söderström, G.,** Helgums kyrka. En historik.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1922, s. 126—145. Med 3 illustr.

21. **Trotzig, K.,** Hedemora sockens ortnamn. Såsom minnesmärken till socknens odlingshistoria.

Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1922. Årg. 2, s. 50—64.

22. **Tunberg, Sv.,** Stora Kopparbergs historia. [D.] 1. Förberedande undersökningar. 194 + (3) s. + 39 illustr., portr. o. kartor. 4:o. Falun (tr. i Uppsala), Stora Kopparbergets aktiebolags förl. Pr. 39 kr.

23. **Törner, P. W.,** Strö kyrka, restaurerad 1921.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1922. Årg. 17, s. 38—49. Med 3 illustr.

24. **Upmark, G.,** Skansen på Karl den XIII:s tid.

Fataburen 1922, s. 1—8. Med 3 fig.

825. **Virdestam, Gotth.,** Hur Stenbrohults första kyrka kom till. En sägenhistorisk studie.

Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 144—158.

826. **Walleensten, I. P.,** Huru Danderyds kyrka fick läktare, orgel och urverk. Berättat i Danderyds Antiqvitetsbok. Meddelat av *And. Hagardt.*

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1922, s. 71—76. Med 2 illustr.

827. **Wallenstråle, M. G.,** Berättelse om Calmar Stad och Slott med Dess omliggande Negder: om Öland och Dess slott Borgholm til Hans Majestät Konung Gustaf IV Adolph, i underdånighet öfverlemnad vid Dess höga Ankomst till Orten den 10 Juli 1793. Utgifven af *E. Hilldoff.*

Sancte Christophers gilles chroenica 1922, s. 3—34.

828. **Zernander, Alb.,** Alster från äldre och nyare tid. Minnen, anteckningar och samlingar. 302 + (1) s. Med flera illustr. o. 4 släkttaflor i texten. Furulid, Ulvsby (tr. i Kristinehamn), Förf. Pr. 5 kr 50 öre.

829. **Öman, A.,** Några sägner och uppgifter om Undenäs kyrkor.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1922. Årg. 17, s. 63—74. Med 6 illustr.

830. **Holt, J. A.,** Characteristics of the early swedish settlers in Minnesota.
Year-book of the Swedish historical society of America 1921—1922. T. 7, s. 7—23.

831. **Stephenson, G. M.,** Some footnotes to the history of swedish immigration from about 1855 to about 1865.
Year-book of the Swedish historical society of America 1921—1922. T. 7, s. 33—52.

Kulturhistoria.

832. **Arcadius, C. O.,** Anteckningar ur Växjö allmänna läroverks historia 1724—1807. Efter författarens död utg. av *Gustaf Ernst.* (1) + 18 s. 4:o. Växjö, Axel Quidings bokh. Pr. 1 kr. 50 öre.
Bilaga till Redogörelse för högre allm. läroverket i Växjö 1921—1922.

833. **Arvshandling,** En medeltida. Ur Cod. Linc. H. 47 (Benz. XXXIX).
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. [D.] 3, s. 32—39. Med släkttaflor i texten.

834. **Bagge, P.,** Minnen från Skara skola på 1860-talet. [H. 1.] 48 s. H. 2. 46 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 75 öre häftet.
Skrifter utgivna av Pedagogiska sällskapet i Stockholm.
Rec. i Stockholmstidningen 1922, N:o 271 B, Söndagsbilaga (8/10) af Jérôme Coignard [*Carl Hjalmar Lundgren.*]

835. **Bagge, P.,** Minnen från Uppsala katedralskola läsåren 1874—1875 ävensom från studentmötet i Uppsala 1875. 72 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.
Skrifter utgivna av Pedagogiska sällskapet i Stockholm.

836. **Bannbers, Ola,** Något om myrjärnshandtering i övre Västerdalarna samt Särna.
Jernkontorets annaler 1922. Årg. 106. Tekniska diskussionsmötet i Jernkontoret den 31 maj 1922, s. 75—90. Med 9 fig.

837. **Beijer, Agne,** Karl XII:s teater i Kungshuset och dess tillkomsthistoria.
Nationalmusei årsbok 1922, s. 1—28. Med 8 fig.

838. **Betänkande,** Skolkommissionens. [D.] 2. Historiska översikter och särskilda utredningar. 309 s. 4:o. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 6 kr.
Innehåller bl. a.: *R. Fåhræus,* Läroverksreformernas historia i Sverige sedan förra århundradets början; *A. Åström,* Privatskoleväsendets, särskilt flickskolornas, yttre utveckling sedan början av 1800-talet; *N. O. Ekström,* Om den kommunala mellanskolans tillkomst, organisation och verksamhet; *E. Staaff* och *Gerda Martin,* De moderna språkens ställning i svenska skolundervisning.

839. **Boëthius, Gösta,** Ett blad ur bergshanteringens historia. Gruvdriften i Als socken i Dalarna.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1921. Årg. 1, s. 98—111.

40. **Boëthius, Gösta,** Dalarnas samfärdsmedel från äldsta tider intill våra dagar.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1922. Årg. 2, s. 100—128. Med 2 illustr. i texten.

41. **Celander, Hild.,** Spår av forntida fruktbarhetskult i bohuslänsk folksed. Ett bidrag till Frökultens utvecklingshistoria.
Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskr. 1921 (tr. 1922), s. 57—65.

42. **Dalgård, J. G.,** Ur gamla papper från Tösse—Tydje. 1. En måttlighetsförening på 1830-talet. 2. En kulturbild från 1820-talet. Ur ett kyrkorådsprotokoll.
Hembygden. Utgiven av Dalslands hembygdsförbund 1922, s. 17—22.

43. **Enghoff, K.,** Fabriks- och handtverksföreningen i Lund 1847—1922. 80 s. + 5 pl. Med många portr. o. illustr. i texten. Lund, Fabriks- o. handtverksföreningen. Pr. 5 kr.

44. **Folkminnen,** Bohusländska. Studier och uppteckningar redigerade av *David Arill.* 196 s. + 6 pl. Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 6 kr.

45. **Frykholm, G. A., Lindblom, Th., Berglind, H., Andersson, A. V.,** och **Lundgren, A.,** Ur Fryksände, Lena, Skultuna, Snavlunda och Välinge skolhistoria. Anteckningar ur acta, sägner och minnen. 78 s. Med flera illustr. i texten. Lund (tr. i Wien), Gleerupska univ. bokh. 1921. Pr. 2 kr.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utgiven av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1921: Vol. 2.

46. **Fröding, H.,** En svensk ädling i Paris på 1600-talet. Silvester Phrygius moralpredikan för sin försumliga lärjunge Krister Kristersson Bonde.
Stockholmstidningen 1922, N:o 243 B, Söndagsbilaga (10/9).

47. **Grabe, Alf,** Den gamla svenska osmundtillverkningen.
Jernkontorets annaler 1922. Årg. 106. Tekniska diskussionsmötet i jernkontoret den 31 maj 1922, s. 5—61. Med 16 fig. o. 1 karta.

48. **Hagberg, L.,** Från forna dagars Gestrikland.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1922, s. 55—65. Med 3 fig.

49. **Hall, B. Rud.,** Om Sveriges första läroverksstadga. Studier rörande reformationstidens skola och skolfrågor. VIII + 148 s. [Med 2 bilagor.] Lund (tr. i Greifswald), Gleerupska univ. bokh. 1921. Pr. 3 kr.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utgiven av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1921: Vol. 1.

50. **Hasselberg, C. J. E.,** Alkemister och grubblare i Jämtland på 1600-talet. [Mathias Drakenstierna o. Anders Pedersson Kempe.]
Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1921. Årg. 15, s. 9—41.

51. **Heckscher, Eli F.,** Jonas Alströmer och Alingsås manufakturverk.
Heckscher, Eli F., Ekonomi och historia, s. 264—294.

52. **Jacobowsky, C. Vilh.,** En resa i hembygden för 260 år sedan.
Göteborgs nations skriftserie. H. 2, s. 37—43.

53. **Johnsson, P.,** Sägner och folktro från Blekinge. 88 s. Broby (tr. i Karlshamn), Förf. 1921. Pr. 5 kr. Tr. i 100 numrerade exemplar.
Särtryck ur Karlshamns Allehanda.

54. **Klein, E.,** Lapsk hornslöjd och nordiskt silversmide. De »lapska» silverskedarnas typologi.
Fataburen 1922, s. 65—88. Med 36 fig.

855. **Krantz, Cl.,** Under länsherrevärja och biskopsstav. Kulturhistoriska skildringar från 1500-talets Bohuslän. 123 s. Med många illustr. i texten. Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.

856. **Lagergren, Cl.,** »Mitt livs minnen». (2) + 474 + (1) s. + 1 portr. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Rec. i Stockholmstidningen 1922, N:o 318 B, Söndagsbilaga ... *Abbé Coignard* [*Carl Hjalmar Lundgren*]; i Aftonbladet 1922, N:o 345 ... af *R. G:son Berg.*

857. **Lagerstedt, N. G. W.,** Sällskapet för folkundervisningens befrämjande 1822—1922. Minnesskrift med anledning av sällskapets verksamhet under hundra år. 89 + (1) s. + 1 portr. o. 5 pl. Sthlm.

858. **Lindhagen, Arv.,** Distingsfullmånen. En astronomisk-historisk studie. 10 s.
Arkiv för matematik, astronomi och fysik 1922. Bd 17: N:o 17.

859. **Lyngby, K. E.,** Den förste judens inträde i Göteborgs nation. En liten kulturbild från nådens år 1835. Ur nationsarkivet.
Göteborgs nations skriftserie. II. 2, s. 19—26.

860. **Läroverksstadgar,** Sveriges allmänna, 1561—1905. Under flera medverkan utgivna av *B. Rud. Hall.* 1—3. 1561, 1611 och 1649 års skolordningar i avtryck och, de båda senare, i översättning. 191 s. Lund (tr. i Jena), Gleerupska univ. bokh. 1921. Pr. 3 kr. 25 öre.
Årsböcker i svensk undervisningshistoria. Bokserie utgiven av Föreningen för svensk undervisningshistoria genom *B. Rud. Hall.* 1921: Vol. 4.

861. **Mannerfelt, M.,** Våra vägar genom tiderna. En aktuell fråga i historisk belysning. 1—4.
Svensk motortidning 1922. Årg. 17, s. 168—170, 227—229, 245—..., 324—326. Med 9 illustr. o. 5 kartor.
1. De första vägarna i Sverige.
2. Munkstigar och härstråter.
3. Postvägar och gästgivarskjutsar.
4. Utvecklingen går landsvägarna förbi — järnvägarna. De motordrivna fordonens erövring av vägarna.

862. **Modin, E.,** Härjedalsk konststrävan i gångna tider.
Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1921. Årg. 15, s. 45—59. Med 7 illustr.

863. **Nordlander, J.,** Mester Aron Synth, Rector Scholæ Upsaliensis. En tidsbild från 1500-talet.
Pedagogisk tidskr. 1922. Årg. 58, s. 48—50, 129—144.

864. **Olán, E.,** Svenska brännvinets historia från Sten Stures dagar till husbehovsbränningens slut. Med 60 bilder. 144 s. Sthlm (tr. i Göteborg), Fritze. Pr. 7 kr. 50 öre.

865. **Qvistgaard, A.,** Om brudstenar.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 220—231. Med 4 illustr. Även i Fataburen 1921, s. ... Med 4 fig.

866. **Qvistgaard, A.,** Bröllopssederna i Värend och värendskvinnornas lika arvsrätt med männen.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 198—219. Med 2 illustr.

867. **Renhorn, G.,** Nykterhetsrörelse i Skelleftebygden på 1830-talet.
Västerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1921, s. 82—...

868. **Rydberg, Alex.,** Sven Elfdalii stiftsgymnasium.
Karlstads stifts ulbok 1922. Årg. 11, s. 41—58. Med 2 illustr.

69. **Rydeman, L.,** Gamla minnen från nyare tid i Göteryd.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 179—187. Med 7 illustr.

70. **Röding, Rud.,** Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. [D.] 3. Biografiska uppgifter om lektorerna vid Götheborgs gymnasium. (1) + 136 + (2) s. 4:o. Göteborg.
Bilaga till Redogörelse för högre latinläroverket i Göteborg 1921—1922.

71. **Sahlin, C.,** Östgöta bergsmäns ansökan år 1752 om rätt att ånyo blåsa osmund.
Jernkontorets annaler 1922. Tekniska diskussionsmötet i jernkontoret den 31 maj 1922, s. 92—93.

72. **Schück, H.,** Kulturhistoriska skizzer. (1) + 266 s. Sthlm, Geber. Pr. 7 kr.
Innehåller bl. a.: Nordisk folktro och nordisk religion: Byzans och Norden: Skötkonung eller Skotkonung; Rostock och Sverige: Ur Gustaf Reuterholms dagbok o. Carl Gustaf Malmström.

73. **Schück, H.,** En rabbin vid Uppsala universitet.
Schück, H., Kulturhistoriska skizzer, s. 109—122.

74. **Sylwan, B. född Grönhagen,** Några blad ur Vislanda prästgårds historia. Kulturhistoriska anteckningar.
Växjö stifts hembygdskalender år 1922. Årg. 13. s. 15—28. Med 11 illustr.

75. **Söderlund, Sv.,** Beskrivning av ett bröllop i Bjursås för 70—80 år sedan.
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1922. Årg. 2, s. 67—69.

876. **Trotzig, K.,** Ur gamla papper. Ett nyupptäckt medeltidsbrev. [1506.]
Dalarnas hembygdsförbunds tidskr. 1921. Årg. 1, s. 90—91.

877. **Vejde, P. G.,** Om hjortens förekomst i Värend under 1600-talet.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1922, s. 132—143.

878. **Welin, Sanfr.,** Det svenska hantverket och dess framtidsförhoppningar. Med spridda drag ur det forna hantverkslivet i Skara. Föredrag vid Skara hantverksförenings 75-årsfest den 3 september 1922. 30 s. 12:o. Skara, Förf.

Kyrkohistoria.

879. **Anderson, And.,** Svenska frälsningsarmén.
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 247—284.

880. **Avlatsbrev,** Ett, av biskop Henrik Tidemansson 1498. Med 15 böner till Jesu lemmar, Credo och Praecepta Domini. Ur Alsheda och Schede Sochnars Rekenskapzbook. Medd. *J. S:son Svennung.*
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 323—327.

881. **Baazins, J.,** Biskop Baazius' visitation i Alseda 1648. Ur Alsheda och Schede Sochnars Rekenskapzbook. Medd. *J. S:son Svennung.*
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 327—328.

882. **Bendz, E.,** Åkianerna. En kulturbild från Gustaf III:s dagar.
Ord och bild 1922. Årg. 31, s. 209—215. Med 1 illustr.

883. **Boström, Chr. Jac.,** [Ett bref] till Peter Wieselgren. Ur Wieselgrens brevsamling. [20/5 1864.]
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 329—333.
Innehåller åtskilligt om Boströms teologiska åskådning.

884. **Bucht, G.,** Om Härnösands stifts födelsedag och dess äldsta domkyrka.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1922, s. 82—93. Med i illustr.

885. **Carlsson, Gottfr.,** Nicolaus Stecker, Stockholms förste evangeliske kyrkoherde.
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 77—93.

886. **Hippel, O.,** Kyrkomötets vetorätt och andra uppsatser i kyrkliga frågor. (2) + 88 s. Lund (tr. i Göttingen), C. W. K. Gleerup 1921. Pr. 3 kr.

887. **Jacobsson, N.,** Svenskar och indianer. Studier i svenskarnas insats i den tidigare protestantiska missionens historia. Med 52 illustrationer och 2 kartor. Utgiven genom Svenska kyrkans missionsstyrelse. XII + 348 s. Sthlm (tr. i Uppsala), Svenska kyrkans diakonistyrelses bokf. Pr. 7 kr. 25 öre.

888. **Lindberg, C. G.,** S:t Annæ församling och dess kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1922. Årg. 17, s. 86—92. Med 3 illustr.

889. **Lysander, Alb.,** Jesuiterna i Malmö 1624. En kyrkohistorisk lokalstudie. 102 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 1 kr. 75 öre.

890. **Modin, E.,** Något om dop och dopsätt i kyrkans gångna tider. Föredrag vid invigning av dopfunt i Multrå kyrka Trefaldighetssöndagen 1922.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1922, s. 120—125. Med 1 illustr.

891. **Palmqvist, J. V.,** En religiös genombrottsort i Värmland.
Karlstads stifts julbok 1922. Årg. 11, s. 84—100. Med 6 portr.

892. **Romdahl, A. L.,** »Av Jungfru Marie hår». En relikgömma från Linköpings domkyrka.
Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. [D.] 3, s. 23—27. Med 1 fig.

893. **Sandberg, Fr. Nath.,** En gammal prästgård. [Börje prästgård.]
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1922, s. 77—91. Med [illegible]

894. **Söderberg, C.,** Om Gotlands kristnande. Uppsats i Kyrkohistoriska seminariet i Uppsala.
Kyrkohistorisk årsskr. 1922. Årg. 22, s. 218—246.

895. **Thölén, C. H.,** Kyrkohistorisk hembygdskunskap. 5. Göteborgs stift omkring 1780—omkring 1850.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1922. Årg. 12, s. 27—49. Med 4 illustr.

896. **Tynell, L.,** Vä och dess gamla klosterkyrka.
Lunds stifts julbok 1921. Årg. 18, s. 72—86. Med 8 illustr.

897. **Wallin, S.,** De gamla prästgårdarna och de nya.
Tidskr. för hembygdsvård 1922. Årg. 3, s. 1—17. Med 20 illustr. i texten.

898. **Wrangel, E.,** Våra småländska ödekyrkor.
Växjö stifts hembygdskalender år 1922. Årg. 13, s. 137—147. Med [illegible]

Finland och Östersjöprovinserna.

899. **Antell, K.,** Ett säreget fall av trohet mot det förgångna. [Wilh. Boije.]
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 139—143.

900. **Anthoni, E.,** De västerbottniska områdenas förening med Finland.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 1—28.

901. **Blomstedt, K.,** Suomen miesten vaikutus valtakunnan yleisiin asioihin 1500-luvulla. [Finländske mäns inverkan på rikets allmänna angelägenheter under 1500-talet.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 74—80.

902. **Bonsdorff, C. v.,** Statsmän och dignitärer. Interiörer ur ämbetsmannavärlden i Finland vid ryska tidens början. XI + 615 + (1) s. Helsingfors 1921.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 159.

903. **Boström, H. J.,** Wasa hofrätts auskultanter 1776—1876.
Genealogiska samfundets i Finland årsskr. 1921. [D.] 5, s. 94—133.

904. **Brahe, Per.** Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. 1. Per Brahes brev. Utgivna av *C. M. Schybergson.* XXXIII + 300 s. Helsingfors.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 164.

905. **Buchholtz, Ar.,** Geschichte der Rigaschen Familie Schwartz. Im Auftrage von Frau Alice Schwartz geborenen Kempe. Mit Bildern und Handschriftwiedergaben. IX + (1) + 744 s. + 1 portr. 4:o. Berlin 1921.

906. **Cederberg, A. R.,** Einige Briefe von Adrian Virginius an den Generalgouverneur in Riga, Graf Erik Dahlberg. [1700—02.]
Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1921 (tr. 1922), s. 41—51.
Berör Liflands försvar 1700—02.

907. **Cederberg, A. R.,** Juvan kirkkoherra Abraham Brunneruksen ruumissaarna Juvan kirkossa kesäkuun 27 päivänä 1697. [Likpredikan öfver kyrkoherden i Juvan Abraham Brunnerus i Juva kyrka 27 juni 1697.]
Genealogiska samfundets i Finland årsskr. 1921. [D.] 5, s. 24—27.

908. **Cederberg, A. R.,** Tähtis uurimisiilesanne. [Förarbetena till stora reduktionens historia i Estland.]
Ajalooline ajakiri 1922. Årg. 1, s. 3—6.

909. **Danielson-Kalmari, J. R.,** Suomen valtio-ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Kustavilainen aika. Ensimmainen osa. [Finlands stats- och samhällsliv i 18:e och 19:e århundradena. Gustavianska tidehvarfvet.] Osa 1. [1775—1785.] XIII + 420 s. 2. [1786—1789.] XIV + 596 s. — Aleksanteri I:n aika. Osa 2: 1. Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa. [Alexander den I:s tid. Gustaf Mauritz Armfelt i spetsen för de finska angelägenheterna.] IX + 520 s. Porvoosa, Werner Söderström 1921, 22.

910. **Durchman, O.,** Bidrag till kännedom av å Finlands riddarhus icke upptagna adliga ätter av utländskt ursprung. 2. Von Toncken.
Genealogiska samfundets i Finland årsskr. 1921. [D.] 5, s. 1—23.

911. **Grotenfelt, N. K.,** Michael Swartz. En karolin från Jorois.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 41—43.

912. **Hausen, R.,** Nådendals kyrka och klosterruiner. 58 + (2) s. + 1 pl. + 1 karta. Med 16 bild. i texten. Helsingfors, Amos Andersons förlagsaffär. Pr. 30 m.

913. **Impivaara, H.,** Pari vuosisataa erään ruotsalaisen suvun historia Pohjanmaalla. [Ett par århundraden ur en svensk släkts historia i Österbotten (släkten Stårck).]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 168—177.

914. **Jaakkola, Jalm.,** Vielä kerran »Gravis admodum»-bullan ja n. s. syyskuun Tusculanumin kirjeiden päiväyksestä. [Än en gång frågan om dateringen av »Gravis-admodum»-bullan och de s. k. septemberbreven från Tusculum.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 53—73.

915. **Juvelius, E. W.,** Sotilasylipäälliköiden määrääminen Suomeen Isonvihan ja Pikkuvihan välisenä aikana. [Utnämningarna av överbefälhavare i Finland under tiden mellan stora och lilla ofreden (1722—1740).] 1—5
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 93—108.

916. **Juvelius, E. W.,** Suomen puolustuskysymys vuosina 1741—1747 ja G. Fr. v. Rosenin määrääminen Suomen kenraalikuvernööriksi. [Försvarsväsendet i Finland 1741—1747 och G. Fr. v. Rosens utnämning till generalguvernör i Finland.] Mit einem Auszug in Deutscher Sprache. VIII + 186 s. Porvoo.
Historiallisia tutkimuksia. II, 2.

917. **Keussler, Fr. v.,** Zur Geschichte der schwedischen Universität zu Dorpat.
Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft 1912—1920 (tr. 1922), s. 182—185.

918. **Kyrkokonst,** Medeltida, i Finland. Ett urval bilder jämte förklarande text. XLIII s. + 1 karta + 137 pl. + (4) s. 4:o. Helsingfors, Söderström & C:o. Pr. 40 m.
Innehåller bl. a.: *C. Lindberg*, Medeltidens kyrkliga byggnadskonst i Finland; *K. K. Meinander*, Medeltida kalkmålningar i Finlands kyrkor; *Aarne Malin*, Om den bokliga kulturen i Finland under medeltiden; Förteckning öfver några skrifter om Finland under medeltiden.

919. **Landgrén, F.,** Släkten Forssteen från Helsingfors.
Genealogiska samfundets i Finland årsskr. 1921. [D.] 5, s. 67—79.

920. **Lehtonen, Alek.,** Varhaisemman heräännäisyyden käsitys pappisvirasta. [Den tidigare pietismens uppfattning af den prästerliga tjänsten.] Akad. afh. VII + (1) + 200 s. Helsinki 1921.

921. **Lindqvist, S.,** Finlands forntid.
Svenska Dagbladet 1922, N:o 149 (6/6).

922. **Manninen, Ilm.,** Kolme kirjettä Pohjois-Karjalan taloudellisista oloista. [3 bref öfver de ekonomiska förhållandena i Nord-Karelen.] 2 bref af Gabriel Wallenius på svenska 1772, 1792. 22 s.
Historiallinen Arkisto 1921. 29, 2.

923. **Melander, K. R.,** Tietoja puutarhaviljelyksen varhaisimmista vaiheista Suomessa. [Uppgifter om trädgårdsodlingens tidigaste skeden i Finland.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 81—92.

924. **Melander, K. R.,** Några uppgifter om äldre tiders kärrodling i Finland.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 24—33.

925. **Nikander, Gabr.,** Byråkratien i strid med folkseden.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 1—9.

926. **Nordström, Joh.,** Friedrich Menius. En äventyrlig Dorpatprofessor och hans glömda insats i det engelska komediantdramats historia.
Samlaren 1921 (tr. 1922). Ny följd. Årg. 2, s. 42—91.

27. **Renvall, Th.,** Skuggornas bok. Sanningen om Nystadskårens expedition till Åland 1918. Ett led i Ålandsseparatismens utveckling. 237 s. Åbo, Förf. Pr. 3 kr.

28. **Rinne, J.,** Ruotsalaisten käännytystoimen laadusta Suomessa ruotsinvallan ensimäisellä vuosisadalla. [Det svenska omvändelseverket i Finland under det svenska väldets första århundrade.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 39—52.

29. **Roos, John E.,** Om indelningsverkets reservhemman i Finland. 22 s.
Historiallinen Arkisto 1921. 29, 3.

30. **Roos, John E.,** Skolundervisning och filantropi på Sveaborg under svenska tiden.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 96—111.

31. **Ruuth, J. W.,** Muutamista humanistisen ajan ilmauksista ja eräästä sen oppineisuuden edustajasta Suomessa 1500-luvulla. [Några upplysningar om humanismen och en representant för humanismen i 16:de århundradet (Henrik Hansson).] 24 s.
Historiallinen Arkisto 1921. 29, 1.

32. **Schybergson, C. M.,** En London-uppgift om Finland från 1200-talet.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 124—131.

33. **Törne, P. O. v.,** Medeltidsstudier. 4. Benämningarna Österland och Finland under medeltiden.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 10—16.

34. **Törne, P. O. v.,** Magnus Nilsson Stjernkors. Prelat och patriot.
Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 112—123.

35. **Wendt, G. v.,** Vårt svenskfolk i Amerika. Intryck från en resa i Förenta Staterna jämte en inledning om de första skandinaviska kolonisationsförsöken på andra sidan Atlanten. 2:a reviderade uppl. 231 + (1) s. Wasa, Aktieb. Frams förlag. Pr. 5 kr.

36. **Wikman, K. R. V.,** Svenskheten i Finland.
Det nya Sverige 1922, s. 66—83.

Allmän och utländsk historia.

37. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för svenska folket. Femte upplagan. D. 1. *Bergman, J.,* Den äldsta forntiden och Hellas. H. 1—3. 192 s. Med många illustr. Sthlm. Bohlin & C:o. Pr. 1 kr. häftet.
Förordet s. 1—3 innehåller en af *Johan Bergman* författad uppsats Om svensk historieskrivning.

Recensioner.

38. **Weibull, Curt,** Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden. (Se N:o 16.)
Rec. i [Nor.] Hist. Tidsskr. 1922. Femte Rekke. Bd 5, s. 308—310 af *H. Koht.*

39. **Paul, J.,** Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert. (Se N:o 7234.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 190—191 av *O. Söderqvist.*

940. **Steckzén, Birg.,** Karl Gustaf Wrangels fälttåg 1646—1647 till och med fördraget i Ulm. (Se N:o 7244.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 95—97 av *G. Wittrock.*

941. Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död. Under medverkan af *E. Hjärne, G. Carlquist, N. Herlitz, H. E. Uddgren, A. Stille, P. Sörensson, S. Schartau, E. Naumann, J. A. Lagermark.* Utgiven av *S. E. Bring.* (Se N:o 6441.)
Rec. i [Dan.] Hist. Tidsskr. Niende Række. Litteraturhefte 1918 (tr. 192.), s. 271—275 af *K. Fabricius.*

942. **Piper, P.,** Altonas Brand am 8 Januar 1713. Auf Grund der Urkunden dargestellt. (Se N:o 3638.)
Rec. i Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 1922. Bd ., s. 59—64 af *A. Heskel.*

943. **Sörensson, P.,** Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. D. 1—3. (Se N:o 2078, 5570 o. 73.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 264—272 av *St. Bonnesen.*

944. **Hartman, K. J.,** Åländska kongressen och dess förhistoria. 1. Förspel 1716—1717. (Se N:o 74.)
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1922. Årg. 7, s. 50—53 af *M. G. S[chybergson].*

945. Svenska prästeståndets protokoll från år 1719. Utgivna av *C. G. Wahrenberg.* D. 1. 1719—1720. (Se N:o 82.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 191—192 av *W. Enblom.*

946. **Schück, H.,** Ur Axel Reuterholms dagbok. (Se N:o 87.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 86—87 av *G. J[acobso]n.*

947. Die politischen Testamente Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* (Se N:o 89.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 184—185 av *E. N[aumann].*

948. **Carlquist, G.,** Landshöfdingen Gustaf Wathier Hamilton och anteckningar från Karl Johanstiden. (Se N:o 108.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 88—90 av *G. J[acobso]n.*

949. **Grauers, Sv.,** Arvid Bernhard Horn. Biografisk studie. 1. 1664—17.. (Se N:o 7382.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 236—251 av *D. Almqvist.* Denna rec. framkallade ett genmäle av *Sv. Grauers.* Hist. Tidskr. 1922, s. 98—100, varpå svarade *D. Almqvist* med en replik. Hist. Tidskr. 1922, s. 193—196.

950. En gammal herrgård. Baldersnäs. Carl Fredrik Wærn. Familjepapper ur Baldersnäs arkiv sammanförda och utgivna av *Elisabeth W... Bugge.* (Se N:o 7398.)
Rec. i *Böök, Fr.,* Svensk vardag (1922), s. 304—313.

951. **Rydbeck, O.** och **Wrangel E.,** Äldre kyrklig konst i Skåne. (Se N:o 190.)
Rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 360—363 af *H. Olrik.*

952. **Holmbäck, Å.,** Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidslagar. (Se N:o 6978.)
Arkiv för nordisk filologi 1922. N. F. Bd 34, s. 212—215 af *E. ...*

953. Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921. (Se N:o ...)
Rec. i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1922. Årg. 9, s. 51— af *O. Wieselgren:* i Nord. tidskr. (Letterst.) 1922, s. 146—150 af *G. Carlquist.*

4. **Sundsvalls historia.** På uppdrag av Sundsvalls stadsfullmäktige utgiven av *N. Ahnlund.* D. 1—3. (Se N:o 280.)
Rec. i Upsala Nya Tidning 1922, N:o 8043 (14/3) af *S. E. Bring.*

5. Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm. Utg. av *I. Collijn.* (Se N:o 352.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1922, s. 93—95 av *Sv. Tunberg.*

6. **Olán, E.,** Sjörövarna på Medelhavet och Levantiska companiet. (Se N:o 370.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 71 (14/3) af *C. Forsstrand.*

7. **Schmeidler, B.,** Hamburg—Bremen und Nordost-Europa vom 9.—11. Jahrhundert. (Se N:o 7623.)
Rec. i Zeitschrift des Historischen Vereins für Niedersachsen 1921. Jahrg. 86, s. 67—69 af *O. H. May.*

8. **Hultin, A.,** Borgå gymnasii historia. D. 1. 1725—1840. (Se N:o 7637.)
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1920 (tr. 1921). Årg. 5, s. 167—173 af *C. M. Schybergson.*

REGISTER.

Stockholm 1923. P. A. Norstedt & Söner.

Historiska föreningens årssammankomst den 4 maj 1923.

Sammankomsten öppnades av styrelsens v. ordförande, profes-
or Hallendorff, varefter sekreteraren föredrog följande

Årsberättelse.

Svenska Historiska Föreningen har under sistförflutna året
äknat omkring 550 årsavgiftsbetalande medlemmar inom och utom
verige, till vilka dessutom kommit 20 postprenumeranter. Antalet
tändiga ledamotar räknat från föreningens stiftande uppgår till
16 — av vilka nu 40 levande jämte 12 institutioner — och den
amlikt stadgarna av deras avgifter bildade fonden till 9 250
ronor.

I styrelsens sammansättning har under året den förändring
gt rum, att f. generallöjtnant G. Björlin och professor A. Stille
vgått med döden, varefter i deras ställe genom föreningsbeslut av
len 1 nov. 1922 invalts professorerna L. Stavenow och H. Alm-
quist. Övriga medlemmar av styrelsen hava varit: riksarkivarien
S. Clason, ordförande, f. universitetsbibliotekarien C. Anner-
tedt, landshövding N. Edén, professor C. Hallendorff, minister
T. Höjer, generallöjtnant H. Wrangel, arkivrådet H. Brulin,
kattmästare, samt professor S. Tunberg, sekreterare.

Föreningen har under året utgivit fyrtiondeandra årgången av
in tidskrift. Såsom bidrag till täckande av utgivningskostnaderna
har föreningen åtnjutit ett statsanslag av 3 000 kronor samt dess-
utom från Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien erhållit
ett anslag av 750 kronor. Föreningen har jämväl från sin styrelse-
edamot, f. universitetsbibliotekarien Annerstedt fått emottaga
500 kronor, för vilken frikostiga gåva härmed framföres föreningens
varma och vördsamma tack. Under året har föreningen genom
bibliotekarien Setterwall påbörjat utgivande av Svensk historisk
bibliografi 1901—1920. Till tryckningskostnadernas bestridande
har föreningen erhållit ett statsanslag av 3 000 kronor och från
Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien ett bidrag av 4 000
kronor.

* * *

Sveriges historiska vetenskap har under år 1922 lidit svår och smärtsamma förluster. Flera av de mest framstående representanterna för den svenska historieforskningen ha under detta år bortryckts av döden. Vi minna här endast om namnen Harald Hjärne, Arthur Stille, Rudolf Kjellén, Gustaf Björlin. Dessa mäns betydelsefulla insatser i vårt lands fosterländska odling ha i Historisk Tidskrift blivit närmare belysta.

* * *

Den svenska historiska litteraturen under år 1922 har varit av ungefär samma omfattning som under år 1921. Av urkunds- och källpublikationer må nämnas en ny edition av Erikskrönikan ombesörjd av R. Pipping, ett häfte av Sverges traktater för åren 1751—1771, utgivet av B. Boëthius, samt en andra del av Svenska prästeståndets protokoll, avseende år 1723, utgivet av Wahrenberg. Ett par finländska publikationer böra också i detta sammanhang påpekas, nämligen C. E. Mannerheims av Lesch utgivna egenhändiga anteckningar och Per Brahes brev rörande Åbo akademi utgivna av C. M. Schybergson. Den akademiska disputationslitteraturen omfattar endast ett fåtal arbeten. Häggmans studie i frihetstidens försvarspolitik och Ågrens undersökning rörande Karl XI:s indelningsverk för armén ha givit oss goda bidrag till vårt försvarsväsendes historia under 1600- och 1700-talen. Forsberg har behandlat förhållandet mellan Sverige och Preussen 1810—1815. En synnerligen intressant undersökning i vår nyare författningshistoria är Kihlbergs avhandling över den svenska ministären under ståndsriksdag och tvåkammarsystem. Inom konst- och kulturhistoriens område falla Olssons avhandling över skånska herreborgar och Jungners över gudinnan Frigg och Als härad.

Av sammanfattande framställningar märkas främst ett nytt band av Sveriges historia, utgiven av E. Hildebrand och L. Stavenow; bandet omfattar Frihetstiden av L. Stavenow. I Svenska folkets historia utgiven av H. Schück, H. Almquist, S. Bonnesen och C. Hallendorff, har H. Almquist fullbordat sin skildring av reformationstiden och stormaktstidens förra skede. Grimbergs verk över Svenska folkets underbara öden har under året förts fram till 1800-talets mitt, Svenséns svenska historia, efter 1818 fortsatt av Örström, till Oskar I:s tronbestigning.

För Sveriges äldsta och medeltida historia äro först att anteckna dels ett par smärre, intressanta avhandlingar av Curt Weibull över Sveriges och Danmarks äldsta historia och Lübeck och Skånemarknaden, dels Tunbergs undersökningar till Stora Kopparbergs historia. Härtill komma ett flertal tidskriftsuppsatser, bl. a. av Beckman, Fleetwood, Fürst, Lindhagen, Lindqvist, Norman, Nordfelt, Schück, Toll, v. Törne, Weibull m. fl. Vasatidens historia representeras framför allt av G. Carlssons utmärkta studier över Gustav Vasas tidigare utrikespolitik. Rörande Sture-

iden kunna påpekas Hartmans fortsatta intressanta forskningar m Åländska kongressen och dess förhistoria. Bergelins kyrkohistoriska undersökningar rörande de svenska krigsfångarna i Rysseland 1709—1721, samt åtskilliga instruktiva tidskriftsuppsatser av rauers, Herlitz, Wittrock m. fl. Till Sveriges nyare historia öra Danielson-Kalmaris på finska skrivna arbete över Finlands tats- och samhällsliv i 18:de och 19:de århundradena, en ny och ista del (9) av Generalstabens stora arbete över Sveriges krig ren 1808 och 1809, Forsbergs ovannämnda gradualavhandling amt mindre uppsatser av Hedin, Sjövall m. fl.

På personhistoriens område må först uppmärksammas åtskilliga amlings- och matrikelverk: ett par häften av Svenskt biografiskt exikon, utgivet av B. Boëthius, ett nytt häfte av Uppsala Uniersitets matrikel, utgivet av A. B. Carlsson, en ny del av brev ch skrivelser av och till Carl von Linné, utgivet av Hulth, marikel över Sveriges bondestånds talmän och vice talmän 1809—866 av Hedenström samt matrikel över Smålands nation i Lund 668—1921 av Sjöström-Ljungfors. Inom den övriga personistoriska litteraturen kan erinras om Mannströms minnesbok ver Oscar Ekman 1812—1907, Lewenhaupts biografiska anteckingar över Carl Gustaf Lewenhaupt 1662—1703, Dahlgrens läkthistoria över Nordenfeldtarna på Björneborg, Danielssons nteckningar till Carl Rudenschölds biografi, Dardels bidrag till ältmarskalken von Stedingks biografi samt smärre uppsatser av hnlund, G. Carlsson, Kjellén, Lagergren m. fl.

För krigshistoriens vidkommande kan hänvisas till utom Ågrens ch Häggmans ovan berörda gradualavhandlingar ett flertal omattande arbeten, såsom Munthes fortsatta studier över sjömaktens nflytande på Sveriges historia, Stenbocks verk över Östgöta yttare 1552—1617, Sörenssons undersökningar över adelns rustjänst och adelsfanans organisation 1521—1680, Wikanders överkt över Sveriges krig under 1700-talet samt Zetterberg-Uddrens anteckningar om Bohusläns regemente 1661—1920. Ett tåtligt militärt planschverk är Erik Dahlbergs bataljplaner till Karl XI:s och Karl XII:s historia med förklarande text av Steckén och Wimarson. Av konsthistoriska arbeten må här påpeas nya häften av Sveriges kyrkor, samlingsverket Medeltida kyrkoonst i Finland och Olssons tidigare omtalade avhandling över kånska herreborgar. På förvaltningens och rättshistoriens område närkas främst J. A. Almquists under året avslutade monumenala arbete över den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 amt Wedbergs synnerligen förtjänstfulla verk över Konungens ögsta domstol 1789—1809. Dessutom böra nämnas tvänne i Statens offentliga utredningar ingående undersökningar, nämligen v Holmbäck över lappskattelandsinstitutet och av Skoglund ver de ecklesiastika boställena i Värmlands län. Ett betydelseullt verk inom den ekonomiska historien är Heckschers samling v uppsatser över Ekonomi och historia.

Inom den bibliografiska och arkiv- och biblioteksvetenskapliga litteraturen observera vi Aberstens förteckning över skrifter rörande Göteborg, smärre uppsatser av Boëthius, G. Carlsson, Nygren m. fl. samt slutligen Historisk Tidskrifts egen historiska bibliografi för år 1922, utarbetad av Setterwall. Den topografiska litteraturen har såsom vanligt varit jämförelsevis rik. Nya häften ha utkommit av Svenska slott och herresäten, Sveriges städer samt Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrivning. Ett par stadshistoriska monografier ha utkommit, såsom Kjellbergs över Norrtälje samt Steckzéns över Umeå. Beträffande topografisk och bygdehistorisk forskning i övrigt skall erinras om första delen av Brings Göta kanals historia, fortsättningen av Forsslunds Dalaskildringar, Frödings berättelser ur Göteborgs historia under Gustavianska tiden, Löws framställning av Stora Mällösa i äldre tider, Nermans undersökning om det forntida Stockholm samt slutligen omtryck av äldre arbeten, såsom E. Dahlbergs Svecia antiqua et hodierna, utgiven av Vennberg, Hülphers' Om Lappmarken, utgiven av Kallstenius, och Osbecks Utkast till beskrivning över Laholms prosteri, utgiven av Möller.

På det kulturhistoriska området böra framhävas Jungners ovan påpekade, intresseväckande doktorsavhandling, Schücks kulturhistoriska skizzer samt Grabes, v. Friesens m. fl. intressanta forskningar rörande den gamla svenska osmundtillverkningen.

Det återstår till sist att nämna ett par ord om de under året utkomna utländska arbeten, som äro av betydelse för svensk historia. Av Royal Historical Society i England har påbörjats utgivandet av en serie British diplomatic instructions 1689—1789, varav den första delen, redigerad av den bekante historikern Chance, avser Sverige för tiden 1689—1727. Tvänne större arbeten avse episoder ur Karl XII:s historia, nämligen Voges' över Stralsunds belägring 1715 samt Ballagis rörande Karl XII och svenskarnas genomtåg genom Ungern 1709—1715.

Härefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av nedanstående tabell.

Debet.

Saldo från 1921	9,516:[illegible]
H. M. Konungens årsavgift 1922	50:—
480 årsavgifter för 1922 à 12 kr.	5,760:—
1 årsavgift för 1921	12:—
Prenumerationsavgifter genom postverket (20 abonnenter à 13:02)	260:4[illegible]
Redovisning för 1921 från Fritzes bokförlagsab. . . .	1,32[illegible]

Redovisning för 1918—21 från Gad, Köpenhamn . . .	566: 10
» » 1921 från Cammermeyer, Kristiania .	152: 25
Tidigare redovisning från Finland (jfr revisionsberättelserna 12/5 1921 och 10/3 1922): 1,248 Fmk, inväxlade	117: 93
Räntor på obligationer	335: —
» » sparkassemedel	240: 37
» » giromedel	1: 06
Lösa årgångar och häften av Historisk Tidskrift (incl. postavgifter)	109: 05
143 ex. av innehållsöversikt 1911—1920 à 2: 50 kr. .	357: 50
Återburna postavgifter	283: 20
Gåva av C. Annerstedt	500: —
Statsanslag för 1922	3,000: —
Vitterhetsakademiens anslag för 1922	750: —
Statsanslag för Historisk bibliografi 1901—1920 . . .	3,000: —
Vitterhetsakademiens anslag för d:o	4,000: —
Summa kronor	30,334: 92

Kredit.

Å Redaktionens konto	4,263: 50
» Boktryckeriets konto	6,960: 15
» Distributions- och diverse konto	1,523: 29
Summa utgifter	12,746: 94
Saldo till 1923	17,587: 98
Summa kronor	30,334: 92

Behållningen är sålunda placerad:

5 Svenska statens 5 % obligationer à 1,000: — kr. . .	5,000: —
1 » » » » obligation à 500: — kr.	500: —
1 A.-B. Christiernsons 6 % obligation à 1,000: — kr. .	1,000: —
Å sparkassa i Skandinaviska Kredit A.-B.	5,942: 62
» » » Svenska handelsbanken	2,042: 71
» » » Inteckningsbanken	3,000: —
Kontant i kassan	102: 65
Summa kronor	17,587: 98

Historiska föreningens räkenskaper för 1922, av vilka ovanstående är ett utdrag, äro av oss undertecknade revisorer granskade och riktiga befunna. Inneliggande säkerhetshandlingar äro inventerade. Och få vi, med anledning av sålunda verkställd revision, tillstyrka full ansvarsfrihet åt styrelsen och skattmästaren för 1922 års förvaltning.

Stockholm den 19 mars 1923.

Verner Söderberg. *Erik Naumann.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrels ansvarsfrihet för 1922 års förvaltning.

Till ledamöter i styrelsen omvaldes de förutvarande.

Till revisorer omvaldes dr V. Söderberg och förste arkivar dr E. Naumann och till deras suppleanter förste arkivarien d B. Boëthius och förste arkivarien dr T. Gihl.

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Förste arkivarien dr B. Boëthius höll föredrag om »Ax Oxenstierna i Tyskland efter Gustav Adolfs död».

Stanford University Libraries
3 6105 005 626 804

Digitized by Google

